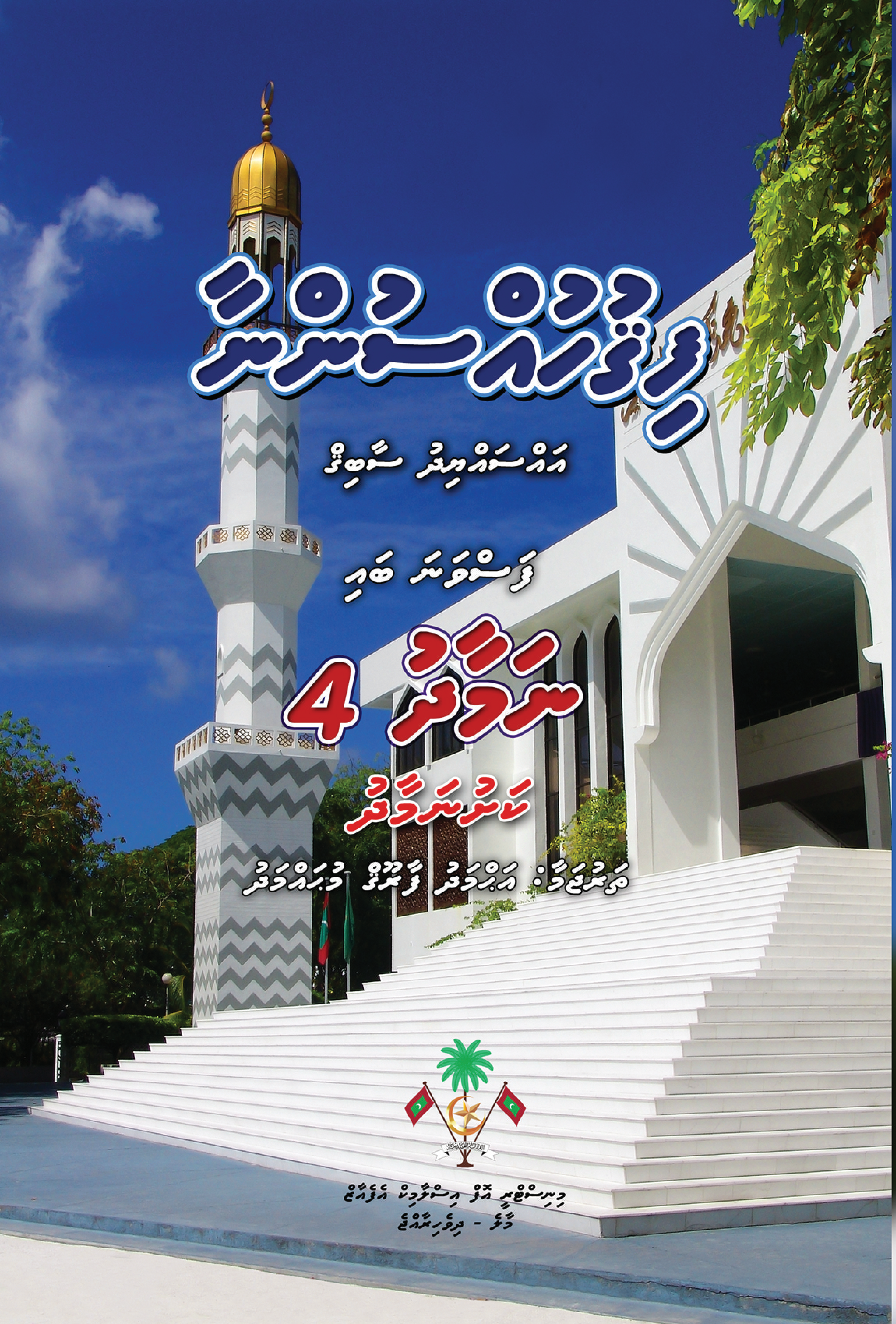

ފިޤްހުއްސުންނާ

އައްސައްޔިދު ސާބިޤް

ފަސްވަނަ ބައި

ނަމާދު 4

ކަށުނަމާދު

ތަރުޖަމާ: އަޙްމަދު ފާރޫޤް މުޙައްމަދު

މިނިސްޓްރީ އޮފް އިސްލާމިކް އެފެއާޒް
މާލެ - ދިވެހިރާއްޖެ

ފިޤްހުއްސުންނާ
އައްސައްޔިދު ސާބިޤް
ފަސްވަނަ ބައި
ނަމާދު 4
ކަށުނަމާދު

މިނިސްޓްރީ އޮފް އިސްލާމިކް އެފެއާޒް
މާލެ - ދިވެހިރާއްޖެ

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

ދެ ޢީދު ދެނަމާދު

ޢީދު ނަމާދު ޝަރުޢުކުރެއްވީ، ހިޖުރައިން 2 ވަނައަހަރުއެވެ. ދެ ޢީދު ދެ ނަމާދަކީ، ސުންނަތްތަކުން ގަދަވެގެންވާ ދެ ނަމާދެވެ. އެ ދެ ނަމާދު ކުރެއްވުމަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގަދައަޅުއްވައި ފަރުވާތެރިވެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެ ދެ ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވުމަށް އަންހެނުންނާއި، ފިރިހެނުން ނުކުތުމަށް އިތުރު އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރައްވައެވެ.

ދެ ޢީދު ދެ ނަމާދާބެހޭ ގިނަ ޙުކުމްތަކެއް ވެއެވެ. ތިރީގައި އެ ކަންތައްތައް ކުރު ގޮތަކަށް ބަޔާންކުރާނީމެވެ.

1- ޢީދު ނަމާދަށް ދިޔުމަށްޓަކައި ހިނައިގަތުމާއި، އެންމެ ރަނގަޅު ހެދުމެއްލުމާއި، ހުވަނދުފުށުން:

ޖަޢުފަރު ބިން މުޙައްމަދު އޭނާގެ ބައްޕާގެމަދުން އޭނާގެ ކާފަގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއް އައްޝާފިޢީއާއި، އަލްބައިހަޤީ ނަޤުލުކުރައްވައިފައިވެއެވެ. "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَلْبَسُ بُرْدَ حِبرَةٍ فِي كُلِّ عِيدٍ." (رَوَاهُ الشّافِعِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "ޖަޢުފަރު އޭނާގެ ބައްޕާ މުޙައްމަދުގެ އަރިހުން، މުޙައްމަދު، އޭނާގެ ކާފަ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާނދޭވެ، ރަސޫލާގެފާނުގެ ޙަދީޘްފުޅުން ރަސޫލާގެ

---

[1] الشّافِعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، البَابُ الثَّانِي عَشر، فِي صَلاَةِ الْعِيدَينِ، برقم: 441 (314/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ العِيدَينِ، بَابُ الزِّينَةِ لِلْعِيدِ، برقم: 6137 (397/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجُمُعَةِ، بَابُ العِيدَينِ، بَابٌ لاَ أَذَانَ وَلاَ إِقَامَةَ لِصَلاَةِ العِيْدِ، برقم: (302/4) لَم يَروِهِ البَغَوِىُّ إِنَّمَا ذَكَرَهُ بِصِيغَةِ التَّمْرِيضِ.

އަރިހުން ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ކޮންމެ ޢީދުނަމާދަކަށް ނުކުމެވަޑައިގަތުމުގެ ކުރިން ބާވަތުގެ ކާއެއްޗެއް ނުކުރައްވައެވެ.“[1]

ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ކާފަދަރިކަލުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަލްޙަސަނުގެ އަރިހުން، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الْعِيدَيْنِ أَنْ نَلْبَسَ أَجْوَدَ مَا نَجِدُ، وَأَنْ نَتَطَيَّبَ بِأَجْوَدَ مَا نَجِدُ، وَأَنْ نُضَحِّيَ بِأَسْمَنِ مَا نَجِدُ." (رَوَاهُ الْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ)[2] މާނައީ: “ދެ ޢީދު ނަމާދަށް ލިބެންހުރި އެންމެ ރީތި ހެދުން ލެއްވުމަށާއި، ލިބެންހުރި އެންމެ ރަނގަޅު ވަސްދުއްވުމަށާއި، (އަޟްޙާ ޢީދުގައި) ލިބެންހުރި އެންމެ ފަލަ ސޫފި ބާވަތެއް އުޟްޙިއްޔާގެ ގޮތުން ކުރުމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަހަރެމެންނަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.“

މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައި އިސްޙާޤު ބިން ބުޒުރުޖް ކިޔާ ރާވިއެއްވެއެވެ. އޭނާއަކީ ޟަޢީފު ރާވިއެއް ކަމަށް އަލްއަޒްދީ ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އިބްނުޙިއްބާނު ވިދާޅުވަނީ ހަމަ ޘިޤަތު ރާވިއެއްކަމަށެވެ.“[3]

---

[1] **ނޯޓު:** ފިޤުހުއްސުންނާގައި މި ރިވާޔަތް ގެންނަވައިފައިވާ މިރިވާޔަތާމެދު އެއްވެސް އެއްޗެއް ވިދާޅުވެފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އަލްބާނީވެސް ރިވާކުރެއްވިކަމަށް ބަޔާންކުރައްވައި ވިސްނަވާފައި ބައެއް އެ ކަލޭގެފާނުގެ ސަނަދުން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައި ނުވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައިފައިވަނީ “ޟަޢީފު” ރިވާޔަތެއްގެ ގޮތުގައި ވިސްނަވާފައި ބަޔާންކުރައްވާ ސަޙީޙުކަމަށް އިސްނާދުތަކުގެ ވާހަކަ އެކަމެވެ. **އައްޝައިޚު އަލްބާނީ** “ތަމާމުލް މިންނާ” ސ/344، 346 ގައި މި ޙަދީޘާމެދު ވާހަކަދައްކަވައިފައިވެއެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الأَضَاحِي، برقم: **7641** **(357/4)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيْمَانِ، برقم: **3442** **(289/5)** ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **2756** **(93/3)** ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مُشْكِلِ الآثَارِ، برقم: **5428** **(36/14)**

[3] **ނޯޓު:** އަލްމުސްތަދްރަކުގައި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށްފަހު އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “އިސްޙާޤް ބިން ބުޒުރުޖް ނޭނގޭ މަޖުހޫލު މީހަކުކަމުގައި ނުވިނަމަ، މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށް ޙުކުމްކުރާނެއިމުހެވެ.“

އަލްޙާކިމު މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައިވާ އިސްނާދުގައިވެސް، އަދި މުޢުޖަމުލް ކަބީރުގައި ޠަބަރާނީ ރިވާކުރައްވައިގައި ނިޔާވަ، މުޝްކިލުލް އާޘާރުގައި ޠަޙާވީ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ޝަރަޙުގައިވެސް، މި ޙަދީޘުގެ ފުރިހަމަ ބައިގައި ފިޤުހުއްސުންނާގައި ގެންނަވައިފައިވާ އިބާރާތުގައިވެސް، وَأَنْ نُضَحِّيَ بِأَثْمَنِ مَا نَجِدُ." “ލިބެންހުރި ބޭނުންވާ އެންމެ އަގުބޮޑު އެއްޗަކުން އުޟްޙިއްޔާގެ ގޮތުން ކުރުމަށެވެ.“ މިގޮތަށެވެ. (މުތަރުޖިމު)

އިބްނުލްޤައްޔިމް ވިދާޅުވިއެވެ. "ދެ ޢީދު ދެނަމާދަށް ވަޑައިގަތުމަށްޓަކައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަތްޕުޅުގައިހުރި އެންމެ ނަލަ ފޭރާންކޮޅު ބުރުކުރައްވައެވެ. ހުކުރު ނަމާދަށާއި ދެ ޢީދު ދެނަމާދަށް ވަޑައިގަތުމަށްޓަކައި ބުރުކުރެއްވުމަށް އެކަށޭގޮތަށް ޚާއްޞަ ހެދުންކޮޅެއް ގެންގުޅުއްވައެވެ."[1]

2- ފިޠްރުޢީދު ނަމާދަށް ދިޔުމުގެކުރިން އެއްޗެއް ކައިފުން:

ފިޠްރުޢީދު ނަމާދަށް ދިޔުމަށްޓަކައި ނުކުތުމުގެކުރިން އޮނަހިރި ޢަދަދަކަށް ކަދުރުތަކެއް ކައިފުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. އަޟްޙާ ޢީދުގައި ސުންނަތްވެގެންވަނީ، ޢީދު ނަމާދުން އެނބުރި އައިސް އުޟްޙިއްޔާ ކަތިލުމަށްފަހު، އެއިން ކެއުމަށްޓަކައި ނަމާދަށް ނުކުތުމުގެކުރިން އެއްޗެއް ނުކައި ލަސްކޮށްލުމެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لاَ يَغْدُو يَوْمَ الفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ تَمَرَاتٍ، وَيَأْكُلُهُنَّ وِتْرًا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ފިޠްރު ޢީދު ދުވަހު ކަދުރުތަކެއް ފިއްތުރުކުރެއްވުމުގެ ކުރިން ރަސޫލު اللهِ ﷺ (ނަމާދަށް) ނުކުމެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި އޮނަހިރިކޮށް ފިއްތުރުކުރައްވަ އެވެ. (އެބަހީ: ތިން ކޮޅު، ނުވަތަ ފަސް ކޮޅު ކަދުރު ފިއްތުރުކުރައްވައެވެ.)"

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ބުރައިދާގެ އަރިހުން އައްތިރުމިޛީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަޙްމަދު ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لاَ يَغْدُو يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ، وَلاَ يَأْكُلُ يَوْمَ الأَضْحَى حَتَّى يَرْجِعَ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ،

---

[1] زَدُ الْمَعَادِ ، فَصْلٌ فِي هَدْيِهِ ﷺ فِي العِيدَيْنِ. (441/1)

[2] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ الأَكْلِ يَوْمَ الفِطْرِ قَبْلَ الخُرُوجِ، برقم: 953 (17/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12268 (287/19)، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، باب اسْتِحْبَابِ الفِطْرِ يَومَ الفِطْرِ عَلَى وِتْرٍ مِنَ التَّمْرِ، برقم: 1429 (342/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ الأَكْلِ يَوْمَ الْفِطْرِ قَبْلَ الْغُدُوِّ، برقم: 6154 (400/3) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الْعِيدَيْنِ، برقم: 1717 (382،381/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الأَكْلِ يَومَ الفِطْرِ قَبْلَ الْخُرُوجِ، برقم: 1105 (306/4)

وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ބުރައިދާ ވިދާޅުވިއެވެ. ފިތުރު އީދުދުވަހު އެއްޗެއް [illegible] ރަސޫލު ﷲ ﷺ (ނަމާދަށް) ނުކުމެވަޑައި ނުގަންނަވައެވެ. އަދި އަޟްޙާ އީދު ދުވަހު ނަމާދުން އެނބުރި ވަޑައިގަތުމުގެކުރިން (އެއްޗެއް) ކެއްވުމެއް ނުކުރައްވައެވެ.”

އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތުގައި ވެއެވެ. "فَيَأْكُلَ مِنْ أُضْحِيَّتِهِ." “ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ އުޟްޙިއްޔާއިން [illegible].”[2]

ސައީދު ބިނުލްމުސައްޔަބުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތެއް އިމާމު މާލިކު އެ ކަލޭގެފާނުގެ މުވައްޠައުގައި ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا يُؤْمَرُونَ بِالأَكْلِ يَوْمَ الْفِطْرِ قَبْلَ الْغُدُوِّ." (رَوَاهُ مَالِكٌ)[3] މާނައީ: “ސައީދު އިބްނުލްމުސައްޔަބު ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. (އިސްލާމްދީނުގައި) މީސްތަކުން ފިތުރު އީދު ދުވަހު އީދު ނަމާދަށް ދިއުމުގެކުރިން އެއްޗެއް ކައިގަތުމަށް އަމުރުކުރެވިފައިވާ ކަމުގައި ވެއެވެ.”

އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. “ފިތުރު އީދުދުވަހު އެއްޗެއް ކައިރިން އަވަސް ކުރުމަކީ އިލްމުވެރިންގެމެދުގައި ދެބަސް ވެފައިވާކަމެއް އަހުރެމެން ނުދަނެމެވެ.”[4]

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَينِ...، بَابُ [مَاجَاءَ] فِي الأَكْلِ يومَ الفِطْرِ قَبْلَ الْخُرُوجِ، برقم: **542** (**426/2**) وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الصِّيَامِ، بَابٌ: فِي الأَكْلِ يَوْمَ الْفِطْرِ قَبْلَ أَنْ يَخْرُجَ، برقم: **1756** (**638/2**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **22984** (**88/38**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، بَابٌ: يَتْرُكُ الأَكْلَ يَوْمَ النَّحْرِ حَتَّى يَرْجِعَ، برقم: **6159،6160** (**401/3**) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الْعِيدَيْنِ، برقم: **1715** (**380،381/2**)

[2] **ނޯޓު:** މުޙައްޤިޤު ބަޔާންކުރައްވައިފައިވާ ބޭކަލުންގެ އިތުރުން އަލްބައިހަޤީއާއި އައްދާރަޤުޠްނީވެސް މި ރިވާޔަތް ނަގުލްކުރައްވައިފައެވެ. މި ދެބޭކަލުންގެ ރިވާޔަތުގައިވެސް އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތުގައި އައިސްފައިވާ އިތުރު އިބާރާތް އައިސްފައި ވެއެވެ. މިމާނގައި ނަންގަނޑުވާކަމާ ބޭކަލުންގެ އިތުރުން އިބްނުޚުޒައިމާއާއި، އިބްނު ހިއްބާނާއި، އަލްޙާކިމާއި، އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން ވެސް ޞަޙީޙުކަމަށް މި ރިވާޔަތް އިބާރާތްކޮށް ނަގުލްކުރައްވައިފައެވެ. (މުތަރުޖިމް)

[3] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ [الْعِيدَيْنِ]، الأَمْرُ بِالأَكْلِ قَبْلَ الْغُدُوِّ فِي العِيدِ، برقم: **616** (**250/2**)

[4] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، بَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، مَسْأَلَةٌ السُّنَّةُ أَنْ يَأْكُلَ فِي الفِطْرِ قَبْلَ الصَّلاَةِ... (**259/3**)

3- ހާމަ މައިދާނެއްގައި ޢީދު ނަމާދުކުރުމުގެ ޙުކުމް:

ޢީދު ނަމާދު މިސްކިތުގައި ކުރުންވެސް ހުއްދައެވެ. ނަމަވެސް ވާރޭވެހުމާއި އެފަދަ އެހެން ޢުޛުރެއް ނުވާނަމަ، ހާމަ މައިދާނެއްގައި ޢީދު ނަމާދުކުރުން [illegible] ވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ، ވާރޭވެހުމުގެ ސަބަބުން ނުކުމެއްވުން [illegible] [illegible] ފިޔަވައި، އެހެން ކޮންމެ ފަހަރަކުވެސް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޢީދު ނަމާދު ކުރައްވައިފައިވަނީ، ޢީދު ނަމާދުކުރެއްވުމަށް ޚާއްޞަކުރެއްވިފައިވާ މައިދާނެއްގައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންއެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން، އަބޫދާއޫދާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، أَنَّهُمْ أَصَابَهُمْ مَطَرٌ فِي يَوْمِ عِيدٍ، فَصَلَّى بِهِمُ النَّبِيُّ ﷺ الْعِيدَ فِي الْمَسْجِدِ.**" (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1]

މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންއެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްދުވަހަކު) ޢީދު ދުވަހު ވާރޭވެހުނެވެ. ދެން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާއިގެން މިސްކިތުގައި ޢީދު ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ.“

މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި މަޖްހޫލު ރާވީއަކު ވެއެވެ. އަލްޙާފިޡު (އިބްނު ހަޖަރު) އަލްތަލްޚީޞްގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިއީ ޟަޢީފު ރިވާޔަތެކެވެ. އަލްބާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ މުންކަރު ރިވާޔަތެކެވެ.

4- ޢީދު ނަމާދުގައި އަންހެނުންނާއި ކުދިކުދިން ބައިވެރިވުން:

ދެ ޢީދު ދެ ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުގައި އަންހެނުންނާއި ކުދިކުދިން ބައިވެރިވުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. ޖުވާން [illegible] އަންހެނުންކުދިންނާއި، [illegible] [illegible]

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فِي الْمَسْجِدِ إِذَا كَانَ يَومَ مَطَرٍ، برقم: 1160 (2/362،363) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ إِقَامَةِ الصَّلَوَاتِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي صَلاَةِ الْعِيدِ فِي الْمَسْجِدِ إِذَا كَانَ مَطَرٌ، برقم: 1313 (2/345) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، برقم: 1095 (1/426) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ صَلاَةِ الْعِيدِ فِي الْمَسْجِدِ إِذَا كَانَ عُذْرٌ مِنْ مَطَرٍ أَوْ غَيْرِهِ، برقم: 6257 (3/433) ، وَ فِي السُّنَنِ الصُّغْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، برقم: 709 (1/261)

ދުވަސްވީ އަންހެނުންނާއި، މުސްކުޅީންނާއި، ބައިސްފުރިންގެ ގެދޮރުގައި ތިބޭފަރާތް ނުވާކަން އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ޢަޠިއްޔާގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘުން އެނގެއެވެ. عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، أَنْ نُخْرِجَهُنَّ فِي الْفِطْرِ وَالأَضْحَى، الْعَوَاتِقَ، وَالْحُيَّضَ، وَذَوَاتِ الْخُدُورِ، فَأَمَّا الْحُيَّضُ فَيَعْتَزِلْنَ الصَّلاَةَ، وَيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ، وَدَعْوَةَ الْمُسْلِمِيْنَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَ اللَّفْظُ لَهُ)[1] މާނައީ: “އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ޢަޠިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ. ޒުވާން އަންހެން ކުދިންނާއި، ބައިސްފުރިންނާއި، ދުވަސްވީ ހަދު އަންހެނުން، ޙިޖާބު ފިތުރާއި، އަޟްޙާ ޢީދު ނަމާދުގައި ބައިވެރިވުމަށްޓަކައި ނެރުމަން، ރަސޫލު الله ﷺ ތިމަންނަމެންނަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ދެން، ބައިސްފުރިން ދަންނަވައެވެ. އެ ކަނބަލުން ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިނުވެ އެއް ދުރުހެލިވެގެން (ވަކިން) ތިބޭނެއެވެ. އެކަނބަލުންނަށް ވެސް، މުސްލިމުންގެ ދުޢާއާއި ހެޔޮ ކަންތައްތަކުގައި ބައިވެރިވުމެވެ.“

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާއާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُخْرِجُ نِسَاءَهُ وَبَنَاتَهُ فِي الْعِيدَيْنِ." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: “އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެ ޢީދު ދުވަހުގައި ބައިވެރިވެވަޑައިގަތުމަށް ޓަކައި، ރަސޫލު الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިއަނބި ކަނބަލުންނާއި ދަރިދަރިކަނބަލުން ނެރުއްވައެވެ.“

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ނަގުލުކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْحَيْض، بَابُ شُهُودِ الْحَائِضِ العِيدَيْنِ وَدَعْوَةَ الْمُسْلِمِيْنَ...، برقم: 324 (72/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ ذِكْرِ إِبَاحَةِ خُرُوجِ النِّسَاءِ فِي الْعِيدَيْنِ إِلَى الْمُصَلَّى...، برقم: 10-(890) (ص/605،606)

[2] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ إِقَامَةِ الصَّلَوَاتِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي خُرُوجِ النِّسَاءِ فِي الْعِيدَيْنِ، برقم: 1309 (342/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ خُرُوجِ الصِّبْيَانِ إِلَى الْعِيدِ، برقم: 6245 (430/3)

اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ يَوْمَ فِطْرٍ أَوْ أَضْحَى فَصَلَّى، ثُمَّ خَطَبَ، ثُمَّ أَتَى النِّسَاءَ، فَوَعَظَهُنَّ، وَذَكَّرَهُنَّ، وَأَمَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ الْجَارُودُ) [1] މާނައީ: ”ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންނާ ފިޠުރު ޢީދު ނުވަތަ އަޟްޙާ ޢީދު ނަމާދަށް ނުކުންނެވީމެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ޚުޠުބާދެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އަންހެނުން ތިބިތަނަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އެ ކަނބަލުންނަށް ވަޢުޡު އިރުޝާދު ދެއްވައި ހަނދުމަކޮށްދެއްވިއެވެ. އަދި އެ ކަނބަލުން ޞަދަޤާތްކުރުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.“

5- ނަމާދަށް ދިޔުމާއި އެނބުރި އައުމުގައި މަގުބަދަލުކޮށްލުން:

ޢީދުނަމާދަށް ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ގިނަބޭކަލުން ފިޤްހުވެރިންކުރެ ދިޔުމުގައްޔާއި، ނަމާދުން އެނބުރި އައުމުގައި އިމާމާއި މައުމޫމުންވެސް ނަމާދަށް ދިޔަ މަގުނޫން އެހެން މަގަކުން އެނބުރި އައުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا كَانَ يَوْمُ عِيدٍ خَالَفَ الطَّرِيقَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢީދު ދުވަހު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދަށް ވަޑައިގަންނަވާ މަގުނޫން އެހެން މަގަކުން އެނބުރި ވަޑައިގަންނަވައެވެ.“

---

[1] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ خُرُوجِ الصِّبْيَانِ إِلَى الْمُصَلَّى، رقم: 975 (21/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 3358 (359/5)، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 374–(2701) (94/5) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُسْنَدِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَا جَاءَ فِي الْعِيدَيْنِ، برقم: 258 (75/2)

[2] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ مَنْ خَالَفَ الطَّرِيقَ إِذَا رَجَعَ يَوْمَ العِيدِ، برقم: 986 (23/2) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ بَاب مَن خَالَفَ الطَّرِيقَ إِذَا رَجَعَ مِنَ الْمُصَلَّى، برقم: 1108 (313/4)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި،[1] އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا خَرَجَ إِلَى الْعِيدَيْنِ رَجَعَ فِي غَيْرِ الطَّرِيقِ الَّذِي خَرَجَ فِيهِ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالدَّارِمِيُّ)[2] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޢީދު ނަމާދަށް ނުކުމެވަޑައިގެންފި ކޮންމެ ހިނދެއްގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދަށް ވަޑައިގެން މަގުނޫން އެހެން މަގަކުން އެނބުރި ވަޑައިގަންނަވައެވެ.“

އެ މީހަކު ޢީދު ނަމާދަށް ދިޔަ މަގުން އެނބުރި އައުންވެސް ހުއްދައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ބަކުރު ބްނު މުބައްޝިރު [illegible] [illegible] އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އަލްޙާކިމާއި، އަލްބޭހަޤީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ އައްސުނަނުލްކުބްރާ ފޮތުގައި ރިވާކުރައްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن بَكْرِ بْنِ مُبَشِّرِ الأَنْصَارِيِّ رضي الله عنه، قَالَ: كُنتُ أَغْدُو مَعَ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَى الْمُصَلَّى يَومَ الفِطْرِ وَيَومَ الأَضْحَى فَنَسْلُكُ بَطْنَ بُطَحَانَ حَتَّى نَأْتِيَ الْمُصَلَّى فَنُصَلِّيَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ، ثُمَّ نَرْجِعَ مِن بَطْنِ بُطحَانَ إِلَى بُيُوتِنَا. (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[3] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ބަކުރު ބްނު މުބައްޝިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ފިޠުރު ޢީދު ދުވަހާއި، އަޟްޙާ

---

[1] **ނޯޓް:** އަލްއިމާމު މުސްލިމު މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވިކަން މުއައްލިފު ވިދާޅުވެފައި މިނަމަވެސް، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ކަމަކަށް ނުފެންނެވެ. އަދި މި ޙަދީޘް [illegible] [illegible] [illegible] މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވިކަން ވިދާޅުވެފައިވާކަމަކަށް ނުފެންނެވެ. (މުތަރްޖިމު)

[2] التِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ العِيْدَينِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي خُرُوجِ النَّبِيِّ ﷺ إِلَى العِيدِ فِي طَرِيقٍ وَرُجُوعَهُ مِن [طَرِيقٍ] آخَرَ، برقم: 541 (424/2) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ إِقَامَةِ الصَّلَوَاتِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْخُرُوجِ يَوْمَ الْعِيدِ مِنْ طَرِيقٍ وَالرُّجُوعِ مِنْ غَيْرِهِ، برقم: 1301 (337/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8454 (166/14) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الرُّجُوعِ مِنَ الْمُصَلَّى مِن غَيْرِ الطَّرِيقِ الَّذِي خَرَجَ مِنهُ، برقم: 1613 (460/1)

[3] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ إِذَا لَمْ يَخْرُجُ الإِمَامُ لِلعِيدِ...، برقم: 1158 (362/2) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، برقم: 1101 (427/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ الإِتْيَانِ مِنْ طَرِيقٍ غَيْرَ الطَّرِيقِ الَّتِي غَدَا مِنْهَا، برقم: 6254،6255 (433،432/3)

ޢީދުދުވަހު، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ އަރިހުގައި ތިމަންނާ ޢީދު ނަމާދުކުރާ ތަނަށް ވަޑައިގަންނަވައެވެ. ތިމަންމެން ބުޑަބާނުވެ ހިތުން ވާދީގޭތެރެއިންނާ ނަމާދު ކުރާތަނަށް ވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދަން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި (ޢީދު) ނަމާދު ކުރައްވައެވެ. އެއަންހެނުން، ބުޑަބާނު ގުޅުން މިހަނގުމުގެ ގަޑިއަށް އަނބުރާ ވަޑައިގަންނަވައެވެ."

އިބްނުއްސަކަން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މި ޙަދީޘަކީ ޙަސަނު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ."

6- ޢީދު ނަމާދުގެ ވަގުތު:

ޢީދު ނަމާދުގެ ވަގުތަކީ، ތިން މީޓަރާ އުސްމިނަށް އިރު އުފުލިއްސުރެ އިރު ދުވާލު ޖެހުމާއި ހަމައަށް ހިނގައެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނު ﷲ ޢަށް ހިތާވެރިވެވޮޑިގެންވާ ޖުންދުބުގެ ރިވާޔަތް، އަޙްމަދު ބިން ޙަސަނުލް ބަންނާއިން، ޝައުކާނީވެސް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

عَن جُنْدُبٍ رضي الله عنه: قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي بِنَا الفِطْرَ وَالشَّمْسُ عَلَى قِيدَ رُمْحَيْنِ، وَالأَضْحَى عَلَى قِيدَ رُمْحٍ."[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނު ﷲ ޢަށް ހިތާވެރިވެވޮޑިގެން ޖުންދުބުގެ ރިވާޔަތް ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން (އަސްޙާބުބޭކަލުން) ނާއިގެން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ފިޠުރު ޢީދު ނަމާދު

---

[1] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘަކީ، ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ މަޝްހޫރު އިމާމުން ބަޔާންކޮށްދެއްވާ ރިވާޔަތްތަކުގެ ރިވާޔަތް ނުލިބޭ. މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައިވާ މުޙައްދިސުން ޚިޔާރުކޮށްފައިވާ ގޮތް ދަނޑިބަސްކޮށް އަލްބާނީ ސަނަދުތަކުގެ ތެރެއިން ކަށަވަރުވެފައިވާ ކަމެއް ނޭނގެއެވެ.
އަޝްޝައިޚު އަލްބާނީ، **ތަމާމުލް މިންނަތި** ގައި ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވާ ގޮތުގައި މިޙަދީޘް ދުއްޔާލަފައި މިވަނީ، މުޙައްދިސުން މި ޙަދީޘް ސަނަދުގައިވާ ވަކިފަރާތްތަކާ ދޭތެރޭ ބަހުސްކޮށްފައެވެ. އެ ރިވާޔަތް
އަޝްޝައިޚު އަލްބާނީ ދެކެވަޑައިގަތީ، މި ހަދީޘް ސަނަދުގައިވާ ރާވީއެއް ރިވާކުރައްވާނެ ބަހުން ބިނާކުރެއްވި ހަދީޘަކަށް ނުވާކަމެވެ. އަދި ތަޒްކިރާގައި
އަޝްޝައިޚު އަލްބާނީ އޭނާގެ ތަޢުލީޤުގައި ރާވީގެ ނަން ރިޖާލުގެ ފޮތްތަކުގައި އެނގޭ ގޮތަކަށް ނެތްކަމާއި، އަދި ބަހުސް ފަދަ ކަންކަން ބަލާކަމަށް، ކަމަށާއި،
ތަނަކުން ނަމަވެ، ބަހުސް ފަދަ ކަންކަމާއި އަލްބާނީ ބަހުސް ކަމަށާއި، މި ހަދީޘުގެ ސަނަދުގައި އަލްމުޣީރާ ބިން ހިޝާމް
ނަމަކަށްހުރި ރާވީއެއް ވާކަމަށާއި، އެހެންނަމަވެސް ދުޢާފުއްޖެހިޔަސް ހަދީޘް މިހާރާ މިރިވާކުރުމުގައި މި ފަދަ ދުޢާފުތަކެއް
އެއްވާފަދަފަދަކާ މިރިވާކުރުމުގައި އަލްބާނީ (އިބްނު ޙަޖަރު) ވިދާޅުވެފައިވާކަމަށް އަލްބާނީ ދެއްކެވިއްޔާ ފައިވާކަމަށެވެ.
ތަމާމުލްމިންނަތި (ސ/347) "ފުރަތަމަ ބާބު"

ކުރައްވައި އުޅުއްވީ، ދެ ރުމްޙުގެ މިންވަރަށް އިރު އުފުލުމުންނެވެ. އަދި އަޟްޙާ ޢީދު ނަމާދު ކުރައްވަނީ، ރުމްޙެއްގެ މިންވަރަށް އިރު އުފުލުމުންނެވެ.“

އައްޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ޢީދު ނަމާދުގެ ވަގުތު ކަނޑައެޅުމުގެ މައުޟޫޢުގައި ރިވާވެގެންވާ އެންމެ ސައްޙަ ޙަދީޘަކީ މިއީއެވެ. މި ޙަދީޘުން ދޭހަވާ ގޮތުގައި އަޟްޙާ ޢީދު ނަމާދު ކުރުން އަވަސްކުރުމާއި، ފިތުރު ޢީދު ނަމާދުކުރުން ކުޑަކޮށް ލަސްކޮށްލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.“ 1

އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ”އުޟްޙިއްޔާ ކަތިލުމަށް ވަގުތު ތަނަވަސްކޮށް ދިނުމުގެގޮތުން އަޟްޙާޢީދު ނަމާދު ކުރުން އަވަސްކުރުމާއި، ފިތުރު ޒަކާތް ނެރުން އަވަސްކުރުމަށްޓަކައި، ފިތުރު ޢީދު ނަމާދުކުރުން ލަސްކޮށްލުން މުސްތަޙައްބު ވެގެން ވެއެވެ. މި ކަމުގައި ޢިލްމުވެރިންގެ ދެމެދުގައި އެއްވެސް ޚިލާފެއްވާކަން ތިމަންނާއަށް އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ.“ 2

7- ދެޢީދު ނަމާދަށް ބަންގިއާއި ޤަމަތް ދިނުން:

އިބްނުލްޤައްޔިމު ވިދާޅުވިއެވެ. ”މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޢީދު ނަމާދުކުރުމާ ތަނަށް ވަޑައިގަތުމަށްފަހު، ބަންގިއާއި ޤަމަތް ދިނުމެއް، އަދި "الصَّلاَةُ جَامِعَةٌ" މިފަދައިން ގޮވައިލުމާ ނުލައްވައި ނަމާދު ކުރައްވަން ފަށްޓަވައެވެ. ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ގޮތަކީ، މިއިން އެއްވެސް ކަމެއް ނުކުރުމެވެ.“ 3

އެ ބޭކަލުންނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އިބްނު ޢައްބާސާއި ޖާބިރުގެފާނާ ދެބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ، ދެއިމާމުންގެ އިއްތިފާޤުންނެރުއްވި ސައްޙަ ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَعَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، قَالاَ: "لَمْ يَكُنْ يُؤَذَّنُ

---

[1] نَيْلُ الأَوطَارِ...، كِتَابُ الْعِيدَيْنِ، بَابُ وَقْتِ صَلاَةِ الْعِيدِ، (430/4)

[2] الْمُغْنِي ...، بَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، (267/3)

[3] زَادُ الْمَعَاد...، فَصْلٌ فِي هَدْيِهِ ﷺ فِي العِيْدَينِ، (442/1)

يَوْمَ الفِطْرِ وَلاَ يَوْمَ الأَضْحَى." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1] މާނައީ: "އެ ބޭކަލުންނަށް الله ރުއްސުވުންލެއްވި އިބްނު ޢައްބާސާއި ޖާބިރުގެފާނާ ދެބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ފިޠުރު އީދު ދުވަހާއި އަޟްޙާ އީދު ދުވަހު (އެ ދެ ނަމާދަށްޓަކައި) ބަންގި ދިނުމެއް އަދި ކަމަތިދިނުމެއްވެސް ނުވެއެވެ."

ޢަޠާއު[illegible]، ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން [illegible] މުސްލިމު [illegible] ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. قَالَ: أَخْبَرَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الأَنْصَارِيُّ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا) "أَنْ لاَ أَذَانَ لِلصَّلاَةِ يَوْمَ الْفِطْرِ حِيْنَ يَخْرُجُ الإِمَامُ، وَلاَ بَعْدَمَا يَخْرُجُ، وَلاَ إِقَامَةَ، وَلاَ نِدَاءَ، وَلاَ شَيْءَ، لاَ نِدَاءَ يَوْمَئِذٍ وَلاَ إِقَامَةَ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2] މާނައީ: "(ޢަޠާއު) ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ދެބޭކަލުންނަށް الله ރުއްސުވުންލެއްވި ޖާބިރު ބިން ޢަބްދު الله އަލްއަންޞާރީ ތިމަންނަށް ވިދާޅުވެދެއްވި ގޮތުގައި، ފިޠުރު އީދު ދުވަހު އިމާމާ ނަމާދަށް ނުކުންނަވިނދު އަދި (އިމާމާ) ނަމާދުކުރައްވަން އައުމަށް ފަހު ބަންގިދިނުމެއް އަދި ކަމަތިދިނުމެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެހެން ކަމެއްވެސް ނުވެއެވެ. އީދު ނަމާދަށް ބަންގިދިނުމެއް އަދި ކަމަތި ދިނުމެއްވެސް ނުވެއެވެ."

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ﵁، "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى العِيدَ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ، وَكَانَ يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ قَائِمًا يُفَصِّلُ بَيْنَهُمَا بِجِلْسَةٍ." (رَوَاهُ الْبَزَّارُ)[3] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުވުންލެއްވި ސަޢުދު ބިން އަބީވައްޤާޞް ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އީދު ނަމާދު ކުރައްވައި އުޅުއްވީ، ބަންގި ދިނުމާއި، ކަމަތިދިނުމާ ނުލައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ކޮޅަށް ހުންނަވައި، ދެ ޚުޠުބާ ދެއްވައެވެ. ދެ ޚުޠުބާގެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، ...وَالصَّلاَةِ قَبْلَ الخُطْبَةِ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ، برقم: 960 (18/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، برقم: 5–(886) (ص/604) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، بَابٌ: لاَ أَذَانَ لِلْعِيدَيْنِ، برقم: 6165 (402/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ الأَذَانُ لَهُمَا، برقم: 5627 (277/3)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، برقم: 5–(886) (ص/604)

[3] الْبَزَّارُ، فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1116 (321/3)

ދެމެދުގައި ހިނދުކޮޅަކަށް އިށީނދެވަޑައިގެން އެ ދެމެދުގައި ކުޑަ ވަގުތުކޮޅެއް ދެއްވައެވެ.“

8- ދެ ޢީދު ދެނަމާދުގައި ތަކުބީރުކިޔުން:

ދެ ޢީދު ދެނަމާދަކީ، ދެ ރަކުޢަތުގެ ތައްކަން އެކުލެވިގެންވާ ނަމާދެކެވެ. މި ދެ ނަމާދުގައިވެސް ޤުރްއާން ކިޔަވަން ފެށުމުގެކުރިން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ޙަރަމްބަން ތަކުބީރާ ނުލައި ހަތް ފަހަރު ތަކުބީރު ކިޔުއްވާއި، ދެ ވަނަ ރަކުޢަތުގައި ޤުރްއާން ކިޔަވަން ފެށުމުގެކުރިން ޤިޔާމުގެ ތަކުބީރު ނުލައި ފަސް ފަހަރު ތަކުބީރު ކިޔުމަކީ، ސުންނަތް ވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މިއިން ކޮންމެ ތަކުބީރެއް ކިޔާއިނދު ދެއަތް ދެކޮނޑާ ހަމައަށް އުފުއްލަވައިގެން ހުންނެވެ.

ޢަމްރު، އޭނާގެ ބައްޕަ ޝުޢައިބުގެ އަރިހުން، ޝުޢައިބު، އޭނާގެ ކާފަ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި، ޢަމްރު ބިން ޝުޢައިބުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَبَّرَ فِي عِيدٍ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ تَكْبِيرَةً، سَبْعًا فِي الْأُولَى، وَخَمْسًا فِي الْآخِرَةِ، وَلَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا وَلَا بَعْدَهَا." (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [1] މާނައި: “ޢަމްރު، އޭނާގެ ބައްޕަ ޝުޢައިބުގެ އަރިހުން، ޝުޢައިބު، އޭނާގެ ކާފަ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި، ޢަމްރު ބިން ޝުޢައިބުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ކާފަގެފާނު (އެބަހީ: ޢަމްރު ބިން ޝުޢައިބުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޢީދު ނަމާދުގައި ބާރަ ތަކުބީރު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއީ) ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ހަތް ތަކުބީރާއި، ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ފަސް

---

[1] النَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، التَّكْبِيرُ فِي الْفِطْرِ، برقم: 1817 (314/2) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ إِقَامَةِ الصَّلَوَاتِ وَالسُّنَّةِ فِيهَا، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَمْ يُكَبِّرُ الْإِمَامُ فِي صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ برقم: 1278 (326/2) وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 6688 (283/11) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلَاةِ العِيْدَيْنِ، بَابُ التَّكْبِيرِ فِي صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، برقم: 6172 (404/3) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الْعِيدَيْنِ، برقم: 1730 (387/2) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، بَاب التَّكْبِيرْ فِي الصَّلَاةِ يَومَ العِيدِ، برقم: 5677 (292/3)

ތަކުބީރެވެ. އީދު ނަމާދުގެ ކުރީގައިވެސް އަދި އެ ނަމާދުގެ ފަހުގައިވެސް އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އެހެން ނަމާދެއް ނުކުރައްވައެވެ.“

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މި ޙަދީޘްގައި ވާގޮތް އިތުރުކަންބޮޑެވެ.“

އަބޫދާވޫދާއި އައްދާރަޤުޠުނީ ނަޤުލުކުރައްވާފައިވާ މި ޙަދީޘްގެ ރިވާޔަތްވަނީ އަންނަނިވި ލަފްޒުންނެވެ. عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "التَّكْبِيْرُ فِي الِفطْرِ سَبعٌ فِي الْأُولَى، وَخَمْسٌ فِي الآخِرَةِ، وَالقِرَاءَةُ بَعْدَهُمَا كِلْتَيهِمَا" (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَ الدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: ”މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. ފިޠުރު އީދު ނަމާދުގައި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ހަތް ތަކުބީރު ކިޔުން ވެއެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ފަސް ތަކުބީރު ކިޔުންވެއެވެ. އެ ދެރަކުޢަތުގައިވެސް ކިޔެވުން ވަނީ ތަކުބީރަށް ފަހުގައެވެ.“

މި ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތަށް، މި މައްސަލައިގައި އަޞްޙާބު ބޭކަލުންނާއި، ތާބިޢީ ބޭކަލުންނާއި، އިމާމުވެރި ޢިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ އެންމެ ސައްޙަ ގޮތެވެ.

އިބްނު ޢަބްދުލްބައްރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ރަނގަޅު ސަނަދުތަކުން އެ އެންމެ [illegible] اللهُ [illegible] ޢަމްރު ބިން ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ އާއި، ޢުމަރުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ އާއި، ޖާބިރުގެފާނާއި، ޢާއިޝާގެފާނާއި، އަބޫވާޤިދު (އަލްޙާރިޘް ބިން މާލިކު) އާއި، ޢަމްރު އިބްނު ޢައުފް މުޒަނީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާގޮތުގައި، އީދު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި އިތުރު އެކަލޭގެފާނު ހަތް ތަކުބީރު، އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ފަސް ތަކުބީރު ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ސައްޙަ ސަނަދަކުން

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ التَّكْبِيْرِ فِي العِيدَينِ، برقم: **1151** (355/2) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الْعِيدَيْنِ، برقم: **1729** (387،386/2)

ނުވަތަ ބަޔި ސަނަދަކުންވެސް މިއާ ޚިލާފަށް ރިވާވެގެންނެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އެވައްކަވަން ފުރަތަމަ ޢަމަލުކުރެއްވި ގޮތްކޮޅަކީ އެއީއެވެ.“

މިއިން ކޮންމެ ދެ ތަކުބީރެއްގެ ދެމެދުގައި އިމާމުކަލޭގެފާނު ކުޑަ ހިނދުކޮޅަކު ހަނުހުންނަވާކަން ވެއެވެ. އަދި އެ ވަގުތުގައި ވަކި އެއްޗެއް ވިދާޅުވާކަން ސާބިތު ވެފައެއްނުވެއެވެ.

ނަމަވެސް އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރަޙްމަތްކުރައްވާށި ޢަބްދު اللَّهِ ބިން މަސްޢޫދުގެ ޢަމަލުފުޅާއި ބަސްފުޅުގެ ގޮތުގައި އަލްބައިހަޤީއާއި އަލްއަޘްރަމް[1] ގަދަ ސަނަދަކުން ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ގޮތުގައި، (ޢީދު ނަމާދުގައި ކިޔާ ތަކުބީރުތަކުގެ ދެމެދުގައި) އެ ކަލޭގެފާނުވަނީ، اللّٰهُ އަށް ޙަމްދުޘަނާ ވިދާޅުވުމަށްފަހު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ވިދާޅުވެފައެވެ. އެ ބޭކަލުންނަށް اللّٰهُ ރަޙްމަތްކުރައްވާށި ޙުޛައިފާ އާއި، އަބޫމޫސާގެ އަރިހުންވެސް ހަމަ އެފަދައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

ޢީދު ނަމާދުގައި ކިޔުމަށް އައިސްތަކެވާ މި ތަކުބީރަކީ ސުންނަތެކެވެ. ގަސްދުގައި ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެންވެއްސެ މި ތަކުބީރު ނުކިޔުމަކުން ނަމާދު ބާޠިލެއް ނުވާނެއެވެ.

އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މި މައްސަލައިގައި އެއްވެސް ޚިލާފެއް ވާކަން ތިމަންނާއަށް އެނގިގެންނެއް ނުވެއެވެ.“[2]

އައްޝައުކާނީ އިސްކަން ދެއްވާފައިވަނީ، ހަނދާންނެތިގެން މި ތަކުބީރު ނުކިޔުއްޖެނަމަ، ކުރުސަޖިދަ ކުރަންނުޖެހޭނެކަމަށެވެ.[3]

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، يَأْتِي بِدُعَاءِ الِافْتِتَاحِ عُقَيْبَ تَكْبِيرَةِ الِافْتِتَاحِ، ثُمَّ يَقِفُ بَيْنَ كُلِّ تَكْبِيرَتَيْنِ يُهَلِّلُ اللهَ تَعَالَى...، برقم: 6186 (411،410/3) އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ކަމަށް ވަކި ގޮތަކަށް އިޝާރާތްކޮށް ކުރެއްވުމަކާނުލައި މުޅިންމު ވިދާޅުވެފައިވާ ހިނދު ތަޙްމީދު ތަކުބީރުން ހުރެވުނު އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވައިފައިވާ ކަމަކަށް ނުވުމުނެވެ. އަދި އެހެން ބާކީކުރުމުން ޖެހޭގޮތުގެ ހަވާލާދުންކޮށްފައިވާ ކަމަކަށް ނުފެންނެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] الْمُغْنِي لِابْنِ قُدَامَة، بَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، (275/2)

[3] نَيْلُ الأَوطَار لِلشَّوكَانِي، كِتَابُ الْعِيدَيْنِ، بَاب عَدَد التَّكْبِيرَات فِي صَلَاة الْعِيد وَمَحَلّهَا (447/4)

9- ދެ ޢީދު ދެނަމާދުގެ އިސްފަހުގައި ސުންނަތްކުރުން:

ދެ ޢީދު ދެނަމާދުގެ އިސްފަހުގައި ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ޞައްޙަ ސުންނަތުން ސާބިތެއްނުވެއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުންކުރެ އެއްވެސް ބޭކަލަކު ޢީދު ނަމާދު ކުރައްވާތަނަށް ވަޑައިގަތުމަށްފަހު ސުންނަތް ނަމާދެއް ކުރެއްވިކަން ސާބިތެއްނުވެއެވެ. އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: قَالَ: "خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يومَ فِطْرٍ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا وَلاَ بَعْدَهَا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: ”ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ފިޠްރުޢީދު ދުވަސްގައި ޢީދު ނަމާދުކުރައްވަން ނުކުމެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު (ޢީދު ނަމާދުގެ) ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. އޭގެ ކުރީގައިވެސް އަދި އޭގެ ފަހުގައިވެސް އެހެން ނަމާދެއް ނުކުރައްވައެވެ.“

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا،"أَنَّهُ خَرَجَ يَوْمَ عِيدٍ فَلَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا وَلَا بَعْدَهَا، فَذَكَرَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ فَعَلَهُ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَأَبُونُعَيمٍ)[2] މާނައީ: އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުން ލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު ޢީދު ދުވަސްގައި (ނަމާދަށް) ނުކުމެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ނަމާދުގެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ الْخُطْبَةِ بَعْدَ العِيدِ، برقم: 964 (19/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلاَةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ تَرْكِ الصَّلاَةِ قَبْلَ الْعِيدِ وَبَعْدَهَا فِي الْمُصَلَّى، برقم: 13-(884) (ص/606) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَاب الصَّلاَةُ بَعْدَ العِيدِ، برقم: 1159 (363/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ العِيْدَينِ...، بَاب [مَا جَاءَ] لاَ صَلاَةَ قَبْلَ العِيدِ وَلاَ بَعْدَهَا، برقم: 537 (418،417/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، تَرْكُ الصَّلاَةِ بَعْدَ صَلاَةِ الْفِطْرِ وَالنَّحْرِ، برقم: 497 (272،271/1) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ إِقَامَةِ الصَّلَوَاتِ وَالسُّنَّةِ فِيهَا، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلاَةِ قَبْلَ صَلاَةِ الْعِيدِ وَبَعْدَهَا، برقم: 1291 (333/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2533 (323/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَنْ كَانَ لاَ يُصَلِّي قَبْلَ الْعِيدِ ، وَلاَ بَعْدَهُ، برقم: 5786 (224/4)

[2] أَحْمَدُ، برقم: 5212 (178/9) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، مَنْ كَانَ لاَ يُصَلِّي قَبْلَ الْعِيدِ ، وَلاَ بَعْدَهُ، برقم: 5786 (224/4) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، فِي تَرْجَمَةِ أَحْمَد بن أَبِي الْحَوَارِيُّ (26/10)

ކުރީގައިވެސް އަދި ނަމާދަށް ފަހުގައި ވެސް ސުންނަތެއް ނުކުރައްވައެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މިއީ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ކަން ކުރެއްވިގޮތެވެ.“

އަލްބުޚާރީ ބަޔާންކުރައްވައިފައިވާގޮތުގައި ޢީދު ނަމާދުގެ ކުރީގައި ސުންނަތެއް ކުރުމަކީ މަކުރޫހަ ކަމެއްކަމުގައި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.[1]

މުޠުލަޤު ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ދަންނަވައެވެ. އަލްޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު ފަތުޙުލްބާރީގައި ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. “ނަމާދު ކުރުން މަކުރޫހަ އެންމެހައި ވަގުތު ފިޔަވައި އެއްވެސް އެހެން ބާވަތެއްގައި ސުންނަތް ނަމާދު ކުރުމަކީ މަނާކަމެއްކަން އެނގޭނެ އެއްވެސް ޚާއްޞަ ދަލީލެއްނުވެއެވެ.“ 2

10- ދެ ޢީދު ދެނަމާދު ޞައްޙަވާނީ ކޮންބަޔަކާއިގެން؟

އަންހެނުންނާއި ފިރިހެނުން، ކުޑަ ކުދިންނާއި ރަށުގައި ޤާއިމުވެ ހުރި ބަޔަކު ކުރެއްވިއަސް ނުވަތަ ދަތުރުވެރިން ކުރެއްވިއަސް މި މުސްލިމުންނާއިގެން މިސްކިތުގައި ނުވަތަ ގޭގައި ކުރުންނަހަ ޢީދުހަރަދު ދުރުމަން ގަހުއްޞަވުވަތަ ތަންގައި ޖަމާޢަތުގައި ނުވަތަ ވަކިވަކިން ކަމުނުންވެސް، ޢީދު ނަމާދު ކުރުމަށް ޞައްޙަވާނެއެވެ. އިމާމާއެކު ޢީދު ނަމާދު ނުލިބިއްޖެމީހާ އަމިއްލައަށް ދެ ރަކްޢަތްކުރުން ހުއްދައެވެ.

އަލްބުޚާރީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.“(ބާބު) އިމާމާއާއެކު ޢީދު ނަމާދު ނުލިބިއްޖެމީހާ ދަންނައެވެ. އޭނާ އަމިއްލައަށް ދެ ރަކްޢަތް ކުރަންވާނެއެވެ. އެފަދައިން އަންހެނުންނާއި، ގޭގޭގައި ނުވަތަ ދުރު ހިސާބުއަވަށްތަކުގައި ދިރިއުޅޭ މީހުންވެސްވެއެވެ. އެއީ، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅަށް ރިޢާޔަތްކޮށްގެންނެވެ. {هَذَا عِيدُنَا أَهْلَ الإِسْلاَمِ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ الصَّلاَةِ قَبْلَ العِيدِ وَبَعْدَهَا، (24/2)

[2] فَتْحُ البَارِي بِشَرْحِ صَحِيحِ البُخَارِي، قَوْلَه: بَاُب الصَّلاَةِ قَبْلَ العِيدِ وَبَعْدَهَا (476/2)

މާނައީ: "އަދަކީ ތިމަންމެން މުސްލިމުންގެ ޢީދު ދުވަހެވެ." ދުރުހިސާބުގައި އުޅޭ މީހުންވެސް ޢީދު ނަމާދުކުރުމަށް، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަނަސު ބްނު މާލިކު މިނިވަންކުރެއްވި ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ އަބޫޢުތްބާއަށް އެ ކަލޭގެފާނު އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އަބޫޢުތްބާ) އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަނބި ދަރީންނާއިގެން ބޮޑު ރަށެއްގެ އިމާމަކު (ޢީދު) ނަމާދުކުރާ ގޮތަކައިން ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.

ޢިކްރިމާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަށްރަށުގައި ދަނޑުވެރިކަމުގައި ދިރިއުޅޭމީހުން ވެސް ބޮޑު ރަށެއްގެ އިމާމަކު (ޢީދު) ނަމާދުކުރާ ގޮތަކައިން ދެ ރަކުޢަތް ކުރާނެއެވެ.

އަޠާއު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެ މީހަކަށް ޢީދުނަމާދު ގެއްލިއްޖެނަމަ އަމިއްލައަށް ދެ ރަކުޢަތް ކުރާނެއެވެ."[1]

11- ދެ ޢީދު ދެނަމާދުގެ ޚުޠުބާ:

ދެޢީދު ދެ ނަމާދަށްފަހު، ޚުޠުބާ ދިނުމާއި، އެ ޚުޠުބާ އަޑުއެހުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދު (އަލްޚުދުރީ) ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﵁، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَخْرُجُ يَوْمَ الفِطْرِ وَالأَضْحَى إِلَى الْمُصَلَّى، فَأَوَّلُ شَيْءٍ يَبْدَأُ بِهِ الصَّلاَةُ، ثُمَّ يَنْصَرِفُ، فَيَقُومُ مُقَابِلَ النَّاسِ، وَالنَّاسُ جُلُوسٌ عَلَى صُفُوفِهِمْ فَيَعِظُهُمْ، وَيُوصِيهِمْ، وَيَأْمُرُهُمْ، فَإِنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَقْطَعَ بَعْثًا قَطَعَهُ، أَوْ يَأْمُرَ بِشَيْءٍ أَمَرَ بِهِ، ثُمَّ يَنْصَرِفُ."

قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: "فَلَمْ يَزَلِ النَّاسُ عَلَى ذَلِكَ حَتَّى خَرَجْتُ مَعَ مَرْوَانَ – وَهُوَ أَمِيرُ الْمَدِينَةِ – فِي أَضْحًى أَوْ فِطْرٍ، فَلَمَّا أَتَيْنَا الْمُصَلَّى إِذَا مِنْبَرٌ بَنَاهُ كَثِيرُ بْنُ الصَّلْتِ، فَإِذَا مَرْوَانُ يُرِيدُ أَنْ يَرْتَقِيَهُ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ، فَجَبَذْتُ بِثَوْبِهِ، فَجَبَذَنِي، فَارْتَفَعَ، فَخَطَبَ قَبْلَ الصَّلاَةِ، فَقُلْتُ لَهُ: غَيَّرْتُمْ وَاللَّهِ،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابٌ: إِذَا فَاتَهُ العِيدُ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، وَكَذَلِكَ النِّسَاءُ، وَمَنْ كَانَ فِي البُيُوتِ وَالقُرَى... (23/2)

فَقَالَ: أَبَا سَعِيدٍ! "قَدْ ذَهَبَ مَا تَعْلَمُ."، فَقُلْتُ: مَا أَعْلَمُ وَاللهِ خَيْرٌ مِمَّا لاَ أَعْلَمُ، فَقَالَ: "إِنَّ النَّاسَ لَمْ يَكُونُوا يَجْلِسُونَ لَنَا بَعْدَ الصَّلاَةِ، فَجَعَلْتُهَا قَبْلَ الصَّلاَةِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ) [1]

މާނައީ: "އަބޫސަޢީދު (އަލްޚުދްރީ) ވިދާޅުވިއެވެ. ފިތުރު ޢީދު ދުވަހާއި، އަޟްޙާ ޢީދު ދުވަހު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަމާދުކުރައްވާތަނަށް ނިކުމެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު އެންމެ ފުރަތަމަ ކަމަކަށް ކުރައްވާކަމަކީ، ނަމާދު ކުރައްވުމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވުމަށްފަހު، މީސްތަކުންނާ ކުރިމަތިލައްވައި ކޮޅަށް ހުއްޓިވަޑައި ގަންނަވައެވެ. މީސްތަކުން އެބައިމީހުން ނަމާދަށްތިބި ސަފުތަކުގައި ތިބެއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނަށް ވަޢުޡުއިއްވައި، އަމުރުކުރައްވައި، ވަޞިއްޔަތް ކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެއްވެސް (ދިމާއަކަށް) ލަޝްކަރެއް ފޮނުއްވަން ބޭނުންފުޅުވެ ވާނަމަ، (މީސްތަކުންގެތެރެއިން) އެ ބަޔަކު ނަންގަވައި ފޮނުއްވައެވެ. ނުވަތަ ކަމަކަށް އަމުރުކުރައްވަން ބޭނުންފުޅުވާނަމަ އެ ކަމަކަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު އެނބުރި ވަޑައިގަންނަވައެވެ.

އަބޫސަޢީދު ވިދާޅުވިއެވެ. މީސްތަކުން މިގޮތުގެމަތީގައި (އީދު ނަމާދު) ކުރުމުގެ ކަންތައް ތަރުތީބުކުރުމުގައި ދެމިތިއްބެވެ. ފަހެ، އެއްފަހަރަކު ތިމަންނާ މަރުވާނުގެ އަރިހުގައި އަޟްޙާ ޢީދަށް ނުވަތަ ފިތުރު ޢީދަށް ނުކުމެވަޑައިގަތީމެވެ. އޭރު އޭނާއަކީ މަދީނާގެ ގަވަރުނަރެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެން ޢީދު ނަމާދުކުރާ ތަނަށް ވަޑައިގެންނެވުމުން އިރު އެތާނގައި ކަޘީރު ބިން ޞަލްތު ޢިމާރާތްކުރައްވާފައިވާ މިންބަރެއް ހުއްޓެވެ. ދެން، ނަމާދު ކުރެއްވުމުގެ ކުރިން މަރުވާން މިންބަރަށް އަރާވަޑައިގަތުމަށް އުޅުއްވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާ އޭނާގެ ހެދުންކޮޅުގައި ހިފަހައްޓަވައި ހުއްޓުވަން އުޅުއްވީމެވެ. ފަހެ، އޭނާ ތިމަންގެއަތުން ހެދުން ދޫކޮށްލެއްވުމަށްފަހު މިންބަރަށް އަރާވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، ނަމާދަށްވުރެ ކުރިން އޭނާ ޚުޠުބާދެއްވިއެވެ. ފަހެ، (ނަމާދަށްފަހު) ތިމަންނާ އޭނާއަށް ދެންނެވީމެވެ. اللهُ ގަންދެއްވައި ވިދާޅުވަމުވެ. މިކަންކަން އޮންނަގޮތް ބަދަލުކުރީ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ الْخُرُوجِ إِلَى الْمُصَلَّى بِغَيْرِ مِنْبَرٍ، برقم: 956 (2/17،18)، وَمُسْلِمٌ، فِي أَوَائِلِ كِتَابِ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، برقم: 9–(889) (ص/605)

ބަދަލުކުރައްވައިފީމުއެވެ. ފަހެ، އޭނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ އަބޫސަޢީދެވެ! ކަލޭގެފާނު ތިޔަ ދެނެވަޑައިގަންނަވާ ކަންތައް މިހާރު ފާއިތުވެ ހިނގައްޖެއެވެ. މިހެން ދެންނެވީމެވެ. ﷲ ގަންދެއްވައި ވިދާޅުވަމެވެ. މިދަންނަކަން ނުދަންނަކަމަށްވުރެ [illegible] އެނގިގެންވާ ގޮތް ހެޔޮކަމުންބޮޑެވެ. އޭނާ ވިދާޅުވިއެވެ. (ނަމާދަށްފަހު ޚުޠުބާދޭނަމަ) ނަމާދުން ސަލާމް ދިނުމަށްފަހު މީސްތަކުން ތިބެން ޚުޠުބާނިމެންދެން [illegible] [illegible] ޖެހޭނަމައެވެ. އެހެންވެ ނަމާދަށްވުރެ ކުރިން ޚުޠުބާދެއްވަން މިވަނީ ގަސްދުކުރެއްވިއެވެ.“

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންވި އައްސާއިބުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެ އަރިހުން އައްނަސާއީއާއި، އަބޫދާއޫދާއި، އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْعِيدَ، فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ، قَالَ: {إِنَّا نَخْطُبُ فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَجْلِسَ لِلْخُطْبَةِ فَلْيَجْلِسْ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَذْهَبَ فَلْيَذْهَبْ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَالْحَاكِمُ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: ”އައްސާއިބުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްފަހަރަކު) ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ޢީދު ނަމާދަށް ތިބެން ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ނަބިއްޔާކަލޭގެފާނު ނަމާދުން ނިމިވަޑައިގެން ބަޔާނެއް ކުރެއްވިއެވެ. {މިކަލޭގެފާނު ޚުޠުބާދެއްވާހުށީމެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ޚުޠުބާ އަޑުއެހުމަށް ތިބެން ބޭނުންވާބަޔަކު ތިބެނިކަމެވެ. އަދި އެ ([illegible] ބޭނުމަކަކު) ދާން ބޭނުން މީހަކު ދާނިކަމެވެ.}

ޢީދު ނަމާދުގައި ދެ ޚުޠުބާދިނުމާއި (ހުކުރު ނަމާދާ އެއްފަދައިން) ދެ ޚުޠުބާ ދެމެދުގައި ކުޑަ ހިނދުކޮޅަކު އިށީނދުމަކީ [illegible] [illegible] އެންމެހައި [illegible]، [illegible] [illegible].

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الْجُلُوس لِلْخُطْبَةِ، برقم: 1155 (2/359،360) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، التَّخْيِيرُ بَيْنَ الْجُلُوسِ فِي الْخُطْبَةِ لِلْعِيدَيْنِ، برقم: 1571 (3/185) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ إِقَامَةِ الصَّلَوَاتِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي انْتِظَارِ الْخُطْبَةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ، برقم: 1290 (2/332،333) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، برقم: 1094 (1/425) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الْعِيْدَيْنِ، برقم: 1738 (2/391)

އަލްއިމާމުއްނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "(ޢީދު ނަމާދަށް) ދެ ޚުޠުބާ ދޭންޖެހޭނެކަމަށް އެއްވެސް ޙަދީޘަކުން ސާބިތުވެއްނުވެއެވެ." [1]

ޢީދު ނަމާދުގެ ޚުޠުބާތަކުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ ﷲ އަށް ޙަމްދުކުރުމުން ނެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހުން އެނޫން ގޮތަކަށް އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅެއް ވާކަން ސާބިތެއް ނުވެއެވެ.

އިބްނުލްޤައްޔިމު ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަސޫލުﷲ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ކޮންމެ ޚުޠުބާއެއްވެސް ފައްޓަވަނީ ﷲ އަށް ޙަމްދުކުރައްވައިގެންނެވެ. ދެ ޢީދު ދެނަމާދުގެ ޚުޠުބާ [illegible] ތަކްބީރުން ވިދާޅުވެވުނުކަމަށް އެއްވެސް ޙަދީޘަކުން ސާބިތުވެއްނުވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މުއައްޒިނު ސަޢުދުގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. އިތުރު އެކަލޭގެފާން ޢީދުނަމާދުގެ ޚުޠުބާގެ ކުރިއާއި ޚުޠުބާގެ ތެރޭގައި ތަކުބީރު ވިދާޅުވާއެވެ. އަދި ޢީދު ނަމާދުގެ ޚުޠުބާގައި ތަކުބީރު ވިދާޅުވުން ގިނަކުރައްވާއެވެ.[2]

ކޮންމެއަކަސް މިއީ އިތުރު އެކަލޭގެފާން ޢީދު ނަމާދުގެ ޚުޠުބާދެއްވަން ފައްޓަވަނީ ތަކުބީރުންކަން ދައްކާ ޙަދީޘެއްނޯނެވެ. ދެޢީދު ދެނަމާދުގައި އިސްތިސްޤާ ނަމާދުގެ ޚުޠުބާ ފަށާނީ ކޮންގޮތަކަށްކަމާމެދު ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފު

---

[1] النَّوَوِي، خُلاَصَةُ الأَحْكَامِ فِي مُهِمَّاتِ السُّنَنِ وَقَوَاعِدِ الإِسْلاَمِ، بَاب الْخُطْبَتَيْنِ لِلْعِيدِ بَعْدَ الصَّلاَةِ...، (ص/838)

ނޯޓް: އަލްއިމާމުއްނަވަވީ "އަލްމުހައްޛަބު" ގައި މިހެން ވިދާޅުވެފައި ވިނަމަވެސް، އެކަލޭގެފާނުގެ މަޝްހޫރުފޮތް "އަލްމަޖްމޫޢު" ގައި ވިދާޅުވެފައިވަނީ، "ހުކުރު ނަމާދުގެ ޚުޠުބާއާ އެއްގޮތަށް ރުކުންތަކުގެ މައްޗަށް އެކުލެވިގެންވާ ދެ ޚުޠުބާ ދިނުން ދެ ޢީދު ދެނަމާދުގައި ސުންނަތްކޮށްފައިވާ ކަމަށެވެ. އަދި ހުކުރު ނަމާދުގެ ޚުޠުބާއާ އެއްގޮތަށް ދެ ޚުޠުބާ ދެމެދު ކުޑަ ހިނދުކޮޅަކަށް އިށީނދެވަޑައި ދެ ޚުޠުބާ ދެމެދު ވަކިކޮށްދިނުން ސުންނަތްކޮށްފައިވާކަމަށެވެ." ބައްލަވާ! الْمَجْمُوعُ لِلنَّوَوِي، بَابُ صَلاَةُ الْعِيدَيْنِ، (28/5)

ކުރިއާއި ފަހުގެ ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގެންނެވީ، ދެ ޢީދު ދެ ނަމާދުގެ ޚުޠުބާ ބިނާވެގެންވަނީ ހުކުރު ނަމާދުގެ ޚުޠުބާއާ އެއްގޮތަށްކަމަށެވެ. (މުތަރުޖިމު)

[2] حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ الْمُؤَذِّنِ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُكَبِّرُ بَيْنَ أَضْعَافِ الْخُطْبَةِ، يُكْثِرُ التَّكْبِيرَ فِي خُطْبَةِ الْعِيدَيْنِ." رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ إِقَامَةِ الصَّلَوَاتِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْخُطْبَةِ فِي الْعِيدَيْنِ، برقم: **1287 (331/2)**

އުފެދިފައިވެއެވެ. އެއްބަޔަކު ދެކޭގޮތުގައި މި ދެ ނަމާދުގައިވެސް ޚުތުބާ ފަށާނީ ތަކުބީރުންނެވެ. އަދި އިސްތިސްޤާ ނަމާދުގެ ޚުތުބާ ފަށާނީ އިސްތިޣްފާރުން ކަމަށާއި އެބަހީ: استغفر الله މި ކަލިމައިންކަމަށާއި، މި ދެ ނަމާދުގައި އެބަހީ: އިސްތިސްޤާ ނަމާދާއި ޢީދު ނަމާދުގައިވެސް ޚުތުބާ ފަށާނީ اللّٰهُ އަށް ޙަމްދުކުރުމުންކަމަށް ބުނެވިގެންވެއެވެ. ޝައިޚުލްއިސްލާމް ތަޤިއްޔުއްދީން (އިބްނުތައިމިއްޔާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ސައްޙަ ބަހަކީ، ޚުތުބާ ފަށާނީ اللّٰهُ އަށް ޙަމްދުކުރުމުންކަމަށް ބުނެވުނު ބަހެވެ. އެހެނީ، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެއެވެ. {كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللّٰهِ فَهُوَ أَجْذَمُ.} {اللّٰهُ އަށް ޙަމްދުކުރުމާނުލައި ފަށައިފި ކޮންމެ ކަމަކީ، އުނި ކަމެކެވެ.}[1]

ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ކޮންމެ ޚުތުބާއެއްވެސް ފައްޓަވަނީ اللّٰهُ އަށް ޙަމްދު ކުރެއްވުމުންނެވެ. އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އިސްތިސްޤާ ނަމާދުގެ ޚުތުބާ ފައްޓަވަނީ އިސްތިޣްފާރުން ކަމަށާއި، ދެ ޢީދު ދެނަމާދުގެ ޚުތުބާ ފައްޓަވަނީ، ތަކުބީރުންކަމަށް ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ވިދާޅުވުމުގައި އެ ބޭކަލުން ޙުއްޖަތަކަށް ދައްކަވާން އެއްވެސް ޙަދީޘެއް ނުވެއެވެ. ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ގޮތަކީ އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާކަމާ ޚިލާފަށެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ކޮންމެ ޚުތުބާއެއްވެސް ފައްޓަވަނީ اللّٰهُ އަށް ޙަމްދުކުރެއްވުމުންނެވެ.

12- ޢީދު ނަމާދު ފަސްކުރުން:

ސައްޙަ ސަނަދަކުން އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي عُمَيْرِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قال:حَدَّثَنِي عُمُومَتِي مِن الْأَنْصارِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالُوا: أُغْمِيَ عَلَيْنَا هِلَالُ شَوَّالٍ، فَأَصْبَحْنَا صِيَامًا، فَجَاءَ رَكْبٌ مِنْ آخرِ النَّهَارِ، فَشَهِدُوا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُمْ رَأَوا الْهِلَالَ بِالْأَمْسِ، فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ يُفْطِرُوا، وَأَنْ يَخْرُجُوا إِلَى

---

[1] زَادُ الْمَعَادِ فِي هَدْيِ خَيرِ العِبَادِ، فَصْلٌ فِي هَدْيِهِ صَلّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ فِي الْعِيدَيْنِ، (1/447،448)

عِيدِهِمْ مِنْ الْغَدِ." (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1]

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސް ބްނު މާލިކުގެ ދަރިކަލުން އަބޫޢުމައިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ އަށް ނަސްރުދެއްވި އަންސާރުންގެތެރެއިންވާ ތިމަންގެ ބަފައިކަލުންގެ ބޮޑުބޭބޭއިން ވިދާޅުވެދެއްވިއެވެ. އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްފަހަރަކު) އުޑުމަރިބަނަވެ، ހިމަނުންނަން ޝައްވާލުމަހުގެ ހަނދު ފެންނަގޮތެއް ނުވިއެވެ. ފަހެ، ހިމަނުން ހިއްބިވި ހަދައަނެވެ. ފަހެ، އެ ދުވަހުގެ ހަވީރުވަގުތުކޮޅުގައިވަނިކޮށް ދަތުރުވެރިންގެ ބަޔަކުއައެވެ. އެބައިމީހުން ކުރިދުވަހު (ޝައްވާލުމަހުގެ) ހަނދު ދުށްކަމުގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ހެކިބަސް އަދާކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެންމެހައި މުސްލިމުން ރޯދަވިއްލުމަށާއި، އަނެއްދުވަހު މުސްލިމުން ޢީދު ނަމާދަށް ނުކުތުމަށް ރަސޫލު الله ﷺ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."

މި ޙަދީޘުގައި އެއްވެސް ސަބަބަކާހުރެ ބަދަލު މީހުންނަށް ޢީދު ނަމާދު ނުކުރެވިއްޖެ ނަމަ ވިދިގެން އަނެއް ދުވަހު އެބައިމީހުން ޢީދު ނަމާދުކުރުމަށް ނުކުތުމަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުންގެ ދަލީލެކެވެ.

13- ޢީދު ދުވަހު ކައިބޮއި ހުއްދަ ކުރިވަރުކުރުމާއި އަވަހަށްކުރުން:

ފިނިގޮތުން ހުއްދަ ކުރިވަރުކުރުމުގެ، އެފަދަ ރަނގަޅު ޚަބަރެއްގައި އެފުރުޞަތުން ހެދުމަށް، ހަދިޔާގެ ކަސްރަތްތައް، ނަމާދުގެ ހަމަޖެހުމަށްޓަކައި الله ސުބްޙާނަހޫ

---

[1] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ الْخُرُوجِ إِلَى الْعِيدَيْنِ مِنَ الْغَدِ، برقم: 1557 (180/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الصِّيَامِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الشَّهَادَةِ عَلَى رُؤْيَةِ الْهِلَالِ، برقم: 1652 (565/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 13974 (395/21) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّوم، بَابُ رُؤْيَةُ الْهِلَالِ، برقم: 3456 (237/8) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ الشُّهُودِ يَشْهَدُونَ عَلَى رُؤْيَةِ الْهِلَالِ آخِرَ النَّهَارِ أَفْطَرُوا ثُمَّ خَرَجُوا إِلَى عِيدِهِمْ مِنَ الْغَدِ، برقم: 6283 (442/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الرَّدِّ عَلَى أَبِي حَنِيفَةَ، صَلَاةُ الْعِيدِ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي. برقم: 37336 (103/20)

ވަތަޢާލާ މުސްލިމުންނަށް ޝަރުޢުކޮށްދެއްވައިފައިވާ، އިސްލާމީ ޝިޢާރުގެތެރެއިންވާ ކަމެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އައްނަސާއީއާއި، ޢިބްނު ޙިއްބާނު[1] ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ: قَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمَدِينَةَ، وَلَهُمْ يَوْمَانِ يَلْعَبُونَ فِيهِمَا، فَقَالَ: {مَا هَذَانِ اليَومَانِ؟} قَالُوا: كُنَّا نَلْعَبُ فِيهِمَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ :{إِنَّ اللهَ قَدْ أَبْدَلَكُم بِهِمَا خَيْراً مِنهُمَا: يَومُ الأَضْحَى، وَيَومُ الفِطْرِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَأَبُويَعْلَى) [2]

މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ މަދީނާއަށް ހިޖުރަކުރައްވައި ވަޑައިގެންނެވިއިރު އެރަށުމީހުން ކުޅިވަރުކުޅެމުންދިޔަ ދެ ދުވަހެއް ވިއެވެ. ދެން، އިތުރު އެކަލޭގެފާނު އެ ދުވަސްތަކާބެހޭގޮތުން އެމީހުންނާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. {މި ކޮން ދުވަސްތަކެއްތޯ؟} އެމީހުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އެއީ ޖާހިލީ ޒަމާނުއްސުރެ އެ ދުވަސްތަކުގައި އަޅުގަނޑުމެން ކުޅިވަރުކުޅެމުންދިޔަ ދުވަހެވެ. ދެން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، އެ ދުވަސްތަކަށްވުރެ ހެޔޮ ދެ ދުވަސް އޭގެބަދަލުގައި الله ތަޢާލާ ކަލޭމެންނަށް ދެއްވައިފިއެވެ. އެއީ، އަޟްޙާ ޢީދު ދުވަހާއި ފިޠުރު ޢީދު ދުވަހެވެ.}“

---

[1] **ނޯޓް:** ޢިބްނު ޙިއްބާނު މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ މުޙައްޤިޤު ވިދާޅުވިގޮތުގައި ޞަޙީޙް، ވަރަށް ބޮޑަށް މަސައްކަތް ކޮށްގެންވެސް ޢިބްނު ޙިއްބާނު ރިވާކުރައްވާފައިވާކަމަށް ނުފެނުނެވެ. އަދި ޙަދީޘްތަކަށް ތަޚުރީޖު ކޮށްފައި އެއްވެސް ބޭފުޅަކުވެސް ޢިބްނު ޙިއްބާނު މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ވާހަކަ ނުފެނުނެވެ. އައްނަސާއީ ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ، ”އައްސުނަނުލްކުބްރާ“ގައެވެ. މުސްތަދުރަކު ބަޔާންކުރައްވާ ދެ ޞަޙީޙަށް ދީފައި ނުވާ ޙަދީޘްތައް ވެސް ހިމެނިގެންވާ ފޮތެވެ. އަދި އިތުރު ބަޔަކު ރިވާކުރައްވާ ވެސް މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ”މުސްނަދު“

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ صَلَاةِ العِيْدَينِ، برقم: **1134** (345/2) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، بَدْءِ الْعِيدَيْنِ، برقم: **1767** (295/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **12006** (65/19) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، برقم: **1092** (425/1) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **1086** – (3841) (452/6)

އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން މުސްލިމުންނާއި އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ الْحَبَشَةَ كَانُوا يَلْعَبُونَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي يَوْمِ عِيدٍ، قَالَتْ فَاطَّلَعْتُ مِنْ فَوْقِ عَاتِقِهِ، فَطَأْطَأَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْكِبَيْهِ، فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ إِلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِ عَاتِقِهِ، حَتَّى شَبِعْتُ ثُمَّ انْصَرَفْتُ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ) [1] މާނައީ: ''އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު ޢީދު ދުވަހެއްގައި ރަސޫލު الله ﷺ ގެ ކުރިމަތީގައި (މިސްކިތުގައި) ޙަބަޝްކަރައިގެ ބަޔަކު ކުޅިވަރު ކުޅުމުން ގެންދިޔައެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަންކަމަނާ [illegible] ކޮނޑުފުޅުމަތިން އެތަން ބައްލަވަމުން ހުއްޓީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންކަމަނާ އެތަން [illegible] ރަސޫލު الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ދެ ކޮނޑުފުޅު ތިރިކޮށްދެއްވައި ތަނަވަސްކޮށް ދެއްވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަންކަމަނާ ފޫހިވެގެން އަނބުރާ ވަޑައިގެން ނުކުމަށް ދާންދެން [illegible] ކޮނޑުފުޅުމަތިން އެތަން ބައްލަވަމުން ގެންގުޅީމެވެ.''

ހަމައެކަމަނާގެއަރިހުން އެ [illegible] ރިވާކުރެއްވި އަނެއް ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيْنَا أَبُو بَكْرٍ فِي يَوْمِ عِيدٍ وَعِنْدَنَا جَارِيَتَانِ تَذْكُرَانِ يَوْمَ بُعَاثَ يَوْمٌ قُتِلَ فِيهِ صَنَادِيدُ الْأَوْسِ وَالْخَزْرَجِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ عِبَادَ اللَّهِ أَمَزْمُورُ الشَّيْطَانِ! عِبَادَ اللَّهِ أَمَزْمُورُ الشَّيْطَانِ! قَالَهَا ثَلَاثًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {يَا أَبَا بَكْرٍ إِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ عِيدًا وَإِنَّ الْيَوْمَ عِيدُنَا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: ''އެ ކަމަނާއަށް الله

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ أَصْحَابِ الحِرَابِ فِي المَسْجِدِ، برقم: 454 (98/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ الرُّخْصَةِ فِي اللَّعِبِ الَّذِي لَا مَعْصِيَةَ فِيهِ فِي أَيَّامِ الْعِيدِ، برقم: 18–(000) (ص/609) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، اللَّعِبُ بَيْنَ يَدَيِ الْإِمَامِ يَوْمَ الْعِيدِ، برقم: 1594 (195/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24296 (338/40)

[2] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ سُنَّةِ العِيدَيْنِ لِأَهْلِ الإِسْلَامِ، برقم: 952 (17/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ الرُّخْصَةِ فِي اللَّعِبِ الَّذِي لَا مَعْصِيَةَ فِيهِ فِي أَيَّامِ الْعِيدِ، برقم: 16–(892) (ص/607،608) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ النِّكَاحِ، بَابُ الْغِنَاءِ وَالدَّفِّ، برقم: 1898 (92/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25028 (480/41) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، الرُّخْصَةُ فِي اللَّعِبِ يومِ الْعِيدِ، برقم: 1111 (321/4)

ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު ޢީދު ދުވަހެއްގައި ތިމަންމެންގެ ގެއަށް އަބޫބަކުރުގެފާނު ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އޭރު ގޭގައި ޖުވާން ދެއަންހެންކުދިން ތިބެގެން ބުޢާޘުގެ ދުވަހުގެ ހަނދާން އައުކޮށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވާހަކަތައް ޅެންބަހުން ކިޔަމުން ގެންދެއެވެ. ފަހެ، އަބޫބަކުރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ﷲގެ އަޅުކަލުންނޭވެ! ޝައިޠާނާގެ [illegible] [illegible]! ﷲގެ އަޅުކަލުންނޭވެ! ޝައިޠާނާގެ [illegible] [illegible]! (މިހެން ތިން ފަހަރު ވިދާޅުވިއެވެ.) ފަހެ، ރަސޫލު ﷲ ﷺ [illegible] ކުރެއްވިއެވެ. {އޭ އަބޫބަކުރުގެފާނޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ކޮންމެ ޤައުމަކަށްވެސް ޢީދު ދުވަހެއްވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މިއަދަކީ ތިމަންމެން މުސްލިމުންގެ ޢީދު ދުވަހެވެ.}“

ބުޚާރީގެ ރިވާޔަތެއްގައިވަނީ މިފަދައިންނެވެ. عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَعِنْدِي جَارِيَتَانِ تُغَنِّيَانِ بِغِنَاءِ بُعَاثَ، فَاضْطَجَعَ عَلَى الفِرَاشِ، وَحَوَّلَ وَجْهَهُ، وَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ، فَانْتَهَرَنِي وَقَالَ: مِزْمَارَةُ الشَّيْطَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَقَالَ: {دَعْهُمَا.} فَلَمَّا غَفَلَ غَمَزْتُهُمَا فَخَرَجَتَا، وَكَانَ يَوْمَ عِيدٍ يَلْعَبُ السُّودَانُ بِالدَّرَقِ وَالْحِرَابِ، فَإِمَّا سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، وَإِمَّا قَالَ: {تَشْتَهِينَ تَنْظُرِينَ؟} فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَأَقَامَنِي وَرَاءَهُ، خَدِّي عَلَى خَدِّهِ، وَهُوَ يَقُولُ: {دُونَكُمْ يَا بَنِي أَرْفِدَةَ.} حَتَّى إِذَا مَلِلْتُ، قَالَ: {حَسْبُكِ؟} قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: {فَاذْهَبِي.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ) [1]

މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވި އެވެ. އެއްފަހަރަކު ޢީދު ދުވަހެއްގައި ތިމަންމެންގެ ގެއަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އޭރު ތިމަންކަމަނާގެ އަރިހުގައި ޖުވާން ދެއަންހެންކުދިން ތިބެގެން ބުޢާޘުގެ ދުވަހުގެ ހަނދާން އައުކޮށް

---

[1] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ سُنَّةِ العِيدَيْنِ لِأَهْلِ الإِسْلَامِ، برقم: 949 (16/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ الرُّخْصَةِ فِي اللَّعِبِ الَّذِي لَا مَعْصِيَةَ فِيهِ فِي أَيَّامِ الْعِيدِ، برقم: 19-(000) (ص/609)

ގެންދިޔަމުން ގެންދެއެވެ. ދެން، އިތުރުއަކަލޭގެފާނު، އަނބުރާލާގެން ގޮދަޑިމަތީގައި
އޮށޯވެވަޑައިގެން މޫނުފުޅު އަނބުރާލައްވައިގެން އޮތީމެވެ. އެއިރު އަބޫބަކުރުގެފާނު
ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު މިމަން ކަމަނާއަށް އަޑުކުރައްވައި ވިދާޅުވިއެވެ.
ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ގެކޮޅުގައި ޝައިޠާނާގެ ދުންމާރި ޖެހެނީހެއްޔެވެ! ދެން، އެހިނދު
އެކަލޭގެފާނުން ސަމާލު ލެއްވި ﷲ ގެ ނަބިއްޔާ އަބޫބަކުރުގެފާނުދިމާލަށް އެނބުރިވަޑައިގެން
ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. {އޭ ދެކުދިން (ޖަވާރީން) މިބައިމީހުން ދޫކޮށްލާށެވެ!} (އާއިޝަތުގެފާނު
ވިދާޅުވިއެވެ.) ދެން، އެކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އެ ކަމަނާގެ ބައްޕާފުޅު އަބޫބަކުރުގެފާނު)
އެހެން ކަމަކާ މަޝްއޫލުވެ ވަޑައިގެން ހިނދު މިމަންކަނާ އެ ދެކުދިންނަށް އިޝާރާތް
ކޮށްލުމުން އެ ކުދިން ނުކުމެގެން ހިނގައްޖެއެވެ. (އާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.)
އެއީ ސޫދާނުގެ މީހުން އަޑިގަނޑާއި ހަރުބާ (ހަނގުރާމައިގެ ހަތިޔާރު) ހިފައިގެން
ހަނގުރާމައިގެ އުކުޅުތައް ދައްކައި އުޅޭ ޢީދު ދުވަހެކެވެ. މިމަންކަނާ ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ
އަރިހުގައި އެ ކުޅިވަރު ބައްލަވައިލެއްވުމަށް ދަންނަވައިގެން ނުވަތަ {ކަމަނާ އެ ކުޅިވަރު
ބައްލަވާލަން ބޭނުންފުޅުތޯއެވެ؟} އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިހިނދު މިމަންކަނާ ދެންނެވީމެވެ.
އާދޭހެވެ! ދެން، އިތުރުއަކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި މިމަންކަނާ ބަހައްޓަވައިފިއެވެ.
މިމަންކަނާ (ކޮއްޖެހުން ހުންނަވައިތު) މިމަންކަނާގެ ކޮލުފުށްފުޅު އިތުރުއަކަލޭގެފާނުގެ
ކޮލުފުށްފުޅުގައި ބެހެއްޓެވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. {އާ އަރުފިދާގެ ދަރިންނޭވެ!
މިއަރަބައިމީހުން ހަރުކަށިކޮށް މިބޭގެން ކުޅެލާށެވެ.} (އާއިޝަތުގެފާނު
ވިދާޅުވިއެވެ.) މިމަންކަނާ އެ ކުޅިވަރު ބައްލަވައިގެން ހުންނަވައި ވަރުބަލިވެފައިވުމުން ބަޔާން
ކުރެއްވިއެވެ. {ކަމަނާ ހިތްފުރި ހަމަޖެހިއްޖެތޯއެވެ؟} މިމަންކަނާ ދެންނެވީމެވެ. އާދޭހެވެ.
ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. {ދެން، ކަމަނާ (އެތެރެއަށް) ވަންނަވާށެވެ.}“

ފަތުޙުލްބާރީގައި އަލްޙާފިޡު ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ.[1] رَوَى ابْنُ السِّرَاجِ[2] مِن طَرِيقِ أَبِي الزِّنَادِ عَن عُرْوَةَ عَن عَائِشَةَ أَنَّهُ ﷺ قَالَ يَومَئِذٍ: {لِتَعْلَمَ يَهُودُ الْمَدِينَةَ أَنَّ فِي دِينِنَا فُسْحَةٌ، إِنِّي بُعِثْتُ بِحَنِيْفِيَّةٍ سَمْحَةٍ.} މާނައީ: "އަބުއްޒަނާދު ޢުރްވާގެ އަރިހުން، އެ ކަލޭގެފާނު ޢާއިޝާގެ ފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއް "އިބްނުއްސިރާޖު" ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. (ޢާއިޝާގެ ފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ހަމަކަށަވަރުން، އެ ދުވަހު ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ މިފަދައިން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {(އެއީ، އެބަހީ: ޢީދު ދުވަހު ކުޅިވަރު ކުޅުންވަނީ) ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެންގެ ދީނަކީ ތަނަވަސްވެގެންވާ ދީނެއްކަން މަދީނާގެ ޔަހޫދީން ދަނުމަށްޓަކައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވިގެންވަނީ ތަނަވަސްވެގެންވާ ފުރިހަމަ ދީނާއިގެންނެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންވެއްވި ނުބައިޝަތުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ نُبَيْشَةَ الْهُذَلِيِّ ؓ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ، وَذِكْرِ اللهِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[3] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންވެއްވި ނުބައިޝަތުލްހުޒަލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.

---

[1] فَتْحُ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الْعِيْدِين، (444/2)

[2] **ނޯޓު:** އައްޝައިޚު އަލްބާނީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިބްނުއްސިރާޖު" ރިވާކުރައްވާފައިވާކަމަށް އަލްޙާފިޡު ލިޔުއްވާފައިވަނީ ފޮތް މުޙައްޤިޤު ވިދާޅުވެފައިވިނަމަވެސް، އަލްޙާފިޡު ލިޔުއްވާފައިވަނީ "އައްސިރާޖު" ކަމަށެވެ. [illegible] [illegible] "އިބްނު" އަސްލަކީ އަލްޙާފިޡު ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތައިންނެވެ. އެއީ، الحافظ الإمام الثقة أبوالعباس محمد بن إسحاق النيسابوري އެވެ. މިހެންކަމުން، "އައްސިރާޖު" [illegible] މި ޙަދީޘް [illegible] [illegible] [illegible] އަލްބާނީ [illegible]. ބައްލަވާ! "ތަމާމުލް މިންނަތި" (ސ/351، 352)

[3] مُسلِمٌ، كِتَاب الصِّيَامِ، بَابُ تَحْرِيمِ صَوْمِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ، برقم: 144–(1141) (ص/800) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20722 (322/34) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، بَابُ مَنْ قَالَ: يُكَبِّرُ فِي الْأَضْحَى...، برقم: 6266 (436/3، وَ فِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ، كِتَابُ الصِّيَامِ، بَابُ الْأَيَّامِ الَّتِي نُهِيَ عَنْ صَوْمِهَا، برقم: 9010 (363/6) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْحَجِّ، مَن قَالَ: أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ، أَرْسَلَهُ، برقم: 15504 (665/8)

{އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ ދުވަސްތަކަކީ، (އެބަހީ: ޛުލްޙިއްޖާމަހުގެ 11، 12، 13 މި ދުވަސްތަކަކީ) ކައި ބޯއި ހުރުމާއި الله ހަނދުމަކުރުމުގެ ހާއްޞަ ދުވަސް ތަކެކެވެ.}"

14- ޛުލްޙިއްޖާ މަހުގެ ދިހަ ދުވަހު ހެޔޮއަމަލުތައްކުރުމުގެ ފަޟީލަތް:

އަލްއިމާމު މުސްލިމާއި އައްނަސާއީ ފިޔަވައި "އަލްޖަމާޢާ" ގެ އިމާމުބޭކަލުން، އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ اللّٰهُ ރަސޫލާގެ ޞަޙާބީބޭކަލެއްކަމުގައިވާ (ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުން)ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވުމުގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَا مِنْ أَيَّامٍ الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِيهَا أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ.} يَعْنِي أَيَّامَ الْعَشْرِ، قَالَ: قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؟ قَالَ: {وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، إِلَّا رَجُلًا خَرَجَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ، ثُمَّ لَمْ يَرْجِعْ مِنْ ذَلِكَ بِشَيْءٍ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ الله ރަސޫލާގެ ޞަޙާބީބޭކަލެއްކަމުގައިވާ (ޢަބްދު اللّٰهِ)ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުاللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {މި ދުވަސްތަކަށްވުރެ، ހެޔޮ ޢަމަލުކުރުމަށް اللّٰهُ ގެ ހަޟްރަތުގައި ލޯބިވެވޑައިގަންނަވާ އެހެން ދުވަސްތަކެއް ނުވެއެވެ. (އެބަހީ: ޛުލްޙިއްޖާމަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަ ދުވަހެވެ.) (އަޞްޙާބުބޭކަލުން) ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللّٰهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ! اللّٰهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމަށް ވުރެވެސް ހެއްޔެވެ؟ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {اللّٰهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމަށްވުރެ ވެސް ބޮޑެވެ. އެކަމަކު އޭނާގެ މުދަލާއި އަމިއްލަ ނަފްސާއެކު اللّٰهُ ގެ މަގުގައި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ فَضْلِ العَمَلِ فِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ، برقم: 969 (20/2) ، وَأَبُودَاوُد، أول كتاب الصوم، باب في فطره، برقم: 2438 (102/4) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الصَّوْمِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي العَمَلِ فِي أَيَّامِ العَشْرِ، برقم: 757 (121/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الصِّيَامِ، بَابُ صِيَامِ الْعَشْرِ، برقم: 1727 (620/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 3139 (238/5) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْبِرِّ وَالإِحْسَانِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الطَّاعَاتِ وَثَوَابُهَا، برقم: 324 (30/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصِّيَامِ، بَابُ الْعَمَلِ الصَّالِحِ فِي الْعَشْرِ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ، برقم: 8392 (471/4) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2753 (357/4) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، باب فضل أيام العشر، كتاب المناسك، برقم: 8121 (376/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ فَضْلِ الجِهَادِ، برقم: 19889 (356/10) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، أَبْوَابُ الْعِيْدَينِ، بَابُ ثَوَاب العَمَلِ فِي عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ، برقم: 1125 (345/4)

ޖިހާދުކުރުމަށްޓަކައި ނުކުމެ، އެއިން އެއްޗަކާއިގެން އެނބުރިނާދެވުން މީހާމެނުވީއެވެ.}
(އެބަހީ: އޭނާގެ އަމިއްލަނަފްސާއި މުދަލާއިގެން، اللهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމަށްނުކުމެ،
ޝަހީދުވެދިޔަ މީހަކު އުކުޅަ ހޯއްބަމަދު ގެސްވި، އޭރުން ކޮންމެ ހެޔޮ ޢަމަލެއް އެ
ދުވަސްތަކުގައި އިތުރުކަން ބޮޑުވެގެން ވެއެވެ.)“

އެ ދުވަސްތަކުގައިކުރުން اللهُ ތަޢާލާއަށްޓަކައި ބޮޑަށްދެކުނަން ތަކުރާރުން (ޒިކުރު اللهِ ގެ ނަން)ގެ އަދަދުން އަޅުގަނޑުމެން[1] ޙަޟްރަތުގައި ކުރެވުމަށް ބާރުއަޅުއްވައެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: {مَا مِنْ أَيَّامٍ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ وَلَا أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنَ الْعَمَلِ فِيهِنَّ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ الْعَشْرِ، فَأَكْثِرُوا فِيهِنَّ مِنَ التَّهْلِيلِ وَالتَّكْبِيرِ وَالتَّحْمِيدِ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2]

މާނައީ: ”ދުވަހުގައިކުރުން اللهُ ތަޢާލާއަށްޓަކައި ބޮޑަށްދެކުނަން ތަކުރާރުން (ޒިކުރު اللهِ ގެ ނަން)ގެ އަދަދުންގެބަސްތަކުގެ ވެއެވެ. އެ ކަންތަކަށް ވިސްނާލައްވައެވެ. މާތްރަސޫލާ ﷺ ޙަޟްރަތުގައި ކުރެއްވިއެވެ. {އަޅުގަނޑުމެން ޙަޟްރަތުގެ ދުވަސްތަކުގެ ދުވަސްވަރު ކުރުނަކަމަށް، (އެބަހީ: ދުލްޙިއްޖާ މަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަ ދުވަސްވަރު) އެކަމަށް ޙަޟްރަތުކުރުމަށް اللهُ ގެ ޙަޟްރަތުގައި ދަރުމަ ކުރުމާ ބޮޑުވާނެ އަދި އެކަމުގެ ޙަޟްރަތުގައި ޤަބޫލުކުރައްވާނެ. އެހެން ދުވަސްތަކުގެ ކުރެވޭ ޢަމަލުތަކަށް ވުރެ. ތިޔަ، ތަހްލީލާއި ތަކުބީރާއި ތަޙްމީދު
ކިޔުން (އެބަހީ: لاَإِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ، اللّٰهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلّٰهِ މިފަދައިން ކިޔުން) ގިނަގިނައިން ކުރައްވާށެވެ.}“

އަދިވެސް ޤުރުއާނުގައި ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿وَيَذۡكُرُواْ ٱسۡمَ ٱللَّهِ فِيٓ أَيَّامٖ مَّعۡلُومَٰتٍ﴾[3]
މި އާޔަތުގެ ޝަރަޙަގައި އެ ދުވަހުގައިކުރުން الله ތަޢާލާއަށްޓަކައި ބޮޑަށްދެކުނަން ތަކުރާރުން (ޒިކުރު اللهِ)ގެ ނަން ވިސްނާލައްވައެވެ. އެ ދުވަސްތަކަކީ، ދުލްޙިއްޖާ މަހުގެ ފުރަތަމަ

---

[1] ނޯޓު: އަޅުގަނޑުމެން މި ބަލަމުން ޙަޟްރަތުގައި ވަޙީކުރެއްވިކަމަށް ވިސްނާލައްވާ ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ޙަޟްރަތުގައި ކުރެއްވުމަށް އިތުރު ބާރުއަޅުއްވައެވެ. މި ކަން އަޅުގަނޑުމެން ޙަޟްރަތުގައި ބާރުއަޅުއްވައެވެ. ބައްލަވާ!
”ތަފްސީރު މުޚްތަޞަރު“ (ސ/352) ”މުޚްތަޞަރު“

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **6154** **(296/10)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي الْجَامِعْ لِشُعَبِ الإِيمَانِ، تَخْصِيصُ أَيَّامِ الْعَشْرِ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ، برقم: **3474** **(308/5)**

[3] سُورةُ الْحَجِّ : **28**

ދިހަ ދުވަހެވެ. އެ ބޭކަލުންނަށްالله ރުއްސެވުންލެއްވި އިބްނު އުމަރުގެފާނާއި، އަބޫހުރައިރާގެފާނު ޒުލްޙިއްޖާމަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަ ދުވަހުގެތެރޭގައި ބާޒާރަށް ނިކުމެވަޑައިގެން ތަކުބީރު ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި މީސްތަކުން އެ ބޭކަލުންނާ އިއްތިބާޢުވެ ތަކުބީރުކިޔަހައި އުޅެއެވެ. [1]

މަޝްހޫރު ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވާގޮތުގައި، ޙައްޖު މަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަ ދުވަހު، އެ ކަލޭގެފާނު ކަންކަން ފުރިހަމަ ކުރެއްވުމަށް އުޅުއްވުމުގައި ވަޑައިގަންނަވާ ބާރު އަޅުކަމުގެން ގަދައަޅުއްވައި މަޝްޣޫލުވެ ވަޑައިގަންނަވާ ކަމުގައިވެއެވެ.[2]

އަލްއައުޒާޢީ (އަބޫޢަމްރު ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބިން ޢަމްރު) ވިދާޅުވިއެވެ. "بَلَغَنِي {أَنَّ الْعَمَلَ فِي الْيَوْمِ مِنْ أَيَّامِ الْعَشْرِ كَقَدْرِ غَزْوَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ، يُصَامُ نَهَارُهَا وَيُحْرَسُ لَيْلُهَا إِلَّا أَنْ يُخْتَصَّ امْرُؤٌ بِشَهَادَةٍ.} قَالَ الْأَوْزَاعِيُّ: حَدَّثَنِي بِهَذَا الْحَدِيثِ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ." (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ) [3] މާނައީ: އަލްއައުޒާޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. (ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވި ކަމުގައި) ތިމަންނާއަށް ޚަބަރުލިބިފައިވެއެވެ. (ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.) {ހަމަކަށަވަރުން، ޒުލްޙިއްޖާ މަހުގެ ދިހަދުވަހު ހެޔޮޢަމަލުކުރުމަކީ ދުވާލު ރޯދަހިފައިހުރެ، ރޭގަނޑު ފަހަރާދޭން ހޭލައި ހުރުމާއެކު ﷲ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމުގައި ޝަހީދުވެދިޔަ މީހާގެދަރުމާ އެއްވަރަކަށްވެއެވެ.} އަލްއައުޒާޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިކަމުގައި ތިމަންނާއަށް މި ޙަދީޘް ބަޔާންކޮށްދެއްވީ ޤުރައިޝްވަންތައިގެ މަޚްޒޫމީ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އައްތިރުމިޒީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {مَا مِن أَيَّامٍ أَحَب إِلَى اللهِ أَن يَتَعَبَّدَ لَهُ فِيهَا مِن عَشرِ ذِي الْحِجَّةِ،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ فَضْلِ العَمَلِ فِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ رَوَاهُ تَعْلِيقًا (20/2)

[2] ذَكَرَهُ البَيْهَقِيُّ فِى شُعَبِ الإِيمَان تَحْتَ حَدِيث رَقْمُ 3476 (309/5)

[3] البَيْهَقِيُّ فِى الْجَامِعِ لِشُعَبِ الإِيمَانِ ، تَخْصِيصُ أَيَّامِ الْعَشْرِ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ، برقم: 3477 (309/5)

يَعْدِلُ صِيَامُ كُلِّ يَوْمٍ مِنْهَا بِصِيَامِ سَنَةٍ، وَقِيَامُ كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْهَا بِقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުމެއްވި އަޅުކަމެއްކުރުމަށް ތިމަންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ޛުލްޙިއްޖާމަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަ ދުވަހަށްވުރެ އަދޮ ބަމަދުކުދުވަން ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުގައި ދުއްވުވެރިކަން ބޮޑު އަން ދުވަސްތަކެއް ނުވެއެވެ. އެ ދުވަސްތަކުގެ ކޮންމެ ދުވަހަކު ރޯދަހަން ހިފުން އެއް އަހަރުދުވަހު ރޯދަހަން ހިފުމާ އެއްވަރުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެ ދުވަސްތަކުގެ ކޮންމެ ރެއަކު ޤިޔާމު ލައިލަތުލްޤަދްރި ރޭ ޤިޔާމުކަން ކުރުމާ އެއްވަރުވެގެންވެއެވެ.} [2]

15- ޢީދުގެ ތަހުނިޔާދިނުން:

ތާބިޢީބޭކަލަކުކަމުގައިވާ ޖުބައިރު ބިން ނުފައިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

عَنْ جُبَيرِ بْنِ نُفَيرٍ قَالَ: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِذَا التَقَوا يومَ الْعِيدِ، يَقُولُ بَعْضُهُم لِبَعْضٍ: (تَقَبَلَ اللهُ مِنَّا وَمِنكَ.) قَالَ الْحَافِظُ: إِسْنَادُهُ حَسَنٌ (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [3] މާނައީ: ”ޖުބައިރު ބިން ނުފައިރު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން ޢީދުދުވަހު އެއް

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الصَّومِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي العَمَلِ فِي أَيَّامِ العَشْرِ، برقم: 758 (122/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِ الجَامِعِ لِشُعَبِ الإِيمَانِ، تَخْصِيصُ أَيَّامِ الْعَشْرِ مِنْ ذِي الحِجَّةِ، برقم: 3480 (311/5) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، أَبْوَابُ الْعِيْدَيْنِ، بَابُ ثَوَاب العَمَلِ فِي عَشْرِ ذِي الحَجَّةِ، برقم: 1126 (346،345/4)

[2] **ނޯޓް:** މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ކޮންމެ ބޭކަލަކުވެސް މި ޙަދީޘަކީ ޞަޙީޙަކަން ޤަބޫލުކުރެއްވާ ސަނަދު ޙަދީޘެއްކަން ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. އައްޝައިޚު އަލްބާނީ، އޭނާގެ ”ތަމާމުލްމިންނަތި“ މިނަންކިޔާ ފޮތުގައި މި ޙަދީޘާމެދު ތަފްސީލުކޮށް ވާހަކަދައްކަވާފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! ”ތަމާމުލްމިންނަތި“ (ޞ/354) ”ފުރަދުލިމު“

[3] البَيْهَقِيُّ فِ السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ صَلَاةِ العِيدَيْنِ، بَابُ مَا رُوِيَ فِي قَوْلِ النَّاسِ يَوْمَ الْعِيدِ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: تَقَبَّلَ اللهُ مِنَّا وَمِنْكَ، عَن وَاثِلَةَ مَرفُوعًا وَفِيهِمَا مُحَمَّد بن إِبْرَاهِيم الشَّامي، قَالَ عَنهُ ابنُ حِبَّانَ: يضع الحَدِيث، برقم: 6295،6294 (446/3) ، وَفِي الجَامِعِ لِشُعَبِ الإِيمَانِ، عَنْ أَدْهَمَ، مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، برقم: 3446 (293/5) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِ الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ عَن وَاثِلَةَ بْن الأَسْقَع، برقم: 123 (53،52/22) وَفِيهِ مَن لَمْ يُعْرَفْهُ، وَفِي كِتَابِ الدُّعَاءِ، بَاب الدُّعَاء فِي العِيدَيْنِ، برقم: 929 (ص/1234) بِسَنَدٍ صَحِيحٍ مَوقُوفًا عَلَى يُونُس ابن عُبَيدٍ

ބޭކަލަކު އަނެއް ބޭކަލަކާ ބައްދަލުވެވަޑައިގަންނަވާނިދު، (تَقَبَلَ اللهُ مِنَّا وَمِنكَ.) އެބަހީ: "ތިބާއާއި، އަޅުގަނޑުގެ ކިބައިން ﷲ ތަޢާލާ ޤަބޫލުކުރައްވާށިއެވެ!" މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ.[1]

16- ދެ އީދުގައި ތަކުބީރުކިޔުން:

އީދުގެ ދުވަސްތަކުގައި ތަކުބީރު ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ފިޠުރު އީދާ ގުޅޭގޮތުން ﷲ މިފަދައިން ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿وَلِتُكۡمِلُواْ ٱلۡعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُواْ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمۡ وَلَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ﴾ [2] މާނައީ: ﴿ތިޔަބައިމީހުން އެ މައްސަރުގެ ދުވަސްތަކުގެ ޢަދަދު ފުރިހަމަ ކުރުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތެދުމަގު ދެއްކެވިކަން މައްޗަށް ﷲ އަށް ތަކުބީރުކިޔުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން (އެކަލާނގެއަށް) ޝުކުރުކުރުމަށްޓަކައެވެ.﴾

---

[1] ނޯޓު: މިމައްސަލާގައި އައްޝައިޚު އަލްބާނީ، އޭނާގެ "ތަމާމުލް މިންނަތި" މިނަންކިޔުން ފޮތުގައި ވާހަކަދައްކަވާފައި ވެއެވެ. އަދި މި މައްސަލައިގައި އައިސްފައިވާ ބައެއް ރިވާޔަތް އިސްނާދުގެ ގޮތުން ރަނގަޅުކަމުގައި ވެއެވެ. ބައްލަވާ! "ތަމާމުލް މިންނަތި" (ޞ/354، 356)

އައްޠަބަރާނީ، "كِتَابِ الدُّعَاء" ގައި ޖުބައިރު ބިން ނުފައިރުގެ ކިބައިން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތާއި ސަނަދު ރަނގަޅު ކަމަށް އިބްނު ޙަޖަރު ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ.

އަދި ޒާހިރު ބިން ޠާހިރު އައްޝައްޙާމީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ "جُزْءُ تُحْفَةِ عِيدِ الفِطْرِ" މި ނަންކިޔުން ފޮތުގައި ޙަސަން ސަނަދަކުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "އީދު ދުވަހު ޞަޙާބީން އެކަކު އަނެކަކާ ބައްދަލުވާއިރު "عِيدُكَ مُبَارَكٌ" އަދި މިފަދަ އިބާރާތްތަކުން ތަހުނިޔާ ދެއްވުމަކީ ސަލަފުންގެ ތެރެއިން ބައެއް ބޭކަލުން ކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ.

"އީދުގެ ތަހުނިޔާ ކިޔުމުގެ ގޮތުން އެއްބައެއް އަނެއްބައެއްގެ ކިބައިން ބައްދަލުވާއިރު "تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنَّا وَمِنْكُمْ" އަދި "أَحَالَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ" މިފަދަ އިބާރާތްތައް ބުނުމަކީ، ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން ބައެއް ބޭކަލުން ކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. އިމާމު އަޙްމަދުވެސް އެކަމަށް ހުއްދަދެއްވާފައިވެއެވެ." مَجْمُوعُ الفَتَاوَى (138/24)

جُزْءُ تُحْفَةِ عِيدِ الفِطْرِ، لِزَاهِرِ بْن طَاهِرِ بْنُ مُحَمَّدِ الشَحَّامِي، الْمُحَقِّق: د. عَبْد العَزِيز مُخْتَار إِبْرَاهِيم (ص/128)

[2] سُورَةُ الْبَقَرَة: **186**

އަޟްޙާ ޢީދާ ގުޅޭގޮތުން الله މިފަދައިން ވަޙީކުރައްވައެވެ. ﴿وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ فِيٓ أَيَّامٖ مَّعۡدُودَٰتٖ﴾[1] މާނައީ: ﴿ޢަދަދު ކަނޑައެޅިގެންވާ ދުވަސްތަކުގައި الله ހަނދުމަކުރަމުން (ތަކުބީރުކިޔަމުން) އުޅޭށެވެ!﴾ އެހެން އާޔަތެއްގައި މިފަދައިން ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمۡ لِتُكَبِّرُواْ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمۡۗ﴾[2] މާނައީ: ﴿އެފަދައިން އެކަލާނގެ އެތަކެތި، ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި ޚިދުމަތްތެރި ކުރެއްވިއެވެ. (އެއީ) ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތެދުމަގު ދެއްކެވިކަމުގެމައްޗަށް، اللهއަށް ތިޔަބައިމީހުން ތަކުބީރުކިޔައި އުޅުމަށްޓަކައެވެ.﴾

ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، ތަކުބީރު ކިޔުމުގެ ވަގުތަކީ، ފަޖުރު އިރުގައި ޢީދުނަމާދު ކުރަން ނުކުމެއްސުރެ އިމާމާ ޚުޠުބާ ހަމައަށެވެ. މިބަހަށް އިސްތިދުލާލުކުރާ ބައެއް ސަޙީޙު ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހާއެކެވެ. ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުالله އާއި، އެހެން ބައެއް އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅު ސާބިތުވެގެން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަލްޙާކިމް ވިދާޅުވިއެވެ. “މިއީ ޙަދީޘުގެ އަހުލުވެރިންގެމެދުގައި އައިއްމަތުން ބަދަލުކުރަމުންއަންނަ ސުންނަތެކެވެ.”[3]

އިމާމު މާލިކާއި، އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤާއި، އަބޫޘައުރު ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ މިއެވެ. އަނެއްބައި ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ، ޝައްވާލުމަހުގެ ހަނދު ފެނުމާއިއެކު ތަކުބީރުކިޔަން ފެށުމަށްފަހު ޢީދުނަމާދު ކުރުމަށް ނިކުމެވަޑައިގަތުމުން އިމާމާ ނަމާދަށް ނުކުމެވަޑައިގަތުމާ ހަމައަށް ތަކުބީރުކިޔުން ސުންނަތްވެގެންވާ ކަމަށެވެ.

އަޟްޙާ ޢީދުގައި ތަކުބީރުކިޔުމުގެ ވަގުތަކީ، ޢަރަފާދުވަހުގެ އެއީ: ޛުލްޙިއްޖާ މަހުގެ ނުވަވަނަދުވަހުގެ ފަތިސްނަމާދުވަގުތުން ފެށިގެން، އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ

---

[1] سُورَةُ الْبَقَرَة: **203**

[2] سُورَةُ الْحَجّ: **37**

[3] الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، **(429/1)**

ފަހުދުވަހުގެ އެބަހީ، ޛުލްހިއްޖާމަހުގެ 13 ވަނަދުވަހުގެ އަޞްރުނަމާދުގެ ފަހުގައި ކިޔައި ފުމަންދާނެއެވެ.

ފަތުޙުލްބާރީގައި އަލްޙާފިޡު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “މި މައުޟޫޢުގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެއަރިހުން ޞައްޙަމަގުން އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް ސާބިތުވެގެންނެއް ނުވެއެވެ. މި ކަމާގުޅޭގޮތުން އައިސްފައިވާ އެންމެ ޞައްޙަ ރިވާޔަތަކީ ޢަލީގެފާނާއި، އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނުގެ ބަސްފުޅުތަކެވެ. އެ ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވަނީ، އެ ވަގުތަކީ، ޢަރަފާތް ދުވަހުގެ ފަތިސްނަމާދުން ފެށިގެން، އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ ފަހުދުވަހުގެ އަޞްރު ނަމާދުގެ ފަހުގައި ކިޔައިފުމަންދާނެއެވެ. އިބްނުލްމުންޛިރާއި އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން މި ބަސްފުޅު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.” [1]

އިމާމް ޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދާއި، އަބޫޔޫސުފާއި، މުޙައްމަދު އިބްނުލްޙަސަނުގެ މަޛްހަބެވެ. އަދި އެ ބޭކަލުންނާ ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢުމަރުގެފާނާއި، އިބްނު ޢައްބާސްގެފާނުގެ ރައުޔަކީވެސް މިއީއެވެ.

އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ ދުވަސްތަކުގައި ތަކުބީރުކިޔުމަކީ ވަކި ޚާއްޞަ ވަގުތެއް ނުވެއެވެ. އަދި [illegible]! އެއީ މި ދުވަސްތަކުގެ ހަމަ ކޮންމެ ވަގުތެއްގައިވެސް މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.

وَكَانَ عُمَرُ ﵁ يُكَبِّرُ فِي قُبَّتِهِ بِمِنًى، فَيَسْمَعُهُ أَهْلُ الْمَسْجِدِ، فَيُكَبِّرُونَ، وَيُكَبِّرُ أَهْلُ الأَسْوَاقِ حَتَّى تَرْتَجَّ مِنًى تَكْبِيرًا. وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يُكَبِّرُ بِمِنًى تِلْكَ الأَيَّامَ، وَخَلْفَ الصَّلَوَاتِ وَعَلَى فِرَاشِهِ وَفِي فُسْطَاطِهِ وَمَجْلِسِهِ، وَمَمْشَاهُ تِلْكَ الأَيَّامَ جَمِيعًا. وَكَانَتْ مَيْمُونَةُ: "تُكَبِّرُ يَوْمَ النَّحْرِ" وَكُنَّ "النِّسَاءُ يُكَبِّرْنَ خَلْفَ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ، وَعُمَرَ بْنِ عَبْدِ العَزِيزِ لَيَالِيَ التَّشْرِيقِ مَعَ الرِّجَالِ فِي المَسْجِدِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[2]

---

[1] فَتْح البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، قَولُهُ: بَابُ التَّكْبِير أَيَّام مِنَى، (462/2)

[2] الْبُخَارِيُّ، رَوَاهُ تَعْلِيقًا: أَبْوَابُ العِيدَيْنِ، بَابُ التَّكْبِيرِ أَيَّامَ مِنًى، وَإِذَا غَدَا إِلَى عَرَفَةَ، (20/2)

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނު މިނާގައި އެ ކަލޭގެފާނުގެ ފޭރިގޭގައި ތަކުބީރުވިދާޅުވެއެވެ. މިސްކިތުގެ އަހުލުވެރިން އެކަލޭގެފާނުގެ ތަކުބީރު އަހައި އެބައިމީހުންވެސް ތަކުބީރު ކިޔައެވެ. އަދި (މިނާގެ) ބާޒާރުތަކުގެ އަހުލުވެރިންވެސް ތަކުބީރުކިޔައެވެ. [illegible] މިނާ ތަކުބީރުގެ އަޑުން ގުގުމައިގެންދިއެވެ. އަދި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (އަބްދު الله) ގެފާނުވެސް މިނާގައި މިދުވަސްތަކުގައި ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުގައި ތަކުބީރު ވިދާޅުވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ ގޮނޑުދޮށުގައާއި، ފޭރިގޭގައާއި، އެ ކަލޭގެފާނުގެ މަޖިލީހުގައާއި، މަގުހިނގަވާ ހިނދުވެސް މި ހުރިހާ ދުވަހެއްގައި ތަކުބީރު ވިދާޅުވެއެވެ. (ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލުން، އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންލެއްވި) މައިމޫނާގެފާނު އައްނަޙްރުގެ ދުވަހު، އެބަހީ: ދުލްޙިއްޖާމަހުގެ ދިހަވަނަ ދުވަހު ތަކުބީރު ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އައްތަޝްރީޤުގެ ދުވަސްތަކުގެ ރޭގަނޑުގެ ވަގުތުގައި (އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި) ޢުޘްމާނުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އަބާނުގެފާނާއި، ޢުމަރު އިބްނު ޢަބްދުލްޢަޒީޒުގެ [illegible] މިސްކިތުގައި ފިރިހެނުންގެ [illegible] އަންހެނުންވެސް [illegible] [illegible]."

ފަތުޙުލްބާރީގައި އަލްޙާފިޡު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މި ބަޔާންވެދިޔަ ދަލީލުތަކުން ދޭހަވަނީ، އައްތަޝްރީޤުގެ ދުވަސްތަކުގައި، އެ ދުވަސްތަކުގައި ނަމާދުގެ [illegible] އެނޫން [illegible] [illegible] [illegible] ސުންނަތެއްކަމުގައިވާކަމެވެ."

މިއީ [illegible] [illegible] މައްސަލައެކެވެ. ބައެއް ޢާލިމުން [illegible]، ހަމައެކަނި [illegible] ނަމާދުތަކުގެ [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ޢާލިމުން [illegible]، [illegible] ހަމައެކަނި [illegible] ނަމާދުތަކުގެ [illegible] [illegible]. އަދި ބައެއް ޢާލިމުން [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ޖަމާޢަތުގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބައެއް ޢާލިމުން [illegible]. އަދި

އަދާއަށް ކުރާނަމާދަށްފަހު ކިޔުއްވުމާއި، ޤަޟާއަށް ކުރާ ނަމާދަށްފަހު ކިޔަން ނުޖެހޭނެ ކަމަށާއި، ރަށުގައި ދާއިމުކޮށްހުންނަ މީހާ ކިޔުއްވުމާއި ދަތުރުވެރިން ކިޔަން ނުޖެހޭނެ ކަމަށާއި، ބޮޑެތި ރަށްރަށުގެ އަހުލުވެރިން ކިޔުއްވުމާއި، ކުދިކުދި އަވަށްތަކުގައި ދިރިއުޅޭ މީހުން ކިޔަން ނުޖެހޭނެކަމަށްވެސް ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އަލްބުޚާރީ މި ތަކުބީރުގައި އައިސްފައިވި ބަޔާންކޮށް ގެންނަވާފައިވާގޮތުން ދޭހަވަނީ، އެ ކަލޭގެފާނު އިޖުތިހާދު ކުރެއްވި މި ހުރިހާގޮތަކުންވެސް ޢަމަލުކުރުން ސައްޙަކަމަށް އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވާކަމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްތަކުން މިކަމަށް ދަލީލުކުރެއެވެ.” [1]

ތަކުބީރުގެ ސިފަ ދަންނަވައެވެ. އެއީ ތަފާތު ސިފަތަކުގައި ކިޔުން ތަނަވަސްކޮށްދެއްވާ ކަމެކެވެ. އެންމެ ސައްޙަކަމުން ވާރިދުވެފައިވާ ތަކުބީރުގެ ސިފައަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންފުޅުވި ސަލްމާނުލްފާރިސީގެ އަރިހުން އަބޫޢުޘްމާނުއްނަހްދީ ނަޤުލުކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެވެ. عَن أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ، قَالَ: كَانَ سَلْمَان (﵁) يُعَلِّمُنَا التَّكْبِير، يَقُولُ: كَبِّرُوا اللهَ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ." (رَوَاهُ عَبْدُ الرَّزَّاقُ) [2] މާނައީ: "އަބޫޢުޘްމާނުއްނަހްދީ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންފުޅުވި) ސަލްމާނުލްފާރިސީ ތިމަންމެންނަށް ތަކުބީރު އުނގަންނައި ދެއްވައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ." كَبِّرُوا اللهَ! اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، مِرَارًا."[3] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން މިފަދައިން ތަކުބީރު ކިޔާށެވެ! اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ މިހެން އެތައް ފަހަރަކު ކިޔާށެވެ.”

---

[1] فَتْحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، قَوْلُهُ: بَابُ التَّكْبِيرِ أَيَّامَ مِنًى، (462/2)

[2] عَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب الجامع للإمام معمر بن راشد، باب ذكر الله، برقم: **20581 (295/11)**

[3] **ނޯޓް:** ފިޤްހުއްސުންނާގައި މި ރިވާޔަތް މުޞައްނިފު ނިސްބަތްކުރައްވާފައިވަނީ، މިދަންނަވާ އިބާރާތުންނެވެ. قَالَ: كَبِّرُوا: اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرَ، اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا ނަމަވެސް މިއިބާރާތުން އިމާމު ޢަބްދުއްރައްޒާޤު ރިވާކުރައްވާފައިވާކަން އަޅުގަނޑަކަށް ނުފެނުނެވެ. ޢަބްދުއްރައްޒާޤު ރިވާކުރައްވާފައިވާ އިބާރާތް ޞަޙީޙުގައި އެ ވަނީއެވެ. އެ އިބާރާތުގައި ވާގޮތް ޒިޔާދައިގައި މުޤައްދިމު ތިލާވަތްކުރައްވާފައިވާ ވަރަށް ތަފާތެވެ. "މުތަރުޖިމު"

އެ ބޭކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރުގެފާނާއި،[1] އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނުގެ އަރިހުން މިފަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ. عَنِ الأَسْوَدِ، قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللهِ ﵁ يُكَبِّرُ مِنْ صَلاَةِ الْفَجْرِ يَوْمَ عَرَفَةَ، إِلَى صَلاَةِ الْعَصْرِ مِنَ يومِ النَّحْرِ، يَقُولُ: (اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، وَلِلَّهِ الْحَمْدُ.) (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيبَةَ)[2] މާނައީ: ”އަލްއަސްވަދު ވިދާޅުވި އެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި) ޢަބްދު الله (އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނު) [illegible] ފަތިސް ނަމާދުންފެށިގެން އައްނަޙުރުގެ (ފަހު) ދުވަހުގެ ޢަޞްރު ނަމާދުގެ ފަހުގައި [illegible] ތަކުބީރު ވިދާޅުވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. (اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، وَلِلَّهِ الْحَمْدُ.) “

* * * * * *

---

[1] **ނޯޓް:** ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވީ ކޮން ބޭކަލެއްކަން [illegible] ނުވިއެވެ. ”[illegible]“

[2] ابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، التَّكْبِير مِنْ أَيِّ يَومٍ هُوَ، وَإِلَى أَيِّ سَاعَةٍ؟ برقم: **5679 (4/195،196)**

ކަރުކަމާކެމި

ބަލިވުމާއި ބޭސްފަރުވާ ކުރުމުގައި ސުންނަތުން ސާބިތުވާ އަދަބުތައް

ބަލިވުން:

އެތަކެއް ސަބަބަށް ބަލިތަކެއް ސާބިތުވާ ގޮތުގައި، ބަލިވުމަކީ، މީހާގެ ކުށްފާފަތައް ފުއްސަވާ ކަމެކެވެ. ތިރީގައި މިވަނީ އެފަދަ ބައެއް ހަދީޘެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު[1] ރިވާކުރައްވި ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ. عَنْ هُرَيْرَةَ ﵁، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُصِبْ مِنْهُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވި އެވެ. {އެ މީހަކަށް ﷲ ހެޔޮކަމެއް އިރާދަކުރައްވާ މީހަކަށް މުސީބާތެއް ކުރިމަތިކުރައްވާ ދެއްވައެވެ.}"

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން[3]

---

[1] **ނޯޓު:** އަލްއިމާމު މުސްލިމު މި ބަޔާން ރިވާކުރައްވާފައިވާކަމަށް މުއައްލިފު ވިދާޅުވިނަމަވެސް، އޭގެ ޢިބާރާތަކުން ފެނިގެނެއް ނުދެއެވެ. ސަޙީޙު މުސްލިމުން މި ބަޔާން ނުފެނުނެވެ. އަދި އެއްވެސް އިމާމުވެރިޔަކު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވާކަމެއް ނުފެނުނެވެ. "މުތަރުޖިމު"

[2] الْبُخَارِيُّ،كِتَابُ الْمَرْضَى، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَفَّارَةِ الْمَرَضِ، برقم: 5645 (115/7) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ الطِّبِّ، برقم: 7436 (45/7) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 7235 (175،174/12) ، وَابْنُ حِبَّانَ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّبْرِ وَثَوَابُ الأَمْرَاضِ وَالأَعْرَاضِ، برقم: 2907 (168/7) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب كفارة المريض...، برقم: 1420 (232/5)

[3] **ނޯޓު:** މިއީ ހަމައެކަނި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނެއްކަމަށް މުއައްލިފު ލިޔުއްވިފައިވަނީ ޣަލަތުންކަމަށް ފެނެއެވެ. މި ބަޔާނުގެ ސަނަދުގައި ދާތު ﷲ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދު (އަލްޚުދުރީ) އާއި، ދާތު ﷲ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނާ ދެކަލުން ހިސާބުގައި ދެމެވިގެންނެވެ. "މުތަރުޖިމު"

އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި އެހެން ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﵁، وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ، مِنْ نَصَبٍ وَلاَ وَصَبٍ، وَلاَ هَمٍّ وَلاَ حُزْنٍ وَلاَ أَذًى وَلاَ غَمٍّ، حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا، إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: “މާތް اللهُ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫސަޢީދު (އަލްޚުދްރީ) އާއި، މާތް اللهُ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރަތުގެފާނާ ދެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހަކަށް ވަރުބަލިކަމެއް، [illegible]، ހިތްދަތިކަމެއް، ހިތާމައެއް، އުނދަގުލެއް، އަދި ބޮޑު ހިތާމައެއް ކުރިމަތިވެ، [illegible] [illegible] [illegible] ވެއްޖިނަމަ، އަދި [illegible] [illegible] [illegible] (އެ ކަމަށް [illegible]) އޭގެ ސަބަބުން، މާތް اللهُ، އެ މީހެއްގެ ކުށްފާފަތައް [illegible] [illegible] ނުވެއެވެ.}”

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި އެހެން ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَبِيِّ ﷺ وَهُو يُوْعَكُ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّكَ تُوعَكُ وَعْكاً شَدِيدًا. قَالَ: {أَجَلْ، إِنِّي أُوْعَكُ كَمَا يُوْعَكُ رَجُلاَنِ مِنْكُمْ.} قُلْتُ: ذَلِكَ أَنَّ لَكَ أَجْرَيْنِ؟ قَالَ: {أَجَلْ، ذَلِكَ كَذَلِكَ!! مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُصِيْبُهُ أَذًى، شَوْكَةٌ فَمَا فَوْقَهَا إِلاَّ كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا سَيِّئَاتِهِ، وَحُطَّتْ عَنْهُ ذُنُوبُهُ كَمَا تَحُطُّ الشَّجَرَةُ وَرَقَهَا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: “މާތް اللهُ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބިން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَرْضَى، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَفَّارَةِ الْمَرَضِ، برقم: 5641 (114/7) ، وَمُسْلِمٌ، برقم: 52–(2573) (ص/1992،1993) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيمَان، بَاب فِي الصَّبْرِ عَلى الْمَصَائِبِ، برقم: 9371 (261/12،262) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب كفارة المريض...، برقم: 1420 (233/5)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَرْضَى، بَابُ شِدَّةِ الْمَرَضِ، برقم: 5647 (115/7) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب الْبِرِّ... ، بَابُ ثَوَابِ الْمُؤْمِنِ فِيمَا يُصِيبُهُ مِنْ مَرَضٍ...، برقم: 45–(2571) ، وَالنَّسَائِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرى،كِتَابُ الطِّبِّ، شِدَّةُ الْمَرَضِ، برقم: 7441 (47/7) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4205 (257/7) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 198–(5164) (98/9) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُسنَدِ، ما رواه عبد الله بن مسعود عن النبي ﷺ، برقم: 263 (181/1) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب كفارة المريض...، برقم: 1432 (243/5)

މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަހަރަކު) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ވަޑައިގަތީމެވެ. އޭރު، އެކަލޭގެފާނުވަނީ ވަރަށް ގަދައަށް ހުންފުޅުއަރައިސްފައެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. އޭ اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ! ކަލޭގެފާނު ތިޔަހަވަނީ، ވަރަށް ގަދައަށް ހުންފުޅުއަރައިސްފައިނޫންތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އާދޭހެވެ! ތިމަންކަލޭގެފާނު ހުންފުޅު އަންނަނީ، ތިޔަބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ދެ ބޭކަލުން ހުންފުޅުއަންނަހާ ގަދައަށެވެ.} (އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. އެއީ ކަލޭގެފާނަށް ދެ ދަރުމަ ލިބިވަޑައިގަންނަވާތީތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އާދޭހެވެ! އެއީ އެހެން އޮތް ކަމެކެވެ!! އެ މީހަކަށް އުނދަގުލެއް ކުރިމަތިވާ ހިނދު (އެ ކަމަށް އާނދަ ކޮށްޓެގިވެއްޖެނަމަ) އެއީ ގަޔަށް ކަށިޖެހުން، ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ބޮޑު ކަމެއްކަމުގައި ވިނަމަ ވެސް، އެ މީހެއްގެ ކުދިފާފަތަކުގެ ކައްފާރާއެއް ކަމުގައި މާތް اللهُ، (އެ ކަން) ދައްވައި، ގަހެއްގެ (ހިކި) ފަތްތައް ފައިބައިގެން ދާފަދައިން، އެ މީހާގެ (ކުދި) ފާފަތަކުން، އެކަލާނގެ އަޅާ ސަލާމަތް ކުރައްވާނެއެވެ.}”

4- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެހެން ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الخَامَةِ مِنَ الزَّرْعِ، مِنْ حَيْثُ أَتَتْهَا الرِّيحُ كَفَأَتْهَا، فَإِذَا اعْتَدَلَتْ تَكَفَّأُ بِالْبَلاَءِ، وَالفَاجِرُ كَالأَرْزَةِ، صَمَّاءَ مُعْتَدِلَةً، حَتَّى يَقْصِمَهَا اللَّهُ إِذَا شَاءَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މުއުމިނާގެ މިސާލަކީ، ވަރަށް ފަސްމަޑު ބިމެއްގައި ހެދިފައިވާ ދޮވާން ދަނޑެއްގެ މިސާލެވެ. ވައިރޯޅި އައި ދިމާލަކަށް އެ ގަސްތައް އަރިއަޅައިލައެވެ. (އެބަހީ: މުއުމިނަކަށް މާބޮޑު ހަމަޖެހުމެއް މި ދުނިޔޭގައި ނުލިބޭ ހުއްޓެވެ.) [illegible] [illegible] [illegible] އަނެއްކާވެސް

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَرْضَى، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَفَّارَةِ الْمَرَضِ، برقم: 5644 (115/7)

މުސީބާތްތަކާ ކުރިމަތިލާން ޖެހޭނެއެވެ. ނުބައިސްރަފާ ފާޖިރު މީހާގެ މިސާލަކީ، އެއްވެސް ފަރާތަކަށް ދޭތެރެއްނުވި ނުދިފައިރުކި ބިޔަ އަރުޒާ[1] ގަހެއްގެ މިސާލެވެ. اللهُ އިރާދަކުރެއްވި ހިނދަކުން އޭނާގެކިބައިން ބަދަލުހިއްބަވައިފުރަސްދަނާދެން އޭނާ އެގޮތުގައި ދޫކުރެއްވެވެ.}

ބަލިވުމުން ކެތްތެރިވުން

ބަލިވީމާ، އޭނާއަށް ދުތުވިރުކުރެއްވި ކަންތަކުގެމައްޗަށް ކެތްތެރިވުން ހުއްޖެވެ. اللهُގެ އަމުރަށް ދިބިތުރުގައި ހެއ ކަންތައްތަކުގެތެރެއިން ކެތްތެރިކަމުން ވަކިނުވާ ހެޔޮކަމެއް ނުވެއެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހުންލެއްވި ޞުހައިބު ބިން ސިނާން (އަބޫޔަޙްޔާ) ގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي يَحْيَى، صُهَيْبِ ابْنِ سِنَانٍ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {عَجَبًا لأَمْرِ الْمُؤْمِنِ، إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ لَهُ خَيْرٌ، وَلَيْسَ ذَلِكَ لأَحَدٍ إِلاَّ لِلْمُؤْمِنِ: إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ)[2] މާނައީ: "މާތް اللهُ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ރުހުންލެއްވި އަބޫޔަޙްޔާ، ޞުހައިބު ބިން ސިނާން (އަބޫޔަޙްޔާ) ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މުއުމިނުންގެ

---

[1] ނޯޓް: "الأَرْزَة" އަކީ ވަރަށް ބިޔަކޮށް ހެދޭ ވަރުގަދަ ގަހެއްގެ ނަމެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން އެއީ "الصَّنَوْبَرُ" ކަމުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އެހެން ގޮތްތަކަށް ބުނެފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! النِّهَايَةُ فِي غَرِيبِ الْحَدِيثِ وَالأَثَرِ، لابْنِ الأَثِيْرِ (38/1) "މުޚުތަޞަރު"

[2] مُسْلِمٌ،كِتَابُ الزُّهْدِ وَالرَّقَائِقِ،بَابُ الْمُؤْمِنُ أَمْرُهُ كُلُّهُ خَيْرٌ، برقم: 64–(2999) (ص/2295) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّبْرِ وَثَوَابُ الأَمْرَاضِ وَالأَعْرَاضِ، برقم: 2896 (155/7،156) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعِبِ الإِيمَانِ، برقم:4169 (276/6) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُسْنَدِ: برقم: 479 (321/1،322)

ކަންތައްތަކީ ޙައިރާންވުން ޙައްޤު ކަންތައްތަކެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާގެ ކޮންމެ ކަމަކީ، އޭނާއަށްޓަކައިވާ ހެޔޮކަމެކެވެ. އަދި މިކަމަކީ، މުއުމިނަކު ފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް މީހަކަށް ލިބިގެންވާ (މަތިވެރި) ކަމެއް ނޫނެވެ. އޭނާއަށް އުފާވެރިކަމެއް ކުރިމަތިވެއްޖެނަމަ، އެކަމަށްޓަކައި އޭނާ اللهُ އަށް ޝުކުރުކުރެއެވެ. ފަހެ، އެއީ، އޭނާއަށްޓަކައިވާ ހެޔޮކަމެކެވެ. އަދި އޭނާއަށް ހިތްދަތިކަމެއް، ހިތާމައެއް ކުރިމަތިވެއްޖެނަމަ، އެކަމަށްޓަކައި އޭނާ ކެތްތެރިވެއެވެ. ފަހެ، އެއީ، އޭނާއަށްޓަކައިވާ ހެޔޮކަމެކެވެ.}“

2- އެ ކަލޭގެފާނަން اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ ﵁، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُوْلُ: {إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ: (إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي بِحَبِيبَتَيْهِ، فَصَبَرَ عَوَّضْتُهُ مِنْهُمَا الْجَنَّةَ.)} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: ”މާތް اللهُ، އެ ކަލޭގެފާނަން ރުއްސުންދެއްވި އަނަސުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (ޤުދުސިއްޔާ ޙަދީޘްގައި) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވީ، ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެއްސެވީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، މާތް اللهُ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. (ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާގެ ދެލޮލުގެ އަލިކަން ތިމަންރަސްކަލާނގެ ގެންދަވައިފި ހިނދު، އޭނާ އެ ކަމަށް ކެތްތެރިވެއްޖެނަމަ، އޭގެ ބަދަލުގައި ތިމަންރަސްކަލާނގެ އޭނާއަށް ސުވަރުގެ ދެއްވާހުށީމެވެ.)}“

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَرْضَى، بَابُ فَضْلِ مَنْ ذَهَبَ بَصَرُهُ، برقم: 5653 (116/7) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12468 (449/19) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَنْبَغِي لِكُلِّ مُسْلِمٍ أَنْ يَسْتَشْعِرَهُ مِنَ الصَّبْرِ...، برقم: 6552 (526،525/3) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 956-(3711) (375/6) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ ثَوَاب ذِهَابِ البَصَرِ، برقم: 1426 (238/5)

3- އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދު اللَّهِ ގެ ފާނު)ގެ އަރިހުން، އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. وَعَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ قَالَ: قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَلاَ أُرِيْكَ امْرَأَةً مِن أَهْلِ الْجَنَّةِ؟ فَقُلْتُ: بَلَى، قَالَ: هَذِهِ الْمَرْأَةُ السَّوْدَاءُ أَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَتْ: إِنِّي أُصْرَعُ، وإِنِّي أَتَكَشَّفُ، فَادْعُ اللَّهَ تَعَالَى لِي قَالَ: {إِن شِئْتِ صَبَرْتِ وَلَكِ الْجَنَّةُ، وَإِنْ شِئْتِ دَعَوْتُ اللَّهَ تَعَالَى أَنْ يُعَافِيَكِ؟} فَقَالَتْ: أَصْبِرُ ، فَقَالَتْ: إِنِّي أَتَكَشَّفُ، فَادْعُ اللَّهَ أَنْ لاَ أَتَكَشَّفَ، فَدَعَا لَهَا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ) [1] މާނައީ: "(އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރަޙްމަތްލެއްވި ތާބިޢީ ބޭކަލަކު ކަމުގައިވާ) ޢަޠާއު ބިން އަބީރަބާޙުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދު اللَّهِ ގެ ފާނު) ތިމަންނާއަށް ވިދާޅުވިއެވެ. (ތިބާއަށް ސުވަރުގެ ވަންތަވެރި އަންހެނަކު ދައްކަވަންތޯއެވެ؟) ދެން، ތިމަންނާ ދަންނަވީމެވެ. އާދޭހެވެ. ދައްކާނަމެވެ! އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެވަނީ ކަޅުއަންހެނާ، (އެކަމަނާގެ ނަމަކީ، ސުޢައިރާ ކަމަށް ރިވާކުރެވިގެން ވިއްޖެއެވެ.) މާތްރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހަށް އައިސް ދަންނަވިއެވެ. އަހަރެންނަށް ވެއްޓޭ ބަލި ޖެހެއެވެ. އަދި (އޭގެ ސަބަބުން އަހަރެން ވެއްޓޭ ހިނދު ހަށި ފާޅުވެގެން) އަހަރެންގެ ހަށި ފާޅުވެއްޖެއެވެ. ފަހެ، އަހަރެންނަށްޓަކައި اللَّهُ އަށް ދުޢާކޮށްދެއްވުން އެދެމެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. {ކަނބަލުގެ އެދުންނަމަ އެކަމަށް ކެތްކުރިޔަސް ވާނެއެވެ! އޭރުން ކަނބަލުންނަށް ސުވަރުގެ ލިބޭނެއެވެ. އަދި ކަނބަލުގެ އެދުންނަމަ، ކަނބަލުންނަށް ޝިފާދެއްވުން އެދި اللَّهُ އަށް ދުޢާކޮށް ދެއްވާނަމެވެ.} އެ ކަނބަލުގެ ދަންނަވިއެވެ. އަހަރެން ކެތްކުރާނަމެވެ. (ދެން އަނެއްކާ) އެ ކަނބަލުގެ ދަންނަވިއެވެ. އަހަރެން (ވެއްޓޭ ހިނދު ހަށި ފާޅުވެގެން)

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَرْضَى، بَابُ فَضْلِ مَنْ يُصْرَعُ مِنَ الرِّيحِ، برقم: 5652 (116/7) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب الْبِرِّ وَالصِّلَةِ وَالْآدَابِ، بَابُ ثَوَابِ الْمُؤْمِنِ فِيمَا يُصِيبُهُ مِنْ مَرَضٍ...، برقم: 54–(2576) (ص/1994) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الطِّبِّ، ثَوَابُ مَنْ يُصْرَعَ، برقم: 7448 (50،49/7) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيمَانِ، برقم: 9493 (341،342/12) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب كفارة المريض...، برقم: 1423 (235،234/5) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، السَّوداء الْمُمْتَحِنَة الصَّابِرَة بِالبَلْوَى، (72/2)

ޢައުރަކަށްދުވެއެވެ. (ވިދާ) އަޅުގަނޑުގެ ޢައުރަ ކަށްދުވާދޮށް ދުނިޔެއިން ވާވޭ اللّٰهُއަށް ދުޢާކޮށްދެއްވުން އެދުމެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު އެކަމަށް (ހުރިވަޑައިގެން) ދުޢާކޮށް ދެއްވި އެވެ.“

ބަލިމީހާ އޭނާގެ ތަކުލީފުތައް ބަޔާންކުރުން

ބަލިވުމުގެ މިހާރު އޭނާއަށް ހުރިހާ ބާރުތަކެއް ކައިރިގައި ނުވަތަ އޭނާގެ ރަޙުމަތްތެރިއެއްގެ ގޮތުގައި އޭނާގެ ބަލިހާލުގެ ވާހަކައާއި، އެކަމުގައި އޭނާއަށް ލިބުމުގެ ވޭނާއި ކަކުލުގެ ވާހަކަ ބުނުމަށް ހުއްދަކަމެވެ. ނަމަވެސް އެއީ، އޭނާއަށް ކުރިމަތިކުރައްވާ ކަންތައްތަކުގެ ނުރުހުންތެރިކަމުގެ ނުވަތަ އިޢުތިރާޟުކުރުމުގެ ގޮތުގައި ނޫންނަމައެވެ. މިގޮތުން ވެސް މިކަމާގުޅޭގޮތުން ރަސޫލުﷲ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {إِنِّي أُوْعَكُ كَمَا يُوْعَكُ رَجُلاَنِ مِنْكُمْ.} {މިކަލޭގެފާނަށް ހުންޖެހޭ އަނގަނގަ، ތިޔަބޭފުޅުންގެ ދެމީހުން ދެބަޔަކަށް ހުންޖެހުނު އަނގަނގަ ގޮތައެވެ.} މި ބަސްފުޅު ބައްލަވާލައްވާށެވެ.

އުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝަތުގެފާނު އެކަމަނާގެ އިސްތަށިފުޅުގައި ރިއްސާ ވާހަކަ ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "قَالَتْ عَائِشَةُ: وَا رَأْسَاهْ." މާނައީ: “ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންކަމަނާގެ އިސްތަށިފުޅުގައި ރިހިވަޑައިގަންނަވާ ބޭކަމާއެވެ!“ ދެން، އެ ކަމަނާއަށް ރަސޫލުﷲ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.{بَلْ أَنَا وَا رَأْسَاهْ.}

{ކަމަނާ ތިޔަ ފިކުރުކުރައްވާ ކަންތަކާ ފިކުރު ނުކުރައްވާށެވެ! ތިމަން ކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅުގައި ރިހިވަޑައިގަތުން މާބޮޑެވެ.}[1]

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދުﷲ ބްނު އައްޒުބައިރު އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުން އަސްމާ އާރާސްކަންފުޅާ އުޅުއްވަނިކޮށް އެ ކަމަނާއާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ކަމަނާގެ ހާލުކޮޅު ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެ ކަމަނާ ދެންނެވިއެވެ. ”ގައިކޮޅުގައި ރިއްސަނީއެވެ.“[2]

އެއްވެސް މީހެއްގެ ގާތުގައި ބަލީގެ ވާހަކަ ދެއްކުމުގެ ކުރިން، ތިމާގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެއަށް ޙަމްދުކުރުން އެކަލާނގެ މިންވަރުކުރެއްވި ޤަޟާއަށް ރުހިގެންވުން ކޮންމެހެން ބޭނުމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބްނު މަސްޢޫދުގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رضي الله عنه: "إِذَا كَانَ الشُّكْرُ قَبْلَ الشَّكْوَى، فَلَيسَ بِشَاكٍ، وَالشَّكْوَى إِلَى اللَّهِ مَشْرُوعَةٌ." މާނައީ:“ޝަކުވާކުރުމުގެ ކުރިން اللهُ އަށް ޝުކުރުކޮށްފިނަމަ، އެ މީހަކީ، (ބައްދުނުން ގޮތުގައި) ޝަކުވާކުރި މީހަކުކަމުގައި ނުވާނެއެވެ. (މިތާގައި ދުނިޔަވީ ދަތި އުނދަގޫ ހާލުގައި އެ ކަންކަން ފިލުއްވާދޭތޯ) اللهُ އަށް ޝަކުވާ ދެންނެވުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ.“

ޔަޢުޤޫބު ޢަލައިހިއްސަލާމު އެ ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައި ޝަކުވާ ދެންނެވި ވާހަކަ މިފަދައިން اللهُ ތަޢާލާ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ قَالَ إِنَّمَآ

---

[1] **ނޯޓް:** މި ވާހަކަ [illegible] ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ المَرْضَى، بَابُ قَوْلِ المَرِيضِ: " إِنِّي وَجِعٌ، أَوْ وَا رَأْسَاهْ...، برقم: **5666** (119/7) ، وَالنَّسَائِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ وَفَاةِ النَّبِيِّ ﷺ ، بَدْءُ عِلَّةِ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: **7042** (381،380/6) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **25113** (50/42) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **223–4579** (57،56/8) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب المريض إذا قال : إني وجع أو وارأساه، برقم: **1411** (220/5)

[2] **ނޯޓް:** މި ވާހަކަ [illegible] ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الأُمَرَاء، برقم: **31319** (122/16) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (56/2)

أَشْكُواْ بَثِّي وَحُزْنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ ﴾[1] މާނައީ: ﴿އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޙުޒުނާއި، ހިތާމައިގެ ޝަކުވާ ދަންނަވާކަން ކަށަވަރީ، ހަމައެކަނި اللهއަށެވެ.﴾

ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {اللَّهُمَّ إِلَيكَ أَشْكُو ضَعْفَ قُوَّتِي.} [2] {އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭ! އަޅުގެ ބާރުގެ ނިކަމެތިކަމުގެ ޝަކުވާ އިބަރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައި ދަންނަވަމެވެ.}

މީހަކު ބަލިވެއްޖެނަމަ އޭނާ ސަފަރުގައިން ހުރިއިރު ކުރަމުންގެންދިޔައިން އޭނާގެ ޢަމަލުތައް ލިޔުއްވާނެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫ މޫސަލްއަޝްޢަރީގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްބާރީ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي مُوسَى ؓ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ، كُتِبَ لَهُ مَا كَانَ يَعْمَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ) [3] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫ މޫސަލްއަޝްޢަރީގެފާނުގެ އަރިހުން

---

[1] سُورَة يُوسُف: **86**

[2] **ނޯޓް:** މިއީ އެއްވެސް ޙަދީޘް ފޮތެއްގައި އެއްވެސް އިސްނާދެއްލައްވައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ އިބާރާތެއްނޫނެވެ. "الكَامِلُ فِي ضُعَفَاءِ الرِّجَالِ" މި ނަންދިނުން ފޮތުގައި، (269/7) އަލްއިމާމު އިބްނު ޢަދިއްޔު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ސަނަދުން އަބޫބަކްރުއްޞިއްދީޤު ނަމަކަށްކިޔުނު ތަފުސީލުގެ މަތިން، ދުޢާކުރެއްވުން ބޭނުން އިސްލާމީ ދަރުސްތަކުގެ ތެރޭގައި މި އިބާރާތް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އަބޫބަކުރު ޙަދީޘަކީ އެހެން މީހަކު މި އިބާރާތް ރިވާކޮށްފައިވާކަން ތިމަންނައަށް އެނގިގެންނެއް ނުވެއެވެ." މިގޮތުން ބަލާއިރު ޙަދީޘް ސާބިތު ވެފައިވާ އެއްވެސް ސަނަދެއް ނެތުމަށް ބަލައި ބަތިލުން މި އިބާރާތް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަލްޝައިޚް އަލްބާނީ، އޭނާގެ "ޟަޢީފުލްޖާމިޢު" މި ފޮތުގެ ޙަވާލާދީގައި، (ސ/4) މި އިބާރާތަށް އިޝާރާތް ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި އޭނާގެ "سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة..." މި ފޮތުގައި، ނަންބަރު: 2933 (487،486/6) މި އިބާރާތާއިމެދު ވާހަކަދައްކަވާފައިވެއެވެ. "ޟަޢީފުލްޖާމިޢު"

[3] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجِهَادِ وَالسِّيَرِ، بَابُ يُكْتَبُ لِلْمُسَافِرِ مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ فِي الإِقَامَةِ،برقم: **2996** **(57/4)** ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **19679** **(457/32)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيْمَانِ، فَصْلٌ فِي ذِكْرِ مَا فِي الْأَوْجَاعِ وَالْأَمْرَاضِ...، برقم: **9459** **(321/12)**

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ބަޔާން ކުރެއްވިއެވެ. {އަޅާ ބަލިވެއްޖެނަމަ، ނުވަތަ އޭނާ ދަތުރެއްގައި ވާނަމަ، ކުރިއަކަ ސިއްހަތުގައި ރަށުގައި ހުރިއިރުގެ، ޢަމަލުތަކުން އޭނާކުރާ ހެޔޮއަމަލުތަކާ އެއްފަދައިން (ފުރިހަމަކޮށް އެކަމުގެ ދަރުމައާއި ޘަވާބު) ލިޔުއްވޭނެއެވެ.}“

ބަލިމީހާއަށް ގޮވައިލަންދިޔުން

މުސްލިމަކު ބަލިވެއްޖެނަމަ، އޭނާގެ ހިތްހަމަޖެއްސައިދިނުމަށާއި، އޭނާއަށް އަރާމުކުރަންޖެހޭ ބަހެއް އެހީތެރިވުމުގެގޮތުން، އޭނާގެ ބޭނުންތަކުގައި ގޮވައިލަންދިޔުމަކީ، އިސްލާމްދީނުގެ ރިވެތި އިޖްތިމާޢީ އަދަބުތަކުގެތެރެއިންވާ ކަމެކެވެ.

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "عِيَادَةُ الْمَرِيضِ أَوَّلُ يومٍ سُنَّةٌ، وَبعْدَ ذَلِكَ تَطَوُّعٌ." (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މީހަކު ބަލިވެއްޖެއްސުރެ އޭނާގެ ފުރަތަމަދުވަހު ގޮވައިލަން ދިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އޭގެ ފަހުގައިނަމަ އެއީ ނަފްލުކަމެކެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫމޫސާގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޞަޙީޙުގައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي مُوسَى رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {عُودُوا الْمَرِيضَ، وَأَطْعِمُوا الجْائِعَ، وَفكُّوا الْعَانِي.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ) [2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫމޫސާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ

---

[1] الطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **11210** (**112/11**)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَطْعِمَةِ، بَاب، برقم: **5373** (**67/7**) ، وَأَبُودَاوُد، أَوَّل كِتَاب الجْنَائِزِ، بَاب الدُّعَاء لِلْمَرِيضِ...، برقم: **3105** (**21/5**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **19517** (**278/32**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَاب صَدَقَة التَّطَوُّعِ، برقم: **3324** (**/116**)

ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ބަލި މީހުންނަށް ޒިޔާރަތްކުރާށެވެ. އަދި ބަނޑުހައިވެގެންވާ މީހުންނަށް ކާންދޭށެވެ. އަދި (އަސީރުވެރި ގޮތުގައި) ހައްޔަރުވެފައިވާ މީހުން ސަލާމަތްކުރާށެވެ.}"

އަލްބުޚާރީއާއި،[1] މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: {حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ.} قِيلَ: مَا هُنَّ يَا رَسُولَ اللهِ؟، قَالَ: {إِذَا لَقِيتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، وَإِذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ، وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانْصَحْ لَهُ، وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدَ اللهَ فَسَمِّتْهُ، وَإِذَا مَرِضَ فَعُدْهُ وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّهُ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއް މުސްލިމަކު އަނެއް މުސްލިމަކަށް އަދާކުރަންޖެހޭ ޙައްޤުތައް ހައެކެވެ.} ދަންނަވުނެވެ. އެއީ ކޮން ކަންތައްތަކެއްތޯއެވެ. اللّهُގެ ރަސޫލާއެވެ! ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {(އެއީ) ތިބާ، އޭނާއާ ބައްދަލުވާ ހިނދު އޭނާއަށް ސަލާމްކުރުމާއި، އަދި އޭނާ ތިބާއަށް ދަޢުވަތެއް ދީފިނަމަ، އެ ދަޢުވަތު ޤަބޫލުކުރުމާއި، އޭނާ ތިބާގެ ގާތުން ނަޞީޙަތަކަށް މަޝްވަރާއަކަށް އެދިއްޖެނަމަ، ޙަޤީޤީ މަޝްވަރާ ދިނުމާއި، އޭނާ ކިނބިހި އެޅުމަށްފަހު، اللّهُއަށް ޙަމްދު ކޮށްފިނަމަ، އޭނާއަށް ރަޙުމަތުގެ ދުޢާކުރުމާއި، އޭނާ ބަލިވެއްޖެ ނަމަ، ތިބާ އޭނާގެ ހާލު ބަލައިލަން ދިއުމާއި، އޭނާ މަރުވެއްޖެނަމަ، ތިބާ އޭނާގެ ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުމެވެ.}"

---

[1] **ނޯޓު:** "ޞަޙީޙުލްމުސްނަދު" ގައި މުޙައްމަދު ބިން އިސްމާޢީލް އަލްބުޚާރީ މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ، ޞަޙީޙު ސަނަދަކުން، އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެހެން ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވަނީ ފަސް ކަމެކެވެ. މުސްލިމުވެސް އެޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "މުތަރުޖިމު"

[2] مُسْلِمٌ، كتاب السَّلَامِ، بَابُ مِنْ حَقِّ الْمُسْلِمِ لِلْمُسْلِمِ...، برقم: 5-(0000) (ص/1705) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الأَدَبِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَشْمِيتِ العَاطِسِ، برقم: 5031 (376/7) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8845 (439/14) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الإِيْمَانِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي صِفَاتِ الْمُؤْمِنِينَ، برقم: 242 (477/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِى السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ البيُوعِ، بَابُ الرُّخْصَةِ فِي مَعُونَتِهِ وَنَصِيحَتِهِ إِذَا اسْتَنْصَحَهُ، برقم: 10909 (568/5) ، وَأَبُويَعْلَى فِى الْمُسْنَدِ، برقم: 664-(6504) (390/11) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ وَثَوَابِهُ، برقم: 1405 (210/5)

ބަލިމީހާއަށް ގޮވައިލަން ދިއުމުގެ މާތްކަން

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنْ عَادَ مَرِيضًا نَادَى مُنَادٍ مِنْ السَّمَاءِ: طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ، وَتَبَوَّأْتَ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلًا.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީހަކު ބަލި މީހަކަށް ގޮވައިލަން ހިނގައްޖެނަމަ، އުޑުން ގޮވައިލައްވާ ބޭކަލަކު ގޮވައިލައްވާނެއެވެ. ތިބާއަށް އުފާވެއްޖެ. ތިބާގެ ތިހަ ހިނގުމަކީ އުފާވެރިކަން ލިބިގެންވާ ހިނގުމެކެވެ. އަދި ސުވަރުގެއިން ތިބާ [illegible] މަންޒިލެއް ލިބިގެންފިއެވެ.}"

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޞަޙީޙު ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: (يَا ابْنَ آدَمَ مَرِضْتُ فَلَمْ تَعُدْنِي، قَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ أَعُودُكَ؟ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ! قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِي فُلَانًا مَرِضَ فَلَمْ تَعُدْهُ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِي عِنْدَهُ؟

يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَطْعَمْتُكَ فَلَمْ تُطْعِمْنِي، قَالَ: يَا رَبِّ وَكَيْفَ أُطْعِمُكَ؟ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ! قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّهُ اسْتَطْعَمَكَ عَبْدِي فُلَانٌ، فَلَمْ تُطْعِمْهُ؟ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ أَطْعَمْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي،

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْبِرِّ وَالصِّلَةِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي زِيَارَةِ الإِخْوَانِ، برقم: 2008 (365/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي ثَوَابِ مَنْ عَادَ مَرِيضًا، برقم: 1443 (437،436/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 8325 (72/14) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 2961 (228/7)

يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَسْقَيْتُكَ، فَلَمْ تَسْقِنِي، قَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ أَسْقِيكَ؟ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ! قَالَ: اسْتَسْقَاكَ عَبْدِي فُلَانٌ فَلَمْ تَسْقِهِ، أَمَا إِنَّكَ لَوْ سَقَيْتَهُ وَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي.)} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.{ހަމަކަށަވަރުން، މާތް اللَّهُ ސުބުޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ޤިޔާމަތްދުވަހު ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. {އޭ އާދަމުގެދަރިޔާއެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ ބަލިވިއެވެ. (އެބަހީ: ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާ ބަލިވިއެވެ.) ފަހެ، ތިމަންރަސްކަލާނގެ (އަޅާގެ) ބަލިބަލައިލުމަކަށް ތިބާ ނާންނަމުއެވެ! އާދަމުގެދަރިޔާ ދަންނަވާނެއެވެ. އޭ އަޅުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެއެވެ! ތިޔަރަސްކަލާނގެއީ، އެންމެހައި ޚަލްޤުތަކުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެކަމުގައި ވީއިނދު، ތިޔައިލާހުގެ ބަލިބެލުމަކަށް މި އަހަރެން ޒިޔާރަތްކުރާނީ، ކޮންފަދައަކުންތޯއެވެ؟ އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެވެނި އަޅަކު ބަލިވިކަން ތިބާ ނުދަނަހުރިމު ހެއްޔެވެ؟ ފަހެ، ތިބާ އޭނާގެ ބަލިބަލައިލުމަކަށް ނުދިއުމެވެ. ތިބާ، އޭނާގެ ބަލިބަލައިލުމަކަށް ދިޔައިނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާއާކު ތިމަންރަސްކަލާނގެ ވޮޑިގެންވާނީ (އެބަހީ: ތިބާ ބަލިމީހާއަށް ޒިޔާރަތްކުރިނަމަ، ތިމަންރަސްކަލާނގެ ރުއްސެވުމާއި ރަޙުމަތް ތިބާއަށްވެސް ލިބިގެންވާނީ) ތިބާ ދެކޭނެއެވެ.

{އޭ އާދަމުގެދަރިޔާއެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ ތިބާގެ ގާތުން ކާއެއްޗެއްކަން އެދުމުން، (އެބަހީ: ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާ ކާއެއްޗެއްކަން އެދުމުން) ތިމަންރަސްކަލާނގެ (އަޅާ) އަށް ތިބާ ކާއެއްޗެއް ނުދިނުމެވެ! އާދަމުގެދަރިޔާ ދަންނަވާނެއެވެ. އޭ އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ! ތިޔަރަސްކަލާނގެއީ، އެންމެހައި ޚަލްޤުތަކުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެކަމުގައި ވީއިނދު، މިއަހަރެން، ތިޔައިލާހަށް ކާއެއްޗެއް އެދުވެރިން، ކޮންފަދައަކުންތޯއެވެ؟ އެ ކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެވެނި

---

[1] مُسْلِمٌ، كتاب الْبِرِّ وَالصِّلَةِ وَالْآدَابِ، بَابُ فَضْلِ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ، برقم: 43–(2569) (ص/1990) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْإِيْمَانِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصِّفَاتِ، برقم: 269 (503/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيْمَانِ، برقم: 8572 (412/11)

އަޅަކު ތިބާގެ ގާތުން ކާއެއްޗެއް އެދުނުކަން ތިބާ ނުދެނެނެވީތު ހެއްޔެވެ؟ ތިބާ އޭނާއަށް ކާއެއްޗެއް ދިންނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާއާ އެކަމުގައި ތިމަންރަސްކަލާނގެ ވޮޑިގެންވާތީ (އެބަހީ: އޭނާއަށް ތިބާ ކާއެއްޗެއް ދިންނަމަ، ތިބާއަށް ޖަޒާދެއްވައި ޘަވާބު ދެއްވުމުގައި ތިމަންރަސްކަލާނގެ ވޮޑިގެންވާތީ) ތިބާ ދެކޭނުނުއެވެ.

އޭ އާދަމުގެދަރިކަލޭވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ ތިބާގެ ގާތުން ފެންބޮއިކަށް އެދުނުން، (އެބަހީ: ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާ ފެންބޮއިކަށް އެދުނުން) ތިމަންރަސްކަލާނގެ (އަޅާ) އަށް ތިބާ ފެންބޮއިއް ނުދިނުމެވެ! އާދަމުގެދަރިކަލާ ދަންނަވާހުއްޓެވެ. އޭ އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭވެ! އިބަރަސްކަލާނގެއަށް، އެންމެހައި ބާރުހުރި ވެރިރަސްކަލާނގެކަމުގައި ވިހިނދު، ކިހިނެއް، އިބަލާއަށް ފެންބޮއިއް އަޅުގަނޑު ކޮންގޮތަކަށްހެއްޔެވެ؟ އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ [illegible] އަޅަކު، ތިބާގެ ގާތުން ފެންބޮއިކަށް އެދުނުން، ތިބާ އޭނާއަށް ފެންބޮއިއް ނުދިނުމެވެ. ތިބާ އޭނާއަށް ފެންބޮއިއް ދިންނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާއާއެކު ތިމަންރަސްކަލާނގެ ވޮޑިގެންވާކަން (އެބަހީ: އޭނާއަށް ތިބާ ފެންބޮއިއް ދިންނަމަ، ތިބާއަށް ޖަޒާދެއްވައި ޘަވާބުދެއްވުމުގައި ތިމަންރަސްކަލާނގެ ވޮޑިގެންވާކަން) ތިބާ ނުދެނެނެވީތު ހެއްޔެވެ؟}"

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލިބިވި ޘައުބާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ ثَوْبَانَ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا عَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ لَمْ يَزَلْ فِي خُرْفَةِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَرْجِعَ.} قِيْلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَمَا خُرْفَةُ الْجَنَّةِ؟ قَالَ: {جَنَاهَا.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލިބިވި ޘައުބާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، މުސްލިމަކު އޭނާގެ މުސްލިމު އަޚާގެ ބަލިބަލައިދާނަމަ ޒިޔާރަތްކޮށްފި

---

[1] مُسْلِمٌ، كتاب الْبِرّ وَالصِّلَةِ وَالْآدَابِ، بَابُ فَضْلِ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ، برقم: 39–(2568) و 40–41(000) (ص/1998) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ ، بَابُ مَا جَاءَ فِي عِيَادَةِ الْمَرِيضِ، برقم: 967 (290/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22444 (114/37)

ނަމަ، އޭނާ އެ ތިބޭނީ އެނބުރި ހިނގައްޖައުމަށް ދާންދެން ވާނީ، ސުވަރުގޭގެ މޭވާތަށް ބިންދުމުގައި މަޝްޣޫލުވެގެންނެވެ.} އަސްޙާބުބެން ދެންނެވީއެވެ. އޭ اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ. خُرْفَةُ الْجَنَّةِ ގެ މާނައަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވި އެވެ. {(އެއީ) ސުވަރުގޭގެ ތާޒާ މޭވާ ބިންދުމެވެ.}"

4- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން އައްތިރުމިޒީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ ؓ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَعُودُ مُسْلِمًا غُدْوَةً إِلاَّ صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ حَتَّى يُمْسِيَ، وَإِنْ عَادَهُ عَشِيَّةً إِلاَّ صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ حَتَّى يُصْبِحَ، وَكَانَ لَهُ خَرِيفٌ فِي الْجَنَّةِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَحَسَّنَهُ، وَالبَزَّارُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާތީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެހިއްސެވީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވައިފިއެވެ. {ހެނދުނުގެ ވަގުތުގައި މުސްލިމަކު، އޭނާގެ މުސްލިމު އަޚާގެ ބަލިބަލަހައްޓާލުމަށްޓަކައި ޒިޔާރަތްކޮށްފިނަމަ، ހަވީރުވެއްޖައުމަށް ދާންދެން، އޭނާއަށް ރަޙުމަތްލެއްވުމަށްއެދި ހަތްދިހަ ހާސް މަލާއިކަތުން ދުޢާކުރައްވާ ހުއްޓެވެ. އަދި ހަވީރުގެ ވަގުތުގައި އޭނާގެ ބަލިބަލަހައްޓާލުމަށްޓަކައި ޒިޔާރަތްކޮށްފިނަމަ، ފަތިސްވެއްޖައުމަށް ދާންދެން، އޭނާއަށް ރަޙުމަތްލެއްވުމަށްއެދި ހަތްދިހަ ހާސް މަލާއިކަތުން ދުޢާކުރައްވާ ހުއްޓެވެ. އަދި ސުވަރުގޭގައި އޭނާއަށްޓަކައި ޚާއްޞަ ކުރެއްވިގެންވާ މޭވާގެ ބޯވަތަށް ވާހުއްޓެވެ.}" އައްތިރުމިޒީ މިއީ ރަނގަޅު ޙަދީޘެއް ކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ ، بَابُ مَا جَاءَ فِي عِيَادَةِ الْمَرِيضِ، برقم: **969 (291/3)** ، وَالْبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **777 (28/3)**

ބަލިމީހާއަށް ގޮވައިލަން ދިއުމުގެ އަދަބުތައް:

ބަލިމީހަކަށް ޒިޔާރަތްކުރުމުގައި، ގޮވައިލަންދާ މީހާ އަންނަނިވި ކަންކަމަށް ރިޢާޔަތްކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މިގޮތުން، ބަލިވެއްޖެ މީހާއަށް އަވަސް ޝިފާއަށާއި، ފުރިހަމަ ސިއްޙަތަށް ލިބުމަށްއެދި އޭނާގެގޮތުގައި ދުޢާކޮށްދިނުމާއި، އަވަސް ޝިފާއެއްލިބުމުގެ އުއްމީދުދީބައިދީ ކުއްޖެއްވުމުގެ ވަސްވާސްތައް ދުރުކޮށްދިނުމާއި، ބަލިމީހާގެ ހިތްހަމަޖެހޭފަދަ ބަސްތަކުން ޢުމުރާ މުޅިޖެހޭގޮތަށް ފާލުހެޔޮކޮށް ދެކެވޭނެ ކަމެއްކަމުގައި، ބޭނުންކުރުމާއި ބަލިމީހާގެ ނަފްސުގައި ހިތްވަރު ގެނުވާފަދަ ބަސްތަކާއި ގޮވައިލަންދާ މީހާގެ ބަސްތަކުގައި ހިމެނުމަކީ ބާއްޖެއްސުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

ރަސޫލު الله ﷺ މި ކަންކަމަށް އިރުޝާދު ދެއްވާފައިވެއެވެ. އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން الله ގެ ރަސޫލާ އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީ ޙަދީޘެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ فَنَفِّسُوا لَهُ فِي الأَجَلِ، فَإِنَّ ذَلِكَ لاَ يَرُدُّ شَيْئًا وَهُوَ يَطِيبُ بِنَفْسِ الْمَرِيضِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: "އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން الله ގެ ރަސޫލާ އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ބަލިމީހަކަށް ޒިޔާރަތްކޮށްލުމަށް ވަދެއްޖެނަމަ، އޭނާގެ ޢުމުރު ދިގުވުމަށް ހިތްވަރު ދެއްވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެކަމަކު ވަރަކަ ދެއްކަވައި، އެއްވެސް ކަމެއް ބަދަލުކޮށްނުދޭނެ ކަމެއްނޫނެވެ. އެކަމަކު އެއީ ބަލިމީހާގެ ނަފްސަށް ހިތްހަމަޖެހުން ލިބޭކަމެކެވެ.}

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަލިމީހަކަށް ޒިޔާރަތްކުރައްވައިފިނަމަ، {لَا بَأْسَ، طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللهُ.} {ބިރުގަތުމަކަށް ނެތް، ޠާހިރުކުރާނެއެވެ. الله އިރާދަކުރެއްވިއްޔާ، މިބައްޔަކީ ގުނަހުތަކުން ޠާހިރުކޮށްދޭ ކަމެކެވެ.} މިގޮތަށް ބަލިމީހުންނާ ކުރައްވާ ކަމުގައިވެއެވެ.

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ، بَاب، برقم: 2087 (412/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي عِيَادَةِ الْمَرِيضِ، برقم: 1438 (434/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيمَانِ، برقم: 8778 (427/11) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، برقم: 10956 (113/7، 114)

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުން ލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَى أَعْرَابِيٍّ يَعُودُهُ، قَالَ: وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا دَخَلَ عَلَى مَرِيضٍ يَعُودُهُ قَالَ: {لاَ بَأْسَ، طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުން ލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަދަވިންގެ މީހެއްގެ ޙާލުބައްލަވައިލެއްވުމަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ބަލިމީހެއްގެ ޙާލުބައްލަވައިލެއްވުމަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިނަމަ މިފަދައިން ބަޔާނުކުރައްވައެވެ. {لاَ بَأْسَ، طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.} {މިބަލީގެ ކިބައިން ޢަޛާބެއް ދަރިމަށް ހްލަވާނިއެވެ. اللهُ ރުއްސެވިއްޔާ މިދަނީ، މިބަލީގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައި ދޫކޮށްލާނެ ޖެހިލުން ކަމުގައެވެ.}

ކަންމިހެންހުރުމާއެކު، ބަލިމީހަކަށް ޒިޔާރަތްކުރާ ހިނދު ފުރުސަތުވަރަކުން އޭނާގެ ހިތަށް ހަމަޖެހުން ލިއްބައިދީ، އުފާވެރިކަން ލިއްބައިދެވޭބަސްތައް، ބަހެއްދޭން އެނދަށްވުރެ ނަފްސާނީ ކަންކަމުގައި ބާރު އަމިއްލަ ބޭނުން ބޮޑުކޮށްދޭ މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَنَاقِبِ، بَابُ عَلاَمَاتِ النُّبُوَّةِ فِي الإِسْلاَمِ، برقم: 3616 (202/4) ، وَفِي كِتَابِ الْمَرْضَى، بَابُ مَا يُقَالُ لِلْمَرِيضِ...، برقم: 5662 (118/7) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 2959 (225/7،226) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ تَسْلِيَةِ الْمَرِيضِ...،برقم: 6595 (537/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: 11951 (342/11) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَقُولُ العَائِدُ لِلْمَرِيضِ...، برقم: 1412 (223/5)

އަންހެނުން ފިރިހެނުންނަށް ޒިޔާރަތް ކުރުން

ބަލިވުމުގާ ފިރިހެނުންނަށް ޒިޔާރަތް އަންހެނުން ކުރުމަކީ، ހުއްދަކަމެއްކަން ކަށަވަރުކޮށްދެއްވުމުގެގޮތުން[1]، އަލްއިމާމުލްބުޚާރީ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި ޚާއްޞަ ބާބެއް އެކަށައަޅުއްވާފައިވެއެވެ. އެ ބާބުގެ ނަންފުޅަކީ، "بَابُ عِيَادَةِ النِّسَاءِ الرِّجَالَ." "ބަލިވުމުގާ ފިރިހެނުންނަށް ޒިޔާރަތް އަންހެނުން ކުރުން" މިއެވެ. އެއަށްފަހު އެ ބާބުގައި އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާއި ބައެއް ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން އައިސްފައިވާ މިފަދަ ބައެއްއާޘާރު ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ.

އެގޮތުގައި ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. وَعَادَتْ أُمُّ الدَّرْدَاءِ، رَجُلًا مِنْ أَهْلِ المَسْجِدِ، مِنَ الأَنْصَارِ،[2] އެބަހީ: މިސްކިތުގެ އަހުލުވެރިންކަށް ބަލިވުމުގާ މީހަކަށް އުއްމުއްދަރްދާއުގެފާނު ޒިޔާރަތްކުރެއްވިއެވެ.

އެއަށްފަހު، ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘް ރިވާ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ، وُعِكَ أَبُو بَكْرٍ وَبِلاَلٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَتْ: فَدَخَلْتُ عَلَيْهِمَا، قُلْتُ: يَا أَبَتِ كَيْفَ تَجِدُكَ؟ وَيَا بِلاَلُ كَيْفَ تَجِدُكَ؟ قَالَتْ: وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا أَخَذَتْهُ الحُمَّى، يَقُولُ:

كُلُّ امْرِئٍ مُصَبَّحٌ فِي أَهْلِهِ ... وَالمَوْتُ أَدْنَى مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ

وَكَانَ بِلاَلٌ إِذَا أَقْلَعَتْ عَنْهُ يَقُولُ:

---

[1] **ނޯޓު:** އަންހެނުންނާ ބެހޭގޮތުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ޤަވާޢިދުތަކުގައި ހުރިނަމަ މިފަދަ ފިޤްހީ އިޚްތިލާފުތަކާ، މިޒާޖުގައި ހުރިހާގޮތް ތަހުޒީބާ އެއްޗެއްކަން އެ މިހާރު ބާރުނުހާ ޒަމާނަކަށް ސިފައެއްކަން ދުނިޔެއަށްވެސް ދެނެގަތުމުން އިސްލާމީދީން އަންހެނުންނަށް ހުއްދަކަމަށްވުމުގެ ދަލީލެއް ނެތެވެ. އަސްލާފުބޭކަލުންނާއި، އެންމެ ހެޔޮ 3 ޤަރުނުގައި ދިރިއުޅުއްވި މުސްލިމުން ކަނބަލުންނާ ބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ މިފަދަ ކޮންމެ ކަމަކީ، މުސްލިމުން ދިރިއުޅުމަށް ﷲ އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ﷺ އެކަށައަޅުއްވާފައިވާ ބަރަކާތެއް ޙަޔާތުގެ ތަރައްޤީގެ ތެރޭގައި ބޭއްވިފައިވާ ބޭކަލުންގެ ފުރުޞަތުތަކުގެ ކަންކަމެވެ. އެކަމަކު ޒަމާނަށް ވާފަދަ ސަރަޙައްދު ބާރުވެގެން ވާނުވާ ބަދަލުތައް އަޅުވައި މުސްލިމުންނަށް ޙިސާބުކުރުން ނެތުމާއި، ﷲގެ ޝަރީޢަތް މުސްލިމުން ދިރިހުރުމަށް ވާގޮތް ޝަރީޢަތުގެ މަސައްކަތްކުރެވެ. "މުޖުތަމިޢު"

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ المَرْضَى، بَابُ عِيَادَةِ النِّسَاءِ الرِّجَالَ، برقم: **5654 (116/7)** رَوَاهُ تَعْلِيقًا

أَلاَ لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبِيتَنَّ لَيْلَةً ... بِوَادٍ وَحَوْلِي إِذْخِرٌ وَجَلِيلُ
وَهَلْ أَرِدَنْ يَوْمًا مِيَاهَ مِجَنَّةٍ ... وَهَلْ تَبْدُوَنْ لِي شَامَةٌ وَطَفِيلُ

قَالَتْ عَائِشَةُ: فَجِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: {اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ، اللَّهُمَّ وَصَحِّحْهَا، وَبَارِكْ لَنَا فِي مُدِّهَا وَصَاعِهَا، وَانْقُلْ حُمَّاهَا فَاجْعَلْهَا بِالْجُحْفَةِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ، حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: “އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ މަދީނާއަށް ހިޖުރަކުރައްވައި ވަޑައިގެންތަނުން އެ ބޭކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ބިލާލުގެފާނާ ދެކަލުން ހާޖާސްކަންގުޅާވިއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ބިމަންކަމަނާ އެ ދެބޭކަލުންގެ ޙާލުގޮތު ބަލަވަޑައިގަތުމަށް އެ ދެބޭކަލުންނަށް ޒިޔާރަތްކުރެއްވީމެވެ. ބިމަންކަމަނާ ދަންނަވާލީމެވެ. އޭ ލޮބުވެތި ބައްޕާއެވެ! ކަލޭގެފާނުގެ ޙާލުގޮތު ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އޭ ބިލާލުގެފާނެވެ! ކަލޭގެފާނުގެ ޙާލުގޮތު ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫބަކުރުގެފާނު ހުންފުޅު ގަދަވެއްޖެނަމަ މިފަދައިން ގެން ވިދާޅުވެއެވެ.

ތިމަންގެ އެންމެހައިކަމެއްވަނީ ތިމަންގެ އަހުލުންގެމެދުގައެވެ.
ތިމަންގެ ފައިވާނުގެ ވަދަރުވުރެވެސް މަރު ވަނީ ގާތުގައެވެ.

އަދި ބިލާލުގެފާނު ހުންފުޅުއަންނަހިނދު މިފަދައިން ގެން ވިދާޅުވެއެވެ.
ތިމަންނާ ވާދީއެއްގެތެރޭގައި ވާނެނަމަ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ فَضَائِلِ الْمَدِينَةِ، بَابُ كَرَاهِيَةِ النَّبِيِّ ﷺ أَنْ تُعْرَى الْمَدِينَةُ، برقم: 1889 (23/3) ، وَفِي كِتَابِ الْمَرْضَى، بَابُ عِيَادَةِ النِّسَاءِ الرِّجَالَ، برقم: 2654 (116/7) ، وَالنَّسَائِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الطِّبِّ، عِيَادَةُ النِّسَاءِ الرِّجَالَ، برقم: 7453 (52/7،53) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26240 (289/43،290) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الْجَامِعِ، مَا جَاءَ فِي وَبَاءِ الْمَدِينَةِ، برقم: 667/3318 (1310/5،1311) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْحَجِّ ، بَاب فَضْلِ الْمَدِينَة ، برقم: 3724 (40/9) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ قَوْلِ الْعَائِدِ لِلْمَرِيضِ: كَيْفَ تَجِدُكَ؟ برقم: 6594 (536/3،537) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ فَضْلِ الْمَدِينَةِ وَحُبُّ النَّبِيِّ J إِيَّاهُ...، برقم: 2013 (316/7،317)

އަދި ތިމަންނާގެ ގާތުގައި އިދުޚިރާއި ޖަލީލު ހުންނާނެނަމަ ކޮންފަދަހަކުއްތޯ.
ފަހަރެއްގައިވެސް މަޖިންނާގެ ފެންއާރަށް ޒިޔާރަތްކުރުވޭނެނަމަތާއްތޯ.
އަދި ޝާމާއާއި ޠަފީލު ތިމަންނާއަށް ފެންނާނެ ނަމަތާއްތޯ.[1]

ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންކަމަނާ ރަސޫލު الله ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން (މިވާހަކަ) އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ދެންނެވީމެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭ! އަހަރެމެންގެ ހިތުގައި މައްކާގެމައްޗަށް ލޯބިވާފަދައިން ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ބޮޑަށް މަދީނާގެމައްޗަށް އަހަރެމެންގެ ހިތުގައި ލޯބި ޖައްސަވާނދޭވެ! އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭ! އެ ރަށުގެ (އެބަހީ:މަދީނާގެ) ބާރަކާތް ރަނގަޅުކޮށް ދެއްވާނދޭވެ! އަހަރެމެންނަށް އެ ރަށުގެ މުއްދާއި ޞާޢުގައި ބަރަކާތް ލައްވާނދޭވެ! އަދި އެ ރަށުގައި ޢާއްމުވެފައިވާ ހުން އެ ރަށުން ފުއްސަވައި އަލްޖުޙުފާގައި ލައްވާނދޭވެ!}

---

[1] **ނޯޓް:** ހުން އަންނަހިނދު ކޮންމެވެސް ޅެންބައިތެއް ކިޔާލައި، ތިމާގެ ވޭންތައް ދުރުކޮށްލެވޭތޯ ވަރަށް ގިނަބައިމީހުން މަސައްކަތް ކުރެއެވެ. އެގޮތުގެމަތިން އަބޫބަކުރުގެފާނާއި ބިލާލުގެފާނުވެސް އެ ބޭކަލުންގެ ތަކުލީފުތައް ދުރުކޮށްލެވޭތޯ ޅެންބަހުރުވައިން މަސައްކަތްކޮޅު ކުރައްވާފައިވާނެއެވެ. އަބޫބަކުރުގެފާނު މަތީ ހަނދުމަކުރައްވައި އެކަމަން ތަޢާރާވާ ވަޑައިގަތުމަން އަލިއްލަމޭ ނަފުސަން ހަނދުމަކުރައްވަމުންދިޔަހިނދު، ބިލާލުގެފާނު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އާދަކަންކުރުގެ އުފާސްއެއް ފުރިކުރެއްވުމަން މަސައްކަތް ކުރައްވާފައިވަނީ، އަނިޔާވެރިކޮށްގައި އެ ބިލާލުން ނުކުރެވުން މާތުވެގެންވާ މަށާ ހަނދުމަ ކުރައްވައި، މައްކާއާ ގާތުގައި ހުރިފަދަ މަށާ ފެނިވަޑައިގަތުމަށާ ހިސާބުގައިވެސް އެކަލޭގެފާނަށް ހުންނާނެތޯހަމަ އެ ކަމުގެ އުދުނުތޫޅު ހާމަކުރެއްވުމުންނެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޅެންބައިތުގައި އައިސްފައިވާ (إِذْخِرٌ) އާއި (جَلِيلُ) އަކީ ސަރަހައްދުތަކުގައި ހުރި މީރުވަސްދުވާ ދެ ގަސްގަހެއްގެ ނަމަކީ ކަމަށާއި، (مِيَاهُ مَجَنَّةٍ) ގެ މާނައަކީ މައްކާއާ ގާތުގައި، މަޖަންނާގައިވާ ފެނުގެ އާރެއްކަމަށާއި، (شَامَةٌ وَطَفِيلُ) އަކީ، މައްކާއާ ތިރީސް މޭލާ ހިސާބުގައިވާ ދެ ފަރުބަދައެއް ކަމަށާއި ނުވަތަ ދެ ފެންއާރެއްގެ ނަންކަމުގައި އިތުރުވެރިން ބުނެވިފައި ވެއެވެ. صَحِيح البُخَارِي ގައިވާ އުނދަގޫ ބަސްތަކުގެ މާނަކުރުމުގެ އިތުރުމަޢުލޫމާތުތަކުގައިވާ مُصْطَفَى البُغَا ގެ ޝަރަހައިން ނަގާފައި. "މުތަރުޖިމު"

މުސްލިމަކު މުސްލިމުނޫން ބަލިމީހަކަށް ގޮވައިލަން ދިޔުން

މުސްލިމަކު މުސްލިމުނޫން ބަލިމީހަކަށް ގޮވައިލަން ދިޔުމަކީ އެއްވެސް މައްސަލައެއް ނޫނެވެ. އަލްބުޚާރީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި މިކަމަށް އިޝާރާތް ކުރައްވައި ބާބެއް ކަނޑައަޅުއްވައި، އެ ބާބުގެ ނަމަކަށް بَابُ عِيَادَةِ الْمُشْرِكِ “މުޝްރިކުންގެ ބަލިޙާލުކުރުން” މިފަދައިން ބާބުގެ ނަން ގެންނަވާފައިވެއެވެ. އެއަށްފަހު އެ ބާބުގައި އެ ކަލޭގެފާނަން الله ރުއްސެވުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. **عَنْ أَنَسٍ ﵁: أَنَّ غُلاَمًا لِيَهُودَ، كَانَ يَخْدُمُ النَّبِيَّ ﷺ، فَمَرِضَ فَأَتَاهُ النَّبِيُّ ﷺ يَعُودُهُ، فَقَالَ: {أَسْلِمْ.} فَأَسْلَمَ.**

وَقَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِيهِ: لَمَّا حُضِرَ أَبُو طَالِبٍ جَاءَهُ النَّبِيُّ ﷺ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ) [1]

މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަން الله ރުއްސެވުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޔަހޫދީންގެ ކުޑަކުއްޖަކު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ޚިދުމަތްކުރަމުން އުޅުނެވެ. ދެން، އެއްދުވަހަކު އެ ކުއްޖާ ބަލިވިއެވެ. ދެން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެ ކުއްޖާގެ ބަލިބެލުމަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، އޭނާއަށް އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. {ތިބާ އިސްލާމްވާށެވެ.} ދެން، އެ ކުއްޖާ އިސްލާމް ވިއެވެ.

(އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސެވުންދެއްވި) އަލްމުސައްޔިބުގެ ދަރިކަލުން ސަޢީދު އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އަލްމުސައްޔިބު) ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫޠާލިބުގެފާނު މަރުވުމަށް ބަލިވެފައިވާއިރު އެ ކަލޭގެފާނުގެ ގާތަށް ދަރުމަވަންތަ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ.”

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَرْضَى، بَابُ عِيَادَةِ الْمُشْرِكِ، برقم: **5657 (117/7)** ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَاب فِي عِيَادَةِ الذِّمِّيِّ، برقم: **3095 (14،13/5)** ، وَالنَّسَائِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ السِّيَرِ، عَرْضُ الْإِسْلَامِ عَلَى الْمُشْرِكِ، برقم: **8534 (9/8)** ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **12792 (186/20)**

ލޮލުރޯގާ ޖެހިފައިވާ މީހަކަށް ބޮވައިލަން ދިޔުން

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންތެރިވެއްވި ޒައިދު ބްނު އަރްޤަމްގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن زَيدِ بْنِ أَرْقَمَ ﵁، قَالَ: عَادَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِن وَجَعٍ كَانَ بِعَينَيَّ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالْحَاكِمُ ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންތެރިވެއްވި ޒައިދު ބްނު އަރްޤަމު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ލޮލުރޯގާޖެހި ބަލިވެފައި ވަނިކޮށް ތިމަންނާގެ ބަލާބައްލަވައިލެއްވުމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޒިޔާރަތް ކުރެއްވިއެވެ.“

ބަލިމީހާގެކިބައިން ދުޢާއާ ކޮށްދިނުމަށް އެދުން

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންތެރިވެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا دَخَلْتَ عَلَى مَرِيضٍ فَمُرْهُ أَنْ يَدْعُوَ لَكَ، فَإِنَّ دُعَاءَهُ كَدُعَاءِ الْمَلَائِكَةِ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه) [2] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންތެރިވެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިގޮތަށްއަހަރެން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ކަލޭގެފާނު ބަލިމީހެއްގެގާތަށް ވަދެއްޖެނަމަ، ކަލޭގެފާނަށްޓަކައި ދުޢާ ކުރުމަށް އެ މީހާގެ ގާތުން އެދިވަޑައިގަންނަވާށެވެ! ސަބަބަކީ، އޭނާގެ ދުޢާއަކީ،މަލާއިކަތުންގެ ދުޢާއާ އެއްފަދައެވެ.}“

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَاب العِيَادَةِ مِنَ الرَّمَدِ، برقم: 3102 (19/5) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الجَنَائِزِ، برقم: 1266 (485/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَاب العِيَادَةِ مِنَ الرَّمَدِ، برقم: 6588 (535/3)

[2] ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي عِيَادَةِ الْمَرِيضِ، برقم: 1441 (435/2)

ޒަވާއިދުގައިވެއެވެ. މިހަދީޘްގެ ސަނަދަކީ ޘިޤާ ރާވީންގެމައްޗަށް އުފެދިގެންވާ ޞައްޙަ ސަނަދެކެވެ. ނަމަވެސް މިއީ މުންކަރު ޙަދީޘެކެވެ.[1]

ބޭސްފަރުވާކުރުން

ބަލިވުމުން ބޭސް ފަރުވާކުރުމަކީ ޝަރީޢަތުގެވެރި ސާހިބާ އެއް ބަސްފުޅަށްވުރެ ގިނަ ބަސްފުޅުގައި އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އުސާމާ ބިންޝަރީކްގެއަރިހުން އަޙްމަދާއި، ސުނަންގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރައްވައި، ޞައްޙަ ހަދީޘްކަމުގައި އަތްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ބަޔާންކުރައްވައިވެއެވެ. عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكٍ ﵁ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ عِنْدَهُ كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمْ الطَّيْرُ، قَالَ: فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَقَعَدْتُ، قَالَ: فَجَاءَتْ الْأَعْرَابُ فَسَأَلُوهُ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ نَتَدَاوَى؟ قَالَ: {نَعَمْ تَدَاوَوْا، فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ دَوَاءً غَيْرَ دَاءٍ وَاحِدٍ الْهَرَمُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيهَقِيُّ

---

[1] **ނޯޓު:** "مِصْبَاحُ الزُّجَاجَةِ فِي زَوَائِدِ ابْنِ مَاجَه" "ޒަވާއިދު" އަކީ، ހަދީޘްރިވާކުރެއްވި މަޝްހޫރު 6 ބޭކަލުންނަކުގައިވާ ބުޚާރީ، މުސްލިމް، އަބޫދާވޫދު، ތިރްމިޛީ، އައްނަސާއީ، އަދި އިބްނުމާޖާ މި އެންމެބޭކަލުންގެތެރެއިން ފުރަތަމަ ނަންގަނެވިފައިވާ 5 ބޭކަލުންނަށް ބޭކަލުން އެ ބޭކަލުންގެ ފޮތްފޮތުގައި ރިވާކުރައްވާފައި ނުވާ، އެކަމަކު އިބްނުމާޖާ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ސުނަނުގައި ރިވާ ކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘްތަކުގެ ތަޙްޤީޤުކުރައްވައި، الإِمَامُ أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْر البُوصِيْرِي ލިޔުއްވާފައިވާ ފޮތެކެވެ. އަލްބޫޞީރީއަށް އެނގިވަޑައިގެން ވަރަކުން އެ ހަދީޘްތަކުގެ މައްސަލަތައް ބަޔާންކުރައްވާފައި ވެއެވެ.

ޒަވާއިދުގައި ބަޔާންވެގެންވާ ވަރަށްވުރެ މި ހަދީޘްގެ ސަނަދުގައިވާ މައްސަލަ ބޮޑެވެ. އައްޝައިޚުލްއަލްބާނީ، "سِلْسِلَةِ الأَحَادِيثِ الضَّعِيفَةِ وَالْمَوْضُوعَةِ وَأَثَرُهَا السَّيِّئِ فِي الأُمَّةِ" މި ފޮތުގައި (53/3، 55) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މި ހަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ދެކަމެއްވެއެވެ. **ފުރަތަމަކަމަކީ:** މި ހަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ޙުމައިދުގެފާނުގެ އަރިހުން ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވިކަމަށް އޮންނަ ميمون بن مهران އަކީ، ޙުމައިދުގެފާނާ ބައްދަލުވެފައިވާ ބޭކަލެއްނޫނެވެ. މިގޮތުން މިއީ މުންޤަޠިޢު ހަދީޘެކެވެ. **ދެވަނަކަމަކީ:** މި ހަދީޘްރިވާވެގެންވާ އެއް ސަނަދެއްގައި عِيسَى بن إِبْرَاهِيمُ الْهَاشِمِي އުޅުއްވާ ކަމަކަށް މިހާކުރާން އެނގިވަޑައިގެންވާ އަދި ދޮގުހަދާކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވިފައިވާ މީހަކުކަމެވެ. ވީމާ މިއީ ވަރަން ޟަޢީފު ހަދީޘެކެވެ." "މުޙައްރިރު"

وَالطَّيَالَسِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުސާމާ ބިން ޝަރީކު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ފަހަރަކު ތިމަންނާ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ވަޑައިގަތީމެވެ. އޭރު އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުން އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ހަންހިމޭންކަމާއެކު ތިއްބެވިއެވެ. (ޢުސާމާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ އިތުރުއެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްދެންނެވުމަށްފަހު އިށީންނެވީމެވެ. (ޢުސާމާ) ވިދާޅުވިއެވެ. އެތަނަށް ބަދަވީންގެ ބަޔަކު އައިސް އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ސުވާލުކުރަންފެށިއެވެ. އެއުރެން ދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ބޭސްފަރުވާކުރުމަކީ ކޮންކަހަލަ ކަމެއްތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ބަލިވެއްޖެނަމަ ބޭސްފަރުވާ ކުރާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ ތަޢާލާ ފަރުވާއެއް ކަނޑައަޅުއްވާފައިނުވާ ބައްޔެއް ނުވެއެވެ. އެންމެ ބައްޔެއް މެނުވީއެވެ. އެއީ މުސްކުޅިވުމެވެ.}

2- އޭ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސް ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން[2] އައްނަސާއީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އަބޫދާއޫދު ތިރުމިޛީއާއި، ޞައްޙަ ޙަދީޘްކުރެއްވުމުގައި

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الطِّبِّ، بَاب الرَّجُلُ يَتَدَاوَى، برقم: **3855** (5/6) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الدَّوَاءِ وَالْحَثُّ عَلَيهِ، برقم: **2038** (383/4) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الضَّحَايَا، بَابُ مَا جَاءَ فِي إِبَاحَةِ التَّدَاوِي، برقم: **7511** (79،78/7) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الطِّبِّ، بَاب مَا أَنْزَلَ اللَّهُ دَاءً إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً، برقم: **3436** (497/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **18454** (395،394/30) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الطِّبِّ، ذِكْرُ الأَمْر بِالتَّدَاوي، برقم:**6061** (426/13) ، وَالبَيهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الضَّحَايَا، بَابُ مَا جَاءَ فِي إِبَاحَةِ التَّدَاوِي، برقم: **19559** (577/9) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **1328،1329** (560،559/2)

[2] **ނޯޓް:** "ފިޤުހުއްސުންނާ" ތަޚްރީޖުކުރެއްވުމުގައި ބޭނުންކުރެއްވުނު އޭ ޗާޕުގެ 13 ވަނަ ޗާޕުކުރެވުމުގައިވާ 1417ހ. 1997މ. ގައި دَارُ المؤيد އިން ޗާޕުކުރި، މިސްރުގެ دَارُ الفَتْحِ للإِعْلاَمِ العَرَبِيِ ގެ ފަރާތުން ޝާއިޢުކުރައްވާފައިވާ ނުސްޚާގައި ލިޔެވިފައިވަނީ، މިޙަދީޘަކީ އަނަސް ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމަށެވެ. އެއީ ޣަލަތުގައި ލިޔެވިފައިވާ ކުށެއްކަމަށް ފެނެއެވެ. އެހެނީ، އަސްލުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ތަނުގައި އަނަސް ބިން މަސްޢޫދު ނޫން ޙަދީޘްކުރެއްވި ކަމަށް އެއްވެސް ރިވާޔަތެއް ވިދާޅުވެފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި މި ޙަދީޘަކީ އޭ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. **ފޮތުގައިވާ ނަމުގައި އެއްބަޔާކަމާ،** މި ދެންނެވި ޗާޕުގައި، މި ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވާ އިބާރަތަކީ، {إِنَّ اللهَ لَمْ يُنْزِلْ دَاءً إِلاَّ أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً، فتدَاووا.} މިއެވެ. މި އިބާރާތުން އެއްވެސް ބަޔަކު މިޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާކަން އެނގެނިކަން ނުފެނުނެވެ. ވީމާ މި ނުސްޚާގައި ހުރީ ނަސްޚުކުރުމުގެ ކުށެއް ކަމަށް ޙަދީޘް ތިރުގައި އެވަނީ އޮންނަންވީ ގޮތަށް ރަނގަޅުކޮށްފީމެވެ. "މުތަރުޖިމު"

އަލްބާރިދު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يُنْزِلْ دَاءً إِلَّا وَأَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً، عَلِمَهُ مَنْ عَلِمَهُ، وَجَهِلَهُ مِنْ جَهِلَهُ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالشَّاشِى)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ ތަޢާލާ ފަރުވާއެއް ބާވައިނުލައްވާ ބައްޔެއް ފޮނުއްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެއީ (އެ ފަރުވާއެއް) އެނގުނު މީހަކަށް އެނގިލައި ނޭނގުނު މީހަކަށް ނޭނގި ވީނަމަވެއެވެ.}

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެއަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرٍ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: {لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ، فَإِذَا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ بَرَأَ بِإِذْنِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކޮންމެ ބައްޔަކަށްވެސް ފަރުވާއެއް ވެއެވެ. އެ ބައްޔަކަށް އޮތް ބޭހާ [illegible]، ﷲގެ [illegible] [illegible].}

---

[1] ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ الطِّبِّ، بَاب مَا أَنْزَلَ اللَّهُ دَاءً إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً، برقم: 3438 (498/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 3578 (50/6) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الطِّبِّ، برقم: 8285 (555/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الطِّبِّ، ذِكْرُ الأَمْرِ بِالتَّدَاوِي، برقم:6062 (427/13) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الضَّحَايَا، بَابُ مَا جَاءَ فِي إِبَاحَةِ التَّدَاوِي، برقم: 19560 (577/9) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 10331 (202/10) ، وَالشَّاشِى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 752 (185/2)

[2] مُسْلِمٌ، كتاب السَّلَامِ، بَابُ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ وَاسْتِحْبَابِ التَّدَاوِي، برقم: 69–(2204) (ص/1729) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الطِّبِّ، الْأَمْرُ بِالدَّوَاءِ، برقم: 7514 (80/7) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، برقم: 8288 (559/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الطِّبِّ، برقم: 6063 (428/13) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الضَّحَايَا، بَابُ مَا جَاءَ فِي إِبَاحَةِ التَّدَاوِي، برقم: 19558 (577/9)

ބޭސްފަރުވާކުރުމަށް ބަނގުރާ އެއްޗެހީގެ ބޭނުންކުރުން:

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ދެކެލައްވާގޮތުގައި ބަނގުރާއާއި، އެނޫންވެސް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ޙަރާމްކުރައްވާފައިވާ އެއްޗަކުން ބޭސްފަރުވާ ކުރުމަކީ ޙަރާމް ކަމެކެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި ވާއިލު ބިން ޙުޖުރުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. عَنْ وَائِلِ بْن حُجرِالْحَضْرَمِيّ ﵁، أَنَّ طَارِقَ بْنَ سُوَيْدٍ الْجُعْفِيَّ ﵁، سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الْخَمْرِ، فَنَهَاهُ – أَوْ كَرِهَ – أَنْ يَصْنَعَهَا، فَقَالَ: إِنَّمَا أَصْنَعُهَا لِلدَّوَاءِ، فَقَالَ: {إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ، وَلَكِنَّهُ دَاءٌ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި ވާއިލު ބިން ޙުޖުރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ބަނގުރާއިން ފަރުވާކުރުމަށް އެ ޞަޙާބީކަލޭގެފާނުން، (އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި) ޠާރިޤު ބިން ސުވައިދުލް ޖުޢުފީ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، [illegible] އެކަން ނަހީކުރެއްވިއެވެ. ނުވަތަ ހެދުން ކަރާހިއްޔަތްކުރެއްވިކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ޠާރިޤު ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން [illegible] ބޭސް ފަރުވާކުރުމަށްޓަކައެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން އެއީ ފަރުވާއެއް ނޫނެވެ. އަދި [illegible]. އެއީ ބަލިމަކުކަމުގައެވެ.}

2- އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި (އުއްމުލްމުއުމިނީން) އުއްމުސަލަމާކަލޭގެ ފާނުގެ އަރިހުން އަލްބައިހަޤީއާއި، އިބްނުޙިއްބާން ރިވާކުރައްވައި އެއީ ސަޙީޙު ޙަދީޘެއް

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْأَشْرِبَةِ، بَابُ تَحْرِيمِ التَّدَاوِي بِالْخَمْرِ، برقم: 12–(1984) (ص/1573) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ فِي الأَدْوِيَةِ الْمَكْرُوهَةِ، برقم: 3873 (22/6) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ التَّدَاوِي بِالْمُسْكِرِ، برقم: 2046 (387/4،388) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18787 (82/31) وَ برقم: 18862 (154/31) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِى السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الضَّحَايَا، بَابُ النَّهْيِ عَنِ التَّدَاوِي بِالْمُسْكِرِ، برقم: 19676 (7/10)

ކަމުގައި އިބްނު ހިއްބާނު ވިދާޅުވެފައިވާ ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: نَبَذْتُ نَبِيذًا فِي كُوزٍ، فَدَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَغْلِي، فَقَالَ:{مَا هَذَا؟}، قُلْتُ: اشْتَكَتِ ابْنَةٌ لِي، فَنُعِتَ لَهَا هَذَا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {إِنَّ اللهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ.} (رَوَاهُ ابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި (އުއްމުލްމުއުމިނީނަ) އުއްމުސަލަމާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް ފަހަރަކު) ތިމަންކަމަނާ ކޯތަޅެއްގައި ނަބީޒު ތައްޔާރުކުރަން ބެހެއްޓީމެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ތިމަންކަމަނާގެ ގެއަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އޭރު އެތަކެތި ފޮރިޖަހަމުން ހުރެއެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މިއީ ކޮންއެއްޗެއްތޯއެވެ؟} އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. ތިމަންގެ އަންހެން ކުއްޖަކު ބަލިވެގެން އޭނާއަށް ފަރުވާއެއް ކުރުމަށްޓަކައި ތައްޔާރުކުރި އެއްޗެކެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް اللَّهُ ހަރާމް ކުރައްވާފައިވާ އެއްޗެއްގައި ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެކަލާނގެ ޝިފާއެއް ނުލައްވައެވެ.}

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބުއްދަރްދާއުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِ دَاءٍ دَوَاءً، فَتَدَاوَوا، وَلاَ تَدَاوَوا بِحَرَامٍ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالبَيْهَقِيُّ) [2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބުއްދަރްދާއުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، اللَّهُ ތަޢާލާ ބައްޔާއި، ފަރުވާ ބާވައިލެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލާނގެވަނީ ކޮންމެ ބައްޔަކަށް ފަރުވާއެއް ލައްވާފައެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން

---

[1] ابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، باب النجاسة وتطهيرها، برقم: **1391 (233/4)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الضَّحَايَا، بَابُ النَّهْيِ عَنِ التَّدَاوِي بِالْمُسْكِرِ، برقم: **19679 (8/10)** ، وَإِسْحَاقُ ابْنُ رَاهَوَيهِ برقم: **98–1912 (139/4)**

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ فِي الأَدْوِيَةِ الْمَكْرُوهَةِ، برقم: **3874 (23/6)** ، وَالبَيْهَقِيُّ مَعْرِفَةِ السُّنَنِ، برقم: **19414 (138/14)**

(ބަލިވުމުން) ބޭސްފަރުވާކުރެއްވިކަމެވެ. އަދި ހަރާމްކުރައްވާފައިވާ އެއްޗަކުން ފަރުވާ ނުކުރެއްވިކަމެވެ.}

4- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، މުސްލިމާއި،[1] އައްތިރްމިޛީއާއި، އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَن الدَّوَاءِ الْخَبِيثِ؛ يَعْنِي السُّمَّ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަހީ ކުރެއްވިއެވެ (އެބަހީ: ވިހައިން) ފަރުވާކުރުން ނަހީކުރެއްވިއެވެ."

"އަލްޚަބީޘު" އެވިޔުން ޒުވާބުގައި ވެއެވެ. "މަސްތުވާ އެއްޗެއްގެ މަދު ވިހަވެއް، އެހެން އެއްޗެއްކަމާ އެއްކޮށްމެން އެއީ މަސްތުވާ އެއްޗެހީގެ ޖިންސުގެ ތެރޭގައި ވިއްސަ އެއްޗެއްގައި ކުރިން ބޭސްކަމުގައި ވާ އިންސާނާގެ ފަރުވާގައިން ހުއްޓުވާފައިވެއެވެ. އެއީ، އާދައިގެ ފޮތިދަގުގައި ކުރެވޭ ހަމަ ފިންތަކާއި އެއްޗަކާއި ފަރުވާކުރުމުން އެކީ ކުރެވި ފޮތިގަނޑުގައި ނުވާނެ ކަމުގައި ބުނެފައިވެއެވެ."

---

[1] ނޯޓް: އަޙްމަދުމު މުސްލިމު ހިމެނިފައިވާ ރިވާކުރެއްވިކަމަށް މިފަދަ ފަހަރެއްގައި ވެފައިވާކަމެއް، މުސްލިމުގެ ޝަރުޠުގައި މި ހިމެނޭ ރިވާކުރައްވާފައިވާކަމަށް ނުފެންނަނެވެ. އަދި ހިމެނޭކަމަށް ބަޔަކު ބުނެފައިވާ ކަމަށް ބަލާފައިވެސް މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވިކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވާކަމަށް އޮތްކަމަކަށް ނުފެންނަނެވެ. "މުޙައްޤިޤު"

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابٌ فِي الأَدْوِيَةِ الْمَكْرُوهَةِ، برقم: **3870** (19/6) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ، بَاب مَا جَاءَ فِيمَن قَتَلَ نَفْسَهُ بِسُمٍّ أَو غيره، برقم: **2045** (387/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الطِّبِّ، بَابُ النَّهْيِ عَنْ الدَّوَاءِ الْخَبِيثِ، برقم: **3459** (513/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **9756** (470/15) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الطِّبِّ، برقم: **8329** (570/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، مَنْ كَرِهَ الطِّبَّ وَلَمْ يَرَهُ، برقم: **23893** (29،28/12)

ޣައިރުމުސްލިމު ބޭސްފަރާތާ

"އަލްއާދާބުއް ޝަރުޢިއްޔާ" މި ނަންކިޔުން ފޮތުގެ މުއައްލިފު، އިބްނު މުފްލިޙު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.[1] "އައްޝައިޚު ތަޤިއްޔުއްދީން (އިބްނުތައިމިއްޔާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ބޭސްފަރާތާއި ޔަހޫދީ ނުވަތަ ނަޞްރާނީއަކު ކަމުގައިވިޔަސް، އޭނާއީ އެކަމުގެ މާހިރަކު ކަމުގައިވުމާއެކު މީސްތަކުންގެގޮތުގައި އިތުބާރުކުރެވޭ މީހަކުކަމުގައިވާނަމަ، އެފަދަ ޣައިރުމުސްލިމު ބޭސްވެރިޔަކު ލައްވައި ފަރުވާކުރުމީ ހުއްދަކަމެކެވެ. އަދި ﷲގެ އަންނަނިވި ވަޙީބަސްފުޅުގައި ވާފަދައިން އެބައިމީހުންނަށް ހަވާލުކުރުމާއި ނުވަތަ މާލީ މުޢާމަލާތު ކުރުން ހުއްދަކުރައްވާފައި ވާފަދައިންނެވެ. ﴿ وَمِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ مَنْ إِن تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيْكَ وَمِنْهُم مَّنْ إِن تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَّا يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ۗ ﴾[2] މާނައީ:

﴿ނުހަނު ގިނަ މުދަލަކުން ކަލޭގެފާނު އެމީހަކާ އަމާނަތް ހަވާލު ކުރައްވައިފިނަމަވެސް، އެ އަމާނަތްކަލޭގެފާނަށް އަނބުރައި ދައްކަވާ މީހުން ފޮތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން ވެއެވެ. އަދި، ދީނާރަކުން ކަލޭގެފާނު އެމީހަކާ އަމާނަތް ހަވާލުކުރައްވައިފިނަމަވެސް، (އެ އަމާނަތް އަނބުރައި ދެއްކެވުން އެދިވަޑައިގެން) އެކަމުގެ މަތީގައި ކަލޭގެފާނު ޤާއިމުވެވަޑައިގެން ހުންނެވިއްޔާ މެނުވީ، އެ އަމާނަތް ކަލޭގެފާނަށް އަނބުރައި ދައްކާ ނުދާނެ މީހުންވެސް އެބައިމީހުންގެ ތެރެއިންވެއެވެ.﴾

ސަޢްދު ބަލިވުމުން ސާބިތުވާގޮތުގައި، ރަސޫލު ﷲ ﷺ، އެކަލޭގެފާނުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެކަލޭގެފާނު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެކަމުގެ [illegible] [illegible] [illegible] އެކަލޭގެފާނުގެ [illegible] ހުރި [illegible] އެބައިމީހުންގެ ބެލެހެއްޓުމާ ހަވާލު ކުރެއްވިއެވެ.

---

[1] الآدَابُ الشَّرْعِيَّةِ وَالْمِنَحِ الْمَرْعِيَّةِ، فَصْلٌ اسْتِطْبَابِ غَيْرِ الْمُسْلِمِينَ وَائْتِمَانِهِمْ وَنَظَرِ الْأَطِبَّاءِ وَالطَّبِيبَاتِ إِلَى الْعَوْرَاتِ، (428/2)

[2] سُورَةُ آل عِمرَان: 75

އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުމްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: "وَاسْتَأْجَرَ النَّبِيُّ ﷺ، وَأَبُو بَكْرٍ رَجُلًا مِنْ بَنِي الدِّيلِ، ثُمَّ مِنْ بَنِي عَبْدِ بْنِ عَدِيٍّ هَادِيًا خِرِّيتًا – الخِرِّيتُ: المَاهِرُ بِالهِدَايَةِ – قَدْ غَمَسَ يَمِينَ حِلْفٍ فِي آلِ العَاصِ بْنِ وَائِلٍ، وَهُوَ عَلَى دِينِ كُفَّارِ قُرَيْشٍ، فَأَمِنَاهُ فَدَفَعَا إِلَيْهِ رَاحِلَتَيْهِمَا، وَوَاعَدَاهُ غَارَ ثَوْرٍ بَعْدَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، فَأَتَاهُمَا بِرَاحِلَتَيْهِمَا صَبِيحَةَ لَيَالٍ ثَلَاثٍ، فَارْتَحَلَا وَانْطَلَقَ مَعَهُمَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ، وَالدَّلِيلُ الدِّيلِيُّ، فَأَخَذَ بِهِمْ أَسْفَلَ مَكَّةَ وَهُوَ طَرِيقُ السَّاحِلِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ ، وَالْبَغَوِيُّ) [1]

މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުމްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އާއި، އަބޫބަކުރުގެފާނާ ދެކަލުންވަނީ، އައްދީލުވެރިންނަށްގެ ތެރެއިން ކަލޭގެ ބަނީ ޢަބްދު ބިން ޢަދިއްޔު ދަރިކޮޅުގެ މީހަކު، ރަސްތާގެ ދަތުރުތަކުގެ އިސްކޮށް ހުރިއެއްޗެހިތައް ކިޔާދޭ މީހަކު ކުއްޔަށް ހިފެއްވިއެވެ. އެމީހާ ސަރަޙައްދު މަގުދަތުރުކުރުމުގެ މާހިރެކެވެ. އެއީ އާލުވަތި (މުސްލިމުންނާ ދެކޮޅަށް ކަންކުރުމަށް) ޙަލްފު ބުނެ ވާޢިދުގެ ދަރިކޮޅުގެ މީހުންނާ އެއްބައިވެރިވެފައިވާ މީހެކެވެ. އޭނާއަކީ ޤުރައިޝުންގެ ކާފިރުންގެ ދީނުގައި ހުރި މީހެކެވެ. އެދެބޭކަލުން އެމީހާއަށް އިތުބާރުކުރައްވައި، އެ މީހާވެސް އެ ދެބޭކަލުންގެ ވަޅުތަކުގެ ޙަވާލުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ތިން ރޭ ފަހުން ޘައުރު ގަހުގައި ބައްދަލުވުމަށް ވަޢުދުވިއެވެ. އޭނާ ޘައުރު ގަހަށް ތިންރޭ ފަހުން ވަޅުތައް ގެންގޮސް ދިނެވެ. ދެން، އެއްބަސްވީގޮތަށް ތިންރޭފަހުން ދިޔައިރު ފަތިހު ސަވާރީތަށް ކިޔަވައިދިނުމަށް ހަމަޖެހިފައިވާ ދެބޭކަލުން ބަލައިގަތެވެ. ދެން، އެ ދެބޭކަލުންގެ ސަވާރީތަކަށް ސަރަޙައްދު ދޭން އެރުވިއެވެ. ދެން، އެ ދެބޭކަލުންގެ އަރިހުގައި ޢާމިރު ބިން ފުހައިރާގެފާނާއި، އައްދީލީ ދަލީލުގެ މަގުދައްކާދޭ މީހާވެސް ދިޔައެވެ. އެ މީހާ އެ ދެބޭކަލުން މައްކާގެ ތިރި ދިމާލުން ގެންގޮސް ދިޔައީ ކަނޑުއައްސޭރިގެ މަގުން ގެންގޮސްގެން ދެބޭކަލުން ކުރިއަށް ގެންދިޔައެވެ."

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الإِجَارَةِ، بَابُ اسْتِئْجَارِ الْمُشْرِكِينَ عِنْدَ الضَّرُورَةِ، أَوْ: إِذَا لَمْ يُوجَدْ أَهْلُ الإِسْلَامِ، برقم: **2263 (88/3)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الإِجَارَةِ، بَابُ جَوَازِ الْإِجَارَةِ، برقم: **11643 (195/6)** ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، بَابُ الْهِجْرَةِ، برقم: **3763 (362،354/13)**

ހަމައެކަރައިން ޚުޒާޢާ ޤަބީލާގެ މީހުންކުރެ މުސްލިމުންނާއި ކާފިރުންވެސް ވަނީ، ރަސޫލު الله ﷺ އަށް މައްކާގެ މުޝްރިކުންގެ ހަބަރުތައް ފޮނުވާން އެރުވުމުގައި އެހީތެރި ވެފައެވެ.

މުޝްރިކުންގެ މީހަކު ކަމުގައިވާ އަލްޙާރިޘް ބިން ކަލްދާ ޠާއިފުގައި ބޭސްފަރުވާ ކުރެއްވުމަށް ރަސޫލު الله ﷺ ވެސް ވަނީ ބޭސްކުރަން އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ.

މިވާހަކަ އަބޫދާވޫދުގައި އެހެން ބަޔާން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عن سَعْدٍ، قَالَ: مَرِضْتُ مَرْضًا، فَأَتَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعُودُنِي، فَوَضَعَ يَدَه بَينَ ثَدْيَيَّ، حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَهَا عَلَى فُؤَادِي، فَقَالَ: {إِنَّكَ رَجُل مَفْؤودٌ، ائْتِ الحَارِثَ بَنَ كَلَدَةَ أَخَا ثَقِيفٍ، فَإِنَّهُ رَجُلٌ يَتَطَبَّبُ، فَلْيَأْخُذْ سَبعَ تَمَرَاتٍ مِن عَجْوَةِ الْمَدِينَةِ، فَلْيَجَأْهُنَّ بِنَوَاهُنَّ، ثُمَّ لِيَلُدَّكَ بِهِنَّ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد) [1]

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންފުއްވި ސަޢުދުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއް ދުވަހަކު މިމަންކަލޭގެފާނު ވަރަށް ބޮޑަށް ބަލިވިއެވެ. ދެން، މިމަންގެ ހާލުބައްލަވައިލެއްވުމަށް ރަސޫލު الله ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އަތްޕުޅު މިމަންގެ މޭމަތީގައި ބޭއްވެވިއެވެ. ދެން، އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ އަތްޕުޅުގެ ފިނިކަން މިމަންގެ ހިތަށް އިޙްސާސްކުރެވުނެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައިފިއެވެ. {ކަލޭގެފާނަކީ ތިޔަވަނީ ހިތުގެ އާރޯސްކަނުގައި ޖެހިފައެވެ. ޘަޤީފު ވަންހަރިގެ އަލްޙާރިޘް ބިން ކަލްދާ ގެންނަވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަކީ ބޭސްފަރުވާކުރަން ދަންނަ މީހެކެވެ. ދެން، މަދީނާގެ ޢަޖްވާ ހަތްކަދުރުގެ ކަދުރު ގެންނަވައި އޭގެ އަށިތަކާއި އެކު ކައްކައިގެން ހިނގުން ހިނގުމަށްފަހު އަ ހިއްޕުވާނެއެވެ.}

ޙާރިޘް ބިން ކަލްދާއަކީ ޠާއިފުކާއެވެ. ދެން، މުސްލިމުކަން ބޭސްފަރުވާ ކުރުމުގައި އޭނާއަށް އިޢްތިމާދުކުރާތީ، އޭނާގެއަރިހުގައި ފަރުވާކުރުމުގައި، އެފަދަ މީހަކާ އަމާނަތްތެރި ބަރާބަރުން މާލީ މުޤާރަނާކޮށް ކުރިއަށްދިއުން ކަމެކެވެ. އެކަމަކު އެހެން ފަހަރުތަކުގައި މިކަން ފަރުވާ ކުރުމަށް އިންސާނުކުރުމަކީ ވެސްނަވާނެގޮތެއްނޫނެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الطِّبِّ، باب في تمرِ العجوةِ، برقم: 3875 (6/25)

ދަންނައެވެ. ފޮތުގެ އަހުލުވެރިންކުރެ މީހަކާ އަމާނަތެއް ޙަވާލުކުރަން ޖެހިއްޖެނަމަ ނުވަތަ އެއިން މީހަކުލައްވާ ބޭސްފަރުވާކުރުވަން ޖެހިއްޖެނަމަ އެކަން ކުރުވުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ. އަދި އެއީ ޔަހޫދީންނާއި ނަޞާރާއިންނަކީ އެކުވެރިންކަމުގައި ބަލައިގަތުން ނަހީކުރައްވާފައިވާ ނަހީކުރެއްވުމުގެ ތެރެއަށްވާނެ ކަމެއްވެސް ނުވަދޫނެއެވެ. އެހެނީ މުސްލިމުންނާ ހޮޑޮޅޮއް މުޢާމަލާތްކުރަން ނުހުއްދަ އިސްލާމީ ތިވްތި އަދަބުގެތެރިންނާ ކަމުގައެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރެއްވި މިބަސްފުޅުގައިވާ ފަދައިންނެވެ.

﴿ وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ ﴾ [1] މާނައީ: ﴿ ރިވެތިވެގެންވާ ގޮތެއްގައި މެނުވީ ތިޔަބައިމީހުން ފޮތުގެ އަހުލުވެރިންނާ ޖަދަލު ނުކުރާށެވެ! ﴾

ބުރައިބައްޔާގެ ސުލްޠާނީގެ ބަދިޔާތުގެ އަޑުކުރައްވާ (މަބްސޫޠު ބުން އަބްމަދު އަލްކަރްމާނީ)[2] ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވަނީ ހުޅަދާ ޔަހޫދީއެއްގެ މިނުކާރު އެކަކާގެ ޖާސޫސްކުރުން މިނިކާ ފަރުވާވާފައެވެ. އަދި އެކަކާގެ ފަންޑިޔާ، އުމުރާ ދަންނަވާ ވާހަކަ ފޮޅުވާކަމާވާފައެވެ. މިއީ ބަލިމީހާކަން ފަރުވާކުރުމުގައި މުސްލިމުންނާ ބޭސްފަރުވާކުރުވަނީ ޞިއްޙަތާބެހޭ ފޮޅުވާ ކަރުމާއި، އާންމާ ބޭނު ބޭރުގެ ބޭސްދެނުމުގައި ހުއްދަކަމުގައިވީ ބޭނުމެއް ދަމުވާކަމެވެ. އެއީ އެގޮތް މިހާރު ދޮގުވެރިޔާކަމުގައި ބޮޑުމަތިކުރުމުގައި ނުވާނަމައެވެ." [3]

---

[1] سُورَةُ الْعَنكَبُوت: 46

[2] المَوْسُوعَة الفِقْهِيَّة (337/1)

[3] **ނޯޓު:** "އަޙްކާމުސްތިމު ބަސްފިޔާ" މި އިންގާނުގެދަށުގައި މުޢަލިފް ލިޔުއްވާފައިވާ ލިޔުއްވުމަކީ، މައިސޫރުން ފަހައިގެންނަވުން ވިދާޅުވިފައިވާ "އަލްއާދާބުއް ޝަރުޢިއްޔާ" މި ފޮތުން ނަންގަވާފައިވާ ލިޔުއްވުމެވެ. އެ ފޮތުގެ 2 ވަނަ ވޮލިއުމުގެ 429،428 މި ދު ސަފްޙާގައި މި ވާހަކައް ވެއެވެ. ތަރުޖަމާގައި ގެންނަވާފައިވާ ޙަދީޘް ސަޙީޙުލް ބުޚާރީގައާއި ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައި ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. ސަޙީޙުލް ބުޚާރީގެ އަދިހުން ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘް އަދަދު އިބްނުމާޖާން އެ ފޮތުގައި ގެންނަވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެއްނަމަވެސް ދިވެހި ތަރުޖަމާގައި އެތަނުގެ ނުގެނުވާ ފަރާތް އެ ވާހަކަ ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުންނަކީ އިބްނު މާޖާކަމުގައި ފެންނާނެއެވެ. އަދި އިބްނުމާޖާގެ ވާހަކަ ތަރުޖަމާ ލިޔުމުގައި ލިޔަފައިނުވާނެ ބޭނުންވުމަކީ ފެންނާނެއެވެ. "މުތަރުޖިމު"

އަންހެނުންލައްވާ ބޭސްފަރުވާކުރުން ހުއްދައެވެ.

އަންހެން ފިރިހެނަކު ބޭނުންޖެހިއްޖެނަމަ އެކަމަށް އެހެންގޮތެއްނެތި، ބޭސްފިޔަވަޅު ލައްވައި ފަރުވާކުރުމާއި، އަންހެނަކު ފިރިހެން ބޭސްފިޔަވަޅުލައްވައި ފަރުވާކުރުން ހުއްދައެވެ. އަލްބުޚާރީ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި މިކަން ހާމަކުރައްވައި ބާބެއް އެކަށައަޅުއްވާފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. "بَابٌ: هَلْ يُدَاوِي الرَّجُلُ المَرْأَةَ أَوِ المَرْأَةُ الرَّجُلَ." އެބަހީ: "ފިރިހެނަކު އަންހެނަކަށް ފަރުވާކުރެވިދާނެ ހެއްޔެވެ؟ ނުވަތަ އަންހެނަކު ފިރިހެނަކަށް ފަރުވާކުރެވިދާނެ ހެއްޔެވެ؟" އެއަށްފަހު މިބާބުގައި އަންނަނިވި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ رُبَيِّعَ بِنْتِ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ، قَالَتْ: "كُنَّا نَغْزُو مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: نَسْقِي القَوْمَ وَنَخْدُمُهُمْ، وَنَرُدُّ القَتْلَى وَالجَرْحَى إِلَى المَدِينَةِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސެވުންވީ ރުބައްޔިޢު ބިންތި މުޢައްވިޛުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން އަންހެނުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ހަނގުރާމައަށް ނުކުންނަވަމުއެވެ. ތިމަންމެން މީސްތަކުންނަށް ފެންދެއްވައި އެމީހުން ޚިދުމަތް ކޮށްދެއްވަމުއެވެ. އަދި ޝަހީދުވާ ބޭކަލުންގެ ހަށިގަނޑުތަކާއި، ޒަޚަމްވާ މީސްތަކުން މަދީނާއަށް ގެންގޮސްދީ ހަދަމުއެވެ.“

ފަތުޙުލްބާރީގައި އަލްޙާފިޡު ވިދާޅުވެއެވެ. “ޖިންސުގެ މީހުންނަށްވެސް އެނޫންގޮތެއް ނެތިއްޖެ ޙާލަތުގައި ހިފާދުންގައްވައި ފަރުވާކުރުން ހުއްދައެވެ. މިގޮތުން އެހިނދަކަށް ބޭނުންޖެހިފައިވާ މިންވަރެއްގެމަތިން މިސާލަކަށް ބެލުމާއި، އަތުންބީހުން ކުރުންފަދަ ކަންތައްތަކުގައި ކަންކަން އެވަގުތާ ގޮތްގޮތުގެމަތިން ކުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ.“[2]

“އަލްމުބާޝަރާ ސަބަބުއްޔާ“ މި ލަފުޒުގައި އިބާރާތް ބޭނުންކުރައްވާފައިވެއެވެ.

“އަންހެނަކު ބަލިވާހިނދު އެކަމަށް ފަރުވާކުރުމަށްޓަކައި ހިތާ ފިރިހެނަކަށްކުރުން އެހެންމީހަކު ނެތިއްޖެނަމަ، ފަރުވާކުރުމުގެގޮތުން އެ އަންހެނާގެ ހަށިގަނޑުން ކޮންމެހެން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابٌ: هَلْ يُدَاوِي الرَّجُلُ المَرْأَةَ أَوِ المَرْأَةُ الرَّجُلَ، برقم: **5679 (122/7)**

[2] فَتْحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، قَولَهُ: بَابٌ: هَلْ يُدَاوِي الرَّجُلُ المَرْأَةَ أَوِ المَرْأَةُ الرَّجُلَ، **(136/10)**

ބަލަންޖެހިއްޖެ ހިސާބެއްބަލައި ފަރުވާދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެއީ ލަދުވެތި ގުނަވަން ކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ. ފިރިހެނުން ފިރިހެނުންނަށް ފަރުވާކުރުމުގައިވެސް އޮތްގޮތަކީ އެއީއެވެ.

އިބްނުޙަމްދާނު (އަޙްމަދު ބްނު ޙަމްދާނު ބްނު ޝަބީބު)[1] ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފިރިހެނަކަށް ފަރުވާކުރުމުގައި ހިލޭއަންހެނަކު ކަމުގައިވާ ބޭސްވެރިއަކުނުން މީހަކު ނެތިއްޖެ ހާލަތުގައި އެ މީހާގެ ހަށިގަނޑުން ބަލަން ޖެހުން ކޮންމެތަނެއް ބަލައި ފަރުވާކުރުން އެ އަންހެން ބޭސްވެރިޔާއަށް ހުއްދަވާނެއެވެ. އެއީ އެ ފިރިހެންމީހާގެ ލަދުވެތި ގުނަވަންކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ.

އަލްޤާޟީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެކަމަކު ކޮންމެހެން ބޭނުންވާ ހާލަތުގައި ފިރިހެން ބޭސްވެރިޔާ އޭނާ ފަރުވާކުރާ އަންހެނުންގެ ޢައުރައިން ބަލަންޖެހުނުކަމުގައި ވާނަމަ އެއީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އަންހެނުން ފިރިހެން ބޭސްވެރިޔަކަށް ދެއްކުމުގެ ހުކުމަކީވެސް އެއީ ޖެހިއްޖެނަމަ ފަރުވާދޭ މީހާގެ ލަދުވެތި ގުނަވަން ބަލައި ފަރުވާދިނުން ހުއްދައެވެ.“ [2]

ފަންޑިތަވެރިންނާއި ދީ ކަނޑުން ފަރުވާކުރުން

ފަންޑިތަވެރިންނާއި[3] ދީ ކަނޑުން ފަރުވާކުރުވަނިކޮށް އެއީ ﷲ އަންގަވައިފައިވާ ކަންކަމަށް ތަބާވެގެން ދާ ކަމެއް ކަމުގައި ވެއްޖެނަމަ

---

[1] المَوْسُوعَة الفِقْهِيَّة (325/12)

[2] الآدَابُ الشَّرْعِيَّةِ وَالْمِنَحِ الْمَرْعِيَّةِ، فَصْلٌ اسْتِطْبَابِ غَيْرِ الْمُسْلِمِينَ وَائْتِمَانِهِمْ وَنَظَرِ الْأَطِبَّاءِ وَالطَّبِيبَاتِ إِلَى الْعَوْرَاتِ، (429/2)

[3] “ފަންޑިތަ” މިނަން ކިޔުން ބޭނުންކުރެވިފައި ވަނީ ޢަރަބި ބަހުގެ الرُّقْيَةُ ގެ މާނައިގައެވެ. ހުރިހާ ބަލިތަކަށް ފަރުވާކުރުމުގައި ބޭނުންކުރާ ފަރުވާއެވެ. މިހާރު ބުނެވޭ ބޭސް ދުޢާ ކިޔުމާއި ގުޅޭ ގޮތުން ކިޔާ އެއްޗެހި ކަމުގައިވާ ތަމާއިމް ބޭނުންކުރެވެއެވެ. ބޭނުމަކީ ފަރުވާކުރުމެވެ. އެ ބޭނުމުގައި ކަމަށް ބޭނުންވެއެވެ.

މި ދެގޮތް ފަންޑިތަ ކުރާގޮތުން، މިހެންބުނާ ބަސް ކިޔުން، ﷲ ގެ އިސްމުފުޅާއި ސިފަފުޅު ސޫރަތްތައް ކިޔުމާއި ދުޢާ ކިޔުމާއި ބުނެވޭ ކަމުގައިވާ ކަމާ ބެހޭ ފަރުވާ ގޮތަކީ ހުއްދަ ކަމަކަށް ވެއެވެ. އެއާއިޚިލާފަށް ﷲ ގެ އިސްމުފުޅާއި ސިފަފުޅު ނޫން ކިޔުމުގެ ބަސްތަކަކީ ހުއްދަ ނޫން ކަމެކެވެ. ދީނާއި ޚިލާފު ކަމެއް ނުވާ ބޭސް ފަރުވާއަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. النِّهَايَةُ فِي غَرِيبِ الْحَدِيثِ والأثر، لابن الأثير الجزري (254/2، 255) “މުޚުތަޞަރު”

އެއްޗެއްކަމުގައިވާހިނދު އެފަދަ އެއްޗެއް ކިޔަވައި ރުޤްޔާކުރުމަކީ ޝަރީޢަތުގައި ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އެ ކިޔެނީ ކީކޭކަން އޮޅުން ނުފިލާއެއްޗެއް ކިޔާނަމަ އޭގައި ޝިރުކު އެކުލެވިފައިވާކަން ނުވަތަ ނޫންކަން އޮޅުންނުފިލާނެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޞަޙާބީ ޢަވްފު ބިން މާލިކުއަލްއަޝްޖަޢީގެ އަރިހުން މުސްލިމާއި، އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ ﵁، قَالَ: كُنَّا نَرْقِي فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ تَرَى فِي ذَلِكَ فَقَالَ: {اعْرِضُوا عَلَيَّ رُقَاكُمْ، لَا بَأْسَ بِالرُّقَى مَا لَمْ يَكُنْ فِيهِ شِرْكٌ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالبَزَّارُ) [1]

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޞަޙާބީ ޢަވްފު ބިން މާލިކުއަލްއަޝްޖަޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ޖާހިލިއްޔާ ޒަމާނުގައި އަހަރުމެން ރުޤްޔާކުރަން އުޅުނީމުއެވެ. ފަހެ، އަހަރުމެން ދެންނެވީމުއެވެ. އޭ اللَّهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. މިކަމާމެދުގައި ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބޭކަލުން ރުޤްޔާކުރެއްވުމުގައި ވިދާޅުވާ އުޅުއްވާ ކޮން އެއްޗެއްކަން ތިމަން ކަލޭގެފާނަށް ދައްކަވަންދެއްވާށެވެ. އެ އެއްޗެއްގައި ޝިރުކު އެކުލެވިފައިނުވާނަމަ ރުޤްޔާ ކުރުމަކީ މައްސަލައެއްނޫނެވެ.}

އައްޖަބީރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އައްޝާފިޢީގެ އަރިހުގައި ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. ރުޤްޔާކުރުމަކީ ކޮންކަހަލަ ކަމެއްތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކިޔާލި ޤުރުއާނުން ނުވަތަ اللَّهُ ހަނދުމަކުރުމުގެގޮތުން އެ ކިޔާވާ އެއްޗެއް ރަނގަޅު އޮޅުންފިލާގޮތަކަށް ކިޔާ ރުޤްޔާކުރުން ހުއްދައެވެ. (އައްޖަބީރު) ވިދާޅުވިއެވެ. މިމަން ދެންނެވީމެވެ. ޓަކައި އަހުރެމެންނަށް ވީހަލަ

---

[1] مُسْلِمٌ، كتاب السَّلَامِ، بَابُ لَا بَأْسَ بِالرُّقَى مَا لَمْ يَكُنْ فِيهِ شِرْكٌ، برقم: 64-(2200) (ص/1727) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الرُّقَى، برقم: 3886 (34/6) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الطِّبِّ، برقم: 7565 (336/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، ذكر إباحة استرقاء المرء للعلل...، كتاب الرقى والتمائم، برقم: 6094 (461/13) ، فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 88 (49/18) ، وَالْبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2744 (178/7)

މުސްލިމަކަށް ރުޤްޔާކުރުން ކިހިނެއްވާނެތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. އާން އެ ކިޔަވާ އެއްޗަކީ الله ގެ ފޮތުން ކިޔަވާ އެއްޗެއް ނުވަތަ އެ ކިޔަވާއެއްޗަކީ الله ހަނދުމަކުރުމުގެ ޛިކުރުން ކިޔަވާ އެއްޗެއްނަމަ ހުއްދަވާނެއެވެ."[1]

ރުޤްޔާކުރުމާ ގުޅޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ބައެއް ދުޢާ

1- އެ ކަލަނާއަށް الله ރުހުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ، رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُعَوِّذُ بَعْضَ أَهْلِهِ، يَمْسَحُ بِيَدِهِ الْيُمْنَى وَيَقُولُ: {اللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ أَذْهِبِ الْبَاسَ، اشْفِهِ وَأَنْتَ الشَّافِي، لاَ شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَمًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލަނާއަށް الله ރުހުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އަހުލުވެރިންކުރެ ބޭފުޅަކު ޢިލާޖުކަންފުޅާ އުޅުއްވާނިރު، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފުޅުން އެބޭކަނބަލެއްގެ ހަށިގަނޑުގައި ފިރުއްވައި ދުޢާކުރައްވައެވެ. އަދި މި ދުޢާ ވިދާޅުވެއެވެ. {اللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ، أَذْهِبِ الْبَأْسَ، وَاشْفِ، أَنْتَ الشَّافِي، لاَ شِفَاءَ إِلاَّ شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَمًا.} (އެބަހީ: އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! މީސްތަކުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! ބަލިމަޑުކަން ފިއްލަވާނދޭވެ! އަދި ޝިފާދެއްވާނދޭވެ! ތިބާރަސްކަލާނގެއީ، ޝިފާދެއްވުމުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއީމު އެވެ. ތިބާރަސްކަލާނގެ ދެއްވާ ޝިފާއެއްމެނުވީ

---

[1] الأُمُّ، لِلإِمَامِ الشَّافِعِي، بَابٌ ما جاء في الرُّقْيَةِ، (8/630،631)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ رُقْيَةِ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 5743 (7/132) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ السَّلَامِ، بَابُ اسْتِحْبَابِ رُقْيَةِ الْمَرِيضِ، برقم: 46–(2191) (ص/1721،1722) ، وَالنَّسَائِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، ذِكْرُ مَا كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعَوِّذُ بِهِ أَهْلَهُ، برقم: 10782 (9/371)

އެހެން ފަރާތެއްގެ ޝިފާއެއް ނުވެއެވެ. އޭގެ ސަބަބުން ބަލީގެ އުނދަގުލާއި އެކަމުގެ އެންމެހައި އަސަރުތަކެއް ފިލައިގެންދާނީ ޝިފާއެއް ދެއްވާނތީވެ!}“

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢުޘްމާނު ބްނު އަބިލްޢާޞްގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ الثَّقَفِيِّ رضي الله عنه، أَنَّهُ شَكَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَجَعًا يَجِدُهُ فِي جَسَدِهِ مُنْذُ أَسْلَمَ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {ضَعْ يَدَكَ عَلَى الَّذِي تَأَلَّمَ مِنْ جَسَدِكَ، وَقُلْ بِاسْمِ اللهِ ثَلَاثًا، وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ: (أَعُوذُ بِاللهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ.)} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالرُّويَانِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢުޘްމާނު ބްނު އަބިލްޢާޞްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާއިސްލާމްވީއްސުރެ ތިމަންގެ ހަށިގަނޑުގައި ހުރި ވޭނެއްގެ ޝަކުވާ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންނާ ދަންނަވައިފީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންނައަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ކަލޭގެފާނުގެ ހަށިގަނޑުގައި ތަދުހުރި ތަނުގައި ކަލޭގެފާނުގެ (ކަނާތްފުޅުގެ) ޖައްސަވާށެވެ. އަދި ތިން ފަހަރު بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم ވިދާޅުވުމަށްފަހު، ހަތް ފަހަރު ކަލޭގެފާނު (މި ދުޢާ) ވިދާޅުވާށެވެ. "أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللهِ وَقُدْرَتِهِ، مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ" (އެބަހީ: ތިމަންނައަށް ކުރިމަތިވެފައިވާ ބަލިމަޑުކަމުގެ ނުބައިކަމުންނާއި، އެ ކަމުގެ މައްޗަށް ތިމަން ބިރުގަންނަ ކަންތަކުގެ ނުބައިކަމުން اللهُ ގެ ބަސުރަތުން ތިމަންނާ ރައްކާތެރިކަން އެދެމެވެ.)}

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ السَّلَامِ، بَابُ اسْتِحْبَابِ وَضْعِ يَدِهِ عَلَى مَوْضِعِ الْأَلَمِ مَعَ الدُّعَاءِ، برقم: 67–(2202) (ص/1728) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الطِّبِّ، باب، كيف الرُّقَى؟ برقم: 3891 (38/6) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، ذِكْرُ مَا يَقُولُ الْإِنْسَانُ عَلَى مَا يُؤْلِمُهُ مِنْ جَسَدِهِ...، برقم: 10773 (368/9) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ...، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 2976 (233/7) ، وَالرُّويَانِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: ،1521 (491/2،492)

3- މުޙައްމަދު ބިން ސާލިމު ނަމަކަށްކިޔުން ޘާބިތުލްބުނާނީގެ ބޭކަލެއްގެ ކިބައިން އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ مُحَمَّدِ بْن سَالِمٍ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ، قَالَ لِي يَا مُحَمَّدُ: "إِذَا اشْتَكَيْتَ، فَضَعْ يَدَكَ حَيْثُ تَشْتَكِي، ثُمَّ قُلْ: (بِسْمِ اللَّهِ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ، مِنْ وَجَعِي هَذَا.)

ثُمَّ ارْفَعْ يَدَكَ ثُمَّ اعْدُدْ ذَلِكَ وِتْرًا. فَإِنَّ أَنَسَ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَدَّثَهُ بِذَلِكَ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالْحَاكِمُ)[1] މާނައީ: "މުޙައްމަދު ބިން ސާލިމު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާއަށް މި ހަދީޘް ރިވާކޮށްދެއްވި ޘާބިތުލް ބުނާނީއެވެ. އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ޔާ މުޙައްމަދުއެވެ. "ތިބާގެ ގައިގައި އެއްވެސް ރިހުމެއް ހުރިނަމަ އެ ތަނެއްގައި ތިބާގެ (ކަނާއަތް) ބައްސާށެވެ. އެއަށްފަހު މިދުޢާ ކިޔާށެވެ. (بِسْمِ اللَّهِ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ، مِنْ وَجَعِي هَذَا.) އެބަހީ: (ތިމަންނާއަށް ކުރިމަތިވެފައިވާ ބަލިމަޑުކަމުގެ ނުބައިކަމުން اللَّهُ ގެ ބަސްފުޅުން ތިމަން ރައްކާތެރިކަން އެދެމެވެ.)

އެއަށްފަހު އެތަނުން ތިބާގެ އަތް ނަގާށެވެ. އެއަށްފަހު އަނެއްކާ އަތް ބާއްވައި މިފަދައިން ކިޔާށެވެ. މިގޮތަށް އޮނަރިހި ޢަދަދު ހަމަވާގޮތަކަށް މިކަން ތަކުރާރުކުރާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސް ބިން މާލިކު ތިމަންނާއަށް މި ހަދީޘް ރިވާކޮށްދެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ މިފަދައިން ވިދާޅުވެދެއްވިއެވެ."

4- އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާއޫދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި އަލްޙާކިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا عَادَ الْمَرِيضَ جَلَسَ عِنْدَ رَأْسِهِ، ثُمَّ قَالَ سَبْعَ مَرَّاتٍ: {أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، أَنْ يَشْفِيَكَ.} فَإِنْ كَانَ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الدَّعَوَاتِ...، بَابُ فِي الرُّقْيَةِ إِذَا اشْتَكَى، برقم: **3588** (574/5) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الطِّبِّ، برقم: **7595** (345،344/4)

فِي أَجَلِهِ تَأْخِيرٌ عُوفِيَ مِنْ وَجَعِهِ ذَلِكَ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަލިމީހަކަށް ޒިޔާރަތްކުރައްވައިފިނަމަ، އެ މީހެއްގެ ބޮލުގާތުގައި އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި މިފަދައިން ހަތް ފަހަރު ވިދާޅުވިއެވެ. {أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيَكَ.} (އެބަހީ: މަތިވެރިވެގެންވާ ޢަރުޝުގެ ވެރި، މަތިވެރިވަންތަ މާތް ﷲގެ ޙަޟްރަތުން ތިބާއަށް ޝިފާދެއްވުންއެދި މިއަޅާ ދުޢާދަންނަވަމެވެ.) ފަހެ، އެ މީހެއްގެ އަޖަލުގައި ތަންއޮތްނަމަ، އެ މީހަކަށް ޖެހިފައިވާބަލިން އެ ކަލާނގެ ޝިފާ ނުދެއްވައި ނުދާހުއްޓެވެ.}"

އައްތިރްމިޛީ މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ބުޚާރީގެ ޝަރުޠާއިއެއްގޮތް ޞައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ.

5- އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعَوِّذُ الحَسَنَ وَالحُسَيْنَ، (وَيَقُولُ) {أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ، مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لاَمَّةٍ.} ثُمَّ يَقُولُ ﷺ {إِنَّ أَبَاكُمَا كَانَ يُعَوِّذُ بِهَا إِسْمَاعِيلَ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ لِلمَرِيضِ عِندَ العِيَادَةِ، برقم: 3106 (22/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابٌ، برقم: 2083 (410/4) ، وَالنَّسَائِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، مَوْضِعُ مَجْلِسِ الإِنْسَانِ مِنَ الْمَرِيضِ عِنْدَ الدُّعَاءِ لَهُ، برقم: 10815 (384/9) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2137 (40/4) ، وَالحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الجَنَائِزِ، برقم: 1269 (486/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 2975 (240/7) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 12272 (448/11)، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 103–(2430) (318/4،319) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الطِّبِّ، فِي الْمَرِيْضِ مَايُرْقَى بِهِ وَمَايُعَوَّذُ بِهِ، برقم: 24038 (87/12،88) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَقُولُ العَائِدُ لِلمَرِيضِ...، برقم: 1419 (231/5)

وَإِسْحَاقَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ) [1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ (އެކަލޭގެފާނުގެ ކާފަކަމުގައިވާ ދެދަރިކަލުން) ޙަސަންގެފާނާއި ޙުސައިންގެފާނަށް (އެންމެހައި މުސީބާތްތަކުން) ރައްކާތެރިކަން އެދިވަޑައިގެން (އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) {أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ، مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لاَمَّةٍ.} އެބަހީ: {ﷲ ގެ ފުރިހަމަ އިސްމުފުޅުތަކުގެ ބަރަކާތުން އެންމެހައި ޝައިޠާނުންގެ ނުބައިކަމުންނާއި، ގެއްލުންދެނިވި އެންމެހައި ފަނިފަޅުކަސައިގެ ނުބައިކަމުންނާއި، ހަސަދަވެރި ގެއްލުންދެނިވި ލޯމަކަލުގެ ނުބައިކަމުން ތިމަން ރައްކާތެރިކަން އެދެމެވެ.} އެއަށްފަހު، އެކަލޭގެފާނު ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަދެބޭބުންގެ ބަފައިކަލުން (އެބަހީ: އިބްރާހީމު ޢަލައިހިއްސަލާމު) އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދެބޭފުޅުން ކަމުގައިވާ އިސްމާޢީލުގެފާނާއި އިސްޙާޤުގެފާނަށް މިކަލިމާތަކުން ވިދާޅުވެ ރައްކާތެރިކަމަށް އެދިވަޑައިގަންނަވައެވެ.}

6- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ސަޢުދު ބްނު އަބޫވައްޤާޞްގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَادَهُ فِي مَرَضِهِ، فَقَالَ: {اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا، اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا، اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ أَحَادِيثِ الأَنْبِيَاءِ، بَابٌ، برقم: 3371 (147/4) ، وَالنَّسَائِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، ذِكْرُ مَا كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعَوِّذُ بِهِ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ، برقم: 10779 (370/9) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2112 (20/4) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ مَعْرِفَةِ الصَّحَابَةِ، برقم: 4846 (196/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الرَّقَائِقِ، بَابُ الأَدْعِيَةِ، برقم: 1012 (291/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ العَقِيقَةِ، برقم: 7987 (336،337/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الطِّبِّ، فِي الْمَرِيْضِ مَايُرْقَى بِهِ وَمَايُعَوَّذُ بِهِ، برقم: 24043 (91،92/12)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْوَصِيَّةِ، بَابُ الْوَصِيَّةِ بِالثُّلُثِ، برقم: 8-(000) (ص/1253) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1440 (50/3) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، برقم: 2355 (61/4)

ސަޢުދު ބިން އަބޫވައްޤާޞުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (ތިމަންކަލޭގެފާނު އާރާސްކަންގުޅާ އުޅުއްވަނިކޮށް) ތިމަންގެ ބާރުދެކެވަޑައިގަތުމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. {اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا، اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا، اللَّهُمْ اشْفِ سَعْدًا.} (އެބަހީ: އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! ސަޢުދަށް ޝިފާދެއްވާނދޭވެ! އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! ސަޢުދަށް ޝިފާދެއްވާނދޭވެ! އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! ސަޢުދަށް ޝިފާދެއްވާނދޭވެ!)”

ތަމީމު އެޅުމަކީ ނަހީކުރައްވާފައިވާކަމެކެވެ.

ތަމީމުއެޅުމަކީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. އެކަމާ ގުޅުންހުރި ބައެއް ޙަދީޘް ތިރީގައި އެވަނީއެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުޤްބަތު ބިން ޢާމިރުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި، ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށް އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَن عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ ﵁ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {مَنْ عَلَّقَ تَمِيمَةً فَلَا أَتَمَّ اللَّهُ لَهُ، وَمَنْ عَلَّقَ وَدَعَةً فَلَا وَدَعَ اللَّهُ لَهُ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުޤްބަތު ބިން ޢާމިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާތީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެއްސެވީމެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތަމީމެއް އަޅައިފިމާ (ދަންނާށެވެ!) އޭނާ އެދޭކަމެއް اللهُ ހިންމަވައި ނުދެއްވާށުއްޗެވެ.

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 17404 (623/28) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الطِّبِّ، برقم: 7581 (341/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الرُّقَى وَالتَّمَائِمِ، ذِكْرُ الزَّجرِ عَن تَعْلِيقِ التَّمَائِمِ...، برقم: 6086 (450/13) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الضَّحَايَا، بَابُ التَّمَائِمِ، برقم: 19605 (589،588/9) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 820 (297/17) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم:26–1759 (296،295/3)

އަދި ''وَدَعَةً''[1] އެއް އެޅީ: ބޮއްދެއް (ހަރިގަނޑުގައި) އަޅައިފިމާ (ދަންނާނެވެ!) އޭނާއަށް ހަމަޖެހުމެއް اللهُ ނުދެއްވާ ހުއްޓެވެ.}

التَّمِيمَةُ އަކީ، ޢަރަބިކަރައިގެ މުޝްރިކުން އިމާންވީގޮތުގައި އެސްފީނާއިން ކުޑަކުދިން ސަލާމަތްވާނެކަމަށް ދެކެގެން ހެދުން އަޅައިއުޅުން ރައްކާތެރިކަމުގެ ތަވީދެއް ކިޔާ ނަމެކެވެ. އިސްލާމްދީނުގައި އެކަންވަނީ ނަހީކުރައްވާފައެވެ. އެހެނީ ތަކެތިއަށް މީހުންނަށް އެކަން ނަހީކުރައްވައި އެބައިމީހުން އެދޭއެދުން اللهُ ހިނގަވައި ނުދެއްވާނެކަމުގެ އިންޒާރު ދެއްވައި އެފަދަ މީހުންނަށް ވަނީ ބަދުދުޢާ ކުރައްވާފައެވެ.

2- އެ ކަލޭގެފާނު اللهُ ރުއްސެވުންގެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން އަލްޙާކިމާއި އިބްނުޙިއްބާން ރިވާކުރައްވައި، އެ ދެބޭކަލުންގެ ސައްޙަ ޙަދީޘްތަކުގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن عَبْدِ اللَّهِ (ابنِ مَسْعُودٍ) ﵁ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى امْرَأَتِهِ، وَفِي عُنُقِهَا شَيءٌ مَعْقُودٌ، فَجَذَبَهُ فَقَطَعَهُ، ثُمَّ قَالَ: لَقَدْ أَصْبَحَ آلُ عَبْدِ اللَّهِ أَغْنِيَاءَ أَن يُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا، ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {إِنَّ الرُّقَى وَالتَّمَائِمَ وَالتِّوَلَةَ شِرْكٌ.} قَالُوا: يَا أَبَاعَبْدِ الرَّحْمَنَ! هَذِهِ الرُّقَى وَالتَّمَائِمَ قَدْ عَرَفْنَاهَا، فَمَا التِّوَلَةَ؟ قَالَ: "شَيءٌ يَصْنَعهُ النِّسَاء يَتَحَبَّبْنَ إِلَى أَزْوَاجِهِنَّ!" (رَوَاهُ الْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ) [2]

މާނައީ: ''އެ ކަލޭގެފާނު اللهُ ރުއްސެވުންގެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. (އެއްފަހަރަކު) އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުންގެ އަރިހަށް

---

[1] ނޯޓް: "وَدَعَةٌ" ''ކުޑަބޮއްދެއް'' މި ބަހުގެ ދިނަގޮތަކީ، "الْوَدَعُ" އެވެ. "وَدَعَة" އޭގެ އެކެއްގެ ބަސް، ހުދުކުލައިގެ ކަރި ބޮއްދަނެވެ. އެއީ އެސްފީނާއިން ސަލާމަތްވުމުގެ ބޭނުމުގައި ކުޑަކުދިންގެ ކަރުގައި އަޅައިއުޅުން އެއްޗެކެވެ. ބާރުވެރި އެއްޗެއް ކަރުގައި އެޅުން ނަހީކުރައްވާފައިވަނީ، އެއީ ޖާހިލިއްޔަތުގެ ސިފަތަކުގެ ތެރެއިން އެއްކަމުގައިވާތީއެވެ. ޙަދީޘްގައި އައިސް {لَا وَدَعَ اللَّهُ لَهُ} ގެ މާނައަކީ، {އޭނާއަށް ހަމަޖެހުމެއް اللهُ ނުދެއްވާ ހުއްޓެވެ.} މިއެވެ. މިތަނުގައި "وَدَعَ" ގެ މާނައަކީ ހަމަޖެހުމެވެ. އަދި، ދަޢުގެ އުޞޫލީއަކުރު "وَدُعَ" وَدَاعَةً، ودعَةً މި ކަލިމައިން ނެގޭ މާނައިގައި ބޭނުންކުރެވޭ. ބައްލަވާ! النِّهَايَةُ فِي غَرِيبِ الْحَدِيثِ وَالأَثَرِ، (168،166/5) ''މުތަރުޖިމު''

[2] الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الطِّبّ، برقم: 7585 (342/4)، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الرُّقَى وَالتَّمَائِمِ، ذِكْرُ الزَّجرِ عَن تَعْلِيقِ التَّمَائِمِ...، برقم: 6090 (456/13)

އެ ކަލޭގެފާނު ވަޑައިގެންނެވީ، އެ ކަމަނާގެ ކަރުފުޅުގައި ތަވީދެއް އަޅުއްވާފައި އޮތުމެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އެއަށް ދަންމަވައިގެން ކަނޑުއްވައި ލެއްވިއެވެ. އޭއަށްފަހު އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ޢަބްދުﷲގެ އަހުލުވެރިންނީ، އެއާމުޅު އެއްވެސް ޙުއްޖަތެއް ބާވައިލައްވާފައި ނުވާތަކެތި، ﷲއަށް ޝަރީކު ކުރުމުން [illegible] ބޭނުމެވެ. އޭއަށްފަހު އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެއްސެވީމެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން ރުޤްޔާކުރުމާއި، ތަވީދުއެޅުމާއި، އިސްތިރި ފަންޑިތަވެރިކަމާ ޝިރުކު ކަމެވެ.} (މިއަޑު ފުޅުއަހައި) މިސްތަކުން ދެންނެވީމެވެ. އޭ އަބޫޢަބްދުއްރަޙްމާނެވެ! ރުޤްޔާކުރުމާއި، ތަވީދުއެޅުމާ [illegible] [illegible] (ކުރިއްސުރު އަކަމުގެ [illegible]) އެނގިފައެވެ. التِّوَلَةَ އަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ، އަންހެނުންފިރިން އެ ކަނބަލުންގެ ފިރިންގެ ލޯބިއިތުރުކުރުވުމުގެ ބޭނުމުގައި ކުރާ ކަމެކެވެ!“

3- އެ [illegible] ﷲ ރުއްސުންފުއްވި ޢިމްރާނުގެ ދަރިކަލުން ޙުޞައިނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَبْصَرَ عَلَى عَضُدِ رَجُلٍ[1] حَلْقَةً أُرَاهُ، قَالَ مِنْ صُفْرٍ، فَقَالَ: {وَيْحَكَ مَا هَذِهِ؟} قَالَ: مِنَ الْوَاهِنَةِ. قَالَ: {أَمَا إِنَّهَا لَا تَزِيدُكَ إِلَّا وَهْنًا، انْبِذْهَا عَنْكَ، فَإِنَّكَ لَوْ مِتَّ وَهِيَ عَلَيْكَ مَا أَفْلَحْتَ أَبَدًا.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالبَزَّارُ، وَالرُّويَانِيُّ) [2]

---

[1] **ނޯޓު:** މި ބަޔާނުގެ ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި ވާގޮތުން އެ [illegible] ހުރީ އިމްރާނުގެފާނެވެ. އިބްނު ޙިއްބާނުގެ [illegible] ރިވާޔަތާއި، އަލްޙާކިމްގެ ރިވާޔަތާއި، އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތްތަކުގައި އެ [illegible] އިމްރާނުކަމުގައި ވެއެވެ. މި ބަޔާނުގައި ޝަޚުޞު ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައި ނުވާ ހަދީޘަކުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”[illegible]“

[2] ابْنُ مَاجَه، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ النَّفْثِ فِي الرُّقْيَةِ، برقم: 3531 (556/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20000 (204/33) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، برقم: 7582 (341/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الرُّقَى وَالتَّمَائِمِ، برقم: 6085 (449/13) ، وَ فِي ذِكْرُ العِلَّةِ الَّتِي مِن أَجْلِهَا زُجِرَ عَن هَذَا الفِعْل، برقم: 6088 (453/13،454) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 348 (159/18) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 3874 (32/9) ، وَالرُّويَانِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 72، (100/1)

ވާނަމީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންފެއްވި ޢިމްރާނުގެ ދަރިކަލުން ޙުޞައިނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޒުހުރުގެ ނުވަތަ ޢަޞްރުގެ ނަމާދެއްގައި ފަސްދެފުށުން މާތްރަސޫލާ ﷺ ދެކުނުދާތަގައި ގަތެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ސަލާމްދެއްވިއެވެ. {ކަލޭމެން ހަޑިކުރެއްވީތޯ! ޗި ކޮންބައެއްތޯ ހަމަކުރީތޯ؟} (އެބަހީ: ކިޔަވައިދިން އަޅުގަނޑު ކިޔެވި ހަމަކުރީތޯ؟) އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. ބަޔަކުދެން ސަލާމްދެއްވުމަށް އަޅުގަނޑާ އެއްކޮޅެވެ. ބައިވެރިކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން! ތިޔަބައި ބަޔަކު ޤުރުއާން ކިޔަވާނަމަ ދަމަހައްޓާށެވެ. ތިޔަބައި ހަމަކަށަވަރުން އެ ކުރިއަރާލާރިކަށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައި ހަމަކަށަވަރުގައި އެ އަޅުގަނޑުވަނީ ތިޔަ މަސައްކަތްކުރާ ފަހަރަކުގައިވެސް ތިޔަ ނުދިންނަވާށެވެ.}

''އަލްމަޖްމޫޢު'' އަކީ ކަނޑައެޅިފައިވާ ނުވަތަ އަތޮޅުގައި ދުނިޔޭ ނާރެވަކަށް ކިޔާނެއެވެ. އޭގެ އަތޮޅުތެރޭގައި ބައެއްފަހަރު ކަމުގައިވެސް ބޭނުންވެއެވެ. މި ބަދަލުގައި ބާރުތަކުގެ ބޭކަލުން ދުރުވާ ޚިޔާނާތަކުގެ އެއްބައި ގާތްކަމުގައިވާނެ އިޝާރާތް ކުރުމުގެ މަޖްލިސް ތަރުޖަމާކޮށްދެއްވިއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު ﷲِ ﷺ އެ ބޭކަލަކު އެއަށް ނަހީކުރައްވައި އެއީ ކަމެއް އެރުމުގެ ތަރުޖަމާ ކަމުގައި ބަޔާންކޮށް ދެއްވާފައިވެއެވެ.

4- ޢީސާ ބުނު ޢަބްދާ ނަމަކަށްކިޔުނު ބޭކަލެއްގެއަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ.[1] عَن مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيلَى، عَن عِيسَى أَخِيهِ، قَالَ:

---

[1] **ނޯޓް:** ޢީސާ ބުނު ޢަބްދާ ކިޔާ ބޭކަލެއްގެއަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ފުރުޞަތުދެއްވާނެކަމުގައި ފިޔަވައިވާގޮތުން، ސުނަން އަބޫދާވޫދުގައި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވޭތޯ ވަކިކަމަށް ސަމާލުކަން ކުރުމުންވެސް އަބޫދާވޫދު މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާކަން ނުފެންނެވެ. ނަމަވެސް އައްޝައިޚް ނާޞިރުއްދީނުލް އަލްބާނީ ޞަޙީޙްކުރައްވާފައިވާކަން އެނގެނެވެ. މިހާ ތަރުތީބުގައި ޤިޔާސްކުރުމަށްފަހު ޤިޔާސްކުރެއްވި ރިވާކުރެއްވިފައިވާ ސަނަދުގެ ބައިތަކެއް އެ ޙަދީޘްގައިވާ ގޮތަށެވެ. ބަލާ: 82 ސ ގައި.

دَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ عُكَيْمٍ أَبِي مَعْبَدٍ الْجُهَنِيِّ، أَعُودُهُ، وَبِهِ حُمْرَةٌ، فَقُلْنَا أَلاَ تُعَلِّقُ شَيْئًا؟ قَالَ: الْمَوتُ أَقْرَبُ مِن ذَلِكَ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ {مَن تَعَلَّقَ شَيْئًا وُكِلَ إِلَيهِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِىُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالطَّبَرَانِىُّ)[1] މާނައީ: "ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން އަބީލައިލާގެ ދަރިކަލުން މުޙައްމަދު އޭނާގެ އަޚު ޢީސާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. ޢީސާ (އިބްނު އަބީލައިލާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ އެއްފަހަރަކު ޢަބްދުﷲ އިބްނު ޢުކައިމުގެއަރިހަށް ވަޑައިގަތީމެވެ. އޭރު އެ ކަލޭގެފާނުގެ ހަށިކޫގައި ޙަމްރާ ހުއްޓެވެ. ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. ތަވީތެއް ނާޅުއްވަނީ ކީއްވެތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއަށްވުރެ މަރުވަނީ ގާތްގައެވެ. މާތްރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތަވީތެއް އަޅައިފިމީހާ (ދަންނާށެވެ!) އޭނާ އެ އެޅިއެއްޗަކާ އޭނާ ދޫކޮށްލެވޭ ހުއްޓެވެ.}

ސަފުޙާ 81 ގެ ބާކީ: ޖާމިޢުއްސުނަނުގައި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމުގައި ކުރިއަށްގެނައުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. **ފުރަތަމަ ކަމަކީ:** އިމާމު ތިރުމިޛީ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވަނީ، "އައްތަޢުލީޤު ވައްތަމާއިމް" ގައި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާތީ ނަޤުލުކުރައްވާފައެވެ. ނަމަވެސް އެގޮތް، ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައި ޢީސާ ބިން ޙަމްޒާ ރާވީން ބޭކަލުކަމަށް ވާކަމަށް ރިވާކުރައްވާފައެވެ. **ދެވަނަ ކަމަކީ:** ޙަދީޘުގެ ރާވީގެ ސަނަދުލަޔާ، ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުކައިމް ކަމުގައި ރިވާކުރައްވާފައެވެ. **ތިންވަނަ ކަމަކީ:** އައްޝައިޚު މި ޙަދީޘް ޙަސަނުކުރައްވާފައިވާކަން ރިވާކުރައްވާފައެވެ. ތިރުމިޛީ ޙަސަނުކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްތަކުގައި ވާހަކަން މި ޙަދީޘް ޙަސަނުކުރައްވާފައިވަނީ، ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން އަބީލައިލާގެ ދަރިކަލުން މުޙައްމަދު، އޭނާގެ އަޚު ޢީސާ ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ އަރިހުންނެވެ. ޙަދީޘުގެ ރާވީގެ ސަނަދުލަޔާ، ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުކައިމު، އައްޝައިޚު ޝުޢައިބު ޝާކިރު ޙަދީޘާއިމުން އެނގޭނެއެވެ. އައްޝައިޚު މިޙަދީޘް ޙަސަނުކުރައްވާފައި ބަލާފައެވެ.

އައްޝައިޚު މި ޙަދީޘްޙަސަނުކުރައްވާފައިވާ ބޮޑުވުމުގެ ސަބަބަކީ، ޑރ.ޔޫސުފުލް ޤަރަޟާވީ ލިޔުއްވާފައިވާ "الْحَلاَلُ وَالْحَرَامُ فِي الإِسْلاَمِ" މިނަންކިޔާ ފޮތުގައިވާ ޙަދީޘްތައް ތަޚްރީޖުކުރައްވައި، އައްޝައިޚު އަލްބާނީ ލިޔުއްވާފައިވާ "غَايَةُ الْمَرَامِ فِي تَخْرِيجِ أَحَادِيثِ الْحَلاَلِ وَالْحَرَامِ." މި ނަންކިޔާ ފޮތުގައި މި ޙަދީޘުގެ ގޮތުން އަލްބާނީ ވަނީ ޙަސަނުކަމަށް ވިދާޅުވެފައެވެ. އަލްބާނީ ފަރުވާވެސް މިގޮތަށްވާއިރު މި ޙަދީޘް ޙަސަނުކަމުގައި ނިންމަވާފައެވެ. ބައްލަވާ! "މުރާޖަޢާ" (غَايَةُ الْمَرَامِ فِي تَخْرِيجِ أَحَادِيثِ الْحَلاَلِ وَالْحَرَامِ ސ/181)

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ التَّعْلِيقِ، برقم: 2072 (403/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 18781 (78،77/31) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك كِتَابُ الطِّبِّ، برقم: 7583 (341/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 960 (385/22)

ޤުރްއާނާއި ޙަދީޘުން ސާބިތުވާ ދުޢާއެއް އެގުން ހުއްދަވާނެތަ؟

ޢަމްރު، އޭނާގެ ބައްޕަ ޝުޢައިބުގެ އަރިހުން، ޝުޢައިބު، އޭނާގެ ކާފަ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވުމެވި، ޢަމްރު ބިނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَن عَمْرو بن شُعَيْب، عَن أَبِيه، عَن جَدِّهِ، أَن رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {إِذَا فَزِعَ أَحَدُكُم فِي النَّومِ فَلْيَقُلْ، {[أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِن غَضَبِهِ، وَعِقَابِهِ، وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ، وَأَن يَحْضُرُونَ.]} فَإِنَّهَا لَن تَضُرُّهُ.}

قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو يُلَقِّنُهَا مَن عَقَلَ مِن وَلَدِهِ وَمَن لَمْ يَعْقِلْ كَتَبَهَا فِي صَكٍّ ثُمَّ عَلَّقَهَا فِي عُنُقِهِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ) [1] މާނައީ: "ޢަމްރު، އޭނާގެ ބައްޕަ ޝުޢައިބުގެ އަރިހުން، ޝުޢައިބު، އޭނާގެ ކާފަ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވުމެވި، ޢަމްރު ބިނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ޢަމްރު ބިނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ) ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނިދިގައި ބިރުގަންނަނަމަ މިދުޢާއިން ކިޔާށެވެ. (أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِن غَضَبِهِ، وَعِقَابِهِ، وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ، وَأَن يَحْضُرُونَ.) **މާނައީ:** (ﷲގެ ފުރިހަމަ ކަލިމަފުޅުތަކުގެ މެދުވެރިކޮށް، އެކަލާނގެ ކޯފާއާއި، އެކަލާނގެ އަދަބާއި، އެކަލާނގެ އަޅުތަކުންގެ ލާބަގައިވާ ނުބައިކަމުންނާއި، ޝައިޠާނުންގެ ވަސްވާސްތަކުންނާއި، އަދި ޝައިޠާނުން ތިމަންއަޅާގެ ގާތަށް ހާޟިރުވެގެންނުވުމަށްޓަކައި އިބަރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން މިއަޅާ ރައްކާތެރިކަން ލިބިގަންނަމެވެ.) ފަހެ، މިދުޢާއިން ކިޔައިފިނަމަ އޭނާއަށް އެއްވެސް ގެއްލުމެއް ނުވާނެއެވެ.}

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ، كَيفَ الرُّقَى؟ برقم: 3893 (40/6) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الدَّعَوَاتِ...، بَابٌ، برقم: 3528 (542،541/5) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، وَمَا يَقُولُ مَنْ يَفْزَعُ فِي مَنَامِهِ، برقم: 10533 (281،280/9)، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 6696 (296،295/11) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، برقم: 2062 (743/1)

(ޝުޢައިބު) ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަބްދުالله މި ކަލިމަތައް އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލުންނަށް ޢަޤްލުވެރިވާ ބޭފުޅުންނަށް އުނގަންނައިދެއްވައެވެ. އަދި ޢަޤްލުވެރިވެފައިނުވާ ތުއްތު ބޭފުޅުންނަށްޓަކައި މި ކަލިމަތައް ލިޔުއްވައި، އެ ބޭފުޅުންގެ ކަރުތުރުގައި އަޅުއްވަވައެވެ.“ [1]

އުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝާގެފާނާއި، އިމާމް މާލިކާއި، ޝާފިޢީ މަޒްހަބުގެ ގިނަ ބޭކަލުންނާއި، އިމާމް އަޙްމަދު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އެއް ރިވާޔަތުގައި ވިދާޅުވަނީ ޤުރްއާނާއި ބަރަކާތް ސާބިތުވާ އެއްޗެހިން ތަވީދުހެދުން ހުއްދަކަމުގައެވެ.

އެ ބޭކަލުންނަކީ الله ރަޙްމަތްލައްވާށި އިބްނު ޢަބްބާސްގެފާނާއި، އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނާއި، ޙުޛައިފާގެފާނާއި، ޢުޤްބާ ބުނު ޢާމިރުގެފާނާއި، އިބްރާހީމުއްނަޚަޢީގެފާނާއި، ޝާފިޢީ މަޒްހަބުގެ ގިނަބޭކަލުންނާއި، އިމާމް އަޙްމަދުގެ އެއް ރިވާޔަތުގައި އެ ކަލޭގެފާނުވެސް ވިދާޅުވަނީ އެއްވެސް ބާވަތެއްގެ ތަވީދުއެޅުން ހުއްދަނުވާކަމަށެވެ. އެ ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ، ތަވީދުއެޅުން ނަހީކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްތަކުގައި ޢާންމުކޮށް ބަޔާންވެގެންވާތީއެވެ.

ބަލިމީހަކު ސިއްޙަތު ސަލާމަތުންހުރި މީހުންނާ އެކުނުވުން

ގައިންގައިގާ ބަލިއެއްޖެހިފައިވާ މީހާ، ސިއްޙަތު ސަލާމަތުންހުރި މީހުންނާ އެކުގައި އެއްކޮށްވެ އުޅުމާއި އެބައިމީހުންނަށްވެސް ދިރިއުޅުން މަނާކުރައްވާފައި ހުރި ކަމެކެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {لاَ يُورِدَنَّ مُمْرِضٌ عَلَى مُصِحٍّ.} މާނައީ:

---

[1] **ނޯޓް:** މި ބަޔާންވެދިޔައީ އައްޝައިޚުލް އަލްބާނީ ޓިއްޕަނީލިޔުއްވާފައިވާއެވެ. ”މިއީ ސަޙީޙް ރިވާޔަތެއްކަމުގައި ނުވިޔަސް އިބްނު ޢަމްރުގެ ބަސްފުޅަކީ މަޢުލޫމާތު ހޯދުމަށް ހުއްދަކަމުގެ ދަލީލެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން އައްޝައިޚުލް ވިދާޅުވަނީ މިބަޔާނަކީ ހުއްދަކަމުގެ ދަލީލެއް ނުވާކަމެވެ.“ ބައްލަވާ! (الكَلِمُ الطَّيِّبِ، لِتَقِيِّ الدِّين ابن تَيمِيَّة، تَحْقِيق: مُحَمَّدُ نَاصِرِ الدِّينِ الأَلْبَانِي ސ-84/، 85) ”މުޤައްދިމާ“

{ބަލިވެއްޖެ މީހަކު ސިއްހަތު ސަލާމަތުން ގަދަވެހުރި މީހުންނާ އެއްތަންވެ ނުގުޅޭނެއެވެ.}

މިއަށްފަހު އިސްލާމްދީނުގައި ބަޔާންވެގެންވޭ، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުން ދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވާ އަންނަނިވި ބަޔާންވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيرَةَ ﷺ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {لاَ يُورِدَنَّ مُمرِضٌ عَلَى مُصِحٍّ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ރަސޫލު الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވީ އެ ކަލޭގެފާނު އަޑުއެހުއްވިއެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ބަލިވެއްޖެ މީހަކު ސިއްހަތު ސަލާމަތުން ގަދަވެހުރި މީހުންނާ އެއްތަންވެ ނުގުޅޭނެއެވެ.}

ހަމައެހެންމެ ބަލިޖެހިފައިވާ ޖަމަލު ބަލިނުޖެހި ސަލާމަތުން ހުރި ޖަމަލުތަކާ އެއްކޮށްގައި ގެންގުޅުން ނަހީކުރައްވައި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {لَا عَدْوَى وَلَا طِيَرَةَ.} މާނައީ: {ގައިންގައިއަށް ބަލިއެރުމާއި ފާލުބެލުން އިސްލާމްދީނުގައި ނެތެވެ.} (އެއްވެސް ބަލިއެއް އިޝާރާތުގައި އެކަލާނގެ މިންވަރުގެ ފައިގެން ގޮސްފި އެކަކުގައިން އަނެކަކުގައިއަށް ބަލިއެރުން ނޫނެވެ. މިގޮތަށް އިލާހުންގެ ޤުދުރަތުން ބަލިއެރިއްޖެ ނަމަ ބެލެވޭނެ ބަލިތަކެއް ބަލިމަތިވެއްޖެ ނަމަ ފާލެއްބެލުމަކީ ޝިރުކު ގެއްލުވާލާނެ ކަމެއް އިސްލާމްދީން އަދުރުކުރެއެވެ.)

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ لاَ هَامَةَ، برقم: **5771** (**138/7**) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب السَّلَامِ، بَابُ لَا عَدْوَى...، برقم: **104**–(**2221**) (ص/**1743**) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابٌ فِي الطِّيَرَةِ، برقم: **3911** (**57،55/6**) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الطِّبِّ، بَابُ مَنْ كَانَ يُعْجِبُهُ الْفَأْلُ...، برقم: **3541** (**562/4**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **9263** (**149/15**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ العَدْوَى...، ذِكْرُ خَبَرَ أَوهَمَ مَن لَمْ يُحكِّمْ صَنَاعَةَ الْحَدِيث...، برقم: **6115** (**482/13**) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ أَهْلِ الكِتَابَينِ، بَابُ الْمَجْذُومِ وَالعَدْوَى، برقم: **19507** (**405،404/10**)

މުޢައްލިމު އިޝާރާތްކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުން ވެއްވި އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: {لَا عَدْوَى، وَلَا طِيَرَةَ، وَلَا صَفَرَ، وَلَا هَامَةَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ގައިންގަޔަށްއަރާ ބައްޔެއްވާކަމަށް އިމާންވުމެއް އަދި ސުންޏާކަމެއް ފާކަމަށް ޤަބޫލުކުރުމެއް ނުވެއެވެ. ޞަފަރުމަހަކީ ސުންޏާކަމެއްވާ ވަކަށްނޫނެވެ. އަދި ލާގަނަމު ގޫންޗެއް އުގިއިގިއުވުމުގައި ސުންޏާކަމެއް ނުވެއެވެ.}

ޖުޒާމުބަލި ޖެހިފައިވާމީހަކު އިސްލާމްވެ، ބައިޢަތު ހިފުމަށްޓަކައި ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހަށް އައިހަބަރު ލިބިވަޑައިގެން އޭނާއާ ބައިޢަތު ހިއްޕަވިކަމަށް އަންގަވައި، މަދީނާއަށް ނުވަދެ ދިއުމަށް އޭނާއަށް އަންގަވިކަމުގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ.

މުޢައްލިމު އިޝާރާތްކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުން ވެއްވި އައްޝަރީދު ބިން ސުވައިދުއްބަފަލަގެ އަރިހުން މުސްލިމާއި އެހެން ބައެއް ފަކަމުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ الشَّرِيدِ، عَنْ أَبِيهِ (﵁) قَالَ: كَانَ فِي وَفْدِ ثَقِيفٍ رَجُلٌ مَجْذُومٌ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ {إِنَّا قَدْ بَايَعْنَاكَ فَارْجِعْ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ الجُذَامِ، برقم: 5770 (138/7) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ السَّلَامِ، بَابُ لَا عَدْوَى، وَلَا طِيَرَةَ...، برقم: 102–(000) (ص/1743)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ السَّلَامِ، بَابُ اجْتِنَابِ الْمَجْذُومِ وَنَحْوِهِ، برقم: 126–(2231) (ص/1752) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْبَيْعَةِ، بَيْعَةُ مَنْ بِهِ عَاهَةٌ، برقم: 4182 (150/7) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الطِّبِّ، بَابُ الْجُذَامِ، برقم: 3544 (565/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدَ، برقم: 19474 (222/32، 223) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ النِّكَاحِ، بَابُ لَا يُورِدُ مُمْرِضٌ عَلَى مُصِحٍّ...، برقم: 14244 (356/7) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الأَطْعِمَةِ، مَنْ كَانَ يتّقِي الْمَجْذُومِ، برقم: 25030 (415/12، 416)

ރުއްސުން ދެއްވި އައްޝަރީދު ބިން ސުވައިދުއްޘަޤަފީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޠާޢޫނުވަންތައިގެ ވަގުތުގައި ޤިޔާމަތްދުވަހު ޝަހީދުންނާއި މީހަކު އަށެވެ. (އެކަން އަނިޔާވެގެން) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަންގަވިއެވެ. {ހަމަކަނަވަރުން، ޝަހީދުންކަލޭގެފާނު ޝަހާދަތް ބައިއަތް ގަބޫލުކުރައްވާނީމުއެވެ. ވަރު، ޝަހާ އަނބުރި ދާނެއެވެ.}

ޠާޢޫން ބަލި ފޮނުއްވައިވާ ޢަޛާބުން މީހުން ނުފިލުމާއި، އެފަދަ ޢަޛާބުން ދިއުން ވަނީ ނަހީ ކުރައްވާފައެވެ.

ޠާޢޫން ބަލި ފޮނުއްވައިވާ ޢަޛާބުން މީހުން ނުފިލުމާއި، އެފަދަ ޢަޛާބުން ސަލާމަތްވުމަށް ދިއުން ވަނީ، އެބައިމީހުންނަށް އެ ބަލިޖެހިފައިވާ ބިމަކަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ނަހީ ކުރައްވާފައެވެ. އެއީ މިފަދަ ނުރައްކާތެރި ބަލިތަކުގެ އަސަރު ފެތުރުން މަދު ކުރުމަށްޓަކައި ހިފެހެއްޓުމުގެ ބަލި ފެތުރުން ކޮންޓްރޯލްކުރުމުގެ ބޮޑުކަމެކެވެ. މިއަދު މި ވާހަކަ ކިޔަނީ ހިނގުމުގައި ކަރަންޓީން ކުރުމެވެ.

އެ ދުވަހުގެ ވާހަކަ ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އުސާމަތު ބިން ޒައިދުގެ އަރިހުން އަންނަނިވި ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ، ސަރަޙައްދު އަދި ރަށުގެ ސަރަޙައްދުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިކަމަށް ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ ذَكَرَ الطَّاعُونَ فَقَالَ: {بَقِيَّةُ رِجْزٍ وَعَذَابٍ أُرْسِلَ عَلَى طَائِفَةٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا، فَلَا تَخْرُجُوا مِنْهَا، وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَلَسْتُمْ بِهَا فَلَا تَهْبِطُوا عَلَيْهَا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ، وَابْنُ حِبَّانَ) [1] މާނައީ: “އެ ބަލިއަކީ ކުރިން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ أَحَادِيثِ الأَنْبِيَاءِ، بَابُ حَدِيثِ الغَارِ، برقم: **3473** **(175/4)** ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ الفِرَارِ مِنَ الطَّاعُونِ، برقم: **1065** **(369/3)**، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الطِّبِّ، ثَوَابُ الصَّابِرِ فِي الطَّاعُونِ، برقم: **7482** **(67/7)** وَ برقم: **7483** **(67/7)** ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **21763** **(95/36)** ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوطَّأ، كِتَابُ الجَامِعِ، مَا جَاءَ فِي الطَّاعُونِ، برقم: **674/3330** **(1319/5)** ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، ذِكْرُ البَيَانِ بِأَنَّ الطَّاعُونَ إِنَّمَا هُوَ بَقِيَّةٌ مِنَ العَذَابِ...، برقم: **2954** **(220/7)**

اللّٰه ރުއްސުންލެއްވި އުސާމަތު ބްނު ޒައިދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޠާޢޫނުބަލީގެ ވާހަކަ ވިދާޅުވެދެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ ބަނޫއިސްރާއީލުގެ ބަޔައިގެ [illegible] މައްޗަށް ފޮނުއްވުނު ޢަޛާބައި ބަލިމަޑުކަމުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އެ ތަނެއްގައި ތިއްބައި މި ބަލިމަޑުކަން އެ ތަނެއްގައި ފެތުރިއްޖެނަމަ، އެ ތަނަކުން ތިޔަބައިމީހުން ނުނިކުންނަހުރިކަމެވެ. އަދި އެ ތަނެއްގައި މިބަލިމަޑުކަން ފެތުރިފައިވާކަން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެނގިއްޖެ [illegible] ތިޔަބައިމީހުން [illegible].}“

އެ [illegible] اللّٰه ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ﵁، خَرَجَ إِلَى الشَّأْمِ، حَتَّى إِذَا كَانَ بِسَرْغَ لَقِيَهُ أُمَرَاءُ الأَجْنَادِ، أَبُوعُبَيْدَةَ بْنُ الجَرَّاحِ وَأَصْحَابُهُ، فَأَخْبَرُوهُ أَنَّ الوَبَاءَ قَدْ وَقَعَ بِأَرْضِ الشَّأْمِ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَقَالَ عُمَرُ: ادْعُ لِي الْمُهَاجِرِينَ الأَوَّلِينَ، فَدَعَاهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ، وَأَخْبَرَهُمْ أَنَّ الوَبَاءَ قَدْ وَقَعَ بِالشَّأْمِ، فَاخْتَلَفُوا، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: قَدْ خَرَجْتَ لِأَمْرٍ، وَلاَ نَرَى أَنْ تَرْجِعَ عَنْهُ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: مَعَكَ بَقِيَّةُ النَّاسِ وَأَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَلاَ نَرَى أَنْ تُقْدِمَهُمْ عَلَى هَذَا الوَبَاءِ، فَقَالَ: ارْتَفِعُوا عَنِّي،

ثُمَّ قَالَ: ادْعُوا لِي الأَنْصَارَ، فَدَعَوْتُهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ، فَسَلَكُوا سَبِيلَ المُهَاجِرِينَ، وَاخْتَلَفُوا كَاخْتِلاَفِهِمْ، فَقَالَ: ارْتَفِعُوا عَنِّي، ثُمَّ قَالَ: ادْعُ لِي مَنْ كَانَ هَا هُنَا مِنْ مَشْيَخَةِ قُرَيْشٍ مِنْ مُهَاجِرَةِ الفَتْحِ، فَدَعَوْتُهُمْ، فَلَمْ يَخْتَلِفْ مِنْهُمْ عَلَيْهِ رَجُلاَنِ، فَقَالُوا: نَرَى أَنْ تَرْجِعَ بِالنَّاسِ وَلاَ تُقْدِمَهُمْ عَلَى هَذَا الوَبَاءِ،

فَنَادَى عُمَرُ فِي النَّاسِ: إِنِّي مُصَبِّحٌ عَلَى ظَهْرٍ فَأَصْبِحُوا عَلَيْهِ. قَالَ أَبُوعُبَيْدَةَ بْنُ الجَرَّاحِ: أَفِرَارًا مِنْ قَدَرِ اللَّهِ؟ فَقَالَ عُمَرُ: لَوْ غَيْرُكَ قَالَهَا يَا أَبَا عُبَيْدَةَ؟ نَعَمْ نَفِرُّ مِنْ قَدَرِ اللَّهِ إِلَى قَدَرِ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ إِبِلٌ هَبَطَتْ وَادِيًا لَهُ عُدْوَتَانِ، إِحْدَاهُمَا خَصِبَةٌ، وَالأُخْرَى جَدْبَةٌ، أَلَيْسَ إِنْ رَعَيْتَ الخَصْبَةَ رَعَيْتَهَا بِقَدَرِ اللَّهِ، وَإِنْ رَعَيْتَ الجَدْبَةَ رَعَيْتَهَا بِقَدَرِ اللَّهِ؟ قَالَ: فَجَاءَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، وَكَانَ مُتَغَيِّبًا فِي بَعْضِ حَاجَتِهِ، فَقَالَ: إِنَّ عِنْدِي فِي هَذَا عِلْمًا، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {إِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بِأَرْضٍ

فَلاَ تَقْدَمُوا عَلَيْهِ، وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلاَ تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ.} قَالَ: فَحَمِدَ اللَّهَ عُمَرُ، ثُمَّ انْصَرَفَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّحَاوِيُّ، وَالشَّاشِي)[1]

މާނައީ: "މާތް ﷲ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް [illegible] ޢައްބާސްގެ ފާނުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދު ﷲ)ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވި އެވެ. މާތް ﷲ އެ ކަލޭގެފާނަށް [illegible] ޢުމަރުގެފާނު (އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޚިލާފަތުގައި) ޝާމުކަރައަށް ދަތުރުފުޅެއްކުރެއްވިއެވެ.އެ ކަލޭގެފާނަށް (ޝާމުކަރައާ ވަރަށްކައިރީގައިވާ) ސަރުޣު ނަމަކަށްކިޔާ ތަނާހަމައަށް ވަޑައިގެންނެވުމުން، (ޝާމުކަރައިގައި ތިއްބެވި) އިސްލާމީ ލަޝްކަރުތަކުގެ ވެރިންކަމުގައިވާ، އަބޫޢުބައިދާ ބިން ޖައްރާޙާއި އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިއްބެވި އިސް ބޭކަލުން ޢުމަރުގެފާނާ ބައްދަލުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޝާމުކަރައިގައި ޠާޢޫން ވަބާގެ ބޮޑުރޫގާއެއް ފެތުރިފައިވާ ކަމުގެ ޚަބަރު، އެ ކަލޭގެފާނަށް އަރުވިއެވެ. ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. [illegible] ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މުހާޖިރުންގެތެރެއިން [illegible] ޤިބުލަ ބަދަލުކުރެއްވުމުގެ ކުރިން ހިޖުރަކުރެއްވި ބޭކަލުން [illegible] އަރިހަށް ގޮވާލާށެވެ. ދެން، [illegible] އެ ބޭކަލުންނަށް ގޮވާލެއްވިއެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު، އެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން މަޝްވަރާއަށް އެދިވަޑައިގަތެވެ. އަދި ޝާމުކަރައިގައި ނުރައްކާތެރި ވަބާއެއް ފެތުރިފައިވާކަމަށް އެ ބޭކަލުންނަށް ޚަބަރުދެއްވިއެވެ. ދެން، އެ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި ދެބަސްވެވުނެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކަލޭގެފާނު ނިކުމެވަޑައިގަތީ، ވަރަށް މުހިއްމު ބޭނުންފުޅެއްގައެވެ. އެނބުރިވަޑައިގަތުމަކީ ރަނގަޅު ކަމަކަށް އަޅުގަނޑުމެން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الطِّبِّ، بَابُ مَا يُذْكَرُ فِي الطَّاعُونِ، برقم: 7529 (7/129،130) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ السَّلَامِ، بَابُ الطَّاعُونِ وَالطِّيَرَةِ...، برقم: 98-(2219) (ص/1740،1741) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْخُرُوجِ مِنَ الطَّاعُونِ، برقم: 3103 (5/19،20) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1683 (3/214) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الْجَامِعِ، مَا جَاءَ فِي الطَّاعُونِ، برقم: 673/3329 (5/1316،1318) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَاجَاءَ فِي الصَّبْرِ وَ ثَوَابِ الأَمْرَاضِ، برقم: 2953 (7/218،219) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، كِتَابُ الكَرَاهَةِ، بَاب الرَّجُلُ يَكُونُ بِهِ الدَّاءُ هَلْ يَجْتَنِبُ أَمْ لاَ؟ برقم: 6527 (4/303،304) ، وَالشَّاشِي فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 235 (1/267) وَ برقم: 237 (1/269،270)

ނުދެކެމުއެވެ. އަނެއްބައި ބޭކަލުން ދެންނެވީއެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި މީސްތަކުންނަކީ އޮތީ ބަޔަކާއި، ރަސޫލު الله ﷺ ގެ އަސްޙާބުންނާއި ގިނަ ބޭކަލުންތަކެއް ތިއްބެވުމާއިކަ އެ އަސްލު ބޭކަލުންނާއިގެން މިފަދަ ވަބާއެއް ފެތުރިފައިވާ ތަނަކަށް ވަޑައިގަތުން ރަނގަޅުކަމަކަށް އަޅުގަނޑުމެންނަކަށް ނުފެނެއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެންމެ ރަނގަޅެވެ. ތިޔަބޭކަލުން ވަޑައިގަންނަވާށެވެ.

ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަންޞާރީ ބޭކަލުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އެއްކޮށްދެއްވާށެވެ. ފަހެ، މިތަނަށް އެ ބޭކަލުންނަށް ގޮވައިލެވުނެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން މަޝްވަރާއަށް އެދިވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އެ ބޭކަލުން ވެސް މުހާޖިރުންނާ އެއްގޮތަށް ހިޔާލު ހުށަހެޅިއެވެ. އަދި މުހާޖިރުންނާ އެއްފަދައިން ދެބަސްވެލެއްވިއެވެ. (އެބަހީ: އެބޭކަލުންނާ އެއްގޮތަށް ދެ ހިޔާލު ހުށަހެޅިއެވެ.) ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެންމެ ރަނގަޅެވެ. ތިޔަބޭކަލުން ވަޑައިގަންނަވާށެވެ. ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މުހާޖިރުންކުރި މައްކާ ފަތަހަވުމުން ހިޖުރަކުރެއްވި އިސްވެރި ޤުރައިޝް ބޭކަލުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އެއްކޮށްދެއްވާށެވެ. ފަހެ، މިތަނަށް އެ ބޭކަލުންނަށް ގޮވައިލެވުނެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނު އެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން މަޝްވަރާއަށް އެދިވަޑައިގަތެވެ.) ފަހެ، އޭގެތެރެއިން ދެ ބޭކަލަކުގެ ހިޔާލު ތަފާތެއް ނުވިއެވެ. އެ އެންމެ ބޭކަލުންމެ ދެންނެވީއެވެ. އަރިހުގައިތިބި މީސްތަކުންނާއިގެން ކަލޭގެފާނު އެނބުރި ވަޑައިގަތުމެވެ. މިފަދަ ވަބާ ފެތުރިފައިވާ ތަނަކަށް އެބައިމީހުން ގެންދަވައިގެން ވަޑައިނުގަތުމެވެ.

ފަހެ، މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި އިޢުލާންކުރެއްވިއެވެ. ފަތިސްވުމުން އެނބުރި (މަދީނާއަށް) ވަޑައިގަތުމަށްޓަކައި ތިމަންކަލޭގެފާނު ސަވާރުވެ ވަޑައިގަންނަވާނެކަމެވެ. ފަހެ، މިޖަމާޢަތުން ވެސް ފަތިސް ތައްޔާރުވެ ގަތުމެވެ. ފަހެ، އަބޫޢުބައިދަތު ބިން ޖައްރާޙު އަމީރުގެފާނަށް ދެންނެވިއެވެ. ކަލޭގެފާނު

ތިޔަވަޑައިގަންނަވަނީ، اللهُ ގެ މިންވަރުފުޅުން ފިއްލަވަންކަމަށްތޯއެވެ؟ ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ އަބޫޢުބައިދާއެވެ! ތިޔައީ ކަލޭގެފާނު ނޫން އެހެން ބޭކަލަކު ވިދާޅުވި އެއްޗެއްނަމަތާއެވެ! (އެބަހީ: ދީނާބެހޭ ޢަޤުލާ ޚިލާފުވިކަމަށްބަލައި، އެހެން ބޭކަލަކު ވިދާޅުވި އެއްޗެއްނަމަ އެބޭކަލަކަށް އަދަބު ދެއްވީމުހެވެ.) (އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ. ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އާދެއެވެ! އަޅުގަނޑުމެން މި ދަނީ، اللهُ، މިންވަރުކުރެއްވި ކަމަކުން ސަލާމަތްވުން އެދިގެން، اللهُ، މިންވަރުކުރެއްވި ކަމަށް ދިޔުމަށްޓަކައެވެ. ނިކަން ވިދާޅުވެދެއްވާށެވެ! ކަލޭގެފާނުގެ މިލްކުގައި ޖަމަލުތަކެއް ހުރެ، އެޖަމަލުތަކާއިގެން ކަލޭގެފާނު ވަޑައިގެން ވާދިޔަކަށް ފައިބައިފިއެވެ. އެ ވާދީގެ އެއްފަރާތަކީ ފެހިކަމުގައިވާ، ނުރަސް ފާޅު ފެހިތަނަކަށް ވިނަ އުފެދިފައެވެ. އަދި އަނެއް ފަރާތަކީ ހިކިފައިވާ ހަނަގަނޑު ތަނެކެވެ. އަދި ދެން، ކަލޭގެފާނު، އެ ފެހި ވިނަ ހުރިތާ ބިމުގައި ކަލޭގެފާނުގެ ޖަމަލުތައް ކެއުމަށް ދޫކޮށްލެއްވިޔަސް، اللهُ މިންވަރުކުރެއްވި ކަމެއްގެ ގޮތުގައި ނޫންތޯ ކަލޭގެފާނު ދޫކޮށްލައްވަނީ ނުވާނެތޯއެވެ؟ އަދި އެ ހިކިބިމު ބޮޑުމަތީގައި ކަލޭގެފާނު ދޫކޮށްލެއްވިޔަސް اللهُ މިންވަރުކުރެއްވި ކަމެއްގެ ގޮތުގައި ކަލޭގެފާނު ދޫކޮށްލައްވަނީ ނުވާނެތޯއެވެ؟ (ދެން، މިފަދައިން ވާހަކަފުޅުދައްކަވަމުން) ޢަބްދުއްރަޙްމާނު އިބްނު ޢައުފުގެފާނު އެ ތަނަށް ވަޑައިގަތެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ބޭނުންފުޅެއްގައި އެއްކިބާވެވަޑައިގެން ވަޑައިގެންނެވުމުން މަޝްވަރާގައި ބައިވެރިވެވަޑައިނުގެންނެވިއެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މި ކަމުގައި އަޅުގަނޑުގެ ޢިލްމެއް އެނގިފައިވެއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާތީ އަޅުގަނޑު އަހާފީމެވެ. (ބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ.) {ތަނެއްގައި ޠާޢޫނު ވަބާގެ ބަލިމަޑުކަން ފެތުރިފައިވާ ހަބަރު ތިޔަބައި މީހުންނަށް ލިބިއްޖެނަމަ، އެ ތަނަކަށް ތިޔަބައިމީހުން ނުވަންނާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ތިބިތަނެއްގައި އެ ބަލި ފެތުރިއްޖެނަމަ، އެތަނުން ސަލާމަތްވުމަށްޓަކައި ތިޔަބައިމީހުން އެ ތަނުން ނުނިކުންނާށެވެ.} ދެން، ޢުމަރުގެފާނު، اللهُ އަށް ޙަމްދުކުރައްވައި، މަދީނާއަށް އެނބުރި ވަޑައިގަތެވެ.“

މަރު ހަނދުމަކުރުމާއި، އެކަމަށް ތައްޔާރުވެހުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

މަރު ހަނދުމަކުރުމާއި، އެކަމަށް ޢަމަލީގޮތުން ތައްޔާރުވެހުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ. އަދި މިއީ ބުއްދިވެރިކަމުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެއްކަމުގައި ލައްވާފައިވެއެވެ. އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَاشِرَ عَشَرَةٍ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ، مَنْ أَكْيَسُ النَّاسِ وَأَحْزَمُ النَّاسِ؟ فَقَالَ:{أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلْمَوْتِ، وَأَشَدُّهُمُ اسْتِعْدَادًا لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِ الْمَوْتِ، أُولَئِكَ هُمُ الأَكْيَاسُ ذَهَبُوا بِشَرَفِ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ.} (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ) [1]

މާނައީ:" އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްދުވަހަކު) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ދިހަވަނައަށް ވަޑައިގެން ބޭކަލެއްގެ ގޮތުގައި މިމަންކަލޭގެފާނު (މިސްކިތުން) ވަޑައިގެންނެވީމެވެ. ދެން، އަންޞާރުންކުރެ ބޭކަލަކު ތެދުވެވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲގެ ނަބިއްޔާއެވެ. މީސްތަކުންކުރެ އެންމެ ބުއްދިވެރި މީހަކީ، އަދި އެންމެ ހޭލުންތެރި މީހަކީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ ދެން، ރަސޫލާގެފާނު ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {އެއީ، މީސްތަކުންކުރެ އެންމެ ގިނައިން މަރު ހަނދުމަކުރާ، އަދި މަރާ ބައްދަލުވުމުގެ ކުރީގައި، އެކަމަށް ތައްޔާރުވުމުގައި އެންމެ ހަރުދަނާ ބަޔެކެވެ. އެއުރެންނީ އެއީ

---

[1] الطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 13536 (417/12)، وَفِي الأَوْسَطِ، برقم: 6488 (308/6) ، وَفِي الصَّغِيْرِ،برقم: 1008 (189/2،190)

ބުއްދިވެރި މީހުންނެވެ. އެއުރެން ކުރިއަރައިދިޔައީ ދުނިޔެއާއި އާޚިރަތުގެ ޝަރަފުވެރިވެގެންނެވެ.}

ހަމަ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޙަދީޘުން (އެބަހީ: ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲގެފާނުގެ ޙަދީޘުން) ރިވާވެގެންވާ އެހެން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.[1] عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ.} يَعْنِي الْمَوتَ." (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [2]

މާނައީ:” އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވި އެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން އުފާވެރިކަން ފުނޑު ފުނޑު ކޮށްލަނިވި ކަންތައް (އެބަހީ: މަރު) ހަނދުމަކުރުން ގިނަކުރާށެވެ.} ހަމީ ވިދާޅުވިއެވެ. هَاذِمِ اللَّذَّاتِ ގެ މާނައީ މަރެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު ﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ޙަދީޘުން އިބްނުޖަރީރު ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁، قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ حِينَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿ فَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يَهْدِيَهُۥ يَشْرَحْ صَدْرَهُۥ لِلْإِسْلَٰمِ ۖ ﴾ [3] قَالَ: {إِذَا دَخَلَ النُّورُ الْقَلْبَ انْفَسَحَ وَانْشَرَحَ.} قَالُوا: فَهَلْ لِذَلِكَ مِنْ أَمَارَةٍ يُعْرَفُ بِهَا؟ قَالَ: {الْإِنَابَةُ إِلَى دَارِ

---

[1] **ނޯޓު:** މުޙައްދިޘުން އަލްއަލްބާނީވަނީ، އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ ޙަދީޘުން ހަމަ މި މަޢުނާގައި ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް ޞަޙީޙުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ފޮތަކީ އެންމެ ގިނައިން މުޙައްދިޘު ބަޔާންކޮށްދޭ ނަންގަވާ ”އައްސިލްސިލަތުއް ޞަޙީޙާ“ މި ފޮތުގައި ޢަބްދު ﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ބަޔާނުގެއިތުރުން އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައި ވެއެވެ. އިބްނު ޢުމަރުގެ ދަރިކަލުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާންކޮށްފައި ސަނަދަކީ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނެވެ. ”ޟަޢީފު“

[2] الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيْمَانِ، برقم: **10074** **(138،137/13)**، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْأَوسَطِ، برقم: **5780** **(56/6)**

[3] سورة الأنعام: **125**

الْخُلُودِ، وَالتَّنَحِّي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ، وَالِاسْتِعْدَادِ لِلْمَوْتِ قَبْلَ الْمَوْتِ.} (رَوَاهُ الطَّبَرِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. ﴿فَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يَهۡدِيَهُۥ يَشۡرَحۡ صَدۡرَهُۥ لِلۡإِسۡلَٰمِۖ﴾ މާނައީ: ﴿ﷲގެ ތެދުމަގު ދެއްކެވުމަށް އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ މީހަކަށް، އިސްލާމްދީނަށް އޭނާގެ ހިތް ތަނަވަސްކޮށްދެއްވައެވެ.﴾ މި އާޔަތް ބާވައިލެއްވުމުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެއަރިހުގައި ދަންނަވައިފިއެވެ. މި އާޔަތުގައި އަންގަވާ ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ނަބީކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. { ﷲގެ ތެދުމަގުގެ އަލިކަން އޭނާގެ ހިތަށް ވަންނަވާލުމުން، އެ ހިތަށް ތަނަވަސްކަމާއި ހަމަޖެހުން ލިބިދެއެވެ.} އަސްޙާބުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އެކަން ދެނެގަނެވޭނެ ނިޝާނެއް ވޭތޯއެވެ؟ ނަބީކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. {(އާއީ) އަބަދުގެ ދިރިއުޅުމުގެ އެ މަންޒިލަށް ގޮވާލެވޭ ދިރުމުގެ މަގަށް ރުޖޫޢަވުމާއި، ކުރިވެރިކަމުގެ ވަގުތީ އުފާވެރި ކަމުގައިވާ ދުނިޔޭގެ އުފާވެރިކަމުން ދުރުވުމާއި، މަރާ ބައްދަލުވުމުގެ ކުރިން މަރަށް ތައްޔާރުވުމެވެ.}"

މި ރިވާޔަތް މުރުސަލްކޮށް އަދި މުއްތަސިލްކޮށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެއްކަލަ ސަނަދުން ރިވާވެފައިވަނީ ނަބީގެން ގަބޫލުކުރެވިދާނެ ކަމެކެވެ. 2

---

[1] تَفْسِيْرُ الطَّبَرِيّ، جَامِعُ البَيَانِ عَن تَأْوِيلِ آيِ القُرْآنِ، فِي تَفْسِيرِ سُورَةِ الأَنْعَام (543،542/9) މަޙްމޫދު ޝާކިރުގެ ތަޙްޤީޤުކުރެއްވި ޗާޕު. އަޙްމަދު ޝާކިރު ބުނެފައި، ނަބީގެ އިތުރުގެ ބަޔާ އިތުރުވެރިންގެ ރިވާޔަތްތަކުގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ކަމުގައި، މި ރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައި ބަޔާ އުނިކަމެއް ގުޅިފައިވާ ކަމުގައިވެއެވެ. މި ރިވާޔަތުގެ މަތީގެ ސަނަދުތަކުގައި އަބޫޖަޢުފަރު ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު ނަގަލު ކުރައްވައިން ރިވާކުރަނީ ނަބިއްޔާ ހިފުހަށްޓަވައި ސަރުދަށު، މި ރިވާޔަތަކީ ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު ގެފާނުން މުރުސަލްކޮށް ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެއްކަމުގައިވެއެވެ. އަދި މި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު "މުރުސަލު" ރިވާޔަތްކަމުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. ބައްލަވާ! ތަފްސީރުއްޠަބަރީ (543/9) "މުއްތަސިލު"

[2] **ނޯޓު:** މުޙައްދިޘް މިޔަންވާ ފަދައިން ނިމިވާ ބަލަންށް އެއް ބައްލަވަން ނީޅައްލަވައި ވިދާޅުވާފައިވާ ބަސްކަން. މުޅި މި ރިވާޔަތް ބަޔާންކުރައްވައިނުވި، އަޙްމަދު ޝާކިރު އެއީ އެހެން ވަނަ ފަސް މިތަނުގެ އަޙްކާމުތަކެއް ދެކޭގޮތުން ވިދާޅުވާފައިވާ ނަބީކަލޭގެ ސަނަދުތަކެއް އޭގެ ބަޔާނެއްކަން ނަބީކަލޭ ރިވާޔަތުގެ އެއް ގޮތެއް ދެކޭޝުމްލުއިސްދާރާ ރިވާޔަތްތަކެއް ޖަމާކުރުމުގެ ދަރާޖަގެ ފަރާޅާ "މުރުސަލު" ރިވާޔަތްކަމަށް އަލްޖާމިޢު ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ މަޤާމުގެ. ހާލަތެއް 1 ބައްލަވާ! "މުއްތަސިލު"

މަރުވުމަށް އެދުމަކީ ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ.

ތިމާއަށް މެދުވެރިވެފައިވާ އަތްމަތި ދަތިކަމަކާހުރެ، ނުވަތަ ބަލިމަޑުކަމަކާހުރެ، ނޫންނަމަ މެދުވެރިވެފައިވާ މުސީބާތަކާހުރެ ނުވަތަ މިފަދަ އެއްވެސް ކަމަކާހުރެ އެއްވެސް މީހަކު މަރުވުމަށް އެދުމަކީ، ނުވަތަ އެކަމަށްއެދި ދުޢާކުރުމަކީ، ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާގެ އެންމެބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَنَسٍ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ، فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ مُتَمَنِّيًا لِلْمَوْتِ، فَلْيَقُلْ: (اللهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي.)} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެކަކު ވެސް އޭނާއަށް މެދުވެރިވި އުނދަގުލަކާހުރެ، މަރުވުމަށް ނޭދޭހުރިކަމެވެ. ފަހެ، ކޮންމެހެން އެކަމަށް އެދޭ މީހާ ވެސް، މިފަދައިން ދުޢާކުރާހުރިކަމެވެ. (އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާކޯ! މި އަޅާ ދުނިޔޭގައި ހުރުމަކީ، މި އަޅާއަށްޓަކައި ހެޔޮކަމެއްކަމުގައި ވާހިނދަކު، މި އަޅާ ދިރި ދުނިޔޭގައި ދަމަހައްޓަވައިގާނދޭވެ! އަދި މި އަޅާ މަރުވުމަކީ، މި އަޅާއަށްޓަކައި ހެޔޮކަމެއްކަމުގައި ވާހިނދު، މިއަޅާ މަރުގެންނަވައި ގާނދޭވެ!)}"

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الدَّعَوَاتِ، بَابُ الدُّعَاءِ بِالْمَوْتِ وَالحَيَاةِ، برقم: 6351 (76/8) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب الذِّكْرِ وَالدُّعَاءِ...، بَابُ كَرَاهَةِ تَمَنِّي الْمَوْتِ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ، برقم: 10–(2680) (ص/2064) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ كَرَاهِيَةِ تَمَنِّي الْمَوت، برقم: 3108 (24/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي النَّهْيِ عَنِ التَّمَنِّي لِلْمَوتِ، برقم: 971 (293/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ تَمَنِّي الْمَوْتِ، برقم: 1820 (3/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزُّهْدِ، بَابُ ذِكْرِ الْمَوْتِ وَالِاسْتِعْدَادِ لَهُ، برقم: 4265 (332/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11979 (41/19) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، ذِكْرُ الأَمْرِ بِسُؤَالِ الْحَيَاةِ أَوِ الْوَفَاةِ...، برقم: 3001 (267/7،268)

މަރުވުމަށް އެދުން ނަހީކުރުއްވުމުގެ ހިކުމަތަކީ ކޮބައިކަން، އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންވެއްވި އުއްމުލްފަޟްލު (ލުބާބާ ބިންތު އަލްޙާރިޘް)ގެ އަރިހުން އަބްދުމަތާރި، އަޙްބާރިދު ރިވާކުރެއްވި އަންނަނިވި ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَى الْعَبَّاسِ، وَهُوَ يَشْتَكِي فَتَمَنَّى الْمَوْتَ، فَقَالَ: {يَا عَبَّاسُ، يَا عَمَّ رَسُولِ اللّٰهِ، لَا تَتَمَنَّ الْمَوْتَ، إِنْ كُنْتَ مُحْسِنًا تَزْدَادُ إِحْسَانًا إِلَى إِحْسَانِكَ خَيْرٌ لَكَ، وَإِنْ كُنْتَ مُسِيئًا فَإِنْ تُؤَخَّرْ تَسْتَعْتِبْ خَيْرٌ لَكَ، فَلَا تَتَمَنَّ الْمَوْتَ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى) [1] މާނައީ: ”އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންވެއްވި (ލުބާބާ ބިންތި އަލްޙާރިޘް)ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަމަނާވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބޮޑުބޭބޭފުޅު) ޢައްބާސްގެފާނު އާޚިރަސްކަށްތުރާ އުޅުއްވަނިކޮށް އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އޭރު އެ ކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވުން އެދިވަޑައިގަންނަވަމުން ގެންދެވިއެވެ. ދެން، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ނަޞީޙަތްކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ޢައްބާސްގެފާނެވެ! އޭ الله ގެ ރަސޫލާގެ ބޮޑުބޭބޭފުޅާއެވެ! ކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވުން އެދިވަޑައިނުގަންނަވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ކަލޭގެފާނީ ހެޔޮޢަމަލުކުރާމީހެއް ނަމަ ކަލޭގެފާނު ލަސްވުމަކީ ކަލޭގެފާނުގެ ހެޔޮ ޢަމަލުތަކުގެ ދަރަޖަ ބޮޑުވުމުގެ ސަބަބު ވާނެ ކަމެއް ވީ ކަލޭގެފާނަށް އިތުރުކަން ބޮޑު ކަމެއްކަމުގައެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނީ ނުބައިކަމެއް ކުރާމީހެއް ކަމުގައި ވިޔަސް، ކަލޭގެފާނުގެ ޢުމުރު ދިގުވުމަކީ ތައުބާވެވުމުގެ ފުރުސަތު ވާނީ، ކަލޭގެފާނު ތައުބާވެ ވަޑައިގެން الله ގެ ރުޟާހަމަކަމުން ހެޔޮ ވަޑައިގަތުމަށް ކަމެކެވެ. ދެން، ކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވުން އެދިވަޑައިނުގަންނަވާށެވެ.}

އިސްލާމްދީނުގައި ސާބިތުކަމާއެކު ދިރިއުޅުމާއި ބިރުވެރިވުމާއި ހެޔޮކަންތައް ކުރުމުގެ ފުރުޞަތު، އެ ބާކީވެވޭ ޢުމުރުގެ ތެރޭގައި މަސައްކަތްކުރުމަށް ދިނުމަށް ހެދުން ކަމެކެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެފައިވާ ދުޢާއެއްގައި މިކަން

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26874 (444/44) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1255 (482/1) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 44 (28/25) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 6–(7076) (506/12)

ބަޔާންވެފައިވެއެވެ. އަތްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި ރަނގަޅު އަދި ސައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކުގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ.[1]

{اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ، وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ، وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ، وَأَنْ تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي، وَإِذَا أَرَدْتَ فِتْنَةً فِي قَوْمٍ، فَتَوَفَّنِي غَيْرَ مَفْتُونٍ، وَأَسْأَلُكَ حُبَّكَ، وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ، وَحُبَّ عَمَلٍ يُقَرِّبُنِي إِلَى حُبِّكَ.}(رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ،وَالطَّبَرَانِيُّ،وَالشَّاشِى)[2] މާނައީ: {އަޅުގެވެރިރަސްކަލާނގޭ! ހެޔޮޢަމަލުތައް ކުރުމާއި، މުންކަރާތްތައް ދުރުހެލިވުމާއި، މިސްކީނުންނަށް ލޯބިވުމާއި، މި ކަންކަމުގައި މިއަޅާއަށް ވާގިވެރިވެ ވޮޑިގެންނަވާނދޭވެ! އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ މިއަޅާއަށް ޢަފޫކުރައްވައި މިއަޅާއަށް ރަޙުމަތްލައްވާނދޭވެ! އަދި ބަޔަކުމީހުން ފިތުނަވެރިކުރުމުގައި ފެއްދުމަށް އިބަރަސްކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވައިފި ހިނދެއްގައި އެބައިމީހުންނާއެކު މިއަޅާ އެ ފިތުނައިގައި ނުލައްވައި މަރުގެންނަވާނދޭވެ! އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ ދެކެ މިއަޅާ ލޯބިވުމާއި، އިބަރަސްކަލާނގެ ދެކެ ލޯބިވާ ބަޔަކުދެކެ މިއަޅާ ލޯބިވުމާއި، އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ އެ ކަންކަމަށް ލޯބިވެވޮޑިގެންވާ ކަންކަމަށް މިއަޅާވެސް ލޯބިކޮށް އުފަންކަން ކުރުމުގައި މިއަޅާއަށް ވާގިވެރިވެ ވޮޑިގެންނަވާނދޭވެ!}

މުޢާޛުގެ ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައި، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ދުށްއުނުގައި އަމިއްލަ ޢުމަރު ބިން ޢައްބާސްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައި އެ ކަލޭގެފާނުން މިދުޢާއިން ވިދާޅުވާކަމުގައި ވެއެވެ.

---

[1] ނޯޓު: މުޢައްރިބު އިސްލާމްކުރައްވައި ދެއްކެވި، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ދުށްއުނުގައި މުޢާޛު ބިން ޖަބަލުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ދިގު ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވާ ދުޢާއެވެ. "މުޢައްރިބު"

[2] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ، بَابٌ وَمِن سُورَةِ ص، برقم: 3235 (369،368/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22109 (423،422/36) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الكَبِيْر، برقم: 216 (110،109/20) ، وَالشَّاشِى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1344 (246،245/3)

"اللَّهُمَّ كَبِرَتْ سِنِّي، وَضَعُفَتْ قُوَّتِي، وَانْتَشَرَتْ رَعِيَّتِي، فَاقْبِضْنِي إِلَيْكَ غَيْرَ مُضَيِّعٍ وَلاَ مُفَرِّطٍ." (رَوَاهُ مَالِكٌ، وَأَبُونُعَيمٍ، وَابْنُ سَعْدٍ) [1] މާނައީ: "އަޅުގެވެރިރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާ މުސްކުޅިވެއްޖެއެވެ. މިއަޅާގެ ހަށިގަނޑުގެ ބާރުތައް ނިކަމެތިވެއްޖެއެވެ. މިއަޅާގެ ރައްޔިތުން ކަންކޮޅުތަކުގައި ގިނަވެއްޖެއެވެ. ފަހެ، މިއަޅާގެ ޢަމަލުތައް ގެއްލިދިއުމުގެ ކުރިން އަދި މިއަޅާ އަދާކުރަންޖެހިފައިވާ ވާޖިބުތަކުގައި މިއަޅާއަށް ފަރުވާކުޑަކުރުމުގެ ކުރިގައި މިއަޅާ މަރުގަންނަވާނދޭވެ!"

ހެޔޮޢަމަލުކުރުމާއެކު، ޢުމުރު ދިގުވުމުގެ މާތްކަން

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫބަކުރަތުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޒީ ރިވާކުރައްވައި، ރަނގަޅު އަދި ޞައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘުގައި އައްތިރްމިޒީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﵁، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: {مَنْ طَالَ عُمْرُهُ وَحَسُنَ عَمَلُهُ.} قَالَ: فَأَيُّ النَّاسِ شَرٌّ؟ قَالَ: {مَنْ طَالَ عُمْرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالدَّارِمِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالبَزَّارُ، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫބަކުރަތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންނެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި މީހަކު ސުވާލުދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ

---

[1] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، مَا جَاءَ فِي الرَّجْمِ، برقم: 631/3044 (1203/5) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، عُمَرَ بن الْخَطَّابِ، (54/1) ، وَابْنُ سَعْدٍ فِي الطَّبَقَاتِ، ذِكْر اسْتِخْلَاف عُمر، رَحِمَهُ اللهُ، (310/3)

[2] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الزُّهْدِ، بَابٌ، برقم: 2230 (566/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20415 (58/34) ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، وَالدَّارَمِيُّ، وَمِن كِتَابِ الرِّقَاقِ، بَابُ أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ خَيرٌ، برقم: 2742 (398/2) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزُّهْدِ، مَاذُكِرَ عَن نَبِيِّنَا ﷺ فِي الزُّهْدِ، برقم: 33565 (127،126/19) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 3623 (92/9) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الرِّقَاقِ، بَابُ اسْتِحْبَابِ طُول العُمْرِ لِلطَّاعَةِ...، برقم: 4095 (288/14)

ރަސޫލާއެވެ. އެންމެ ހެޔޮކަންބޮޑު މީހަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ، އެ މީހެއްގެ ޢަމަލުތައް ރަނގަޅުވުމާއެކު އޭނާގެ ޢުމުރު ދިގުވެއްޖެ މީހާއެވެ.} ދެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެންމެ ނުބައި މީހަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއީ، އެ މީހެއްގެ ޢަމަލުތައް ނުރަނގަޅުވުމާއެކު އޭނާގެ ޢުމުރު ދިގުވެއްޖެ މީހާއެވެ.}

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި އިތުރު ބޭބޭފުޅުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرِكُمْ؟} قَالُوا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: {خِيَارُكُمْ أَطْوَلُكُمْ أَعْمَارًا، وَأَحْسَنُكُمْ أَعْمَالًا.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެންމެ ރަނގަޅުބަޔަކީ ކޮބައިކަން ބަޔާންކޮށް ދެއްވާނަންތޯއެވެ؟} އަޞްޙާބުން ދެންނެވިއެވެ. އާދޭހެވެ. اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައި މީހުންކުރެ އެންމެ ރަނގަޅުބަޔަކީ، ތިޔަބައި މީހުންކުރެ އެބައެއްގެ ޢުމުރު ދިގުވުމާއެކު، ތިޔަބައި މީހުންކުރެ އެބައިމީހުންގެ ޢަމަލުތައް އެންމެ ރަނގަޅުބަޔަކުއެވެ.}

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7212 (146/12) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ...، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ...، برقم: 2981 (247/7،248) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ طُوبَى لِمَنْ طَالَ عُمُرُهُ...، برقم: 5628 (520/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الزُّهْدِ، مَاذُكِرَ عَن نَبِيِّنَا ﷺ فِي الزُّهْدِ، برقم: 35563 (124/19،125)

މަރުވުމުގެކުރީގައި ހެޔޮޢަމަލުތަކެއް ކުރުމަށް ތައުފީޤުލިބުމަކީ ރަނގަޅުގޮތުގައި ނިމިދިއުމުގެ ޢަލާމާތެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އަލްޙާކިމާއި، އިބްނުޙިއްބާން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ، قَالَ ﵁: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا اسْتَعْمَلَهُ.} فَقِيلَ: كَيْفَ يَسْتَعْمِلُهُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: {يُوَفِّقُهُ لِعَمَلٍ صَالِحٍ قَبْلَ الْمَوْتِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالْبَغَوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {اللهُ ތަޢާލާ އެކަލާނގެ އަޅަކާމެދު ހެޔޮގޮތެއް އިރާދަކުރައްވާހިނދު، އޭނާއަށް ތައުފީޤުދެއްވައެވެ.} އަޞްޙާބުން ދެންނެވޫއެވެ. އޭނާއަށް ތައުފީޤުދެއްވަނީ ކޮންގޮތަކަށްތޯއެވެ. اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މަރުވުމުގެ ކުރީގައި ހެޔޮ ޢަމަލުކުރުމަށް އޭނާއަށް ތައުފީޤުދެއްވުމުންނެވެ.}

اللهُ ގެ ރަޙުމަތުން ހެޔޮއުންމީދު މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ.

اللهُ ގެ ރަޙުމަތްތަކުގެ މަޢްފިރަތަށް ބަލާއަށް ހަނދާންކޮށްދިނުން، އޭނާގެ ފިރިހަސްކަލާނގެ ރަޙުމަތުން ހެޔޮއުންމީދު ކާމިލުވުމަށް ބޭނުން ކަމެކެވެ. އަދި، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައި ވަނީއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، قَبْلَ مَوْتِهِ بِثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، يَقُولُ: {لَا

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْقَدَرِ...، بَابُ مَا جَاءَ أَنَّ اللهَ كَتَبَ كِتَابًا...، برقم: 2142 (450/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12037 (94،93/19) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1258 (483/1) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الرِّقَاقِ، بَابُ اسْتِحْبَابِ طُول العُمْرِ لِلطَّاعَةِ...، برقم: 4098 (290/14) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1391 (319/2)

يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللهِ عَزَّ وَجَلَّ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލައްވާ ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވަފާތުވެވަޑައިގަތުމުގެ ތިން ދުވަސް ކުރިން ނަޞީޙަތްކުރެއްވި އަޑުފުޅު ތިމަންނާ އައްސަވީމެވެ. ނަޞީޙަތްކުރެއްވިއެވެ. {ޢައްޒަވަޖައްލަ اللهُ ގާތުގައި ތިމާގެ ހިތްނިޔަތް ހެޔޮވެގެންނާ ރަނގަޅުވެގެންވީ ތިބެހައްޓައިގެންނުކުރު އެކަނިވެސް މަރުނުވާ ހުރިކަމެވެ.}

ނަޞީޙަތްތަކުން ސާބިތުވާގޮތުގައި اللهُ ގެ ރަސޫލާއަށް ވަފާތުވުމުގެ ކުރިން އެކަމާނުގެ ރަސޫލާއަށް ފާޅުކުރެއްވުމަށް އުފާކުރެއްވި އެކަމާނުގެ ތަޢާލާގެ ނަޞީޙަތްކުރެއްވީ ގާތުގައި ވަޑައިގަތުމުން ކުރިއަށްވުރެ ތަފާތުވާނެ ކަމެއް ނުވާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް اللهُ ތަޢާލާ ބަލާނީ ރަޙުމަތްތެރިކަމަށް ހެޔޮވިސްނުމަށް ރަޙުމަތްތެރިވުމަށްވެއެވެ. އެކަމާނުގެ ފާޅުކުރައްވައިގެންފާނެއެވެ. ހެއްކަވެސް އެކަމާނުގެ ރަޙުމަތް ހެޔޮކަމާގެ ނިޔަތުގައި ގެންދިޔައީ ދުނިޔެއިން ނުކުމެވަޑައިގަތުމެވެ. އެކަމަށްޓަކައި ނަޞީޙަތް ރަނގަޅުވާނެކަމަކީ ކިޔަވާފައިވާ އެއް ހަދީޘެއް ގެ ސަބަބެއް ކަމުގައިވެއެވެ. {يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ} މާނައީ: {އެ މީހަކު މަރުވި ގޮތުގެ މަތީގައި އެ މީހަކު ދިރުއްވައި ތެދުކުރައްވާނެއެވެ.}

މިއަށްފަހު ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ނަޞީޙަތް އެ ކަލޭގެފާނު اللهُ ތަޢާލާގެ ހަޟްރަތަށް ރުޖޫޢަވެ ވަޑައިގަންނަވާ ދުވަހު ކުރެއްވި ނަޞީޙަތެވެ. عَنْ جَابِرٍ ﵁، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ، يَقُولُ:{يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَأَبُويَعْلَى،

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَّةِ...، بَابُ الْأَمْرِ بِحُسْنِ الظَّنِّ بِاللهِ...، برقم: 82– (000) (ص/2206) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِن حُسنِ الظَّنِّ بِاللهِ عِندَ الْمَوتِ، برقم: 3113 (31/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزُّهْدِ، بَابُ التَّوَكُّلِ وَالْيَقِينِ، برقم: 4167 (267/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14580 (437/22) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الرَّقَائِقِ، ذِكْر الأَمْر لِلمُسْلِمِ بِحُسْنِ الظَّنِّ بِمَعْبُودِهِ...، برقم: 636 (403/2) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1888 (330/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ حُسْنُ الظَّن بِاللهِ، برقم: 1455 (272/5)

وَالْبَغَوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުން ލެއްވި ޖާބިރު ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވި އަޑުފުޅު ތިމަންނާ އައްސެވީމެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހަކު މަރުވި ގޮތެއްގެމަތީގައި އެ މީހަކު މަޙުޝަރަށް ފޮނުއްވޫނުއްހެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުން ލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާ އާއި، އައްތިރުމިޛީ ޙަސަނު ސަނަދަކުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَى شَابٍّ وَهُوَ فِي الْمَوْتِ، فَقَالَ: {كَيْفَ تَجِدُكَ؟} قَالَ: أَرْجُو اللَّهَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَأَخَافُ ذُنُوبِي. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ فِي مِثْلِ هَذَا الْمَوْطِنِ، إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا يَرْجُو، وَآمَنَهُ مِمَّا يَخَافُ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَبُونُعَيمٍ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުން ލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ނަބިއްޔާ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާ [illegible] [illegible]؟} އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑު اللهގެ ރަޙްމަތަށް އުއްމީދުކުރަމެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުގެ ފާފަތަކަށް އަޅުގަނޑު ބިރުގަންނަމެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَّةِ...، بَابُ الْأَمْرِ بِحُسْنِ الظَّنِّ بِاللهِ...، برقم: 83– (2878) (ص/2206) وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14543 (413/22) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ التَّفْسِيرِ، تَفْسِيرُ سُورَةِ حم الْجَاثِيَةِ، برقم: 3745 (532/2) ، وَفِي تَفْسِيرُ سُورَةِ التَّغَابُنِ، برقم: 3870 (576/2، 577) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ إِخْبَارِهِ ﷺ، بَابُ إِخْبَارِهُ ﷺ عَنِ البَعْثِ وَأَحْوَالِ النَّاسِ فِي ذَلِكَ اليَومِ، برقم: 7319 (311/16، 312) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 134–(1901) (415/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الرِّقَاقِ، بَابُ إِذَا هلَكُوا بِالْعَذَابِ بُعِثُوا عَلَى نِيَّاتِهِمْ، برقم: 4207 (401/14، 402) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1011 (134/2)

[2] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ، برقم: 983 (302/3) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ مَا يَقُولُ الْمَرِيضُ إِذَا قِيلَ لَهُ: كَيْفَ تَجِدُكَ؟ برقم: 10834 (390/9) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزُّهْدِ،بَابُ ذِكْرِ الْمَوْتِ وَالِاسْتِعْدَادِ لَهُ، برقم: 4261 (328/5، 329) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (292/6) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1368 (309/2)

ﷲ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީހަކު މަރަން ހާސިލުވެފައިވާ ހާލަތުގައި ﷲގެ [illegible] [illegible]، ބިރުވެރިވުން އެމީހެއްގެ ހިތުތެރޭގައި ވަނީނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން އެ މީހަކު އެދޭކަމެއް ﷲ ތަޢާލާ އޭނާއަށް [illegible] އަދި އެ މީހަކު ބިރުވެރިވާ ކަންތަކުން އެކަލާނގެ ސަލާމަތްކޮށް [illegible] [illegible]}

މަރަން ހާސިލުވެފައިވާ މީހެއްގެގާތުގައި ދުޢާކުރުމާއި،
ﷲ ހަނދުމަކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

މަރަން ހާސިލުވެފައިވާ މީހާގެ ގާތަށް [illegible] މީހުން ހާސިލުވުމާއި، އޭނާގެ ގާތުގައި ﷲ ހަނދުމަކުރުމުގެ ގޮތުން [illegible] [illegible] މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

1- އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އުއްމުސަލަމާ ކަމަނާގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރައްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {إِذَا حَضَرْتُمُ الْمَرِيضَ، أَوِ الْمَيِّتَ، فَقُولُوا خَيْرًا، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤَمِّنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ.}، قَالَتْ: فَلَمَّا مَاتَ أَبُو سَلَمَةَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أَبَا سَلَمَةَ قَدْ مَاتَ، قَالَ: {قُولِي: (اللهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلَهُ، وَأَعْقِبْنِي مِنْهُ عُقْبَى حَسَنَةً.)} قَالَتْ: فَقُلْتُ، فَأَعْقَبَنِي اللهُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ لِي مِنْهُ مُحَمَّدًا ﷺ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَأَبُونُعَيمِ) [1] މާނައީ: “އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُقَالُ عِنْدَ الْمَرِيضِ وَالْمَيِّتِ، برقم: 6–(919) (ص/633) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَلْقِيْنِ الْمَرِيضِ عِندَ الْمَوتِ...، برقم: 977 (298/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِيمَا يُقَالُ عِنْدَ الْمَرِيضِ إِذَا حُضِرَ،برقم: 1447 (439/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26608 (225،224/44) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 940 (394،393/23) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 86–(6964) (401،400/12) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْمُسْنَدِ الْمُسْتَخْرَجِ، برقم: 2055 (6/3)

އުއްމުސަލަމަތުގެފާނުގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވި އެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ބަލިމީހެއްގެ ގާތަށް ނުވަތަ މައްޔިތެއްގެ ކައިރިއަށް ޒިޔާރަތްކޮށްފިނަމަ، ހެޔޮބަހެއް ބުނާހުރިކަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން ބުނާ ބުނުމަށް މަލާއިކަތުން އާމީން ވިދާޅުވާހުއްޓެވެ.} އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. (ތިމަންގެ ފިރިކަލުން) އަބޫސަލަމަތުގެފާނު އަވަހާރަވުމުން، (އެ ޚަބަރު ދެންނެވުމަށްޓަކައި) ތިމަންކަމަނާ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން ދެންނެވީމެވެ. އޭ اللَّهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އަބޫސަލަމަތުގެފާނު އަވަހާރަވެއްޖެއެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކަމަނާ މިފަދައިން ދުޢާކުރައްވާށެވެ. (އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއި އޭނާގެ ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް އޭނާއަށްވުރެ ރަނގަޅު ބަދިވެރިޔަކު ދެއްވައިވާނދޭވެ!) އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަންކަމަނާ އެފަދައިން ދުޢާކުރީމެވެ. ފަހެ، އޭނާއަށްވުރެ ރަނގަޅު ބަދިވެރިޔަކު اللَّهُ ތަޢާލާ ތިމަންކަމަނާއަށް ދެއްވިއެވެ. (އެއީ) މުޙައްމަދު ﷺ އެވެ.“

2- އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އުއްމުސަލަމަތުގެފާނުގެއަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى أَبِي سَلَمَةَ وَقَدْ شَقَّ بَصَرُهُ، فَأَغْمَضَهُ، ثُمَّ قَالَ: {إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ.}، فَضَجَّ نَاسٌ مِنْ أَهْلِهِ، فَقَالَ: {لَا تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِلَّا بِخَيْرٍ، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤَمِّنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ.}، ثُمَّ قَالَ: {اللهُمَّ اغْفِرْ لِأَبِي سَلَمَةَ، وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدِيِّينَ، وَاخْلُفْهُ فِي عَقِبِهِ فِي الْغَابِرِينَ، وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ، وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ، وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އުއްމުސަލަމަތުގެފާނުގެއަރިހުން

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابٌ فِي إِغْمَاضِ الْمَيِّتِ وَالدُّعَاءِ لَهُ إِذَا حُضِرَ، برقم: 7–(920) (ص/634) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ تَغْمِيضِ الْمَيِّتِ، برقم: 3118 (37،36/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَغْمِيضِ الْمَيِّتِ، برقم: 1454 (443/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26543 (165/44) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ إِخْبَارُهُ ﷺ، ذِكْرُ أَبِيَ سَلَمَةَ بن عَبْدِ الأَسَدِ الْمَخْزُومِي، برقم: 7041 (516،515/15)

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަށާ ވިދާޅުވި އެވެ. އަބޫސަލަމަތުމެގެފާނު (މަރަން ބާސިރުވެފައިވަނިކޮށް) އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައި ގަތުމަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އޭރު އޭނާގެ ދެލޮލު ހުޅުވަނި ބޮޑުވެފައެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އޭނާގެ ދެލޮލު ލައްބަވައިލެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ހަށިގަނޑާ ފުރާނަ ވަކިވެގެންދިޔައިރު، ލޮލު އެއާ ބަލަމުން ދުރުއްޖެވެ.} މި އެހިނދުގައި އޭނާގެ އަހުލުވެރިންގެ ބައެއް އަޑުގަދަކޮށް ވެސް ހަޅޭއްލަން ފެށިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން އަމިއްލަ ނަފްސުތަކަށް ހެޔޮދުޢާ ފިޔަވައި ނުކުރައްވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މަލާއިކަތުން ތި ބުނާބަސްތަކަށް އާމީން ވިދާޅުވެއެވެ.} އެއަށްފަހު ދުޢާ ކުރެއްވިއެވެ. {އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަބޫސަލަމަތުމެގެފާނުގެ ފާފަފުއްސަވައިދެއްވާނދޭވެ! އަދި ތެދުމަގު ލިބިގެންވާ މީސްތަކުންގެ މެދުގައި އޭނާގެ ދަރަޖަ އުފުއްލަވައިދެއްވާނދޭވެ! އަދި އޭނާގެ ދަރިކޮޅުގައި ދިރިހުރި މީހުންގެ ތެރެއިން ބަދަލުގައި ބަލަހައްޓަވާނދޭވެ! އަދި އަހުރެމެންނާއި އޭނާއަށް ފާފަފުއްސަވައިދެއްވާނދޭވެ! އަދި އޭނާއަށްޓަކައި ކަބުރު ތަނަވަސްކުރައްވައި ދެއްވާނދޭވެ! އަދި އޭނާއަށް އެތަނުގައި ނޫރުއަޅުއްވައިދެއްވާނދޭވެ!}“

މަރަން ބާސިރުވެފައިވާ މީހާއާމެދު ކުރަން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަންތައްތައް

މަރަން ބާސިރުވެފައިވާ މީހާއާމެދު އަންނަނިވިގޮތުގެމަތިން ކަންތައްތައްކުރުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ.

1- لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ މިކަލިމަ ތަލްޤީނުކުރުން:

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ހަނދާންކޮށްދިނުމަށް އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީގެ އަރިހުން މުސްލިމާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ،

وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه،وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.{ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން މަރަށް ޙާޟިރުވެފައިވާ މީހުންނަށް لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ މިކަލިމަ ތަލްޤީނުކޮށްދޭށެވެ.} (އެބަހީ: މަޖުބޫރުކުރުމަކާނުލައި އެ ކަލިމަ ކިޔައިދޭށެވެ.)

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި މުޢާޛު ބްނު ޖަބަލުގެ އަރިހުން އަލްޙާކިމު ޙަދީޘްކަމުގައި ޞައްޙަ ރިވާކުރައްވައި، އަލްޙާފިޡު އަބޫދާވޫދާއި، ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘްކަމުގައިވެއެވެ. عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ ﵁ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {مَنْ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالشَّاشِي)[2] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި މުޢާޛު ބްނު ޖަބަލުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވީ ތިމަން ކަލޭގެފާނު އަޑުއައްސަވައިފީމެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެމީހަކު މި ދުނިޔޭގައިބުނާ އެންމެ ފަހު ބަހަކީ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ކަމުގައިވެއްޖެނަމަ (ވަންނާނެވެ!) އޭނާއަށް ސުވަރުގެ ވާޖިބުވެއްޖެއެވެ.}

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ މި ކަލިމަ ތަލްޤީނުކޮށްދިނުމަކީ ސުންނަތަ [illegible]، އެ މީހަކު އަމިއްލައަށް އެ ކަލިމަ ކިޔާފާނެނަމަ، [illegible] މީހުންނަށެވެ. އެ މީހަކު

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ تَلْقِينِ الْمَوْتَى لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، برقم: 1–(916) (ص/631) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَلْقِيْنِ الْمَرِيضِ عِندَ الْمَوتِ...، برقم: 976 (297/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ تَلْقِينِ الْمَيِّتِ، برقم: 1826 (5/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَلْقِينِ الْمَيِّتِ...، برقم: 1445 (437/2،438) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، في تلقين الْمَيِّتِ، برقم: 10970(117/7،118)

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي التَّلْقِيْنِ، برقم: 3116 (34/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22034 (363/36) ، وَ برقم: 22127 (443/36) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَكِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1300 (497/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيمَانِ، برقم: 93 (198/1،199) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 221 (112/20) ، وَالشَّاشِي فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1372 (270/3)

އަމިއްލައަށް އެ ކަލިމަ ކިޔޭވަރުވާ މީހެއްގެ ގޮތުގައި ކިޔައިދިނުމަކީ މާނައެއްހުރި ކަމެއްނޫނެވެ.

ހަމައެފަދައިން ޝަހާދަތުގެކަލިމަ ކިޔައިދިނުންވެސް، އެ މީހެއްގެ ބުއްދި ސަލާމަތުން ހުރިކަން ހުރި، އަދި އެ ކަލިމަ ކިޔުމަށް ކުޅަދާނަކަން ލިބިގެންވާ މީހާ މަރަން ބާސިރުވެފައިވާ ހިނދުގައެވެ. ފަހެ، އެ މީހެއްގެ ބުއްދިފިލައިގޮސް އަމިއްލައަށް ބަހެއްބުނެވޭވަރު ނުވާއިރު ފަހެއްސުރުކުރާކަށް. ވާހަކަދައްކާކަމުން އިތުރުވެފައިވާ މީހާ ޝަހާދަތުގެ ކަލިމަ އޭނާގެ ހިތުން ރުހުމާއި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ، މަރަން ބާސިރުވެފައިވާ މީހާއަށް އުނދަގޫވާކަން ފެނޭފަދައިން އެކަލިމަ ކިޔުމަށް މަޖުބޫރު ކޮށްގެން ނުވާނެކަމުގައެވެ. ވަގުތަކީ އިންސާނަކަށް ކުރިމަތިވާނެ އެންމެ ދަތި އުނދަގޫ ވަގުތުކަމުގައިވާތީ ފަހަރުގައި އޭނާއަށް މަޖުބޫރުކުރެވިގެން އެ ކަލިމަ ކިޔުއްވުމަށް އުޅުމުގައި އެވަގުތު އެކަން ދުރުން ބޭރުވުން ނުރުހުމާއި ބަހެއް ބުނެފިނަމަ ބޭރުވެރިކަން އޮތުމާއި އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ މިބަސް ކިޔާދިނުން، އެކަމަކު މަޖުބޫރުކުރުމެއް ނުވާނެއެވެ.

އެއާއިއެކު، އޭނާއަށް އެކަށިގެންވާ އަމިއްލައަށް ކިޔައިދިނުމުގެބަދަލުގައި އޭނާއަށް އެއަށް އިތުރަކަށް މަޖުބޫރުކުރެވިދާނެކަމުގެ އޭނާގެ ގޮތުގައި އެ ކަލިމަ އަނެއްކާވެސް ކިޔުއްވާށެވެ. ފަހެ، އެހެން އެއް ފަހަރުކޮށް ޝަހާދަތް ކިޔައިދީފިނަމަ، އޭގެފަހުން އިތުރަށް ވާހަކައެއް ދައްކައި ބަހެއް ނުބުނާހާހިނދަކު އެކަލިމަ ކިޔުއްވާކަށް ނުވާނެއެވެ. ނަމަވެސް އެއަށްފަހު އޭނާ އެއްވެސް ބަހެއް ބުނެފިނަމަ، އޭނާގެ ދުލުންބުނާ އެންމެ ފަހު ބަހަކީ، ޝަހާދަތުގެ ކަލިމަކަމުގައި ވުމަށްޓަކައި އަލުން ތަކުރާރުކުރަން ޖެހެއެވެ.

ޢިލްމުވެރިންގެ ގިނަ ބަޔަކު ދެކޭގޮތުގައި މަރަށްބާސިރުވެފައިވާ މީހާގެ ގޮތުގައި ތަލްޤީނުކުރުމަކީ، ޝަހާދަތުގެ ކަލިމަ، اللّٰهُގެ އެއްކަލާނގެކަން ހެކިވުމުގެ ކަލިމަ ކަމުގައިވާ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ އެވެ. އެއީ މިކަމާގުޅޭގޮތުން ހަދީސްތަކުން ބަޔާންވެ ތަކުރާރުގައި ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި ތަޢުޒިޔަތްކޮށްދީ ދުޢާކުރުންވެސް، ސުންނަތެއްގެ ތެރެ ކަލިމައެވެ. އެހެނީ އެ ވަގުތު އާއިލާއަށް ހަނދާންކޮށްދިނުން ބޭނުންވެސް ތަޢުޒިޔަތުގެ ކަލިމައެވެ. އެ ކަން ފުރިހަމަވާނީ، އެ ދެކަލިމަ ކިޔައިދީގެންކަމަށް އެ ބޭކަލުން ދެކޭކަމަށްވެއެވެ.

2- ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިވާގޮތުން ކަނާތްފަރާތަށް ބޭއްވުން:

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަބޫޤަތާދާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބައިހަޤީއާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި، ސަޙީޙު ބަޔާންކުރައްވައި އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަޔާންކޮށްދެއްވައިފައެވެ. عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حِينَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ سَأَلَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ مَعْرُورٍ، فَقَالُوا: تُوُفِّيَ، وَأَوْصَى بِثُلُثِهِ لَكَ يَا رَسُولَ اللهِ، وَأَوْصَى أَنْ يُوَجَّهَ إِلَى الْقِبْلَةِ لَمَّا احْتُضِرَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {أَصَابَ الْفِطْرَةَ، وَقَدْ رَدَدْتُ ثُلُثَهُ عَلَى وَلَدِهِ.} ثُمَّ ذَهَبَ فَصَلَّى عَلَيْهِ وَقَالَ: {اللهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَأَدْخِلْهُ جَنَّتَكَ، وَقَدْ فَعَلْتَ.} (رَوَاهُ الْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަބޫޤަތާދާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ މަދީނާއަށް ހިޖުރަކުރައްވައި ވަޑައިގެންނެވިއިރު، އަލްބަރާއު ބިން މަޢުރޫރު ކޮބައިތޯ ސުވާލު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން، މީސްތަކުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވެއްޖެއެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނުވެސް، އެ ކަލޭގެފާނުގެ މުދަލުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ކަލޭގެފާނަށް އެރުވުމަށް ވަސިއްޔަތް ކުރައްވާފައެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނު މަރަށް ޙާޟިރުވުމުން ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިވާގޮތަށް ބޭއްވުމަށްވެސް ވަސިއްޔަތް ކުރައްވާފައެވެ. ދެން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފިއެވެ. {އޭނާ ފިޠުރަތުގެ މަގު ލިބިގެންފިއެވެ. ދެން، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާގެ މުދަލުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި، އޭނާގެ ދަރިންނަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ރައްދު ކުރައްވައިފީމެވެ.} އެއަށްފަހު އެ ކަލޭގެފާނު ޤަބުރު ކައިރިއަށް ވަޑައިގެން ޖަނާޒާ ކުރައްވައިފިއެވެ. ބަޔާންކުރައްވައިފިއެވެ. {އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭ! އޭނާއަށް

---

[1] الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1306 (499/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ تَوْجِيهِهِ نَحْوَ الْقِبْلَةِ، برقم: 6604 (539/3)

ޗާޗަޗުއްސަވާނދޭވެ! އޭނާއަށް ދަރުމަތްތެރިވާނދޭވެ! ތިމަންރަސްކަލާނގެ ސުވަރުގެއަށް އޭނާ ވައްދަވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންރަސްކަލާނގެ އިނާމުކުރައްވައިފިއެވެ!}

އަލްޙާފިޡު ވިދާޅުވިއެވެ. "މަރަން ޙާޟިރުވެފައިވާ މީހާ ކުރިމަތިވާ ގޮތަށް ބައްޓަމަން މިނިޔަން ބަޔަކީބައްގައި އަޅުކަމަށްވާކަމެއް ތިމަންނާއަށް އަނިޔާގެންނެވޭ ނުވެއެވެ."

އަލްއިމާމް އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލުން ޒައިނަބުގެ ފާނުގެ އަވަށްޓެރިޔާގެ ވާހަކަގައި، އެ ކަމަނާ ޙާލަތައް ކުރިމަތިވުމުން ރޯފުޅުވެވަޑައިގަތުމުން، އެ ކަމަނާގެ ކައިރީގައި ހުރިމީހުން ރޮއެވެ. ކޮއްކޮ ކެނޑިގެން އުޅުނުކަމެވެ.[1]

މަރަން ޙާޟިރުވެފައިވާ މީހާއާ ބެހޭގޮތުން ގޮތެއް، މިހާރު ނިޔަން އޮތްވަރު އެންމެނާއަށް ގެންގުޅުމުގައި ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަޚުލާޤަކީ ބަރާބަރުވުން ގޮތެވެ. އަދި އޭގެ މައްޗާ ކަމާ ގުޅޭ ބައްޕަރުބަސް އަނގައިވާގޮތް ފާޅު ވާހަކަ ވެއެވެ.

އަލްއިމާމް ސްޔޫޠީގެ އަޚުރުން އައިސްވެފައިވާ ރިވާޔަތެއްގައި އެ ކަލޭގެފާނު ދަރިކަލަކަށް ކުރިމަތިވިޔަސް، މަރަން ޙާޟިރުވެފައިވާ އުޅުނުކަމަށް އޭނާގެ ދަރިން ކުރިމަތިވާގޮތް ބަލަހައްޓާ ކިޔައިދިނުން އުސޫލުކުރެއް ބައްލަވާ. އެއީ އެނާގެ ދުވަސް ދުވަހުގެ ދޮށްގައި ޑެއިލި ވާކެން ބައްލަވަން ޖެހޭއެވެ.[2]

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 27615 (588/45) **ޙުކުމް:** މުސްނަދު އަޙްމަދުގެ ތަޙްޤީޤުކުރެއްވި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ، މިޙަދީޘް ސަނަދުން ސާބިތުވާ ވަރަކަށް ނުރަނގަޅުކަމެވެ. ސަބަބަކީ މި ރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައި "ތަދުލީސް" ކުރައްވާ ރާވީއަކު ކުރިމަތިވާ ޚަބަރަކުން ބަޔާން އިސްނާދު ރިވާކުރައްވާފައިވުން، "عَنْ" ގެ ބަސްފުޅުންނަކަށްވުމާ، މީގެ އިތުރަށް މި ރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައި އުބައިދުﷲ ބިން އަބީ ބިން އަބީރާފިޢު ނަމަކަށްވާތީ ސަރީފު ރާވީއަކު ވުމެވެ. "މުޚުތަޞަރު"

[2] **ޙުކުމް:** އެއްވެސް ޙަދީޘް ރިވާޔާތްކުރައްވާފައިވާ ނުފެނޭ، އަލްއިމާމް ސުޔޫޠީ ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތަކަށްވުރެ ފުރިހަމަ ސަނަދެއް މައްސަލައިގައި ޔަޤީންކަމާ ގޮތަށް ސޫރަތެއް ވިދާޅުވެފައިވާ ކަން ދޮކަޅަށްވާ ބޭފުޅަކު ވަރަން ދިނަ މަސައްކަތް ކަނޑައެޅިގެން ސޫރަތެއް ވިދާޅުވެފައިވާކަން އެއްވެސް ދޮކަޅު ފެންނަ ގޮތެއް ނުވެއެވެ.

ނަމަވެސް ސޫރަތީ ޔޫސުފުގެ މަސްޢޫދު ދޮކަޅުގައިވާ "އަލްމުޙައްޤިޤު" ގައި، މަރަންޙާޟިރުވެފައިވާ މީހާ ކުރިމަތިވާ ކުރިމަތިލާ ބޭއްވުން. މި އެއްވާނޭގޮތުން ޔަޤީންވާ ކަމެވެ. "ދުހުން ބޭއްވުން ދުޢާއިއްޖެހުމުގެ ދުވަހު ދު ލަފާކުރެއްވެއެވެ. **ބަލާ:** 110 ވަނަ ސަފްޙާގައި.

ކުރިން ބަޔާންކުރުމުން ގޮތަކީ އިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަ ބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތެވެ. އެ ގޮތަށް އަމަލުކުރުން އައުލާކަންބޮޑެވެ.

3- މަރަށް ނާޒިލުވެފައިވާ މީހާގެގާތުގައި ޔާސީންސޫރަތް ކިޔުން.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި މަޢުޤިލު ބްނު ޔަސާރުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވުދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އަލްޙާކިމާއި، އިބްނުޙިއްބާނު ރިވާކުރެއްވި އަދި އަލްޙާކިމާ. އިބްނުޙިއްބާނާ ދެ ބޭކަލުން ސައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {يس قَلْبُ الْقُرْآنِ، لَا يَقْرَؤُهَا رَجُلٌ يُرِيدُ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَالدَّارَ الْآخِرَةَ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ، وَاقْرَءُوهَا عَلَى مَوْتَاكُمْ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، النَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالرُّويَانِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި މަޢުޤިލު ބްނު ޔަސާރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ޔާސީން ސޫރަތަކީ، ޤުރްއާނުގެ ހިތެވެ. ﷲ ތަބާރަކަ ވަތަޢާލާގެ ރުހިވޮޑިގަތުމާއި، އާޚިރަތްދުވަހުގެ ހެވަށްއެދި މީހަކު އެ ސޫރަތް ކިޔައިފިނަމަ އޭނާގެ ފާފަ ނުފުއްސި ނުވާނެއެވެ.

---

109 ވަނަ ސަފްޙާގެ ބާކީ: وَالوَجْهُ الثَّانِي: وَهُوَ الصَّحِيحِ الْمَنصُوصُ لِلشَّافِعِيّ فِي البُوَيطِي. وَبِهِ قَطَعَ جَمَاهِيرُ العِرَاقِيِّينَ، وَهُوَ الأَصَحُّ عِندَ الأَكْثَرِينَ مِن غَيرِهِمْ، وَهُوَ مَذْهَبُ مَالِكُ وَأَبِي حَنِيفَةَ: يَضْجَعُ عَلَى جَنْبِهِ الأَيْمَنَ، مُسْتَقْبِلَ القِبْلَةَ، كَالْمُوضِوعِ فِي اللَّحْدِ، فَإِن لَمْ يُمْكِنْ لِضِيقِ الْمَكَانِ أَو غَيرِهِ، فَعَلَى جَنْبِهِ الأَيْسَرِ إِلَى القِبْلَةِ، فَإِنْ لَمْ يُمْكِنْ فَعَلَى قَفَاهُ.

"ދެވަނައީ: ޝާފިޢީގެފާނުވެސް ވިދާޅުވެވާގޮތްކަމަށް އަލްބުވައިޠީގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އަދި އިރާޤުގެ ގިނައިލްމުވެރިންނާއި އެހެންވެސް ގިނައިލްމުވެރިން، މާލިކާއި އަބޫޙަނީފާވެސް [illegible]، އޭނާ ބައްވާނީ، ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލާގޮތަށް ކަނާއްފަރާތަށެވެ. އެއީ ލައްޙިދާ [illegible] ބާއްވާގޮތެވެ. ތަނުގެ ހަނިކަމުގެ ނުވަތަ އެހެން ސަބަބަކާހުރެ އެގޮތަށް ބާއްވަން ނުވެއްޖެނަމަ [illegible] [illegible] [illegible] ބާއްވާނީއެވެ. [illegible] [illegible] ބާއްވާނީއެވެ."

ބައްލަވާ! الْمَجْمُوعُ شَرْحِ الْمُهَذَّبِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (الْخَامِسَةَ) يُسْتَحَبُّ أَن يُسْتَقْبَلَ بِهِ الْقِبْلَةَ...، (106/5) "މުތަރުޖިމު"

[1] أَبُودَاوُدُ ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ القِرَاءَةَ عِندَ الْمَيِّتِ، برقم: 3121 (39/5)، النَّسَائِيُّ، فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، فِي عَمَلِ اليَومِ وَاللَّيلَةِ، مَا يقْرَأ على الْمَيِّت، برقم: 10846 (394/9) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20300 (417/33) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، فِي كِتَابِ فَضَائِلِ القرآن، برقم: 2127 (766/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3002 (269/7) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 511 (220/20) ، وَالرُّويَانِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: ،1284 (323/2)

ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މަރަށް ހާސިރުވެފައިވާ މީހުންގެ ގޮތުގައި އެ ސޫރަތް ކިޔަވާދުނިކަމެވެ.}

އިބްނުޙިއްބާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”މި ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ، މަރަށް ހާސިރުވެފައިވާ މީހާގެ ގޮތުގައި މިސޫރަތް ކިޔެވުމެވެ. މައްޔިތާގެ ގޮތުގައި ކިޔެވުމެއް ނޫނެވެ.“

އިބްނުޙިއްބާނުގެ މިބަސްފުޅަށް ބާރުލިބޭ ރިވާޔަތެއް، އަލްއިމާމު އަޙްމަދު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ މުސްނަދުގައި ޞަފްވާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. قَالَ: فَكَانَ الْمَشيَخَةُ يَقُولُونَ: إِذَا قُرِئَتْ عِنْدَ الْمَيِّتِ خُفِّفَ عَنْهُ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ) [1] މާނައީ:”ޞަފްވާނު (އިބްނު ޢަމްރު އައްސަކްސަކީ) ވިދާޅުވިއެވެ. ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި މަރަށް ހާސިރުވެފައިވާ މީހާގެކައިރީގައި ޔާސީންސޫރަތް ކިޔެވުމަކީ މަރުގެ ސަކަރާތްތައް ލުއިވާން ކަމެވެ.“

މުސްނަދުލްފިރްދައުސް ލިޔުއްވިކަލޭގެފާން (އަބޫމަންޞޫރު އައްދައިލަމީ) އޭނާގެ ކިތާބުގައި އަބުއްދަރްދާއާއި އަބޫޛައްރުގެ އަރިހުން މަރްފޫޢުކޮށް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ޙަދީޘުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: {مَامِن مَيِّتٍ يَمُوتُ، فَتُقْرَأُ عِنْدَهُ يس إِلاَّ هَوَّنَ اللهُ عَلَيهِ.} ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއްވެސް މީހަކު މަރުވާހިނދު އޭނާގެ ގާތުގައި ޔާސީންސޫރަތް ކިޔައިފިނަމަ اللهُ ތަޢާލާ އޭނާއަށް ލުއިކަން ނުދެއްވައި ނުވާނެއެވެ.}

4- މަރުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ލޯ މަރުވައިދިނުން.

އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައި މިކަން ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى أَبِي سَلَمَةَ وَقَدْ شَقَّ بَصَرُهُ، فَأَغْمَضَهُ، ثُمَّ قَالَ: {إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: އެ ކަމަނާއަށް اللهُ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16969 (172،171/28)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي إِغْمَاضِ الْمَيِّتِ وَالدُّعَاءِ لَهُ إِذَا حُضِرَ، برقم: 7-(920) (ص/634) ، ބައި:112 ސ ގައި

ރުއްސެވުންލެއްވި އުއްމުސަލަމާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫސަލަމާގެފާނު (އަވަހާރަވެފައިވަނިކޮށް) އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތުމަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އޭރު އޭނާގެ ދެލޯފުޅު ހުރީ ހުޅުވިފައެވެ. ފަހެ، އިތުރު އެކަލޭގެފާނު އޭނާގެ ދެލޯފުޅު ލައްޕައިލެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން ހަށިގަނޑާ ފުރާނަ ވަކިވެދާހިނދު ދެލޯ އެއަށް ބަލަމުން ގެންދެއެވެ.}

5- މައްޔިތާ ނިވައިކޮށްލުން.

މީހާ ނިޔާވުމަށްފަހު، އޭނާގެ ޢައުރަ ކަޝްފުވުމުން ސަލާމަތްކުރުމަށާއި، އޭނާގެ ހަށިގަނޑަށް އަންނަ ބަދަލު މީސްތަކުންގެ ލޯތަކަށް ފެންނަނުދިނުމަށްޓަކައި މައްޔިތާ ނިވައިކޮށްލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَن عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ "أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَ سُجِّيَ بِبُرْدِ حِبَرَةٍ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَابْنُ سَعْدٍ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

---

111 ވަނަ ސަފްހާގެ ބާކީ: وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ تَغْمِيضِ الْمَيِّتِ، برقم: 3118 (37،36/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَغْمِيضِ الْمَيِّتِ، برقم: 1454 (443/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26543 (165/44) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ إِخْبَارِهُ ﷺ، ذِكْرُ أَبِي سَلَمَةَ بنِ عَبْدِ الأَسَدِ الْمَخْزُومِي، برقم: 7041 (515/15) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ إِغْمَاضِ عَيْنَيْهِ إِذَا مَاتَ، برقم: 6606 (540/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 712 (315،314/23) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 152–(7030) (459،458/12) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ إِغْمَاضِ الْمَيِّتِ، برقم: 1468 (300،299/5)

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ البُرُودِ وَالحِبَرَةِ وَالشَّمْلَةِ، برقم: 5814 (147/7) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ تَسْجِيَةِ الْمَيِّتِ، برقم: 48–(942) (ص/651) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ تَسْجِيَتِهِ بِثَوْبٍ يُغَطَّى بِهِ جَمِيعُ جَسَدِهِ، برقم: 6612 (541/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ يُسَجَّى الْمَيِّتَ بِثَوبٍ، برقم: 1469 (301/5) ، وَابْنُ سَعْدٍ فِي الطَّبَقَاتِ، ذِكْرُ تَسْجِيَةِ رَسُولِ اللهِ، ﷺ حِينَ تُوُفِّيَ بِثَوبِ حِبَرَةٍ، (231/2)

ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު الله ﷺ އަވަހާރަވެ، ސުވަރުގެވަޑައިގެންނެވީ އާދައި ގޮތިޔަކެއް ހުރި ހަމަކަރައިގެ ސުލޫކާއިގެން ޢާއިޝާގެފާނުގެ ނަހިވައިރުކުރުމުނެވެ.“

މައްޗާގެ ގައިގައި ބޮޑުނިކަމެތިކަމުގެ ހިތްވަރާއި ކެތްތެރިކަމުގެ އިޙްތިރާމް އެއްބަސްވެލައްވައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ތަޢާލާ ދެއްވި ހިތްވަރުން ބަލަމުން ސަމާލުކަމާއި ވިސްނުން ހިފެހެއްޓެވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ރަސޫލު الله ﷺ ބޮސްދެއްވިއެވެ. ހަމައެފަދައިން އަވަހާރަވެ ސުވަރުގެވަޑައިގެންނެވުމުން އެ ކަލޭގެފާނު ރަސޫލުގެ އަބޫބަކުރުގެފާނު ބޮސްދެއްވިއެވެ. عَن يَزِيدَ بْنِ بَابَنُوسَ، قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى عَائِشَةَ، فَذَكَرْنَا وَفَاةَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم، فَقَالَتْ: دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ، فَجَعَلَ يُرَاوِحُ بَيْنَ خَدَّيهِ قُبْلاً، وَهُوَ يَقُولُ: "يَا نَبِيَّاهُ يَا صَفِيَّاهُ." (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُويَعْلَى، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَابْنُ سَعْدٍ) [1] މާނައީ: ޔަޒީދު ބިން ބާބަނޫސް ނަމަކަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެމެން އުއްމުލްމުއުމިނީން ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގަތީމުއެވެ. ދެން، މިމަންޒިލުން (އަ ކަމަނާގެ އަރިހުގައި) މާތްނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ސުވަރުގެވަޑައިގެން ވާހަކަ ދައްކާލީމުއެވެ. ދެން، އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވި އެވެ. (އިތުރުއަބޫބަކުރުގެފާނު އަވަހާރަވެ ސުވަރުގެވަޑައިގެންނެވި ރަސޫލުﷲގެ ކައިރިއަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އިތުރުއަބޫބަކުރުގެފާނު ދެ ކޯތާފަތުގައި ބޮސްދެއްވަމުން އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަމުން ގެންދެވިއެވެ. އޭ ޞަފިއްޔާ ނަބިއްޔާއެވެ. އޭ ޞަފިއްޔާ ރަސޫލުއްލާހުއެވެ.“

6- މަރުވުއްޖެކަން ޔަޤީންވުމާއެކު ކަށަވަރުކޮށްދެއްވި ކަންތައް އަވަސްކުރުން.

މިހާރު މަރުވުއްޖެކަން ޔަޤީންވުމާއެކު، އެހާ ވަގުތުން ރަސޫލުﷲގެ މައްޗާ ބެހޭ ކަންކަމުގެ ކަންތައް އެހާ ހިނގުމާއި ކަންނޮޅުވާލުމާއި ވަރުގަދަކަމާއި އަވަސްކުރުމާ ގުޅިގެންގޮސް ޚަރަދުވެގެންދާ ކަމެކެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ތަޢާލާ ދެއްވި ނުބައިން ބަލަ ވަރުވަރުގެ އަރިހުން އަބޫބަކުރު ރިވާކުރައްވައި އެ ބަދިރީގެ ސަނަދުމަތު އެކަލޭގެފާނު އެއްކަމަށް ވިދާޅުވެލައްވައިން

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25841 (34/43) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 606–(4962) (372،368/8) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1649 (131/3) ، وَابْنُ سَعْدٍ فِي الطَّبَقَاتِ، ذِكْرُ تَقْبِيلِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيق رَسُولَ اللهِ، ﷺ، بَعْدَ وَفَاتِهِ، (232/2)

ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ حُصَيْنِ بْنِ وَحْوَحٍ ﵁، أَنَّ طَلْحَةَ بْنَ الْبَرَاءِ ﵁ مَرِضَ فَأَتَاهُ النَّبِيُّ ﷺ يَعُودُهُ فَقَالَ: {إِنِّي لَا أَرَى طَلْحَةَ إِلَّا قَدْ حَدَثَ بِهِ الْمَوْتُ، فَآذِنُونِي بِهِ حَتَّى أَشْهَدَهُ فَأُصَلِّيَ عَلَيْهِ، وَعَجِّلُوهُ، فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِجِيفَةِ مُسْلِمٍ أَنْ تُحْبَسَ بَيْنَ ظَهْرَانَيْ أَهْلِهِ. (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالبَيْهَقِيُّ) [1]

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޙުޞައިން ބްނު ވަޙްވަޙުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޠަލްޙަތު ބްނު އަލްބަރާއުއަށް އާލާސްކަންލުޖެއް ޖެހުނެވެ. ދެން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ހާލުބެލުމަށް ވަޑައިގަތުމަށްޓަކައި ވަޑައިގަތެވެ. (ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެން) ޙަދީޘްކުރުއްވިއެވެ. {މިމަންކަލޭގެފާނު ފުރާވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ޠަލްޙަތުގެ އަރިހުން އަވަހާރަވުމުގެ އަސަރުތައް އެބަ ފެނިވަޑައިގަންނައެވެ. (ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވެއްޖެނަމަ) މިމަންކަލޭގެފާނަށް އެކަން އަންގާށެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނު ވަޅުލުމަށް އަވަސްކުރާށެވެ. އެހެނީ، އެއްވެސް މުސްލިމެއްގެ ފުރާނަނެތް ހަށިގަނޑު، އޭނާގެ އަހުލުވެރިންގެ މެދުގައި (ވަގުތުލައި ގިނައިރު) ބެހެއްޓުމަކީ އެކަށީގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ.}"

މަރުވެފައިވާ މީހެއްގެ ވަޞިއްޔަތާއި ދަރަނީގެ ޙުކުމްގައި އާނާ ހާޞިލު ވުމަށްޓަކައި މައްޔިތާ ވަގުތުން ފަސްކަންތޮއްޖަހައިލަމަ މައްޔިތާ ހަވާލުކުރުމަށް ފަރުވާކުރާކަމުގެ ނުވަތަ އެގޮތުން ފަސްކުރާ ފަސްކުރުމެއް ހިނގައި އެހެން ފަސްކުރުމަކީވެސް ވަގުތުން ނިމުނެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްތިރުމިޛީ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ﵁: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَهُ {يَا عَلِيُ! ثَلاَثٌ لاَ تُؤَخِّرُهَا، الصَّلاَةُ إِذَا أَتَتْ، وَالْجِنَازَةُ إِذَا حَضَرَتْ، وَالأَيِّمَ إِذَا وُجِدَتْ لَهَا كُفْوءًا.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެ ކަލޭގެފާނަށް

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ التَّعْجِيلِ بِالْجَنَازَةِ، برقم: **3159** **(71/5)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ التَّعْجِيلِ بِتَجْهِيزِهِ إِذَا بَانَ مَوْتُهُ، برقم: **6620** **(543/3)**

[2] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَعْجِيلِ الْجَنَازَةِ، برقم: **1075** **(378/3)** ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **828** **(197/2)**

ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.{އޭ ޢަލީއެވެ. ތިން ކަމެއް ވަގުތުން ފަސްނުކުރައްވާ ހުރިކަމެވެ. ފަރުޟު ނަމާދުގެ ވަގުތުވުމުން ނަމާދު ފަސްނުކުރައްވާހުރިކަމެވެ. ޖަނާޒާއެއް ގެނެވިއްޖެނަމަ (ކަށުނަމާދުކުރުމާއި ވަޅުލުން) ފަސްނުކުރައްވާހުރިކަމެވެ. ހުސްދަރިބައި އަންހެނާއާ ކުފޫވަމަތާ މީހަކުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ކައިވެނި ފަސްނުކުރައްވާހުރިކަމެވެ.}

7- މައްޔިތުގެ ދަރަނި އަދާކޮށްދިނުން.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި އިބްނުމާޖާއާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، أَنَّ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {نَفسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَي عَنْهُ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މުއުމިނާގެ ފުރާނަވަނީ، އޭނާގެ ދަރަނީގެ ސަބަބުން އެޅުވިގެންނެވެ. (އެބަހީ: އެ ފުރާނައާމެދު ވަކި ގޮތަކަށް ނުނިންމަވައި ފަސްކުރެއްވިގެންނެވެ.) އެއީ، އޭނާގެ ދަރަނި އަދާކޮށް ދެވިއްޖައުމަށް ދާންދެންނެވެ.}" އޭގެ މާނައަކީ، އެމީހާގެ ދަރަނި އަދާކޮށްދިނުމަކަށްދާންދެން އޭނާގެ ކަންތައް ވާހުރި ފަސްކުރެއްވިގެންނެވެ. އޭނާއީ ނަޖާކުރެއްވިގެންވާ މީހެއްކަމެއް ނުވަތަ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މަޢުލޫމުވެގެންވާ [illegible] [illegible] [illegible] އޭނާގެ [illegible] އެ ދަރަނި އަދާކުރުން [illegible]

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ، : 1078 (3/380) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الصَّدَقَاتِ، بَابُ التَّشْدِيدِ فِي الدَّيْنِ، برقم: 2413 (3/489) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9679 (15/425) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْبُيُوعِ، برقم: 2275 (2/34) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ التَّفْلِيسِ، بَابُ حُلُولِ الدَّيْنِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 11267 (6/81،82) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 186–(6026) (10/416) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2512 (4/143،144) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْبُيُوعِ، بَابُ التَّشْدِيدِ فِي الدَّيْنِ، برقم: 2147 (8/202)

ދޫކޮށްލައިވާ މީހާގެ ޙުކުމެވެ. ނަމަވެސް އެ މީހަކު ނިޔާވާއިރު، އޭނާގެ ދަރަންޏެއް އޮތުމާއެކު ދަރަނި އަދާކުރެވޭނެ ތަރިކައެއްނުވާކަމުގައިވީ އޭނާގެ ދަރަނި އަދާކުރުމުގެ ނިޔްޔަތުގައި ގަސްދުއޮތް މީހަކުނަމަ، އެފަދަ މީހާގެކިބައިން الله ތަޢާލާ އޭނާގެ ހައްޤު އަދާކޮށްދެއްވާނެކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެފަދަ މީހާއެކު އެއްފަދައިން އެމީހަކު މަރުވާއިރު މުދަލުހުރުމާއެކު، އޭނާގެ ދަރަނި އަދާކުރުމަށް އެދިގެންހުރި މީހާގެ ވާރިސުން އޭނާގެ މުދަލުން އެދަރަނި އަދާކުރުމަށްނުދިނިނަމަ، އެފަދަމީހާވެސްވަނީ الله ތަޢާލާ އޭނާގެ ހައްޤުއަދާކޮށްދެއްވާނޭ މީހަކުކަމުގައެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى اللَّهُ عَنْهُ، وَمَنْ أَخَذَ يُرِيدُ إِتْلاَفَهَا أَتْلَفَهُ اللَّهُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީހެއްގެއަތުން މުދަލެއް (ދަރަންޏެއް) ނަގާމީހާ އެ ނަގަނީ އަދާކުރުމުގެ ނިޔްޔަތުގައި ކަމަށްވާނަމަ (ދަންނާށެވެ!) اللهُ ތަޢާލާ އޭނާގެކިބައިން އެއެއްޗެއް އަދާކޮށްދެއްވާހުށްޓެވެ. އަދި މުދަލެއް (ދަރަންޏެއް) ނަގާމީހާ އެ ނަގަނީ ހަލާކުކޮށް ނަގައިލުމުގެ ނިޔްޔަތުގައިނަމަ، (އެބަހީ: ދަރަނި އަދާކުރުމުގެ ގަސްދުގައިނޫންނަމަ) اللهُ ތަޢާލާ އެއެއްޗެއް ގެއްލުވައިލައްވާހުށްޓެވެ.}

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދުއާއި، އަބޫނުޢައިމާއި، އަލްބައްޒާރާއި، އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {يَدْعُو اللَّهُ بِصَاحِبِ الدَّيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُوقَفَ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَيُقَالُ: يَا ابْنَ آدَمَ فِيمَ أَخَذْتَ هَذَا الدَّيْنَ؟ وَفِيمَ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَاب فِي الاِسْتِقْرَاضِ وَأَدَاءِ الدُّيُونِ...، بَابُ مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ ...، برقم: 2387 (3/115،116) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9407 (15/238) ، وَالْبَغَوِيُّ شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْبُيُوعِ، بَابُ التَّشْدِيدِ فِي الدَّيْنِ، برقم: 2146 (8/201،202)

ضَيَّعْتَ حُقُوقَ النَّاسِ؟ فَيَقُولُ يَا رَبِّ، إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنِّي أَخَذْتُهُ فَلَمْ آكُلْ وَلَمْ أَشْرَبْ وَلَمْ أَلْبَسْ وَلَمْ أُضَيِّعْ وَلَكِنْ أَتَى عَلَى يَدَيَّ إِمَّا حَرَقٌ، وَإِمَّا سَرَقٌ، وَإِمَّا وَضِيعَةٌ، فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: صَدَقَ عَبْدِي أَنَا أَحَقُّ مَنْ قَضَى عَنْكَ الْيَوْمَ، فَيَدْعُو اللَّهُ بِشَيْءٍ فَيَضَعُهُ فِي كِفَّةِ مِيزَانِهِ، فَتَرْجَحُ حَسَنَاتُهُ عَلَى سَيِّئَاتِهِ، فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ، وَذَكَرَ الْهَيْثَمِي فِي زَوَائِدِ الْبَزَارِ) [1]

މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލުﷲ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ޤިޔާމަތްދުވަހުން ދަރަނިވެރިޔާއަށް ﷲ ތަޢާލާ ނިދާއިއްވަވާނުއްޖެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ނިދާއިއްވެވުމުގެ ދަރުބާރުގައި އޭނާ ބަހައްޓަވާނުއްޖެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ބުނެވޭނުއްޖެވެ. "އޭ އާދަމުގެ ދަރިކަލުނާއެވެ. މިއީ ކޮންކަމަކު ކަލޭނގެ [illegible]؟ މީސްތަކުންގެ ޙައްޤުތައް [illegible] ނަގައިދީ [illegible] [illegible]؟ ފަހެ، އޭނާ ދަންނަވާނުއްޖެވެ. "އޭ [illegible] ރަސްކަލާނގެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަޅު އެ [illegible] [illegible] ދެނެވޮޑިގެންވެއެވެ. ފަހެ، އަޅު އެއިން އެއްޗެއް ކައިބޮއި ނުހަދަމުއެވެ. އަދި [illegible] [illegible] ނުހަދަމުއެވެ. އަދި [illegible] [illegible] [illegible]. ނަމަވެސް [illegible] [illegible]. އެތަކެތި އަނދައިގެން ދިޔައީއެވެ. ނުވަތަ އެތަކެތި ވަގަށްގެންދިޔައީއެވެ. ނުވަތަ ބަނގުރޫޓުވެދިޔައީއެވެ. ފަހެ، ﷲ ތަޢާލާ ނިދާއިއްވަވާނުއްޖެވެ. މިވަންރަސްކަލާނގެ އަޅު [illegible]. މިއަދު ތިބާގެ [illegible] [illegible] މިވަންރަސްކަލާނގެ [illegible] [illegible]. ފަހެ ﷲ ތަޢާލާ ނިދާއިއްވަވައި ކޮންމެވެސް އެއްޗެއް ގެނެއްވައި އޭނާގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ފަހެ، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ފަހެ، [illegible] [illegible] [illegible] އޭނާ ސުވަރުގެއަށް ވައްދަވާނުއްޖެވެ.}

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1708 (234/3) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1423 (663/2) ، كَشْفِ الأَسْتَارِ عَن زَوَائِدِ البَزَّارِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الدَّيْنِ، برقم: 1332 (114/2) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (141/4)

ދަރަނިވެރިންގެ މައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކޮށްދެއްވުމުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވަނީ އިންކާރުކުރައްވާފައެވެ. ނަމަވެސް އެކަލޭގެފާނަށް اللهُ ތަޢާލާ ކަންތައް ފަތަޙަކޮށްދެއްވައި ތަނަވަސްކަން އިތުރުވުމަށްފަހު ދަރަނިވެރިޔަކު ނިޔާވުމުންވެސް އޭނާގެ ދަރަނި އަދާކޮށް ދެއްވައި ކަށުނަމާދު ކޮށްދެއްވިއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُؤْتَى بِالرَّجُلِ الْمُتَوَفَّى، عَلَيْهِ الدَّيْنُ، فَيَسْأَلُ: {هَلْ تَرَكَ لِدَيْنِهِ فَضْلًا؟} فَإِنْ حُدِّثَ أَنَّهُ تَرَكَ لِدَيْنِهِ وَفَاءً صَلَّى، وَإِلَّا قَالَ لِلْمُسْلِمِينَ: {صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ.} فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْفُتُوحَ، قَالَ: {أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ، فَمَنْ تُوُفِّيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَتَرَكَ دَيْنًا، فَعَلَيَّ قَضَاؤُهُ، وَمَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِوَرَثَتِهِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ:

”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މީހަކު ނިޔާވުމުން ދަރަންޏެއް އޮތް ކަމުގައި ވާހިނދު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެއަރިހަށް (ކަށުނަމާދުކޮށްދެއްވުންއެދި) އެ މީހަކު ގެންނެވެއެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. {އޭނާގެ ދަރަނި އަދާކުރާން މުދަލެއް އޭނާދޫކޮށްފައިވޭތޯ؟} ފަހެ، އޭނާގެ ދަރަނި އަދާކުރެވޭވަރު މުދާވެރިކަމެއް އޭނާއަށް [illegible] އެކަލޭގެފާނު އޭނާގެ މައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކޮށްދެއްވައެވެ. އެހެންނޫންނަމަ މުސްލިމުންނަށް ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚާގެމައްޗަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الكَفَالَةِ، بَابُ مَنْ تَكَفَّلَ عَنْ مَيِّتٍ دَيْنًا...، برقم: 2298 (97/3) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَدْيُونِ، برقم: 1070 (374/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الصَّلَاةُ عَلَى مَنْ عَلَيْهِ دَيْنٌ، برقم: 1963 (66/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الصَّدَقَاتِ، بَابُ مَنْ تَرَكَ دَيْنًا أَوْ ضَيَاعًا فَعَلَى اللَّهِ وَعَلَى رَسُولِهِ، برقم: 2415 (490/3،491) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9848 (527/15) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ النِّكَاحِ، بَابٌ كَانَ لَا يُصَلِّي عَلَى مَنْ عَلَيْهِ دَيْنٌ، ثُمَّ نُسِخَ، برقم: 13345 (85/7) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوْسَطِ، برقم: 8810 (341/8) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2459 (99/4) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْبُيُوعِ، بَابُ ضَمَانِ الدَّيْنِ، برقم: 2154 (212/8،213)

ފަހެ، އެކަލޭގެފާނަށް اللهُ ތަޢާލާ ރަށްރަށް ފަތަޙަކޮށްދެއްވައި ތަނަވަސްކަން އިތުރު ވުމަށްފަހު (ދަރަނިވެރި މައްޔިތަކު ގެންނެވުނު) ބަޔާންކުރައްވައެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާން މުއުމިނުންނަށް އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކަށްވުރެ ބޮޑަށް ތިމަންކަލޭގެފާން އެބައިމީހުންގެ ކަންކަމާ ގާތްވެ ވެރިޔެއްކަމުން ބޮޑީމެވެ. ފަހެ، މުއުމިނުންކުރެ މީހަކު ނިޔާވުމުން އޭނާ ދަރަންޏެއް ދޫކޮށްފައިވާނަމަ އެ ދަރަނި އަދާކޮށްދެއްވުންވަނީ ތިމަންކަލޭގެފާނަށެވެ. އަދި މީހަކު ނިޔާވުމުން މުދަލެއް ދޫކޮށްފައިވާނަމަ އެއީ އެމީހެއްގެ ވާރުތަވެރިންގެ ހައްޤެކެވެ.}

ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ މިޢަމަލުފުޅަކީ، މުސްލިމުންކުރެ ދަރަނިވެރިޔަކު މަރުވެއްޖެ ނަމަ، މުސްލިމުންގެ ބައިތުލްމާލުން އެބަހީ: ސަރުކާރުން އެ ދަރަނި އަދާކޮށްދޭން ޖެހޭނެކަމުގެ ދަލީލެކެވެ. އެހެނީ މީހަކު ދަރާފައިވާހާލު އޭނާ މަރުވުމަކީ، އަނެކާއަށް އަދާކުރަންޖެހިފައިވާ ހައްޤު ކެނޑިގެންދާން ކަމެއްނޫނެވެ. އެހެންކަމާއެކު ޒަކާތުގެ ދަރަނިވެރިންގެ ބައިން އޭނާގެ ދަރަނި އަދާކޮށްދޭންޖެހޭނެއެވެ.

މީހަކު ނިޔާވުމުން އޭނާއަށް ހެޔޮދުޢާކުރުމާއި އިސްތިރުޖާޢުކުރުން:

މުސްލިމަކު ނިޔާވުމުން އޭނާއަށްޓަކައި ހެޔޮދުޢާކުރުމާއި އިސްތިރުޖާޢުކުރުން އެބަހީ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيهِ رَاجِعُونَ. މިފަދައިން ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމުސަލަމާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ، تَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، يَقُولُ: {مَا مِنْ عَبْدٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ، فَيَقُولُ: {إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ}[1]، اللَّهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي، وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا، إِلَّا أَجَرَهُ اللهُ فِي مُصِيبَتِهِ، وَأَخْلَفَ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا.}، قَالَتْ: فَلَمَّا تُوُفِّيَ أَبُو سَلَمَةَ، قُلْتُ: كَمَا أَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَأَخْلَفَ اللهُ لِي خَيْرًا مِنْهُ، رَسُولَ اللهِ ﷺ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ)[2] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމުލްމުއުމިނީން އުއްމުސަލަމާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާވިދާޅުވި އެވެ. ރަސޫލު اللهِ

---

[1] سُورَةُ البَقَرَة: 156

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُقَالُ عِنْدَ الْمَرِيضِ ، برقم: 4-(...) (ص/632،633) ، وَالإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26635 (274/44)

ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއަޑު ތިމަންކަމަނާއެއްސެވީމެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއްވެސް އަޅަކަށް މުސީބާތެއް ކުރިމަތިވާނިދު (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيهِ رَاجِعُونَ، اللَّهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي، وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا) (އެބަހީ: ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެންނީ ﷲ އަށް މިލްކުވެވޮޑިގެންވާ ބަޔެކެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެން އެނބުރި ދާނީ އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށެވެ. އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގޯ! މި އަޅާގެ މުސީބާތް އިބަރަސްކަލާނގެ ދުރުކޮށް ދެއްވާނދޭވެ! އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ (އޯގާވަންތަކަމުން) އެއަށްވުރެ ހެޔޮކަމެއް މި އަޅާއަށް މިންވަރުކޮށް ދެއްވާނދޭވެ!) މިފަދައިން ދުޢާކުރިނަމަ ﷲ، އޭނާގެ މުސީބާތް ފިއްލަވައި، އެއަށްވުރެ ރަނގަޅު ކަމެއް އޭނާއަށް ނެރުއްވައި ދެއްވާނެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫސަލަމާގެފާނު އަވަހާރަވުމުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ތިމަންކަމަނާއަށް އުނގަންނައި ދެއްވައިދެއްވާ ދުޢާ ވިދާޅުވީމެވެ. ފަހެ، ﷲ ތަޢާލާ އޭނާއަށްވުރެ (އެބަހީ: އަބޫސަލަމާއަށްވުރެ) ހެޔޮ ފިރިކަލެއް ތިމަންކަމަނާއަށް ދެއްވިއެވެ. އެއީ ރަސޫލު ﷲ ﷺ އެވެ.”

އެ ކަލޭގެފާނުން ﷲ ރުއްސުންގައްވި އަބޫ މޫސަލްއަޝްޢަރީގެ އަރިހުން އައްތިރުމިޛީ ރިވާކުރުއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن أَبِي مُوسَى رضي الله عنه، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {إِذَا مَاتَ وَلَدُ الْعَبْدِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِمَلائِكَتِهِ: (قَبَضْتُمْ وَلَدَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: قَبَضْتُمْ ثَمَرَةَ فُؤَادِهِ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: فَمَاذَا قَالَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ: حَمِدَكَ وَاسْتَرْجَعَ، فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: ابْنُوا لِعَبْدِي بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ، وَسَمُّوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ.)} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالْبغَوِيُّ)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނުން ﷲ ރުއްސުންގައްވި އަބޫ މޫސަލްއަޝްޢަރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ﷲ ގެ އަޅާގެ ދަރިއަކު މަރުވާ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ فَضْلِ الْمُصِيبَةِ إِذَا احْتُسِبَ، برقم: 1021 (341/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 19725 (501،500/32) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّبْرِ وَثَوَابِ الأَمْرَاضِ...، برقم: 2948 (210/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُرْجَى فِي الْمُصِيبَةِ...، برقم: 7146 (113/4) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 510 (409/1) ، وَالْبغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، بَابُ ثَوَابُ مَن مَاتَ لَهُ وَلَدٌ فَاحْتُسِبَ، برقم: 1548 (456،455/5)

ހިނދު، اللهُ ތަޢާލާ (އެކަލަން މޮޅަށް ދެނެވޮޑިގެންވުމާއެކު) އެކަލާނގެ މަލާއިކަތުންނަށް ވަޙީކުރައްވާހުއްޓެވެ. {ތިޔަބޭކަލުން ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާގެ ދަރިފުޅުގެ ފުރާނަ ހިއްޕެވީތޯއެވެ؟ އެ ބޭކަލުން ދަންނަވާނެތެވެ. ދަށްބަހިކައެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާހުއްޓެވެ. ތިޔަބޭކަލުން ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާގެ ހިތުގެ މޭވާ ބިންނެވީތޯއެވެ؟ އެ ބޭކަލުން ދަންނަވާނެތެވެ. ދަށްބަހިކައެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާނެތެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާބުނީ ކީކޭތޯއެވެ؟ އެ ބޭކަލުން ދަންނަވާނެތެވެ. އޭނާ އިބަރަސްކަލާނގެއަށް ޙަމްދުކޮށް، އިސްތިރުޖާޢުކުރިއެވެ. (އެބަހީ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ މިފަދައިންކިއެވެ.) ދެން، اللهُ ތަޢާލާ ވަޙީކުރައްވާހުއްޓެވެ. ތިމަންރަސްކަލާނގެ އަޅާއަށްޓަކައި ތިޔަބޭކަލުން ސުވަރުގެގައި ގެއެއް ބިނާކުރައްވާށެވެ. އަދި އެ ގެއަށް ބައިތުލްޙަމްދު ނަން ދެއްވާށެވެ!}}“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ބަސްފުޅެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: (مَا لِعَبْدِي الْمُؤْمِنِ عِنْدِي جَزَاءٌ، إِذَا قَبَضْتُ صَفِيَّهُ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا ثُمَّ احْتَسَبَهُ، إِلَّا الْجَنَّةُ.)} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (ޤުދުސިއްޔަ ޙަދީޘްގައި) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މާތް اللهُ ވަޙީކުރައްވިއެވެ. {ތިމަންރަސްކަލާނގެއަށް އީމާންވާ މުއުމިން އަޅަކު ދުނިޔޭގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން ލޯބިވާ މީހަކު ތިމަންރަސްކަލާނގެ މަރުގަންނަވައިފި ހިނދު، އޭނާ އެ ކަމަށް ކެތްތެރިވެއްޖެނަމަ، ތިމަންރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައި އޭނާއަށްޓަކައި ސުވަރުގެނޫން އެހެން ޖަޒާއެއް ނުވެއެވެ.}}“

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الرِّقَاقِ، بَابُ العَمَلِ الَّذِي يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللَّهِ، برقم: **6424 (90/8)** ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **9393 (230/15)**، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، بَابُ ثَوَابُ مَن مَاتَ لَهُ وَلَدٌ فَاحْتُسِبَ، برقم: **1547 (455/5)**

އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގައިވާ {إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ}[1] މި އާޔަތުގެ ތަފްސީރުކުރައްވައި، އިބްނު ޢައްބާސްގެފާނުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ: {إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ} إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، قَالَ: أَخْبَرَ اللهُ أَنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا سَلَّمَ لِأَمْرِ اللهِ وَرَجَعَ، وَاسْتَرْجَعَ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ، كَتَبَ اللهُ لَهُ ثَلَاثَ خِصَالٍ مِنَ الْخَيْرِ: الصَّلَاةَ مِنَ اللهِ، وَالرَّحْمَةَ، وَتَحْقِيقَ سَبِيلِ الْهُدَى، وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {مَنِ اسْتَرْجَعَ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ جَبَرَ اللهُ مَعْصِيَتَهُ، وَأَحْسَنَ عُقْبَاهُ، وَجَعَلَ لَهُ خَلَفًا صَالِحًا يَرْضَاهُ.} (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّبَرِيُّ)[2] މާނައީ: ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. "މިއާޔަތުގައި اللهُ ތަޢާލާ އަންގަވާފައި މިވަނީ، މުއުމިނަކަށް މުޞީބާތެއް ކުރިމަތިވާހިނދު، އޭނާ اللهُގެ ޙަޟްރަތަށް ރުޖޫޢަވެ، އެކަލާނގެ މިންވަރަށް ރުހިގެން އުޅުމާއެކު إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ މިފަދައިން ކިޔައިފިނަމަ، އެ މީހަކަށްޓަކައި ހެޔޮކަމުގެތެރެއިންވާ ތިން ކަމެއް اللهُ ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. اللهُގެ ޙަޟްރަތުން އެއުރެންނަށް ޞަލަވާތްލެއްވުމާއި، އެކަލާނގެ ރަޙްމަތާއި، ތެދުމަގު ލިބިގެންވުން ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހަކަށް މުޞީބާތެއް ކުރިމަތިވާހިނދު، إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ މިފަދައިން ކިޔައިފިނަމަ، اللهُ ތަޢާލާ އޭނާގެ މުޞީބާތް ފިއްލަވާފައިވެއެވެ. އަދި އޭނާއަށް ކުރިއަށްވުރެ ބޮޑު ރަނގަޅުކަމެއް ދެއްވާފައިވެއެވެ. އަދި އޭނާ އުފަލްކަމަށް ރުހިގެންވާނޭ ކަމެއް އެކަލާނގެ އޭނާއަށް ދެއްވާފައިވެއެވެ.}

މީހަކު ނިޔާވުމުން އޭނާގެ ގާތްތިމާގެ މީހުންނާއި ތަޢުޒިޔަތްދިނުން އެކަން އެދުން

މީހަކު ނިޔާވުމުން އޭނާގެ ގާތްތިމާގެ މީހުންނާއި، ތަޢުޒިޔަތްދިނުން، އެކަން އެދުން މުސްތަޙައްބުކަން ދެނެގަންނަށް ހަދީޘްތަކުން

---

[1] سُورَةُ الْبَقَرَة: 156

[2] البَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيْمَانِ، برقم: 9240 (178/12)، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 13027 (255/12) ، وَالطَّبَرِيُّ فِي تَفْسِيْرِهِ، سُورَةُ الْبَقَرَةِ، وَقَوْلُهُ: {وَرَحْمَةٌ} [البقرة: 157] (707/2،708)

ވިދާޅުވެއެވެ. އެއީ އޭނާގެ ކަރުކަވާކަމުގެ ކަންކަމުގައި އެބައިމީހުން ބައިވެރިވުމުގެ ދަރުމަތާއި ސަވާބު އެބައިމީހުންނަށް ލިބުމަށްޓަކައެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، أَنَّهُ قَالَ: "نَعَى لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّجَاشِيَ صَاحِبَ الْحَبَشَةِ، فِي الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، فَقَالَ: {اسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ.} صَفَّ بِهِمْ بِالْمُصَلَّى، فَصَلَّى فَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަބަކަރަވަރުން އައްނަޖާޝީ އަވަހާރަވި ދުވަހު އޭނާ އަވަހާރަވެއްޖެ ޚަބަރު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ތިމަންމެންނަށް ދެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚާއަށް އޭނާގެ ފާފަފުއްސެވުން އެދޭށެވެ.} އަދި އަސްޙާބުބެންނާއިގެން ނަމާދުކުރާތަނަށް ނުކުމެވަޑައިގެން (ޣާއިބަށް) ކަރުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ހަތަރު ތަކުބީރު ވިދާޅުވިއެވެ."

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، އަލްބަޣަވީ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ ﷺ، "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ، نَعَى زَيْدًا، وَجَعْفَرًا، وَابْنَ رَوَاحَةَ لِلنَّاسِ، قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُمْ خَبَرُهُمْ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަބަކަރަވަރުން، ޒައިދުގެފާނާއި، ޖަޢުފަރުގެފާނާއި، އިބްނުރަވާޙާ (މުއުތާ ހަނގުރާމާގައި ޝަހީދުވި ޚަބަރު ތިމަންމެންނަށް ލިބުމުގެކުރިން އެ ބޭކަލުން ޝަހީދުވިޚަބަރު ރަސޫލު اللهِ ﷺ މީސްތަކުންނަށް ދެއްވިއެވެ."

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ مَنَاقِبِ الأَنْصَارِ، بَابُ مَوْتِ النَّجَاشِيِّ، برقم: 3880 (51/5) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَازَةِ، برقم: 63-(951) (ص/656،657) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلاَةِ عَلَى الْمُسْلِمِ ....، برقم: 3204 (112/5،113) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَازَةِ، برقم: 1022 (333/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الصُّفُوفُ عَلَى الْجَنَازَةِ، برقم: 1971 (69/4،70) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى النَّجَاشِيِّ، برقم:1534 (489/2)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ، بَابُ، برقم: 3757 (27/5) ، وَفِي كِتَابِ الْمَغَازِي، بَابُ غَزْوَةِ مُؤْتَةَ مِنْ أَرْضِ الشَّأْمِ، برقم: 4262 (143/5) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، بَابُ غَزْوَةِ مُؤْتَةَ مِنْ أَرْضِ الشَّأْمِ، برقم: بدون رقم، (26/14)

އަލްބައިހަޤީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މާލިކު ބްނު އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވާކަމުގައި ތިމަންނާއަށް ޚަބަރުލިބިފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މީހަކު ނިޔާވެގެން މިސްކިތުގެ ދޮރުމަތީގައި ހުރެ އެ ޚަބަރު އިޢުލާންކުރުމަކީ ރަނގަޅުކަމެއްކަމުގައި ތިމަންނަކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައި ނުގަންނަވަމެވެ. ނަމަވެސް މިސްކިތުގެ ޙަލަޤާތަކުގައި (އެބަހީ: އުނގެނުމާއި ﷲ ޛިކުރުކުރުމަށް މީސްތަކުން މިސްކިތުގައި އިށީނދެތިބޭ ތަންތާނގައި) އެބައިމީހުންނަށް އެ ޚަބަރުދިނުމީ އެންމެ ރަނގަޅުކަމެކެވެ." [1]

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުން ލެއްވި ޙުޛައިފާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އައްތިރުމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްގައިވާ އައްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَن حُذَيفَةَ بْنَ اليَمَانِ ﵁، قَالَ: "إِذَا مِتُّ فَلاَ تُؤْذِنُوا بِي، إِنِّيَ أَخَافُ أَن يَكُونَ نَعْيًا، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَنْهَى عِنِ النَّعْيِ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ) [2] އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުން ލެއްވި ޙުޛައިފާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިމަންކަލޭގެފާނު ނިޔާވުމުން ތިމަން ނިޔާވިކަމުގެ ޚަބަރު އެއްވެސްމީހަކަށް ނާންގާށެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ ނައުޔަކަށް ކަމަށްވެދާނެކަމާމެދު ތިމަންނާ ބިރުވެރިވަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲِ ﷺ ނައުޔުކުރުމުން ނަހީކުރައްވާކަން ތިމަންނާ އަޑުއެހީމެވެ."

މި ޙަދީޘުގައި ބޭނުންވެގެންމިވަނީ [illegible] ޒަމާނުގައި އަރަބިންގެމީހުން ކަންކުރަމުން ދިޔަ ގޮތެއް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބަޔާންކޮށްފައެވެ. އެ ޒަމާނުގެ އަރަބިންގެ އާދަޔާ [illegible] [illegible] މަރުވެއްޖެނަމަ، މީސްތަކުންނަށް އެ ޚަބަރުދިނުމަށްޓަކައި އެކި

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ كَرِهَ النَّعْيَ وَالْإِيذَانَ وَالْقَدْرَ الَّذِي لَا يُكْرَهُ مِنْهُ، برقم: 7179 (123/4)

[2] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ النَّعْيِ، برقم: 986 (304/3) ، وَابنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي النَّهْيِ عَنْ النَّعْيِ، برقم: 1476 (455،454/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 23455 (443،442/38) ، البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ كَرِهَ النَّعْيَ وَالْإِيذَانَ وَالْقَدْرَ الَّذِي لَا يُكْرَهُ مِنْهُ، برقم: 7179 (123/4)

ފަރާތްފަރާތަށް ސަލާމް ފޮނުވުމެވެ. އެބައިމީހުން އެކިއެކި [illegible] ބައްދަލުކޮށް އެ ހަބަރުދީ ބުނެއެވެ. އެވެނި މީހަކު މަރުވެއްޖެއެވެ. އޭނާ [illegible] އެއީ [illegible] ހަދާއެވެ. ދެން އެ ހަބަރުއަހައި މީސްތަކުން ރޮއިރޭ [illegible] ހަދައިގަތުމެވެ.

މީހަކު ނިޔާވުމުން ރޯން

މީހަކު ނިޔާވުމުން އެކަމާ ހިތާމަކޮށް ރުއިމުގައި އަޑުގަދަކުރުމާއި، ބޮޑު [illegible] [illegible] ދަމައި، ގައިގައި ތަޅާފޮޅުން [illegible] [illegible] ކުރުމުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِގެފާނުގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވާ [illegible] [illegible]. **عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: اشْتَكَى سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ ﵁، شَكْوَى، فَأَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعُودُهُ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، وَسَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ، وَجَدَهُ فِي غَشْيَةٍ، فَقَالَ: {أَقَدْ قَضَى؟} قَالُوا: لاَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَبَكَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَلَمَّا رَأَى الْقَوْمُ بُكَاءَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بَكَوْا، قَالَ: {أَلاَ تَسْمَعُونَ؟ إِنَّ اللَّهَ لاَ يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ، وَلاَ بِحُزْنِ الْقَلْبِ، وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا.} وَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ، {أَوْ يَرْحَمُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِي، وَمُسْلِمُ)** [1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދު اللهِ)ގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. (އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ސަޢްދު ބިން ޢުބާދާގެފާނު ([illegible] [illegible]) ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެ ކަލޭގެފާނުގެ [illegible] ބައްލަވައިލެއްވުމަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި، މާތް اللهُ، އެ އެންމެން [illegible]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ البُكَاءِ عِنْدَ المَرِيضِ، برقم: 1304 (84/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 12–(924) (ص/636)

ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބްނު ޢަވްފުގެފާނާއި، ސަޢްދު ބްނު އަބޫވައްގާޞް ގެފާނާއި، ޢަބްދުﷲ ބްނު މަސްޢޫދުގެފާނު ވެސް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް (އެ ބޭކަލުން) ވަދެވަޑައިގެންނެވި ހިނދު، އެ ކަލޭގެފާނު އޮންނެވި ޣަޝީވެގެންނެވިއެވެ. ދެން، (ރަސޫލު ﷲ ﷺ) ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. {އެ ކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވީ ހެއްޔެވެ؟} އެއުރެން ދެންނެވޫއެވެ. ނޫނެކެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޙާލުކޮޅު ދެކެވަޑައިގެން) ރަސޫލު ﷲ ﷺ ކީރިތި ކުރެއްވިއެވެ. ދެން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ކީރިތިކުރައްވާތަން ދެކެ، އެއުރެން މީސްތަކުން ވެސް ރޮންގެފިއެވެ. އެހިނދު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން އަހައިގަތައް ނުވޭހެއްޔެވެ؟ ހަމަކަށަވަރުން، ލޮލުން ކަރުނައަޅުމަކަށް، ނުވަތަ ހިތަށް ލިބޭ ދެރަވުމަކަށް، މާތް ﷲ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ޢަޛާބެއް ނުދެއްވާނެއެވެ. ނަމަވެސް، އެކަލާނގެ ޢަޛާބުދެއްވާނީ މިއާހުރެއެވެ.} މިހެން ބަޔާންކުރައްވައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ދުލުގައި އިޝާރާތް ކުރެއްވި އެވެ. (އަދި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.) {ނުވަތަ ރަޙްމަތްލައްވާނީ ވެސް މިއާ ހުރެއެވެ.}“

އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އިބްރާހީމްގެފާނު އަވަހާރަވުމުން އެކަމާ ހިތާމަފުޅު ކުރައްވައި ރަސޫލު ﷲ ﷺ ކީރިތިކުރެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައި މިކަން އެނގެއެވެ.

عَنْ أَنَسٍ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى ابْنِهِ إِبْرَاهِيْمَ ﵁، وَهُوَ يَجُودُ بِنَفْسِهِ فَجَعَلَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تَذْرِفَانِ، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَانِ بْنُ عوفٍ: وَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟، فَقَالَ: {يَا ابْنَ عَوْفٍ إِنَّهَا رَحْمَةٌ.} ثُمَّ أَتْبَعَهَا بِأُخْرَى، فَقَالَ: {إِنَّ الْعَيْنَ تَدْمَعُ وَالقَلْبَ يَحْزَنُ، وَلاَ نَقُولُ إِلاَّ مَا يُرْضِي رَبَّنَا وَإِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيْمُ لَمَحْزُونُونَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَرَوَى مُسْلِمٌ بَعْضَهُ) [1]

މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. (އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ ދަރިކަލުން އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އަރިހަށް އެކަލޭގެފާނު ވަޑައިގަތެވެ. އޭރު އެ ދަރިކަލުން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ إِنَّابِكَ لَمَحْزُونُونَ، برقم: 1303 (83/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْفَضَائِلِ، بَابُ رَحْمَتِهِ ﷺ الصِّبْيَانَ وَالْعِيَالَ وَتَوَاضُعِهِ وَفَضْلِ ذَلِكَ، برقم: 62-(2315) (ص/1807،1808)

ވަނީ، ނޭވާލުމުގެ ހޮޅިއަށްއަރަމުއެވެ. ފަހެ، (އެ ތަން ދުށްވަޑައިގެން) ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ދެ ލޯފުޅުން ކަރުނަފޮދު އަންނަން ފެށިއެވެ. (މި ތަން ދުށްވަޑައިގެން) ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބްނު ޢައުފުގެފާނު އެކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! (ﷺ) ކަލޭގެފާނު ވެސް ހިތިހިކުރައްވަނީހެއްޔެވެ! ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {އޭ އިބްނު ޢައުފެވެ! އެއީ އޯގާވެރިކަމުގެ ކަރުނައެވެ.} އަދިވެސް ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ދެ ލޯ ފެންކަޅިވެއެވެ. ހިތަށް ތަދުވެއެވެ. އަދި އަހަރުމެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ ރުއްސަވާނެ ބަސްފުޅެއް ނޫނީ ނުބުނާނަމެވެ! އޭ އިބްރާހީމެވެ! ތިބާގެ ވަކިވުމުން ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެން ހިތާމަކުރަމުއެވެ!}

ހަމައެފަދައިން ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ކާފަދަރިކަނބަލުންގެ ތެރެއިން އުމާމާގެ އަވަހާރަވުމުންވެސް،[1] ރަސޫލުﷲ ﷺ ހިތިހިކުރެއްވިކަން ސާބިތުވެއެވެ. އެ ދަރިކަނބަލީ ކަލޭނަން ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޒައިނަބުގެ ދަރިކަނބަލެކެވެ، އުސާމާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ إِحْدَى بَنَاتِهِ تَدْعُوهُ، وَتُخْبِرُهُ أَنَّ صَبِيًّا لَهَا، أَوِ ابْنًا لَهَا فِي الْمَوْتِ، فَقَالَ لِلرَّسُولِ: {ارْجِعْ إِلَيْهَا، فَأَخْبِرْهَا: أَنَّ لِلَّهِ مَا أَخَذَ وَلَهُ مَا أَعْطَى،

---

[1] **ނޯޓު:** ރަސޫލުﷲ ﷺ ކާފަދަރިކަނބަލުންގެ ތެރެއިން އުމާމާގެ އަވަހާރަވުމުން، އިބްނު ޙަޖަރު ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި ރިވާވެގެންވާ ކަމަކީ މިކަނބަލުގެ ކުޑައިރު ވާހަކައެއްނޫން، އެކަނބަލުން ޢުމުރުން ބޮޑުވެފައި ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ފަހުން ދުނިޔެއިން ވަފާތްވެފައިވާތީއެވެ. ނަމަވެސް އިބްނު ޙަޖަރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އޭރު ރަސޫލުﷲ ﷺ ސަލާމަތްކޮށްދެއްވުމުން މި ކާފަދަރިކަނބަލުން ދިރިހުރިއިރު އިންތިޤާލުވިއެވެ. ބަޔަކު ކަނބަލުންގެ ކާފަދަރިކަނބަލުން ދަރިކަނބަލުގެ ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލުން ޒައިނަބުގެފާނުގެ ކާފަދަރިކަނބަލުންވެސް (އެކަމަނާ އުމާމާގެ ރަސޫލުﷲ ﷺ ސަލާމަތްކޮށްދެއްވުމުން ކުރިން ވަކިވިއެވެ.) ބަޔަކު ވާނީ ކާފަދަރިކަނބަލަކު ކަނޑައެޅިގެން ނުވެއެވެ. އަދި ބަޔަކު ބުނެފައިވާ ގޮތުގައި ބުނާން ބަލައި ވާނީ ކަނބަލަކު ކަމުގައިވެއެވެ. އެކަނބަލުން ނޫން އެ ކަނބަލާ ކޮއްކޮއެއްގެ މަރުވުމުގެ ވާހަކަ ކަނބަލުންގެ ދަރިކަނބަލަކަށް ގޮވާފައިވާ ބަހުގައިވެއެވެ. ތަފްސީލު އިތުރަށް ޙަޖަރު "ފަތުޙުލްބާރީ"ގައި (156/3) އަދި "އަލްއިޞާބާ ފީ ތަމްޔީޒިއްޞަޙާބާ" މި ފޮތުގައި ބަލާލެއްވުމަށް ދަންނަވަމެވެ، 8176، (133،132/6) ގައި ބަޔާން ކުރައްވާފައިވެއެވެ.

އިބްނު ޙަޖަރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ކަން ބޭނުންވެފައިވަނީ ބަޔާންކޮށްދިނުމަށް، އުމާމާގެ ރަސޫލުﷲ ﷺ ދުނިޔެއިން ވަފާތްވެއްޖެއިރު ހިތާމަވެރިވީ ކަނބަލުން އޭ ކާފަދަރި ބަލިވާ ދުވަހު ކުޑަކުއްޖެއް ނޫނެވެ." ބަލާށެވެ! "ފަތުޙުލްބާރީ" (156/3) "މުޢުޖަމު"

وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُسَمًّى، فَمُرْهَا فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ.}، فَعَادَ الرَّسُولُ، فَقَالَ: إِنَّهَا قَدْ أَقْسَمَتْ لَتَأْتِيَنَّهَا، قَالَ: فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ، وَقَامَ مَعَهُ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ، وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَانْطَلَقْتُ مَعَهُمْ، فَرُفِعَ إِلَيْهِ الصَّبِيُّ، وَنَفْسُهُ تَقَعْقَعُ كَأَنَّهَا فِي شَنَّةٍ، فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ، فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ: مَا هَذَا؟ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: {هَذِهِ رَحْمَةٌ جَعَلَهَا اللهُ فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ، وَإِنَّمَا يَرْحَمُ اللهُ مِنْ عِبَادِهِ الرُّحَمَاءَ.}(رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد،وَالنَّسَائِيُّ،وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: “އެ ދެބަ ދަރިކަލުންނަށް ﷲ [illegible] ޒައިދުގެ ދަރިކަލުން އުސާމާގެ އަރިހުން ރިވެވިގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިއްބަވަނިކޮށް، އެކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވުމަށް، އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަނބަލުން ފޮނުއްވުމުނައި މީހަކު އައިސް ދެންނެވިއެވެ. އެ ކަމަނާގެ ތުއްތު ދަރިކަލަކު، ނުވަތަ ދަރިކަނބަލަކު އަވަހާރަވުމުގެ އުނދަގޫތަކުގައިވާ ޚަބަރު ދެންނެވުމަށް ދަރިކަނބަލުން ފޮނުއްވީ [illegible] އަރިހަށެވެ. އެ ހިނދު އެ މީހާއަށް (ރަސޫލުﷲ ﷺ) [illegible]. {ތިބާ ގޮސް ދަރިފުޅުގެ ގާތުގައި މިހެން ބުނާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ، ގެންދެވި އެއްޗަކީ، އެކަލާނގެ މިލްކެކެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ދެއްވި އެއްޗެއް ވެސް އެއީ އެކަލާނގެ މިލްކެކެވެ. އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައި ކޮންމެ ކަމަކަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ އަޖަލެއް، ނުވަތަ މުއްދަތެއްވެއެވެ. ކެތްތެރިވުމާއި އެކަމުގެ ޘަވާބަށް އެދި ހުންނެވުމަށް އެކަމަނާއަށް ތިބާ އަމުރުކުރާށެވެ!} ދެން، (އެކަލޭގެފާނަށް ވަޑައި ގެންނެވުމަށް އެދުއްވަނިކޮށް) އެ ކަމަނާ މީހަކު ފޮނުއްވައި ދެންނެވިއެވެ. ﷲ ގެ ހުވަފުޅުގަނޑަކާއި އަވަހަށް ވަޑައިގަންނަވާށެވެ! (އުސާމާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: {يُعَذَّبُ الْمَيِّتُ بِبَعْضِ بُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ}...، برقم: 1284 (79/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 11–(923) (ص/636،635) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 3125 (44/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْأَمْرُ بِالِاحْتِسَابِ وَالصَّبْرِ عِنْدَ نُزُولِ الْمُصِيبَةِ، برقم: 1868 (21،22/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 1588 (523/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 21779 (113/36) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ...، باب المريض وما يتعلق به، برقم: 3158 (429،430/7) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الرُّخْصَةِ فِي الْبُكَاءِ بِلَا نَدْبٍ وَلَا نِيَاحَةٍ، برقم: 7149 (114/4)

ޚާތަމްނަބިއްޔާ ﷺ ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި، ދާމް ﷲ، އެ އެންމެ ބޭކަލުންނަށް ކުއްސެއްކުރެއްވި، ސަޢުދު ބިން ޢުބާދަތުގެ ފާނާއި، މުޢާޛު ބިން ޖަބަލުގެފާނުވެސް ތެދުވެވަޑައިގަތެވެ. އަދި ތިމަންނަވެސް އެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުގައި ވަޑައިގަތީމުއެވެ. ފަހެ، އެ ތުއްޕުޅު ދަރިކަލުން (ނުވަތަ ދަރިކަނބަލުން) ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަތްޕުޅަށް އެރުވުނެވެ. އޭރު އެ ދަރިކަލުން (ނުވަތަ ދަރިކަނބަލުން) ގެ ނޭވާ ޖެހުން އަޅާ ކިޔަމުންދިޔައެވެ. (މަރަށް ދުނިވަޑައިގެން) އިތުރު އެކަލޭގެފާނުގެ ލޮލުގެން ކަރުނަފުޅު އޮހޮރެންފެށިއްޖެއެވެ. ފަހެ، ސަޢުދުގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ޔާ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! މިއީ ކޮންކަމެއްތޯއެވެ؟ (އެބަހީ: މިފަދަ ބާރަށްގައި ކަރުނައޮއްސެވުން އަދި ކުރުކަމެއްވީ ކަލޭގެފާނެވެ. ނަމަވެސް ކަލޭގެފާނު މިއީ ކިހިނެއްކުރައްވަނީތޯއެވެ؟) ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.{މިއީ އޯގާތެރިކަމުގެ ކަރުނައެވެ. ﷲ، އެކަލާނގެ އަޅުތަކުންގެ ހިތްތަކުގައިވެސް، އޯގާތެރިކަން ލައްވަވައިފައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ ގެ އަޅުތަކުންކުރެ އޯގާތެރިންނަށް އެކަލާނގެ އޯގާވަންތަވެ ވޮޑިގެންނެވީއެވެ.}

ޢަބްދު ﷲ ބިން ޔަޒީދުގެއަރިހުން[1] އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. "رَخَّصَ لَنَا فِي الْبُكَاءِ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ فِي غَيرِ نَوحٍ."[2] މުޞީބާތެއް ކުރިމަތިވާހިނދު އަޑުގަދަކޮށް ގޮވުމަކާނުލައި ރުއިމަށް ހުއްދަކޮށްދެއްވައިފިއެވެ.“

ގަދައަޑުން ރުއިމަކީ، މައްޔިތަށްވެސް އަނިޔާވާކަމެއް ކަމަށް ދެއްކެވިއެވެ. އެ ދުބަލާފަރިކަލުންނަށް ﷲ ޙަރަކާތްތެރިވުމުގައި އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން

---

[1] **ނޯޓު:** ޢަބްދު ﷲ ބިން ޔަޒީދުގެއަރިހުން އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރެއްވިއިރު މިއައްސަލަ ރިވާވެފައިވާ ހަމަވެސް އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި، އާމިރު ބިން ސަޢުދު ކިއުން ބޭކަލުންގެ އަރިހުންނެވެ. ޢަބްދު ﷲ ބިން ޔަޒީދުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ސަނަދުގެ ނުފެނުނެވެ. އިބްނު ޙަޖަރު "ފަތުޙުލްބާރީ"ގައި ދިއްލާވާފައިވަނީ ވެސް މިއީ އާމިރު ބިން ސަޢުދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެއްކަމަށެވެ. ބައްލަވާ! "ފަތުޙުލްބާރީ" (153/3) "މުޢަޖަމުލް"

[2] الطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 82 (39/19)

ޢަބްދުﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: لَمَّا طُعِنَ عُمَرُ أُغْمِيَ عَلَيْهِ، فَصِيحَ عَلَيْهِ، فَلَمَّا أَفَاقَ، قَالَ: أَمَا عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ، قَالَ: {إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ الْحَيِّ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) [1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢުމަރުގެފާނަށް ހަންޖަރުން ޙަމަލާދެވުނުއިރު އެ ކަލޭގެފާނު ހޭނުލެއްވުނެވެ. މީސްތަކުން އެކަމާ ކަންބޮޑުވެ ގަދައަޑުން ރޮންފެށިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ހޭލެއްވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ. {ދިރިތިބިމީހުން ރުއިމަކީ މައްޔިތާއަށް ޢަޛާބު ދެއްވޭނެ ކަމެކެވެ.}[2] މިފަދައިން ހަމަކަށަވަރުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައި ވާކަން ތިޔަބައިމީހުން ނުދަންނަނީހެއްޔެވެ؟"

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫމޫސާއަލްއަޝްޢަރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁، قَالَ: لَمَّا أُصِيبَ عُمَرُ جَعَلَ صُهَيْبٌ يَقُولُ: وَا أَخَاهْ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا صُهَيْبُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: {إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ الْحَيِّ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالبَيْهَقِيُّ) [3] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫމޫސާއަލް

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَيِّتِ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ، برقم: **18**–(...) (ص/**639**)

[2] **ނޯޓު:** {ދިރިތިބިމީހުން ރުއިމަކީ މައްޔިތާއަށް ޢަޛާބު ދެއްވޭނެ ކަމެކެވެ.} މިބަސްފުޅުގެ މާނައާމެދު ޢިލްމުވެރިން ވާހަކަދައްކާފައި ވެއެވެ. އޭގެމާނައީ ޖާހިލިއްޔަތުގެ ޢަރަބިންގެ ޢާދައަކަށްވެފައިވާގޮތުން މީހަކު މަރުވުމުން، ދިރިތިބިމީހުން ގަދައަޑުން ރުއިމަށް އެ މީހަކު މަރުވުމުގެކުރިން ވަޞިއްޔަތްކޮށްފައިވުމުން ނަމަ ދިރިތިބިމީހުން ރުއިމަކީ މައްޔިތާއަށް އެ ކަމުގެ ޢަޛާބު ދެއްވޭނެ ކަމެކެވެ، **ނުވަތަ** އެއީ މީހަކު މަރުވުމުން ދިރިތިބިމީހުން އަޑުގަދަކޮށް ރުއިމަކީ އެބަޔަކުގެ ޢާދައަކަށްވެފައިވާ ބައެއްގެ ގޮތުގައި އެ މީހަކު މަރުވުމުގެ ކުރިން އެގޮތަށް ނުރުއިމަށް އަމުރުކޮށްފައި ނުވާނަމަ އެ މީހާ އެކަމަށް ރުހިގެންވާ މިހެންކަމަށްވެ، އޭނާއަށް އޭގެސަބަބުން ޢަޛާބުދެއްވޭނެ ކަމަށެވެ، **ނުވަތަ** އެ ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ، މައްޔިތާގެމައްޗަށް ދިރިތިބިމީހުން ރުއިމަކީ އޭނާއަށް އެކަމުގެ އުނދަގޫ ލިބޭނެ ކަމެކެވެ. މައްޔިތާގެ މައްޗަށް ބަދުނުގޮތުގައި ޢަޛާބުދެއްވޭނެ ކަމަށް ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. ބައްލަވާ "ސުނަން އަބީދާއޫދު" ޝަރަޙު (5/47،50) (މުޚްތަޞަރުކޮށް)

[3] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَيِّتِ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ، برقم: **19**–(...) (ص/**639**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ سِيَاقِ أَخْبَارٍ تَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ بِالنِّيَاحَةِ عَلَيْهِ...، برقم: **7167** (**119/4**)

އަޝްޢަރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢުމަރުގެފާނު ޒަޚަމުވެވަޑައިގެން ހިނދު ޞުހައިބުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ ޚުބުވުމީ އަހާއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ ޞުހައިބެވެ. {ދިރިހުރިމީހުން ރޮއިމަކީ މައްޔިތާއަށް ޢަޛާބު ދެއްވުން ކަމެކެވެ.} މިފަދައިން ހަމަކަށަވަރުން ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައި ވާކަން ކަލޭގެފާނު ދެނެވަޑައިގެން ނުހުންނެވީއެވެ؟“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުން ލެއްވި އަލްމުޣީރަތު ބިން ޝުޢުބާގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. عَنِ الْمُغِيرَةِ رضي الله عنه، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: {مَنْ نِيحَ عَلَيْهِ يُعَذَّبُ بِمَا نِيحَ عَلَيْهِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުން ލެއްވި އަލްމުޣީރަތު ބިން ޝުޢުބާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާ ތިމަންނަ އަސްވިމެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އެ މީހަކު މަރުވެގެން ގަދައަޑުން އޭނާގެމައްޗަށް މީސްތަކުން ރޮއިގޮވާ (ނިޔާޙަތްކޮށް!) އެ މީހާގެމައްޗަށް ގަދައަޑުން ރޮއިކަމަށްޓަކައި އޭނާއަށް ޢަޛާބު ދެއްވޭ ހުއްޓެވެ.}

މިޙަދީޘްގައި މި ބަޔާންކުރެވުނީ އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަޔާންތަކެވެ.

މި ބަޔާންތަކުގައި އައިސްފައިވާ އިންޛާރުގެ ބަސްފުޅުގެ މާނައީ، ދިރިހުރިމީހުން، މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިން އޭނާގެމައްޗަށް ރޯ ހިތާމަކުރުމުގެ ސަބަބުން، މީސްތަކުން އެކަމުގެ އުނދަގޫ ބަސްތައް ބުނުމުގެ ޙާލަތު ކަމެވެ. އަދި މައްޔިތާއަށް އެ ކަމުގެ ތަކުލީފާއި ހިތާމަ ލިބޭކަމެވެ. މި ބަޔާންތަކުގެ މާނައީ، މައްޔިތާއަށް އޭގެ ސަބަބުން އަދަބުލިބޭކަމުގައެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُكْرَهُ مِنَ النِّيَاحَةِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: **1291** (80/2)

އެހެނީ ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި އަންގަވާފައިވަނީ، ﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴾ [1] މާނައީ: ﴿އަދި ފާފަވެރި އެއްވެސް ނަފްސެއް، އެހެން ނަފްސެއްގެ ފާފައެއް ނުއުފުލާނެއެވެ.﴾ މިފަދައިންނެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނު އަރިހުން އިބްނުޖަރީރު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. عَن أَبِي هُرَيرَةَ ﵁ قَالَ: "إِنَّ أَعْمَالَكُمْ تُعْرَضُ عَلَى أَقْرِبَائِكُمْ مِن مَوتَاكُمْ، فَإِن رَأَوا خَيرًا فَرِحُوا بِهِ، وَإِذَا رَأَوْا شَرًّا كَرِهُوا." [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ނިޔާވެފައިވާ ތިޔަބައިމީހުންގެ (އާއިލާގެ) ގާތްތިމާގެ މީހުންނަށް ތިޔަބައިމީހުންގެ ޢަމަލުތައް ހުށަހެޅޭނެއެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ރަނގަޅު ޢަމަލުތައް ދުށިއްޖެނަމަ އެކަމާ އުފާކުރާ ހުއްޓެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ތިޔަބައި މީހުންގެ ނުރަނގަޅު ޢަމަލުތައް ދުށިއްޖެނަމަ އެކަމާ އެއުރެން ނަފުރަތުކުރާ ހުއްޓެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނު އަރިހުން އަޑުއެހިމީހާ، އެއްމީހެއްގެ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَمَّنْ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﵁ يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ {إِنَّ أَعْمَالَكُم تُعْرَضُ عَلَى أَقَارِبِكُمْ وَعَشَائِرِكُمْ مِنْ الْأَمْوَاتِ، فَإِنْ كَانَ خَيْرًا اسْتَبْشَرُوا بِهِ، وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا تُمِتْهُمْ حَتَّى تَهْدِيَهُمْ كَمَا هَدَيْتَنَا.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ) [3] މާނައީ: "އަނަސްގެފާނު އަރިހުން [illegible] [illegible] ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު (އެބަހީ:އަނަސްގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ.މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.{ހަމަކަށަވަރުން،

---

[1] الأنعام: ١٦٤

[2] **ނޯޓު:** [illegible] މި ބަސްފުޅު އިބްނުޖަރީރު ރިވާކުރައްވާފައިވާކަމަށް [illegible]. "މުސްނަދުން"

[3] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12683 (114/20)

ތިޔަބައިމީހުންގެ ގާތްމިގާގެ ނިޔާވެތައިޔާ މީސްތަކުންނަށް ތިޔަބައިމީހުންގެ ޢަދަދުތަކެއް ހުނަރެއްވެސްނޫނެވެ. ބަލާ، އެއީ ހަނގުރާމަކުރަނީ ކަލޭގެ އިވާނަމަ އެކަލަން ޓަކައި އެއުރެން އުޅުއްވާފައިވާތީއެވެ. އަދި އެއްޗެން ބަރަދުމަކަށް ކަރަމްތެރި އެޅެ: ތަނަގެޗުން ބަރަދުމަކަށް ކަރަމްތެރި އެއުރެން މިފަދައިން ދެއްވާފައިވާތީއެވެ. އަރަމުންގެ ފެރިތަސްކަފާއެވެ! މިމަންމުންނަން އިސްރަސްކަފުންގެ ޚުދުމަދު ދަރައްކަވި ފަދައިން އެބައި މިންނަން އިސްރަސްކަފުންގެ ޚުދުމަދު ދަރައްކަވައިފިމަން ފަރުގައިމުއްނި އެބައިމިނުން މަދުންގެންނަވާނދޮވެއެވެ.}“ 1

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ބަޝީރުގެ ދަރިކަލުން އަންނުޢުމާނުގެ ފަރާތުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "أُغْمِيَ عَلَى عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ رَوَاحَةَ، فَجَعَلَتْ أُخْتُهُ عَمْرَةُ تَبْكِي وَاجَبَلَاهْ، وَاكَذَا، وَاكَذَا، تُعَدِّدُ عَلَيْهِ، فَقَالَ حِينَ أَفَاقَ: "مَا قُلْتِ شَيْئًا إِلَّا قِيلَ لِي: آنْتَ كَذَلِكَ؟" (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) [2] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ބަޝީރުގެ ދަރިކަލުން އަންނުޢުމާނުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ޢަބްދުاللّٰهِ ބްނު ރަވާޙާ ހޭނެތިގެންވިއެވެ. އޭރުން އެ ކަލޭގެފާނުގެ އުޚުތު ޢަމްރާ ހިތިޔާކުރައްވަމުން ވިދާޅުވަމުން ގެންދިޔައެވެ.

---

[1] **ނޯޓު:** ވީދުރުއްސުންގައި މުއައްލިފު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އަލްއިމާމުއް ޒަހަބީ މި ބަޔާން ރިވާކުރެއްވި ކަމަށެވެ. ނަމަވެސް އެއީ ޙިކާޔަތްވެފައިވާ ކަމެކެވެ. ބައްޓަމުގައި މިއީ ހަމައެކަނި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަޔާނެކެވެ. މި ރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައި ”އަނަސްގެ ފާނުގެ އަރިހުން ބަޔާން އަޑުއެހުނު ބަޔަކު ވިދާޅުވިއޭ“ އޮންނައިރު، އެއީ ކޮންބައެއްކަން ކަށަވަރެއްނުވާ ނަމަވެސް ނަމުގައިވާ މީހާ ސާބިތު ބަޔާންކަމަށް މުސްނަދު އަޙްމަދު ފައިދާތައް ދެއްވާފައިވާ އިމާމް ބުޚާރީ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި އަލްއަލްބާނީ އަލްޟަޢީފާ ”ސިލްސިލަތުލް ޟަޢީފާގައި“ ވަނީ ”ސިލްސިލަތުލް އަޙާދީޘް އައްޟަޢީފާ“ މި ފޮތުގައި ނަންބަރު: 863 (254/2) މި ބަޔާން ބާރުގަދަކުރައްވާފައި، މިހާ ސާބިތު ބަޔާންކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއަށްފަހު އިތުރު ބައްޓަން އިސްނާދަށް ފޮނުވުމުގެ ގޮތުގައި މި ފޮތުގައިވާ އެހެން ބަޔާންތަކުގެ ސަނަދުން މި ބަޔާނަށް ދިރާސާ ކުރައްވާ ”ސިލްސިލަތުލް އަޙާދީޘް އައްޞަޙީޙާ“ މި ފޮތުގައި (605/6) މި ބަޔާން ބަޔާންކުރައްވާފައި އަލްއަލްބާނީ އަލްޟަޢީފާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”މުޢްޟަލު“

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ المَغَازِي، بَابُ غَزْوَةِ مُؤْتَةَ مِنْ أَرْضِ الشَّأْمِ، برقم: **4267 (144/5)**

އޭނާއީ ފަހުބަދަލުއްސާވިނަ ހެޔޮއަމަލުތަކުގެ ވެރިއެކެވެ. އޭނާއީ އެފްލިސްކަމަށް ބޭކަލަކަށެވެ. ފަދަ، އެ ކަލޭގެފާނު ހުކުމްއިރުނުދީ މިއާދުވަހެއް. ކަނބަލު ބުނި ކޮންމެ އެއްޗެއް ބުނިހިނދު، ތިމާގެ ނަފްސަށް ދިޔައެވެ. ތިޔާއި އެކަހަ ވިހަކުރުއްވާ މިހާރު ހެއްދެވޭތޯ؟”

މައްޔިތާގެމައްޗަށް ނިޔާޙާކުރުން

“އައްނިޔާޙާ” މިއީ “އައްނަވްޙު” މި ކަލިމައިން ނެގިފައިވާ ބަހެކެވެ. މީގެ މާނައަކީ، ގަދައަޑުން ރޮއިމެވެ. މީހަކު މަރުވުމުން އަޑުގަދަކޮށް ރޮއިމަކީ ކަން އެތަކެއް ހަދީޘްތަކުން ސާބިތުވެފައެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫމާލިކުލްއަޝްޢަރީގެ އަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ، حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: {أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، لَا يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ فِي الْأَحْسَابِ، وَالطَّعْنُ فِي الْأَنْسَابِ، وَالْاسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ، وَالنِّيَاحَةُ.} وَقَالَ: {النَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا، تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ، وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَأَبُويَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫމާލިކުލްއަޝްޢަރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގައި ޖާހިލީ ޒަމާނުގެ ހަތަރުކަމެއް ވެއެވެ. މީސްތަކުން އެ ކަންކަމާ ވަކިނުވާ ހުއްޓެވެ. (އެ ކަންކަމަކީ) ޙަސަބާއި ނަސަބުގެ މަތިވެރިކަމާމެދު ފަޚުރުވެރިވުމާއި، އަނެކުންގެ ނަސަބުގެ ތަޢުނުކުރުމާއި (އެބަހީ: އެމީހެއްގެ ބައްޕާން އެހެން މީހެއްގެ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ التَّشْدِيدِ فِي النِّيَاحَةِ، برقم: 29-(934) (ص/644) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22903 (538،537/37) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1-(1577) (148/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ النَّهْيِ عَنِ النِّيَاحَةِ وَالنَّدْبِ، برقم: 1534 (437،436/5)

ތަރިތައްކަމަށް ބުނުމާއި) ވާރޭ ވެހުނީ އެވެނި ތަރިއެއްގެ ސަބަބުންކަމަށް އީމާންވުމާއި، މައްޔިތާގެ މައްޗަށް ނިޔާބާރުކުރުމެވެ.} އަދި ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ނިޔާބާރުކުރާ އަންހެނާ (އެބަހީ: މައްޔިތާގެ މައްޗަށް ގަދައަޑުން ރޮއެދި މީހާ) މަރުވުމުގެ ކުރިން ތައުބާނުވެއްޖެނަމަ، އޭނާ ޤިޔާމަތްދުވަހުން މަޙުޝަރުކުރައްވާނީ ޤަޠިރާނުންވާ ހެދުމަކާއި، ގައިކަހުން އެކުލެވިގެންވާ ގަމީހެއްލައިގެންނާ ޙާލުގައެވެ.}

އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އުއްމު ޢަޠިއްޔާގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "أَخَذَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ مَعَ الْبَيْعَةِ، أَلَّا نَنُوحَ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ) [1] މާނައީ: “އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އުއްމު ޢަޠިއްޔާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ބައިޢަތު ހިއްޕެވުމުގެ ވަގުތު ރަސޫލު ﷲ ﷺ ތިމަންމެންގެ ކިބައިން އެކަލޭގެފާނު ބައިޢަތު ހިއްޕެވި ކަންކަމުގެތެރޭގައި މައްޔިތާގެ މައްޗަށް ގަދައަޑުން ނުރޮއުން ހިމެނެއެވެ.”

ހަމަހަމަ ތިމާތެރިން ހިތުން ސަރަހައްދުން އަނަސްބުނު މާލިކު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَن أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ الله ﷺ {صَوْتَانِ مَلْعُونَانِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَة، مِزْمَارٌ عِنْدَ نِعْمَةٍ، وَرَنَّةٌ عِنْدَ مُصِيبَةٍ.} (رَوَاهُ الْبَزَّار) [2] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސް ބުނު މާލިކުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ދުނިޔެއާއި އާޚިރަތުގައި ލަޢުނަތް ލިބިފައިވާ ދެ އަޑެއްވެއެވެ. (އެއީ) އުފާވެރިކަމުގެ ވަގުތުގައި ކުޅޭ ބާޖަގެ އަޑާއި، މުސީބާތެއް ކުރިމަތިވުމުން ރޮއި ގޮވާ އަޑެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫމޫސަލްއަޝްޢަރީގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي بُرْدَةَ بْنُ أَبِي مُوسَى، قَالَ:

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُنْهَى مِنَ النَّوْحِ وَالْبُكَاءِ وَالزَّجْرِ عَنْ ذَلِكَ، برقم: **1306** **(84/2)** ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ التَّشْدِيدِ فِي النِّيَاحَةِ، برقم: **31–(936)** (ص/**645**)

[2] كَشْفُ الأَسْتَارِ عَنْ زَوَائِدِ البَزَّارِ، برقم: **795** **(377/1)**

وَجِعَ أَبُو مُوسَى ﵁ وَجَعًا فَغُشِيَ عَلَيْهِ، وَرَأْسُهُ فِي حِجْرِ امْرَأَةٍ مِنْ أَهْلِهِ، فَصَاحَتِ امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِهِ، فَلَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَرُدَّ عَلَيْهَا شَيْئًا، فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ: أَنَا بَرِيءٌ مِمَّا بَرِئَ مِنْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَرِئَ مِنَ الصَّالِقَةِ، وَالْحَالِقَةِ، وَالشَّاقَّةِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި އަބޫމޫސަލްއަޝްޢަރީގެ ދަރިކަލުން އަބޫބުރްދާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްފަހަރަކު) އަބޫމޫސާގެފާނު ވަރަށްބޮޑަށް އާލާސްކަންތުގާވިއެވެ. އެހާވަރުގައި އެ ކަލޭގެފާނުގެ ހޭނެތުނެވެ. އޭރު އެ ކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިގަނޑުވަނީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަހުލުވެރިންކުރެ ބޭކަނބަލެއްގެ އުނގުގައެވެ. އިރުން އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަހުލުވެރިންކުރެ ބޭކަނބަލަކު ގަދަޔަކުން ކިރިޔާކުރައްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބާރުކަމާއި ހުރިގޮތުން އެ ކަމަނާއަށް އެއްވެސް އެއްޗެއް ވިދާޅުނުވެވުނެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ހޭއަރުއްވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަންކަމުން ރަސޫލު الله ﷺ ބަރީއަވެވަޑައިގެންނެވި ކަންކަމުން ތިމަން ބަރީއަވެގެން ވަމެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، މުސީބާތުގެ ވަގުތުގައި ގަދަޔަކުން ހަޅޭއްލާ މީހުންނާއި، މުސީބާތެއް ކުރިމަތިވުމުން ބޮލުގެ އިސްތަށިބޭލުމާއި ބޯ ބާލައިލާ މީހުންނާއި، އެފަދަ ވަގުތުގައި ޖިބާގެ ހުދުން ފަޅައިލާ މީހުންގެކިބައިން ރަސޫލު الله ﷺ ބަރީއަވެވަޑައިގެންވެއެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި އަނަސް ބްނު މާލިކުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ: أَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى النِّسَاءِ حِينَ بَايَعَهُنَّ أَنْ لَا يَنُحْنَ، فَقُلْنَ يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ نِسَاءً أَسْعَدْنَنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، أَفَنُسْعِدُهُنَّ فِي الْإِسْلَامِ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ {لَا إِسْعَادَ فِي الْإِسْلَامِ.} (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُنْهَى مِنَ الحَلْقِ عِنْدَ المُصِيبَةِ، برقم: 1296 (2/81،82) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِيمَانَ، بَابُ تَحْرِيمِ ضَرْبِ الْخُدُودِ وَشَقِّ الْجُيُوبِ وَالدُّعَاءِ بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ، برقم: 167-(104) (ص/100)

[2] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، النِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 1852 (4/16) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 13032 (20/333) ،وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3146 (7/415،416) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ النَّهْيِ عَنِ النِّيَاحَةِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 7108 (4/103)

ވާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސް ބިން މާލިކުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަންހެނުންނާ ބައިޢަތުހިއްޕެވުމުގައި، އެބައިމީހުން މައްޔިތުންނަށް ނުރުއިމުގެ މައްޗަށް ޢަހުދުކަނަވަދު ހިއްޕެވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަނބަލުން ދެންނެވޫއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އިސްލާމްދީން ފޮނުއްވުމުގެ ކުރިން ބައެއް އަންހެނުން އަޅުގަނޑުމެންނަށް ރޮއެދީފައިވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު އަޅުގަނޑުމެން އެއިން މީހަކަށް ރޮއެދިނުން ކިހިނެއްވާނެތޯއެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އިސްލާމްދީނުގައި ރޮއެދިނުމެއް ނުވެއެވެ.}“

މީހަކު މަރުވެގެން ހިތާމަކުރުން

އެއުރެންގެ ފިރިން އެކަން މަނާނުކުރާނަމަ، ގާތްތިމާގެ މީހަކު ނިޔާވެގެން އޭނާގެމައްޗަށް ތިން ދުވަސްވާންދެން އިޙްދާދުކުރުން، ހިތާމަކުރުން އަންހެނުންނަށް ހުއްދަވެއެވެ. އަދި ތިން ދުވަހަށްވުރެ ގިނަދުވަހު އިޙްދާދުކުރުން ނުވަތަ ހިތާމަކުރުމަކީ ހަރާމް ކަމެވެ. ހިތާމަ ފިރިމީހާގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެއެވެ. ފިރިމީހާ ނިޔާވެއްޖެނަމަ އިއްދަތުގެ ދުވަސްތައް ހަމަވާންދެން އެބަހީ: ހަތަރުމަހާއި ދިހަ ދުވަސް ވާންދެން އަނބިމީހާ އެކަކުގެ ހިތާމަކުރުމުގައި ހުންނަންވާނެއެވެ.

މިބާބުގެ ދަލީލަކީ، އަލްއިމާމު ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘް ކަނޑައަޅުއްވައިދެއްވާފައިވާ އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ޢަޠިއްޔާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: {لَا تُحِدُّ امْرَأَةٌ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثٍ، إِلَّا عَلَى زَوْجٍ، أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا، إِلَّا ثَوْبَ عَصْبٍ، وَلَا تَكْتَحِلُ، وَلَا تَمَسُّ طِيبًا، إِلَّا إِذَا طَهُرَتْ، نُبْذَةً مِنْ قُسْطٍ أَوْ أَظْفَارٍ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه،

وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލަނގެއަށް الله ރުއްސުވުންލެއްވި އުއްމުޢަޠިއްޔާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލަނގެ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު الله ﷺ ނަހީކުރެއްވިއެވެ. އެއްވެސް މައްޔިތެއްގެމައްޗަށް ތިން ދުވަހަށްވުރެ ގިނަދުވަހު އެއްވެސް އަންހެނަކު ހިތާމަފާޅުކުރުމުން ނުހުރިކަމެވެ. އޭނާގެ ފިރިމީހާގެމައްޗަށް މެނުވީއެވެ. (ފިރިމީހާ ނިޔާވެއްޖެނަމަ) ހަތަރު މަހާއި ދިހަ ދުވަސްވަންދެން އެ ކަނބުލޭގެ ހިތާމަ ފާޅުކުރުން ހުއްޓެވެ. އެ ދުވަސްތަކުގައި އެއްވެސް ކަޅުއަނދުން ނުލުމާއި، ކުލަޖަހާފައިވާ ފޭރާން ނުލުމާއި، އަނދުންއެޅުމާއި، ބަދިވަސްދުވާ ތަކެތި ބޭނުންކުރުމަށްޓަކައި ނިސްބަތްވާ ތަކެތި މިދުވަސްތަކުގައި އުޒްފާރު ފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް ފަދައެއްގެ މިދުވަސްތަކުގައި އުއްރަތުގެ ބޭނުންނުކުރުން ހުއްދައެވެ.}

ޝަރީޢަތުގައި ބުނެވޭ، އަންހެނުން ޢިއްދަހިފުމުގެ މުއްދަތުން އަނދުންއެޅުމާއި، ތަރުމު ފަރުމާތް ބޭނުންކުރުމާއި، މީރުވަސްދުވާ ތަކެތީގެ ބޭނުންކުރުންފަދަ، ޝަރީޢަތުން ވުޒޫރީމަން ފޭރު ދިރިއުޅުމުގައި ކުރުން އެކަށީގެން ކަންކަމުން އެއްކިބާވާ މިބަޔަށް. ފިރިމީހާ ނިޔާވެއްޖެނަމަ، އޭނާގެ ބަލިގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ބަލައި އަދި އެ ބައިގެ ކަމާއިގުޅޭ ޢިއްދައިގެ ދުވަސްތަކުގައި އިއްދައިގެ އަޙްކާމުތަކުން، ނުވަތަ ޝަރީޢަތުގެ ފަރުމާތަށް އާދައިގެ ކަރުދާސް ތަކެތީގެ ދިރިއުޅުމުގެ އުމުރުގެ އަޙްކާމުތަކެއް ދަސްކޮށްދޭ ކަންކަމެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الطَّلَاقِ، بَابُ تَلْبَسُ الحَادَّةُ ثِيَابَ العَصْبِ، برقم: 5342 (60/7) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الطَّلَاقِ، بَابُ انْقِضَاءِ عِدَّةِ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا...، برقم: 66-(938) (ص/1127) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الطَّلَاقِ، بَابُ فِيمَا تَجْتَنِبُ الْمُعْتَدَّةُ فِي عِدَّتِهَا، برقم: 2302 (610/3) ،وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الطَّلَاقِ، مَا تَجْتَنِبُ الْحَادَّةُ مِنَ الثِّيَابِ الْمُصَبَّغَةِ، برقم: 3534 (203،202/6) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الطَّلَاقِ، بَابُ هَلْ تُحِدُّ الْمَرْأَةُ عَلَى غَيْرِ زَوْجِهَا، برقم: 2087 (231،230/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20794 (390،389/34)، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الطَّلَاقِ، بَابُ العِدَّةِ، برقم: 4305 (143،142/10) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْعِدَدِ، بَابُ كَيْفَ الْإِحْدَادُ، برقم: 15527 (722/7) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الطَّلَاقِ، بَابُ النَّهْيِ لِلْمَرْأَةِ عَنِ الزِّينَةِ فِي العِدَّةِ، برقم: 2286 (221/2)

މަރުހޫމުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ކާބޯތަކެތި ތައްޔާރުކޮށްދިނުން

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޖަޢުފަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި ޙަސަނުގެ އަދި ޞައްޙަ ބަޔާންކޮށްދެއްވައި އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައެވެ.

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنَ جَعْفَر رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {اصْنَعُوا لِآلِ جَعْفَرٍ طَعَاماً، فَإِنَّهُ قَدْ أَتَاهُم أَمرٌ يَشْغَلُهُمْ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޖަޢުފަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (ޖަޢުފަރުގެފާނު ޝަހީދުވި ޚަބަރު ލިބިވަޑައިގެންނެވުމުން) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ޖަޢުފަރުގެފާނުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ކާނާއެއްކޮށް ތައްޔާރުކޮށްދޭށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެބައިމީހުން މަޝްޣޫލުކުރުވަނިވި ކަމެއްވަނީ އެއުރެންނަށް ދިމާވެފައެވެ.}

މިހެން ނިޔާވުމުން އާއިލާގެ އަހުލުވެރިންނަށް ކާބޯތަކެތި ފޮނުއްވާދިނުމަކީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހުރިވަޑައިގެން އެއީ މުސްތަޙައްބުކަމެއްކަމުގައި ޙަދީޘުގައިވެސް، އެ ކަމަކީ ހެޔޮކަމުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެއްކަމަށްވުމާއި އަދި އެއީ ސަލަފުއްޞާލިޙުންގެ ދީނުންނާއި އަވަށްޓެރިންނާ ގާތްކަންބޮޑުވެ، ގުޅުންބަދަހިވާން ކަމެއްކަމުގައިވާތީއެވެ.

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މިހެން ނިޔާވުމުން، މަރުހޫމުގެ ގާތްތިމާގެ މީހުންގެ ފަރާތުން އެދުވަހާއި އެރޭ އާއިލާގެ އަހުލުވެރިން ކައި ބޮއިހަދާން އެއްކޮޅު ތައްޔާރުކޮށް ފޮނުވައިދިނުން ރަނގަޅުކަމުގައި މިވަނީކަމަށް ފުދޭވަރަކަށް ދީލައިއަޅާނުވަންނަވާތީއެވެ. އެއީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ހެޔޮކަމުގެ އަހުލުވެރިން ކުރާކަމެއް ކުރިން ހިނގާދިޔަކަމެކެވެ." [2]

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ صَنْعَةُ الطَّعَامِ لِأَهْلِ الْمَيّتِ، برقم: 3132 (52/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الطَّعَامِ يُصْنَعُ لِأَهْلِ الْمَيّتِ، برقم: 998 (314/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الطَّعَامِ يُبْعَثُ إِلَى أَهْلِ الْمَيّتِ، برقم: 1610 (537/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1751 (280/3)

[2] الأم، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ القَولِ عِنْدَ دَفْنِ الْمَيّتِ (635/2)

ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މިގޮތުން ފޯރުކޮށްދެވޭ ކާބޯތަކެތި ކެއުމަށް މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންގެކިބައިން އެދުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. އެއީ [illegible] [illegible] ނުވަތަ ފޯރާފައިވާ [illegible] އެބައިމީހުން އެފަދަ ހާލަތުގައި ކެއުމުން ދުރުވެދާނެކަމަށްޓަކައެވެ. އަދި އެކަމުގެ ބަރަކާތްތެރިކަން އުނިވެދާނެކަމަށްޓަކައެވެ. ހަމައެފަދައިން އަންހެންވެރިން ގަދައަޑުން [illegible] އެބައިމީހުންނަށް ކާބޯތަކެތި ފޯރުކޮށްދިނުން ނުއްދަނޫންނަމަވެސް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އެއީ [illegible] އެބައިމީހުންނަށް ކާބޯތަކެތި ފޯރުވައިދިނުމަކީ [illegible] [illegible] [illegible]

ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންގެ ފަރާތުން އެބައިމީހުން ޒިޔާރަތްކުރާ މީސްތަކުންނަށްޓަކައި [illegible] ކާބޯއެއްޗެހި ފޯރުކޮށްދިނުމަކީ ރަނގަޅުކަމެއްނޫނެވެ. އެހެނީ އެއީ އެބައިމީހުން ކުރިމަތިވެފައިވާ މުސީބާތުގެމައްޗަށް އިތުރު [illegible] އަދި [illegible] [illegible] ކަމެކެވެ. އަދި އެއީ އިސްލާމްދީން ފޮނުއްވުމުގެކުރިން ޖާހިލިއްޔަތުގައި މީސްތަކުން [illegible] [illegible] [illegible] ކަމުގައިވާކަމަށްޓަކައެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޖަރީރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْبَجَلِيِّ قَالَ: "كُنَّا نَعُدُّ الاِجْتِمَاعَ إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ، وَصَنِيعَةَ الطَّعَامِ بَعْدَ دَفْنِهِ مِنْ النِّيَاحَةِ." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޖަރީރު ބިން ޢަބްދުﷲ އަލްބަޖަލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މައްޔިތާ ވަޅުލުމަށް ފަހު މީސްތަކުން މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމާއި ކާބޯތަކެތި ތައްޔާރުކުރުމަކީ ނިޔާހާގެބައިންވާ ކަމެއްކަމުގައި ތިމަންމެން ދެކެމުއެވެ.“

---

[1] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي النَّهْيِ عَنْ الِاجْتِمَاعِ إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ وَصَنْعَةِ الطَّعَامِ، برقم: **1612** (538/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **6905** (505/11) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: **2279** (307/2،308)

ބައެއް ޢިލްމުވެރިން އެއީ އެބައީ: މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންގެފަރާތުން ކާބޯތަކެތި ތައްޔާރުކުރުމަކީ ޙަރާމްކަމެއްކަމަށް ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. “ކޮންމެހެން ބޭނުންވެއްޖެނަމަ އެއީ ހުއްދަކަމެކެވެ. އެހެނީ ފަހަރުގައި އެބައިމީހުންގެ މައްޔިތާއަށް ޒިޔާރަތްކުރުމަށްޓަކައި މާދުރު ރަށަކުން ވެސް މީހަކު އަތުވެދާނެއެވެ. އެ ހާލަތުގައި އެ މީހަކު މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންގެ ގޭގައި ނިދަންވެސް ޖެހިދާނެއެވެ. އެހިނދު އެބައިމީހުންނަށް އޭނާގެ މެހުމާންދާރީ އަދާނުކޮށް ރަކުން ޖެހިދާނެއެވެ.”[1]

މަރުވުމުގެކުރީގައި ގަބުރާއި ކަފުން ތައްޔާރުކޮށް ބެހެއްޓުން ހުއްދައެވެ.

އަލްބުޚާރީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި ބަހައްޓަވައެވެ. “ރަސޫލުއްލާހު ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި ކަފުން ތައްޔާރުކުރައްވައި ބައެއް ބޭކަލުންނަށް އެކަން ނަހީ ކުރައްވާފައިނުވާކަން ނަންދެއްވާ ބާބު” އެއަށްފަހު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ سَهْلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: "أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتِ النَّبِيَّ ﷺ بِبُرْدَةٍ مَنْسُوجَةٍ، فِيهَا حَاشِيَتُهَا، أَتَدْرُونَ مَا البُرْدَةُ؟ قَالُوا:الشَّمْلَةُ، قَالَ: نَعَمْ، قَالَتْ: نَسَجْتُهَا بِيَدِي فَجِئْتُ لِأَكْسُوَكَهَا، فَأَخَذَهَا النَّبِيُّ ﷺ مُحْتَاجًا إِلَيْهَا، فَخَرَجَ إِلَيْنَا وَإِنَّهَا إِزَارُهُ، فَحَسَّنَهَا فُلاَنٌ، فَقَالَ: اكْسُنِيهَا، مَا أَحْسَنَهَا، قَالَ القَوْمُ: مَا أَحْسَنْتَ، لَبِسَهَا النَّبِيُّ ﷺ مُحْتَاجًا إِلَيْهَا، ثُمَّ سَأَلْتَهُ، وَعَلِمْتَ أَنَّهُ لاَ يَرُدُّ، قَالَ: إِنِّي وَاللَّهِ، مَا سَأَلْتُهُ لِأَلْبَسَهُ، إِنَّمَا سَأَلْتُهُ لِتَكُونَ كَفَنِي، قَالَ سَهْلٌ: فَكَانَتْ كَفَنَهُ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ)[2] މާނައީ: “އެ ދަރިކަލުންނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ސަހުލުގެފާނުގެ ފަރާތުން

---

[1] الْمُغْنِي لِابْنِ قُدَامَة ،كِتَابُ الْجَنَائِز، [مَسْأَلَةٌ لَا بَأْسَ أَنْ يُصْلِحَ لِأَهْلِ الْمَيِّتِ طَعَامًا] (497/3)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنِ اسْتَعَدَّ الكَفَنَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يُنْكَرْ عَلَيْهِ، برقم: 1277 (78/2) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزِّينَةِ، الْبُرُودُ، برقم: 9580 (422،421/8) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 22825 (482،481/37) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 5920 (178/6) ، وَبرقم: 5997 (200/6) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 116 (98،97/1) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 462 (ص/170)

ސަޢުދުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު އަންހެނަކު ވިޔަފާރިވާ ސުވާލެއް ނުވަތަ ކޮތަރުތް ހިފަހައިގެން މާތްރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހަށްއައެވެ. އޭގެ ކޯޗެއްމެދުން ހާމަކުރުމަށްޓަކައި. (ސަޢުދުގެފާނު އެއްސެވިއެވެ.) ތިޔަބައިމީހުން އަހަރެންނަށް އަޔަ ކޮބައިކަން ދަންނަވަމުންދެއްވީހެއްޔެވެ؟ (ބާސިރީން) ދެންނެވުނުއެވެ. އެއީ ”އައްޝަފްރަތު“ އަންނަނީ ނުވަތަ ގައިގަޔާން ބޭނުންކުރާ ސާފު ނުވަތަ ފޮތަރައެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެކެވެ. އެބަހީ: ތިޔަބޭނުން ރަނގަޅެވެ. (ސަޢުދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އެ އަންހެނުންނާ ދެންނެވިއެވެ. މިއީ ކަލޭގެފާނު ތޮރުދުއްވުމާއިކަމަށް އަޅުގަނޑު އަމިއްލަޔަދުން ވިޔަފާރިވާ އައްޑަނޑެވެ. ވަރު، މާތްރަސޫލާ ﷺ އެއަށް ބަލްޔަތުގެބެހޭގެންނާ ބުނެދިނުމެވެ. (ސަޢުދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އެއަށްފަހު އިސްތިޢުމާލުކުރާ ތިމަންގެއަށް ވަޑައިގެންފައެވެ. އޭރު ދެކޮޅަކަށް އިސްތިޢުމާލުކުރާ އިރުޝާދުވެދިނުމެވެ، އަނދުވަރުއިދުގެ އެހެރަނދިލީތަކާ އައިލޭގެ. އެބަހީ: އެ އަންހެނުންނާ އެއީ ބޭނުމަކަށް ދެންނެވިއެވެ. (ސަޢުދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އެއީ ބާރަކަށް ނޫނެވެ އެ ދުވަހުގެ ބެހެއްޓުން ދެންނެވިއެވެ. އަދިރަނގޭ އަހަރެން މިއަ ދޮގުހަދާ ބޭނުން ކުރީބައެވެ. ތިޔައި ހަދާކުރެވޭ ދޮގުހަދާކަމެވެ. (ސަޢުދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) މިސްކިތަކުން އޭނާއަށް ބުނީއެވެ. މިއީ މިއަ ކަމުގެއަށް ގޮތް ބަސްކުރެއްވީމެވެ. މާތްރަސޫލާ ﷺ އެއަށް ބަރަކާތްތެރިކަން އޭގައި ހައްގުވިކަން މިއީ ދެއްކެވީއެވެ. އެއަށްފަހު މިއީ އެއަށް ބަރަކާތްތެރިކަމާއި ސަލާމަތް މިއަ ދެއްކެވިއެވެ. އިސްތިޢުމާލުކުރާ ތިމަންގެ އަރިހުން އެއްކަލާ ހަމަ އެއްކޮޅު ބަރަކާތްތެރިކަން ދެއްކެވީ އެއެއްކޮޅު ނިޔަލްވާއިދާނެ ނުކުތާރަނގަޅެވެ ހިމެނިގެން ދެއްކެވިފައިވާކަމެވެ. އެ ބަރަކާތް ވިދާޅުވިއެވެ. ﷲ ގަންދީ ބުނަމެވެ. ހަމަކަނޑައެޅިން، މިތަނުގެ އެއަށް ބަރަކާތްތެރިކަން ދެއްކެވި މިތަނުން އެ އަންހެނުންނާއެވެ. ހަމަކަނޑައެޅިން، މިތަނުގެ އެއަށް ބަރަކާތްތެރި އެއީ މިތަނުގެ

ކަފުނުގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރުމަށެވެ. ސަހުލުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ބޭކަލުންގެ ކަފުންކަމުގައި އެ ފޮތާކޮޅު ވިއެވެ.

އަލްޙާފިޒު (އިބްނު ޙަޖަރު، ރަޙިމަހުﷲ) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އަލްބުޚާރީ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ގޮތުގައި މި ބާބުގެނަން ލިޔުއްވުމުގައި "އެކަން ނަހީ ކުރައްވާފައިނުވާ" ލިޔުއްވާފައިވުމުގައި އަލްބުޚާރީގެ މަޤްޞަދަކީ ބަސްދެއްކެވުމަކަށްބެލުމެވެ، އިތުރުކަލޭގެފާނުގެ އަދިރުން އެ ފޮތާކޮޅު ދެއްވުމަށް އެދިވަޑައިގެންނެވި ބާވަތުގެ އަސްބާބު ބޭކަލުން އިންކާރުކުރެއްވި ކަމަށް ކުރައްވާފައިވާ އެ ކަލޭގެފާނު ބުރުދާ ސަބަބު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެހެނީ އެއީން އެބާވަތުގެ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ހަމަޖެހުނީ ކަނޑައެޅުއްވިކަމަކާ ވިދާޅުވެވި އިންކާރުކުރައްވާފައި ނުވާތީ، އެއިން ދަރިވަރުން މީހާ މަރުވުމުގެކުރިން އޭނާގެ ކަފުނާއި އެހެނިހެން ތަކެތި ތައްޔާރުކޮށް ބެހެއްޓުމަކީ ހުއްދަކަމެއް ކަމާއި ޤަބުރު ކޮނުމަކީވެސް އެ ބާވަތުގެ ކަމެއްކަމާމެދު ބަހުސް ކުރިއަށް އަންނާނެއެވެ. އަދި ކަނޑައެޅުމަށް ބޭނުންވާ ގޮތަށް ކަމެއްތޯ؟" 1

އަދިވެސް އެ ކަލޭގެފާނު ޙިކުމަތްތެރިކަމާއިއެކު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިބްނުބައްޠާލް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިއީ، އެ އަޙްކާމްގެ ބޭނުންޖެހިގެންވާކަމެއްގައި އެއްފަހަރާ ހުރިހާ ކަމެއްކުރުމަށް ތައްޔާރުވުމުގެ ހުއްދަ ކަނޑައަޅާފައިވާ ދަލީލެއް. އަދި ބާވަތްތަކުގެ ކުރިން ޤަބުރު ބަލާ އެ ބޭކަލުން އަވަހަށް ތައްޔާރުވުމުގެ ކުރީގައި އެ ބޭކަލުންގެ ކަފުނަށް ތައްޔާރުވުމަށް ހުއްދަކަމުގެ ދަލީލެއް ވެއެވެ. އިބްނުބައްޠާލްގެ މި ބަސްފުޅުގެ އަޙްކާމް ބޭނުންވާ ކަމެއްގެ ދަލީލެއް ވެއެވެ. އެކަމަކު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއްބަސް އަސްޙާބުބޭކަލުން މިކަން ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާކަން ސާބިތުވެއެވެ. އޭގެ ދަލީލަކީ ބޭކަލުން ޤަބުރުގައި ވިސްނައި، އަސްޙާބުބޭކަލުން އެގަތުމެއް ކަނޑައަޅުއްވާ ދިނުމެވެ." 2

އަލްޤުރްޠުބީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އަސްޙާބުބޭކަލުން ކަނޑައަޅުއްވާ އެއްބަސް ބޭކަލުން އަދި ކަނޑައަޅާ ކަނޑައަޅުއްވާ ހުއްދަކަމުގެ ސާބިތުވުމުގެ ދަލީލަކީ އެކަން

---

[1] فَتْحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الجَنَائِزِ، قَوْلُهُ: بَابُ مَنِ اسْتَعَدَّ الكَفَنَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يُنْكَرْ عَلَيْهِ، (143/3)

[2] فَتْحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الجَنَائِزِ، قَوْلُهُ: بَابُ مَنِ اسْتَعَدَّ الكَفَنَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يُنْكَرْ عَلَيْهِ، (144/3)

ހުއްދަކުރުމުގެ ދަލީލެއްނޫނެވެ. އެހެނީ، މުސްލިމުންގެ ގިނަމީހުން އެއީ ރަނގަޅު ކަމެއް ކަމުގައި ބަލައިގަންނަކަމަކީ، ﷲ ގެ ހަޟްރަތުގައިވެސް ރަނގަޅު ކަމެކެވެ. ވަކިން ހާއްސަކޮށް އެންމެ މަތީފެންވަރުގެ ޢިލްމުވެރިން އެ ކަމެއްކުރައްވި ކަމަކީ ރަނގަޅުނޫން ކަމެއްކަމުގައި ނުވާނެއެވެ.“ [1]

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. ”މީހާ އަމިއްލައަށް ހޯދާ ނިޔާވުމުން ވަޅުލާނެތަން ގަނޑައިޅުއްވުމަކީ މައްސަލައެއް ނޫނެވެ. އަސްޙާބުބޭކަލުންކުރެ ޢުސްމާނުގެ ފާނާއި، ޢާއިޝަތުގެފާނާއި، ތާބިޢީންކުރެ ޢުމަރު ބިން ޢަބްދުލްޢަޒީޒުވެސް އެގޮތަށް ކަންކުރައްވިކަން ރިވާވެގެންވެއެވެ.“[2]

ދެ ހަރަމްފުޅުންކުރެ ތަނެއްގައި މަރުވެވުމަށްއެދުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލައްވި ޙަފްޞާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ބަސްފުޅެއްގައިވެއެވެ. **عَنْ حَفْصَةَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهَا، سَمِعْتُ عُمَرَ ﵁، قَالَ: "اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي شَهَادَةً فِي سَبِيلِكَ، وَاجْعَلْ مَوْتِي فِي بَلَدِ رَسُولِكَ ﷺ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)** [3] މާނައީ: ”އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލައްވި ޙަފްޞާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލައްވި ޢުމަރުގެފާނު މިފަދައިން ދުޢާކުރައްވާތީ ތިމަންކަމަނާ އަޑުއެއްސެވީމެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. ”އަޅަގަނޑުގެވެރިރަސްކަލާކުއެވެ!

---

[1] عُمْدَةُ الْقَارِي شَرْح صَحِيحِ الْبُخَارِي، كِتَابُ الْجَنَائِز، بَابُ مَنِ اسْتَعَدَّ الكَفَنَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يُنْكَرْ عَلَيْهِ، (89/8)

[2] الْمُغْنِي لِابْنِ قُدَامَة، كِتَاب الْجَنَائِز، [فَصْلٌ تَنَازَعَ اثْنَانِ مِنْ الْوَرَثَةِ فَقَالَ أَحَدُهُمَا يُدْفَنُ فِي الْمَقْبَرَةِ الْمُسَبَّلَةِ...] (443/3)

[3] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ فَضَائِلِ الْمَدِينَةِ، بَابُ كَرَاهِيَةِ النَّبِيِّ ﷺ أَنْ تُعْرَى الْمَدِينَةُ، برقم: **1890 (24،23/3)**

އިބަރަސްކަލާނގެ މަގުގައި ޝަހީދުވުމާއި، އިބަރަސްކަލާނގެ ރަސޫލާ ﷺ ގެ ވަޠަނުގައި ތިމަންގެ މަރުގެންނެވުން މިންވަރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ!“[1]

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. عَنْ جَابِرٍ ؓ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {مَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمَيْنِ بُعِثَ آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ.} (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ)[2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ދެ ޙަރަމް [illegible] ޙަރަމެއްގައި މަރުވެއްޖެމީހާ (ދަންނަވައެވެ!) ޤިޔާމަތްދުވަހުން އަމާންކަން ލިބިގެންވާގޮތުގައި އެ މީހަކު [illegible].} މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި މޫސާ ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާން [illegible] [illegible]. އިބްނުޙިއްބާން އެ ކަލޭގެފާނުގެ ”[illegible] [illegible] [illegible]“ [illegible] [illegible] މި މޫސާ ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާން [illegible]. އަދި ޢަބްދުالله ބިން [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]. އަދި އިބްނުޢަދިއްޔާ އެއީ [illegible] [illegible] [illegible].

---

[1] **ނޯޓު:** މި ރިވާޔަތް [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible]. އެއީ، {فَقُلْتُ: أَنَّى هَذَا؟ فَقَالَ: يَأْتِينِي بِهِ اللهُ إِن شَاءَ اللهُ} މާނައީ: ”[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]. އެއީ [illegible] [illegible] [illegible]؟ [illegible]، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. اللهُ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].“ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ”[illegible]“

[2] الطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الصَّغِيرِ، برقم: 827 (85/2)

ކުއްލިމަރަކުން މަރުވުން

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢުބައިދު ބިން ޚާލިދުއްސުލަމީގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ تَمِيمِ بْنِ سَلَمَةَ، عَن عُبَيْدِ بْنِ خَالِدِ السُّلَمِيِّ رَجُلٍ مِن أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَرَّةً: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ قَالَ مَرَّةً: عَنْ عُبَيْدٍ، قَالَ: {مَوتُ الفَجْأَةِ أَخْذَةُ أَسِفٍ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: ތަމީމު ބިން ސަލަމަތު ނަމަކަށްކިޔާއިރުން ތާބިޢީ ޞަޙާބީއެއްގެކިބައިން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ރިވާކުރެއްވީ ރަޙިމަހުالله އެ ކަލޭގެފާނަށް ރުއްސުންލެއްވި ޢުބައިދު ބިން ޚާލިދުއްސުލަމީ ނަމަކަށްކިޔާއިރުން އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ އަރިހުންނެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ޢުބައިދު ބިން ޚާލިދުއްސުލަމީ) ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކުއްލިމަރަކީ ކޯފާގެ ހިއްޕުމެކެވެ.} މި ޙަދީޘް އެ ބޭކަލުން ނަކަލުކުރައްވަން الله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުاللهِބިން މަސްޢޫދުގެފާނާއި، އަނަސް ބިން މާލިކުގެފާނާއި، އަބޫހުރައިރާގެފާނާއި، ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެއިން ކޮންމެ ބަޔެއްގެ ސަނަދުގައިވެސް ބަލިކަން މައްސަލަތަކެއް ހުރުމުގެ ސަބަބުން އެއީ ބަލި ޙަދީޘްތަކުގައި ހިމެނެއެވެ. އަލްއަލްބާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. މި ޙަދީޘް ޞަޙީޙު ސަނަދުތަކަކުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ނަމަވެސް މާތްރަސޫލާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅެއްގެ ގޮތުގައި ސާބިތުވެގެން އެއިން އެއްވެސް ޙަދީޘެއް ސާބިތެއް ނުވެއެވެ.

މާތްالله އެ ކަލޭގެފާނަށް ރުއްސުންލެއްވި ޢުބައިދު ބިން ޚާލިދުއްސުލަމީގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދަކީ ޞައްޙަ ސަނަދެކެވެ. މި ޙަދީޘް ބައެއްފަހަރަކުން މަރްފޫޢުކޮށް ރިވާވެގެންވުމާ މަރްސަލުކޮށްވެސް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ މިފަދަ ކަމަކީ އެކަކުގެވެސް އަމިއްލަ ރައުޔަކުން ބުނެވޭފަދަ ކަމެއްނޫނެވެ. އަދިވެސް ޙަދީޘްގެ ރިވާ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الجْنَائِزِ، بَابٌ فِي مَوتِ الفَجْأَةِ، برقم: **3110** (26،25/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **15496** (253/24) وَ بِرَقَم: **15497** (254/24) وَ بِرَقَم: **17924** (445/29) وَ بِرَقَم: **17925** (446،445/29)

މިއީ މުސްނަދު ރިވާޔަތެއްގޮތުގައި (އެބަހީ: ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވި ބަސްފުޅެއްގެ ގޮތުގައި) ރިވާކުރައްވާފައިވިނަމަވެސް މަރުފޫޢުކޮށް ރިވާވެގެންވުމުގެ މައްސަލަ ޝައްކުވެރެއެވެ.

ޅަފަތުގައި އެ މީހެއްގެ ދަރިން މަރުވެފައިވާ މީހެއްގެ ސަވާބުގެ މަތިވެރިކަން

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުހާރީ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أَنَسٍ ﵁، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ {مَا مِنَ النَّاسِ مِنْ مُسْلِمٍ، يُتَوَفَّى لَهُ ثَلاَثٌ لَمْ يَبْلُغُوا الحِنْثَ، إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ الجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މުސްލިމުންކުރެ އެއްވެސް މީހެއްގެ ބާލިޣުނުވާ ތިންކުދިން މަރުވެއްޖެމީހާ (އެކަކުގެމައްޗަށް ކެތްތެރިވެއްޖެނަމަ ދަންނަވާށެވެ!) އެ ކުދިންނަށްޓަކައި اللهُގެ ރަޙުމަތްތެރިކަމުގެ ބޮޑުކަމުން އެ މީހާ ސުވަރުގެއަށް ވައްދަވާނެއެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީގެ އަރިހުން އަލްބުހާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﵁: أَنَّ النِّسَاءَ قُلْنَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: اجْعَلْ لَنَا يَوْمًا فَوَعَظَهُنَّ، وَقَالَ: {أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَ لَهَا ثَلاَثَةٌ مِنَ الوَلَدِ، كَانُوا حِجَابًا مِنَ النَّارِ.}، قَالَتِ امْرَأَةٌ: وَاثْنَانِ؟ قَالَ: {وَاثْنَانِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދުރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ فَضْلِ مَنْ مَاتَ لَهُ وَلَدٌ فَاحْتَسَبَ...، برقم: 1248 (73/2)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ فَضْلِ مَنْ مَاتَ لَهُ وَلَدٌ فَاحْتَسَبَ...، برقم: 1249 (73/2) ، وَمُسْلِمٌ،كِتَابُ الْبِرِّ وَالصِّلَةِ وَالْآدَابِ، بَابُ فَضْلِ مَنْ يَمُوتُ لَهُ وَلَدٌ فَيَحْتَسِبَهُ، برقم: 152–(2633) (ص/2028،2029)

ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަށް އަސްޙާބީކަނބަލުން ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑު މެންނަށް އުނގަންނަވައިދެއްވުމަށް ދުވަހެއްކަނޑައަޅުއްވައިދެއްވުން އެދުނީމެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އެކަނބަލުންނަށް ދުވަހެއްކަނޑައަޅުއްވައި ވަޢުޡު އިރުޝާދު ދެއްވިއެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއްވެސް އަންހެނެއްގެ (ބާލިޣުނުވާ) ތިން ދަރިން މަރުވެއްޖެ ކުރިމަތިވެއިރު (އެކަމުގައި ސަބުރުކޮށް އެ ކަނބަލުގެ ކަންތައް އިލާހީ ޤަޟާއަށް ދަންނަވާށެވެ!) އެ ކުދިންނީ ނަރަކައާ އެ މީހާއާދެމެދުގައިވާ ހުރަހެއްކަމުގައިވާނެއެވެ.} ފަހެ އަންހެނަކު ދެންނެވިއެވެ. ދެ ކުދިންނަކަށްވާނަމަ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ދެ ކުދިން ނަމަވެސްމެވެ.}

މި އުންމަތުގެ މީހުންގެ އުމުރު

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އައްތިރުމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {أَعْمَارُ أُمَّتِي مَا بَيْنَ السِّتِّينَ إِلَى السَّبْعِينَ وَأَقَلُّهُمْ مَنْ يَجُوزُ ذَلِكَ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހުންގެ (އުމުރުތައް) ބޮޑުބައި ފަސްދޮޅަސް އަހަރާއި ހަތްދިހަ އަހަރާ ދެމެދެވެ. އޭގެތެރެއިން މިހިސާބުން ފަހަނަޅައިދާނީ މަދު ބައެކެވެ.}

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الدَّعَوَاتِ…، بَابٌ فِي دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ برقم: 3550 (553/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزُّهْدِ، بَابُ الْأَمَلِ وَالْأَجَلِ، برقم: 4236 (311/5) ، وَالحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ التَّفْسِيرِ، تَفْسِيرُ سُورَةِ الْمَلَائِكَةِ، برقم: 3655 (502/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 2980 (246/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ بَلَغَ سِتِّينَ سَنَةً فَقَدْ أَعْذَرَ اللهُ إِلَيْهِ فِي الْعُمُرِ…، برقم: 6522 (518/3) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 150– (5990) (390/10)

މަރުވުމަކީ ލިބޭ ހިތްހަމަޖެހުމެކެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫޤަތާދާގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أَبِي قَتَادَةَ بْنِ رِبْعِيٍّ الأَنْصَارِيِّ ﷛، أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مُرَّ عَلَيْهِ بِجِنَازَةٍ، فَقَالَ: {مُسْتَرِيحٌ وَمُسْتَرَاحٌ مِنْهُ.} قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا الْمُسْتَرِيحُ وَالْمُسْتَرَاحُ مِنْهُ؟ قَالَ: {العَبْدُ الْمُؤْمِنُ يَسْتَرِيحُ مِنْ نَصَبِ الدُّنْيَا وَأَذَاهَا إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ، وَالعَبْدُ الفَاجِرُ يَسْتَرِيحُ مِنْهُ العِبَادُ وَالبِلاَدُ، وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫޤަތާދާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން (އެއްފަހަރަކު) ރަސޫލު الله ﷺ ގެ އަރިހުން ޖަނާޒާއެއް ގެންދެވުނެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭނާއީ ހަމަޖެހުން ލިބިގެންވާ މީހެކެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެކިބައިން ހަމަޖެހުން ލިބިގެންވާ މީހެކެވެ.} އަސްޙާބުން ދެންނެވޫއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ. އޭނާއީ ހަމަޖެހުން ލިބިގެންވާ މީހެކެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެކިބައިން ހަމަޖެހުން ލިބިގެންވާ މީހެކޭ ތިޔަވިދާޅުވީ ބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މުއުމިނު އަޅާ މަރުވުމުން އޭނާވަނީ ދުނިޔޭގެ ވަރުބަލިކަމާއި އުނދަގޫތަކުން މިންޖުވެ اللهގެ ރަޙްމަތަށެވެ. އަދި ނުބައިނުލަފާ ފާޖިރު އަޅާ މަރުވުމުން އޭނާގެ ނުބައިކަމާއި ނުލަފާކަމުން އަޅުތަކުންނާއި، ރަށްތަކާއި، ގަސްގަހާގެއްސާއި، ޖަނަވާރުތައް ސަލާމަތްވެއެވެ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ،كِتَابُ الرِّقَاقِ، بَابُ سَكَرَاتِ المَوْتِ، برقم: 6512 (107/8) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي مُسْتَرِيحٍ وَمُسْتَرَاحٍ مِنْهُ، برقم: 61–(950) (ص/656) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، اسْتِرَاحَةُ الْمُؤْمِنِ بِالْمَوْتِ، برقم: 1930 (48/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 22592 (282/37،283) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3012 (282/7)

މައްޔިތާއަށް އަދާކުރަންޖެހޭ ކަންތައްތައް

މީހަކު މަރުވުމުން އަންނަނިވި ކަންކަން އޭނާއަށް އަދާކޮށްދިނުން ވާޖިބުވާ ހުއްޓެވެ. މައްޔިތާ ހިންގުމާއި، ކަފުންކުރުމާއި، ޖަނާޒާގެމައްޗަށް ނަމާދުކުރުމާއި، ވަޅުލުން ދިރިތިބިމީހުންގެމައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވާކަމެކެވެ. މި ކަންކަމުގެ ތަފުޞީލު އަންނަނިވި ފޮތުފަތް ތަކުގައި ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

މައްޔިތާ ހިންގުން

1- މައްޔިތާ ހިންގުމުގެ ޙުކުމް:

ޢިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މައްޔިތާ ހިންގުމަކީ ކިފާޔަތުގެ ފަރުޟެކެވެ. މުސްލިމުންކުރެ ބަޔަކު އެ ފަރުޟު އަދާކުރުމުން އެހެން އެންމެންގެމަތިން އެކަމުގެ ވާޖިބުކަން ކެނޑިދާ ހުއްޓެވެ. އަދި ރަސޫލުﷲ ﷺ އެގޮތަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވުމާއި، މުސްލިމުން އެއާއެއްކޮޅަށް ޢަމަލުކުރާއެއްކަމަކަށް ވެފައި ވާތީއެވެ.

2- ހިންގުން ވާޖިބުވާނީ ކާކު އަދި ވާޖިބުނުވާނީ ކާކު؟

މައްޔިތުންކުރެ ހިންގުން ވާޖިބުވާނީ، ދީން ހިމާޔަތްކުރުމަށްޓަކައި [illegible] ކުރެވޭ ހަނގުރާމައެއްގައި ކާފިރުންގެ އަތުން ޝަހީދުވެއްޖެ މުސްލިމަކު ފިޔަވައި މުސްލިމުންކުރެ މަރުވެއްޖެ ކޮންމެ މީހެކެވެ.

3- މައްޔިތެއްގެ ގުނަވަނެއް ހިނައިވުމާއި ނަމާދުކުރުން:

މައްޔިތެއްގެ ގުނަވަނެއް ހިނައިވުމާއިމެދު އިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިޔާލު ތަފާތުވެފައިވެއެވެ. އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދާއި، އިބްނުޙަޒްމު ވިދާޅުވާގޮތުގައި މުސްލިމެއްގެ ގުނަވަނެއްކަން ކަށަވަރުވެއްޖެނަމަ އެފަދަ ގުނަވަނެއް ހިނައިވުމާއި، ކަފުންކުރުމާއި، އެމައްޔިތަށް ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ.

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވެއެވެ. "ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގެންފައިވާ ގޮތުގައި ޖަމަލު ހަނގުރާމައިގެ ދުވަހު ދޫނިއެއް ހިފައިގެންއައި އިންސާނެއްގެ އަތެއް މައްކާއަށް އެއްލައިލިއެވެ.[1] (އެބަހީ: އެސޮރުގެ ތުނބުން ނުވަތަ ފައިތިލައިން ނެއްޓި މައްކާއަށް ވެއްޓުނެވެ.) ފަހެ، އެއީ ކާކުގެ އަތެއްކަން އެ އަތުގައިވާ އަނގޮޓީގެ ޒަރީޢާއިން މީސްތަކުންނަށް އެނގިއްޖެއެވެ. ފަހެ، އެ މީސްތަކުން އެ އަތް ހިނައިވައި ކަފުންކޮށް އޭގެމައްޗަށް ނަމާދު ކުރީއެވެ. މިކަން ހިނގައިދިޔައީ އެ ދުވަސްވަރު މައްކާގައި ތިއްބެވި އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ދުރުގައެވެ." [2]

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވެއެވެ. "މީހެއްގެ ފައިއެއްގެމައްޗަށް އަބޫއައްޔޫބު އަންޞާރީ ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި މައްޔިތެއްގެ ކަށިތަކުގެމައްޗަށް ޢުމަރުގެފާނު ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ." [3]

އަލްއިމާމު އިބްނުޙަޒްމު ވިދާޅުވެއެވެ. "މުސްލިމެއްކަން އެނގޭނަމަ މައްޔިތެއްގެ ހަށިގަނޑުގެ ބައެއް ފެނިއްޖެނަމަ، އެއީ الله ގެ މަގުގައި ޝަހީދުވެފައިވާ މީހެއް ކަމުގައިނުވާނަމަ، އެ ބައެއް ހިނައިވައި، ކަފުންކޮށް، އެމައްޔިތަށް ނަމާދުކުރަން

---

[1] **ނޯޓު:** [illegible] الله [illegible] 1418ހ. 1998މ. [illegible] (39/2) [illegible]

[2] الأُمُّ لِلشَّافِعِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَقْتُولِ الذي يُغَسَّلُ وَيُصَلَّى عليه...، رقم **[658]** **(601/2)**

[3] **الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [مَسْأَلَةٌ إنْ سَقَطَ مِنْ الْمَيِّتِ شَيْءٌ...] فَصْل إنْ لَمْ يُوجَدْ إلَّا بَعْضُ الْمَيِّتِ ...، (480/3)**

ޖެހޭނެއެވެ. އެ ބާވަތުގައި ކަފުނަމާދަށް ނިޔަތްގަތުންވާނީ އެ މުޅިހަށިގަނޑާއި ރޫޙުގެ މައްޗަށް ކަފުނަމާދުކުރުމަށެވެ.“[1]

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި އަލްއިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވިއެވެ. ”މައްޔިތުގެ ހަށިގަނޑުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ފެނިއްޖެނަމަ އެ ބައި ހިނަވައި، ކަފުންކޮށް، އޭގެމައްޗަށް ކަފުނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެއަށްވުރެ މަދު ބައެއް ފެނިއްޖެނަމަ ހިނަވާކަށް ކަފުނަމާދުކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.

4- ޝަހީދުން ހިނަވާކަށް ނުޖެހެއެވެ.

އިސްލާމްދީން މަތިވެރިކުރުމުގެ މަޤްޞަދުގައި ކުރާ ހަނގުރާމާގައި މުޝްރިކުންގެ އަތުން ޝަހީދުވެއްޖެ މީހާ ޝަހީދުވި ޖުނުބުވެރިކަމުގެ ބާވަތުގައި ކަމަށް ވިޔަސްވެސް އޭނާ ހިނަވާކަށް އަދި ކަފުންކުރާކަށްވެސް ނުޖެހޭނެއެވެ. އޭނާ ވަޅުލާނީ ޝަހީދުވިއިރު ލައިގެންހުރި ފޭރާމުގެތެރެއިން ކަފުނަށް ކަމުދާވަރު ފޭރާމުގައެވެ. އޭނާ ޝަހީދުވިއިރު ލައިގެންހުރި ފޭރާމަކުން ހަށިގަނޑު ނިވާނުވާނަމަ ކަފުނަށްޓަކައި އެހެން ފޭރާމެއްގެ ބޭނުންކުރަނީއެވެ. އަދި އޭނާގެ ހަށިގަނޑުގައިވާ ފޭރާމަކީ ކަފުންކުރުން ސުންނަތްވެގެންވާ ވަރަށްވުރެ އިތުރުވެއްޖެނަމަ އެ އެއްކޮށް ހަށިގަނޑާ ވަކިކުރަނީއެވެ. އޭނާ ވަޅުލާނީ ޝަހީދުވިއިރު ހަށިގަނޑުގައިވާ ފޭރާމާއެކުގައެވެ. އަދި މީހާގެ ހަށިގަނޑާއި ފޭރާމުގައިވާ ލޭ ފިލުވައިލުމެއްނުވެއެވެ.

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ فِي قَتْلَى أُحُدٍ {لَا تُغَسِّلُوهُمْ، فَإِنَّ كُلَّ جُرْحٍ أَوْ كُلَّ دَمٍ يَفُوحُ مِسْكًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[2] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

---

[1] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ لِابْنِ حَزْم، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَسْأَلَةٌ الصَّلَاة عَلَى أجزاء الْمَيِّت، (138/5)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14189 (97/22)

އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އުހުދު ހަނގުރާމާގައި ޝަހީދުވި ބޭކަލުންނާމެދުގައި މާތްރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބޭކަލުން އެބައިމީހުން ނުހިނަވާނެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ޤިޔާމަތްދުވަހުން އެއުރެންގެ ކޮންމެ ޒަޚަމަކުން ނުވަތަ އެއުރެންގައިވާ ލޭއިން ކޮމަކަސްތޫރީގެ ވަސް ދުވާހުއްޓެވެ.}

އުހުދުހަނގުރާމާގައި ޝަހީދުވި ބޭކަލުން ނުހިނަވައި އެބޭކަލުންގެ ހަށިތަކުގައިވާ ލޭއާއެކު ވަޅުލުމަށް މާތްރަސޫލާ ﷺ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެ ބޭކަލުންގެމައްޗަށް [illegible] ޖަނާޒާނަމާދެއް ނުކުރައްވައެވެ.

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ."ޝަހީދުން ހިނަވުމާއި އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދު ކުރުމުގެ، އެބައިމީހުން الله ބައްދަލުކުރާހިނދު، އެއުރެންގެ ޒަޚަމްތަކުން ލޭއޮހޮރުވަމުންދާ ޙާލުގައިކަމަށްވީމައި، އެއުރެންގެ ލޭއިން ކޮމަކަސްތޫރީގެ ވަސްދުވާނެކަމަށް އައިސްފައިވާތީކަމަށްވުން އެކަށީގެންވެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުންނަށް الله ދެއްވާ [illegible] [illegible] އެއުރެންގެ [illegible] [illegible] އަދި [illegible] [illegible] [illegible] ބެލެވިއެވެ. [illegible] އާއި މުސްލިމުންކުރެ ދިރިހުރި މީހުންނަށް [illegible] އަދި އެބައިމީހުންގެ [illegible] ކަންކަން [illegible] މުސްލިމުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އަދި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބެލެވިއެވެ. އަދި [illegible] އެބައިމީހުންގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] އެއުރެންގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބެލެވިއެވެ."[1]

ޝަހީދުންގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދުކުރަން ނުޖެހުމުގެ ހިކުމަތަކީ، ޖަނާޒާނަމާދަކީ މައްޔިތުންގެމައްޗަށް ކުރާ ނަމާދެއްކަމުގައިވާއިރު ޝަހީދުންނަކީ ދިރިހުރި ބަޔަކު

---

[1] الأُمُّ لِلشَّافِعِي، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ ما يُفْعَلُ بِالشَّهِيدِ...، رقم [652]وَ رقم [652م] (598،597/2)

މުގައިވާ ކަމަށްބަލައި އެބައި މީހުންގެމައްޗަށް ކަފުނަނަމާދުކުރަން ނުޖެހެނީކަމުގައިވެސް ބުނެވިގެންވެއެވެ. އަދި ކަފުނަނަމާދަކީ މައްޔިތުންގެމައްޗަށް ޝަފާޢަތްއެދިގެން ކުރެވޭ ކަމެއްކަމުގައިވެފައި ޝަހީދުންނަކީ އެހެން މީސްތަކުންނަށް ޝަފާޢަތްތެރިވާނެ ބަޔަކު ކަމުގައިވީހިނދު އެއުރެންނީ އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް ކަފުނަނަމާދުކުރުމަށް ބޭނުންނުޖެހިގެން ނުވާ ބަޔަކު ކަމުގައިވާތީ ކަފުނަނަމާދުކުރުން ނުޖެހޭކަމުގައިވެސް ބުނެވިގެންވެއެވެ.

5- ޝަހީދުންގެތެރެއިން ހިނަވައި ކަފުނަނަމާދުކުރަންޖެހޭ މީހުން:

އިސްލާމްދީނުގެ ދިފާޢުގައި ހަނގުރާމަކުރަނިކޮށް މުސްލިމު ބަޔެއްގެއަތުން ޤަތުލުވާ މުންފިޔަވައި އެއުރެންނަކީ ޝަހީދުންނަކަމުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ބަސްފުޅުން އެނގިގެންވާ އެހެނިހެން މީސްތަކުންނީ ޢާއްމު މުސްލިމުންނާ އެއްގޮތަށް ހިނަވައި، ކަފުންކޮށް، އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް ކަފުނަނަމާދުކުރަންޖެހޭކަން ބަޔާންވެއެވެ. އެހެނީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޙަޔާތްފުޅުގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކުރައްވާފައިވާހެން [illegible] އަދި [illegible] މުސްލިމުންވަނީ، [illegible]، [illegible]، [illegible] ހިނަވައި ކަފުންކޮށް، އެ [illegible] [illegible] ކަފުނަނަމާދުކުރަންޖެހޭކަމުގައިވެއެވެ. އެ [illegible] [illegible] [illegible] ޝަހީދުންނެވެ.

މިތިގައި ބަޔާންކޮށްފައި އެވަނީ، اللهُ ގެ މަގުގައި ޝަހީދުވާ މީހުންގެ އިތުރުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ޝަހީދުންގެ ދަރަޖަ ދެއްވާފައިވާ މީހުންނެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޖާބިރު ބިން ޢަތީކު އަރިހުން އަޙްމަދާއި އަބޫދާވޫދާއި އައްނަސާއީ ޞައްޙަސަނަދަކުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ.

عَن جَابِرِ بْنِ عَتِيكٍ ؓ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {الشَّهَادَةُ سَبْعٌ سِوَى الْقَتْلِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، الْمَطْعُونُ شَهِيدٌ، وَالْغَرِقُ شَهِيدٌ، وَصَاحِبُ ذَاتِ الْجَنْبِ شَهِيدٌ، وَالْمَبْطُونُ شَهِيدٌ، وَصَاحِبُ الْحَرْقِ شَهِيدٌ، وَالَّذِي يَمُوتُ تَحْتَ الْهَدْمِ شَهِيدٌ، وَالْمَرْأَةُ تَمُوتُ بِجُمْعٍ شَهِيدَةٌ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ،

وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންދެއްވި ޖާބިރު ބްނު ޢަތީކުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާން ކުރެއްވިއެވެ. {اللّٰهُގެ މަގުގައި ޝަހީދުވާ މީހުންފިޔަވައި ޠާޢޫން ބަލީގައި މަރުވާ މީހުންނާއި، ޣަރަޤުވެގެން މަރުވާ މީހުންނާއި، އަރިކަށީގައި ވިދިގެން މަރުވާ (ޕްލޫރަސީ) މީހުންނާއި، ބަނޑުގެ ބައްޔެއްގައި މަރުވާ މީހުންނާއި، އަނދައިގެން މަރުވާ މީހުންނާއި، އެއްޗެއްގެ ދަށުވެގެން މަރުވާ މީހުންނާއި، ވިހަން ބަނޑުގައިރިއްސައި ނުވިހާ މަރުވާ މީހުންނަކީ ޝަހީދުންނެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ބަޔާނެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {مَا تَعُدُّونَ الشَّهِيدَ فِيكُمْ؟} قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، مَنْ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، قَالَ: {إِنَّ شُهَدَاءَ أُمَّتِي إِذًا لَقَلِيلٌ.} قَالُوا: فَمَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: {مَنْ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ مَاتَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ مَاتَ فِي الطَّاعُونِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ مَاتَ فِي الْبَطْنِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَالْغَرِيقُ شَهِيدٌ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސެވުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާން ކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ގުނާގޮތުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެތެރެއިން ޝަހީދުންނަކީ ކާބައެއްތޯ؟} އަސްޙާބުން ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللّٰهُގެ ރަސޫލާއެވެ. އެމީހަކު اللّٰهُގެ މަގުގައި ޖިހާދުކޮށް އެމަގުގައި ނިޔާވެއްޖެނަމަ ޝަހީދެކެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي فَضْلِ مَن مَاتَ فِي الطَّاعُونِ، برقم: 3111 (27/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، النَّهْيُ عَنِ الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 1846 (14،13/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 23753 (163،162/39) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1301 (498،497/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3189 (461/7) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ...، برقم: 1532 (435،433/5)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِمَارَةِ، بَابُ بَيَانِ الشُّهَدَاءِ، برقم: 165–(1915) (ص/1521)

އެހެންކަމަށްވާނަމަ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގައި ޝަހީދުންނަކީ ވަރަށްމަދު ބަޔެކެވެ.} އަސްޙާބުން ދެންނެވޫއެވެ. އެހެންވިއްޔާ ޝަހީދުންނަކީ ކޮބައިތޯއެވެ. އޭ اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {اللهُގެ މަގުގައި ޖިހާދުކޮށް ނިޔާވީމީހާއަކީ ޝަހީދެކެވެ. އަދި اللهُގެ މަގުގައި ކިޔަމަންތެރިކަން އަދާކުރުމުގައި ދެމިހުރެ ނިޔާވީމީހާއަކީވެސް ޝަހީދެކެވެ. އަދި ޠާޢޫނުގެ ބަލިމަޑުކަމުގައި ނިޔާވީމީހާއަކީ ޝަހީދެކެވެ. އަދި ބަނޑުގެ ބައްޔެއްގައި ނިޔާވީމީހާއަކީ ޝަހީދެކެވެ. އަދި ގަރަޤުވެގެން ނިޔާވީމީހާއަކީ ޝަހީދެކެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ސަޢީދު ބްނު ޒައިދުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި އައްތިރްމިޛީއާއި ރިވާކުރައްވައި ސައްޙަ ޙަދީޘްކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނުން ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްކަމުގައިވެއެވެ. عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ أَهْلِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دِينِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دَمِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ސަޢީދު ބްނު ޒައިދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ކަލޭގެފާނުން ވިދާޅުވި އެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.{އެ މީހެއްގެ މުދަލާ ދިފާޢުކުރުމުގައި ޤަތުލުކުރެވިއްޖެ މީހަކީ ޝަހީދެކެވެ. އެ މީހެއްގެ އަހުލުވެރިން ދިފާޢުކުރުމުގައި ޤަތުލުކުރެވިއްޖެ މީހަކީ ޝަހީދެކެވެ. އެ މީހެއްގެ ދީނުގައި ސާބިތުވެހުރުމުގައި ޤަތުލުކުރެވިއްޖެ މީހަކީ ޝަހީދެކެވެ. އެ މީހެއްގެ އަމިއްލަ ނަފްސުގެ ދިފާޢުކުރުމުގައި ޤަތުލުކުރެވިއްޖެ މީހަކީ ޝަހީދެކެވެ.}

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ السُّنَّةِ، بَابٌ فِي قِتَالِ اللُّصُوصِ، برقم: 4772 (151/7) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الدِّيَاتِ، بَابُ مَا جَاءَ فِيمَن قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، برقم: 1421 (30/4) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ تَحْرِيمِ الدَّمِ، مَنْ قَاتَلَ دُونَ دِينِهِ، برقم: 4095 (116/7) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1652 (190/3)

6- ކާފިރުން ހިނަވުމެއް ނުވެއެވެ.

ކާފިރަކު ހިނަވުން މުސްލިމުންގެމައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންނެއް ނުވެއެވެ. ބައެއް ޢިލްމުވެރިން އެއީ ހުއްދަކަމެއްކަމުގައި ވިދާޅުވެއެވެ.

މާލިކީ މަޛްހަބާއި، ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި މުސްލިމެއްގެ ގާތްތިމާގެ ކާފިރަކު މަރުވެއްޖެނަމަ އޭނާ ހިނަވުމެއް، ކަފުންކުރުމެއް، އަދި ވަޅުލުމެއް މުސްލިމު މީހާގެމައްޗަށް ވާޖިބެއްނުވާނެއެވެ. ނަމަވެސް އޭނާގެ ހަށިގަނޑު ކުނިވެ ނުވަތަ އެހެންގޮތަކުންވެސް ގެއްލުމެއްވެދާނެހެންވާނަމަ ވަޅުގަނޑެއްކޮށްލައި އެއަށްވައްޓާލައި ފަސްއަޅައި ނިވާކުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާޔަތްކުރައްވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه، قَالَ لَمَّا مَاتَ أَبُو طَالِبٍ أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقُلْت يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ عَمَّك الشَّيْخَ الضَّالَّ قَدْ مَاتَ، فَقَالَ: {انْطَلِقْ فَوَارِهِ، ثُمَّ لاَ تُحْدِثَنَّ شَيْئًا حَتَّى تَأْتِيَنِي.} قَالَ: فَوَارَيْتُهُ، ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَأَمَرَنِي فَاغْتَسَلْتُ، ثُمَّ دَعَا لِي بِدَعَوَاتٍ مَا يَسُرُّنِي، أَنَّ لِي بِهِنَّ مَا عَلَى الأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫޠާލިބުގެފާނު އަވަހާރަވި ހިނދު ތިމަންނާ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހަށްވަޑައިގެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ޔާ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ކަލޭގެފާނުގެ މަގުފުރެދިފައިވާ ބޮޑުބޭބެ މަރުވެއްޖެއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. {ތިޔަގޮސް އޭނާގެ ހަށިގަނޑު ވަޅުގަނޑެއްކޮށްލައި ނިވާކޮށްލާށެވެ. އެއަށްފަހު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އައުމަށް ކުރިން އެއްވެސްކަމެއް ނުކުރާށެވެ.} އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ އޭނާގެ (އެބަހީ: އަބޫޠާލިބުގެ)

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الرَّجُلِ يَمُوتُ لَهُ الْقَرَابَةُ الْمُشْرِكُ، برقم: 3214 (122،121/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مُوَارَاةِ الْمُشْرِكِ، برقم: 2006 (80،79/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1093 (332/2) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمُسْلِمِ يُغَسِّلُ ذَا قَرَابَتِهِ مِنَ الْمُشْرِكِينَ...، برقم: 6666 (558/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، فِي الْمُسْلِمِ يُغَسِّلُ الْمُشْرِكَ يَغْتَسِلُ أَمْ لاَ، برقم: 11267 (191/7)

ހަށިގަނޑު [illegible] [illegible]. އެއަށްފަހު ތިމަންނާ [illegible] އަރިހަށް ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންނާ ފެންވެރުމަށް އަމުރު ކުރެއްވުމުން ފެންވެރީމެވެ. އެއަށްފަހު [illegible] ތިމަންނާއަށް [illegible] [illegible] ކުރެއްވިއެވެ. މިބިންމަތީގައި އެއަށްވުރެ [illegible] [illegible] ތިމަންނާއަކަށް ނުވެއެވެ.''

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ''މައްޔިތާ ހިނުވުމުން ފެންވަރަން ޖެހޭނެކަމަށް ސުންނަތުން ސާބިތެއްނުވެއެވެ.'' [1]

މައްޔިތާ ހިނަވާނެގޮތް

މައްޔިތާ ހިނުވުމުގައި ވާޖިބުވެގެންވަނީ އޭނާގެ މުޅިހަށިގަނޑު ސާފުވާގޮތަށް އެއްފަހަރު ދޮވުމެވެ. އަދި، މައްޔިތާއީ ޙައިޟުވެރިޔެއް ނުވަތަ ޖުނުބުވެރިޔަކުކަމުގައި ވީނަމަވެސްއެވެ.

ހިނުވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ، މައްޔިތާ އުސްތަނެއްގައި ބާއްވައި، މައްޔިތާއީ ކުޑަކުއްޖެއްކަމުގައި ނުވާނަމަ އޭނާގެ ޢައުރަ ކަޝްފުނުވާނޭގޮތުން މައްޔިތާގެ ހަށިގަނޑުގެމަތީގައި ފޮތިގަނޑެއް އެޅުމަށްފަހު، އޭނާލައިގެންއޮތް ހެދުން ބާލުވައިގެންނެވެ.

މައްޔިތާ ހިނުވުމުގައި ކޮންމެހެން އެކަމުގައި ބައިވެރިވާން ޖެހޭމީހަކު ފިޔަވައި އެހެންމީހަކު އެ ކަމުގައި ބައިވެރި [illegible]. ހިނުވުމުގައި ބައިވެރިވާ މީހުންނީ މައްޔިތާގެ [illegible] ރަނގަޅުނޫން ދެރަ ކަންކަން ސިއްރުކޮށް، އޭނާގެކިބައިން ފެންނަ ރަނގަޅު [illegible] ދައްކަންވީ، [illegible] ޞާލިޙު އިތުބާރުހުރި ބަޔަކުކަމުގައިވުން [illegible].

---

[1] الأَوْسَطُ لابْنِ الْمُنْذِرِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، ذِكْرُ الغُسْلِ مِن غُسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: **2946 (375/5)**

އިބްނު މާޖާ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {لِيُغَسِّلْ مَوْتَاكُمْ الْمَأْمُونُونَ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه) [1] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުން ލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޔިތުން ހިނަވުމަށް އަމާނާތްތެރިން އިސްކުރުވާށެވެ.} [2] މައްޔިތާ ހިނަވަން އިސްވާމީހާ އެކަމުގެ ނިޔަތްގަންނަންވާނެއެވެ. އެއަށްފަހު ހިނަވުމަށް ފަށަންވާނީއެވެ. ފަހެ މައްޔިތާ ހިނަވުމަށް ނިޔަތްގަނެ، އެންމެފުރަތަމަ މައްޔިތާގެ ބަނޑުގައި އޯގާވެރިކަމާއި، މަޑުމައިތިރިކަމާއެކު އަތްހިންގައިދޭނީއެވެ. އެއީ ބަނޑުގައި ހުރިނަމަހުރި ނަޖިހެއްނެރެ ސާފުކުރުމަށްޓަކައެވެ. އެއަށްފަހު އަތްގައި މަޑު ފޮތިކޮޅެއް އޮޅާލައި، މައްޔިތާގެ ނަޖިސްނުކުންނަ ދެ ދޮރު ސާފުކުރާނީއެވެ. މިކަން ކުރުމުގައި ކޮންމެފަހަރަކު ވެސް ބޭނުންކުރަންވާނީ، ކުރިން ބޭނުންނުކުރި ފޮތިކޮޅުނޫން ސާފު ފޮތިކޮޅެކެވެ. މައްޔިތެއްގެވެސް ޢައުރަތަށް ބެލުމާއި، ޢައުރަތުގައި ބީހުމަކީ ޙަރާމް ކަމެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު ކުރިން ބުނިފަދައިން މައްޔިތާގެ ނަޖިސްނުކުންނަ ދޮރުދޮރު ސާފުކުރަންވާނީ، ގައިމަތީގައި އަޅައިފައިވާ ފޮތީގެދަށުން އަތްލައިގެން ޢައުރަތަށް ބެލުމަކާނުލައެވެ. މައްޔިތާގެ ހަށިގަނޑު ނަޖިސްތަކުން ސާފުކުރުމަށްފަހު، ނަމާދު ކުރުމަށްޓަކައި މީހަކު ވުޟޫކުރާ ފަދައިން މައްޔިތާ ވުޟޫކުރުވާނީއެވެ. އެއީ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލުން އަވަހާރަވެގެން ހިނަވުމަށް އިސް މީހުންނަށް

---

[1] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي غُسْلِ الْمَيِّتِ، بِرقَم: **1461 (447/2)**

[2] **ނޯޓު:** މިތަނުގައި ހަދީޘްތަރުޖަމާކުރާއިރު މިރިވާޔަތުގެ ކޮން ދަރަޖައެއްގެ ހަދީޘެއްކަން މުއައްލިފު ބަޔާން ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. މިއީ ވަރަށް ގޯސްކަން ވެފައިވާކަމެކެވެ. އެހެނީ މިއީ ވަރަށްވެސް ޟަޢީފު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެކެވެ. ހަދީޘުގެ ސަނަދުގައި ތަދުލީސްކުރައްވާ ރާވީއެއްކަމުގައިވާ بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدُ ޢަނުޢަނާއިން ރިވާކުރައްވައެވެ. އޭނާގެ އުސްތާޛަކީ مُبَشِّرْ بْنُ عُبَيدُ ޢަނުޢަނާއިން ރިވާކުރެއެވެ. އޭނާއަކީ ދޮގުހަދައިގެން ހަދީޘްރިވާކުރާ މީހެއްކަމުގައި އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު މިއީ مَوْضُوعُ ހަދީޘެއް (ބަޔަކު އަމިއްލައަށް ހަދައިގެން ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ އަށް ނިސްބަތްކޮށްފައިވާ ދޮގެއް) ކަމުގައި ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”މުތަރުޖިމު“

އިތުރުވާތީ ދެއްވުމުގެ ގޮތުން ނަބިއްޔާކުރެއްވި ބަސްފުޅުގައިވާ ފަދައިންނެވެ. عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَّ اللّٰهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهُنَّ فِي غُسْلِ ابْنَتِهِ: {ابْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وَمَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا.}(رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ޢަޠިއްޔާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލަކު އަވަހާރަވެގެން އެ ކަމަނާ ހިނައްވުމުގައި އިސްވެހުރި ބޭކަނބަލުންނަށް ނަބިއްޔާކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބޭކަނބަލުން، އެ ކަމަނާގެ ކަނާތް ފަރާތުން (ހިނަވާން) ފެށްޓަވާށެވެ! އަދި ވުޟޫގެ ގުނަވަންތައް ފުރަތަމަ ދޮންނަވާށެވެ.} އެއީ، މައްޔިތާ ހިނުވުމުގައިވެސް ވުޟޫގެ ސަބަބުން މަޛްހަބުގެ މައިދާނުގައި މުޖުތަހިދުންގެ އަންގަވާފައިވާ ހުއްޓަހުއް ތަރުތީބު ނުވަތަ ވުޟޫގެ ގުނަވަންތަކުގައި ފެށިގެންވާން ސުންނަ އިސްކުރުމެން ދެއްކުމަށްޓަކައެވެ.

އެއަށްފަހު ސަޢީދުބިނު ނުވަތަ ޝާފިޢީ ނުވަތަ އެންމެފަހުގެ ހަރުގަނޑު ސާފުކުރުމަން ބާރުންކުރާ އެއްޗެއްގައިވެސް މައްޔިތާގެ މުޅިހަށިގަނޑު ތިން ފަހަރު ދޮއްވާލާނެއެވެ. ތިން ފަހަރުން ރަނގަޅުނުވާ ސާފުނުވިނަމަ، އިތުރަށް ދޮވިދާނެއެވެ. މިގޮތުން ފަސް ފަހަރު، ނުވަތަ ހަތް ފަހަރުވެސް ދޮވިދާނެއެވެ. މި ދޮވުން ދޮވުމުގައިވެސް ކަނާތް ފަރާތަށް އިސްކުރުމަށެވެ.

މިކަމާގުޅޭގޮތުން އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ޢަޠިއްޔާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އަހަރެމެން ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލުން ހިނަވުމުގައި ތިމަންނަމެން އެކަމަނާގެ އިސްތަށިގަނޑު ތިންބައިކޮށް ކެއްޔަށްކޮށް ރަސޫލު اللّٰه ﷺ ވަޙީގެން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الوُضُوءِ، بَابُ التَّيَمُّنِ فِي الوُضُوءِ وَالغَسْلِ، برقم: 167 (45/1) ، وَفِي كِتَابِ الْجَنَائِزِ، بَابُ يُبْدَأُ بِمَيَامِنِ الميِّتِ، برقم: 1255 (74/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي غَسْلِ الْمَيّتِ، برقم: 42–(...) وَ برقم: 43–(...) (ص/648)، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ كَيفَ غُسْلِ الْمَيّتِ، برقم: 3145 (63/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَيَامِنُ الْمَيّتِ وَمَوَاضِعُ الْوُضُوءِ مِنْهُ، برقم: 1884 (30/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَا أَوَّلُ مَا يُبْدَأُ بِهِ مِنْ غُسْلِ الْمَيّتِ، برقم: 10998 (126/7)

ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {اغْسِلْنَهَا وِتْراً، ثَلاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ سَبْعًا، أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتُنَّ[1] ذَلِكَ، بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَاجْعَلْنَ فِي الآخِرَةِ كَافُورًا أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَ مُسْلِمٌ)[2] މާނައީ: {ތިޔަކަނބަލުން އެކަމަނާ ކުންނާރުފަތުފެނުން[3] އޮނަހިރިކޮށް ފެންވަރުވާށެވެ. ތިންފަހަރަށް ނުވަތަ ފަސް ފަހަރަށް ނުވަތަ ހަތް ފަހަރަށް ފެންވަރުވާށެވެ. އަދި ކޮންމެހެން އިތުރަށް ސާފުކުރަން ބޭނުންކަމުގައި ތިޔަބޭކަނބަލުންނަށް ފެނިއްޖެނަމަ، އެއަށްވުރެ ގިނައިން ދޮއްވާށެވެ. އަދި އެންމެފަހު ފަހަރު އެފެނަށް ކާފޫރު ނުވަތަ ކާފޫރުއެއްކަހަލަ އެއްޗެއް އަޅައިގެން ދޮއްވާށެވެ.}

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. “މާތްނަބިއްޔާ އެ ބޭކަނބަލުންނަށް ހިނަވުމުގެ އަދަދު އެކަނައަޅުއްވުމުގެ ބައްޔެ ދައްކަވައިދިނީ، ކަނޑައެޅިފައިވާ ސަވާބުހުރިކަމެއްކަމުގައެވެ. އެއީ، ހިނަވުމުގެ ދޮވުން އަނެއްކާވެސް ކުރުމެވެ.“

---

[1] ނޯޓު: އިބްނު ޢަބްދިލްބައްރު ވިދާޅުވިއެވެ. މައްޔިތާ ހިނަވުމުގައި ހަތް ފަހަރަށްވުރެ ގިނަފަހަރަށް ދޮއްވުމަކީ އެއްވެސް އިލްމުވެރިޔަކު ވިދާޅުވެފައިވާކަން ތިމަންނާއަށް އެނގިގެންނުވެއެވެ. އެއީ މަކްރޫހުކަމަށް ކަމުގައި އަލިމާމު އަޙްމަދާއި އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފަތުޙުލްބާރީގެ ހަވާލާއިން (42/2) ނަގާފައި “މުޙައްރިރު”

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ غُسْلِ المَيِّتِ وَوُضُوئِهِ بِالْمَاءِ وَالسِّدْرِ، برقم: **1253** (73/2) وَ بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يُغْسَلَ وِتْرًا، برقم: **1254** (2/ 74) وَ بَابُ هَلْ تُكَفَّنُ المَرْأَةُ فِي إِزَارِ الرَّجُلِ، برقم: **1257** (74/2)، وَ بَابُ يُجْعَلُ الكَافُورُ فِي آخِرِهِ، برقم: **1258** (74/2)، وَ بَابٌ: كَيْفَ الإِشْعَارُ لِلْمَيِّتِ؟ برقم: **1261** (75/2)، وَ بَابُ يُلْقَى شَعَرُ المَرْأَةِ خَلْفَهَا، برقم: **1263** (75/2) ، وَمُسْلِمٌ، بَابٌ فِي غَسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: **36**–(**939**) (ص/**646**،**647**)

[3] **ނޯޓު**:1- މައްޔިތާ ހިނަވުމުގައި ކުންނާރުފަތުފެނުން ބޭނުންކުރުމަކީ، ޝަރުޢީގައި ކޮންމެހެން ޤާއިމުކުރެވޭ ތަކެއްނޫނެވެ. އެހެނީ ހަށިގަނޑު ދޮވުމުގައި، ހަށިގަނޑުގައިވާ ތެޔޮކޮޅާއި، މިފަދަ ސާފުކުރުމަށް ބޭނުންވާ ފަދަ ކޮންމެއެއްޗެއް މައްޔިތާ ހިނަވުމުގައި ބޭނުންކުރެވިދާނެ ކަމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އިހުޒަމާނުގައި ސައިބޯނި ނުހުރުމުން ކުންނާރު ފަތުފެންޖަހާ ތެލުގެ ބޭނުން ހިފެއެވެ. އަދި ހަށިގަނޑު މަތީ ކުނި ފޮހެލުމުގައި ކުންނާރު ފަތުގެ ބޭނުން ކުރެވެއެވެ. އެންމެ ރަނގަޅު ނަމަ ކުންނާރުފަތު ފެނުގައި ނުވަތަ ސައިބޯނި ދޮވުމަކީ ބޭނުންކުރުމެވެ. އަނެއްކާވެސް ހިނަވުމަށް ބޭނުންވާ ފެނުގެ ތެރެއިން އެއްޗަކުން ހަށިގަނޑު ޤަވާއިދުން ހިނާވިދާނެއެވެ. ފެންވަރުވުމުގައި މިޒަމާނުގެ ބޭނުންކުރެވޭ އަދި ސާފުކުރެވޭ ގޮތް ތެރެއިން އަދި މި ފަހަރަކީ ކަންތައްތަކެވެ. ބަދަލުގައި ކުންނާރުފަތު ފެނުގެ ބަދަލުގައި ސައިބޯނި ބޭނުންކުރުމަކީ ކުރުމެއް މާފުނުވާ ވެސް ފުރިހަމަކަމެވެ.

2- ދިރިހުރިމީހާ ފެންވަރުވުމުގައިވެސް ފެންގެ އިސްތިންޖާ ކުރުމަށް ދުރުވާލެއްކަމުގައިން، މައްޔިތާ ހިނަވުމުގައިވެސް ފެންގެ އިސްތިންޖާ ކުރުމެއް އެއްގޮތަކަށް ހަމަޖެހިފައިވާ ގަވާއިދެއްނެތް ކަމެވެ. “މުޙައްރިރު”

މައްޔިތާއީ އަންހެނުންނަމަ، ހިނަވުމުގެކުރީގައި ބޮލުގެ ހުޅިގަނޑު ވޮޅައިލުމަށްފަހު ލުންވުޅުވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއަށްފަހު އިސްތަށިގަނޑު އެއްކޮށްލައި ފުރަގަހަށް ހުޅިޔުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. އުއްމު ޢަޠިއްޔަތުގެފާނުގެ ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. عَن حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، تَقُولُ: حَدَّثَتْنَا أُمُّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهُنَّ "جَعَلْنَ رَأْسَ ابْنَةِ النَّبِيِّ ﷺ ثَلَاثَةَ قُرُونٍ."، قُلْتُ: نَقَضْنَهُ وَجَعَلْنَهُ ثَلَاثَةَ قُرُونٍ؟ قَالَتْ: "نَعَمْ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ)[1] މާނަކީ: (ތާބިޢީ ބޭކަނބަލެއްކަމުގައިވާ) ޙަފްޞަތު ބިންތި ސީރީން ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ޢަޠިއްޔަތުގެފާނު ތިމަންމެންނަށް ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލުން ހިނަވުމުގައި އެ ބޭކަނބަލުން އެ ކަމަނާގެ އިސްތަށިގަނޑު ތިން ބަޔަށް ބައިކުރެއްވިއެވެ. (ޙަފްޞާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. ތިޔަބޭކަނބަލުން އެ ކަމަނާގެ ހުޅިގަނޑު ވޮޅައިލުއްވުމަށްފަހު (ހިނަވައި އަވަދިވުމުން) ތިން ބަޔަށް އިސްތަށިގަނޑު ބައިކުރެއްވީތޯއެވެ؟ އެ ކަމަނާ (އެބަހީ: އުއްމު ޢަޠިއްޔާ) ވިދާޅުވިއެވެ. “އާނއެކެވެ.” މިތާނގައި މިވަނީ އައްނަސާއީގައިވާ ޢިބާރާތެވެ.

މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޢިބާރާތެއްގައިވެއެވެ. "فَضَفَرْنَا شَعْرَهَا ثَلَاثَةَ أَثْلَاثٍ، قَرْنَيْهَا وَنَاصِيَتَهَا."(رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2] މާނަކީ: ”(އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ޢަޠިއްޔަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ތިމަންމެން އެ ކަމަނާގެ އިސްތަށިގަނޑު ތިން ބަޔަށް ބައިކޮށްލައި ހުޅިޔައްސީމެވެ. އަދި އެ ކަމަނާގެ (އިސްތަށިގަނޑުގެ) ދެ އަރިމަތިންނާއި ނިތްކުރިފުށު މަތިންނެވެ.“

އިބްނު ޙިއްބާން އެ ކަލޭގެފާނުގެ ސަޙީޙުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެއްގައި އެ ކަމަނާގެ އިސްތަށިގަނޑުގައި ހުޅިޔުމަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަމުރު ކުރައްވާފައިވެއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ نَقْضِ شَعَرِ الْمَرْأَةِ، برقم: 1260 (75/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي غَسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: 37–(939) (ص/647) ، وَأَبُودَاوُد، بَابُ كَيفَ غَسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: 3143 (62/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي غَسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: 990 (306/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، نَقْضُ رَأْسِ الْمَيِّتِ، برقم: 1883 (30/4)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي غَسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: 41–(...) (ص/648)

{وَاجْعَلْنَ لَهَا ثَلاَثَةَ قُرُونٍ.} (رَوَاهُ ابْنُ حِبَّانَ) [1] މާނައީ: މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މިއަނބިކަނބަލުން އެ ކަމަނާގެ އިސްތަށިގަނޑު ތިން ބަޔަންބައިކޮށް ހެދިޔާށެވެ.}

ހިނަވައިނިމުމުން ސާފު ފޮތިގަނޑަކުން މައްޔިތާގެ ހަށިގަނޑުން ރަނގަޅަށް ފުންހިއްކާނީއެވެ. އެހީ ކަފުން ތެމިގެން ކަމަށްޓަކައެވެ. އެއަށްފަހު މައްޔިތާގެ ހަށިގަނޑުގައި ހުވަނދުލެއްވުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއް ވިއެވެ. عَنْ جَابِرٍ ؓ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : {إِذاَ أَجْمَرْتُمُ الْمَيّتَ فَأَوْتِرُواْ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުހިވޮޑިގެންވި ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން މައްޔިތާގައި ހުވަނދުލައްވާހިނދު ހިރަޢަދަދަކަށް އެކަންކުރާށެވެ!}

އަބޫވާއިލުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي وَائِلٍ (شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ)، قَالَ: كَانَ عِنْدَ عَلِيٍّ مِسْكٌ وَأَوْصَى أَنْ يُحَنَّطَ بِهِ، قَالَ: وَقَالَ عَلِيٌّ: "هُوَ فَضْلُ حَنُوطِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ." (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ) [3] މާނައީ: އަބޫވާއިލު (ޝަޤީޤު ބިން ސަލަމަތް) ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަލީގެފާނުގެ އަތްޕުޅުގައި ކަސްތޫރިކޮޅެއްހުއްޓެވެ. އެއިން އެ ކަލޭގެފާނުގެ ހަށިގަނޑުގައި ޙަނޫޠުލުއްވުމަށް އެ ކަލޭގެފާނު ވަޞިއްޔަތްކުރެއްވިއެވެ. އަހަރެން (އެބަހީ: އަބޫވާއިލު) ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއީ ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ގެ ޖަނާޒާގައި ޙަނޫޠު ކުރުއްވުމަށްފަހު ހުރި އެތިކޮޅެކެވެ."

---

[1] ابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3033 (304/7)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14540 (411/22) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1311 (501/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3031 (301/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْحُنُوطِ لِلْمَيِّتِ، برقم: 6702 (568/3) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 536-(2300) (197/4)

[3] الْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْحُنُوطِ لِلْمَيّتِ، برقم: 6707 (569/3) ، وَفِي السُّنَنِ الصَّغْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ التَّكْفِينِ وَالتَّحْنِيطِ، برقم: 1044 (14/2)

އިލްމުވެރިންގެ އަޣުލަބިއްޔަތު ނުވަތަ ޖުމްހޫރުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މައްޔިތެއްގެ ހަށިގަނޑުން ނިޔަފަތި ކަނޑުން ނުވަތަ އިސްތަށި ބޭލުމާއި ކޮށުމަކީ މަކްރޫހު ކަމެކެވެ. އެއީ މަތިމަސް ނުވަތަ ކިހިލިފަތިން ނުވަތަ ނިވައިކުރަންޖެހޭ ހިސާބުން ކުރުގައިވިނަމަވެސްމެއެވެ. އިބްނު ޙަޒްމު ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ އެއީ ހުއްދަކަމެއްކަމުގައެވެ.

ހިނަވުމަށްފަހު ކަފުންކުރުމުގެކުރީގައި އެއްވެސް ނަޖިހެއް ބޭރުވިނަމަ ނަޖިސް ޖެހުނު ހިސާބު ދޮވެ ސާފުކުރުމަކީ ވާޖިބުކަމުގައި އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެއެވެ. އެފަދަ ހާލަތެއްގައި އަލުން ހިނަވުމާމެދު އިލްމުވެރިންގެ ދެމެދު ތަފާތުވެފައިވެއެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވަނީ، ދެވަނަފަހަރަށް ހިނަވުން ވާޖިބުނުވާނެކަމަށެވެ. އަދި ވުޟޫކުރުވުން ވާޖިބުވާނެކަމަށްވެސް ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އަނެއްބައި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެފަދަހާލަތެއްގައި އަލުން ހިނަވުން ވާޖިބުނުވާނެކަމަށެވެ.

މައްޔިތާ ހިނަވުމުގައި ޢަދަދުކުރަންޖެހޭގޮތުގެ އަސްލެއްކަމުގައި އިލްމުވެރިން ބައްލަވަނީ އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސަވާށި އުއްމު ޢަޠިއްޔާ އަލްއަންޞާރިއްޔާގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ الأَنْصَارِيَّةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَتِ ابْنَتُهُ، فَقَالَ: {اغْسِلْنَهَا ثَلاَثًا، أَوْ خَمْسًا، أَوْ سَبْعًا، أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتُنَّ ذَلِكَ، بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَاجْعَلْنَ فِي الآخِرَةِ كَافُورًا أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ، فَإِذَا فَرَغْتُنَّ فَآذِنَّنِي.}، فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ، فَأَعْطَانَا حِقْوَهُ، فَقَالَ: {أَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ.} تَعْنِي إِزَارَهُ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސަވާށި އުއްމު ޢަޠިއްޔާ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެ ކަމަނާ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ غُسْلِ الْمَيِّتِ وَوُضُوئِهِ بِالْمَاءِ وَالسِّدْرِ، برقم: 1253 (73/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي غَسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: 36-(939) (ص/646،648) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ كَيفَ غَسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: 3142 (61/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي غَسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: 990 (306/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، غَسْلُ الْمَيِّتِ بِالْمَاءِ وَالسِّدْرِ، برقم: 1881 (29،28/4) ، وَابْنُ مَاجَه، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي غُسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: 1458 (445/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20790 (386/34)

ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްރަސޫލާ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލަކު[1] އަވަހާރަވެގެން (އެ ކަމަނާ ހިނަވުމުގައި) ތިމަންމެން އުޅެނިކޮށް [illegible] ކައިރިއަށް މާތްރަސޫލާ ﷺ ވަޑައިގެން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަކަނބަލުން، އެ ކަމަނާ ހިނަވުމުގައި ތިން ފަހަރަށް، ނުވަތަ ފަސް ފަހަރަށް، ނުވަތަ ހަތް ފަހަރަށް، ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ގިނަފަހަރު ދޮއްވުމަން (ބޭނުންކަމަށް) ތިޔަކަނބަލުންނަށް ފެނިއްޖެނަމަ ކުންނާރުފަތު ފެނުން އެ ކަމަނާ ދޮއްވާށެވެ. އަދި އެންމެ ފަހުފަހަރު ކާފޫރުލެވުން ނުވަތަ ކާފޫރުއަޅާފައިވާ އެއްޗެއް އެއްކޮށްފައިވާ ފެނުން ދޮއްވާށެވެ. ފަހެ، ތިޔަބޭކަނބަލުން ހިނަވައި ނިމުމުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަންގާށެވެ.} ފަހެ، ތިމަންމެން އެ ކަމަނާ ހިނަވައިނިމުމުން، [illegible]

[illegible]

---

[1] ނޯޓު: [illegible] (61/5) [illegible]

އެއްޗެއްގައި މި ބަޔާންވި ސިފަތައް އެކުލެވިގެންވާ އެހެން އެއްޗެއްގެ ބޭނުންކުރުންވެސް ހުއްދަވާނެއެވެ.

މައްޔިތާ ހިނެވުމަށް ނުކުޅެދިއްޖެ ހިނދު ތަޔައްމުމު ކުރުން.

އެއްވެސް ސަބަބަކާހުރެ މައްޔިތާ ހިނެވުމަށް ފެނުގެ ބޭނުންކުރަން އުޒުރުވެރިވާ ހިނދު، އޭނާ ތަޔައްމުމުކުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ. މާތް اللّٰهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَلَمْ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ [1] މާނައީ: ﴿ފެން، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެން ނުލިބިއްޖެއްޔާ، ޠާހިރުވެލިން ތިޔަބައިމީހުން ތަޔައްމުމުކުރާށެވެ!﴾ ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވިއެވެ. {وَجُعِلَتْ لِي الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ) [2] މާނައީ: {ތިމަންކަލޭގެފާނަށްޓަކައި (އެބަހީ: ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތަށްޓަކައި) ބިމަކީ ނަމާދުކުރުން ހުއްދަ ތަނެއްކަމުގައްޔާއި، ޠާހިރުކުރަނިވި ތަނެއްކަމުގައި ލެއްވުނެވެ.} (އެބަހީ: އެ ތަނެއްގައި ނަޖިހެއް ހުރިކަން ކަނޑައެޅިގެން އެނގެންނެތްނަމަ ކޮންމެ ބިމަކީ އެ ތަނގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްދަ ތަނެއްކަމުގައި، އަދި ބިމުގެ ވެއްޔަކީ އެއިން ޠާހިރުވާން ލިބިގެންވެގެން އެއްޗެއްކަމުގައި ލެއްވިއެވެ.)

މައްޔިތާގެ ހަށިގަނޑަށް ފެންއަޅައިފިނަމަ، އެ ހަށިގަނޑަށް އެއްވެސް [illegible] ބިރުވެރިވާނަމަވެސް ހިނަވައިފިނަމަ ބަދަލުގައި ތަޔައްމުމު ކުރާނީއެވެ.

ހަމައެފަދައިން އެ އަންހެނަކު ނިޔާވި އޭނާގެ ކަފުނުކާފުނުގެ ކަންކަން ކުރާން އަންހެނުންގެ ބަޔަކު ނެތި ފިރިހެނުންގެ މެދުގައިނަމަ، އަދި ފިރިހެނަކު ނިޔާވި އޭނާގެ ކަފުނުކާފުނުގެ ކަންކަންކުރާން ފިރިހެނުންގެ ބަޔަކު ނެތި އަންހެނުންގެ

---

[1] سُورَةُ النِّسَاء: ٤٣

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّلاةِ، بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: {جُعِلَتْ لِي الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا.} برقم: 438 (95/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلاةِ، بَابُ جُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا، برقم: 3-(521) (ص/370،371) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ، الرُّخْصَةُ فِي ذَلِكَ، برقم: 736 (56/2)

ދުރުގައިނަމަ އެ ހާލަތުގައި އެއިން ކޮންމެ މީހަކުވެސް ތަޔައްމުމު ކުރުވުމަށްފަހު ވަޅުލާނީއެވެ.

އަބޫދާވޫދު އެކަލޭގެފާނުގެ “އަލްމަރާސީލު” އެވެކިތުން ފޮތުގައި އަދި އަލްބައިހަޤީ، ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ މަކްޙޫލުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި މުރްސަލު ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ.[1] عَنْ مَكْحُولٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {إِذَا مَاتَتِ الْمَرْأَةُ مَعَ الرِّجَالِ لَيْسَ مَعَهُمُ امْرَأَةٌ غَيْرُهَا، وَالرَّجُلُ مَعَ النِّسَاءِ لَيْسَ مَعَهُنَّ رَجُلٌ غَيْرُهُ، فَإِنَّهُمَا يُيَمَّمَانِ، وَيُدْفَنَانِ، وَهُمَا بِمَنْزِلَةِ مَنْ لَا يَجِدُ الْمَاءَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ فِي الْمَرَاسِيل، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [2]

މާނައީ: މަކްޙޫލު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ފިރިހެނުންގެ ޖަމާޢަތެއްގެ ދުރުގައި އަންހެނަކު މަރުވާހިނދު އެ ކަނބުލޭގެ ފިޔަވައި އެހެން އަންހެނަކު ނުވާނަމަ، އަދި އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތެއްގެދުރުގައި ފިރިހެނަކު މަރުވާހިނދު އެ ކަލޭގެ ފިޔަވައި އެހެން ފިރިހެނަކު ނުވާނަމަ، ފަހެ، އެ ދެމީހުންވެސް ތަޔައްމުމު ކުރުވުމަށްފަހު ވަޅުލާނީއެވެ. އެ ހާލަތުގައި އެ ދެމީހުންވެސްވާނީ (ހިނައުމަށް) ފެން ނުލިބޭ މީހެއްގެ ހުކުމުގައެވެ.}

އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ފިރިހެނުންގެ ޖަމާޢަތެއްގެދުރުގައި އަންހެނަކު ނިޔާވާހިނދު އެ އަންހެނާގެ މަޙްރަމަކު އެ

---

[1] **ނޯޓު:** މިއީ މުރްސަލު ރިވާޔަތެއްކަމުގެން ސަޙީޙު ވުމުގެއިމްކާން، މި ހަދީޘާ، [illegible] ބަޔާންކޮށް ރިވާކުރުމަކީ އެންމެ އަގުހުރި އެކަކުކަމުގައިވާ، އަދި އޭނާގެ މިފަދަ ނުބައި [illegible] [illegible] އަރުވައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]، [illegible] [illegible] ﷺ ގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]! [illegible] [illegible] "سِلْسِلَةُ الأَحَادِيثِ الضَّعِيفَةِ وَالْمَوضُوعَةِ وَأَثَرُهَا السَّيِّئِ فِي الأُمَّةِ" برقم: 6382 (849/13) “ބައްލަވާށެވެ”

[2] أَبُودَاوُد فِي الْمَرَاسِيلِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي غُسْلِ الْمَيِّتِ، برقم: 414 (ص/298) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرْأَةِ تَمُوتُ مَعَ الرِّجَالِ...، برقم: 6669 (559/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الرَّجُل يَمُوتُ مَعَ النِّسَاءِ وَالنِّسَاءُ مَعَ الرِّجَالِ، برقم: 6135 (413/3)

ފިރިހެނުންގެ ތެރޭގައިވާނަމަ އޭނާގެއަޅުން އެ ކަނބުލޭގެ ތަޔައްމުމުކުރުވާނީއެވެ. އެ އަންހެނާގެ މަޙްރަމަކު އެ ފިރިހެނުންގެ ތެރޭގައިނުވާނަމަ ހިލޭފިރިހެނަކު އޭނާގެ އަތުގައި ފޮތިކޮޅެއް އޮޅުވައިގެން އެ އަންހެނާ ތަޔައްމުމުކުރުވާނީއެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކާއި އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އެ އަންހެނާގެ މަޙްރަމަކު އެބައިމީހުންގެމެދުގައިހުރިނަމަ، އެ ފިރިހެނަކު އެ އަންހެނާ ހިނަވާނީއެވެ. އެހެނީ މަޙްރަމު ފިރިހެނާގެ ޙައްޤުގައި އެ އަންހެނާއީ އެކަހެރިން ބައްދަލުވުމުގައްޔާއި އޭނާގެ ޢައުރަ ކަޝްފުވުމުގައި ފިރިހެނަކާއި އެއް ޙުކުމުގައިވާ އަންހެނެކެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކުގެ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. أَنَّهُ سَمِعَ أَهْلَ الْعِلْمِ يَقُولُونَ: إِذَا مَاتَتِ الْمَرْأَةُ، وَلَيْسَ مَعَهَا نِسَاءٌ يَغْسِلْنَهَا، وَلاَ مِنْ ذَوِي الْمَحْرَمِ أَحَدٌ يَلِي ذلِكَ مِنْهَا، وَلاَ زَوْجٌ يَلِي ذلِكَ مِنْهَا، يُمِّمَتْ. فَمُسِحَ بِوَجْهِهَا وَكَفَّيْهَا مِنَ الصَّعِيدِ. قَالَ: وَإِذَا هَلَكَ الرَّجُلُ، وَلَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ، إِلاَّ نِسَاءٌ، يَمَّمْنَهُ أَيْضاً.[1] މާނައީ: "ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާތީ މާލިކުގެފާނު އަޑުއައްސެވިކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. އަންހެނަކު މަރުވާހިނދު އޭނާއާއި އެ ކަނބުލޭގެ ހިނަވާނޭ އަންހެނަކު ނުވަތަ އެ ކަނބުލޭގެ މަޙްރަމުންކުރެ ފިރިހެނަކު ނޫންނަމަ އެ ކަނބުލޭގެ ފިރިމީހާވެސް ނުވާނަމަ، އެހިނދު ތިބިބަޔަކު އެ ކަނބުލޭގެ ތަޔައްމުމުކުރުވާނީއެވެ. އެ ކަނބުލޭގެ މޫނާއި ދެ އަތްތިލަފަތުގައި ބިމުގެ ހިކި ސާފުވެލިން ތަޔައްމުމު ކުރުވާނީއެވެ. (މާލިކުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. ފިރިހެނަކު މަރުވާހިނދު އޭނާގެ ގާތުގައި އަންހެނުންގެ ބަޔަކާއި އެއްވެސް ފިރިހެނަކު ނެތިއްޖެނަމަ އެމީހަކުވެސް ފިރިހެނަކުވެސް ތަޔައްމުމު ކުރުވާނީއެވެ."

---

[1] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، غُسْلُ الْمَيِّتِ، برقم: **754** (313،312/2) و برقم: **755** (313/2) ، وَ ذَكَرَهُ الْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَاب الْمَرْأَةُ تَغْسِلُ زَوجَهَا الْمَيِّتِ، (311/5)

ދަމަފިރިން އެކަކު އަނެކާ ހިނަވުން.

ފިޤުހު ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެލައްވާގޮތުގައި، ފިރިމީހާ ނިޔާވެއްޖެނަމަ އޭނާ ހިނަވުމަކީ އަނބިމީހާއަށް ހުއްދަކަމެކެވެ. އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި، ސައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައި އަލްބާނީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: "لَوِ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا غَسَّلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِلَّا نِسَاؤُهُ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ الْجَارُودُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންކަމަނާއަށް މިހާރު އުނގެނިވަޑައިގެންވާ ޢިލްމު އުނގެނިވަޑައިގެންވި ކަމުގައި ވީނަމަ، ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ހިނަވުމުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުން ނޫން ބަޔަކު ބައިވެރި ނުވީހެވެ."

ފިރިމީހާ އޭނާގެ ނިޔާވެފައިވާ އަނބިމީހާ ހިނަވުމާމެދު ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތުވެފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް ޢަލީގެފާނު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުން ފާޠިމާގެފާނު ހިނަވައިދެއްވިކަމަށް އަސްމާބިންތުޢުމައިސް، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއްގައި އަލްބާނީ އެއީ ހުއްދަކަމެއްކަމުގައި ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން އެބަހީ: ޢިލްމުވެރިންގެ ގިނަބަޔަކު ތަބާވެފައިވެއެވެ. عَنْ أُمِّ جَعْفَرٍ، أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَتْ: "يَا أَسْمَاءُ، إِذَا أَنَا مِتُّ فَاغْسِلِينِي أَنْتِ وَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ." فَغَسَّلَهَا عَلِيٌّ، وَأَسْمَاءُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا."(رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ،

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي سِتْرِ الْمَيِّتِ عِندَ غَسْلِهِ، برقم: 3141 (5/60) ، وَابْنُ مَاجَه، بَابُ مَا جَاءَ فِي غَسْلِ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ وَغَسْلِ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا، برقم: 1464 (2/448،449) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 26306 (43/331،332) ، الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك،كِتَابُ الْمَغَازِي وَالسَّرَايَا، برقم: 4459 (3/65) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ التَّارِيخِ، بَابُ وَفَاته ﷺ، برقم: 6627 (14/595،596) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ غُسْلِ الْمَيِّتِ فِي قَمِيصٍ، برقم: 6621 (3/544) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُنْتَقَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 517 (ص/136،137)

وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[1] މާނައީ: "އުއްމު ޖަޢުފަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލުން ފާޠިމަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ އަސްމާއެވެ. މިމަންކަމަނާ އަވަހާރަވުމުން، ކަމަނާއާއި (މިމަންގެ ފިރިކަލުން) ޢަލީ ބިން އަބީޠާލިބު މިމަންކަމަނާ ހިނަވައިދެއްވާށެވެ. (އުއްމު ޖަޢުފަރު ވިދާޅުވިއެވެ.) ފަހެ، އެ ކަމަނާ އަވަހާރަވުމުން ހިނަވައިދެއްވީ އެ [illegible] ﷲ ރުއްސުންގެއްވި ޢަލީގެފާނާއި އަސްމާއުގެފާނެވެ."

ހަމައެފަދައިން އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންގެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި [illegible] ވެސް، ދެމަފިރިންކުރެ އެކަކު ނިޔާވުމުން [illegible] [illegible] ހުއްދަކަމުގެ ދަލީލެކެވެ. عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ الْبَقِيعِ، فَوَجَدَنِي وَأَنَا أَجِدُ صُدَاعًا فِي رَأْسِي، وَأَنَا أَقُولُ: وَارَأْسَاهُ. فَقَالَ: {بَلْ أَنَا يَا عَائِشَةُ وَارَأْسَاهُ.} ثُمَّ قَالَ: {مَا ضَرَّكِ لَوْ مِتِّ قَبْلِي فَقُمْتُ عَلَيْكِ فَغَسَّلْتُكِ وَكَفَّنْتُكِ، وَصَلَّيْتُ عَلَيْكِ وَدَفَنْتُكِ.} (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންގެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު (މަދީނާގެ ޤަބުރުސްތާނު) ބަޤީޢުން ރަސޫލުﷲ ﷺ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެ ހިނދު މިމަންކަމަނާ ވަރަށްބޮޑަށް އިސްބަރިތަލުގައި ރިހިވަޑައިގެންނެވިއިރު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] "މިމަންގެ [illegible] [illegible] [illegible]." މި ފަދައިން މިމަންކަމަނާ

---

[1] الْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الرَّجُلِ يُغَسِّلُ امْرَأَتَهُ إِذَا مَاتَتْ، برقم: 6660 (556/3) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْقَبْرِ ، برقم: 1851 (447/2،448) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الحِلْيَةِ، (43/2)

[2] النَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ وَفَاةِ النَّبِيِّ ﷺ، بَدْءُ عِلَّةِ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 7043 (381/6) ، وَابْنُ مَاجَه،أَبْوَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي غَسْلِ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ وَغَسْلِ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا، برقم: 1465 (449/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25908 (81/43) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ التَّارِيخِ، بَابُ مَرَضِ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 6586 (551/14) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الرَّجُلِ يُغَسِّلُ امْرَأَتَهُ إِذَا مَاتَتْ، برقم: 6659 (555/3،556) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ التَّسْلِيمِ فِي الجِنَازَةِ... برقم: 1827 (437/2) ، وَالدَّارِمِيُّ، فِي الْمُقَدِّمَةِ، بَابٌ فِي وَفَاةِ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 80 (51/1)

ވިދާޅުވަމުން ގެންދެވީއެވެ. ފަހެ، {އަދި އޭ ޢާއިޝާއެވެ! ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅުގައިވެސް މި ރިހޭ ރިހުމެއް ހާދަބޮޑޭ} މިފަދައިން އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. އެއަންގަހު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ކުރިން ކަމަނާ އަވަހާރަވިނަމަ އެދީ ކަމަނާއަށް ގެއްލުމެއްކަމުގައި ނުވާހުއްޓެވެ. (އެހެންވެއްޖެނަމަ) ތިމަންކަލޭގެފާނު ކަމަނާ ހިނަވައިދެއްވައި، ކަފުންކޮށްދެއްވައި، ކަމަނާގެ މައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދު ކުރައްވައި، ކަމަނާ ވަޅުލައްވައިދެއްވާނަމެވެ.}

ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިމާމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި ފިރިމީހާ އޭނާގެ އަނބިމީހާ ހިނުވުން ހުއްދަނުވާކަމަށް ވެއެވެ. ފިރިމީހުން [illegible] [illegible] [illegible] އަނބިމީހާ ނިޔާވެއްޖެނަމަ، ފިރިމީހާ އެ ކަނބަލުންގެ [illegible]!

ދަންނައެވެ! މި މައްސަލައިގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ދަލީލުކުރެވެ.

އަންހެނާ ކުޑަ ފިރިހެންކުއްޖަކު ހިނުވުން.

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "[illegible] [illegible] [illegible] ޢިލްމުވެރިންގެ އެންމެހައި [illegible] ވިދާޅުވާގޮތުގައި ކުޑަ ފިރިހެންކުއްޖަކު ހިނުވުން އަންހެނާއަށް ހުއްދަވާނެއެވެ." 1

---

[1] الإِشْرَافُ عَلَى مَذَاهِبِ العُلَمَاءِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ غُسْلِ الْمَرْأَةِ الصَّبِيِّ الصَّغِيْرِ، (320/2)

މައްޔިތާ ކަފުންކުރުން.

1- ކަފުންކުރުމުގެ ޙުކުމް:

މައްޔިތާގެ މުޅި ހަށިގަނޑު ނިވައިވާފަދަ އެންމެ ފޮތިގަނޑެއްކޮށް ނަމަވެސް އޭނާ ކަފުންކުރުމަކީ، ކިފާޔަތުގެ ފަރުޟެކެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޚައްބާބް ބިން އަރައްތުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ خَبَّابِ بْنِ الْأَرَتِّ ﵁ قَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ نَلْتَمِسُ وَجْهَ اللَّهِ، فَوَقَعَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ، فَمِنَّا مَنْ مَاتَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا، مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ (﵁) وَمِنَّا مَنْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ، فَهُوَ يَهْدِبُهَا، قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ، فَلَمْ نَجِدْ مَا نُكَفِّنُهُ إِلَّا بُرْدَةً، إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ، وَإِذَا غَطَّيْنَا رِجْلَيْهِ خَرَجَ رَأْسُهُ، فَأَمَرَنَا النَّبِيُّ ﷺ أَنْ نُغَطِّيَ رَأْسَهُ، وَأَنْ نَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الإِذْخِرِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ) [1]

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޚައްބާބް ބިންއަރައްތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ހިޖުރަކުރައްވީ ދުނިޔޭގެ އެއްވެސް އެދުމެއްނެތި، الله ގެ ޙަޟްރަތުން އެކަމުގެ ދަރުމައި ޘަވާބު [illegible]. ފަހެ، ތިމަންމެންނަށް الله ވަޢުދުކުރެއްވި ކަންތައް އެކަލާނގެ ފުރިހަމަކުރައްވިއެވެ. ތިމަންމެންކުރެ ބައެއްމީހުން މި ދުނިޔެދޫކޮށްނިޔާއި، އެބައިމީހުން މި ދުނިޔޭގެ ތަނަވަސްކަމުގެ [illegible] ނުލައެވެ. އެބަޔަ މީހުންކުރެ (އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި) މުޞްޢަބު ބިން އުމައިރު ވެއެވެ. އަދި އަހުރެމެންކުރެ އެބައިމީހުންނަށް މި ދުނިޔެއިން މިންވަރުކުރެއްވި ތަނަވަސްކަމުގެ މޭވާތައް ބިނަމުންދިޔަ މީހުންވެސް ތިބިމެވެ. މުޞްޢަބުގެފާނު ޝަހީދުވީ އުޙުދު ހަނގުރާމައިގެ ދުވަހުއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ([illegible]) ޗާދަރެއް ފިޔަވައި އެ ކަލޭގެފާނު ކަފުންކުރުމަށް އެއްވެސް އެއްޗެއް

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ إِذَا لَمْ يَجِدْ كَفَنًا إِلَّا مَا يُوَارِي رَأْسَهُ، أَوْ قَدَمَيْهِ غَطَّى رَأْسَهُ، برقم: 1276 (2/77،78) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابٌ فِي كَفَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 44–(940) (ص/649) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، الْقَمِيصُ فِي الْكَفَنِ، برقم: 1903 (4/38)

ތިމަންމެންނަކަށް ނުލިބުނެވެ. އެއިން އެ ކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު (އެބަހީ: ހަށިކޮޅުގެ މަތިބައި) ނިވައިކޮށްފިނަމަ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދެފައިފުޅު ހާމަވެފައެވެ. އަދި އެއިން އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދެފައިފުޅު (އެބަހީ: ހަށިކޮޅުގެ ތިރިބައި) ތިމަންމެން ނިވައިކޮށްފިނަމަ އެ ކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު ހާމަވެފައެވެ. ފަހެ، އެއިން އެ ކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު ނިވައިކޮށްދެއްވުމަށާއި، އަލްއިޛްޚިރު [illegible] ބާވަތަކުން އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދެ ފައިފުޅު ނިވައިކޮށް (ކަފުންކުރުމަށް) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ތިމަންމެންނަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.“

2- ކަފުންކުރުމުގައި މުސްތަޙައްބުވެގެންވާގޮތް:

ކަފުންގައި އަންނަނިވި ސިފަތައް ފުރިހަމަވެގެންވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

(ހ) ކަފުނަކީ، ސާފުތާހިރު، ރީތި، މައްޗަށްވާ ދުޑި ހަށިގަނޑު ނިވައިކުރާނެ އެއްޗެއްކަމުގައިވުން.

މިބައިގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫޤަތާދާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ، އިބްނުމާޖާއާއި، އައިމާމްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވާފައި، ޙަސަނުގެ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްކަމުގައި އައިމާމްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا وَلِيَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُحْسِنْ كَفَنَهُ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫޤަތާދާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އޭނާގެ މުސްލިމު އަޚާގެ ކަފުންކުރުމުގެ ކަންކަމާ ޙަވާލުވެއްޖެނަމަ ފަހެ، އޭނާގެ ކަފުން ރީތިކޮށްދޭށެވެ.}

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ مِنْهُ، برقم: 995 (311/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِيمَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الْكَفَنِ، برقم: 1474 (454/2)

(ށ) ހުދުކުލައިން ކަފުންކުރުން:

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން، އަޙްމަދާއި، އަބޫދާއޫދާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ސައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައި އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެއްވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {البَسُوا مِن ثِيَابِكُمُ البَيَاضَ، فَإِنَّهَا مِنْ خَيرِ ثِيَابِكُم، وَكَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُم.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ހެދުމުގެތެރެއިން ހުދުކުލައިގެ ހެދުން ލާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުންގެ ހެދުމުގެތެރެއިން އެންމެ ރަނގަޅު ހެދުމަކީ ހުދުކުލައިގެ ހެދުމެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޔިތުން ހުދުހެދުމުން ކަފުންކުރާށެވެ.}

(ނ) ކަފުންގައި މީރުވަސްދުއްވުން:

ކަފުންގައި ދުންދަވައި، މީރުވަސް ދުއްވުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި، ސައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައި އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެއްވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ {إِذَا أَجْمَرْتُمْ الْمَيِّتَ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابٌ فِي البَيَاضِ، برقم: 4061 (168/6) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الأَكْفَانِ، برقم: 994 (311،310/3) ، وَابْنُ مَاجَه،أَبْوَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ الْبَيَاضِ مِنْ الثِّيَابِ، برقم: 3566 (579/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 3035 (161/5) ، وَالحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَكِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، برقم: 1309 (500/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ اللِّبَاسِ وَآدَابُهُ، ذِكْرُ الأَمْرِ بِلُبْسِ البَيَاضِ...، برقم: 5423 (242/12) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجُمُعَةِ، بَابٌ: خَيْرُ ثِيَابِكُمُ الْبِيضُ، برقم: 5969 (347/3)، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ التَّكْفِينِ، برقم: 1477 (314/5)

فَأَجْمِرُوهُ ثَلاَثًا.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [1] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މައްޔިތާގެ ކަފުނުގައި ދުންކާވައިރު ތިން ފަހަރަށް އެކަން ކުރާށެވެ.}

އެ ބޭކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުގެފާނާއި، އިބްނު ޢުމަރުގެފާނާއި، އިބްނު ޢައްބާސްގެފާނު އެ ބޭކަލުންގެ ކަފުންގައި ބަޚަރުން ދުންކާވުމަށް ވަޞިއްޔަތްކުރެއްވިއެވެ.

(ރ) ފިރިހެނުން ތިން ކަފުންލުއްވުމާއި އަންހެނުން ފަސް ކަފުން ލެއްވުން:

އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާގެ އެންމެބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كُفِّنَ فِي ثَلاَثَةِ أَثْوَابٍ بِيضٍ سَحُولِيَّةٍ، لَيْسَ فِيهَا قَمِيصٌ، وَلاَ عِمَامَةٌ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه) [2] މާނައީ: ”އެ ކަމަނާއަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ [illegible] ތިން [illegible] ނުވެއެވެ.}

[illegible] ވިދާޅުވިއެވެ. ”މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ [illegible]

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14540 (411/22) ، وَالحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الجَنَائِزِ، برقم: 1311 (501/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الحُنُوطِ لِلْمَيِّتِ، برقم: 6702 (568/3) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 536–(2300) (197/4)، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، فِي إِجْمَارِ ثِيَابِ الْمَيِّتِ تُجَمَّرُ...، برقم: 11232 (180/7)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الكَفَنِ بِلاَ عِمَامَةٍ، برقم: 1273 (77/2) ، وَفِي بَابِ مَوْتِ يَوْمِ الاِثْنَيْنِ، برقم: 1387 (102/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي كَفَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 45–(941) (ص/649،650) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الْكَفْنِ، برقم: 3151 (66/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَفَنِ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 996 (312/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، كَفَنُ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 1898 (35/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَفَنِ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 1469 (451/2)

ކަފުންކުރުން އޮތީމިގޮތަށެވެ. އަދިވެސް އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. އައްސުފްޔާނުއްޘައުރީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފިރިހެނުން ކަފުންކުރުން އޮތީ ތިން ފޮތިގައެވެ. ބޭނުންނަމަ ގަމީހަކާއި ދެ ފޮތިގައެވެ. ބޭނުންނަމަ ތިން ފޮތިގައެވެ.

ކަފުންކުރުމަށްޓަކައި މިން ފޮތާ ނުލިބުނުނަމަ، އެއް ފޮތިއަކުވެސް ކަފުންކުރުން ފުދޭނެއެވެ. އަދި ދެ ފޮތިގައި ކުރުންވެސް އެންމެ ރަނގަޅުވާނެއެވެ. އެ ބަހަނަކަށް ކަފުންކުރުމަށްޓަކައި މިން ފޮތާ ލިބޭނަމަ އެގޮތް މިޤްދާރުގެ ފޮތްތަކެއް ކަމަށްވާކަން ބޮޑެވެ. އަދި އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) ވެސް ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ. އެ އެންމެބޮޑުކަމުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި އަންހެނުން ކަފުންކުރުން އިތުރުވެގެންވަނީ ފަސް ފޮތިގައެވެ.“[1]

އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ އުއްމުޢަޠިއްޔާގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވާ ގޮތުގައި ކަފުންކުރުމަށްޓަކައި ހަމަކަރުދާހުން ނަބިއްޔާ ﷺ އެ ކަމަނާއަށް ގަމީހަކާއި، ބޮލުގައިއަޅާން ފޮތިއަކާއި، ދެ ފޮތިކޮޅު ދެއްވިއެވެ. 2

އިބްނުލްމުންޒިރު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ތިމަންނާއަށް އެނގިގެންވާ ގޮތުގައި އިލްމުވެރިންގެ ގިނަބޭފުޅުން ވިދާޅުވަނީ އަންހެނުން ކަފުންކުރުންވަނީ ފަސް ފޮތިގައި އެވެ.“ 3

3- އިޙްރާމުގައިވާމީހާ ކަފުންކުރުން:

އިޙްރާމުގައިހުރި މީހަކު މަރުވެއްޖެނަމަ، އެހެންވެސް މީހުން ހިނަވާފަދައިން ހިނަވުންދޭށެވެ. އަދި އޭނާ ކަފުންކުރަނީވެސް، އޭނާގެ އިޙްރާމު ހެދުމުގައެވެ. ކަފުންކުރުމުގައި އިޙްރާމުގައިވާ ފިރިހެނާގެ ބޯ ނިވައިކުރުމެއް ނުކުރާނެއެވެ. އަދި އިޙްރާމުގައި ވާއިރު އަންހެނާގެ ކަފުންކުރާއިރު އެއްވެސް މޫނުވަޅުވާ ބަންދުކުރުން

---

[1] سُنَنُ التِّرْمِذِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَفْنِ النَّبِيِّ ﷺ (313/3)

[2] **ނޯޓު:** އުއްމުޢަޠިއްޔާގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވާކަމަށް މުޙައްދިޘުން ވިދާޅުވައިވާ މި ރިވާޔަތަށް، ކާން ބޮޑެތި ރިވާޔަތް ކަމަށް ނިސްބަތްކުރި ދެ ފޮތި ނުވިއެވެ. ”މުރްސަލު“

[3] الإِشْرَافُ عَلَى مَذَاهِبِ الْعُلَمَاءِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ عَدَدِ مَا يُكَفَّنُ فِيهِ الْمَرْأَةُ، (332/2)

ނުކުރެވޭނެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާގެ އެންމެބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: بَيْنَا رَجُلٌ وَاقِفٌ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بِعَرَفَةَ، إِذْ وَقَعَ عَنْ رَاحِلَتِهِ، فَوَقَصَتْهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: {اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ، وَلاَ تَمَسُّوهُ طِيبًا، وَلاَ تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ، وَلاَ تُحَنِّطُوهُ، فَإِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللَّهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (ޙައްޖަތުލް ވަދާޢުގައި) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ޢަރަފާތުގައި ހުންނެވި ބޭކަލަކު ސަވާރީން ވެއްޓިވަޑައިގެން ކަނދުރާ ބިންދައިގެންގޮސް އަވަހާރަވިއެވެ. ފަހު، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭނާ ކުންނާރުފަތު ފެނުން ހިނަވާށެވެ. އަދި ދެ ފޮތީގައި (އެ ބޭކަލު މުރުކުރައްވައިގެން ހުންނެވި އިޙްރާމުފޮތީގައި) ކަފުންކުރާށެވެ. އޭނާ ކަފުންކުރުމުގައި އެއްވެސް ބާވަތެއްގެ މީރުވަސްދުވާއެއްޗެއް ބޭނުންނުކުރާށެވެ. އަދި އޭނާގެ ބޮލު ނިވައިނުކުރާށެވެ. އަދި (ކަފުންކުރުމުގައި) އޭނާގައި ޙަނޫޠު ނުލައްވާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ޤިޔާމަތްދުވަހުން އޭނާ ތަލްބިޔާކިޔަމުންދާޙާލުގައި اللَّهُ ތަޢާލާ އޭނާ މަޙްޝަރުކުރައްވާހުށްޓެވެ.}

ޙަނަފީ މަޛުހަބާއި، މާލިކީ މަޛުހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ބުނުއްވާގޮތުގައި އިޙްރާމުގައި ހުރިމީހަކު މަރުވުމުން ޢާދަތުން އޭނާގެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ: كَيْفَ يُكَفَّنُ الْمُحْرِمُ؟ برقم: 1268 (76/2) ، كِتَابُ جَزَاءِ الصَّيدِ، بَابُ الْمُحْرِمِ يَمُوتُ بِعَرَفَةَ...، برقم: 1850 (17/3) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا يُفْعَلُ بِالْمُحْرِمِ إِذَا مَاتَ، برقم: 94-(...) (ص/865) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب فِي الْمُحْرِمِ يموت، كيف يُصنع به؟برقم: 3238 (142/5،143) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْمُحْرِمِ يَمُوتُ فِي إِحْرَامِهِ، برقم: 951 (277/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ مَنَاسِكِ الْحَجِّ، النَّهْيُ عَنْ أَنْ يُحَنَّطَ الْمُحْرِمُ إِذَا مَاتَ، برقم: 2855 (196/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ الْمُحْرِمِ يَمُوتُ، برقم: 3084 (270/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1850 (350/3)

ނެތިގާރުއްޖެވެ. އިޙްރާމުގައި ހުރެގެން ނިޔާވުމުން އޭނާ ކަފުންކުރާނީ އާދައިގެ މީހަކުވެސް ކަފުންކުރާފަދައިންނެވެ. އެގޮތުން އޭނާ ލައިފައި ހުރި އެއްޗަކުން ކަފުން ކުރުމާއި، ކަފުންކުރުމުގައި އޭނާގެ ބޯ ނިވައިނުކުރުމާއި، ޙަނޫޠުލުއްވުމާއި މި އެންމެހައި ކަމެއްގައި އާދައިގެ މީހަކާ އެއްވެސް ތަފާތެއް ނުވާނެކަމަށް އެ ބޭކަލުން ދެކެލައްވައެވެ.

އެބޭކަލުން ވިދާޅުވަނީ، އިސްވެދިޔަ ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެފައިވާނީ، އެ ބޭކަލަކަށް ދުރުވިރިވި ހާއްސަ ހަރަކާތެއްކަމުގައެވެ. އެއީ ކޮންމެ މީހެއްގެމައްޗަކަށް އެއީ ހުއްދައެއްނުންނެވެ.

މި ބޭކަލުން މިހެން ވިދާޅުވިނަމަވެސް ހަދީސްގައި އައިސްފައިވާ ޢިއްލަތާއި ނުވަތަ ސަބަބު {އޭނާ ޤިޔާމަތްދުވަހުން ތަލްބިޔާކިޔަމުން ﷲ ތަޢާލާ އޭނާ މަޙްޝަރު ކުރައްވާނެތީއެވެ.} މިއީ އިހްރާމުގައިހުއްޓާ ނިޔާވާ ކޮންމެ މީހަކަށްވާ ޢާއްމު ޙުކުމެއްކަން ދޭހަވާ ބަސްފުޅެކެވެ.

ޝަރުޢީ އުޞޫލަކީ، ވަކި މީހަކާބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙުކުމެއް އެ މީހަކަށް ޚާއްޞަ ޙުކުމެއްކަން ކަނޑައެޅިގެން ބަޔާންކުރައްވާފައިނުވާ ކަމެއް ހިނދެއްގައި އެ ޙުކުމަކީ އެކަތަ އެހެން މީހުންނަށްވެސް ހިނގާނެ ޙުކުމެއްކަމުގައިވެއެވެ.

4- ކަފުންކުރުމުގައި ހައްދުފަހަނަޅައި ދިޔުން:

ކަފުން ސާފުތާހިރުކަން ރީތިކޮށް ހުރުމަކީ ކޮންމެހެންވެސް ބޭނުންކަމެކެވެ. ނަމަވެސް ހައްދުފަހަނަޅައިގެން، ނުވަތަ ބޮޑު އަގުބޮޑުގޮތަކަށް ގިނައިން ކަފުންކޮށް ބޭނުންކުރުންފަދަ ކަންތައް މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަންތަކެކެވެ. قَالَ الشَّعْبِي: إِنَّ عَلِيًا كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ قَالَ: لاَ تُغَالِ لِي فِي كَفَنٍ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: {لاَ تُغَالُوا فِي الْكَفَنِ، فَإِنَّهُ يُسْلَبُهُ سَلْبًا سَرِيعًا.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ) [1] މާނައީ: "އައްޝަޢުބީ (ޢާމިރު ބިން ޝުރާޙީލު) ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންވާ ހަރީގަފުން ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނަ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ كَرَاهِيَةُ الْمُغَالاَةُ فِي الْكَفَنِ، برقم: 3154 (68/5)

ކަފުންކުރުމުގައި ތިޔަބައިމީހުން ހައްދުފަހަނަޅައި ނުދާހުށިކަމެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެއްސެވީމެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކަފުންކުރުމުގައި ތިޔަބައިމީހުން ހައްދުފަހަނަޅައި ނުދާހުށިކަމެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ ނުހަނު އަވަހަށް ހަލާކުވެގެންދާ އެއްޗެއްކަމުގައިވާތީ ނުވެއެވެ.} މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައި އަބޫމާލިކު ނަމަކަށްކިޔާމީހުން ހުރިކަމާއެކު ޟަޢީފުވެއެވެ. އޭނާއަކީ ހާލު ނޭނގޭ ރާވީއެއް ނޫންކަމުގައި ބެލެވިފައިވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވުމެވި ޙުޛައިފާ ބިން އަލްޔަމާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَن صِلَةَ بْنِ زُفَرٍ قَالَ: "أَرْسَلَنِي حُذَيفَةَ بْنَ اليَمَانِ ﵁ وَرَجُلاً آخَرُ نَشْتَرِي لَهُ كَفَنًا، فَاشْتَرَيتُ لَهُ حُلَّةً حَمْرَاءَ جَيِّدَةً، بِثَلاَثِ مِائَةِ دِرْهَمٍ, فَلَمَّا أَتَينَاهُ، قَالَ أَرُونِي مَا اشْتَرَيتُمْ، فَأَرَينَاهُ، فَقَالَ: رُدُّوهَا، وَلاَ تُغَالُوا فِي الْكَفَنِ، اشْتَرُوا لِي ثَوْبَينِ أَبْيَضَينِ، نَقِيَّيْنِ."(رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [1]

މާނައީ: ސިލަތު ބިން ޒުފަރު ނަމަކަށްކިޔާ ތާބިޢީ ބޭކަލަކު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވުމެވި ޙުޛައިފާ ބިން ޔަމާނު އެ ކަލޭގެފާނަށް ކަފުން ބައްލަވައިގަތުމަށް ބޭނުންފުޅުވެގެން ތިމަންނާއާއި އަދި އެހެން މީހަކު ފޮނުއްވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެން އެ ކަލޭގެފާނަށް ތިންސަތޭކަ ދިރުހަމަށް ރަތް ކުލައިގެ ވަރަށްރަނގަޅު ފޮތިގަނޑެއް ގަތީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެން އެ ހިފައިގެން އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ގެންގޮސް ދިޔައީމެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ގަނެފައިވާ އެއްޗެއް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ދައްކާށޭ ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެން އެ ފޮތިގަނޑު އެ ކަލޭގެފާނަށް ދައްކަވައިދިނުމަށް އެރުވީމެވެ. ފަހެ، (އެ ފޮތިގަނޑު ދައްކަވައިދިނުމުން) އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ފޮތިގަނޑު ގެންގޮސް އަނބުރާ ފޮނުވާށެވެ. އަދި ކަފުންގައި ހައްދުފަހަނަޅައި ނުދާށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ތިމަން ކަލޭގެފާނަށް ހުދުކުލައިގެ ސާފުތާހިރު ދެ ފޮތި ގަންނާށެވެ.“

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، جُمَّاعُ أَبْوَابِ عَدَدِ الْكَفَنِ، وَكَيْفَ الحَنُوطُ، بَابُ مَنْ كَرِهَ تَرْكَ الْقَصْدِ فِيهِ، برقم: **6695** **(566/3)** ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ ذِكْرِ الْكَفَنِ وَالفَسَاطِيطِ، برقم: **6210** **(432/3)**

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ [illegible] އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. فَقَالَ: "اغْسِلُوا ثَوْبِي هَذَا وَزِيدُوا عَلَيْهِ ثَوْبَيْنِ، فَكَفِّنُونِي فِيهَا." قَالَتْ عَائِشَةُ: إِنَّ هَذَا خَلَقٌ، قَالَ: "إِنَّ الحَيَّ أَحَقُّ بِالْجَدِيدِ مِنَ المَيِّتِ، إِنَّمَا هُوَ لِلْمُهْلَةِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ ، وَأَبُويَعْلَى، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ) [1] މާނައީ: "ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އަބޫބަކުރުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. [illegible] ތިމަންގެ މި ފޭރާން (އެބަހީ: އެ ކަލޭގެފާނު [illegible] ހުންނެވި [illegible]) ތިޔަބައިމީހުން ދޮންނާށެވެ. އަދި އެއާއެކު [illegible] ދެ ފޭރާން ތިމަންނާ ކަފަންކުރުމަށް ބޭނުންކުރާށެވެ. ޢާއިޝާގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. މިއީ ބާވެފައިވާ [illegible]؟ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މައްޔިތަކަށްވުރެ އައު ފޭރާމަކަށް ބޭނުން ބޮޑުވެގެންވަނީ [illegible]. ހަމަކަށަވަރުން، ކަފުނަކީ [illegible] އެއްޗެކެވެ."

5- [illegible]:

ފިރިހެނުން [illegible] ހުއްދަނުވާނެއެވެ. ނަމަވެސް އަންހެނުން [illegible] ހުއްދަވާނެއެވެ. މިބައިގެ ދަލީލަކީ، ރަނާއި [illegible] މާތްނަބިއްޔާ ﷺ [illegible] އަންނަނިވި ބަސްފުޅެވެ.

عَن عَلِيّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ؓ قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَرِيرًا بِشِمَالِهِ وَذَهَبًا بِيَمِينِهِ، ثُمَّ رَفَعَ بِهِمَا يَدَيْهِ فَقَالَ: {إِنَّ هَذَيْنِ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي، حِلٌّ لِإِنَاثِهِمْ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ) [2] މާނައީ: "އެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَوْتِ يَوْمِ الِاثْنَيْنِ، برقم: 1387 (102/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 25005 (465،464/41)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، جُمَّاعُ أَبْوَابِ وَقْتِ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ وَدَفْنِ الْمَوْتَى...، برقم: 6911 (50/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 46-(4402) (368،367/7) ، وَ برقم: 95-(4451) (431،429/7) ، وَ برقم: 139-(4495) (470،469/7) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَيِّتِ لاَ يُتْبِعُ بِالْمُجْمَرَةِ، برقم: 6176 (423/3) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1495 (ص/434)

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابٌ فِي الْحَرِيرِ لِلنِّسَاءِ، برقم: 4057 (165/6) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الزِّينَةِ، تَحْرِيمُ الذَّهَبِ عَلَى الرِّجَالِ، برقم: 5144 (160/8) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ الْحَرِيرِ وَالذَّهَبِ لِلنِّسَاءِ، برقم: 3595 (595،594/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ،

ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަލީ ބިން އަބީޠާލިބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފުޅުން ރަނުގެ އެތިކޮޅެއް އަދި ވާތްފުޅުން ފަނުވި ފޮތިކޮޅެއްގައި ހިއްޕަވައިގެން އެކަލޭގެފާނުގެ ދެ އަތްޕުޅު އުފުއްލަވައިލެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.{ހަމަކަށަވަރުން، މި ދެއްޗަކީ، މިއުއްމަތުގެ ފިރިހެނުންނަށް ޙަރާމް އެއްޗެކެވެ. އަދި އެމީހުންގެ އަންހެނުންނަށް ޙަލާލު އެއްޗެކެވެ.}

އިބްނުލްމުންޛިރު ގިނަބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ދިރިހުރިއިރު އަންހެނުންނަށް ފަނުވިފޮތި ހެދުމަށް ހުއްދަދެއްވާފައިވާކަން، އެކަމުގައި މުޙައްމަދު ބިން ސީރީނުގެ ނަމައިލެއްވުމާއި، އިސްޙާޤު ބިން ރާހަވައިހިމާއި، ކަފުންކުރުމުގައި ހަސަނުލްބަޞްރީ ނަހީކުރައްވާފައިވާކަމާއި، ފަނުވިފޮތީގައި އަންހެނުން ކަފުންކުރުމަކީ މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އަންހެނުން ދިރިހުރިއިރުގައި އެ ކަނބަލުންގެ ޒީނަތަށްޓަކައި ފަނުވިފޮތީގެ ބޭނުންކުރުން ހުއްދަކުރެއްވުމަށް، އެ ކަނބަލުންނަށް ނިޔާވުމުން ފަނުވިފޮތީގައި ކަފުންކުރުމުގައި ބޭނުން ހިފޭގޮތެއް ނުވާކަމަށް އެ ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަތެވެ.

އަލްއިމާމު އަބްދަރީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަނުވިފޮތީގެ އެއްވެސް މިންވަރެއް ކަފުންކުރުމުގައި ބޭނުންކުރުމަކީ މިއުއްމަތުގެ ފިރިހެނުންނަށް ހަރާމްވެގެންވާކަމެކެވެ." އަދި އަލްޙަސަން (އަލްބަޞްރީ) އާއި، (އަބްދުﷲ) އިބްނުލްމުބާރަކާއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) ވިދާޅުވަނީ އެއީ މަކުރޫހަކަށްވާ ކަމެއްކަމުގައެވެ.

އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "މި ބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅާ އެއްވެސް އިލްމުވެރިއަކު ހިލާފުވެވަޑައިގަތްކަން ދަންނައެއްނުވެމެވެ."[1]

برقم: 750 (146/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ اللِّبَاسِ...، ذِكْرُ البَيَانِ بِأَنَّ لُبْسَ الْحَرِيرِ لَيسَ مِن لِبَاسِ الْمُتَّقِينَ، برقم: 5434 (249/12) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاةِ، جُمَّاعُ أَبْوَابِ الصَّلَاةِ بِالنَّجَاسَةِ...، بَابُ الرُّخْصَةِ فِي الْحَرِيرِ، وَالذَّهَبِ لِلنِّسَاءِ، برقم: 4219 (596/2) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 12–(272) (235/1) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ اللِّبَاسِ، فِي لِبسِ الْحَرِيرِ...، برقم: 25149 (451/12) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 80 (ص/55،56)

[1] الإِشْرَافُ عَلَى مَذَاهِبِ العُلَمَاءِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ التَّكْفِينِ فِي الْحَرِيرِ...، (334/2)

6- މުސްލިމުންގެ ބައިތުލްމާލުން ހޭދަކޮށް ކަފުންކުރުން:

މީހަކު މަރުވާހިނދު އޭނާ އެއްވެސް މުދަލެއް ދޫކޮށްފައިވާނަމަ، އޭނާ ކަފުންކުރަންވާނީ އޭނާގެ މުދަލުން ހޭދަކޮށްގެންނެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ އެއްވެސް މުދަލެއް ނެތްނަމަ، އެ މީހަކަށް ހޭދަކޮށް ހަރަދުކުރުން ޝަރުޢީގޮތުން ވާޖިބުވެފައިވާ މީހެއްގެ މުދަލުން ހޭދަކޮށްގެން އެ މީހަކު ކަފުންކުރުން ހުއްޓެވެ. އޭނާގެ ކަންކަމަށް ޒިންމާވާންޖެހޭ މީހުންވެސް ނުވާނަމަ، މުސްލިމުންގެ ބައިތުލްމާލުން އޭނާކަފުންކުރުމާއި ވަޅުލުމުގެ ކަންކަން ފުރިހަމަކުރުން ހުއްޓެވެ. އެހެންނޫންނަމަ މުސްލިމުން އެބައިމީހުންގެ އަމިއްލަގޮތުންވިޔަސް މިކަން ކުރަންޖެހޭނެއެވެ. އަންހެނުންނާއި ފިރިހެނުން މިކަމުގައި އެއްގޮތްވެގެންނެވެ.

އަލްއިމާމު އިބްނު ޙަޒުމް ވިދާޅުވިއެވެ. "އަންހެނަކު ނިޔާވުމުން އޭނާ ކަފުންކުރުމާއި، އޭނާގެ ކަށްވަޅުކޮނުމާއި މި އެންމެހައި ހަރަދުކުރުންވެސް، އެ ކަނބަލުންގެ މުދަލުންނެވެ. މިއިން ކަމެއްގައި ހަރަދުކުރުން އެ ކަނބަލުންގެ ފިރިމީހާގެ މައްޗަށް ލާޒިމް ނުވާހުއްޓެވެ. އެހެނީ މުސްލިމުންގެ މުދަލަކީ، ޙުރުމަތްތެރިކޮށްފައިވާ އެއްޗެކެވެ. ކީރިތި ޤުރުއާނުން، ނުވަތަ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ނައްޞު ބުރުހާނަކުންމެނުވީ އެއިން ކަމަކަށް މުސްލިމުންގެ މުދަލުން ހޭދަކުރުމެއް ނުވެއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާން ކުރައްވާފައިވެއެވެ. {إنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ.} {ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުންގެ ލޭތަކާއި އެބަހީ: ފުރާނަތަކާއި، ތިޔަބައިމީހުންގެ މުދަލަކީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި ޙުރުމަތްތެރިކޮށްފައިވާ އެއްޗެކެވެ.} ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި މާތްاللهُ ފިރިމީހާގެ މައްޗަށް ވާޖިބުކުރައްވާފައިވަނީ، އަނބިމީހާއަށް ކާބޯތަކެތި ދިނުމާއި، ހެދުންތައް ހަދައިދިނުމާއި، އޭނާއަށް "އަލްއިސްކާން" އިންނަން ތަނެއް ހޯދައިދިނުމެވެ. އަނެއްކާވެސް މުސްލިމުންނާ

މުޖާހަދުކުރައްވާފައިވާ (ނަފަޤާ) ބަދަލުގައި މީހާ ވަޅުލާ ތަރިކައިން އަށްދިސްވާނެ ނުކިޔައެވެ.''[1]

މައްޔިތާގެމައްޗަށް ނަމާދުކުރުން

1- ކަރުނަމާދު ކުރުމުގެ ޙުކުމް:

ފިޤުހު އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެފައިވާގޮތުގައި ރަސޫލު الله ﷺ އެ ކަމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވުމާއި، މުސްލިމުން ހުރިހާ ޒަމާނެއްގައިވެސް އެ ކަމަށް ޢަމަލުކުރަމުން އައިސްފައިވުމާއެކު، މައްޔިތާގެމައްޗަށް ކަރުނަމާދު ކުރުމަކީ ކިފާޔަތުގެ ފަރުޟެކެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُؤْتَى بِالرَّجُلِ الْمُتَوَفَّى، عَلَيْهِ الدَّيْنُ، فَيَسْأَلُ: {هَلْ تَرَكَ لِدَيْنِهِ فَضْلًا؟}، فَإِنْ حُدِّثَ أَنَّهُ تَرَكَ لِدَيْنِهِ وَفَاءً صَلَّى، وَإِلَّا قَالَ لِلْمُسْلِمِينَ: {صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ) [2] މާނައީ: ''އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މީހަކު ނިޔާވުމުން ރަސޫލު الله ﷺ ގެ އަރިހަށް ގެންދެވުނު އާދައި އަދާކުރެއްވުމަށް ދަރަނިއެއްވާ މިހާރުކަމުގައި ފުދޭއެވެ. ދެން، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރައްވައެވެ. {އޭނާ ދަރަނިއަދާކުރާނެ އެއްޗެއް ދޫކޮށްފައިވޭތޯއެވެ؟} އޭނާގެ ދަރަނި އަދާކުރާނެ

---

[1] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ لِابْنِ حَزْمٍ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [571 مَسْأَلَةٌ: كَفَنُ الْمَرْأَةِ وَحَفْرُ قَبْرِهَا مِنْ رَأْسِ مَالِهَا] (122/5، 123)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الكَفَالَةِ، بَابُ مَنْ تَكَفَّلَ عَنْ مَيِّتٍ دَيْنًا، فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ، برقم: 2298 (97/3، 98) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْفَرَائِضِ، بَابُ مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِوَرَثَتِهِ، برقم: 14–(1619) (ص/1237) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَدْيُونِ، برقم: 1070 (373/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الصَّلَاةُ عَلَى مَنْ عَلَيْهِ دَيْنٌ، برقم: 1963 (66/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الصَّدَقَاتِ، بَابُ مَنْ تَرَكَ دَيْنًا...، برقم: 2415 (490/3، 491) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9848 (527/15، 528) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ النِّكَاحِ، بَابٌ كَانَ عَلَيْهِ قَضَاءُ دَيْنٍ مَنْ مَاتَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، برقم: 13297 (71/7)

މުދަލެއް ދޫކޮށްލައިފާކަމުގައި ދެންނެވިއްޖެނަމަ، އެކަލޭގެފާނު އޭނާގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކޮށްދެއްވައެވެ. (އުޙަދީ: ދަރަނިއަދާކުރާން ފުދޭ ނެތްކަމުގައި ދެންނެވިއްޖެނަމަ) މުސްލިމުމީހުންނަށް މުޚާޠަބުކުރައްވައި ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚާގެމައްޗަށް ތިޔަބައިމީހުން ކަށުނަމާދުކޮށްދޭށެވެ.}

2- ކަށުނަމާދުގެ މާތްކަން:

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢާގެ އިމާމުންތަކުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فَلَهُ قِيْرَاطٌ، وَمَن تَبِعَهَا حَتَّى يُقْضَى دَفْنَهَا فَلَهُ قِيْرَاطَانِ، أَحَدُهُمَا أَو أَصْغَرُهُمَا مِثْلُ أُحْدٍ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވިއެވެ. {ކަށުނަމާދުކޮށްފި މީހަކަށް ޤީރާޠެއްގެ ދަރުމަހުއްޓެވެ. އަދި ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވެ މައްޔިތާ ވަޅުލައި ހުރިހާކަމެއް ނިމެންދެން އެކަމުގައި ބައިވެރިވެއްޖެ މީހަކަށް ދެ ޤީރާޠުގެ ދަރުމަހުއްޓެވެ. އޭގެތެރެއިން އެއް ޤީރާޠު ނުވަތަ އެންމެ ކުޑަމިންވަރަކީ އުޙުދު ފަރުބަދައާއެއްހާ މިންވަރުކެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޚައްބާބު (ބިންއަލްއަރައްތު) ގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن خَبَّابٍ ﵁ قَالَ: يَا عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ (رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا) أَلَا تَسْمَعُ مَا يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: {مَنْ خَرَجَ مَعَ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنِ انْتَظَرَ حَتَّى تُدْفَنَ، برقم: 1325 (88،87/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ فَضْلِ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ وَاتِّبَاعِهَا، برقم: 52–(945) (ص/652) ، وَأَبُودَاوُد، بَابُ فَضْلِ الصَّلاَةِ عَلَى الْجَنَازَةِ وَتَشْيِيْعِهَا، برقم: 1368 (79/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي فَضْلِ الصَّلاَةِ عَلَى الْجَنَازَةِ، برقم: 1040 (349/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ ثَوَابِ مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ، برقم: 1994 (76/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي ثَوَابِ مَنْ صَلَّى عَلَى جِنَازَةٍ...، برقم: 1539 (492/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7188 (113/12)

جَنَازَةٍ مِنْ بَيْتِهَا، وَصَلَّى عَلَيْهَا، ثُمَّ تَبِعَهَا حَتَّى تُدْفَنَ كَانَ لَهُ قِيرَاطَانِ مِنْ أَجْرٍ، كُلُّ قِيرَاطٍ مِثْلُ أُحُدٍ، وَمَنْ صَلَّى عَلَيْهَا، ثُمَّ رَجَعَ، كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُحُدٍ؟} فَأَرْسَلَ ابْنُ عُمَرَ خَبَّابًا إِلَى عَائِشَةَ يَسْأَلُهَا عَنْ قَوْلِ أَبِي هُرَيْرَةَ، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَيْهِ فَيُخْبِرُهُ مَا قَالَتْ: وَأَخَذَ ابْنُ عُمَرَ قَبْضَةً مِنْ حَصَى الْمَسْجِدِ يُقَلِّبُهَا فِي يَدِهِ، حَتَّى رَجَعَ إِلَيْهِ الرَّسُولُ، فَقَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: صَدَقَ أَبُو هُرَيْرَةَ، فَضَرَبَ ابْنُ عُمَرَ بِالْحَصَى الَّذِي كَانَ فِي يَدِهِ الْأَرْضَ، ثُمَّ قَالَ: "لَقَدْ فَرَّطْنَا فِي قَرَارِيطَ كَثِيرَةٍ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) [1]

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޚައްބާބު ބްނުލްއަރައްތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު الله އެވެ. އަބޫހުރައިރަތުގެފާނު ވިދާޅުވާ ވާހަކައެއް ކަލޭގެފާނު އަޑުއެއްސެވީތޯއެވެ؟ ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވޭ އެ ކަލޭގެފާނު އަޑުއެއްސެވި ކަމުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. {ޖަނާޒާއެއްގައި ބައިވެރިވުމަށްޓަކައި، އެމީހާގެ ގެއިން ނުކުމެ އަދި ކަނުނަމާދުކޮށް، އެއަށްފަހު ޖަނާޒާގެ ފަހަތުންގޮސް ވަޅުލުމުގެ ކަންކަމުން ނިމެންދެން އެކަމުގައި ބައިވެރިވެއްޖެ މީހަކަށް ދެ ޤީރާޠުގެ ދަރުމަވެރިކަން ލިބެއެވެ. ކޮންމެ ޤީރާޠެއް އުޙުދު ފަރުބަދައާ އެއްވަރެވެ. އަދި ކަނުނަމާދުކޮށްފައި ފަސްޖެހޭމީހާއަށް (ވަޅުލުމުގައި ބައިވެރިނުވެ) އެނބުރި އަހަރެމެންގެ މީހާއަށް ވެސް އުޙުދު ފަރުބަދައާ އެއްވަރުގެ ދަރުމަވެރިކަން ލިބޭނެއެވެ.} ފަހެ، ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (މިވާހަކަ އައްސަވައި) ޢާއިޝާގެފާނުގެ އަރިހަށް ޚައްބާބު ފޮނުއްވިއެވެ. އަދި އެ ކަމަށް ވިދާޅުވާ ބަސްފުޅުގެ ހަބަރު ގެންގޮސްދެއްވުމަށް ޓަކައެވެ. (ޚައްބާބުގެ އިންތިޒާރުގައި) ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އިންނެވީ މިސްކިތުން ވެލިމުށްޓެއް ނަންގަވައިގެން އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަތް އަތްޕުޅުގައި އަނބުރަމުން އެ ފޮޅުއްވަމުން އަތުރުއްވަމުންނެވެ. އޭރުން އިންނަވަނިކޮށް ޚަބަރު ގެނެސްދިން އެ ފޮނުވިމީހާ ހާޒިރުވެއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ޢާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫހުރައިރަތުގެފާނު އެ ވިދާޅުވަނީ ތެދުފުޅުކަމެވެ. (އެބަހީ: އެ ވާހަކައިން ރަސޫލު الله ﷺ ބަރީތޯކުރައްވާ ހަދީސްފުޅެވެ.) ފަހެ، މި ހަބަރު ލިބިވަޑައިގަތުމުން ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ فَضْلِ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ وَاتِّبَاعِهَا، برقم: 56–(...) (ص/653،654)

އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުގެތެރެއިން ވެރިޔަކާ އުސްކަވާޝަރުވާތައި ވިދާޅުވިއެވެ.
ތިމަންމެންނަށް ދިވެހި ވަރަށްގިނަ ހީރާދުތައް ނަގައިލެވިފައެވެ.“

3- ޖަނާނަމާދުގެ ޝަރުޠުތައް:

މައްޔިތާގެމައްޗަށް ކުރާ ނަމާދަކީވެސް އެހެނިހެން ފަރުޟު ނަމާދުތަކެކޭ އެއްފަދަ ޝަރުޠުތައް އެކުލެވިގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އެހެންކަމާއެކު ޙަޤީޤީ މާނައިގައި ޠާހިރުކަންމަތީގައިވުމާއި، ކުޑަ ޙަދަޘްވެރިކަމާއި ބޮޑު ޙަދަޘްވެރިކަމުން ޠާހިރުވެގެންވުމާއި، ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލުމާއި، ޢައުރަ ނިވައިވެގެންވުމާއި، މި އެންމެހައިކަމެއް ޝަރުޠު ވެގެންވެއެވެ.

ނާފިޢުގެއަރިހުން އަލްއިމާމު މާލިކު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، كَانَ يَقُولُ: "لَا يُصَلِّي الرَّجُلُ عَلَى الْجَنَازَةِ إِلَّا وَهُوَ طَاهِرٌ." (رَوَاهُ مَالِكٌ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: “ނާފިޢުގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސެވުންލައްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللَّهِގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ. އެއްވެސް މީހަކު ޠާހިރުކަންމަތީނޫނީ ޖަނާނަމާދު ނުކުރާހުރި ކަމެވެ.“

ޖަނާނަމާދުގައި އެހެނިހެން ފަރުޟު ނަމާދުތަކާ ތަފާތުވާ ކަމަކީ އެ ނަމާދު ސަޖްދަކުރުމަކާނުލައި ވަކި ވަގުތެއް ކަނޑައެޅިފައިނުވުމެވެ. ޖަނާނަމާދަކީ، އެ ނަމާދަށް ތަކްބީރުކިޔުމުން ރުކޫޢު ވަގުތެއްގައިވެސް ކުރުން ހުއްދަ ނަމާދެކެވެ. ޙަނަފީ މަޛުހަބާއި ޝާފިޢީ މަޛުހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކެލައްވާގޮތުގައި ޢާއްމުކޮށް ނަމާދުކުރުން ނަހީކުރައްވާފައިވާ ވަގުތުތަކުގައިވެސް ޖަނާނަމާދު ކުރުން ހުއްދައެވެ.

---

[1] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، جَامِعُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ، برقم: 787 (323/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ وَالآثَارِ، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، بَابُ التَّيَمُّمِ فِي الْمِصْرِ لِلْجَنَازَةِ، وَالْعِيدَيْنِ، برقم: 1671 (43/2)

ނަމާދުނުކޮށް ފަސްކޮށްފިނަމަ މައްޗިޔާ ތަޢައްލުގުވެގެންނުވާނެކަމަށް ބިރުވެރިވާނަމަ އިތުރަށާ ވަގުތުގައްޔާއި، އިތުރުދުގެ ހިނދުކައްޔާއި، އިތުރައްސޫ ވަގުތުގައި ކަރުނަމާދުކުރުން މުރުތައްދުވެގެންވާކަމުގައި އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، (ޢަބްދު اللهِ) އިބްނުލްމުބާރަކާއި، (އިސްޙާޤު) އިބްނު ރާހަވައިހި ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

4- ކަށުނަމާދުގެ ދަލީލުތައް:

ނަމާދު ޞައްޙަވުން އޮތްގޮތް ބިނާވެގެންވާ ޝަރުޠުތަކެއް ކަށްނަމާދުކުރުމަށްވެސް ވެއެވެ. އެއިން ޝަރުޠެއް ދުޢާކުރުމުގައި އެ ނަމާދު ޞައްޙަވުމަށް ޝަރުޠުވެއެވެ. އެހެންނަމަ ޝަރުޠުތައް އެއީ ކަށްނަމާދުގެ ޝަރުޠުތަކާ ގުޅިގެންވާ ގޮތަށެވެ. ތިރީގައި ބަޔާންކުރެވެން ވަނީ މި ނަމާދުގެ ޝަރުޠުތަކެވެ.

(ހ) ނިޔަތްގަތުން:

މި ބަސްގަނޑުގައި، މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ވަޙީގެ ބަސްފުޅެވެ.

﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُواْ ٱلزَّكَوٰةَۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلۡقَيِّمَةِ﴾[1] މާނައީ: ﴿ތިމަންރަސްކަލާނގެ އެމީހުންނަށް އަމުރުކުރެއްވީ، اللهއަށް އަޅުކަންކުރުމަށެވެ، اللهއަށް އަޅުކަމުގައި ދީން ޚާލިޞްކޮށް ހަނީފުން ގޮތުގައި ނަމާދު ޤާއިމުކުރުމާއި، ޒަކާތް ދިނުމަށެވެ، އެއީ ތެދު ސީދާ ދީނެވެ. އަދި ސީދާވެގެންވާ ދީނަކީ އެއީއެވެ.﴾

ހަމައެހެނިން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުން ލިބުމުގެ އުމަތުގެފާނުގެ އަމުރުން ދިވެހިބަހުން ވެއެވެ. عَنْ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: {إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا

---

[1] سُورَةُ البَيِّنَةِ: ٥

لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވީތީ ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއައްސަވީމެވެ. (އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.) {ހަމަކަށަވަރުން، ޢަމަލުތައް (ޞައްޙަވުން) ބިނާވެގެންވަނީ، ނިޔަތްތަކުގެ މައްޗަށެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، ކޮންމެ މީހަކަށް، އެ މީހަކު ނިޔަތްކުރި ގޮތެއްގެމަތިން އެ ކަމެއް ލިބިގެންވެއެވެ.}

މިޙަދީޘުން މި ބަޔާންކުރީ ވާހަކަތަކުންނިކުތު ނިޔަތްކުރުމަކީ ކޮބައިކަމާއި، އެއީ ހިތުގެ ޢަމަލެއް ކަމާއި، ދުލުން ނިޔަތް ކިޔުމަކީ ސަލަފުންގެ ގޮތުން ސުންނަތެއް ކަމެއް ނޫންކަން ބަޔާންވެގެންދިޔައެވެ.

(ހ) ކުޅަދާނަވެގެންވާ މީހާ ޤިޔާމުގައި ހުރުން:

ފަރުޟު ނަމާދަށްވެސް ޤިޔާމުގައި ހުންނަފަދައިން ކަށުނަމާދަށްވެސް ޢުޛުރަކާ ނުލައިގެން ޤިޔާމުގައިހުރުމަކީ އެ ނަމާދުގެ ރުކުނެއްކަމުގައި ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ދަކުރައްވައެވެ. އެހެންކަމާހުރެ ޞަޙީޙުބުޚާރީގައިވާ މިހާރުކަ ސަވާރުވެގެން އިނދު ނުވަތަ އިނދެއިނދު ކުރާ ކަށުނަމާދު ސައްޙަނުވާނެއެވެ.

އަލްމުޣްނީ ގައިވެއެވެ. “މީހާ ސަވާރުވެ އިނދެގެންކުރާ ކަށުނަމާދު ޞައްޙައެއް ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ އެ ޙާލަތުގައި އޮންނާ ވާހުނި ނަމާދުގައި ވާޖިބުވެގެންވާ ޤިޔާމުގައި ހުރުން މަޢުދޫމުވެގެންނެވެ. މިއީ، އަބޫޙަނީފާއާއި، އައްޝާފިޢީއާއި، އަބޫޘައުރުވެސް ވިދާޅުވާގޮތެވެ. މި ކަމުގައި އެއްވެސް ޢިލްމުވެރިޔަކު ހިލާފުވެގެންވާކަން ތިމަންނާއަށް އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ.”[2]

---

[1] البخارى، كتاب بدء الوحى، كيف كان بدء الوحى، برقم: 1 (6/1) ، وَ مسلم، كتاب الإمارة،باب قوله ﷺ إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، برقم: 155-(1907) (ص/1515، 9201516)، وَ أبوداود، كتاب الطلاق، باب فِيمَا عُنِيَ بِهِ الطَّلَاقُ وَالنِّيَّاتُ، برقم: 2201 (526/3) ، وَ الترمذى، فضائل الجْهاد، باب فيمن يقاتل رياء...، برقم: 1647 (179/4، 180) ، وَ النسائيُّ، كتاب الطهارة، باب النية فِي الوضوء، برقم: 75 (58/1، 60) ، وَ ابن ماجه، كتاب الزهد، باب النية، برقم: 4227 (305/5، 306) ، وَ مسند الإمام أحمد، 168 (303/1)

[2] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَةَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [مَسْأَلَةٌ يُسَلِّمُ عَلَى الْجِنَازَةِ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً] فَصْلٌ الْوَاجِبُ فِي صَلَاةِ الْجِنَازَةِ، (420/3)

އެހެނިހެން ނަމާދެކޭވެސް އެއްފަދައިން، ކަށުނަމާދުގައިވެސް ޤިޔާމުގައި ހުންނަ ހުރުމުގައި ވާތްމަތީ ކަނާތް ބާއްވައި ހަތްބަނުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ބައެއް ޢާލިމުން މިބާ ރިވާކުރައްވައެވެ. ނަމަވެސް ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ގޮތަކީ ކުރިން ބުނެވުނުގޮތެވެ.

(ނ) ހަތަރު ތަކްބީރު ކިޔުން:

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންފުއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ އާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ جابِرٍ ؓ : "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى عَلَى أَصْحَمَةَ النَّجَاشِيِّ فَكَبَّرَ أَرْبَعًا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ) [1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންފުއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އައްނަޖާޝީ އަޞްޙަމާގެމައްޗަށް (ޣާއިބުގައި) ކަށުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ހަތަރު ތަކްބީރު ވިދާޅުވިއެވެ.”

އައްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. “ޢިލްމުވެރިންގެތެރެއިން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާއި އެނޫންވެސް ގިނަ ބޭކަލުންގެ ޢަމަލީ ޖަނާޒާގެ ނަމާދުގައި ހަތަރު ތަކްބީރު ކިޔުމެވެ. ފިޤުހު ޢިލްމުވެރިންގެތެރެއިން ސުފްޔާން (އައްޘައުރީ) އާއި، މާލިކާއި، (ޢަބްދުﷲ) އިބްނުލް މުބާރަކާއި، އައްޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) ގެ މަޛްހަބަކީ އެއީއެވެ.” [2]

ތަކްބީރުކިޔާއިރު ދެއަތް ކޮނޑުތަކާ ހަމައަށް އުފުލުން:

ސުންނަތުން ސާބިތުވާގޮތަކީ، ކަށުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ތަކްބީރުކިޔާއިރު ދެއަތް ކޮނޑުތަކާ ހަމައަށް އުފުލުމެވެ. އަދި އެހެން ތަކްބީރުތަކުގައި ދެއަތް ނުއުފުލުމެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ التَّكْبِيرِ عَلَى الجَنَازَةِ أَرْبَعًا، برقم: 1334 (89/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَازَةِ، برقم: 64-(952) (ص/657)

[2] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَازَةِ، (333/3)

އެހެނީ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ކަށުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ތަކުބީރު ވިދާޅުވާރިނދުގައިމެނުވީ [illegible] [illegible] ދެއަތްފުޅު ކޮނޑާހަމައަށް އުފުއްލެވިކަން ސާބިތެއްނުވެއެވެ.

މި މައްސަލައިގައި ޢިލްމުވެރިންގެމެދުގައިވާ ހިލާފުތަކެއް ބަޔާންކުރައްވައި، އެއާމެދު ބަޙުސްކުރެއްވުމަށްފަހު އަލްޝައުކާނީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ކަށުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ތަކުބީރު ވިދާޅުވާރިނދުގައި މެނުވީ ދެއަތް ކޮނޑާ ހަމައަށް އުފުއްލެވިކަން ސުންނަތްވެގެންވާކަމަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އެއްވެސް ޙަދީޘަކުން ސާބިތެއްނުވެއެވެ. މިކަމާގުޅޭގޮތުން އައިސްފައިވާ އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތަކާއި އެ ބޭކަލުންގެ ޢަމަލުފުޅުތަކަކީ ޙުއްޖަތެއް ނޫނެވެ. އެހެންކަމާއެކު ފުރަތަމަ ތަކުބީރުވިދާޅުވާއިރު ދެއަތް އުފުއްލެވުމާއި އެހެން ތަކުބީރުތަކުގައި ނުއުފުއްލެވުން [illegible] ހުއްޓެވެ. އެހެނީ އެހެން ހުރިހާ ނަމާދުގައިވެސް އެއް ތަކުބީރުން އަނެއް ތަކުބީރަށް ބަދަލުވާ ހިނދުގައިވެސް ދެއަތް ކޮނޑާހަމައަށް އުފުއްލަވާ ނުވަތަ ކަށުނަމާދުގައި ބަދަލުވާންޖެހޭ [illegible] ނުވެއެވެ." [1]

(ރ) ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ސިއްރުން ކިޔެވުމާއި،

(ބ) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެމައްޗަށް ޞަލަވާތާއި ސަލާމް ކިޔުން:

މި ކަމާގުޅޭގޮތުން އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވެއްޖެ އަބޫއުމާމަތު ބިން ސަހުލުގެ އަރިހުން އައްޝާފިޢީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ މުސްނަދުގައި ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. **عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنُ سَهْلٍ ﷛، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ رَجُلٌ، مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ: "أَنَّ السُّنَّةَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ أَنْ يُكَبِّرَ الْإِمَامُ، ثُمَّ يَقْرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ بَعْدَ التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى سِرًّا فِي نَفْسِهِ، ثُمَّ يُصَلِّيَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَيُخْلِصَ الدُّعَاءَ لِلْجَنَازَةِ فِي التَّكْبِيرَاتِ، وَلَا يَقْرَأُ فِي شَيْءٍ مِنْهُنَّ ثُمَّ يُسَلِّمَ سِرًّا فِي نَفْسِهِ." (رَوَاهُ الشّافِعِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ)** [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވެއްޖެ (އަންސާރީ) އަބޫއުމާމަތު ބިން ސަހުލުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

---

[1] نَيْلُ الأَوْطَارِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْقِرَاءَةِ وَالصَّلَاةِ عَلَى رَسُولِ اللهِ فِيهَا، (5/115)

[2] الشّافِعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، البَابُ الثَّالِثُ وَالعِشْرُونَ: الجَنَائِزُ...، برقم: 581 (1/389،390) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي صَلَاةِ الجِنَازَةِ، برقم: 6959 (4/64)

ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަށްވުރެބޮޑަށް ބޭކަލަކު ޚަބަރުދެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ކަށުނަމާދުގައި ސުންނަތްވެގެންވަނީ، އިމާމާ ތަކުބީރުކިޔައި (ބަރަމް ބަނުމަންފަރު) ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔަވުމެވެ. އެއަށްފަހު (ދެވަނަ ތަކުބީރުކިޔައި) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ސަލަވާތްކިޔުމެވެ. ޖަނާޒާ ނަމާދުގައިކިޔާ ތަކުބީރުތަކުގެ ތެރޭގައި ދުޢާކުރުމުގައި އިޚްލާޞްތެރިވުން ހުއްޓެވެ. އެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް އަޑުހަރުކޮށް ކިޔުމެއްނުވެއެވެ. އެއަށްފަހު ސަލާމްދެނީވެސް ސިއްރުންނެވެ.“[1]

”ފަތުޙުލްބާރީ“ ގައިވެއެވެ. މި ހަދީޘަކީ ޞަޙާބީ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެކެވެ.[2]

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު اللَّهِ ބިން ޢައުފުގެ ދަރިކަލުން ޠަލްޙާގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْفٍ، قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ قَالَ: "لِيَعْلَمُوا أَنَّهَا سُنَّةٌ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ)[3] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު اللَّهِ ބިން ޢައުފުގެ ދަރިކަލުން ޠަލްޙާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ދެބަފައިކުދިންނަށް اللَّهُ ރުއްސުންލެއްވި އިބްނުޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ފަހަތުގައި ޖަނާޒާ

---

[1] **ނޯޓް:** ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަތުމުގައި ކަށުނަމާދުގައި ކިޔެވުމާއި، ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ސަލަވާތްކިޔުމާއި މައްޔިތާގެމައްޗަށް ދުޢާކުރުމާއި، ސަލާމްދިނުންވެސްވަނީ އަޑުހަރުނުކޮށް ސިއްރުންނެވެ. ހަމައެކަނި ވިސްނުވެރިންނަށް އަންގައިދިނުމަށް ބާރުވެސް ހުރުއެޅުން ތަކުބީރުތަކެއްކިޔުމާއި، ސަލާމްދިނުން އިމާމާއަށް ސުންނަތްތަކެއްވެއެވެ. ފިޤުހުއްސުންނާގެ ހަވާލާއިން (53/2) ނަމާދުގައި ”ފަތުޙުލްމުޢީން“

[2] فَتْحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الجَنَائِزِ، (قَولَهُ: بَابُ قِرَاءَةِ فَاتِحَةَ الكِتَابِ عَلَى الجَنَازَةَ) (204/3)

[3] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ قِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الكِتَابِ عَلَى الجَنَازَةِ، برقم: **1335 (89/2)** ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُقْرَأُ عَلَى الجَنَازَةِ، برقم: **3198 (108/5)** ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي القِرَاءَةِ عَلَى الْجَنَازَةِ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ، برقم: **1027 (337/3)** ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، الدُّعَاءُ، برقم: **1988 (75/4)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي صَلَاةِ الْجِنَازَةِ، برقم: **6955 (63/4)**

މަރުނަމާދެއް ކުރެއްވީމެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު (އަޑުއަޅުވުން) ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ. (ނަމާދަށްފަހު) އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. “މިގޮތަށް (އަޑުއަޅުވުން ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔަވައިދެއްވީ) މަރުނަމާދުގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔެވުމަކީ ސުންނަތެއްކަން ތިޔަބައިމީހުން ދެނެގަތުމަށްޓަކައެވެ.”

އައްތިރްމިޛީ މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށްފަހު ވިދާޅުވިއެވެ. “މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންކުރެ ބައެއް ބޭކަލުންނާއި ތާބިޢީންކުރެ އުލަމާއުން ބައެއް ބޭކަލުން އިޚްތިޔާރުކުރައްވާފައިވަނީ، މަރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ތަކުބީރަށްފަހު ސޫރަތުލް ފާތިޙާ (ސިއްރުން) ކިޔެވުމެވެ. އައްޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ.

ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ޖަނާޒާގެ ނަމާދުގައި ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔެވުމެއް ނުވެއެވެ. އެ ނަމާދުގައި ހިމެނެނީ، ﷲ އަށް ޙަމްދުކުރުމާއި، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ޞަލަވާތްކިޔުމާއި، މައްޔިތާގެމައްޗަށް ދުޢާކުރުމެވެ. އައްޘައުރީ އާއި ކޫފާގެ އަހުލުވެރިންގެ ރައުޔަކީ އެއީއެވެ.” [1]

މަރުނަމާދުގައިވެސް ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔެވުމަކީ ޤަވާޢިދެއްކަމަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުންގެ ދަލީލުތަކަކީ، {صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ.} {ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚާގެމައްޗަށް ތިޔަބައި މީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ} އަންގަވައި، އަދި ނަމާދުގައި ކިޔަވަން ވާނެކަމަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ވިދާޅުވި ކަމަށްވާތީއެވެ، އަދި އެ ބަސްފުޅުގައި {لاَصَلاَةَ لِمَن لاَيَقْرَأُ بِأُمِّ الْقُرْآنِ.} {އެއްވެސް ނަމާދެއް، ސޫރަތުލް ފާތިޙާއާއި ނުލައި ނަމާދެއް ނުވާނެކަމުގައި} އަންގަވައިދެއްވުމެވެ.

ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތާއި ސަލާމް ކިޔާނެ ޢިބާރާތާއި ކިޔާނެ ވަގުތު:

ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތާއި ސަލާމް ކިޔުމަށް ވާރިދުވެފައިވާ ކޮންމެ އިބާރާތަކުން ކިޔުއްވުމަށް ފުދޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ."

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي القِرَاءَةِ عَلَى الْجَنَازَةِ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ، (337/3)

”އަހަރެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގޯ! މުޙައްމަދުގެފާނަށް ޞަލަވާތްލައްވާނދޭވެ!“ މިފަދައިން ކިޔުންވެސް ފުދޭނެއެވެ. ނަމަވެސް މޮޅުއިތުރުވެގެންވަނީ ޞަލަވާތްކިޔެވުމާގުޅޭގޮތުން ވާރިދުވެފައިވާ އެންމެ އިތުރު ޢިބާރާތުން ޞަލަވާތްކިޔެވުމެވެ. އެއީ އިބްރާހީމީ ޞަލަވާތުގެ ނަމުގައި މަޝްހޫރުވެފައިވާ ޞަލަވާތުގެ ޢިބާރާތެވެ. **{اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.}** (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه) [1] މާނައީ: {އަހަރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގޯ! އިބްރާހީމުގެފާނުގެ މައްޗަށާއި އިބްރާހީމުގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް އިބަރަސްކަލާނގެ ޞަލަވާތްލެއްވި ފަދައިން، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ މައްޗަށާއި މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް އިބަރަސްކަލާނގެ ޞަލަވާތް ލައްވާނދޭވެ! ހަމަ ކަށަވަރުން އިބަރަސްކަލާނގެއީ ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވާ މާތް، [illegible] ވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ! އިބްރާހީމުގެފާނުގެ މައްޗަށާއި އިބްރާހީމުގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް އިބަރަސްކަލާނގެ ބަރަކާތްލެއްވި ފަދައިން، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ މައްޗަށާއި މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް އިބަރަސްކަލާނގެ ބަރަކާތް ލައްވާނދޭވެ! ހަމަ ކަށަވަރުން އިބަރަސްކަލާނގެއީ ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވާ މާތް، [illegible] ވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ!}

މި ޞަލަވާތް [illegible]، [illegible] [illegible] ތަޝައްހުދު [illegible]. އެއީ، ކަނޑައެޅިގެން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ أَحَادِيثِ الأَنْبِيَاءِ، بَابٌ، برقم: 3370 (146/4) ، وَفِي كِتَابِ تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ، بَابُ قَوْلِهِ: {إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ ...} برقم: 4797 (120/6،121) وَفِي كِتَابِ الدَّعَوَاتِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 6357 (77/8) ، مُسْلِمٌ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بَعْدَ التَّشَهُّدِ، برقم: 66-(406) (ص/305) ، أَبُودَاوُدُ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بَعْدَ التَّشَهُّدِ، برقم: 976 (224/2) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الصَّلَاةِ...، بَابُ مَا جَاءَ فِي صِفَةِ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 483 (352/2،353) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ السَّهْوِ، بَابُ كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، نَوْعٌ آخَرُ، برقم: 1287 (47/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ إِقَامَةِ الصَّلَوَاتِ...، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 904 (71/2)

(ށ) މައްޔިތާއަށް ދުޢާކުރުން:

ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅުގެ އަލީގައި، މައްޔިތާއަށް ދުޢާ ކުރުމަކީ ޖަނާޒާނަމާދުގެ ރުކުނެކެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، އިބްނުޙިއްބާނު ރިވާކުރައްވައި، ސައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށް އިބްނު ޙިއްބާން ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: {إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާތީ މިއަޅުގަނޑު އަޑުއިއްސެވީމެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޔިތުންގެމައްޗަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާ ހިނދު އޭނާއަށްޓަކައި ތިޔަބައިމީހުން އިޚުލާޞްތެރިކަމާއެކު ދުޢާކުރާށެވެ.}

މައްޔިތާގެމައްޗަށް ދުޢާ ކުރުމުގައި [illegible] ދުޢާއެއް ކުރުމުންވެސް އެ މަޤްޞަދު ފުރިހަމަވާނެއެވެ. ނަމަވެސް މުސްތަޙައްބުވަނީ، މިކަމާގުޅޭގޮތުން ވާރިދުވެފައިވާ އަންނަނިވި ދުޢާތަކުގެތެރެއިން ކޮންމެވެސް މައުޘޫރު ދުޢާއެއް ކުރުމެވެ.

(ނ) އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. ޖަނާޒާ ނަމާދުގައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: دَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ، فَقَالَ: { اللَّهُمَّ أَنتَ رَبُّهَا، وَأَنتَ خَلَقْتَهَا، وَأَنتَ هَدَيتَهَا لِلإِسْلَامِ، وَأَنتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا، وَأَنتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا وَعَلَانِيَتِهَا، جِئْنَا شُفَعَاءَ فَاغْفِرْ لَهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ،

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ، برقم: 3199 (109/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ، برقم: 1497 (466/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3076 (345/7،346) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ فِي صَلَاةِ الْجَنَازَةِ، برقم: 6964 (65/4)

وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: "އޭ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އޭ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޖަނާޒާ ނަމާދުގައި ރަސޫލު ﷲ ﷺ މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. {اللَّهُمَّ أَنتَ رَبُّهَا، وَأَنتَ خَلَقْتَهَا، وَأَنتَ هَدَيتَهَا لِلإِسْلاَمِ، وَأَنتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا، وَأَنتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا وَعَلاَنِيَتِهَا، جِئْنَا شُفَعَاءَ فَاغْفِرْ لَهُ.} އެބަހީ: {ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! އިބަ ރަސްކަލާނގެއީ އެ ފުރާނައިގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެއީމުއެވެ! އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ އެ ފުރާނަ ޚަލްޤުކުރެއްވީމުއެވެ! އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ އެ ފުރާނައަށް އިސްލާމްދީނުގެ ތެދުމަގުދެއްކެވީމުއެވެ! އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ އެ ފުރާނައިގެ ދިރުންގެންދެވީމުއެވެ! އަދި އިބަރަސްކަލާނގެ އެ ފުރާނައިގެ ސިއްރާއި ފާޅު ދެނެވޮޑިގެންވަމުއެވެ! އަހަރެން އޭނާއަށް ޝަފާޢަތްތެރި ވެގެން އައީމުއެވެ. ފަހެ އިބަރަސްކަލާނގެ އޭނާގެ ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ.}[2]

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ، برقم: 3200 (109،110/5) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، مَا يَقُولُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ، ذِكْرُ اخْتِلَافِ شُعْبَةَ وَعَبْدِ الْوَارِثِ بْنِ سَعِيدٍ...، برقم: 10850 (395/9) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7477 (446،445/12) ، وَ برقم: 8545 (223،222/14) ، وَ برقم: 8751 (362/14) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ فِي صَلَاةِ الْجِنَازَةِ، برقم: 6976 (69،68/4)

[2] **ނޯޓް:** (1) "ފިޤްހުއްސުންނާ"ގައި މި ޙަދީޘް ރިވާކޮށްފައިވަނީ، ޙަދީޘް ނިމޭތަނުގައިވަނީ {جِئْنَا شُفَعَاءَ لَهُ فَاغْفِرْ لَهُ ذَنْبَهُ.} މިގޮތަށެވެ. މި ޙަދީޘް ރިވާކޮށްދޭ އެއްވެސް ބޭކަލެއްގެ ރިވާޔަތްތަކުގައި އެގޮތަށް އައިސްފައިވާކަމަށް ނުފެނުނެވެ. ކަނޑައެޅިގެން ނިޔާވީ މީހާގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތެއްގައި، މިހެނެވެ. އޭނާގެ ކަށްވަޅުގައި ބާއްވާފައިވާއިރު، އޭ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވި ދުޢާއެއްގައި {فَاغْفِرْ لَهُ ذَنْبَهُ.} މިގޮތަށް އައިސްފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُقَالُ إِذَا أُدْخِلَ الْمَيِّتُ قَبْرَهُ، برقم: 7063 (92/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ بَعْدَمَا يُدْفَنُ وَ يُسَوَّى عَلَيهِ، برقم: 11831 (336،335/7)

(2) އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާންކުރެވުނު ޙަދީޘް، އެ ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ތިން ކަމެއް އުނިކުރެވޭނެ ގޮތަށް ސަޙީޙު ޙަދީޘެއް ކަމުގައި ދަލީލު ނެތްކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. **ފުރަތަމަ:** ސަނަދުގައިވާ ޢަލީ ބްނު ޝައްމާޚަކީ ނޭނގޭ މީހެކެވެ. **ދެވަނަ:** މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި އެކި ގޮތްގޮތަށް ތަފާތުވެފައިވެއެވެ. **ތިންވަނަ:** ބަޔާންވީ ޙަދީޘް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ ބަސްފުޅެއް ކަމުގައި ނުވާތީ، އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ ބަސްފުޅެއްގެ ގޮތުގައި "މަވްޤޫފު" ގޮތުން ރިވާކުރެވިފައިވެއެވެ. ބައްލަވާ! އަލްބާނީގެ ޟަޢީފު ސިލްސިލާ (249،246/12) ޝައިޚު ޝުޢައިބް އަލްއަރްނާއޫޠު، އަދި އެހެން އިލްމުވެރިން. "މަވްޤޫފު"

(ރ) އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި ވާޘިލަތު ބުނުލްއަސްޤަޢުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަބޫދާއޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. ޖަނާޒާއެއްގައި މުސްލިމުންކުރެ ފިރިހެނެއްގެ މައްޔަތަށް ރަސޫލު الله ﷺ މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ ﵁، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، فَأَسْمَعُهُ يَقُولُ: {اللَّهُمَّ إِنَّ فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ فِي ذِمَّتِكَ، وَحَبْلِ جِوَارِكَ، فَقِهِ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ، وَأَنْتَ أَهْلُ الْوَفَاءِ وَالْحَقِّ، فَاغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [1]

މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި ވާޘިލަތު ބުނުލްއަސްޤަޢުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މުސްލިމުންކުރެ ފިރިހެނެއްގެ މައްޔަތަށް ރަސޫލު الله ﷺ ޖަނާޒާ ކުރެއްވުމުގައި މިފަދައިން އެކަލޭގެފާނު ދުޢާ ކުރެއްވިޔަޅު ތިމަން އައްސެވީމެވެ. {اللَّهُمَّ إِنَّ فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ فِي ذِمَّتِكَ، وَحَبْلِ جِوَارِكَ، فَقِهِ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ، وَأَنْتَ أَهْلُ الْوَفَاءِ وَالْحَقِّ، فَاغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.}

އެބަހީ: {[illegible] [illegible] ރަސްކަލާނގެ! އެވަނީ ފިރިހެނާގެދަރި މިވަނީ ފިރިހެނާވަނީ، ތިޔަރަސްކަލާނގެ ޛިންމާގައެވެ. އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގެ ޙަބްލާއި ރައްކާތެރިކަމުގެ ދަށުގައެވެ. ފަހެ އޭނާ ޤަބުރުގެ [illegible]، ނަރަކައިގެ ޢަޛާބުން ރައްކާތެރި ކުރައްވާނދޭވެ! އަދި ތިޔަރަސްކަލާނގީ [illegible] [illegible] އަދި ޙައްޤު [illegible] ރަސްކަލާނގެއީމެވެ! [illegible] [illegible] ރަސްކަލާނގެ! ތިޔަރަސްކަލާނގެ އޭނާގެ ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި އޭނާއަށް ރަޙްމަތްލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަރަސްކަލާނގީ ގިނަގިނައިން ފާފަފުއްސަވާ ނުހަނު އޯގާވަންތަ ރަސްކަލާނގެ އީމެވެ!}

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ، برقم: 3202 (111/5) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجِنَازَةِ، برقم: 1499 (467/2،468) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16018 (399/25،400) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3074 (343/7) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: 214 (89/22) ، وَ فِي مُسْنَدِ الشَّامِيِّينَ، برقم: 1107 (160/2)

(ށ) އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަވްފު ބިން މާލިކުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ رضي الله عنه، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَصَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ يَقُولُ: {اللهُمَّ، اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَاعْفُ عَنْهُ وَعَافِهِ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِمَاءٍ وَثَلْجٍ وَبَرَدٍ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَقِهِ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابَ النَّارِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالرُّويَانِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަވްފު ބިން މާލިކުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޖަނާޒާނަމާދުކުރައްވައި ދިޔައިރުން ދުޢާކުރެއްވީ މިހެން ކަލޭގެފާނު އަޑުއިއްސެވިއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. {اللهُمَّ، اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَاعْفُ عَنْهُ وَعَافِهِ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِمَاءٍ وَثَلْجٍ وَبَرَدٍ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَقِهِ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابَ النَّارِ.} މާނައީ: {ހައްދަވައި ވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! އެ ފިރިހެނާގެ ފާފަފުއްސަވައި، އޭނާއަށް ރަހުމަތްކުރައްވާނދޭވެ! އޭނާއަށް ޢަފޫކުރައްވައި، އޭނާއަށް ޢިއްޒަތްތެރިކަން ދެއްވާނދޭވެ! އޭނާއަށް ދެއްވާ މެހުމާންދާރީގައި ތަރުޙީބު ބޮޑުކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އޭނާގެ ކަށްވަޅުގައި ސުވަރުގޭގެ ދޮރުން ތަނަވަސްކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އޭނާ (ގެފާފަތައް) ފެނާއި، ގަނޑުފެނާއި، ފިނިފެނުން ދޮވެދެއްވާނދޭވެ! ހުދު ފޭރާމާއި ކުނިމަޑިން ސާފުކުރާ ފަދައިން އޭނާ ކުށްފާފަތަކުން ސާފުކޮށް ދެއްވާނދޭވެ! އޭނާއަށް އޭނާގެ ގެއަށްވުރެ ހެޔޮކަންބޮޑު ގެއެއް (އެބަހީ: ދުނިޔޭގެއަށްވުރެ ހެޔޮކަންބޮޑު ގެއެއް) (އެބަހީ: ސުވަރުގެ) ލިބިދެއްވާނދޭވެ! އޭނާއަށް އޭނާގެ އަހުލުވެރިންނަށްވުރެ ހެޔޮކަންބޮޑު އަހުލުވެރިން ލިބިދެއްވާނދޭވެ! އޭނާއަށް އޭނާގެ އަނބިމީހާއަށްވުރެ ރަނގަޅު އަނބަކު

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ فِي الصَّلَاةِ، برقم: 86–(...) (ص/663) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الدُّعَاءُ، برقم: 1983 (73/4) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ فِي صَلَاةِ الْجِنَازَةِ، برقم: 6968 (66/4) ، وَالرُّويَانِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 601، (395،394/1)

ލިބިދެއްވާނދޭވެ! ކަށްވަޅުގެ ފިތުނަވެރިކަމާއި ނަރަކައިގެ ޢަޛާބުން އޭނާ ރައްކައުތެރިކޮށް ދެއްވާނދޭވެ!}

(ރ) އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ކަށުނަމާދެއްގައި މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: صلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى جَنَازَةٍ، فَقَالَ: {اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الإِيْمَانِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الإِسْلاَمِ، اللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلاَ تُضِلَّنَا بَعْدَهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކަށުނަމާދެއްގައި ރަސޫލު الله ﷺ މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. {اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنا وَمَيِّتِنَا، وَصغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذكَرِنَا وَأُنْثَانَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الإِيْمَانِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الإِسْلاَمِ، اللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلاَ تُضِلَّنَا بَعْدَهُ.} މާނައީ: {ހައްދަވައިދެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އަޅަމެންގެ ދިރިހުރިމީހުންނާއި، އަޅަމެންގެ މައްޔިތުންނާއި، އަޅަމެންގެ ކުޑަކުދިންނާއި، އަޅަމެންގެ ބޮޑެތިމީހުންނާއި، އަޅަމެންގެ ފިރިހެނުންނާއި، އަޅަމެންގެ އަންހެނުންނާއި، އަޅަމެންކުރެ ޙާޟިރުވެތިބި މީހުންނާއި، އަޅަމެންކުރެ މިތާ ޙާޟިރުވެ ނުތިބި މީހުންނަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! ހައްދަވައިދެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އަޅަމެންކުރެ އިބަރަސްކަލާނގެ ދިރިކުރައްވާ މީހަކު، އޭނާ އީމާންކަމުގައި ދިރިއުޅުއްވާނދޭވެ! އަދި

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ، برقم: 3201 (111،110/5) وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَقُولُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 1024 (335،334/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، ذِكْرُ الِاخْتِلَافِ عَلَى أَبِي سَلَمَةَ بن عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ، برقم: 10851،10852،10853 (936،935/9) ، وَابْنُ مَاجه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجِنَازَةِ، برقم: 1498 (467/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8809 (406/14) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3070 (340،339/7)

އަހަރެމެންކުރެ އިބަރަސްކަލާނގެ ދަމުގެންނަވާފިމީހަކު ފަރު، އޭނާ އިސްލާމްދީނުގެމަތީގައި ދަމުގެންނަވާނދޭވެ! ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާކޯ! އޭނާގެ ދަރުމަދިން އަހަރެމެން މަޙްރޫމު ނުކުރައްވާނދޭވެ! އަދި އޭނާއަށްފަހު އަހަރެމެން ފިތުނައަކަށްނުލައްވާނދޭވެ!}

މައްޔިތާއަކީ ކުޑަކުއްޖަކުނަމަ، އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެން ވެއެވެ. عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي عَلَى الْمَنْفُوسِ الَّذِي لَمْ يَعْمَلْ خَطِيئَةً قَطُّ، وَيَقُولُ: "اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفًا، وَفَرَطًا، وَذُخْرًا." (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: "(ތާބިޢީ ބެއްކަމުގައިވާ) ހައްމާމު ބިން މުނައްބިހުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެއްވެސް ކުށެއް ފާފައެއް ކޮށްފައިނުވާ ކުޑަ ކުއްޖެއްގެ މައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދުކުރައްވާނިކޮށް، އެކަލޭގެފާނު ﷲ ޙަޟްރަތަށް އެދިލައްވައިގަންނަވާ ވިދާޅުވުން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. "اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفًا، وَفَرَطًا، وَذُخْرًا." މާނައީ: {ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާކޯ! އެ ކުއްޖާއި، އަހަރެމެންނަށް ފަރަޠުން ދަރާކުރުވިން ހޯދައިދޭކަމުގައާއި، ސަލަފުކަމުގައާއި، އިބްރަތުން ކަމުގައި ލައްވާނދޭވެ!}

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ރަޙިމަހު ﷲ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މައްޔިތާއަކީ ކުޑަ ފިރިހެން ކުއްޖަކު ނަމަވެސް ކުޑަ އަންހެން ކުއްޖަކުނަމަ، {اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا..........} މިދުޢާގައި އާމިންވަރަށް ކިޔުމަށްފަހު، އަންނަނިވި ދުޢާކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. {اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطًا لأَبَوَيهِ، وَسَلَفًا، وَذُخْرًا، وَعِظَةً، وَاعْتِبَارًا،وَشَفِيعًا،وَثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا،وَأَفْرِغِ الصَّبْرَعَلَى قُلُوبِهِمَا، وَلاَتَفْتِنْهُمَا بَعْدَهُ، وَلاَتَحْرِمْهُمَا أَجْرَهُ.}[2] މާނައީ: {ހައްދަވައިބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާކޯ! އެކުއްޖާ، އޭނާގެ މައިންބަފައިންނަށް ސަލަފުކަމުގައާއި، ފަރަޠުން ދަރާކުރުވިން ހޯދައިދޭކަމުގައާއި، އިބްރަތުން ކަމުގައި، އިބްރަތަކަށްވާނޭކަމުގައިވާ

---

[1] الْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ السَّقْطِ يُغَسَّلُ وَيُكَفَّنُ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ...، برقم: 6794 (15/4) ، وَ رَوَى الْبُخَارِيُّ فِي كِتَابِ الجَنَائِزِ، بَابُ قِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الكِتَابِ عَلَى الجَنَازَةِ، تَعْلِيقًا: وَقَالَ الْحَسَنُ يَقْرَأُ عَلَى الطِّفْلِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، وَيَقُولُ: "اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا وَسَلَفًا وَأَجْرًا." (89/2)

[2] الْمَجْمُوعُ شَرْحِ الْمُهَذَّبِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (198/5)

[illegible]، [illegible] ޝަފާޢަތް [illegible] [illegible]! އަދި
އޭނާގެ [illegible] [illegible] [illegible]ކުރައްވާނދޭވެ! އަދި [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! އަދި [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]! އަދި [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]!}

[illegible] ދުޢާތައް [illegible]:

އަލްއިމާމުއް ޝައުކާނީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ކަރުނަމާދު ކުރުމުގައި ބަޔާންވެދިޔަ ދުޢާތައް ކަނޑައެޅިގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. ނަމާދުކުރާމީހާ ބޭނުން ނަމަ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ވާރިދުވެފައިވާ ހުރިހާ [illegible] ބަދަލުކުރުމުގެ ގޮތުން ފުރަތަމަ ތަކުބީރަށްފަހުގައި ނުވަތަ ދެވަނަ ނޫންނަމަ ތިންވަނަ ތަކުބީރަށް ފަހުގައި އެއްފަހަރާވެސް އެ ދުޢާތައް ކިޔުން [illegible]. ނުވަތަ ކޮންމެ ތަކުބީރަކަށްފަހު ވެސް އޭގެތެރެއިން އެއް ދުޢާއެއް [illegible] އެ ކަލޭގެފާނުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މައްޔިތަކީ ފިރިހެނަކު ނުވަތަ އަންހެނަކު ކަމުގައިވިއަސް މި ޙަދީޘްތަކުގައި އައިސްފައިވާ ދުޢާތައް ކިޔަންވާނެއެވެ. މައްޔިތަކީ އަންހެނަކު ކަމުގައިވާނަމަ ދުޢާތަކުގައިވާ [illegible] ނިސްބަތްކޮށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]، އެ [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] ފިރިހެނެއް ނުވަތަ އަންހެނެއް ކަމުގައިވިއަސް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]."[1]

---

[1] نَيْلُ الأَوْطَارِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ وَمَا وَرَدَ فِيهِ، (121،120/5)

(ށ) ހަތަރުވަނަ ތަކްބީރަށްފަހު ދުޢާކުރުން:

ތިންވަނަ ތަކްބީރަށްފަހު ދުޢާކޮށްފައިވާނަމަވެސް، ހަތަރުވަނަ ތަކްބީރަށްފަހު ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބިން އަބީއައުފާގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުގައި ވާގޮތުގައިންނެވެ. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى "أَنَّهُ مَاتَتْ لَهُ ابْنَةٌ، فَكَبَّرَ عَلَيهَا أَرْبَعًا، ثُمَّ قَامَ بَعْدَ الرَّابِعَةِ قَدْرَ مَا بَيْنَ التَّكْبِيرَتَيْنِ يَدْعُو، ثُمَّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَصْنَعُ فِي الْجَنَازَةِ هَكَذَا." (رَوَاهُ أَحْمَدُ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބިން އަބީއައުފާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަނބަލަކު އަވަހާރަވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ކަށުނަމާދުގައި ހަތަރު ތަކްބީރު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަތަރުވަނަ ތަކްބީރަށްފަހު (އޭގެ ކުރީގެ) ދެ ތަކްބީރު ދެމެދުގައި ވީހާއިރު އެ ކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރައްވަމުގައި ދެމިހުންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު ވިދާޅުވިއެވެ. ކަށުނަމާދު ކުރައްވަމުގައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ މިފަދައިން ހަދަމު ކުރައްވައެވެ.“

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ހަތަރުވަނަ ތަކްބީރަށްފަހު މިފަދައިން ކިޔުން ރުއްޖެވެ.{اللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلاَ تَفْتِنَّا بَعْدَهُ.} މާނައީ:{ހައްދަވައިބޮޑުކުރައްވާ ރަސްކަލާނގޯ! އޭނާގެ ދަރުމައިން އަޅަމެން މަޙްރޫމު ނުކުރައްވާނދޭވެ! އަދި އޭނާއަށްފަހު އަޅަމެން ފިތުނަވެރިކަމުގައިނުލައްވާނދޭވެ!}

އިބްނު އަބީހުރައިރާ [2] ވިދާޅުވިއެވެ. ”ކަށުނަމާދުގެ ހަތަރުވަނަ ތަކްބީރަށްފަހު ސަލަފުއްޞާލިޙުންގެ ބުޒުރުގުން މިފަދައިން ވިދާޅުވެ އުޅުއްވިއެވެ. ﴿رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِي

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **19140** (**480/31**)

[2] **ނޯޓް:** އިބްނު އަބީހުރައިރާ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިމާމުންގެ ތެރެއިންނެކެވެ. އޭނާގެ ނަންފުޅަކީ، އަބޫޢަލީ، އަލްޙަސަން ބިން އަލްޙުސައިން ބިން އަބީހުރައިރާއެވެ. އަވަހާރަވީ ހިޖުރައިން 345 ވަނައަހަރުއެވެ. އޭނާގެ ދަރުސްތެރިންގެ ތެރޭގައި އިބްނު ސުރައިޖާއި، އަބޫއިސްޙާޤުލްމަރުވަޒީ ފަދަ ބޭކަލުން ހިމެނެއެވެ. އޭނާގެ އަރިހުން އެތައްބަޔަކު ދަރިވަރުވިއެވެ. އޭގެތެރޭގައި އަބޫޢަލީ އައްޠަބަރީއާއި، އައްދާރަގުޠުނީ ފަދަ އިލްމުވެރިން ހިމެނެއެވެ. الْمَوْعَةُ الْفِقْهِيَّةُ الْكُوَيْتِيَّةُ (**365/11**) ”މުޚްތަޞަރު“

ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي ٱلْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴾ [1] މާނައީ: ﴿އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ! ދުނިޔޭގައި ހެޔޮކަން އަދި އާޚިރަތުގައިވެސް ހެޔޮކަން އަޅުގަނޑުންނަށް ދެއްވާނދޭވެއެވެ. އަދި ނަރަކައިގެ އަޒާބުން އަޅުގަނޑުން ދިންނަވާނދޭވެއެވެ. ﴾

(ށ) ސަލާމްދިނުން:

އަބޫޙަނީފާ ފިޔަވައި އެހެނިހެން ފިޤުހު ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެފައިވާގޮތުގައި ކަރުނަމާދުކޮށް ނިމުމުން ނަމާދުން ބޭރުވުމަށްޓަކައި ސަލާމްދިނުމަކީ ފަރުޟެކެވެ.

އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވާގޮތުގައި ކަނާތްފަރާތައި ވާތްފަރާތަށް ސަލާމްދިނުމަކީ ވާޖިބެކެވެ. ކަރުނަމާދުތައް ދުކަނޑުއްނުނެވެ.

ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިންގެ ދަލީލަކީ، ފަރުޟު ނަމާދުން ބޭރުވުމަށްޓަކައި ސަލާމް ދިނުމެވެ. ކަރުނަމާދުގައިވެސް ނަމާދުތަކަށް ވުމާއެކު އެ ނަމާދުން ބޭރުވެވޭ ފަދައިން ނަމާދާ އެއްގޮތްފަދައިން ނަމާދުން ބޭރުވުމުގެ ނިޔަތާއެކު ސަލާމްދިނުމަކަށް ވުމެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނު ﷲ ރުހިވޮޑިގަންނަވާށި ޢަބްދު ﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "التَّسْلِيمُ عَلَى الْجِنَازَةِ مِثْلُ التَّسْلِيمِ فِي الصَّلَاةِ." (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނު ﷲ ރުހިވޮޑިގަންނަވާށި ޢަބްދު ﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކަރުނަމާދުން ބޭރުވުމަށްޓަކައި ސަލާމްދިނުމަކީ (އެހެނިހެން) ނަމާދުން ބޭރުވުމަށްޓަކައި ސަލާމްދިނުންފަދަ ކަމެކެވެ."

ސަލާމްދިނުމުގެ މަދު މިންވަރަކީ، (ކަނާތްފަރާތައި ވާތްފަރާތަށް ދޫނު އަނބުރައިލައިގެން) السَّلَامُ عَلَيكُمْ ނުވަތަ سَلَامٌ عَلَيكُمْ މިފަދައިން ކިޔުމެވެ.

---

[1] سُورة البَقَرَة: **201**

[2] البَيْهَقِيُّ، السُّنَنُ الصَّغِير، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةُ عَلَى الْجَنَازَة، برقم: **1089** (23/2) ، وَفِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ قَالَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ، برقم: **6989** (71/4)

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވަނީ، ސުންނަތްވެގެންވަނީ އެއް ސަލާމްދިނުން ކަމަށެވެ. ނަމާދުން އަވަދިވުމުން ކަނާތްފަރާތަށް އެއް ސަލާމްދޭނީއެވެ.

ނަމާދުން ނިމުމުން، ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލައިގެން ކުރިގޮތަށްހުރެ ސަލާމްދިނުން ވެސް އެންމެރަނގަޅެވެ. ދަލީލަކީ، ރަސޫލު الله ﷺ އެގޮތަށް ކަންކުރައްވާފައިވުމެވެ.

އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً تِلْقَاءَ وَجْهِهِ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: “އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (ބައެއް ފަހަރަށް ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވުމުގައި) ރަސޫލު الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިފުޅުމައްޗަށް އެއް ފަހަރު ސަލާމްދެއްވައި އުޅުއްވިއެވެ.”

އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުންގެ ދުވަސްވަރު އެ ބޭކަލުންނަށްވެސް އެ ގޮތަށް ސަލާމް ދެއްވައިއުޅުއްވިއެވެ. އެ ބޭކަލުންގެ ޢަމަލުފުޅާމެދު އެއްވެސް ޚިލާފުވެރިއަކު އިންކާރު ކުރެއްވިކަން އެނގޭކަށްނެތެވެ.

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. “މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ، ދެ ސަލާމް ދިނުމެވެ. ފުރަތަމަ ސަލާމްދޭއިރު ކަނާތްފަރާތަށް މޫނު އަނބުރައިލުމާއެކު ސަލާމްދީ، ދެވަނަ ސަލާމްދޭއިރު ވާތްފަރާތަށް މޫނު އަނބުރައިލުމާއެކު ސަލާމްދޭނީއެވެ.”

އަލްއިމާމު އިބްނުޙަޒްމް ވިދާޅުވިއެވެ.“ދެވަނަ ސަލާމަކީ ޛިކުރެކެވެ. އަދި ހެޔޮ ޢަމަލެކެވެ.” [2]

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابِ الصَّلاَةِ...، بَابٌ مِنهُ أَيضًا، برقم: 296 (2/90،91) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ إِقَامَةِ الصَّلَوَاتِ...، بَابُ مَنْ يُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً،برقم: 919 (2/81،82) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ صِفَةِ الصَّلاَةِ، برقم: 1995 (5/334،335) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاةِ، بَابُ جَوَازِ الاِقْتِصَارِ عَلَى تَسْلِيمَةٍ وَاحِدَةٍ، برقم: 2985 (2/254)

[2] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ لاِبْنِ حَزْم، كِتَابُ الجَنَائِزِ، [مَسْأَلَةٌ التَّكْبِير عَلَى الجِْنَازَةِ] (5/128)

ޖަނާޒާ ނަމާދު ކުރާނެގޮތް

ނަމާދުކުރަން ގަސްދުކުރާ މީހަކު ފުރިހަމަކުރަންޖެހޭ ޝަރުތުތައް ފުރިހަމަކުރުމަށްފަހު، ނަމާދުކުރުމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ތަނެއްގައި ހުއްޓިހުރެ، ކުރިމަތީގައިވާ މައްޔިތާގެމައްޗަށް ކަހުނަމާދުކުރުމަށް ނިޔަތްގަތުމާއެކު ތަކުބީރުކިޔައި ވާތްމަތީ ކަނާތްބާއްވައި، ބަރަމްބަންނާނީއެވެ. އެއަށްފަހު ސޫރަތުލްފާތިހާ ކިޔަވާނީއެވެ. އެއަށްފަހު ތަކުބީރުގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެމައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔަވާނީއެވެ. އެއަށްފަހު ތަކުބީރުގައި މައްޔިތާގެމައްޗަށް ދުޢާކުރާނީއެވެ. އެއަށްފަހު ތަކުބީރުގައި ދުޢާކޮށް ސަލާމްދޭނީއެވެ.

މައްޔިތަކީ ފިރިހެނަކު ނުވަތަ އަންހެނަކުނަމަ އިމާމާ ހުއްޓުންނާނެތަން:

ސުންނަތްވެގެންވަނީ މައްޔިތަކީ ފިރިހެނަކުނަމަ އިމާމާ މައްޔިތާގެ ބޮލާހަމަގައި ހުއްޓި ހުރުމެވެ.އަދި މައްޔިތަކީ އަންހެނަކުނަމަ އިމާމާ ހުއްޓިހުރުން ސުންނަތްވެގެންވަނީ އެ ކަނބުލޭގެ ހަށިގަނޑުގެ މެދުތެރޭގައެވެ. މި ބާވަތުގެދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސްބުނު މާލިކު، އަބޫދާވޫދާއި، އަޙްމަދާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އައްތިރްމިޒީ ރިވާކުރައްވައި، ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެއްކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ އަންނަނިވި ހަދީޘްގައެވެ. عَنْ أَبِي غَالِبٍ الْخَيَّاطِ، قَالَ شَهِدْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﵁ صَلَّى عَلَى جِنَازَةِ رَجُلٍ فَقَامَ عِنْدَ رَأْسِهِ، فَلَمَّا رُفِعَ أُتِيَ بِجِنَازَةِ امْرَأَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ أَوْ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقِيلَ لَهُ: يَا أَبَا حَمْزَةَ هَذِهِ جِنَازَةُ فُلَانَةَ ابْنَةِ فُلَانٍ، فَصَلِّ عَلَيْهَا، فَصَلَّى عَلَيْهَا فَقَامَ وَسَطَهَا، وَفِينَا الْعَلَاءُ بْنُ زِيَادٍ الْعَدَوِيُّ، فَلَمَّا رَأَى اخْتِلَافَ قِيَامِهِ عَلَى الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ، قَالَ: يَا أَبَا حَمْزَةَ هَكَذَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُومُ مِنَ الرَّجُلِ حَيْثُ قُمْتَ؟ وَمِنَ الْمَرْأَةِ حَيْثُ قُمْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ." (رَوَاهُ

أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ)[1] ވާނީ: ”އަބޫޣާލިބު ނަމަކަށްކިޔުނު ތާބިޢީ ބޭކަލެއްގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުގައި ފިރިހެނެއްގެ ޖަނާޒާގައި ތިމަން ބައިވެރިވީމެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު އޭނާގެ ބޮލާކޮޅުގައި (ބޮލުދިމާގައި) ހުއްޓިވަޑައި ގަތެވެ. ދެން އެ ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެންނަމާ ޤުރައިޝުންކުރި ނުވަތަ އަންސާރުންކުރި އަންހެނެއްގެ ޖަނާޒާއެއް ގެނައުމުން. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވުނެވެ. އަބޫޙަމްޒާއެވެ. މިއީ އެވެނިމީހާގެ ދި އެވެނި އަންހެނާގެ ޖަނާޒާއެވެ. އެ ކަނބުލޭގެއަށްޓަކައި ކަލޭގެފާނު މަރުނަމާދު ކޮށްދެއްވާށެވެ. ދެން، އެ ކަލޭގެފާނު އޭނާގެ މަރުނަމާދު ކޮށްދެއްވިއެވެ.އެ ކަލޭގެފާނު ހުއްޓިވަޑައިގަތީ، އެ ކަނބުލޭގެ (ހަށިގަނޑުގެ) މެދުދިމާގައެވެ. (އަބޫޣާލިބު) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެންގެ ތެރޭގައި އަލްޢަލާއު ބިން ޒިޔާދު ޢަދަވީވެސް ހުރިއެވެ. ދެން، ފިރިހެނާގެ މަރުނަމާދުގައި އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: އަނަސްގެފާނު) ހުއްޓިވަޑައިގެން ދިމާއި، އަންހެނުންގެ މަރުނަމާދުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ހުއްޓިވަޑައިގެން ދިމާ ތަފާތުވުމުން ދާނާ، (އެބަހީ: އަލްޢަލާއު ބިން ޒިޔާދު ޢަދަވީ) ދެންނެވިއެވެ. އޭ އަބޫޙަމްޒާއެވެ. ފިރިހެނުންގެ މަރުނަމާދުގައިނަމަ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ހުންނެވީ ކަލޭގެފާނު ހުއްޓިވަޑައިގެން ހުންނެވި ދިމާގައިހެއްޔެވެ؟ އަދި އަންހެނުންގެ މަރުނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ހުންނެވީ ކަލޭގެފާނު ހުއްޓިވަޑައިގެން ހުންނެވި ދިމާގައިހެއްޔެވެ؟ (އަނަސްގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެކެވެ.“

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ أَيْنَ يَقُومُ الإِمَامُ مِنَ الْمَيِّتِ إِذَا صَلَّى عَلَيهِ، برقم: **3164** (**5/103،104**) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ أَن يَقُومَ الإِمَامُ مِنَ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ ؟ برقم: **1034** (**3/342،344**) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي أَيْنَ يَقُومُ الْإِمَامُ إِذَا صَلَّى عَلَى الْجِنَازَةِ، برقم: **1494** (**2/465**) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: **13114** (**20/380**)

އަށްޖެހޭތޯ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މި ބަޤީޢުގައި ބަޔާންވެގެންވާގޮތް ތިމަންގެ ގާތުގައި ތަނަގަޑުކަން ބޮޑުވެ. އެހެނީ، މި މަސްޖިދުގައި މިހެންދުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތްތަކުން މިކަމަށް އިތުރު ބާރުލިބިއެވެ.“[1]

އެކަކަށްވުރެ ގިނަ މީހުންގެމައްޗަށް ކުރުނަމާދުކުރުން:

ކުރުނަމާދުކުރުމަށްޓަކައި އެކަކަށްވުރެ ގިނަމީހުންގެ ޖަނާޒާ ގެންނެވިއްޖެނަމަ، އެއީ އެއްކޮށް ފިރިހެނުންނަކަށްވިޔަސް ނުވަތަ އެއްކޮށް އަންހެނުންނަކަށްވިޔަސް އިމާމާގެ ކުރިމަތީގައި އެކެއްގެ ފަހަތުން އަނެކަކުވާގޮތަށް ބައިތިއްބާނީއެވެ. އެބައިމީހުންގެ ތެރޭގައިވާ އެންމެ އިލްމުކަންބޮޑު މީހާ އިމާމާ އެންމެ ގާތުގައި ބޭއްވުން ދޮޅުއިމުރު ވެގެންވެއެވެ. އެއަށްފަހު އެ އެންމެންގެމައްޗަށް ކުރުނަމާދުކުރުމަށް ނިޔަތްގަނެ ނަމާދު ކުރާނީއެވެ.

މައްޔިތުންގެތެރޭގައި ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުން ތިބިނަމަ ފިރިހެނުންގެމައްޗަށް ވަކިން އަދި އަންހެނުންގެމައްޗަށްވެސް ވަކިން ކުރުނަމާދުކުރުން ހުއްދައެވެ. ހަމައެފަދައިން އެ އެންމެންގެ މައްޗަށް އެއްފަހަރާ ނަމާދުކުރުންވެސް ހުއްދައެވެ. އެހެނީ މައްޔިތުން ބައިތިއްބާނީ ތަރުތީބަކާ އިމާމާގެ ކުރިމަތީގައި ފިރިހެނުން އަދި އެބައިމީހުންގެ ކުރިމަތިން ކުޑަކުދިން (އިމާމާ ދުރުވާގޮތުގައި) އަންހެނުން ބައިތިއްބުމެވެ.

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އައްނަސާއީއާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. **عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّهُ صَلَّى عَلَى تِسْعِ جَنَائِزَ رِجَالٍ وَنِسَاءٍ فَجَعَلَ الرِّجَالَ مِمَّا يَلِي الْإِمَامَ وَالنِّسَاءَ مِمَّا يَلِي الْقِبْلَةَ، وَصَفَّهُمْ صَفًّا وَاحِدًا قَالَ: وَوُضِعَتْ جِنَازَةُ أُمِّ كُلْثُوم بِنْتِ عَلِيٍّ امْرَأَةِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَابْنٍ لَهَا يُقَالُ لَهُ: زَيْدُ بْنُ عُمَرَ، وَالْإِمَامُ يَوْمَئِذٍ سَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ،**

---

[1] شَرْحُ مَعَانِي الآثَارِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الرَّجُلِ يُصَلِّي عَلَى المَيِّتِ...، **(491/1)**

وَفِي النَّاسِ يَوْمَئِذٍ ابْنُ عَبَّاسٍ، وَأَبُو هُرَيْرَةَ، وَأَبُو سَعِيدٍ، وَأَبُو قَتَادَةَ" ، قَالَ: "فَوُضِعَ الْغُلَامُ مِمَّا يَلِي الْإِمَامَ"، قَالَ رَجُلٌ: فَأَنْكَرْتُ ذَلِكَ، فَنَظَرْتُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَبِي سَعِيدٍ، وَأَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ، فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟ قَالُوا: السُّنَّةُ." (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَابْنُ الْجَارُودُ)[1]

މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަން ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން ނާފިޢު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއް ފަހަރަކު ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އަންހެނުންނާއި ފިރިހެނުން ހިމެނޭ ނުވަ މައްޔިތުންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެ ކަލޭގެފާނު މައްޔިތުންކުރި ފިރިހެނުން އިމާމާ ގާތުގައި ބައިތިއްބަވައިފިއެވެ. އަދި އަންހެނުން އިމާމާ ދުރުން ޤިބްލައާ ގާތުގައި ބައިތިއްބަވައިފިއެވެ. އެ އަންހެނުންވެސް ބޭތިއްބެވީ އެއް ސަފަކަށްވާގޮތަށެވެ. (ރާވީ) ވިދާޅުވިއެވެ. އެ [illegible] [illegible] ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުންކަމުގައިވި ޢަލީގެފާނުގެ ދަރިކަނބަލުން އުއްމުކުލްޘޫމްގެފާނުގެ ޖަނާޒާ އާއި، އެ ކަމަނާގެ ދަރިކަލަކު ކަމުގައިވި ޒައިދު ބިން ޢުމަރުގެ ޖަނާޒާ އެކުގައި ވިއެވެ. އެދުވަސްވަރު މީސްތަކުންގެ ވެރިޔާ ސަޢީދު ބިނުލްޢާޞްއެވެ. (ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވި) މީސްތަކުންގެތެރޭގައި އެ [illegible] [illegible] ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އިބްނު ޢައްބާސް ގެފާނާއި، އަބޫހުރައިރާގެފާނާއި، އަބޫސަޢީދުގެފާނާއި، އަބޫޤަތާދާގެފާނުވެސް ހިމެނިއްޖެއެވެ. (ރާވީ) ވިދާޅުވިއެވެ. ދިމާލަށް (އެބޭކަލުންނަށް) ދެންނެވީމެވެ. މިއީ ކޮންކަމެއްތޯއެވެ؟ (އެބަހީ: މިގޮތަށް މައްޔިތުން އަތުރައިގެން ނަމާދުކުރުމަކީ ކޮންކަހަލަ ކަމެއްތޯއެވެ؟) އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ސުންނަތުގެގޮތުގައެވެ.“

އަލްބާނީ (އިބްނުބާޒު) ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެކެވެ.

---

[1] النَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، اجْتِمَاعُ جَنَائِزِ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ، برقم: 2116 (2/444) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ جَنَائِزِ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ إِذَا اجْتَمَعَتْ، برقم: 6919 (4/52) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْقَبْرِ، برقم: 1852 (2/448) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 545 (ص/142)

މި ޙަދީޘުން އެނގޭގޮތުގައި، އަންހެނުންނާއެކު ކުޑަ ފިރިހެންކުއްޖެއް [illegible] ކަށުނަމާދުކުރާނަމަ ކުޑަ ފިރިހެންކުއްޖާ ބޭއްވޭނީ އިމާމާ ގާތުގައެވެ. އަންހެނާ ބޭއްވޭނީ އިމާމާ ދުރުން [illegible]. [illegible] ފިރިހެނުންނާއި، އަންހެނުންނާއި، ކުޑަ ފިރިހެންކުދިން ތިބިނަމަ، ކުޑަ ފިރިހެންކުދިން ބައިތިއްބާނީ ފިރިހެނުންނާ ޖެހިގެންނެވެ.

ކަށުނަމާދަށް ތިން ސަފު ހެދުމާއި ސަފުތައް ތަރުތީބުކޮށް ބެހެއްޓުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން:

ކަށުނަމާދުކުރުމަށް ޙާޟިރުވާ މީހުން ތިން ސަފަކަށް [illegible]، ސަފުތައް ހަމަހަމަކޮށް ތަރުތީބުކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންއެއްވި މާލިކު ބުން ހުބައިރަތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. **عَنْ مَالِكِ بْنِ هُبَيْرَةَ ﵁ قَالَ: "قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ بَلَغُوا أَنْ يَكُونُوا ثَلَاثَةَ صُفُوفٍ إِلَّا غُفِرَ لَهُ.} قَالَ: فَكَانَ مَالِكُ بْنُ هُبَيْرَةَ يَتَحَرَّى إِذَا قَلَّ أَهْلُ جَنَازَةٍ أَنْ يَجْعَلَهُمْ ثَلَاثَةَ صُفُوفٍ."** (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالرُّويَانِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންއެއްވި މާލިކު ބުން ހުބައިރަތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الصُّفُوفِ عَلَى الْجَنَازَةِ، برقم: **3166** (**78،77/5**) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ وَالشَّفَاعَةِ لِلْمَيِّتِ، برقم: **1028** (**338/3**)، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِيمَنْ صَلَّى عَلَيْهِ جَمَاعَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، برقم: **1490** (**462/2**) ،وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **16724** (**281/27**) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: **1342** (**510/1**) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي الْمَيِّتِ مَا يَتْبَعُهُ مِنْ صَلاَةِ النَّاسِ عَلَيْهِ، برقم: **11745** (**309،308/7**) ، وَالرُّويَانِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: ،**1537** (**503/2**)

ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މުއުމިނުންކުރެ މީހަކު މަރުވުމުން، އޭނާގެމައްޗަށް މުސްލިމުންގެ ބަޔަކު ކަށުނަމާދު ކުރުމުގައި ތިން ސަފު ފުރިހަމަވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ފާފަ ނުފުއްސަވި ނުދާހުއްޖެވެ.} (މާލިކު ބިން ހުބައިރަތުގެ އަރިހުން ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި) ރާވީ ވިދާޅުވިއެވެ. ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވި މީހުންގެ އަދަދު މަދުވިކަމުގައިވިޔަސް އެބައިމީހުން ތިން ސަފުގައި ބައިތިއްބެވުމަށް މާލިކު ބިން ހުބައިރަތުގެ ގަދަރުކުރައްވައި މަސައްކަތް ކުރައްވައެވެ.“

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވި މީހުންގެ އަދަދު މަދުވިކަމުގައިވިޔަސް އެބައިމީހުން ތިން ސަފުގައި ތިބުން ރަނގަޅުކަމުގައި ތިމަން ކަލޭގެފާނު ދެކެއްވީމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ހަތަރު މީހުން ތިބިނަމަ އެބައިމީހުންގެ ސަފު ތަރުތީބުކުރާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. [އެހެން ކަމުގައިވާނަމަ، ކޮންމެ ސަފެއްގައި ދެ މީހުން ތިބޭގޮތަށް ދެ ސަފަކަށް ބައިތިއްބާށެވެ.] ތިން މީހުން ތިބިއްޔާ ޙާލަތުގައި ސަފެއްގައި މީހާ ތިއްބަވަން ތިން ސަފުގައި ތިބުން މަކުރޫހުކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ.“ [1]

ކަށުނަމާދުގައި ގިނަ ބަޔަކު ބައިވެރިވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

ކަށުނަމާދުގައި ވީހާވެސް ގިނަ ބަޔަކު ބައިވެރިވުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެ ކަމަށް اللّٰهُ ޢައްޒަ ޝައުނުހޫ [illegible] އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {مَا مِنْ مَيِّتٍ تُصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً، كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ، إِلَّا

---

[1] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [مَسْأَلَةٌ يُسَلِّمُ عَلَى الْجِنَازَةِ ...] فَصْلٌ يُصَفُّ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ ثَلَاثَةُ صُفُوفٍ، (420/3)

شُفِّعُوا فِيهِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.{މުސްލިމުންކުރެ މީހަކު މަރުވެގެން އޭނާގެމައްޗަށް މުސްލިމުންކުރެ ޖަމާޢަތެއްގެ މީހުން އެބައިމީހުންގެ އަދަދަކީ ސަތޭކަ މީހުންކަމުގައިވުމާއެކު އެންމެން އޭނާގެމައްޗަށް ނަމާދުކޮށް ފާފަފުއްސެވުމަށް ދުޢާކުރާނަމަ އެބައިމީހުންގެ ޝަފާޢަތްބަލައިގަތުން ޤަބޫލުކުރައްވާ ނުވާނެއެވެ.}

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދު اللهِގެފާނު)ގެ އަރިހުން އަބްދުލްމާއި، މުސްލިމާއި، އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: {مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ، فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا، لَا يُشْرِكُونَ بِاللهِ شَيْئًا، إِلَّا شَفَّعَهُمُ اللهُ فِيهِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ) [2] މާނައީ:

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ صَلَّى عَلَيْهِ مِائَةٌ شُفِّعُوا فِيهِ، برقم: 58-(947) (ص/654) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ وَالشَّفَاعَةُ لِلْمَيِّتِ ، برقم: 1029 (339/3) وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فَضْلُ مَنْ صَلَّى عَلَيْهِ مِائَةٌ، برقم: 1991 (75/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 13804 (315/21) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ صَلَاةِ الْجِنَازَةِ بِإِمَامٍ وَمَا يُرْجَى لِلْمَيِّتِ فِي كَثْرَةِ مَنْ يُصَلِّي عَلَيْهِ، برقم: 6903 (47/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوْسَطِ، برقم: 6039 (144/6،145) وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 42-(4398) (363/7،364) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الرَّجُلِ يُصَلِّي عَلَيهِ أُمَّةٌ مِنَ النَّاسِ، برقم: 6581 (527/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي الْمَيِّتِ مَا يَتْبَعُهُ مِنْ صَلَاةِ النَّاسِ عَلَيْهِ، برقم: 11743 (307/7،308) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَن صَلَّى عَلَيهِ أُمَّةٌ مِنَ النَّاسِ، برقم: 1504 (380/5)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ صَلَّى عَلَيْهِ أَرْبَعُونَ شُفِّعُوا فِيهِ، برقم: 59-(948) (ص/655) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ فَضْلِ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ وَتَشْيِيعِهَا، برقم: 3170 (80/5،81) ، وَابْنُ مَاجَه، بَابُ مَا جَاءَ فِيمَنْ صَلَّى عَلَيْهِ جَمَاعَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، برقم: 1489 (461/2،462) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2509 (307/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3082 (351/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجُمُعَةِ، بَابُ مَا يُسْتَدَلُّ بِهِ عَلَى أَنَّ عَدَدَ الْأَرْبَعِينَ لَهُ تَأْثِيرٌ فِيمَا يُقْصَدُ بِهِ الْجَمَاعَةُ، برقم: 5621 (257/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَن صَلَّى عَلَيهِ أُمَّةٌ مِنَ النَّاسِ، برقم: 1505 (381/5) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مُشْكِلِ الآثَارِ، بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِيمَنْ صَلَّتْ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتَى جَمَاعَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ...، برقم: 271 (245/1،246)

'' އެ ދެބައްޕައިންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވީ ތިމަންނާ އަޑުއެހީމެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މުސްލިމުންކުރެ މީހަކު މަރުވެ އޭނާގެ ކަށުނަމާދުކުރުމުގައި، ﷲ އަށް ޝަރީކުނުކުރާ ސާޅީސް މީހުން ބައިވެރިވެއްޖެނަމަ ﷲ ތަޢާލާ އެ މީހެއްގެމައްޗަށް އެބައިމީހުންގެ ޝަފާޢަތް ޤަބޫލު ކުރައްވައި ދެއްވާނެއެވެ.}

ކަށުނަމާދުގައި މަސްބޫގުގެ ހުކުމް

ކަށުނަމާދުގައި މަސްބޫގު (އިމާމާ ނަމާދަށް ބަހައްޓަވާފަހުން އިމާމާއިއެކު ދިޔަ) އާއިން ނުލިބި ދިޔަ ތަކްބީރުތައް ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ނުލިބިދިޔަ ތަކްބީރުތައް ޤަޟާކުރުމުގައިވެސް މައްސަލައެއްނެތެވެ.

އެ ދެބައްޕައިންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޖަނާޒާއި ކަށުނަމާދުގައި ގުޅިގެން ތަކްބީރު ޤަޟާކުރުމުގައި ނުވެއެވެ. އަލްޙަސަން (އަލްބަޞަރީ) އާއި، އައްޔޫބުއައްސަޚްތިޔާނީއާއި، އަލްއަވްޒާޢީއާއި ވިދާޅުވަނީ އިމާމާ ޖަނާޒާގެ ނަމާދުކަމަށް ބަލާފަހުން އާއި އިތުރުވާ ދިޔަކަމަށް ނުލިބުނު ތަކްބީރުތައް ގެނެސްގެން ނުޖެހޭނެކަމަށެވެ. އަދި އިމާމާ ސަލާމްދިނުމުން މަސްބޫގުވެސް ސަލާމްދިނުމަކަށެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. "މަސްބޫގަކު ނުލިބުނު ތަކްބީރުތައް ގެނެސްދިނުމަކީ މައްސަލައެއްނެތެވެ." "އަލްމުޣްނީ" ގައި އިސްތިދުލާލުކުރައްވާފައިވަނީ، މި މަސްއަލައެވެ. އެ ފޮތުގައިވެއެވެ. "މިމަސްއަލާގައި ދަލީލަކީ ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުންގެ ބަސްފުޅެވެ. އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރެއިން އެ ބަސްފުޅާ ޚިލާފުވާ އެއްވެސް ބޭކަލަކު

އެއްޗެއް ވިދާޅުވެފައެއްނުވެއެވެ. އަދި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އަންނަނިވި ބަސްފުޅުވެސް ދެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: "يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي أُصَلِّي عَلَى الْجَنَازَةِ، وَيَخْفَى عَلَيَّ بَعْضَ التَّكْبِيْرِ. قَالَ: {مَا سَمِعْتِ فَكَبِّرِي، وَمَا فَاتَكِ فَلاَ قَضَاءَ عَلَيْكِ.}[1] މާނައީ: "އޭ ކަލަނާއަށް الله ރުއްސެވުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އޭ ކަލަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. މިކަންކަމާ ދަންނަވާލީމެވެ. ދޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ! ބައެއް ތަކުބީރު އަޑުގަނޑު ކަށުނަމާދު ކުރައްވަނީ ބައެއް ތަކުބީރުގެ އަޑު ނާއިވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ކުރެއްވިއެވެ. {ކަލަނާއަށް އިވިގެއިގެން ތަކުބީރު ކަލަނާވެސް ތަކުބީރު ކިޔާށެވެ. އަދި ކަލަނާއަށް އިވިގެއިގެން ނުވި ތަކުބީރެއް ޤަޟާކުރުމެއް ނުވެއެވެ.}"

ކަށުނަމާދުގެ ތަކުބީރުތަކަކާ ގުޅޭގޮތުން ހުކުމްތައް ވެދިވެގެން ބާ ތަކުބީރުތަކެއް ކަށުގައިވިހިނދު އާގެތަކުއިން ނިމިބައްޖެ ތަކުބީރެއް ޤަޟާކުރަން ނުޖެހޭކަމުގެ މިއީ ވަރަށް ބަލައިގަނެވޭ ބަސްފުޅެކެވެ. އެއީ ދެއިރު ދުނިޔޭގެ ތަކުބީރު ތަކުބީރެއް ޤަޟާކުރަން ނުޖެހޭ ފަދައިންނެވެ."[2]

އަބަދުއެގަމަކަން ކަށުނަމާދުކުރުން ހުއްޓުވެގެންވާ މީހުންނާއި

ކުރުން ހުއްޓުވެގެންވާ މީހުން

ފުރުޞަ އިޙްތިމާލުކުރެވޭ އިއްތިފާޤުވެގެންވާގޮތުގައި ކަށުނަމާދު ކުރުން ހުއްޓުވެގެން ވާނީ މުސްލިމުންގެ މައްކަތެވެ. އެއީ ފާރިހުން ނުވަތަ އަންހެނުންކުރުގައިވިޔަސް، ކުޑަކުއްޖެއް ނުވަތަ ބޮޑު މީހެއްކުރުގައިވިޔަސް ތަފާތެއްނެތެވެ. އިބްނު މުންޛިރު

---

[1] **ނޯޓު:** މިއީ [illegible] ރިވާކުރައްވާފައިވާ [illegible] "އަލްމުޣްނީ" [illegible] "އަލްމުޣްނީ" [illegible] އަލްމުޣްނީ (424/3) "މުޣްނީ"

[2] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [مَسْأَلَةٌ: مَن فَاتَهُ شَيْءٌ مِنَ التَّكْبِيرِ فِي صَلَاةِ الْجِنَازَةِ] (424/3)

ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “އިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެ، އިއްތިފާޤުވެގެންވާގޮތުގައި ކުޑަކުއްޖާ މަރުވުމުގެ ކުރީގައި ދިރިހުރިކަމުގެ ނިޝާނެއްފެނި، އޭނާ ރޮއިލިކަމުގައިވާނަމަ، އޭނާގެ މައްޗަށް ކަފުނަމާދުކުރުން ހުއްޖެވެ.”[1]

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި މުޣީރަތު ބްނު ޝުޢުބަތުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައި އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

الرَّاكِبُ يَسيْرُ خَلْفَ الجْنَازَةِ، وَالْمَاشِي يَمْشِي خَلْفَهَا وَأَمَامَهَا، وَعَن يَمِينِهَا وَعَن يَسَارِهَا، قَرِيبًا مِنْهَا، وَالسَّقْطُ يُصَلَّى عَلَيْهِ، وَيُدْعَى لِوَالِدَيْهِ بِالْمَغْفِرَةِ، وَالرَّحْمَةِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ)[2] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި މުޣީރަތު ބްނު ޝުޢުބަތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ސަވާރުވެގެން ޖަނާޒާއާއެކުގައިދާ މީހާ ދާނީ ޖަނާޒާގެ ފަހަތުންނެވެ. ހިނގާފައިދާ މީހާ ޖަނާޒާގެ ކުރިމަތިން، ކަނާތްފަރާތުންނާއި ވާތްފަރާތުން ޖަނާޒާއާކައިރިން ހިނގާފައިދާނީއެވެ. ބައިގެންނާ ކުއްޖާގެމައްޗަށް ކަފުނަމާދުކުރުން ހުއްޖެވެ. އަދި އޭނާގެ މައިންބަފައިންނަށް ފާފަފުއްސަވައި ރަޙުމަތް ލެއްވުން އެދި ދުޢާކުރުންހުއްޖެވެ.} މިޙާލަތުގައި މިވަނީ [illegible] ރިވާޔަތުގައިވާ އިބާރާތެވެ.

---

[1] الإِشْرَافُ عَلَى مَذَاهِبِ العُلَمَاءِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى السَّقْطِ، (348/2)

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ أَمَامَ الجِنَازَةِ، برقم: 3180 (90/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الأَطْفَالِ، برقم: 1031 (341،340/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، مَكَانُ الرَّاكِبِ مِنَ الجَنَازَةِ، برقم: 1942 (56،55/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الطِّفْلِ، برقم: 1507 (473،472/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18174 (110/30) ، وَ برقم: 18207 (148/30) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3049 (321،320/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ السَّقْطِ يُغَسَّلُ وَيُكَفَّنُ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ...، برقم: 6779 (12،11/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 1042 (430/20) وَبرقم: 1045 (431/20) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 737 (78/2)

ބައިގެންދާ ކުއްޖާގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދުކުރުން

މައިމީހާގެ ބަނޑަށް ހަތަރުމަސް ވުމުގެކުރިން ބައިގެންދާ ކުއްޖާ ހިނުވުމެއް އަދި އޭނާގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދުކުރުމެއްވެސް ނުވެއެވެ. އެފަދަ ކުއްޖަކު ސާފު ރޮއިގޮވައިލައި ނިވައިކޮށްލުމަށްފަހު ވާރުތަވާނީއެވެ.މިމައްސަލާގައި ފުޤަހާއުންގެ ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ ދެކުމުގައި އެއްވެސް ހިލާފެއް ނުވެއެވެ.

ހަތަރުމަސްވުމަށްފަހު ބައިގެންދާ ކުއްޖާގެކިބައިން ރޮއިގޮވުންފަދަ ދިރިހުރުމުގެ ނިޝާނެއް ފެންނަންނަމަ އެފަދަ ކުއްޖާ ހިނަވައި، ކަފުންކޮށް، ކަށުނަމާދުކުރުންޖެހޭނެ ކަމާމެދު އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންވެއެވެ.

އެފަދަ ކުއްޖާއެއްގެކިބައިން ރޮއިގޮވުންފަދަ ދިރިހުރުމުގެ ނިޝާނެއް ނުފެނުނަމަ ކަށުނަމާދުކުރުން ނުޖެހޭނެކަމަށް ޙަނަފީމަޛްހަބާއި މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންނާއި، އަލްއަވްޒާޢީއާއި، އަލްޙަސަން(ޙަސަނުލްބަޞްރީ) ދެކިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެ ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އައްތިރްމިޛީއާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނުމާޖާއާއި، އިބްނުޙިއްބާނާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا اسْتَهَلَّ الصَّبِيُّ صُلِّيَ عَلَيْهِ وَوُرِّثَ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: “އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުاللهِގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {(ބައިގެންދާ) ކުޑަކުއްޖާ ވަރުވެރިކޮށް ރޮއިގޮވައިލިނަމަ އޭނާގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَرْكِ الصَّلَاةِ عَلَى الجَنِينِ حَتَّى يَسْتَهِلَّ، برقم: 1032 (341/3) ، وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْفَرَائِضِ، تَوْرِيثُ الْمَوْلُودِ إِذَا اسْتَهَلَّ ، برقم: 6324 (117/6) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الطِّفْلِ، برقم: 1508 (473/2) ، وَفِي أَبْوَابُ الْفَرَائِضِ، بَاب إِذَا اسْتَهَلَّ الْمَوْلُودُ وُرِّثَ، برقم:2750 (49/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الفَرَائِضِ، ذِكْرُ الإِخْبَارِ بِأَنَّ مَنِ اسْتَهَلَّ مِنَ الصِّبْيَانِ عِنْدَ الوِلَادَةِ وَرِثُوا وَوُرِّثُوا وَاسْتَحَقُّوا الصَّلَاةَ عَلَيهِمْ، برقم: 6032 (392/13،393) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ السَّقْطِ يُغَسَّلُ وَيُكَفَّنُ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ إِنِ اسْتَهَلَّ...، برقم: 6784 (13/4)

ކުރުމާއި ވާރުތައިގައި ޝާމިލުވުން ވެއެވެ.} މި ޙަދީޘަކީ، ބައިގަނޑު ކުއްޖާގެމައްޗަށް ކަފުނަމާދު ކުރުމުގައި އޭނާ ރޮއިލައި ނުވަތަ އަހުންގޮތަކުންނަމަވެސް ދިރިހުރުމުގެ ނިޝާނެއް ފެނުމަކީ، އޭނާގެމައްޗަށް ކަފުނަމާދުކުރުމުގެ ޝަރުޠެއްކަން ބަޔާންވެދިޔަ ޙަދީޘުގެކެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، ސަޢީދު (އިބްނުލްމުސައްޔަބު)އާއި، (މުޙައްމަދު) އިބްނުސީރީނާއި، އިސްޙާޤު (އިބްނު ރާހަވައިހި) ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މީގެކުރިން ބަޔާންވެދިޔަ ޙަދީޘުގެ އަލީގައި ބައިގަނޑުކުއްޖާ ހިނަވައި، ކަފުންކޮށް، އޭނާގެމައްޗަށް ކަފުނަމާދުކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. އެހެނީ އެ ޙަދީޘުގައި (އެބަހީ: މުޣީރާ ބިން ޝުޢުބާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘުގައި) {وَالسِّقْطُ يُصَلَّى عَلَيْهِ.} {ބައިގަނޑު ކުއްޖާގެމައްޗަށް ކަފުނަމާދު ކުރުންހުއްޓެވެ.} މިފަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ. އަދި އެއީ ފުރާނައަޅުއްވިގެންވާ ހަރިކަނޑެކެވެ. އެއްނަކަމާއެކު الْمُسْتَهَلُّ (މަރުވުމުގެ ކުރިން ދިރިހުރުމުގެ އަސަރެއް ފެނުމަށްފަހު މަރުވާ ކުޑަކުއްޖާ) އެކަކައްފަދައިން، އޭނާގެ މައްޗަށްވެސް ކަފުނަމާދު ކުރަން ޖެހޭނެއެވެ.

ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި ބަނޑަށް ހަތަރުމަސް ވުމުން، ކުއްޖާއަށް ފުރާނައަޅުއްވެގެންވެއެވެ. عَن عَبدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ: حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ الصَّادِقُ المَصْدُوقُ، قَالَ: {إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ نُطْفَةً أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَأَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ تَعَالَى مَلَكًا، فَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ، فَيَكْتُبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ، ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالشَّاشِي وَاللَّفْظُ لَهُ) [1]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ بَدْءِ الخَلْقِ، بَابُ ذِكْرِ المَلاَئِكَةِ، برقم: 3208 (111/4) ، وَمُسْلِمٌ، كتاب الْقَدَرِ، بَابُ كَيْفِيَّةِ خَلْقِ الْآدَمِيِّ فِي بَطْنِ أُمِّهِ...، برقم: 1-(2643) (ص/2036) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ السُّنَّةِ، بَابٌ فِي القَدَرِ، برقم: 4708 (93/7) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ القَدَرِ، بَابُ مَا جَاءَ أَنَّ الأَعْمَالَ بِالْخَوَاتِيمِ، برقم: 2137 (446/4)، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4091 (169/7) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ التَّارِيخِ، بَابُ بَدْءِ الْخَلْقِ، برقم: 6174 (48،47/14) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الدَّعْوَى وَالْبَيِّنَاتِ، بَابٌ: مَا يُسْتَدَلُّ بِهِ عَلَى أَنَّ الْوَلَدَ الْوَاحِدَ لَا يَكُونُ مَخْلُوقًا مِنْ مَاءِ رَجُلَيْنِ، برقم: 21280 (450،449/10) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 191-(5157) (90،89/9) ،

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންދެއްވި ޢަބްދު ﷲ ބުނު މަސްޢޫދުގެ ދަރިކަލުން ރިޟާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ މިއުއްމަތަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. -އެކަލޭގެފާނީ އެންމެތެދުވެރި އެންމެ ބަސްތެދު ސާޙިބާއެވެ.- ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ކޮންމެ މީހަކުގެ ޚަލްޤުކުރެއްވުން ފުރިހަމަކުރައްވަނީ (މަޙްބަރާމަތީކަމަކުންނެވެ.) ނުޠުފާއެއްގެގޮތުގައި މަންމަގެ ބަނޑުގައި ސާޅީސް ދުވަސް ބަހައްޓަވައެވެ. އެއަށްފަހު ގަނޑު ޢަލަޤާއެއްގެ ގޮތުގައި ހަމަ އެއްވަރަކަށް ދުވަސް ބަހައްޓަވައެވެ. އެއަށްފަހު ކަނޑިހަމަ މަސްކުޅެއްގެ ގޮތުގައި ހަމަ އެއްވަރަކަށް ދުވަސް ބަހައްޓަވައެވެ. އެއަށްފަހު ﷲ ތަޢާލާ މަލާއިކަތަކު ފޮނުއްވައެވެ. ހަތަރު ކަމަކަށް އެ މަލާއިކަތާއަށް އަމުރުކުރައްވާނެއެވެ. ދެން، އެ މަލާއިކަތާ އޭނާގެ ރިޒުޤާއި، އޭނާގެ ޢުމުރާއި، އޭނާގެ ޢަމަލުތަކާއި، އަދި އޭނާ ޝަޤީއެއްކަމާއި ނުވަތަ ސަޢީދެއްކަން ލިޔުއްވައެވެ. އޭގެފަހުގައި އޭނާއަށް ފުރާނައެޅުއްވައެވެ.}

ފުރިހަމަ މަރުޙަލާގެ ބާވަތުން (އެބަހީ: ބައިގަނޑާ ކުއްޖެއްގެބައިން ޓަކައިލުން ފަދަ ދިރިހުރުމުގެ ނިޝާނާއި ނުފެނުނަމަވެސް ކަނޑަނާދުކަރަން ނުޖެހޭނެކަމާއިމެދުގާ ބާކަމުން) ދަލީލެއްކަމުގައި ބާބެއްގެވި ބަޔާނެއްވި، އެ ބަޔާނުގެ ސަބަބުގައި އޮޅިތަކެއް އާލިމުން އެކަހުވީނަމާ މުސްތަޙައްބު ބަޔާންކޮށްދެއްވާ، އެއީ އެއްކޮޅަށް ސުންނަތް އަދި ސުންނަތް ބަޔާންކޮށްދެއްވާގޮތާ ހަލާލު ބަޔާންކޮށްދެއްވުމާއި، އެކަށްކަމެއްކަ އެއީ ބުއްޖަޢަތެއްކަން ދަލީލުކަން އެކަކުން ބަޔާންކޮށްދިނުމަކީ މިތަކުން ދެކަލުއްވައެވެ.

وَالطَّيَالِسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 296 (238/1) ،وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الإِيْمَانِ، بَابُ الإِيمَان بِالْقَدْرِ، برقم: 71 (128/1،129)، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (258/8) ، وَالشَّاشِي فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 682 (142/2) ، وبرقم: 685 (143/2،144)

ނޯޓު: ހަމަތަކަސްވުމުން ފުރާނައެޅުއްވުމަކީ މާތްރަސޫލާ ﷺ ތަޢާލާގެ ވަޙީއިން ވިދާޅުވެވޮޑިގެން ފިޔަވައި، މި މަޢުލޫމާތު "ފުރުއްސަންނާ" ގެ ގޮތުގައި، މި ބަޔާނީ ބަޔާންކުރައްވާގޮތަށް ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް ބަޔާނުގެ މުއްދަތުކަމަށްބެލި މި ތަޙުޤީޤާއި ބަޔާނާ އޭގެ މާނަ ލިޔެވުނު މުއްދަތުކަމަށްދެއް، ލިޔުނީއެވެ. "މުތަރުޖިމު"

ޝަހީދުންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދުކުރުން

މިބާބުގައި ޝަހީދުންނޭ ބުނެވުނުބަހުގެ މާނައަކީ، މުސްލިމުންނާއި މުޝްރިކުން ނޫންބަޔަކާދެމެދުގައި ކުރެވޭ ހަނގުރާމައެއްގައި ކާފިރުންގެ އަތުން ޤަތުލުވާ މީހުންނެވެ.

ޝަހީދުންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދުކުރަން ނުޖެހޭނެކަމަށް އެތަކެއް ސައްޙަ ޙަދީޘުން ސާބިތުވެއެވެ.

(ހ) އެ ދެބޭކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދު ﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، ثُمَّ يَقُولُ: {أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخْذًا لِلْقُرْآنِ.}، فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ، وَقَالَ: {أَنَا شَهِيدٌ عَلَى هَؤُلَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.} وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ فِي دِمَائِهِمْ، وَلَمْ يُغَسَّلُوا، وَلَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِمْ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَغَوِيُّ، الْجَارُودُ)[1] މާނައީ: "އެ ދެބޭކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދު ﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އުޙުދު ހަނގުރާމާގައި ޝަހީދުވި ބޭކަލުންނުކުރެ އެއް ކަށްވަޅުގައި ދެ ބޭކަލުން ވަޅުލެއްވުމަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަންގަވިއެވެ. އެއަށްފަހު ބަޔާންކުރައްވައެވެ. {އަހަރެންނީ ޤިޔާމަތް ދުވަހުން މިއުރެންގެ ހެކިވެރިއެކެވެ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الشَّهِيدِ، برقم: 1343 (91/2) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الشَّهِيدُ يُغَسَّلُ، برقم: 3138 (57/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَرْكِ الصَّلَاةِ عَلَى الشَّهِيدِ، برقم: 1036 (345/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، تَرْكُ الصَّلَاةِ عَلَيْهِمْ، برقم: 1955 (62/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الشُّهَدَاءِ وَدَفْنِهِمْ، برقم: 1514 (477/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3197 (472،471/7) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْمَغَازِي، هَذَا مَا حَفِظَ أَبُو بَكْرٍ فِي أُحُدٍ...، برقم: 37908 (347/20) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الشَّهِيدِ فِي سَبِيلِ اللهِ لاَ يُغَسَّلُ وَلاَ يُصَلَّى عَلَيهِ، برقم: 1500 (365/5) ، وَابْنُ الجَارُودُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 552 (ص/143)

ޖެހެ، އޭގެތެރެއިން އެއް ބޭފުޅަކު އަނެއް ބޭފުޅަކަށްވުރެ ބޮޑަށް ޤުރުއާން ދަސްކުރައްވާ ކަމުގައި އިޝާރާތްކުރެވޭ ފަރާތް ދެއްކެވުމުން، އެ ބޭފުޅާ ލަޙްދުގައި (އެބަހީ: ކަނޑާފައި ވަޅުގެ ބޭރުފަރާތުން ގޮތް ބޮޑުކޮށް ކޮނެފައިވާ ބައިގައި) ބާއްވުމުގައި އިސްކުރައްވައެވެ. އަދި ބަޔާންކުރައްވައެވެ. {ޤިޔާމަތްދުވަހުން މިބައިމީހުންގެމައްޗަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ހެކިވެރިވެވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ.} އަދި އެ ބޭފުޅުން ހިނާނުކުރައްވައި، ހަށިތަކުގައިވާ ލޭގައި ވަޅުލުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެ ބޭފުޅުންގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދުވެސް ނުކުރައްވައެވެ.“

(ނ) އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވެވޑައިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާއޫދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އަލްޙާކިމް ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ "أَنَّ شُهَدَاءَ أُحُدٍ لَمْ يُغَسَّلُوا وَدُفِنُوا بِدِمَائِهِمْ وَلَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِمْ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވެވޑައިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އުޙުދު ހަނގުރާމައިގައި ޝަހީދުވި ބޭފުޅުން (ވަޅުލެއްވުމުގައި) ހިނާނުކުރައްވައި އެ ބޭފުޅުންގެ ހަށިތަކުގައިވާ ލޭގައި ވަޅުލެއްވިއެވެ. އަދި އެ ބޭފުޅުންގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދެއް ނުކުރައްވައެވެ.“

މި ބަޔާންތަކުގައި މިހެން އައިސްފައިވަނީވެސް އެހެން ޙަދީޘް ބަޔާނެއްގައި އެ ބޭފުޅުންގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދުކުރެއްވި ކަމުގައިވެސް އައިސްފައިވެއެވެ.

(ރ) އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވެވޑައިގެންވާ ޢުޤްބާ ބިން ޢާމިރުގެ އަރިހުން އަބޫދާއޫދު ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ ﵁ "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الشَّهِيدُ يُغَسَّلُ، برقم: **3135** (54/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي قَتْلَى أُحُدٍ وَذِكْرِ حَمْزَةَ، برقم: **1016** (327،326/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **12300** (312،311/19) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: **1535** (514/1) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ السِّيَرِ، برقم: **4207** (206/5) **ނޯޓް:** ތިރްމިޛީއާއި، އަބޫދާއޫދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ އިސްނާދު އަނެއް ތިން ބޭފުޅުންގެ އިސްނާދަށް ވަރަށް ގާތެވެ.

عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِ سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِلْأَحْيَاءِ وَالْأَمْوَاتِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالرُّويَانِيُّ)[1] މާނައީ: ''އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢުޤްބަތު ބްނު ޢާމިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ދިރިތިބީން މަރުވެފައިވާ ބަޔަކަށް ވަދާޢުކުރާފަދައިން އުޙުދު ހަނގުރާމައިގައި ޝަހީދުވި ބޭކަލުންގެމައްޗަށް އަށް އަހަރަށްފަހު ރަސޫލު ﷲ ﷺ ކަށުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ.''

(ށ) އަބޫމާލިކުލް ޣިފާރީގެ އަރިހުން އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْغِفَارِيَّ، يَقُولُ: "كَانَ قَتْلَى أُحُدٍ يُؤْتَى بِتِسْعَةٍ وَعَاشِرُهُمْ حَمْزَةُ، فَيُصَلِّي عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ، ثُمَّ يُحْمَلُونَ، ثُمَّ يُؤْتَى بِتِسْعَةٍ فَيُصَلِّي عَلَيْهِمْ وَحَمْزَةُ مَكَانَهُ حَتَّى صَلَّى عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ." (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: ''(ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ) އަބޫމާލިކުލް ޣިފާރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އުޙުދު ހަނގުރާމައިގައި ޝަހީދުވި ބޭކަލުން (ގެ މައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކުރެއްވުމަށްޓަކައި އެންމެފުރަތަމަ) ދިހަ ބޭކަލުން ގެނެވުނެވެ. ދިހަވަނައީ، ޙަމްޒާގެފާނެވެ. ދެން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ އެ އެންމެބޭކަލުންގެ މައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު (ޙަމްޒާގެފާނު ފިޔަވައި) އެހެން ބޭކަލުން (ވަޅުލުއްވުމަށްޓަކައި) ގެންދެވުނެވެ. (އަދި ޙަމްޒާގެފާނުގެ ހަށިކޮޅު އޮތްތާނގައި އޮތީއެވެ.) އެއަށްފަހު (އަނެއްކާ) އެ ބޭކަލުންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކުރެއްވުމަށްޓަކައި ނުވަ ބޭކަލުންގެ ހަށިކޮޅު ގެންދެވުނެވެ. އަދި ޙަމްޒާގެފާނުގެ ހަށިކޮޅު އޮތްތާނގައި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ المَغَازِي، بَابُ غَزْوَةِ أُحُدٍ، برقم: 4042 (94/5) ، وَمُسْلِمٌ،كِتَابُ الْفَضَائِلِ، بَابُ إِثْبَاتِ حَوْضِ نَبِيِّنَا ﷺ وَصِفَاتِهِ، برقم: 30–(2296) (ص/1795) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَيّتِ يُصَلَّى عَلَى قَبْرِهِ بَعْدَ حِينٍ، برقم: 3223،3224 (129/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 17042 (621/28) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ ذِكْرِ رِوَايَةِ مَنْ رَوَى أَنَّهُ صَلَّى عَلَيْهِمْ بَعْدَ ثَمَانِ سِنِينَ تَوْدِيعًا لَهُمْ، برقم: 6809 (21/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 15–(1748) (286/3،287) ، وَالرُّويَانِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 180، (157/1،158)

[2] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ ذِكْرِ رِوَايَةِ مَنْ رَوَى أَنَّهُ صَلَّى عَلَيْهِمْ بَعْدَ ثَمَانِ سِنِينَ تَوْدِيعًا لَهُمْ، برقم: 6803 (18/4)

ރޮވީއެވެ. މި ގޮތުގެމަތިން ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެ އެންމެ ބޭކަލުންގެ މައްޗަށް (އެބަހީ: އުޙުދު ހަނގުރާމާގައި ޝަހީދުވި ހަމްޒާ ބޭކަލުންގެމައްޗަށް) ކަށުނަމާދު ކުރައްވައި ނިމުނެވެ.“

މިޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށްފަހު އަލްބައިހަޤީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”މި މައުޟޫޢުގައި ރިވާވެގެންވާ އެންމެ ޞައްޙަ ރިވާޔަތަކީ މިއީއެވެ. މިއީ މުރްސަލު ރިވާޔަތެކެވެ.“

މި ޙަދީޘްތަކުގައި އައިސްފައިވާ ތަފާތުތަކާ [illegible] ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔުވެސް ތަފާތުވެފައިވެއެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން މި ހުރިހައި ޙަދީޘްތަކަށް ޢަމަލުކުރަން ޖާއިޒުކަމަށް ދެއްކެވިއެވެ. އަނެއްބައި ބޭކަލުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

މި އެންމެހައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ޝަހީދުންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”ޝަހީދުންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކޮށްފިނަމަ އެއީ ރަނގަޅެވެ. އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު ނުކުރުންވެސް ރަނގަޅެވެ.“ 1

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ”މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަށުނަމާދު [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. އެހެނީ މި ދެގޮތަށްވެސް ސައްޙަ [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] އިމާމު އަޙްމަދުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].“2

---

[1] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ لِابْنِ حَزْم، كِتَابُ الجَنَائِزِ، [562 مَسْأَلَةٌ حَاشَا الْمَقْتُولُ بِأَيدِي الْمُشْرِكِينَ] (115/5)

[2] تَهْذِيبُ سُنَنِ أَبِي دَاودَ وَإِيضاحِ مُشكِلاتِهِ، لابْنِ القَيِّم، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الشَّهِيدِ يُغَسَّلُ، (ص/1494)

އިތުރަށް އިބްނުލްޤައްޔިމު ވިދާޅުވެއެވެ. "އުޙުދު ހަނގުރާމައިގައި ޝަހީދުވި ބޭކަލުންނާމެދު އައިސްފައިވާ ތަފާތު ރިވާޔަތްތަކުން އެނގޭގޮތަކީ، އެ ބޭކަލުން ވަޅުލުމުގެ ވަގުތު އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލެއްގެމައްޗަށް [illegible] ޖަނާޒާނަމާދު ކުރައްވާފައި ނުވުމެވެ. [illegible] އަރިހުގައި އުޙުދު ހަނގުރާމައިގައި ހަތްދިހަ ބޭކަލުން ޝަހީދުވިއެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެ ބޭކަލުންގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދު ކުރެއްވިނަމަ އެކަހަލަ ވަންހަނާވެވަޑައިގެން ވާނެކަމަކަށް ދުރު އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި އެކަށީގެންވާ ކަމެއްނޫނެވެ."

އުޙުދު ހަނގުރާމައިގައި ޝަހީދުވި ބޭކަލުންގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދު ނުކުރެއްވިކަމަށް ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޞަޙީޙަ މި މައްސަލާގައި އޮތް ސާފު ޞަރީޙަ ބަސްފުޅެވެ. އަދި ޖާބިރުގެފާނުގެ ބައްޕަ ޢަބްދުاللهِ ގެފާނަކީ، މި ހަނގުރާމައިގައި ޝަހީދުވި ބޭކަލުންނެވެ.ވީމާއެކު މިކަމުން ހިނގައިދިޔަގޮތް ޖާބިރުގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގެންނެވި އެނގިވަޑައިގަތުމެއް އެހެން އެއްވެސް ބޭކަލަކަށްވުރެ ފުރިހަމަ އެނގިވަޑައިގަތުމެކެވެ."[1]

އަބޫޙަނީފާއާއި، އައްޘައުރީއާއި، އަލްޙަސަނާއި، އިބްނުލްމުސައްޔިބު އިސްޙާޤް ދެކެނީ ނަމާދުކުރަންޖެހޭނެކަމަށެވެ. އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވެއެވެ. ޝަހީދުވި މީހުންގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ.

އިމާމު މާލިކާއި، އައްޝާފިޢީއާއި، އަޙްމަދުގެ އެއް ރިވާޔަތުގައި އެ ކަލޭގެފާނުވެސް ދެކެވޭގޮތުގައި އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދުކުރުން ނުޖެހޭނެކަމަށެވެ.

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ފޮތުގައިގެންނެވި އިސްކަން ދެއްވައި "އަލްއުއްމު" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މި މައްސަލާގައި ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘްތަކުން ބަލާއިރު މުތަވާތިރުގެ ދަރަޖަ ކަމުގައި ބެލެވޭ ޙަދީޘްތަކުގައި އައިސްފައިވީ އުޙުދު ހަނގުރާމައިގައި

---

[1] تَهْذِيبُ سُنَنِ أَبِي دَاوِدَ وَإِيضاحِ مُشكِلاتِهِ، لابْنِ القَيِّم، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الشَّهِيدِ يُغَسَّلُ، (ص/1494)

ޝަހީދުވި ބޭކަލުންގެ މައްޗަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ކަށުނަމާދު ކުރައްވާފައި ނުވާކަމަށެވެ. އެ ބޭކަލުންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކުރެއްވިކަމަށާއި، ޙަމްޒަތުގެފާނުގެމައްޗަށް ހަތްދިހަ ފަހަރު ތަކުބީރުކިޔުއްވިކަމަށް އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތަކީ ސައްޙަ ރިވާޔަތެއް ނޫނެވެ. މި މައްސަލާގައި އައިސްފައިވާ ސައްޙަ ޙަދީޘްތަކާ ޚިލާފުވާ ބަޔަކު އެބައެއްގެ އަމިއްލަ ނަފްސުގެމައްޗަށް ލަދުވެތިވުން ހުއްޓެވެ.''[1]

އަދިވެސް ޝާފިޢީގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ''ޢުޤްބާ ބިން ޢާމިރުގެ ޙަދީޘް ދަންނަވައެވެ! އެ ޙަދީޘްގައިވަނީ [illegible] [illegible] [illegible]. އެ [illegible].''[2]

ހަނގުރާމައިގައި ޒަޚަމްވުމަށްފަހު ދިރިއުޅެފައިވާ މީހާ:

މުސްލިމުންނާއި ކާފިރުމުޝްރިކުންނާ ދެމެދުގައި ކުރެވުނު ހަނގުރާމައެއްގައި ޒަޚަމްވުމަށްފަހު ދުވަސްކޮޅަކު ދިރިއުޅެފައިވާ މީހުންނަށްވެސް ޝަހީދުންކަމުގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވެސް ނިޔާވުމުން [illegible]. އެހެން ހިނަވައި، ކަފުންކޮށް، ކަށުނަމާދު ކުރަން

---

[1] الأُمُّ لِلشَّافِعِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَايُفْعَلُ بِالشَّهِيدِ...، رقم [652] (2/596،597)

[2] **ނޯޓު:** މިއީ ކިތާބުލްއުއްމުގައި ޝާފިޢީގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ''މުތަރުޖިމު''

ޖެހޭނެއެވެ. "فَإِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم غَسَّلَ سَعْدُ بْنِ مُعَاذٍ، وَصَلَّى عَلَيهِ."[1] ”ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ސަޢުދު ބްނު މުޢާޛުގެފާނު އަވަހާރަވުމުން އެ ކަލޭގެފާނު ހިނަވައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެ ކަލޭގެފާނުގެމައްޗަށް ކަރުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ.“ އެ ކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވީ ޝަހީދުންގެ ގޮތުގައެވެ. އެއީ (ޚަންދަޤު ހަނގުރާމައިގައި މުޝްރިކުންގެ އެތިރިޔަކުން) އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަތްޕުޅުގެ މައިނާރެއް ކަނޑައިގެންގޮސް ޒަޚަމްވެ ވަޑައިގަތުމުން އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޢިޔާދަތް ގާތުން ކުރެއްވުމަށްޓަކައި މިސްކިތުގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް ކުޑަ ޚައިމާކޮޅެއް ޖައްސަވައި އެތަނުގައި ބޭއްވެވިއެވެ. އެ ގޮތުގައި ދުވަސްކޮޅެއް ވުމަށްފަހު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޒަޚަމުން [illegible] އަންނަމުންގޮސް ޝަހީދުންގެ ގޮތުގައި އަވަހާރަވީއެވެ. މާތް ﷲ އެ ކަލޭގެފާނަށް ރަޙްމަތްލައްވާށިއެވެ.

---

[1] ނޯޓު: ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ ބައެއް ފުޤަހާއުންގައި، މި ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރައްވާފައި ވިދާޅުވެފައި، މި ޙަދީޘުން މިބަޔާނު އެއްވެސް ފުޤަހާއުންގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާތީ ނުފެނުނެވެ. ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ ފިޤުހު ފޮތެއްކަމުގައިވާ "مَنارُ السَّبِيلِ" ގައި ބާރުނުކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘްތައް ތަޚްރީޖު ކުރައްވައި އަލްޝައިޚު އަލްބާނީ ލިޔުއްވާފައިވާ "إِرْوَاءُ الغَلِيلِ فِي تَخْرِيجِ أَحَادِيثِ مَنارُ السَّبِيلِ" މިނަންގަނޑު ފޮތުގައި އަލްބާނީ ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. ”ހަދީޘް 712 "أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم غَسَّلَ سَعْدُ بْنِ مُعَاذٍ وَصَلَّى عَلَيهِ وَكَانَ شَهِيدًا" މިޙަދީޘުން އެއްވެސް ބާކީއް މިހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާކަމަކަށް ނުފެނުނެވެ. ނަމަވެސް އަލްއިމާމު އަޙްމަދު މުސްނަދުގައި (ހަދީޘް ނަންބަރު: 14783 ވޮލިއުމް 23 ސަފްޙާ 158) އަންނަނިވި ޙަދީޘުން ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا إِلَى سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ حِينَ تُوُفِّيَ قَالَ فَلَمَّا صَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَوُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَسُوِّيَ عَلَيْهِ سَبَّحَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَسَبَّحْنَا طَوِيلًا ثُمَّ كَبَّرَ فَكَبَّرْنَا فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ سَبَّحْتَ ثُمَّ كَبَّرْتَ قَالَ: {لَقَدْ تَضَايَقَ عَلَى هَذَا الْعَبْدِ الصَّالِحِ قَبْرُهُ حَتَّى فَرَّجَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْهُ.} ”އެ [illegible] ﷲ [illegible] ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޢުދު ބްނު މުޢާޛުގެފާނު އަވަހާރަވުމުން ތިމަންނަމެން (އަސްޙާބުން) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުމަށް ވަޑައިގަތީމުއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނުގެމައްޗަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ކަރުނަމާދު ކުރެއްވުމުން އެ ކަލޭގެފާނު ވަޅުލެއްވުމަށްފަހު ހަމަޖެއްސުމުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ، ތަސްބީޙަ ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، ތިމަންނަމެންވެސް އެތައްއިރަކު ތަސްބީޙަ ވިދާޅުވީމުއެވެ. އޭގެފަހުން އިއްޔާކަލޭގެފާނު ތަކުބީރު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނަމެންވެސް ތަކުބީރު ވިދާޅުވީމުއެވެ. ދެންނެވުނެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ކަލޭގެފާނު ތަސްބީޙަ ވިދާޅުވެ އަދި ތަކުބީރު ވިދާޅުވީ ކީއްކަމުންތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މި ޞާލިޙު އަޅާގެ ކަށްވަޅު އޭނާއަށް [illegible] ދިމާވިއެވެ. ފަހެ، ﷲ ތަޢާލާ ކަށްވަޅު އޭނާއަށް ފުޅާކޮށްދެއްވީއެވެ.} ބައްލަވާ! "إِرْوَاءُ الغَلِيلِ" (166/3) ”މުތަރުޖިމު“

ފަހެ، ޝަހީދު ޖިހާދުގައި ޒަޚަމްވުމަށްފަހު މަރުނުވެ ލަސްވުމަށްފަހު ވާހަކަދައްކައި، ކައިބޮއި ހެދުމަށްފަހު ނިޔާވެއްޖެ މީހާ ދަންނައެވެ! އެފަދަ މީހުން ހިނަވުމެއް އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދު ކުރުމަށްވެސް ޖެހެއެވެ.

އަލްމުޣުނީގައި ނަކަލުކުރެވިގެންވެއެވެ. "[ފުޞޫލިއް ޝާމިލު]" "ޝާމިލު ކަމަ ފަޞީރަ ކުރައްވުން" މިނަންތިއުން ފޮތްގައިވެއެވެ. "މީހަކު ބޮނޑިވައިފައެވެ. (ހަނގުރާމާގައި ޒަޚަމްވެފައިވާ މީހުންގެތެރޭގައިވާ) މިމަންގެ ބޮޅުބުބުބުގެ ދަރިފުޅުގެ ދިރިއުޅުއްބައި ފުނިއްޖެ ކަމަށްވާނަމަ އޭނާއަށް ފެންބޮޑުހުއް ދިރުމަވަންބަކާއި، އަޔިގާވުންގެ އަތްބުވުން މިމަންނާ ފެންފުދޭއްޔާ ގާތްގައިވެއެވެ. ފަހެ، މިމަން ޝާމިލުކަމަށް ފަޞީރަކަން އަކްބަރުވެ ބޮޑު ހިއްވަރު (ޒަޚަމްވެފައިވާމީ) ފެންނަށެވެ. ފަހެ، މިމަން އޭނާއަށް ފެންފުދޭއްޔާ ދިރުމަކަން ކައިރުވިފިޔަސް މިހަކު ކުރިޔަށްދިޔަފަ އަތު އިވެނެވެ. މިމަން ބަލަނިވިއްޖެ ޒަޚަމްވެފައިވާ އެއްސަ މިހަކު އޭނާއަށް މިހާރުވަނަ ބަލަލުން ދިޔައެވެ. ފަހެ، އޭނާ (އެބަހީ:އަލްފާރޫޤު) ޢުމަރުގެ އިޝާރާތްކުރުން، ކުރިން އޭނާއަށް ފެންދިނުމަކަށް އިޝާރާތްކޮށް ފޯރުވިއެވެ. ފަހެ، މިމަންނާ އޭނާގެއަށް ޖެހިލުއްވުން އެއްސަ މިހަކުވެސް ހަވަލުކުރަން ފެންފުދޭކަން ބޭނުންވެގެން ކުރިޔަށްދިޔައީ އިވެނެވެ. އޭނާވެސް (އެބަހީ: ދެވަނަ ޚަލީފާ) ޢުމަރުގެ އިޝާރާތުން ކުރިން އޭނާއަށް ފެންދިނުމަކަށް އިޝާރާތްކޮށް ފޯރުވިއެވެ. މި ހާދިޘާގައި އަހަރެމެންނާ ގޮތުން އެ އެންމެންވެސް (ހަނގުރާމަހިނގި މައިދާނުގައި) މަރުވެދިޔައެވެ. އެއީ އެއްވެސް މީހަކު ހިނަވައި ކަފުނަކާދު ޖަނާޒާއާއި ނުވެއެވެ. އެ އެންމެންވެސް ނިޔާވެދިޔައީ (އަދުވަހުގެ) ހަނގުރާމަ ނިމުމަށްފަހުގައެވެ."[1]

ޝަހީދީ ބަރްޒަޚްގައި މަޤާމާއި މީހާގެމައްކަން ނަހާދުކުރުން

ޝަހީދީ ބަރްޒަޚްގައި މަޤާމާއި މީހާގެމައްކަން ހާމަކުރުން މުސްލިމުންނާމެދު ކަންކުރާ ގޮތުން ގެންގުޅުމާއި، ކަލާންގެފާނު، ކަރީމު ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުން ބަޔާންކުރައްވައިފައިވެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދީނުގައި

---

[1] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [مَسْأَلَةٌ الشَّهِيد إنْ حُمِلَ وَبِهِ رَمَقٌ غُسِّلَ وَصُلِّيَ عَلَيْهِ] (473/3)

ކަލުންނަން ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه: أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَسْلَمَ، جَاءَ النَّبِيَّ ﷺ فَاعْتَرَفَ بِالزِّنَا، فَأَعْرَضَ عَنْهُ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى شَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ، قَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: {أَبِكَ جُنُونٌ؟} قَالَ: لاَ، قَالَ: {آحْصَنْتَ؟} قَالَ: نَعَمْ، فَأَمَرَ بِهِ فَرُجِمَ بِالْمُصَلَّى، فَلَمَّا أَذْلَقَتْهُ الْحِجَارَةُ فَرَّ، فَأُدْرِكَ فَرُجِمَ حَتَّى مَاتَ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ خَيْرًا، وَصَلَّى عَلَيْهِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަން ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އަސްލަމު ވަންހައިގެ މީހަކު (އެބަހީ: ﷲ ރުއްސުންލެއްވި މާޢިޒު ބިން މާލިކު) މާތްރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން އޭނާއަށް ޒިނޭކުރައްވިއްޖެކަމުގައި އިޢުތިރާފުވެ ދެއްވިއެވެ. ފަހެ، މާތްރަސޫލާ ﷺ އޭނާއާދުރަށް މޫނުފުޅު އަނބުރާލައްވައިފިއެވެ. މި ގޮތުގެމަތިން އޭނާގެ އަމިއްލަ ނަފްސުގެމައްޗަށް ހަތަރު ފަހަރަށް އިޢުތިރާފުވެފައިވިއެވެ. ފަހެ، މާތްރަސޫލާ ﷺ އޭނާއާ ސުވާލުކުރައްވިއެވެ. {ތިބާގެ ކިބާގައި މޮޔަކަމެއް ވަނީ ހެއްޔެވެ؟} އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. އެފަދަ ކަމެއްނެތެވެ. ސުވާލުކުރައްވިއެވެ. {ތިބާގެ ނަފްސަށް ޙައްޞާނުވިކަން ލިބިގެންފީމު ހެއްޔެވެ؟ އެބަހީ: މީހަކާ ކައިވެނިކުރިން ހެއްޔެވެ؟} އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. އާދޭހެވެ. ފަހެ، އިތުރަށް ކަލޭގެފާނު އޭނާ ރަޖަމްކުރުމަށް ޙުކުމްކުރައްވިއެވެ. ފަހެ، ޢީދުނަމާދުކުރާ ތަނުގައި އޭނާ ރަޖަމްކުރެވުނެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ ގައިގައި ހިލަތަކުން ޖެހެންފެށުމުން ދުއްވައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، މިސްކިތުން އޭނާ ހޯދައި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الحُدُودِ، بَابُ الرَّجْمِ بِالْمُصَلَّى، برقم: 6820 (166/8) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الحُدُودِ، بَابُ مَنِ اعْتَرَفَ عَلَى نَفْسِهِ بِالزِّنَى، برقم: (...) وَحَدَّثَنِي أَبُو الطَّاهِرِ، وَحَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى... (ص/1318) إِلاَّ أَنَّهُ لَمْ يَسُقْ مَتْنَ الْحَدِيثِ ، أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْحُدُودِ، بَابُ رَجْمِ مَاعِزُ بْنُ مَالِكٍ، برقم: 4430 (479/6،480)، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْحُدُودِ... بَابُ مَا جَاءَ فِي دَرْءِ الْحَدِّ عَنِ الْمُعْتَرَفِ إِذَا رَجَعَ، برقم: 1429 (36/4،37) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ تَرْكِ الصَّلَاةِ عَلَى الْمَرْجُومِ، برقم: 1956 (62/4،63) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14462 (353/22)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الحُدُودِ، بَابُ الْمَرْجُومِ يُغَسَّلُ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ ثُمَّ يُدْفَنُ، برقم: 16955 (380/8) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الْحُدُودِ وَالدِّيَاتِ وَغَيْرُهُ، برقم: 3240 (144/4) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الطَّلَاقِ، بَابُ الرَّجْمِ وَالإِحْصَانِ، برقم: 13337 (320/7)

މަރުވެއްޖައުމަކަށް ދާންދެން ރަޖަމުކުރެވުނެވެ. ފަހެ، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އޭނާއާމެދު ހެޔޮ ބަސްފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އޭނާގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ.”[1]

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “އިމާމަކު އަމިއްލައަށް މަރުވެގެންވި މީހާއި، މުސްލިމުންގެ މުދަލުން ހިޔާނާތްތެރިވެއްޖެ މީހަކު ފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް މީހެއްގެމައްޗަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އިމާމުވެވަޑައިގެން ކަށުނަމާދު ނުކުރައްވާކަމެއް ތިމަންނާ ދަންނައެއްނުވެމެވެ.” [2]

އަމިއްލައަށް މަރުވެއްޖެ މީހާއި، މުސްލިމުންގެ މުދަލުން ހިޔާނާތްތެރިވެއްޖެ މީހާގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދުކުރުން:

އަމިއްލައަށް މަރުވެއްޖެ މީހާއި، މުސްލިމުންގެ މުދަލުން ހިޔާނާތްތެރިވެއްޖެ މީހާގެމައްޗަށާއި، އޭނޫންވެސް ކުށްފަދަކަން އަރައިގެންފައިވާ މީހުންގެމައްޗަށްވެސް ކަށުނަމާދު ކުރަންޖެހޭނެކަމަށް އިލްމުވެރިންގެ ގިނަބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގެންފައެވެ.

---

[1] **ނޯޓު:** “ފިޤްހުއްސުންނާ” ގައި މި ޙަދީޘް ޖިޔާއްވާފައިވާއިރު، މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށްފަހު އަލްބުޚާރީ ވިދާޅުވެފައިވާ މުހިއްމު ބަސްފުޅެއް ނަގުލުކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި މިތާނގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އަނެއް އަދި ބާކީންގެ ރިވާޔަތްތަކުގައާއި އެހެން ރިވާޔަތްތަކުގައި އައިސްފައިވަނީ، މާއިޒުގެމައްޗަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ކަށުނަމާދު ކުރައްވާފައި ނުވާކަމަށެވެ. އަލްއިމާމުލްބުޚާރީ، މި ޙަދީޘް ރިވާ ކުރެއްވުމަށްފަހު މިކަމަށް އިޝާރާތް ކުރައްވާފައިވެއެވެ. މިގޮތުންނަމަ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި ބައްދަލުތަކުގައި މަރާލާ މީހުންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު ނުކުރެވޭނެއް ނޫނެވެ. ނަމަވެސް އެފަދަ ކަންކަން އަރައިގަތުން މަނާކުރުމުގެގޮތުން އެފަދަ މީހުންގެމައްޗަށް މުސްލިމުންގެ އެންމެ އިސްވެރިޔަކު އަމުދުން ޔަރިމި ރަސޫލާ ﷺ އިމާމުވެވަޑައިގެން ކަށުނަމާދު ނުކުރެއްވީއެވެ. ބައްލަވާ! فَتْحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الحُدُودِ، فِي بَابِ الرَّجْمِ بِالْمُصَلَّى، قَوْلَهُ: (سُئِلَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ...)، **(131/12)**

މިއީ އިލްމުވެރިންގެމެދުގައި ވަރަށް ދިގުކޮށް ބަޙުޘުކުރެވިފައިވާ މައްސަލައެކެވެ. “މުތަރުޖިމު”

[2] كَشَّافُ القِنَاعِ عَن مَتْنِ الإِقْنَاعِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (وَإِن تَرَكَ أَئِمَّةُ الدِّينِ الَّذِينَ يُقْتَدَى بِهِم الصَّلاَةَ عَلَى قَاتِلِ نَفْسِهِ...) **(597/1)**

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. އަލްޤާޟީ (ޢިޔާޟު ބިން މޫސާ) ވިދާޅުވިއެވެ. "އެންމެހައި ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައްވާ ގޮތަކީ ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މައްޗަށް ވެސް ކަށުނަމާދު ކުރުމެވެ. ޒާނީއާއި، ބައްދަލުގައި މަރުވި މީހަކުކަމުގައި ނުވަތަ ޙައްދުކުރެވިގެން މަރުވި މީހަކުކަމުގައި ނުވަތަ އަމިއްލައަށް މަރުވި މީހަކުކަމުގައި ނުވަތަ ޒިނޭގެ ދަރިއަކުކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ."[1]

އަމިއްލައަށް މަރުވެއްޖެ މީހާގެމައްޗަށާއި އަލްޣާއްލުގެމައްޗަށް[2] މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އިމާމުވުމަށްޓަކައިގެން ކަށުނަމާދު ކުރައްވާފައިނުވީސް، އެހެނަސް ޞަޙާބީން އަރިހުގައިވަން ކުރެއްވި އިންކާރުކުރެއްވުމެކެވެ. އޭގެ ދަރަޖަވެރިކަމުގެ މައްޗަށްވެސް އެކަކާރުގެން އިމާމުވުމަށްޓަކައިގެން ނަމާދުކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. އަދި އެއިން ކޮންމެ މީހެއްގެމައްޗަށްވެސް ކަށުނަމާދުކުރުން އެކަކާރުގެންވެސް މިސްކީނުންނަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ.

އިބްނު ބައްޠާލް ވިދާޅުވިއެވެ. "ކޮންމެ މުސްލިމުންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދުކުރުން ފަރުޟެވެ. އޭގެތެރެއިން ފާސިޤަކާ މުއުމިނާއި ނުބައިމީހާ ޤާތިލުންގެ މައްޗަށްވެސް ވެއެވެ. ބައެއްދެއްގައި ޝަރުޢީ ޙައްދުކުރެވިގެން މަރުވީމާވެސް، އަދި ބައެއްދުވަހު ބޮޑުފާފަ ކުރާމީހާ ވެސް އިސްލާމީ ވެރިކަމާ ޚިލާފުވެގެން ބަޣާވާތްކުރާމީހުން ވެސް ކަމަށްވާ މީހުން، މީގެތެރެއިން ކޮންމެ މުސްލިމަކަށްވެސް ކަށުނަމާދުކުރުމަކީ ވާޖިބުކަމެކެވެ. މުސްލިމުންގެ އިމާމު ނަމަވެސް އެއްގޮތެވެ. މިހެން ބުނެފައިވަނީ ހިނގާފައިވާ ގޮތަށެވެ. ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތުގެ ދަލީލަކުން ސާބިތުވެފައިވާ ހުކުމެއް...

---

[1] شَرْحُ النَّوَوِى عَلَى صَحِيْحِ مُسْلِمٍ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، تَرْكِ الصَّلاَةِ عَلَى قَاتِلِ نَفْسَهُ، (47/7)

[2] **ނޯޓް:** ޣަނީމާ އިސްތިޢުމާލުގައި "الغَالُ" އަކީ، ޣަނީމާ މުދަލުގެ ބައެއްތަކެތި ގޮތްގޮތަށް ފޮރުވައިގެން ވަގަށް ނަގާ މީހާއެވެ. މި ގައުމުތަކުގެ އިސްތިލާޙުގައި "މުސްލިމުންގެ މުދަލުން ޚިޔާނާތްތެރިވެއްޖެ މީހާ" ކަމަށް މާނަކޮށްފައި އޮވެއެވެ، ޣަނީމާ މުދަލަކީ ޖިހާދުގައި ބަލިކަރުވި އަންހެނުން ދުނިޔޭގައި ބައިބަހާ މުދަލެވެ. އެ މުދަލު ބެހުމުގެ ކުރިން ވަގަށް ނަގާ މީހާއަކީ ޣާއްލެވެ، މިއީ މާނަގައި ފައިދާ ހިފޭ ގޮތެވެ. "މުތަރުޖިމު"

އެފަދަ ބިދުޢަވެރިޔާއާއި، އަމިއްލައަށް މަރުވިމީހާއާއި، [illegible] މީހާއާއި، މި ބިންމަތީގައިވާ އެންމެ ނުލަފާމީހާކަމުގައި އެފަދަ މީހަކުވިނަމަވެސް އެއީ މުސްލިމަކު ކަމުގައިވާނަމަ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ {صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ.} {ތިޔަބައިމީހުންގެ (ދީނުގެ) އެކުވެރިޔާގެމައްޗަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ.} މިބަސްފުޅުގެ ޢާއްމު މާނާގައިވާފަދައިން މި އުންމަތުގެމައްޗަށް ކަށްނަމާދު ކުރުން މުހިއްމެވެ. އެހެނީ ކޮންމެ ޙާލަތެއްގައިވެސް މުސްލިމުންނީ އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކުގެ އަޚުންނެވެ. އެކުވެރިންނެވެ. މާތް اللهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ﴾[1] މާނައީ: ﴿މުއުމިނުން [illegible] އަޚުންތަކެއް ކަމުގައެވެ.﴾ އެހެން އާޔަތެއްގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ.﴿ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ﴾[2] މާނައީ: ﴿މުއުމިނު ފިރިހެނުންނާއި، މުއުމިނު އަންހެނުންނީ، އޭގެ އެއްބަޔަކު އަނެއްބައެއްގެ އެހީތެރިން ކަމުގައިވާ މީހުންނެވެ.﴾ މުސްލިމެއްގެމައްޗަށް ކައްނަމާދު ނުކުރުމަކީ ބޮނޑި މިހަރު ހަމަކަށަވަރުން އެ ބިނަނީ ޒަރުވެންވާ ވަރަކައިކަވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ފާފަފުއްސެވުން އަދިވެސް އެފަދަ މީހުންނަށްވުރެ ނުބައިންތަކަ ރަސޫލުންނީ، އެއްރިހުނަން ރަޙުމަތް ދެއްވައި ފާފަފުއްސެވުން އެދި އޭނާގެ މުސްލިމު އަޚުންގެ ދުޢާއަށް ބޭނުންބަރުވެގެން މީހެކެވެ.

[illegible] ޚައިބަރު (ހަނގުރާމައިގެ ދުވަހުގައި) މީހަކު މަރުވުމުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ إِنَّهُ غَلَّ فِي سَبِيلِ اللَّهِ.}[3] {ތިޔަބައި މީހުންގެ (ދީނުގެ) އެކުވެރިޔާގެމައްޗަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ. އޭނާ ވަނީ ގަނީމާ މުދަލުގައި ޚިޔާނާތްތެރިވެފައެވެ.} ފަހެ، ތިމަންމެން އޭނާގެ އެއްޗިހި

---

[1] سُورَةُ الْحُجُرَات: **10**

[2] سُورَةُ التَّوبَة: **71**

[3] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، الصَّلَاةُ عَلَى مَنْ غَلَّ، برقم: **1959 (64/4)**

ބެލިއިރު އޭގައި ޙަރޫރީންގެ ގަރަނާގެތެރެއިން ގަރަނާގެބަޔަކާއެވެ. އެއީ ދެ ދިރުނަރުގެ އަދުވެސް ނުހުންނަހާ ކުޅަ އުއްމަތަކެވެ.“

އަދި ބަޔާނުގެ އަރިހުން ސަލަފުންގެން ސުވާލުކުރެވުނު ޖެއްސާގެ ދަރިންގެ މައްސަލައި އަރިހަށް ކުރިންގެ މައްސަލައިގެ މައްސަލަތަކާއި، ޝިރުކުގެ ބާވަތްތަކާއި ހުކުމްތަކުގެ މައްސަލައިގެ، ޖިނާވަތްތަކާއި ކުރިމަތިވާ މަސައްކަތްތަކާއި މައްސަލައިގެ، ދަރަޖަތަކާއި ދީނުގެ މައްސަލައިގެ، އަދި ހުކުމްތަކުގެ މައްސަލައިގެ އެއްބަސް ކަލޭގެފާނު ކަންނޭނގޭ ކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަޖާއު ވިދާޅުވެއެވެ. "لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ" ކިޔަމުން މީހުންގެ މައްސަލަތައް ނުކުތައްވާއި ނުހުންނަވާހިނދެވެ.

އުނިކަމާއި ފާއިތުވި ﷲ ވަޙީކަތްވާ ކަމާއިވެސް މިކަލަމިންނެވެ. ﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمۡ أَنَّهُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَحِيمِ﴾[1] މާނައީ: ﴿ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންނީ ނަރަކައިގެ އަހުލުވެރިންކަން އެއުރެންނަށް ފާޅުވެ އެނގުމަށްފަހުގައެވެ.﴾ އަޖާއު ވިދާޅުވެއެވެ. އެބައިމީހުންނީ ނަރަކައިގެ އަހުލުވެރިންކަން އެނގުނީ ކޮންކަމަކުންތޯއެވެ؟

އިބްރާހީމްއަށްދެއްވި އަރިހުން ބަޔާންކުރެވުން އަމިއްލަޔަށްވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ދީނުގައި އަހުލުވެރިން އެބަހީ: މުސްލިމުންކަށް އެއްވެސް މީހެއްގެ މައްސަލަތަކުގެ ކާތިގެ އިޚުލާޞުގެ ތަރުހީބުވާތީ ޢިލްމު ނުވެއެވެ. ނަމަ ޙައްޤެއް ދަރަޖައާއި މީހެއްގެ މައްސަލަތަކެއްވެސް ކަމަށްވަނީ ކުރިއްޔާއެވެ. ހަމަވެސް އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ގޮތަކީ، ހަރަކާތްތަކުން މީހާގެ މައްސަލަ ވެސް ކަންނޭނގޭ ކަމަށެވެ.“

ޝާމާރު (އިބްނު ރަޖަބާ) ވިދާޅުވާކަމުގައި ބަޔާންކުރެވުން އަމިއްލަޔަށްވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”"لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ" ކިޔައިދީ އެއްވެސް މީހެއްގެ މައްސަލަ ކަންނޭނގޭ ކަމަށް އިޚުލާޞުކުރައްވާ ކަލޭގެފާނު ކުރިމަތިވާކަމެއް ޤަބޫލުކުރެވޭނީ މިދަންނަވައިން ހަދާ ނުވެއެވެ.“

---

[1] سُورَةُ التَّوبَة: **113**

(މުޙައްމަދު) އިބްނު ސީރީނު ވިދާޅުވާކަމުގައި ޞައްޙަދަކުން އައިސްފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޤިބްލަތައިގެ އަހުލުވެރިންކުރެ އެއްވެސް މީހެއްގެމައްޗަށް ނަމާދުކުރުމާމެދު ތިމަންނާއާ ބައްދަލުވި އެއްވެސް އިލްމުވެރިޔަކު ދެބަސްވެ ވަޑައިގެންފައެއް ނުވެއެވެ."

އަބޫޤިލާބު (ޙަޖު ވަރު) ގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލައްވި އަބޫއާމާމަރުތަ ހާރިއާއަން ތިމަންނާ ދަންނަވާލީމެވެ. ބަނގުރާ ބޯއިރުގެ މީހަކު މަރުވުމުން އޭނާގެމައްޗަށް ނަމާދު ކުރެވޭނެތޯއެވެ؟ އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެކޭވެ. ތަކަރާރުގައި އޭނާގެ ދުލުމަތީގައި އޮންނަވާއެވެ، "لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ" ކިޔައި ތައުބާވާރުހުއްޓެވެ. ހަމަ، އަރާރުން ﷲ އަށާއި އޭނާގެ ޙިސާބު ހަވާލުކުރެވިފައި ހުއްޓެވެ."

އަލްޙަސަނު (އަލްބަޞްރީ) ވިދާޅުވާކަމުގައި ޞައްޙަދަކުން އައިސްފައިވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ""لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ" ކިޔައި ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލައިގެ (އެބަހީ: ނަމާދުކުރާއިރުގެ) ކޮންމެ މީހެއްގެމައްޗަށް ނަމާދު ކުރުންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ ފަހު ޝަފާޢަތެކެވެ."[1]

ކާފިރުންގެމައްޗަށް ނަމާދުކުރުން:

މާތް ﷲ ގެ މިއަންނަނިވި ވަޙީބަސްފުޅުގެ އަލީގައި، ކާފިރެއްގެމައްޗަށް ނަމާދުކުރުމަކީ ހުއްދަކަން ނުވެއެވެ. ﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٖ مِّنۡهُم مَّاتَ أَبَدٗا وَلَا تَقُمۡ عَلَىٰ قَبۡرِهِۦٓۖ

---

[1] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ لاِبْنِ حَزْم، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [مَسْأَلَةٌ يُصَلَّى عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ] (5/169،171) **ނޯޓު:** "ލިޔުއްސެވުނާ" ގައި ބޭނުންކުރައްވާފައިވަނީ، "އަލްމުޙައްލާ" ގައި 5 ވަނަ ޖުޒުއުގެ 169 ވަނަ ޞަފްޙާއިން ފެށިގެން 171 ވަނަ ޞަފްޙާއާ ދެމެދު އިބްނު ޙަޒްމު ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތުން ނަންބަރުކުރެވިފައެވެ. "މުތަރުޖިމު"

إِنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَـٰسِقُونَ ﴾[1] މާނައީ: ﴿އެއުރެންގެ ތެރެއިން މަރުވި އެއްވެސް މީހެއްގެ މައްޗަށް ކަލޭގެފާނު ދުވަހަކުވެސް ކަދުނަމާދު ނުކުރައްވާށެވެ! އަދި އެމީހެއްގެ ޤަބުރުދޮށުގައިވެސް ކަލޭގެފާނު ހުއްޓިވަޑައިގެން ނުހުންނަވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެން اللهُ އަށާއި، އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް ކާފިރުވީއެވެ. އަދި އެއުރެން މަރުވީ، ފާސިޤުންކަމުގައިވާ ހާލުގައެވެ.﴾

އަދިވެސް ވަޙީކުރައްވާފައިވާއެވެ. ﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِىِّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَن يَسْتَغْفِرُوا۟ لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوٓا۟ أُو۟لِى قُرْبَىٰ مِنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَـٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ ٱسْتِغْفَارُ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ ۚ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٌ ﴾[2] މާނައީ: ﴿ނަބިއްޔާއަކަށްވެސް، އަދި އީމާންވި މީހުންނަކަށްވެސް މުޝްރިކުންނަށްޓަކައި ފާފަފުއްސެވުން އެދި ދުޢާކުރުމެއް ނެތެވެ. އެއުރެންނީ ގާތްތިމާގެ މީހުންކަމުގައި ވީނަމަވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންނީ ނަރަކައިގެ އަހުލުވެރިންކަން އެއުރެންނަށް ފާޅުވެ އެނގުމަށްފަހުގައެވެ. * އެކަލޭގެފާނަށް (އެބަހީ: އިބްރާހީމްގެފާނަށް) އެކަލާނގެ ކުރައްވާފައިވާ ވަޢުދެއްގެ [illegible] [illegible]، އިބްރާހީމްގެފާނު، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕަކަލުންނަށް އިސްތިޣްފާރުކުރެއްވުން ނުވެއެވެ. ފަހެ، އޭނާއީ اللهُ ގެ ޢަދުއްވެރިއެއްކަން އެކަލޭގެފާނަށް ބަޔާންވެ އެނގިވަޑައިގަތް ހިނދު، އޭނާގެ ކިބައިން އެކަލޭގެފާނު ބަރީއަވެވަޑައިގަތެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އިބްރާހީމްގެފާނީ، ދުޢާކުރައްވާން ގިނަ، ކެތް ގަދަ ބޭކަލެކެވެ.﴾

ކާފިރުންނާއި މުޝްރިކުންގެތެރެއިން ބޮޑެތި މީހުންގެމައްޗަށް ކަދުނަމާދު ކުރުން [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ނަމަވެސް އެވެ. އެހެނީ، އެ [illegible] ހިނގާނީ އެ ކުދިންގެ މައިންބަފައިންގެ [illegible]

---

[1] سُورَةُ التَّوبَة: **84**

[2] سُورَةُ التَّوبَة: **114،113**

ހިނގާ ބުނުމެވެ. އެކުދިންގެ މައިންބަފައިންކުރެ މީހަކު މުސްލިމަކުކަމުގައިވުމުން އެ ކުދިންނީ މުސްލިމުންކަމުގައި ބެލެވިފައިވާ ކުދިބަޔަކު، ނުވަތަ އެ ކުދިންގެ މައިންބަފައިންނާ ވަކިން ހަނގުރާމަގައި އަސީރުކުރެވިއްޖެ ކުޑަކުއްޖެކު މަރުވީއެވެ. ފަހެ އެފަދަ ކުދިންގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދުކުރެވޭނެއެވެ.

ޤަބުރުގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދުކުރުން:

މީހަކު ނިޔާވެގެން ވަޅުލުމަށްފަހު އޭނާގެމައްޗަށް ކޮންމެ ހިނދެއްގައިވެސް ކަށުނަމާދުކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ. މީހަކު ވަޅުލާފައިވަނީ ކަށުނަމާދުކުރުމަށްފަހުގައިކަމަށް ވިޔަސްމެއެވެ. މިގޮތުން އިސްވެ ބަޔާންކުރެވިފައިވާފަދައިން، އުހުދު ހަނގުރާމަގައި ޝަހީދުވި ބޭކަލުންގެމައްޗަށް އަށް އަހަރުފަހުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ ވަނީ ކަށުނަމާދު ކުރައްވާފައެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޔަޒީދު ބިން ޘާބިތުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، އަލްޙާކިމާއި، އިބްނުޙިއްބާން ރިވާކުރައްވައި ސަވައްބަ ޞަޙީޙްކަމުގައި އެ ޛަހަބީކުރަން (ޙާކިމާއި އިބްނުޙިއްބާން) ވިދާޅުވެފައިވާ ޞަޙީޙްގައި ވެއެވެ. عَنْ يَزِيدَ بْنِ ثَابِتٍ[1] ﵁ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلَمَّا وَرَدْنَا الْبَقِيعَ إِذَا هُوَ بِقَبْرٍ جَدِيدٍ، فَسَأَلَ عَنْهُ، فَقِيلَ فُلَانَةُ، فَعَرَفَهَا، فَقَالَ: {أَلَا آذَنْتُمُونِي بِهَا؟} قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! كُنْتَ قَائِلًا، صَائِمًا، فَكَرِهْنَا أَنْ نُؤْذِنَكَ، فَقَالَ: {لَا تَفْعَلُوا، لَا يَمُوتَنَّ فِيكُمْ مَيِّتٌ مَا كُنْتُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ إِلَّا آذَنْتُمُونِي بِهِ، فَإِنَّ صَلَاتِي عَلَيْهِ لَهُ رَحْمَةٌ.} قَالَ: ثُمَّ أَتَى الْقَبْرَ فَصَفَّنَا خَلْفَهُ وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعًا." (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [2]

---

[1] **ނޯޓް:** މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި އަޞްޙާބީބޭކަލުންގެ ނަންފުޅުގަކަން "ޔަޒީދުއިބްނުސަކަން" ގައި ލިޔުއްވާފައިވަނީ، زَيدُ بْنِ ثَابِتُ ކަމުގައެވެ. އެއީ ލިޔުއްވުމުގައިވާ ކުށެކެވެ. ޙަޤީޤަތުގައި މި ޙަދީޘްގެ ރާވީއަކީ، يَزِيدُ بْنِ ثَابِتُ އެވެ. އެއީ، زَيدُ بْنِ ثَابِتُ އަށްވުރެ ބޮޑު، އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަޚެވެ. ބައްލަވާ! تَهْذِيبُ التَّهْذِيبِ، لابْنُ حَجَر، رقم الترجمة: **611 (317/11)** ''މުޙައްރިރު''

[2] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الصَّلَاةُ عَلَى الْقَبْرِ، برقم: **2022 (4/84،85)** ، وَابْنُ مَاجه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْقَبْرِ، برقم: **1528 (2/486،487)** ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **19452 (32/202،201)** ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك،كِتَابُ مَعْرِفَةِ

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި ޔަޒީދު ބުން ޘާބިތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްފަހަރަކު) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންމެން (އަޞްޙާބުން) ނުކުންނުވީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެންނަށް އަލްބަޤީޢަށް ވަޑައިގެންނެވުނުހިނދު އޭތަނުގައި އަލަށް ވަޅުލެވިފައިވާ ޤަބުރެއްއޮތެވެ. ފަހެ، އިތުރުކަލޭގެފާނު އެއީ ކާކުގެ ޤަބުރެއްތޯ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެއީ އެވެނި އަންހެނާ ކަމުގައި އެކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވުނެވެ. ފަހެ، އިތުރުކަލޭގެފާނު އެ މީހަކު އެނގިވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އިތުރުކަލޭގެފާނު ބަދީތޯކުރެއްވިއެވެ. {އޭނާ ނިޔާވީކަން ތިޔަބޭކަލުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ނޭނގެވީ ކީއްވެތޯއެވެ؟} އަޞްޙާބުން ދެންނެވުނުއެވެ. އޭ اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ. (އޭނާ ނިޔާވީ) ކަލޭގެފާނު ރޯދަފުޅުގައި ހުންނަވައި، މެންދުރު (ނަމާދުގެ ފަހުން) އަރާމުކުރެއްވުމަށް އަވަދިފުޅުކުރައްވާފައިވާ ވަގުތެއްގައެވެ. އެހެންވެ އެކަމުގައި ކަލޭގެފާނަށް އުނދަގޫފުޅުކޮށްދެއްވުން އަހުރެމެންނަށް ނުރުހުނީއެވެ. ފަހެ، އިތުރުކަލޭގެފާނު ބަދީތޯކުރެއްވިއެވެ. {އެހެން ނުކުރައްވާށެވެ. ތިޔަބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި ތިމަންކަލޭގެފާނު ހުންނަވަނިކޮށް އެއްވެސް މީހަކު ނިޔާވެއްޖެނަމަ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެކަން ނޭނގަވައި ދޫކޮށްނުލައްވާށެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެ މީހާގެ މައްޗަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ކުރައްވާ ނަމާދަކީ އެ މީހަކަށް ރަޙްމަތް ލިބުމަށްޓަކައެވެ.} (ރަޙްމަތް) ވިދާޅުވިއެވެ. އެއަށްފަހު އިތުރުކަލޭގެފާނު އެ ޤަބުރުގެކައިރިއަށް ވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ސަފުތައް ހެދީމެވެ. އިތުރުކަލޭގެފާނު އޭނާގެމައްޗަށް (ޖަނާޒާ ނަމާދުގެ) ހަތަރު ތަކުބީރު ވިދާޅުވެ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.

الصَّحَابَةِ...، برقم: 6584 (16/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، برقم: 3087 (357،356/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْقَبْرِ بَعْدَمَا يُدْفَنُ الْمَيِّتُ، برقم: 7018 (79/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَن رَخَّصَ فِي الإِذْنِ بِالْجِنَازَةِ، برقم: 11329 (205/7)

އަލްއިމާމުއް ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުންނާއި އެނޫންވެސް އިލްމުވެރިންގެ ގިނަ ބޭކަލުން ޢަމަލުކުރައްވަނީ މިޙަދީޘަށެވެ. އަދި ސުފްޔާނުއްޘައުރީއާއި، އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤުވެސް ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ މިއެވެ."[1]

މި ޙަދީޘުން ސާފުކޮށް އެނގޭގޮތުގައި އެ ޤަބުރުގެމައްޗަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ކަށުނަމާދު ކުރެއްވީ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން އޭނާގެމައްޗަށް ނަމާދުކުރައްވާފައި ވަނިކޮށެވެ. އެހެނީ އެ ޙަދީޘުން އެއްވެސް މީހެއްގެމައްޗަށް ނަމާދުނުކުރައްވައި ވަޅެއް ނުލައްވައެވެ.

ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެ ޤަބުރުގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކުރެއްވިހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި އަޞްޙާބުބޭކަލުންވެސް އޭނާގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދުކުރައްވާފައިވާތީ ވެއިރުމިގޮތުން، މިއީ ހަމައެކަނި ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަށް ޚާއްޞަވެގެންވާ ކަމެއް ނޫންކަން ދާނެއެވެ. އިބްނުޚުޒައިމާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ހަމަ ސަޙީޙަށް ސާބިތުވާ އެހެން ޙަދީޘްތަކުން ސާބިތުވާ ގޮތުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަހީކުރައްވާފައިވާ {لَا تَجْلِسُوا عَلَى الْقُبُورِ، وَلَا تُصَلُّوا إِلَيْهَا.}[2] {ތިޔަބައިމީހުން ޤަބުރުތަކުގެ މަތީގައި ނުއިށީންނާށެވެ. އަދި ޤަބުރުތަކަށް ކުރިމަތިލައިގެން ނަމާދު ނުކުރާށެވެ.} މިޙަދީޘް ޢާންމު ބަސްތަކަކުން ބުނެދޭ އިރުޝާދެއް، މިހެން ވެގެންވަނީ ޤަބުރުތަކަށް ކުރިމަތިލައިގެން ނަމާދުކުރުމަކީ ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެއްކަމުގައި

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلاَةِ عَلَى الْقَبْرِ، (355/3)

[2] **ނޯޓް:** މިއީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުޟޫވެވަޑައިގެންފައިވާ އަބޫމަރްޘަދުލްޣަނަވީ (ކައްނާޒު ބުނުލްޙުޞައިން) ގެ އަރިހުން މި ނަންގަނޑުވާ ބަސްފުޅުގައި، އެހެން ބަސްފުޅު ރިވާކުރައްވާފައި ބަޔާންކުރައްވައެވެ. مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ النَّهْيِ عَنِ الْجُلُوسِ عَلَى الْقَبْرِ وَالصَّلاَةِ عَلَيْهِ، برقم: 97–(972) (ص/668) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ كَرَاهِيَةِ الْقُعُودِ عَلَى الْقَبْرِ، برقم: 3229 (133/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ الْمَشْيِ عَلَى الْقُبُورِ...، برقم: 1050 (358/3) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ...، بَابُ النَّهْيِ عَنِ الصَّلاَةِ خَلْفَ الْقُبُورِ، برقم: 793 (7،6/2) وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ مَا يُكْرَهُ لِلْمُصَلِّي وَمَا لاَ يُكْرَهُ، ذِكْرُ خَبَرٍ يُصَرِّحُ بِصِحَّةِ مَا ذَكَرْنَاهُ، برقم: 2320 فِي الْمَطْبُوعِ رقم: 1320 وَهُوَ خَطأٌ وَالصَّحِيحُ مَا أَثْبَتْنَاهُ، (91،90/9)

ސާހިބާގެ ބަސްފުޅެވެ. އަދި އެކަމުން ނަސޭހަތްތެރިވީ އެކަލޭގެފާނުގެ ބަލިމަޑުކަމެވެ. މިއީ އެއްކަމަކީ އަނެއްކަމަކާ އަޅުގަނޑުމެން ދެކަމެއްނޫނެވެ. ޝަރީޢަތުގައި ނަހީކުރައްވާފައިވާ ވަނީ ޤަބުރަކަށް ކުރިމަތިލައިގެން ނަމާދުކުރުމެވެ. ޤަބުރެއްގައިވާ މިސްކިތެއްގައި ނަމާދު ކުރުމަކީ ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެއްނޫނެވެ. މިދުވަހުވެސް ވަރަށް ގިނަ ބަޔަކު އެކަން ކުރަމުންދަނީ، މައްޗަށްގޮސްގެން ކުރެވޭ ކަމެއްކަމުގައި ފަސްދީފައެވެ. ބަޔަކުމެންގައި ކަރުނަމާދަށް މިސާލަކަށް އެ ނަމާދުކުރުމަށްދޭ މިސާލަށްދޭން ބަންޑާރަ ކުރީގައި ޤަބުރުތަކުގެ ނަމާދުކުރާކަށް. މިހާރު ނިޔާވި ވަލީވެރިއެއްގެ ޤަބުރު އެދިގެން ކަރުނަމާދުކުރުން، އެހެން ސަރުދާރު ނުވަތަ މަޤާމު އެއްވެސް ކުރީމީހުގެ ޤަބުރު އިމާރާތްކުރައްވާ، ކަރުނަމާދުކުރުމަށް ބަދަލުކުރެވޭނެ ކަމެއްނޫނެވެ. މި ދެކަމުގައިވެސް ގަސްދުކުރުމުން، މައްޗަށްގޮސްގެން ކަރުނަމާދު ކުރެވޭނެވެ.

އެހެންނަމަ (ޤަބުރުސްތާނާއި ސަލާމަތް) ނަމާދަށް މީގެ ދުރުން ބަޔާންވެ ހުރުމެއް ގައިވާ ނަމާދުކުރެވެ. އެހެން އެއްވެސް ނަމާދެއް ޤަބުރުސްތާނެއްގައި، ނުވަތަ ޤަބުރަކާ ކުރިމަތިލައިގެން ނުވާނެ ކަމެއްގައި ކުރިން ހެދިކަމެއްނޫނެވެ. ސަބަބަކީ އެއީ ކަންތައް ގެންގުޅުމަށް ޤަބުރުސްތާނަށް މިސާލެއްކަމުގައި ބުނީ: ނަމާދުކުރުމަށް ބަލައިކަމުގައި ވެއެވެ.

އެ ކަމަކަށް ރަސޫލު الله ﷺ ތަންބީހުކުރައްވައި، އެކަމުން ދުރުހެލިވުމަށް އެކަލޭގެފާނު އިންޒާރުދެއްވާފައިވާ، އަދި ޤަބުރުސްތާނަށް ނަމާދުކުރާ ބަޔަކުމެންނަކީ ބަލައި އެއްބަސްވުން ރަސޫލާ މީހުންނާ އެންމެ ނުބައި މީހުންކަމުގައި އިންޒާރުކުރައްވައި

{إِنَّ مِنْ شِرَارِ النَّاسِ مَنْ تُدْرِكُهُمُ السَّاعَةُ وَهُمْ أَحْيَاءٌ، وَالَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْقُبُورَ مَسَاجِدَ.}[1]

---

[1] **ނޯޓް:** މިއީ އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުޟުވާންލެއްވި ޢަބްދު الله ބިން މަސްޢޫދުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ސައްޙަ ޙަދީޘެކެވެ. މި ޙަދީޘަށް ބާކުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **3844** **(394/6)** ، وَ برقم: **4143** **(209/7)** ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الزَّجْرِ عَن اتِّخَاذِ القُبورَ مَسَاجِدَ...، برقم: **789** **(7،6/2)** ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ التَّارِيخِ، ذِكْرُ البَيَانِ بِأَنَّ مَن أَدْرَكَ السَّاعَةَ وَهُوَ حَيٌّ كَانَ مِن شِرَارِ النَّاسِ، برقم: **6847** **(261،260/12)** ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **10413** **(232/10)** ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **350–(5316)** **(216/9)** ، وَالشَّاشِي فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **528** **(46،45/2)**

{ހަމަކަށަވަރުން، މީސްތަކުންކުރެ އެންމެ ނުބައި ނުލަފާ ބަޔަކުކަމުގައިވާނީ، ޖަހާލަތް ވާއިރު ދިރިއުޅުއްވުމުގައި މިސްކީނުންނާއި، ފަޤީރުންނާއި މިސްކީނުންގެ ކަމުގައި، އެބައި: އެމީހުންގެ ނަމާދުކުރުމުގެ ތަކުބީރުކަމުގައި ބަރަކާތްލެވުނު މީހުންނެވެ.} މިފަދައިން އަންގަވައި އެ ކަމާ ދުރުހެލިވުމަށް އިޚްލާޞްތެރި ދެއްވާފައިވާ ކަމަކާއި، އެފަދައިން އުއްމަތަށް އިޚްލާޞްތެރިވުމަށް ނަބިއްޔާ ﷺ އެތަކެއް ފަހަރުމަތިން އެކަމެއް ކުރައްވާފައިވާ ކަމަކާ ދެކަނޑައެޅިގެން ތަފާތު ދެކުނުގަތިން ހުއްޓެވެ.“[1]

ޣާއިބުގައި ކަށުނަމާދުކުރުން

އެހެން ރަށެއްގައި ނިޔާވެއްޖެ މީހެއްގެމައްޗަށް ޣާއިބުގައި ކަށުނަމާދުކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ. އެ ރަށަކީ، ދުރުގައިވާ ރަށެއް ނުވަތަ ކައިރީގައިވާ ރަށެއްގައިކަމުގައި ވުމަކުން ތަފާތެއް ނުވެއެވެ. އެ މައްސަލައެއްގެ މައްޗަށް ޣާއިބުގައި ނަމާދުކުރެވޭ މީހަކު ނިޔާވެފައިވާ ރަށަކީ ޙަބަޝްކަރައިގައިވާ ރަށެއްކަމުގައި ނުވިޔަސް ޣާއިބަށް ކަށުނަމާދު ކުރުމުގައި ޖެހިލުމަކުން ކުރިމަތިވާ އެ މީހެއްގެ މައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކުރުމަށް ނިޔަތްގަން އެވަގުތު ޙާޟިރުގައިވާ މީހެއްގެ މައްޗަށް ނަމާދުކުރާފަދައިން ނަމާދުކުރާނީއެވެ.

މި ބާބުގެދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ދެއްވި ވަޙީއެއްގެ ޙަބަޝާގެ ރަސްގެފާނުގެ ނިޔާވުމުގެ ޚަބަރު އެންމެބޮޑުކޮށް ދިވާކުރުއްވި އަންނަނިވި ހަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁: أَنَّهُ قَالَ: نَعَى لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّجَاشِيَ صَاحِبَ الْحَبَشَةِ، فِي الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، فَقَالَ: {اسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ.} صَفَّ بِهِمْ بِالْمُصَلَّى، فَصَلَّى فَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه)[2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ

---

[1] إِعْلاَمُ الْمُوَقِّعِينَ عَن رَبِّ العَالَمِينَ، الْمِثَالُ السَّابع وَالأَرْبَعُونَ: رَدُّ السُّنَّةَ الصَّحِيحَةَ الصَرِيحَةَ الْمُسْتَفِيظَةَ...، (201،200/4)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الرَّجُلِ يَنْعَى إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ بِنَفْسِهِ، برقم: 1245 (72/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَازَةِ، برقم: 62–(951) (ص/656) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلاَةِ عَلَى الْمُسْلِمِ ... برقم: 3204 (113،112/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَازَةِ، برقم: 1022 (333/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، عَدَدُ التَّكْبِيرِ عَلَى

ދުއްސުންގެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޙަބަޝްކަރައިގެ ރަސްގެފާނު އައްނަޖާޝީ އަވަހާރަވިދުވަހު، އޭނާ އަވަހާރަވެއްޖެ ޚަބަރު ރަސޫލު ﷲ ﷺ މީސްތަކުންނަށް ދެއްވި އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚާއަށް އޭނާގެ ޙާލަ ދުއްސުން އާދޭހެވެ.} އަދި އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއިގެން ނަމާދުކުރައްވަން ނުކުމެވަޑައިގެން ސަފުތަކެއް ތަރުތީބުކުރެއްވައި (ޣާއިބަށް) ޖަނާޒާނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ހަތަރު ތަކުބީރު ވިދާޅުވިއެވެ.“

އިބްނު ޙަޒްމު ވިދާޅުވިއެވެ. ”މައްޔިތާގެ މައްޗަށް ޣާއިބަށް ޖަނާޒާނަމާދު ކުރުމުގައި އިމާމާ ޖަމާޢަތުގައި އެނަމާދު ކުރެވޭނެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޙަބަޝްކަރާގައި އަވަހާރަވި އައްނަޖާޝީގެ މައްޗަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޖަނާޒާނަމާދުކުރެއްވީ އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއިގެން ޖަމާޢަތުގައެވެ. މިއީ އެކަމުގެމައްޗަށް އިޖްމާޢުވެ އެންމެން އިއްތިފާޤުވެފައިވާ ކަމެކެވެ. އެކަމާ ދެބަސްވުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ.“[1] މިކަމާ ގުޅޭގޮތުން ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘްތަކާއި ދަލީލުތަކުން، ހ ދަލީލުގެ ހުކުމް ސާބިތުވާ ކަމުގެ ބަޔާން ދަލީލެއް ނ ޖަނާޒާގެ އަޙްކާމުގައި ނުވެއެވެ.[2]

މައްޔިތާގެމައްޗަށް މިސްކިތުގައި ޖަނާޒާނަމާދުކުރުން

މައްޔިތާ ފެނިފައިވާ ނަމަވެސް ބޮޑު ޝަރުޠަކީ، މިސްކިތުގައި ޖަނާޒާނަމާދު ކުރުމަކީ މައްސަލައެއްނޫނެވެ. މިބައިގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަމަކާއި ﷲ ތަޢާލާގެ ރަސޫލާ ނަބިއްޔާގެ އަމުރުފުޅު މިސްކިތުގައި ރިވާކުރެއްވިކަމާއި ބަޔާންވެއެވެ. عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَائِشَةَ، أَمَرَتْ أَنْ يَمُرَّ بِجَنَازَةِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فِي

الْجَنَازَةِ، برقم: 1980 (72/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى النَّجَاشِيِّ، برقم: 1534 (489/2)

[1] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ لِابْنِ حَزْم، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [610 مَسْأَلَةٌ وَيُصَلَّى عَلَى الْمَيِّتِ الْغَائِبِ بِإِمَامٍ وَجَمَاعَةٍ] (169/5)

[2] **ނޯޓް:** އިބްނު ޙަޒްމު ވިދާޅުވިކަމަށް ”ފީޤުހުއްސުންނާ“ ގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ބަޔާންގައިވާ [މިކަމާ ގުޅޭގޮތުން ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘްތަކާއި ދަލީލުތަކުން، ހ ދަލީލުގެ ހުކުމް ސާބިތުވާ ކަމުގެ ބަޔާން ދަލީލެއް ނ ޖަނާޒާގެ އަޙްކާމުގައި ނުވެއެވެ.] މި ޢިބާރާތަށް، މި މައްސަލާގައި ވަރަށް ވަރަށް ކުޑަކުޑަ ”އަލްމުޙައްލާ“ ގައި އިބްނު ޙަޒްމު ލިޔުއްވާފައިވާ ޢިބާރާތް ނުފެނެއެވެ. އަދި މިއީ ކަން ފާޅުގައި އާދޭ ލިޔުއްވާފައިވާ ޢިބާރާތަކީ އެ ޢިބާރާތުގެ ތަރުޖަމާ ނޫނެވެ. ”މުޙައްލާގެ“

الْمَسْجِدِ، فَتُصَلِّيَ عَلَيْهِ، فَأَنْكَرَ النَّاسُ ذَلِكَ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ: مَا أَسْرَعَ مَا نَسِيَ النَّاسُ، [مَا صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى سُهَيْلِ ابْنِ الْبَيْضَاءِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ.]" (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންދެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބްނުޒުބައިރުގެ ދަރިކަލުން ޢައްބާދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ސަޢުދު ބްނު އަބޫވައްޤާޞްގެ ޖަނާޒާގެމައްޗަށް އެ ކަމަނާ ކަލުނަމާދު ކުރެއްވުމަށްޓަކައި މިސްކިތަށް ގެންނަވަން، ޢާއިޝަތުގެފާނު އެދިވަޑައިގަތެވެ. ދެން، މީސްތަކުން އެ ކަމާމެދު އެ ކަމަނާއަށް އިންކާރު ކުރިއެވެ. ދެން، އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. މީސްތަކުން ހަނދާން ނެތުނުގެއް ހާދައަވަހެވެ. ސުހައިލް ބްނު އަލްބައިޟާއުގެ މައްޗަށް މިސްކިތުގައި މެނުވީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ކަލުނަމާދު ނުކުރައްވައެވެ.“

އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނުގެމައްޗަށް އަޞްޙާބުބޭކަލުން ކަލުނަމާދު ކުރެއްވީ މިސްކިތުގައެވެ. އެ ކަމާ އެއްވެސް ބޭކަލަކު އިންކާރުކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެހެނީ ކަލުނަމާދުކުރިޔަސް އެހެނިހެން ނަމާދުތައް ކުރާ ނަމާދުކުރެވެއެވެ.

މިސްކިތުގައި ކަލުނަމާދު ކުރުމަކީ މަކުރޫހުކަމުގައި އަބޫޙަނީފާއާއި، މާލިކު ދެކެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެ ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {مَنْ صَلَّى عَلَى جِنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَلَا شَيْءَ لَهُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه)** [2]

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ، برقم: **99-(973)** (ص/668) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ، برقم: **3189 (5/99)** ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ فِي الْمَسْجِدِ، برقم: **1033 (3/342)** ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الصَّلَاةُ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ، برقم: **1967،1968 (4/68)** ، وَابْنُ مَاجَه،أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ فِي الْمَسْجِدِ، برقم: **1518 (2/479)** ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **24499 (41/47،48)** ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، بُ الْجَنَائِزِ، الصَّلَاةُ عَلَى الْجَنَائِزِ فِي الْمَسْجِدِ، برقم: **782/259 (2/321،322)** ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ، برقم: **1491 (5/350)**

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ، برقم: **3191 (5/100،101)** ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ فِي الْمَسْجِدِ، برقم: **1517 (2/478)**

ވާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މިސްކިތުގައި ޖަނާޒާނަމާދުކޮށްދި މީހާ (ދަންނާށެވެ!) އެކަމުގައި އޭނާއަށް ލިބިގެންވާނެ އެއްޗެއް ނުވެއެވެ.}

މި ޙަދީޘަކީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޢަމަލުފުޅާއި އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބެން ޢަމަލުކުރެއްވި ގޮތާ ޚިލާފު ޙަދީޘެކެވެ. ހަމައެކަމަކު މިއީ ޟަޢީފު ރިވާޔަތެކެވެ. އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ޟަޢީފު ޙަދީޘެކެވެ. މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައިވާ "ޞާލިޙް ބިން ނަބްހާން މައުލާ އައްތައުއަމަތި" ނަމަކަށްކިޔާ ރާވީއާ ހަވާލާ ސިވާ ގޮތަކަށް އެހެން ރާވީއަކު މި ޙަދީޘް ރިވާކޮށްފައި ނުވެއެވެ.

ބައެއް ޢިލްމުވެރިން މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައިވެސް ވިދާޅުވެއެވެ. އެ ބޭފުޅުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި ސުނަން އަބޫދާވޫދުގެ މަޝްހޫރު، ޞައްޙަ ނުސްޚާގައި މި ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވާ ޢިބާރާތުގައި އައިސްފައިވަނީ، {فَلاَ شَيءَ عَلَيهِ.} މިލަފްޒުންނެވެ. މާނައަކީ، {އެކަމުގައި އޭނާއަށް ގުނާހެއް ނުވެއެވެ.} މިއެވެ.

އިބްނުލްޤައްޔިމު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިސްކިތުގައި ޖަނާޒާނަމާދު ކުރެއްވުމަކީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ދާއިމީ ޢަމަލުފުޅެއްކަމުގައެއް ނުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢުޛުރަކަށްޓަކައި މިސްކިތުގައި ޖަނާޒާނަމާދު ކުރައްވާފައިވި ނަމަވެސް، އާއްމުގޮތެއްގައި އެކަލޭގެފާނު ޖަނާޒާނަމާދު ކުރައްވައި އުޅުއްވީ މިސްކިތުން ބޭރުގައެވެ. ބައެއް ފަހަރަށް މިސްކިތުގައިވެސް ޖަނާޒާނަމާދު ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ، (ސުހައިލް) އިބްނު އަލްބައިޟާއުގެ މައްޗަށް މިސްކިތުގައި ޖަނާޒާނަމާދުކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ. ވީމާއެކު މި ދެގޮތްވެސް ހުއްދައެވެ. ނަމަވެސް މާފުރިހަމަވާނީ މިސްކިތުން ބޭރުގައި ޖަނާޒާނަމާދު ކުރުމެވެ." 1

---

[1] زَادُ الْمَعَادِ فِي هَدْيِ خَيْرِ العِبَادِ، فَصْلٌ: وَكَانَ مِنْ هَدْيِهِ ﷺ الإِسْرَاعُ بِتَجْهِيزِ الْمَيِّتِ...، (502/1)

ޤަބުރުސްތާނުގައި ކަށުނަމާދު ކުރުން

ޤަބުރުސްތާނުގައި މީސްތަކުން ވަޅުލާފައިވާ ތަނުގެތެރޭގައި ކަށުނަމާދު ކުރުމަކީ މަކުރޫހަކަމެއް ކަމުގައި ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައްވައެވެ. އަސްޙާބުބޭކަލުންކުރެ އެ އެންމެބޭކަލުންނަށް اللهُ ރުޟްވާންލެއްވި ޢަލީގެފާނާއި، ޢުމަރު ބިންޚައްޠާބުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނާއި، ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނާއި، އެހެނިހެން ޢިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން ޢަޠާއާއި، އިބްރާހީމުލް ނަޚަޢީއާއި، އަލްއިމާމުލް ޝާފިޢީއާއި، އިސްޙާޤު އިބްނު ރާހަވައިހީއާއި، އިބްނުލް މުންޛިރު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ޤަބުރުސްތާނުގައި މީސްތަކުން ވަޅުލާފައިވާ ތަނުގެތެރޭގައި ނަމާދުކުރުމަކީ މަކުރޫހަކަމެވެ. ދަލީލަކީ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {الْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلَّا الْمَقْبَرَةَ وَالْحَمَّامَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުޟްވާންލެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދްރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ޤަބުރުސްތާނާއި ޙައްމާމު (ފެންވަރާތަން) ފިޔަވައި މުޅި ބިމަކީ ނަމާދުކުރުން ހުއްދަ ތަނެކެވެ.}

އަޙްމަދުގެ އެއްރިވާޔަތްގައި އެއީ [illegible] [illegible].

އެހެނީ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ވަނީ ޤަބުރުސްތާނުގައި ވަޅުލާފައިވާ ޤަބުރުއެއްގެމައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކުރައްވާފައެވެ. ހަމައެފަދައިން ބަޤީޢުގައިވާ ޤަބުރުތަކުގެމެދުގައި ޖާއިޒުކަމުގެ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابٌ فِي الْمَوَاضِعِ الَّتِي لاَ تَجُوزُ فِيهَا الصَّلاَةُ، برقم: 492 (364،365/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابِ الصَّلاَةِ...، بَابُ مَاجَاءَ أَنَّ الأَرْضَ كُلَّهَا مَسْجِدٌ إِلاَّ الْمَقْبَرَةَ وَالْحَمَّامَ، برقم: 317 (131/2) ،وَابْنُ مَاجَه،أَبْوَابُ الْمَسَاجِدِ وَالْجَمَاعَاتِ، بَابُ الْمَوَاضِعِ الَّتِي يكره فِيهَا الصَّلاَةُ، برقم: 745 (479/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11784 (307،308/18) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ مَا يُكْرَهُ لِلْمُصَلِّي وَمَا لاَ يُكْرَهُ، برقم: 2321 (92/6) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي النَّهْيِ عَنِ الصَّلاَةِ فِي الْمَقْبَرَةِ وَالْحَمَّامِ، برقم: 4272 (609/2) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 376– (1350) (503/2) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، ما تكره الصَّلاَة إِلَيْهِ وَفِيهِ مرسلا، برقم: 7656 (188/5) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، الْمَوَاضِعِ الَّتِي نُهِيَ عَنِ الصَّلاَةِ فِيهَا، برقم: 506 (409/2)

ފާނުގެ ޤަބުރުފުޅުގެމައްޗަށް އަބޫހުރައިރާގެފާނު ކަށުނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އެހިނދު އެތާނގައި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނު ޙާޟިރުވެވަޑައިގެން ހުންނެވިއެވެ. އަދި ޢުމަރުބްނު ޢަބްދުލްޢަޒީޒު ވެސް ޤަބުރުސްތާނުގައި ކަށުނަމާދު ކުރައްވާފައިވެއެވެ.[1]

އަންހެނުން ކަށުނަމާދުގައި ބައިވެރިވުން ހުއްދަވެއެވެ.

ފިރިހެނުންނާ އެއްފަދައިން އަންހެނުން ވެސް ކަށުނަމާދުގައި ބައިވެރިވުން ހުއްދަވެއެވެ.އެއީ ޖަމާޢަތުގައި ނުވަތަ ފަރުދީގޮތުންވެސް އެކަނިބަޔަކުންނަށް ހުއްދަ ކަމެކެވެ. މިބައިގެ ދަލީލަކީ އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކެވެ. عَنْ أَبِي إِسْحَاقٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ انْتَظَرَ أُمَّ عَبْدٍ حَتَّى صَلَّتْ عَلَى عُتْبَةَ. (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ)[2] މާނައީ: "އަބޫއިސްޙާޤުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އުއްމު ޢަބްދު (އެބަހީ: ޢަބްދުﷲ ބުނު މަސްޢޫދުގެ މައިކަމަނާ އެ ކަމަނާގެ ދަރިކަލުން) ޢުތުބާގެ މައްޗަށް ކަށުނަމާދު ކުރައްވަންދެން ހަމަކަށަވަރުން، ޢުމަރުގެފާނު އިންތިޒާރު ކުރެއްވިއެވެ."

عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، "أَنَّ عَائِشَةَ، أَمَرَتْ أَنْ يُمَرَّ بِجَنَازَةِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَتُصَلِّيَ عَلَيْهِ." މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންވޭށި ޢަބްދުﷲ އިބްނުއްޒުބައިރުގެ ދަރިކަލުން ޢައްބާދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ސަޢުދު ބުނު އަބޫވައްޤާޞްގެ ޖަނާޒާގެ މައްޗަށް އެ ކަމަނާ ކަށުނަމާދު ކުރެއްވުމަށްޓަކައި މިސްކިތަށް ގެނައުމަށް، ޢާއިޝާގެފާނު އެދިވަޑައިގަތެވެ."[3]

---

[1] الإِشْرَافُ عَلَى مَذَاهِبِ العُلَمَاءِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلاَةِ عَلَى الْجَنَائِزِ بَينَ القُبُورِ ، (354/2)

[2] الطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 427 (174/25)

[3] **ނޯޓު:** މިގެކުރިން، "މައްޔިތުގެމައްޗަށް މިސްކިތުގައި ކަށުނަމާދުކުރުން." މި އުސޫލުގެ ދަށުގައި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ބާކީން ބަޔާންކުރެވިފައި ވާނެއެވެ. "މުތަރުޖިމު"

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "އަންހެނުންނަށްވެސް ފިރިހެން މީހުންނާ އެއްގޮތަށް ޖަމާޢަތުގައި އެ ނަމާދުކުރުމީ ކޮންމެހެން ބޭނުންކަމެއްކަމެވެ." އިލްމުވެރިންކުރެ އަލްޙަސަން ބިން ޞާލިޙް، ސުފްޔާނުއް ޘައުރީ، އަބޫޘައުރު، ހަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންވެސް ވިދާޅުވަނީ އެފަދައިންނެވެ. އަލްއިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވާގޮތުގައި އަންހެނުން ކަށުނަމާދު ކުރާނީ ފަރުދީގޮތުންނެވެ.

މައްޔިތާގެމައްޗަށް އިމާމުވެ ކަށުނަމާދުކުރުން އެންމެ އަރުހަވެގެންވާ މީހުން:

މައްޔިތާގެމައްޗަށް އިމާމުވެ ކަށުނަމާދުކުރުން އެންމެ އަރުހަވެގެންވާ މީހުންނަކީ ކޮބައިކަމާ ދޭތެރޭގައި އިލްމުވެރިންގެދޭތެރޭގައި ޚިލާފުއުފެދިގެންވެއެވެ. އެންމެ ބައްދުކަންބޮޢީ މައްޔިތާގެ ވަޞިއްޔަތްކުރާމީހާއަށް، މުސްލިމުންގެ ވެރިޔާކަމަށާއި، ހަމައެކަނި މައްޔިތާގެ ތިމާއަށް ބައްޕަ މިގޮތުން ކާފަ މުސްލިމުންގެ ވެރިޔާކަމަށާއި، ހަމައެކަނި ދިރިއުޅޭ ތިމާއަށް މައްޔިތާގެ ފިރިހެން ދަރިފުޅު މިގޮތުން ފިރިހެން ދަރިފުޅުގެ ފިރިހެން ދަރި އަދި ކާފާގެ ފިރިހެންދަރި ހިމެނޭގޮތުން ގާތްކަމަށާއި، އެއަށްފަހު މައްޔިތާގެ ޢަޞަބާކޮށްވާމީހުން އެންމެ ގާތްތިމާގެ އިސްކަން ލިބިގެންވާގޮތަށް ދެކެވިގެންވެއެވެ. މިއީ ހަނަފީ މަޛްހަބާއި، ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތެވެ.

އަނެއްބައި ބަޔަކު ވިދާޅުވަނީ އެންމެ އަރުހަވެގެންވަނީ މައްޔިތާގެ ބައްޕަ އަދި އެއަށްފަހު ބައްޕަގެ ބައްޕަ، މައްޔިތާގެ ފިރިހެންދަރި، އެއަށްފަހު ފިރިހެންދަރީގެ ފިރިހެންދަރި، އެއަށްފަހު މައްޔިތާގެ އަޚާ، އޭގެފަހުގައި އަޚާގެ ފިރިހެންދަރި، ދެން ބައްޕައިގެފަރާތުން ބޭބޭބޭގެ އެއަށްފަހު ބައްޕައިގެފަރާތުން ބޭބޭބޭގެ ފިރިހެންދަރި، މި ތަރުތީބުން މައްޔިތާގެ ޢަޞަބާކޮށްވާމީހުންނެވެ. މިއީ ޝާފިޢީ މަޛްހަބާއި، ހަނބަލީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންގެ ބަސްކޮޅު އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތުގައި ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތެވެ.

އަބޫހަނީފާއާއި މުޙައްމަދު ބިނުލްޙަސަނު ދެކެވިގެންވާ ގޮތުގައި އެންމެ އިސްކަން ދިނެގެންވަނީ މުސްލިމުންގެ ވެރިޔާގެ ހާޒިރުވެއިނަމަ އޭނާއަށެވެ. ދެން ޤާޟީއަށެވެ. ދެން އެ ރަށެއްގެ ވެރިމީހާއަށެވެ. އެއަށްފަހު މައްޔިތާއި އަންހުނަރުކަނަމަ އޫނާގެ ވަލީވެރިޔާއަށެވެ. ދެން ބައްޕައާއި ގޮތުމުގެ ޝަރުޢީ މައްޔިތުގެ ހަސަބަތަކުގެތެރި ނަމެވެ. އެހެނީ ބައްޕައާއި ދަރިފުޅު އެއް ހާޒިރުގައި މިތަނުގައި އިސްލާމްކަން ޖެހޭ ބައްޕައަށެވެ.

ސަނދޯއް އުފުއްލުމާއި، އެކަމުގައި ބައިވެރިވުން:

ސަނދޯއް އުފުއްލުމާއި، އެކަމުގައި ބައިވެރިވުމުގައި އަންނަނިވި ކަންކަމަށް ރިޢާޔަތްކުރުން ހުއްޓެވެ.

(ހ) ސަނދޯއް އުފުއްލައިގެން ކަށްވަޅާހަމައަށް ގެންދިއުން:

ސަނދޯއް އުފުއްލައިގެން ގެންދިއުމުގައި، ސަނދޯކުގައިހިފާ ކޮންމެ މީހަކުމު ހުރިހާ ފަރާތަކުން ސަނދޯކުގައި ހިފުން އެދިގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވިއްވާ ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާއާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، އައްޠަޔާލިސީ ރިވާކުރެއްވި ބަސްފުޅެއްގައިވެއެވެ. قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ ﵁ "مَنْ اتَّبَعَ جِنَازَةً فَلْيَحْمِلْ بِجَوَانِبِ السَّرِيرِ كُلِّهَا، فَإِنَّهُ مِنَ السُّنَّةِ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ فَلْيَتَطَوَّعْ، وَإِنْ شَاءَ فَلْيَدَعْ."(رَوَاهُ ابْنُ مَاجه، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالشَّاشِى)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވިއްވާ ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

---

[1] ابْنُ مَاجه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي شُهُودِ الْجَنَائِزِ، برقم: 1479 (456/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ حَمَلَ الْجِنَازَةَ فَدَارَ عَلَى جَوَانِبِهَا الْأَرْبَعَةِ، برقم: 6834 (30/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 9599،9600،9601 (372/9)، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 330 (260/1) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ صِفَةِ حَمْلِ النَّعْشِ، برقم: 6517 (512/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَا قَالُوا فِيمَا يُجْزِيء مِنْ حَمْلِ جِنَازَةٍ، برقم: 11397 (224/7) ، وَالشَّاشِى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 937 (341/2)

އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވާ މީހާ ދަންނަހެއެވެ. އޭނާ ސަންދޫކުގެ ހުރިހާފަރާތަކުން އޭގައި ހިފުންހުއްޓެވެ. ފަހު، ހަމަކަށަވަރުން، ސުންނަތްވެގެންވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ. އެއަށްފަހު ތިމާ ބޭނުންނަމަ އެއަށްވުރެ ގިނައިން (އެބަހީ: ހަތަރުފަރާތް ފިޔަވައި) ކޮނޑުއަޅާހުރިކަމެވެ. ނުވަތަ އެހެން މީސްތަކުންނަށް ދޫކުރާހުރިކަމެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްޖި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދްރީގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {عُودُوا الْمَرِيضَ، وَامْشُوا مَعَ الْجَنَائِزِ، تُذَكِّرُكُمْ الْآخِرَةَ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްޖި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދްރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރައްވައެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ބަލިމީހުންނަށް ޒިޔާރަތްކުރާށެވެ. އަދި ޖަނާޒާއާއެކު ހިނގާފައި ދާށެވެ. (އެ ކަންކަން) ތިޔަބައިމީހުންނަށް އާޚިރަތް ހަނދާންކޮށްދޭނެހުއްޓެވެ.}

މިއީ ހަސަން، ޞަޙީޙް ރާވީންނަށް ސަނަދުތަކުން އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވުމުގައި ބަޔާންވެއެވެ.

(ރ) މައްޔިތާ ގެންދިއުން އަވަސްކުރުން:

މި ބާބުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްޖި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްޖަމާޢަތުގެ އަޞްޙާބުއްސުނަނާއި ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ބަޔާންވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {أَسْرِعُوا بِالْجِنَازَةِ، فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تُقَدِّمُونَهَا، وَإِنْ يَكُ سِوَى ذَلِكَ، فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11270 (372/17) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 2599 (221/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْأَمْرِ بِعِيَادَةِ الْمَرِيضِ، برقم: 6578 (532/3) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 145–(1119) (363/2،364) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2355 (685/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ فَضْلِ الصَّلاَةِ عَلَى الْجَنَازَةِ...، برقم: 1503 (378/5،379) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1001 (ص/308)

[2] الْبُخَارِيُّ،كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ السُّرْعَةِ بِالْجِنَازَةِ، برقم: 1315 (86/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْإِسْرَاعِ بِالْجَنَازَةِ، برقم: 50–

ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން މައްޔިތާ ވަޅުލުން އަވަސްކުރާހުނިކަމެވެ. ފަހެ، މައްޔިތާއީ ހެޔޮލަފާ ޞާލިޙުނަމަ، އެއީ އޭނާއަށްޓަކައި ތިޔަބައިމީހުން އިސްކުރަނީ ހެޔޮކަމަކަށެވެ. އަދި އޭނާއީ އެހެންމީހަކުނަމަ، އެއީ ތިޔަބައި މީހުންގެ ކަންދޮށުމަތިން އެއްލައިލެވޭ ނުބައި ކަމެކެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫބަކުރަތު (ނުފައިޢު ބިން އަލްޙާރިޘް) ގެ އަރިހުން [illegible]، އައްނަސާއީ، [illegible] [illegible] [illegible] ޙަދީޘްކުރައްވައިފައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﷺ، قَالَ: "لَقَدْ رَأَيْتُنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَإِنَّا لَنَكَادُ أَنْ نَرْمُلَ بِالْجِنَازَةِ رَمَلًا." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالبَزَّارُ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫބަކުރަތު (ނުފައިޢު ބިން އަލްޙާރިޘް) ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންނަމެން ޖަނާޒާއާއިގެން ހިނގައިގަތީ (ދުވެލިގެ ބާވަތުގެ ކުޑަކުޑަ) ހަމަހަދުކުރެވޭ އެއްވަރަކަށް އަވަސް ފިޔަވަޅުމަތީގައި ގެންދަމުން ތިމަންނާ ދުވާލައިވާމެވެ."

---

(944) (ص/651،652) ، وَأَبُوداوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْإِسْرَاعِ بِالْجَنَازَةِ، برقم: 3181 (91/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَاجَاءَ فِي الْإِسْرَاعِ بِالْجَنَازَةِ، برقم: 1015 (326/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، السُّرْعَةُ بِالْجَنَازَةِ، برقم: 1910 (42،41/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي شُهُودِ الْجَنَائِزِ، برقم: 1477 (455/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 7267 (208/12) ، وَابْنُ حِبَّانَ، برقم: كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، 3042 (315/7) وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْإِسْرَاعِ فِي الْمَشْيِ بِالْجَنَازَةِ، برقم: 6844 (32/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، فِي الْجَنَازَةِ يُسْرَعُ بِهَا إِذَا خُرِجَ بِهَا أَمْ لاَ، برقم: 11378 (220/7)

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْإِسْرَاعِ بِالْجَنَازَةِ، برقم: 3182 (92/5) ،وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، السُّرْعَةُ بِالْجَنَازَةِ برقم: 1913 (43/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20375 (10/34) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الجَنَائِزِ برقم: 1312 (501/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3044 (317/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْإِسْرَاعِ فِي الْمَشْيِ بِالْجَنَازَةِ، برقم: 6847 (33/4) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 924 (208/2) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 3695 (138/9)

އަލްބުޚާރީ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ "އައްތާރީޚު" މި ނަންކިޔުން ފޮތުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ مَحْمُودِ بْنِ لَبِيدٍ قَالَ: "أَسْرَعَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى تَقَطَّعَتْ نِعَالُنَا يَوْمَ مَاتَ سَعْدُ بْنِ مُعَاذٍ."[1] މާނައީ: "މަޙްމޫދު ބިން ލަބީދު ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޢުދު ބިން މުޢާޛުގެފާނު އަވަހާރަވި ދުވަހު އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޖަނާޒާއާއިގެން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހިނގެވިޔެއް ބާރުކަމުން ތިމަންމެންގެ ފައިވާންގެ ވަދުކަނޑައިގެން ދިޔައެވެ."

ފަތުޙުލްބާރީގައި ވެއެވެ. "މި ޙަދީޘްމަކުން ދޭހަވަނީ، މައްޔިތާ ގެންދިޔުމުގައި އަވަހަށް ގެންދިޔުން ބޭނުންކަމެވެ. ނަމަވެސް އޭގެސަބަބުން މައްޔިތާއަށް އެއްވެސް ގެއްލުމެއް ނުވަތަ ސަންދޯއް އުފުއްދާ މިންވަރަށް ނުވަތަ މައްޔިތާއާއެކު ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވާ މީހުންނަށްވެސް އެކަމުން އެއްވެސް އުނދަގުލެއް ޖެހޭފަދަ ކަމެއްކަމުގައި ވެގެންނުވާނެއެވެ. އެހެނީ އެއީ އިސްލާމްދީނުގެ ސާފުތާހިރު އުސޫލުތަކާއި އެއްވެސް މުސްލިމަކަށް އުނދަގޫކަމެއް ކުރިމަތި ނުކުރުމަށް ދީނުގައި އަންގަވާފައިވާ އެންގުމާ ޚިލާފު ކަމެކެވެ."[2]

އަލްޤުރްޠުބީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ޙަދީޘުގެ މަޤްޞަދަކީ މައްޔިތާ ވަޅުލަން ގެންދިޔުމުގައި ލަސްނުކުރުމެވެ. އަދި އެކަމުން [illegible] [illegible] [illegible] ލަސްލަހުންވެސް ނުގެންދިޔުމެވެ. އެއީ [illegible] ލަސްލަހުން ހިނގާފައި ގެންދިޔުމުގައި ބޮޑާކަމާއި ފަޚުރުވެރިކަން [illegible] އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ."

(ނ) ޖަނާޒާއާއިގެން ހިނގާފައި ދިޔުން:

ޖަނާޒާއާއިގެން ހިނގާފައި ދާއިރު، ސަންދޯކުގެ ކުރިމަތިން ނުވަތަ ފަހަތުން، ނުވަތަ ކަނާތްފަރާތާއި، ވާތްފަރާތުން، ސަންދޯކާ ކައިރިން ހިނގާފައި ދިޔުމުގައި އެންމެ މުސްތަޙައްބު ގޮތް ކޮބައިކަމާމެދު އިލްމުވެރިންގެމެދުގައި ޚިލާފު އުފެދިފައި ވެއެވެ. ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން، ނުވަތަ އިލްމުވެރިންގެ [illegible] [illegible]

---

[1] التَّارِيخُ الْكَبِيْرِ، بَابُ مَحْمُود، رقم: 1762 (402/7)

[2] فَتْحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الجَنَائِزِ، (قَوْلَهُ: اسْرَعُوا) (184/3)

ގޮތުގައި އެންމެ މޮޅުއިތުރުވެގެންވާ ގޮތަކީ، ސަންދޯކުގެ ކުރިމަތިން ހިނގާފައި ދިޔުމެވެ. އެހެނީ ރަސޫލު ﷲ ﷺ އާއި އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނު ސަންދޯކުގެ ކުރިމަތިން ހިންގަވާފައި ވަޑައިގަންނަވާކަމުގައިވާކަމަށްޓަކައެވެ. އަޙްމަދާއި، ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިން މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَأَبَا بَكْرٍ، وَعُمَرَ، يَمْشُونَ أَمَامَ الْجَنَازَةِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالْحُمَيدِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ''އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންގެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ އާއި، އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނު ޖަނާޒާގެ ކުރީގައި ހިންގަވާފައި ވަޑައިގަންނަވާތީ ތިމަންނާ ދުށިވަޑައިގަތީމެވެ.''

ހަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކެލައްވަނީ، މޮޅުއިތުރުވެގެންވަނީ ޖަނާޒާގެ ފަހަތުން ހިނގުމުންކަމުގައެވެ. އެއީ، ''އަލްމުއްތަބިޢު'' އަކީ ފަހަތުން ދިޔާކަމަށްވާތީއެވެ. އެހެނީ، ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުމަށް އަންގަވައި ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވި ބަސްފުޅުގައި އައިސްފައިވާ ''بِاتِّبَاعِ الْجَنَازَةِ'' ގެ ލަފުޒީ މާނަކަމުގައިވާ ޖަނާޒާއާ ތަބާވުން، ފުރިހަމަވާނީ ޖަނާޒާގެ ފަހަތުން ހިނގުމުންކަމަށް އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންގެއްވި އަނަސް ބިން މާލިކު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި އެއިން ކޮންމެގޮތެއްވެސް ރަނގަޅެވެ. އެއީ މިކުރިން އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘްތަކާއި މި ދެގޮތްވެސް ބަޔާންވެފައިވާތީއެވެ. އެ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ أَمَامَ الْجَنَازَةِ، برقم: 3179 (89/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ أَمَامَ الْجَنَازَةِ، برقم: 1007 (320/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، مَكَانُ الْمَاشِي مِنَ الْجَنَازَةِ، برقم: 1944 (56/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْمَشْيِ أَمَامَ الْجِنَازَةِ، برقم: 1482 (458/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4539 (138،137/8) ، وَ برقم: 6042 (229/10) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ أَمَامَ الجِنَازَةِ، برقم: 6857 (36،35/4) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ أَمَامَ الجِنَازَةِ، برقم: 1809 (429/2) ، وَالْحُمَيدِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 619 (513/1) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ مَعَ الْجَنَازَةِ، برقم: 1488 (332/5)

شُعْبَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {الرَّاكِبُ يَسيرُ خَلفَ الجْنَازَةِ، وَالْمَاشِي يَمْشِي خَلْفَهَا وَأَمَامَهَا، وَعَن يَمِينِهَا وَعَن يَسَارِهَا، قَرِيبًا مِنْهَا.}[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި މުޣީރަތު އިބްނު ޝުޢްބަތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {ސަވާރުވެގެން ޖަނާޒާއާއެކުގައިދާ މީހާ [illegible] ޖަނާޒާގެ ފަހަތުންނެވެ. ހިނގާފައިދާ މީހާ ޖަނާޒާގެ ކުރިމަތިން، ކަނާތްފަރާތުންނާއި ވާތްފަރާތުން ޖަނާޒާއާކައިރިން ހިނގާފައިދާހުރިކަމެވެ.}

މި އިންދޭހަވަނީ، ޖަނާޒާއާއެކު ދާދިޔުމުގައި ޖަނާޒާގެ ކުރިމަތިން ހިނގާފައި ދިޔުމާއި، ފަހަތުން ދިޔުމަކީ އެކަމުގައި [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible]، އެއިން [illegible] ގޮތެއްވެސް [illegible] އަދި އެކަމުގައި [illegible] [illegible] ކަމެއްކަމެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބްނު އަބްޒާގެ އަރިހުން އަލްބައިހަޤީއާއި، އިބްނުއަބީޝައިބާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، رضي الله عنه أَنَّ أَبَا بَكْرٍ، وَعُمَرَ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كَانَا يَمْشِيَانِ أَمَامَ الجِْنَازَةِ، وَكَانَ عَلِيٌّ رضي الله عنه يَمْشِي خَلْفَهَا، فَقِيلَ: لِعَلِيٍّ رضي الله عنه إِنَّهُمَا يَمْشِيَانِ أَمَامَهَا، فَقَالَ: "إِنَّهُمَا يَعْلَمَانِ أَنَّ الْمَشْيَ خَلْفَهَا أَفْضَلُ مِنَ الْمَشْيِ أَمَامَهَا كَفَضْلِ صَلَاةِ الرَّجُلِ فِي جَمَاعَةٍ عَلَى صَلَاتِهِ فَذًّا، وَلَكِنَّهُمَا سَهْلَانِ يَسْهُلَانِ لِلنَّاسِ." (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالبَزَّارُ، وَالطَّحَاوِيُّ) [2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބްނު އަބްޒާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ދެކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނު ޖަނާޒާގެ ކުރިމަގައި ވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢަލީގެފާނު ޖަނާޒާގެ ފަހަތުން ވަޑައިގަންނަވައެވެ. ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުގައި

---

[1] **ނޯޓް:** މީގެކުރިން، "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]." މި [illegible] މި ޙަދީޘް [illegible] [illegible] [illegible]. "[illegible]"

[2] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى،كِتَابُ الجَْنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ خَلْفَهَا، برقم: **6868** (38/4) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الجَْنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ أَمَامَ الجَْنَازَةِ، برقم: **6263** (446،445/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، مَنْ كَانَ يحب المشي خلف الجنارة، برقم: **11353** (213،212/7) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **497** (137،136/2) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، كِتَابُ الجَْنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ فِي الجَْنَازَةِ أَينَ يَنبَغِي أَن يَكُونَ مِنهَا، برقم: **2762** (483/1)

ދެންނެވުނެވެ. އެ ދެބޭކަލުން ހިންގަވައި ވަޑައިގަންނަވަނީ ޖަނާޒާގެ ކުރީގައެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޖަނާޒާގެ ކުރީގައި ހިނގާފައި ދިއުމަށްވުރެ ޖަނާޒާގެ ފަހަތުން ހިނގާފައި ދިއުން މީހަކު އެކަނިހުރެ ކުރާ ނަމާދަށްވުރެ އޭނާ ޖަމާޢަތުގައިކުރާ ނަމާދުފަދައިން ބޮޑުއިތުރުވެގެންވާކަން އެ ދެބޭކަލުންވެސް ދެނެވަޑައިގެންވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެ ދެބޭކަލުންނީ ކަންކަމުގެ ފަސޭހަކޮށް ހިޔާލު ކުރައްވާ ދެ ބޭކަލުންނެވެ. މީސްތަކުންނަށް ފަސޭހަކޮށްދެއްވާ ދެބޭކަލުންނެވެ.”

އަލްޙާފިޡު (އިބްނުޙަޖަރު) ވިދާޅުވިއެވެ. “މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ.”[1]

ޖަނާޒާއާ އެކުގައިދާ ދިއުމުގައި ސަވާރުވެގެން ދިއުން ދަންނައެ! ޢުޒުރަކާ ގައިގެންނުވި އެއީ މަކްރޫހުކަމުގައި ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ދެކެލައްވައެވެ. އަދި ވަޅުލައި ނިމިގެން އެނބުރިއައުމުގައި އެއީ މަކުރޫހު ކަމެއްނޫންކަމަށް އެ ބޭކަލުން ދެކެލައްވައެވެ. މި ބާވަތުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނުންނަށް اللهُ ރުއްސެވުން ލެއްވި ޘައުބާންގެ އަރިހުން، އަބޫދާވޫދާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވައި އެއީ އައްޝައިޚާނި (އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު) ގެ ޝަރުޠާއެއްގޮތަށް ޞައްޙަ ރިވާޔަތެއްކަމުގައި އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. عَنْ ثَوبَانَ ؓ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أُتِيَ بِدابَّةٍ وَهُوَ مَعَ الجْنَازَةِ، فَأَبَى أَن يَرْكَبَهَا، فَلَمَّا انْصَرَفَ أُتِيَ بِدَابَّةٍ فَرَكِبَ، فَقِيلَ لَهُ، فَقَالَ: {إِنَّ الْمَلاَئِكَةَ كَانتْ تَمْشِي، فَلَمْ أَكُنْ لِأَرْكَبَ وَهُم يَمْشُونَ، فَلَمَّا ذَهَبُوا رَكِبْتُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނުންނަށް اللهُ ރުއްސެވުން ލެއްވި ޘައުބާންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޖަނާޒާއަކާއެކުގައި ވަޑައިގަންނަވަނިކޮށް އެކަލޭގެފާނުންނަށް ސަވާރުވުމަށް ގެނެވުނެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އެއަށް ސަވާރުވެވަޑައިގަތުން އިންކާރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، (މައްޔިތާ ވަޅުލައިނިމިގެން)

---

[1] فَتْحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الجْنَائِزِ، (قَولَهُ: بَابُ السُّرْعَةِ بِالجْنَازَةِ) (183/3)

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الجْنَائِزِ، بَابُ الرُّكُوبِ فِي الجْنَازَةِ، برقم: 3177 (87/5) ، وَالحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الجْنَائِزِ، برقم: 1315 (502/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجْنَائِزِ، بَابُ الرُّكُوبِ عِنْدَ الاِنْصِرَافِ مِنَ الجْنَازَةِ، برقم: 6854 (35/4)

އެނބުރި ވަޑައިގެންވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެއަރިހަށް ސަވާރީއެއް ގެނެވުނެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު އެއަށް ސަވަރުވެވަޑައިގަތެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ސުވާލު ދެންނެވުނެވެ. (އެބަހީ: ކުރިން ސަވާރުވެވަޑައިނުގެންފައި އެނބުރި ވަޑައިގަންނަވަމުން ސަވާރުވެވަޑައިގަތީ ކީއްވެތޯ ދެންނެވުނެވެ.) ދެން، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ޖަނާޒާއާއިގެން (ވަޅުލުމަށްޓަކައި) ދިޔަހިނދު މަލާއިކަތުން (ޖަނާޒާގެ ފަހަތުން) ހިނގަވަމުން ވަޑައިގަތުމުއެވެ. އެ ބޭކަލުން ހިނގަވާފައިވަޑައިގަންނަވާހިނދު ތިމަންކަލޭގެފާނު ސަވާރުވެވަޑައިގެން ވަޑައިނުގެންނަވާނީމެވެ. ދެން، އެބޭކަލުން އެނބުރި ވަޑައިގެންހިނދު ތިމަންކަލޭގެފާނު ސަވާރުވެވަޑައިގަތީއެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޖާބިރު ބިން ސަމުރަތުގެއަރިހުން އަތްތިރުމިޒީ ރިވާކުރައްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ﵁ "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اتَّبَعَ جَنَازَةَ أَبِي الدَّحْدَاحِ مَاشِيًا، وَرَجَعَ عَلَى فَرَسٍ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޖާބިރު ބިން ސަމުރަތުގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އަބުއްދަޙްދާޙުގެ ޖަނާޒާގައި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބައިވެރިވެވަޑައިގެން ހިނގަވާފައި ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ޖަނާޒާއިން ނިމިވަޑައިގެން އެނބުރި ވަޑައިގެންނެވީ އަހަކަށް ސަވާރުވެ ވަޑައިގެންނެވެ."

އަތްތިރުމިޒީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިއީ، ޙަސަން އަދި ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ."

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ رُكُوبِ الْمُصَلِّي عَلَى الْجَنَازَةِ إِذَا انْصَرَفَ، برقم: 89–(965) (ص/664) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الرُّكُوبِ فِي الْجَنَازَةِ، برقم: 3178 (88/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ، برقم: 1014 (325/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الرُّكُوبُ بَعْدَ الْفَرَاغِ مِنَ الْجَنَازَةِ، برقم: 2026 (86،85/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20834 (424/34) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الطَّهَارَة، بَابُ طَهَارَةِ عَرَقِ الدَّوَابِّ وَلُعَابِهَا، برقم: 1204 (386/1) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الرُّكُوبِ مَعَ الْجَنَازَةِ، برقم: 6285 (454،453/3)

(އަލްމުޣީރަތު ބިން ޝުޢުބަތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ) މީގެކުރިން އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘްފުޅުގައި {الرَّاكِبُ يَمْشِي خَلْفَهَا.} މާނައީ: {ސަވާރުވެގެންވާ މީހާ ދާންވީ ޖަނާޒާގެ ފަހަތުންނެވެ.} މިފަދައިން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްފުޅުކުރައްވާފައި ވުމާއެކު، ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވާމީހާ ސަވާރުވެގެން ދިޔުމަކީ މަކުރޫހަ ކަމެއް ކަމުގައި މިމާނަގައި ބަޔާންވެފައިވުމަކުން އެއްވެސް ތަޢާރުޟެއް ނުވެއެވެ. އެހެނީ، ކުރިން ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘާ މަކުރޫހަކަމެއް ކަމުގައިވުމާއެކުވެސް ސަވާރުވެގެން ޖަނާޒާއާއެކު ދިޔުމަކީ ހުއްދަކަމެއްކަން ދޭހަވާ ޙަދީޘެކެވެ.

ޙަނަފީމަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން [illegible] ސަވާރުވެގެން ޖަނާޒާއާއެކު ދިޔުމަކީ މައްސަލައެއް ނޫނެވެ. [illegible] [illegible] ސަވާރުނުވެ ހިނގާފައި ދިޔުމެވެ. އަދި ސަވާރުވެގެން ދާނަމަ އެ މީހަކު ދާނީ ޖަނާޒާގެ ފަހަތުންނެވެ. އެއީ، (އަލްމުޣީރަތު ބިން ޝުޢުބަތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ) ކުރިން ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘްފުޅުގައިވާ ފަދައިންނެވެ.

ސަވާރުވެގެން ޖަނާޒާއާއެކު ދިޔުމާ ގުޅޭގޮތުން އަލްޚައްޠާބީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”ސަވާރުވެގެން ޖަނާޒާއާއެކު ދާމީހަކު ދާނީ ޖަނާޒާގެ ފަހަތުންކަމާމެދު ޢިލްމުވެރިންގެ އެއްވެސް ޚިލާފެއްވާކަން ތިމަންނާއަށް އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ.“[1]

ޖަނާޒާއާއެކު ކުރުން މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަންކަން

ޖަނާޒާއާއެކު ދާއިރުގައި އަންނަނިވި ކަންކަމުގެތެރެއިން ކަމެއްކުރުން މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ.

(ހ) އަޑުގަދަކޮށް އެއްވެސް އެއްޗެއް ކިޔުން:

ޖަނާޒާއާއެކު ދާއިރުގައި އެއްވެސް ދުޢާއެއް، ނުވަތަ ޛިކުރު ޤުރުއާނުގެ މިންވަރެއް ނުވަތަ އެހެން އެއްޗެއްވިޔަސް ކިޔުމުގައި އަޑުގަދަކޮށް ކިޔުމަކީ މަކުރޫހު ވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. رَوَيْنَا عَن قَيسِ بْنِ عَبَّادٍ، أَنَّهُ قَالَ: "كَانَ

---

[1] مَعَالِمُ السُّنَنِ لِلْخَطَّابِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، وَمِن بَابِ الْمَشْيِ أَمَامَ الْجَنَازَةِ، (308/1)

أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَكْرَهُونَ رَفْعَ الصَّوتِ عِندَ ثَلاَثٍ: عِندَ القِتَالِ، وَعِندَ الْجَنَائِزِ، وَعِندَ الذِّكْرِ." (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَابْنُ الْمُنذِرُ) [1] (ޞަޙީޙް [illegible]) ޤައިސް ބިން ޢައްބާދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުން ތިން ވަގުތެއްގައި އަޑުހަރުކުރުން އެއްވެސް އެއްޗެއްހިތުން މަކުރޫހުކަމުން ދެކެވޮޑިގެންވައެވެ. (އެއީ) ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައްޔާއި، ޖަނާޒާއާއިގެން ހިނގުމުގައްޔާއި، ޛިކުރާއި ކިޔަވާއިރުގައެވެ.“

ޖަނާޒާގެ ފަހަތުންދާ ކިޔުމުގައި "اسْتَغْفِرُوا لَهُ." ”ތިޔަބައިމީހުން އޭނާއަށް ފާފަ ފުއްސެވުމަށް އެދި ދަންނަވާށެވެ.“ މިފަދަ ބަހެއް ބުނުންވެސް ސަޢީދު ބިން މުސައްޔިބާއި، ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރާއި، އަލްޙަސަނުލް ބަޞްރީއާއި، އިބްރާހީމުލް ނަޚަޢީއާއި، އަޙްމަދާއި، އިސްޙާޤު ބިން ރާހަވައިހި ދެކެވަޑައިގަންނަވާކަމުގައި މަކުރޫހަ ވެގެންވެއެވެ. އަލްއައުޒާޢީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ އެއީ ބިދުޢައެއްކަމަށެވެ.[2]

ފުޟައިލް ބިން ޢަމްރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. قَالَ فُضَيلُ بْنُ عَمْرٍو : بَينَا ابْنُ عُمَرَ فِي جَنَازَةٍ، إِذْ سَمِعَ قَائلًا يَقُولُ: اسْتَغْفِرُوا لَهُ، غَفَرَ اللهُ لَهُ، فَقَالَ ابْنُ عُمَرُ، لاَ غَفَرَ اللهُ لَكَ. ފުޟައިލް ބިން ޢަމްރު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއް) ފަހަރަކު ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން (ޢަބްދު ﷲ ގެފާނު) ޖަނާޒާއެއްގައި ބައިވެރިވެވަޑައިގަތެވެ. ދެން، ބުނާމީހަކު "اسْتَغْفِرُوا لَهُ، غَفَرَ اللهُ لَهُ." ”ތިޔަބައިމީހުން އޭނާއަށް ފާފަ ފުއްސެވުމަށް އެދި ދަންނަވާށެވެ. ﷲ ތަޢާލާ އޭނާގެ ފާފަފުއްސަވާށިއެވެ.“ މިފަދައިން ބުނިއިރު އެ ކަލޭގެފާނު އިވިވަޑައިގަތެވެ. ދެން، އެ

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى،كِتَابُ السِّيَرِ، بَابُ الصَّمْتِ عِنْدَ اللِّقَاءِ، برقم: 18466 (258/9) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي رَفْعِ الصَّوْتِ فِي الْجِنَازَةِ، برقم: 11313، 11314 (201/7)، وَفِي كِتَابِ فَضَائِلِ القُرْآنِ، مَن كَرِهَ رَفْعِ الصَّوتِ وَاللَّغْطِ عِندَ قِرَاءَةِ القُرْآنِ، برقم: 30800 (524/15) ، وَفِي كِتَابِ السِّيَرِ، رَفْعُ الصَّوْتِ فِي الْحَرْبِ، برقم: 34104 (117/18) ، وَابْنُ الْمُنذِرُ فِي الأَوسَطِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، ذِكْرُ خَفْضِ الصَّوتِ عِندَ حَمْلِ الْجَنَازَةِ، برقم: 3034 (422/5)

[2] ذَكَرَهُ ابْنُ الْمُنذِرِ فِي الأَوسَطِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، ذِكْرُ خَفْضِ الصَّوتِ عِندَ حَمْلِ الْجَنَازَةِ، تَحْتَ رقم: 3034 (422/5)

ކަލޭގެފާނު މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. "لاَ غَفَرَ اللهُ لَكَ." "اللهُ ތަޢާލާ ކަލޭގެ ފާފަ ނުފުއްސަވާނެއެވެ." [1]

އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަންނާށެވެ! އިސްވެދިޔަ އައްސަލަފުން ޢަމަލުކުރައްވާފައިވާ ގޮތަކީ، ޖަނާޒާއާއިގެން ހިނގާފައިދާ ދިޔުމުގައި މަޑުމައިތިރިކަމާއި، ހަނުހިމޭންކަން އިޚްތިޔާރުކުރެއްވުމެވެ. ދުޢާއެއް ނުވަތަ އެހެން އެއްވެސް އެއްޗެއް ކިޔުމުގައި އަޑުހަރުނުކުރެއްވުމެވެ. އެހެނީ، ހަނުހިމޭންކަމާއި މަޑުމައިތިރި ކަމަކީ އެވަގުތާ އެންމެ އެކަށޭނަ ގޮތެވެ. ތިމަތިމާމެންގެ ފިކުރުތައް އެހެން ފަރާތްފަރާތަށް ނުގޮސް ޖަނާޒާގެމައްޗަށް ވިސްނައި ފިކުރުކުރުމަށް އެ ވަގުތާ އެކަށީގެން އޮތް އެންމެ ފުރިހަމަގޮތެވެ. އެއީ އެވަގުތު ބޭނުންވާއެންމެ މުހިއްމުކަމެވެ. ކިރިޔާ ޤުރްއާނާއި އެހެނިހެން ދުޢާތައް ހަރުއަޑުން ކިޔަމުން ޖަހާފައި ކަންކުރާގޮތަށް، އެފަދަގޮތަކަށް ޢަމަލުކުރުމަކީ ޖަނާޒާއާއިގެންވެސް އަނބުރާނުހާމީހުންގެ ޙައްޤުގައިވެ. އިޖުމާޢުން ސާބިތުވެގެންވާ އެއީ ކުރުން ޙައްދުފަހަނަޅާ ބާރުގެ ކަމެކެވެ."

އެކިއެކި ރިވާޔަތްތަކުގައިވެސް އަލްޙަސަނުލް ބަޞަރީ ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. އަސްޙާބުން ދިނަށް އިބްނު ހަޖާ ފޮތެއްގައި ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަންނާށެވެ! ޖަނާޒާއާއިގެން ދިޔުމުގައި ހަރުއަޑުން ކިޔުމަކީ ސުންނަތާ ޚިލާފު ކަމެކެވެ. ޖަނާޒާއާއިގެން ގޮސް ނުހުރެ ބަލިމީހާ ގޯސްވެގެން ކަށްވަޅަށް ވައްދާނީ ދިހަގޮތުގައި ދާ ނުވަތަ އަދި ކުރުމުގެ ކަލާމުތަކާ ކިޔަވާ ހަރުކޮށް ކުރާ ކަމެކެވެ. اللهُ ހަޔާތްކޮށްދެއްވާ ކަމެއްގައި

---

[1] ނޯޓް: [illegible]
عَبْدُ الرَّزَّاقِ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ النَّعْشِ وَالإِسْتِغْفَارِ، برقم: 6243 (439/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَا قَالُوا؛ فِي الرَّجُلِ يَقُولُ خَلْفَ الْمَيِّتِ: اسْتَغْفِرُوا لَهُ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُم، برقم: 11304 (199/7) "ތަޚްރީޖު"

އެއްވެސް ޚިލާފެއް ކުރަންބޭނުން ވިޔަސް އޭނާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށްވެފައިވާފަދައިން ސިއްރުން ކިޔާދީފައިވާކަމެވެ. މިފަދަކަންތައްތައް މިސްކީނުން ހަދައިދިން ދުޢާތަކާއި ޒިކުރުން ކިޔަވަމުން ޖަނާޒާއާއިގެން ދާ ދިއުމަކީ ދީނުގައި އަޞްލެއް އުފެދިގެންއައިސްފައިވާ ބިދުޢައެކެވެ. އެއީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި، އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާއި ތާބިޢީބޭކަލުންނާއި، ތަބަޢު ތާބިޢީންގެ ޒަމާނުގައި އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު ކުރައްވާ ކަމެއްނޫނެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެއީ މަނާކުރުން ކަންތައްތަކުންވެސް ތަޢުލީމުދެވޭނެ ކަމެވެ.“

(ރ) ޖަނާޒާއާއެކު އަލިފާނުގެ އެއްވެސް އެއްޗެއް ގެންދިއުން:

ޖަނާޒާއާއިގެން ދާދިޔުމުގައި އަލިފާން ގެންދިއުމަކީ ޖާހިލިއްޔަ ޒަމާނުގެ ކަމެކެވެ. އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. ”މިކަމަށް ޢިލްމުވެރިންގެ ފަރާތުން ނުރުހުން ހުރިކަމާއި އެކަމަކީ އެއީ އެންމެ ޢިލްމުވެރިން އެކަމަށް އިއްތިފާޤުވެފައިވާ ކަމެކެވެ.“ [1]

އަލްބައިހަޤީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”އެ އެންމެބޭކަލުން ރިވާކުރައްވަމުން ދަނީ اللهُ ރުއްސެވުންލިބިވި ޢާއިޝާގެފާނާއި، ޢުބާދާ ބިން ޞާމިތުގެފާނާއި، އަބޫހުރައިރާގެފާނާއި، އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެފާނާއި، އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ދަރިކަނބަލުން އަސްމާގެފާނާއި، މި އެންމެ ބޭކަލުންނާއި ކަނބަލުންގެ ވަސިއްޔަތުގައި "أَن لاَّ تَتَّبِعُونِي بِنَارٍ." (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ) [2] ”ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންގެ ޖަނާޒާގެފަހަތުން އަލިފާން ނުގެންދަވާށެވެ.“ މިފަދައިންނެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލިބިވި އަބޫމޫސާ އަލްއަޝްޢަރީގެ ޙަދީޘުން އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي بُرْدَةَ قَالَ: "أَوْصَى أَبُو مُوسَى ﷺ حِينَ حَضَرَهُ الْمَوْتُ فَقَالَ: [إِذَا انْطَلَقْتُمْ بِجِنَازَتِي فَأَسْرِعُوا بِهِ الْمَشْيَ، وَلَا تَتَّبِعُونِي بِمِجْمَرٍ، وَلَا تَجْعَلُنَّ عَلَى لَحْدِي شَيْئًا يَحُولُ بَيْنِي وَبَيْنَ التُّرَابِ، وَلَا تَجْعَلُنَّ عَلَى قَبْرِي بِنَاءً، وَأُشْهِدُكُمْ أَنِّي بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ حَالِقَةٍ، أَوْ سَالِقَةٍ، أَوْ خَارِقَةٍ.] قَالُوا لَهُ: سَمِعْتَ فِيهِ شَيْئًا؟ قَالَ: [نَعَمْ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ.] (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه،

---

[1] الأَوْسَطُ لابْنِ الْمُنْذِرِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، جُمَّاعُ أَبْوَابِ الأَكْفَانِ، (400/5)

[2] الْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ لَا يُتْبَعُ الْمَيِّتُ بِنَارٍ، برقم: 6654 (554/3)

وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "(އަބޫމޫސަލް އަޝްޢަރީގެ ދަރިކަލުން) އަބޫބުރުދަތު، (އަލްޙާރިޘު) ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (ތިމަންގެބައްޕާ) އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހުންލެއްވި އަބޫމޫސަލް އަޝްޢަރީ (ޢަބްދުﷲ ބިން ޤައިސް) އަވަހާރަވުމުގެ ވަގުތުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވަޞިއްޔަތްކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންގެ ޖަނާޒާއާއިގެން ދާ ހިނގުމުގައި އަވަހަށް ގެންދާށެވެ. އަދި ތިމަންގެ ޖަނާޒާއާއެކުގައި އެއްވެސް ދުންއިބައެއް (ހަދަ އަލިފާނެއް) ނުގެންދާށެވެ. އަދި ތިމަންގެ ކަށްވަޅުގައި ހަށިގަނޑުގައި ބިމުގެވިލިގަނޑާ ހުރަސްއަޅާފަދަ އެއްވެސް އެއްޗެއް ނުބާއްވާށެވެ. އަދި ތިމަންނާގެ ކަށްވަޅުމަތީގައި އެއްވެސް ބިނާއެއް ނުހަދައިދޭށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ހެކިކޮށް ތިމަން ބުނަމެވެ. މުސީބާތުގެވަގުތުގައި ބޮލުގެ އިސްތަށިތައް ކޮށައި ނުވަތަ ބޯ ބާލާ ކޮންމެ މީހަކާއި، ގަދައަޑުން ރޮއި ހަޅަހަޅާ ކޮންމެމީހަކާއި، ހެދުންފަޅައިލާ ކޮންމެ މީހެއްގެކިބައިން ތިމަންނަ ބަރީއަވެގެންވަމެވެ.) އެ ކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވުނެވެ. މިކަ ކަންކަމާމެދު ކަލޭގެފާނު އެއްވެސް އެއްޗެއް އަޑުއައްސަވާފައި ވޭތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. (އާނއެކެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހުން މިކަން އަޑުއިވިފައެވެ.)"

މައްޔިތާ ރޭގަނޑު ވަޅުލުން ޖާއިޒުކަމުގައި އެބައިމީހުން ބަޔާންކުރާ އަދިކަމެއް ތިރީގައިވާ ހަދީޘުން ނިމިގެންދެއެވެ. އެ ދަރިކަލުންނަށް ﷲ ރުހުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ قَبْرًا لَيلاً، فَأُسْرِجَ لَهُ سِرَاجٌ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَابْنُ مَاجَه)[2] މާނައީ: "އެ ދަރިކަލުންނަށް ﷲ ރުހުންލެއްވި

---

[1] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْجِنَازَةِ لَا تُؤَخَّرُ إِذَا حَضَرَتْ وَلَا تُتْبَعُ بِنَارٍ، برقم: 1487 (460/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 19547 (317/32) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3150 (422،421/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ لَا يُتْبَعُ الْمَيِّتُ بِنَارٍ، برقم: 6654 (554/3)

[2] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الدَّفْنِ بِاللَّيلِ، برقم: 1057 (363/3) ،وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْأَوْقَاتِ الَّتِي لَا يُصَلَّى فِيهَا عَلَى الْمَيِّتِ وَلَا يُدْفَنُ، برقم: 1520 (481،480/2)

ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ރޭގަނޑެއްގައި މީހަކު ވަޅުލުއްވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނަށްޓަކައި ބައްތިއެއް ދިއްލައި އަލިކުރެވުނެވެ." މި ޙަދީޘަކީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމުގައި އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ.

(ނ) ޖަނާޒާގެ ފަހަތުންދާ މީހުން އިށީނުން:

މުސްލިމުންގެ ކޮންޑުމަތިން، (ނުވަތަ މައްޔިތާ އުފުއްލައިގެން ގެންދާ އެއްޗަކުން) ބާލައި ބިންމަތީގައި ނުވަތަ އެކަމަށް ޚާއްޞަކޮށްފައިވާ ތަނެއްގައި ބެހެއްޓުމުގެކުރިން ޖަނާޒާއެއްގެ ފަހަތުންދާ މީހާ އިށީނުމަކީ މަކްރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

އަލްބާނީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މުސްލިމުންގެ ކޮންޑުމަތިން މައްޔިތާ ބިމުގައިބެހެއްޓެންދެން ޖަނާޒާއެއްގެ ފަހަތުންދާ މީހާ ނުއިށީންނަހުރިކަމެވެ. އޭގެ ކުރިން މީހާ އިށީނދެއްޖެނަމަ، އެ މީހާ ތެދުވުމަށް އަމުރުކުރުން ހުއްޓެވެ." އެއަށްފަހު މި މައްސަލައާ ގުޅުންހުރި ޙަދީޘެއް އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންފައްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދްރީގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {إِذَا رَأَيْتُمُ الجَنَازَةَ، فَقُومُوا، فَمَنْ تَبِعَهَا فَلاَ يَقْعُدْ حَتَّى تُوضَعَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންފައްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދްރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ: مَنْ تَبِعَ جَنَازَةً، فَلاَ يَقْعُدُ حَتَّى تُوضَعَ عَنْ مَنَاكِبِ الرِّجَالِ، فَإِنْ قَعَدَ أُمِرَ بِالْقِيَامِ، برقم: 1310 (85/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 77–(...) (ص/660) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 1043 (352/3،353) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْأَمْرِ بِالْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 1917 (44/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 11195 (289/17) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجِنَازَةِ، برقم: 6872 (40/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 183–(1157) (386/2) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2304 (643/3،644) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي الرجل يَكُونُ مَعَ الْجِنَازَةِ مَنْ قَالَ لاَ يَجْلِسُ حَتَّى تُوضَعَ، برقم: 116031 (280/7،281) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 1485 (328/5)

އެ ސަޙާބީފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޖަނާޒާއެއް ގެންދެވޭތަން ފެނިއްޖެނަމަ ކޮޅަށް ތެދުވާށެވެ. ފަހެ، ޖަނާޒާއާ ތަބާވެގެންދާ މީހާ (ދަންނާށެވެ! މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުމަތިން ނަގައި) ސަންދޯއް ނުވަތަ އަރިގަނޑު ބެހެއްޓިއްޖައުމަށް ދާންދެން ނުއިށީންނަހުރިކަމެވެ.}"

އަބޫސަޢީދުލް މަޤްބުރީ (ކައިސާން) ގެ މަގުން ރިވާކުރެވިގެންވާ ޙަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ:"كُنَّا فِي جَنَازَةٍ، فَأَخَذَ أَبُو هُرَيْرَةَ ﵁ بِيَدِ مَرْوَانَ فَجَلَسَا قَبْلَ أَنْ تُوضَعَ، فَجَاءَ أَبُو سَعِيدٍ ﵁ فَأَخَذَ بِيَدِ مَرْوَانَ، فَقَالَ: [قُمْ، فَوَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمَ هَذَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَانَا عَنْ ذَلِكَ.] فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ [صَدَقَ.]" (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އަބޫސަޢީދުލް މަޤްބުރީ (ކައިސާން) ގެ ދަރިކަލުން ސަޢީދުލް މަޤްބުރީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ސަޙާބީފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. (ތިމަންގެ ބައްޕާ ވިދާޅުވިއެވެ.) އެއްފަހަރަކު ތިމަންނާ ޖަނާޒާއެއްގައި ބައިވެރިވީމެވެ. ފަހެ، އެ ސަޙާބީފުޅާ ﷲ ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫހުރައިރާ ގެތުން، މަރުވާންގެ އަތްޕުޅުގައި ހިފުއްވައިގެން މައްޔިތާ ބާއްވުމުގެކުރިން އޭގެ ދެކަލުން އިށީންދެވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، (އަބޫސަޢީދު) އެ ސަޙާބީފުޅާ ﷲ ރުއްސުން ޚުދްރީ އަބޫސަޢީދު (އަލްޚުދުރީ) ވަޑައިގެން މަރުވާންގެ އަތްޕުޅުގައި ހިފުއްވައި ވިދާޅުވިއެވެ. (ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާށެވެ. ﷲ ގަސަމްކޮށް ވިދާޅުވަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްރަސޫލާ ﷺ މިކަންތައް (އެބަހީ: ޖަނާޒާބާއްވުމުގެކުރިން ފަހަތުންދާމީހުން އިށީނުން) ތިމަންމެންނަށް ނަހީކުރެއްވިކަން މި ސަޙާބީފުޅު (އެބަހީ: އަބޫހުރައިރާގެފާނު) ދެނެވަޑައިގަންނަވާ ހެއްޔެވެ. ފަހެ، އަބޫހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއީ ތެދުބަހެކެވެ.)"

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابٌ: مَتَى يَقْعُدُ إِذَا قَامَ لِلْجَنَازَةِ؟ برقم: 1309 (85/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجِنَازَةِ، برقم: 6873 (40/4)

މިއީ އަލްބާނީގެ ރިވާޔަތްކުރުމުގައި ހަދީޘެކެވެ.[1] އަލްބާނީގެ އިތުރުން ގެންނަވާފައި ވެއެވެ.

عَنِ الْعَلَاءِ بْن عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ شَهِدَ جِنَازَةً صَلَّى عَلَيْهَا مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ، فَذَهَبَ أَبُو هُرَيْرَةَ مَعَ مَرْوَانَ حَتَّى جَلَسَا فِي الْمَقْبَرَةِ، فَجَاءَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ، فَقَالَ لِمَرْوَانَ: أَرِنِي يَدَكَ فَأَعْطَاهُ يَدَهُ فَقَالَ: قُمْ، فَقَامَ، ثُمَّ قَالَ مَرْوَانُ: لِمَ أَقَمْتَنِي؟ فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا رَأَى جِنَازَةً قَامَ حَتَّى يَمُرَّ بِهَا وَيَقُولُ: {إِنَّ الْمَوْتَ فَزَعٌ.} فَقَالَ مَرْوَانُ: أَصَدَقَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَمَا مَنَعَكَ أَنْ تُخْبِرَنِي؟ قَالَ: [كُنْتَ إِمَامًا فَجَلَسْتَ فَجَلَسْتُ.]" (رَوَاهُ الْحَاكِمُ، وَأَبُويَعْلَى)[2]

قَالَ: "هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ بِهَذِهِ السِّيَاقَةِ."

މާނައީ: "އަލްޢަލާއު ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާން އޭނާގެ ބައްޕާ (ޢަބްދުއް ރަޙްމާން ބިން ޔަޢުޤޫބު)[3]ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ. (މަރުޙޫމްގެ ޖަނާޒާއަކަށް) މަރުވާން ބިން

---

[1] **ނޯޓު:** "ރިވާކުރެއްވެއްސެވި" ގައި މި ހަދީޘް ރިވާކުރެވިފައިވަނީ، "وَرُوِيَ عَن سَعِيدٍ الْمقَبُرِي عَن أَبِيهِ" "އަދި ސައީދުލް މަޤްބުރީ އޭނާގެ ބައްޕާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެވިގެންވާ ހަދީޘެއްގައި ވެއެވެ." މިފަދައިން "صِيغَة التَّمْرِيضِ" "ބަލި ސީޣާ" އިންނެވެ. ނަމަވެސް "ރިވާކުރެއްވެއްސެވި" ގައި ގެންނަވާފައިވާ ފުރަތަމަ އިބާރާތަކީ، އަލްބާނީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ސައްހަ ހަދީޘެކެވެ. މި މައްސަލާ ގެންނަވާ ހަދީޘް އަލްބާނީގެ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް އެއީ ދެވަން އެހެން ސަނަދަކުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘެކެވެ. އެގޮތަށް ކުރެއްވުމުގެ ވާހަކަ މި ތަރުޖަމާގައި ލިޔެފައިވާ ދެވަނަ އިބާރާތުގައިވެސް، ދެކި ހަދީޘް އެކަމަކީ އަލްބާނީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޒަޢީފެވެ. އަލްބާނީގެ އިތުރުން އަޙްމަދުވާ ވެސް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "މުތަރުޖިމު"

[2] الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: **1320 (1/503)** ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **615–(6455) (11/339)**

[3] **ނޯޓު:** އަލްޢަލާއު ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ، އެކަކުގެ ނަމަކީ ބައްޕާ ޢަބްދުއް ރަޙްމާން ބިން ޔަޢުޤޫބެވެ، ކާފި ޔަޢުޤޫބު އަލްޖުހަނީއެވެ، މި ތިން ބަޔަކުވެސް ތާބިޢީ ޘިޤާތުންނެވެ. އުމަރުގެ ދާއިރާ، ޙުރައިފާ ބިންތު ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ އަރިހުން ޔަޢުޤޫބު އަލްޖުހަނީ ހަދީޘް ރިވާކުރައްވައެވެ. ބައްލަވާ! "ތަހްޒީބުއް ތަހްޒީބު" ތަރުޖަމާ ނަންބަރު:770 (11/399) ، ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ ދަރިކަލުން، އަބޫޝިބްލު ޢުޘްމާނާއި، އިބްނު އަޙްމަދުގެ ދަރިކަލުން، އިބްނު ޢުމަރުގެ ދަރިކަލުން، ޙަދީޘްގެ ރިވާކުރައްވާ ހާލުގެ އަރިހުން އަބޫ ޢަބްދުއް ރަޙްމާން ބިން ޔަޢުޤޫބު ހަދީޘް ރިވާކުރައްވައެވެ. ބައްލަވާ! "ތަހްޒީބުއް ތަހްޒީބު" ތަރުޖަމާ ނަންބަރު:584 (6/301) ، އިބްނު ޢުމަރުގެ ދަރިކަލުން، އަބޫސަޢީދުގެ އަރިހުން އަލްޢަލާއު ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާން ހަދީޘް ރިވާކުރައްވައެވެ. ބައްލަވާ! "ތަހްޒީބުއް ތަހްޒީބު" ތަރުޖަމާ ނަންބަރު:335 (8/186) "މުތަރުޖިމު"

ބަޔަކު އިމާމުވެ އެ ނަމާދުކުރެއްވި ޖަނާޒާއެއްގައި ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާ (އެބަހީ: ޢަބްދުއް ރަޙްމާން ބިން ޢައުފު) ބައިވެރިވެލެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެއިރުން އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ދުއްސުންގެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނު މަގުމަތީގައި ވަޅިއަށް ބަހުއްޓަވާފައި ބާކީ ދަރަވާން އިރިޔާދަވަޅުއިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ދުއްސުންގެއްވި އަބޫބަކުރުގެފާނު އަޅުއްވާ ވަޅިއަށް، މަގުމަތީގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ވަނިކޮށްގެ އަބްދުލް ތަރްކަވާކަވެ. ފަހެ، އޭނާ (އެބަހީ: މަދުވާނު) އެ ކަލޭގެފާނަށް އާނާގެ އަބްދުލް ދަރްކަވިއެވެ. ފަހެ، (މަދުވާނުގެ އަބްދުލްގައި ހިއްދަވައި) އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ބުނުއްވަވައިގެންނެވާނެވެ. މަދުވާނު ބުނުއްވަވައިގެންނެވިއެވެ. އޭނަމަ މަދުވާނު ދޫކޮށްލިއެވެ. އަލްގަނޑު (އިހީނު އިންދަވައި) ގިޔަ ނޫނެގި ޔާއްވަބެއްވިއެވެ؟ ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ އަށް ޖަނާޒާއެއް ގެންދާތަން ފެނިވަޑައިގެންނެވިތަނަ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން އެ ޖަނާޒާ ގެންދެވުނުތަން އެކަލޭގެފާނު ބުނުއްވަވައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ހަމަޖެހިލާ ބަރަކާތްތެރިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، މަރުވި ބަރާބަރު ކުރަނީ ބޭނުމެވެ.} ފަހެ، މަދުވާނު އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ އަރިހުގައި ދޫކޮށްލިއެވެ. އޭ އަބޫބަކުރެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު އެ ވިދާޅުވި ބުނުއްވަވައިގެންނެވިއެވެ؟ (އަބޫބަކުރުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. އާދޭހެވެ. މަދުވާނު ސުވާލު ކުރެއްވިއެވެ. (އިބްނު އަބޫ ޤުޙާފާގެ ދަރިފުޅު) އެވާހަކަ އެ ކަލޭގެފާނު އަލްގަނޑުގެ ގޮތުގައި ވިދާޅުނުވި ޔާއްވަބެއްވިއެވެ؟ (އަބޫބަކުރުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. [މަސްހުނިދާ އަލްގަނޑު ބުނުއްގެ ފަރާތުން ބުނުއްވައި، މަސްހުނިދާ އިހީނު ގޮތެއްގައި ގޮތުގެ އަލްގަނޑު ބުނާ އިހީނުއެވެ.]“

އަލްބާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މިއީ، މުސްލިމުގެ ޝަރުޠާ އެއްގޮތް ޞައްޙަ ހަދީޘެކެވެ. ނަމަވެސް އެ ދެ ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައި (އެބަހީ: ބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު) މި އިބާރާތުން މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ.“

އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާއި ތާބިޢީ ބޭކަލުންނާއި ދެ ބޭކަލުންނާއި، ހަނަފީމަޛުހަބާއި ހަންބަލީމަޛުހަބުގެ އިމާމުވެރިންނާއި، އަލްއައުޒާޢީއާއި، އިސްހާޤު ބިން ރާހަވައިހި

ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތަކީ ޖަނާޒާގެ ފަހަތުންދާ ބަޔަކު ސަންދޯއް ނުވަތަ މައްޔިތާ ބާއްވާފައިވާ އެއްޗެއް ބިންމަތީގައި ބެހެއްޓުމުގެކުރިން އިށީނދުމަކީ މަކުރޫހުކަމެކެވެ.

ޝާފިޢީމަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ސަންދޯއް ނުވަތަ މައްޔިތާ ބާއްވާފައިވާ އެއްޗެއް ބިންމަތީގައި ބެހެއްޓުމުގެކުރިން ޖަނާޒާއާ ތަބާވެގެންދާ ބަޔަކު ނުވަތަ މީހަކު އިށީނދުމަކީ މަކުރޫހުކަމެއްނޫނެވެ.

ޢިލްމުވެރިންގެމެދުގައި މި ތަފާތު އޮތުމާއެކުގައިވެސް، ޖަނާޒާގެ ކުރީގައިދާ މީހަކު ނުވަތަ ބަޔަކު ސަންދޯއް ނުވަތަ މައްޔިތާ ބާއްވާފައިވާ އެއްޗެއް ބިންމަތީގައި ބެހެއްޓުމުގެކުރިން އިށީނދުމަކީ އެއްވެސް މައްސަލައެއްނޫންކަމުގައި ހުރިހާ ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެލައްވައެވެ.

އައްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. “ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއި، އެހެނިހެން ޢިލްމުވެރިންކުރެ ބައެއް ބޭބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާގޮތުގައި އެ ބޭބޭކަލުން ޖަނާޒާގެ ކުރީގައި ވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ޖަނާޒާ ގެންދެވޭ ހިސާބަކަށް ގެންގޮސް ނިމުމުގެ ކުރީގައި އެ ބޭބޭކަލުން އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އައްޝާފިޢީވެސް ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ.”[1] އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވަނިކޮށް ޖަނާޒާ ގެނެވުން ކަމުގައިވިއަސް ތެދުވެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. “ޖަނާޒާ ގެނެވުމުން ތެދުވުމަކީ އެންމެ ރަނގަޅުކަމެކެވެ. އަދި ނުތެދުވުމަކީ [illegible] [illegible].”

(ށ) ޖަނާޒާއެއް ފެންނަހިނދު ކޮޅަށްތެދުވުން:

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ وَاقِدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ، قَالَ: شَهِدْتُ جَنَازَةً فِي بَنِي سَلِمَةَ، فَقُمْتُ، فَقَالَ لِي نَافِعُ بْنُ جُبَيْرٍ، اجْلِسْ، فَإِنِّي سَأُخْبِرُكَ فِي هَذَا بِثَبْتٍ، حَدَّثَنِي مَسْعُودُ بْنُ الْحَكَمِ الزُّرَقِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ ﵁ بِرَحَبَةِ الْكُوفَةِ، وَهُوَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَمَرَنَا بِالْقِيَامِ فِي الْجِنَازَةِ، ثُمَّ جَلَسَ بَعْدَ ذَلِكَ، وَأَمَرَنَا بِالْجُلُوسِ." (رَوَاهُ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْقِيَامِ لِلجَنَازَةِ، (352/3)

مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1] މާނައީ: “ސަޢުދު ބްނު މުޢާޛުގެ ކާފަދަރިކަލުން ވާޤިދު ގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ބަނޫސަލިމަތު ޤަބީލާގެ މީހެއްގެ ޖަނާޒާގައި ތިމަންނާ ބައިވެރިވީމެވެ. ދެން، (މައްޔިތާ ގެންދަވަން ގެންދެވުން) ތިމަންނާ ކޮޅަށް ތެދުވީމެވެ. ދެން، ތިމަންނާއަށް ނާފިޢު ބްނު ޖުބައިރު ވިދާޅުވިއެވެ. އިށީންނާށެވެ! މި ކަމާގުޅޭގޮތުން ހަރުދަނާ ޘިޤާ ބޭކަލަކު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެއް ތިމަންނާ ތިބާއަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވާ ދުށީމެވެ. ތިމަންނާއަށް މަސްޢޫދު ބްނު އަލްޙަކަމު ޢަލީ ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ކުރީގެ އަށްޔަރަބަހާގައި ހުންނަވައި، ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއޭ ތިމަންނާ އިށީމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޖަނާޒާ ގެންދަވަން ދުށުމުން ކޮޅަށް ތެދުވުމަށް ތިމަންމެން (އަސްޙާބުންނަށް) ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަމުރުކުރައްވައި އުޅުއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އިތުރުއެކަމަކުން ޖަނާޒާ ގެންދަވާއިރު އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ތިމަންމެންވެސް އިށީނދުން އަމުރުކުރައްވައެވެ.“

މުސްލިމްގެ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. "رَأَيْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ قَامَ فَقُمْنَا، وَقَعَدَ فَقَعَدْنَا، يَعْنِي فِي الْجَنَازَةِ."[2] މާނައީ: (ޢަލީގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. “ޖަނާޒާ ގެންދަވާއިރު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައި ތިމަންމެން ތެދު، ތިމަންމެންވެސް ތެދުވީމެވެ. އަދި އިތުރު އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައި (ތެދު) ތިމަންމެންވެސް އިށީނދެމެވެ. ޔަޢުނީ ޖަނާޒާ ގެންދަވާއިރު ގައެވެ.“

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ نَسْخِ الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 82–(962) (ص/661،662) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 3175 (86/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الرُّخْصَةِ فِي تَرْكِ الْقِيَامِ لَهَا، برقم: 1044 (352/3،353) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْوُقُوفُ لِلْجَنَائِزِ، برقم: 1999 (77/4،78) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 623 (57/2) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْوُقُوفُ لِلْجَنَائِزِ وَالْجُلُوسِ عَلَى الْمَقَابِرِ، برقم: 262/797 (326/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ حُجَّةِ مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْقِيَامَ لِلْجِنَازَةِ مَنْسُوخٌ، برقم: 6884 (43/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 13–(273) (236/1) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ حِينَ تَرَى الْجَنَازَةَ، برقم: 6312 (460/3)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ نَسْخِ الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 84–(...) (ص/662)

އައްތިރްމިޒީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ޢަލީގެފާނުގެ މި ހަދީޘަކީ ޙަސަނު އަދި ޞައްޙަ ސަނަދުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެކެވެ. މި ރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައި ތާބިޢީ ބޭކަލުންނުގެ ހަތަރު ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައެވެ. އޭގެ އެއް ބޭކަލު އަނެއް ބޭކަލެއްގެއަރިހުން މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ޢިލްމުވެރިންނުގެ ބައެއް ބޭކަލުން ޢަމަލުކުރައްވަނީ މި ހަދީޘުން އުނގޭފަދައިންނެވެ.

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. މި މައްސަލާގައި އެންމެ ޞައްޙަ ހަދީޘަކީ މިއީއެވެ. މިއީ ކުރިން ބަޔާންވެފައިވާ ހަދީޘެއްކަމަށްވާ {إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا.} {ޖަނާޒާއެއް ގެނެވޭތީ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެނިއްޖެނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ކޮޅަށް ތެދުވާނެއެވެ.} މި ހަދީޘުގެ ހުކުމް މަންސޫޚުކުރަނިވި ހަދީޘެކެވެ.

އަލްއިމާމު އަހްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ބޭނުންނަމަ އެވަގުތު ކޮޅަށް ތެދުވެވޭނެއެވެ. އަދި ބޭނުންނަމަ ނުތެދުވެވޭނެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދަލީލަކީ، މި ހަދީޘުގެ ބައެއް ޢިބާރާތުގައި އައިސްފައިވާ "قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ قَعَدَ."[1] ”ޖަނާޒާ ގެނެވޭއިރު ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ ކުރީގެ ޢަމަލުފުޅަކީ އެކަލޭގެފާނު ތެދުވެވަޑައިގަތުމެވެ. އެއަށްފަހު ތެދުވެވަޑައިގަތުން ދޫކޮށްލައްވައި، އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނެވިއެވެ.“ މި އިބާރާތެވެ. އިސްހާގު ބިންއިބްރާހީމްވެސް ވިދާޅުވަނީ މިފަދައިންނެވެ.“[2]

އަލްއިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މޮޅުއިތުރުވެގެންވާ ގޮތަކީ، ޖަނާޒާ ގެނެވޭ ހިނދު ކޮޅަށް ތެދުވުމެވެ. އަލްމުތަވައްލީ (އަބްދުއްރަޙްމާން ބިން މައުމޫން ބިން ޢަލީ 427ހ. - 478ހ.)[3] އާއި ސާޙިބުލްމަޛްހަބި (އައްޝާފިޢީ) ވެސް ވިދާޅުވަނީ އެގޮތަށެވެ.

---

[1] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْوُقُوفُ لِلْجَنَائِزِ، برقم: **1999** **(4/77،78)**

[2] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الرُّخْصَةِ فِي تَرْكِ الْقِيَامِ لَهَا، **(3/353)**

[3] الْمَوسُوعَةُ الفِقْهِيَّةُ الْكُوَيتِيَّة، تَرَاجِمُ فُقَهَاءُ الْجُزْءُ الثَّانِي **(2/420)**

އިބްނުޙަޒްމު ވިދާޅުވެއެވެ. "ޖަނާޒާއެއް ގެންދަވާތަން މީހަކަށް ފެނިއްޖެނަމަ، ތިމާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްކޮށް ގެންގޮސް ނިމިއްޖައުމަށް ދާންދެން، ނުވަތަ މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުމަތިން މައްޔިތާ ތިރިކުރެވިއްޖައުމަށް ދާންދެން ކޮޅަށް ތެދުވުމަކީ މުސްތަޙައްބު ވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެއީ ކާފިރެއްގެ ޖަނާޒާކަމުގައި ވީނަމަވެއެވެ. އަދި ނުތެދުވި ކަމުގައިވީ ނަމަވެސް އެއީ މައްސަލައެއްނޫނެވެ."[1]

ޖަނާޒާ ގެންދަވާތަން ފެންނަހިނދު ތެދުވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަމަށް ދަލީލުކުރާ ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރެއިން، އެއްބަޔަކާ އިމާމުންތަކެއް ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ الْعَدَوِيِّ ﵁ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ:{إِذَا رَأَيْتُمُ الْجِنَازَةَ فَقُومُوا لَهَا، حَتَّى تُخَلِّفَكُمْ، أَوْ تُوضَعَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [2] މާނައީ: "އެ ދެބޭކަލުންނަށް اللَّهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهގެފާނު، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އާމިރު ބިން ރަބީޢަތުލް ޢަދަވީގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު (އާމިރު ބިން ރަބީޢަތުލް ޢަދަވީ) ވިދާޅުވެއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޖަނާޒާއެއް ފެނިއްޖެނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން (ތިބިތަނުން) ފަހަނައަޅައި ކުރިއަށް ގެންދެވިއްޖައުމަށް

---

[1] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ لِابْنِ حَزْم، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [مَسْأَلَةٌ الْقِيَامُ لِلْجِنَازَةِ إِذَا رَآهَا الْمَرْءُ] (153/5)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 1307 (84/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 73–(958) (ص/659) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلجَنَازَةِ، برقم: 3172 (82/5،83) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 1042 (351/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْأَمْرِ بِالْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 1915 (44/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْقِيَامِ للجنائز، برقم: 1542 (493/2،494) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 15687 (456/24) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيْضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3051 (323/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجِنَازَةِ، برقم: 6871 (40/4) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ القِيَامِ حِينَ تُرَى الْجَنَازَةَ،برقم: 6305 (458/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، مَنْ قَالَ يُقَامُ لِلْجِنَازَةِ إِذَا مَرَّتْ، برقم: 12027 (403/7)

ދާނދެން، ނުވަތަ މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުމަތިން ތިރިކޮށްލެވިއްޖައުމަށް ދާނދެން ކޮއްޅަށް ތެދުވާށެވެ.}

މުސްނަދު އަޙްމަދުގައިވާ ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެ [illegible] ވެސް ހުރި މި ބޭކަލުންގެ [illegible]. قَالَ: "وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، إِذَا رَأَى جَنَازَةً قَامَ حَتَّى تُجَاوِزَهُ."(رَوَاهُ أَحْمَدُ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ) [1] ވަނީ: “(ނާފިޢު) ވިދާޅުވިއެވެ. ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲއަށް ޖަނާޒާއެއް ފެނިވަޑައިގެންނެވިނަމަ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ [illegible] [illegible] ގެންދެވެންދެން އެ ކަލޭގެފާނު ކޮއްޅަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ.“

ހަމައެފަދައިން އެ [illegible] [illegible] ސަހްލު ބިން ޙުނައިފާއި، ޤައިސް ބިން ސަޢުދުގެ އަރިހުން ބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު [illegible] އަންނަނިވި ޙަދީޘްވެސް [illegible] ވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: كَانَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ ﵁، وَقَيْسُ بْنُ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَاعِدَيْنِ بِالقَادِسِيَّةِ، فَمَرُّوا عَلَيْهِمَا بِجَنَازَةٍ، فَقَامَا، فَقِيلَ لَهُمَا، إِنَّهَا مِنْ أَهْلِ الأَرْضِ أَيْ مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ، فَقَالاَ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّتْ بِهِ جِنَازَةٌ فَقَامَ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّهَا جِنَازَةُ يَهُودِيٍّ، فَقَالَ: {أَلَيْسَتْ نَفْسًا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ) [2] ވަނީ: “([illegible] [illegible] [illegible]) ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން [illegible] ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ [illegible] ﷲ ރުއްސެވުންވާ ސަހްލު ބިން ޙުނައިފާއި، އެ [illegible] ﷲ ރުއްސެވުންވާ ސަޢުދު ބިން ޢުބާދާގެ ދަރިކަލުން [illegible] [illegible]

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 15674 (444/24)، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 315 (ص/130)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ قَامَ لِجَنَازَةِ يَهُودِيٍّ، برقم: 1312 (85/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجَنَازَةِ، برقم: 81–(961) (ص/661) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْقِيَامُ لِجَنَازَةِ أَهْلِ الشِّرْكِ، برقم: 1921 (45/4)، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 23842 (261/39) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجِنَازَةِ، برقم: 6881 (42/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 6506 (91،90/6) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 5–(1437) (26/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَنْ قَالَ يُقَامُ لِلْجِنَازَةِ إِذَا مَرَّتْ، برقم: 12040 (409/7)

ޤާދިސިއްޔާގައި އިށީނދެވަޑައިގެން ތިއްބަވަނިކޮށް އެ ދެބޭކަލުންގެ އަރިހުން ޖަނާޒާއެއް ގެންދެވުނެވެ. ފަހެ، (އެތަން ދެކެވަޑައިގެން) އެ ދެބޭކަލުން ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެ ދެބޭކަލުންނަށް ދެންނެވުނެވެ. އެއީ މިރަށުގެ އަހުލުވެރިއެއްގެ ޖަނާޒާއެވެ. އެބަހީ: (ޤާދިސިއްޔާގެ ޛިއްމީންގެތެރެއިންވާ ނަޞާރާއެއްގެ) ޖަނާޒާއެވެ. އެ ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އިންނެވި ތަނަކުން ޖަނާޒާއެއް ގެންދެވުނެވެ. (އެތަން ދެކެވަޑައިގެން) އެކަލޭގެފާނު ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވުނެވެ. އެއީ ޔަހޫދީއެއްގެ ޖަނާޒާއެވެ. [illegible] {އެއީ ފުރާނައެއް ނޫންހެއްޔެވެ؟}

އަލްބުޚާރީ އެ [illegible] ސުރުޚީގައި ރިވާކޮށްފައިވެއެވެ. عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، "كَانَ أَبُو مَسْعُودٍ، وَقَيْسٌ، يَقُومَانِ لِلْجَنَازَةِ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1] މާނައީ: “ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން އަބީލައިލާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެ ދެބޭކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުން ލައްވާށި) އަބޫމަސްޢޫދު (ޢުޤްބާ ބިން ޢަމްރު) ގެފާނާއި ޤައިސް (ބިން ސަޢުދު ބިން ޢުބާދާ) ޖަނާޒާއެއް ގެންދަވާތީ ދެކެވަޑައިގެންނަމަ އެ ދެބޭކަލުން ކޮޅަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ.”

ޖަނާޒާއެއް ގެންދަވާތަން ފެނިއްޖެނަމަ ކޮޅަށް ތެދުވުމުގެ ޙުކުމަކީ ކޮބައިކަން އެ ދެބޭކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުން ލައްވާށި [illegible] ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު، އިބްނު ޙިއްބާނު، އަލްޙާކިމު ރިވާކުރައްވާ ރިވާޔަތެއްގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! تَمُرُّ بِنَا جَنَازَةُ الْكَافِرِ، أَفَنَقُومُ لَهَا؟ فَقَالَ: {نَعَمْ قُومُوا لَهَا، فَإِنَّكُمْ لَسْتُمْ تَقُومُونَ لَهَا، إِنَّمَا تَقُومُونَ إِعْظَامًا لِلَّذِي يَقْبِضُ النُّفُوسَ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ قَامَ لِجَنَازَةِ يَهُودِيٍّ، برقم: **1313** (85/2)

وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ)[1] މާނައަކީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންދެއްވި ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި މިހެން ސުވާލުކޮށްދެންނެވިއެވެ. އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުމެން ކުރެ ބައެއްގެ ކައިރިން ކާފިރެއްގެ ޖަނާޒާ ގެންދަވާހިނދު އަޅުގަނޑުމެން ތެދުވަން ޖެހޭނެތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އާނއެކެވެ. އެ ޖަނާޒާއަށްޓަކައި ތިޔަބައި މީހުން ތެދުވާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން ތެދުވާ ތެދުވުމަކީ އެ މީހާއަށްޓަކައި ތެދުވާ ތެދުވުމެއްނޫނެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން ތެދުވާ ތެދުވުމަކީ، ފުރާނަތައް ގެންދަވާ [illegible] ތެދުވާ ތެދުވުމެކެވެ.}

އިބްނު ޙިއްބާނުގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. "إِعْظَامًا لِلَّهِ تَعَالَى الَّذِي يَقْبِضُ الأَرْوَاحَ."[2]

ޙަދީޘުގައި މި މައްސަލައަކީ ޢިލްމުވެރިން ޚިލާފުވެފައިވާ މައްސަލައެއްކަމުގައި ވެއެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން [illegible] މައްޔިތާ [illegible] [illegible] [illegible]. އަދި އަނެއްބައި ޢިލްމުވެރިން [illegible] އެއީ ކުރުމާއި ނުކުރުން ހަމަހަމަ ވެގެންވާ [illegible] [illegible] އިޖުތިހާދުކުރެވިގެންވާ ކަމެކެވެ. މި [illegible]

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 6573 (135/11) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1321 (503/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيْضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3053 (324/7،325) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجِنَازَةِ، برقم: 6882 (42/4) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْجَنَازَةِ تَمُرُّ بِالقَومِ أَيَقُومُونَ لَهَا أَمْ لاَ، برقم: 2784 (486/1) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 340 (ص/136)

[2] **ނޯޓް:** އިބްނު ޙިއްބާނުގައި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާ [illegible] “[illegible]” ގައި [illegible] [illegible] ޢިބާރާތް [illegible] އިބްނު ޙިއްބާނުގެ [illegible] [illegible] [illegible]. އެ [illegible] ޢިބާރާތަކީ: {إِنَّمَا تَقُومُونَ إِعْظَامًا لِلَّذِي يَقْبِضُ الأَرْوَاحَ.} މިއެވެ. މާނައަކީ: {ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން ތެދުވާ ތެދުވުމަކީ، ފުރާނަތައް ހިއްޕަވާ [illegible] [illegible] ތެދުވާ ތެދުވުމެކެވެ.} ބައްލަވާ! صَحِيحُ ابْنُ حِبَّانَ بِتَرْتِيبِ ابْنُ بَلْبَانَ، تَحْقِيقُ: شُعَيبُ الأَرْنَؤُوطُ (325/7) “[illegible]”

ދައުރަކަށްވެސް ޙުއްޖަތާއި ދަލީލު ލިބިގެންވެއެވެ. ކަންމިހެން ހުރުމާއެކު އެ މީހަކަށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ﷲ [illegible] [illegible].

(ބ) ޖަނާޒާގެ ފަހަތުން އަންހެނުން ދިޔުން:

އަންހެނުން ޖަނާޒާގެ ފަހަތުން ދިޔުމަކީ އެދެވިގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ދުއްސުންދެއްވި އުއްމުޢަޠިއްޔާގެ އަދިހުން [illegible]، [illegible]، [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible].

عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ: قَالَتْ: "نُهِينَا عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ، وَلَمْ يُعْزَمْ عَلَيْنَا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ދުއްސުންދެއްވި އުއްމުޢަޠިއްޔާގެ [illegible]. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން (އަންހެނުން) ޖަނާޒާގެ ފަހަތުން ދިޔުމުން ނަހީކުރެއްވިއެވެ. ނަމަވެސް، އެ ކަމުގައި ތިމަންމެން (އަންހެނުން) ނަން ގަދަކަމުން ނުކުރައްވައެވެ. (މާނަ: އެއީ މަނާކަމެއްކަމުގައި އެންގެވުން ކަމުގައި ވިޔަސް، އެއީ [illegible] [illegible] ކަންކަން ނަހީކުރައްވައި [illegible] [illegible] ކަމެއް ކަމުގައި ކަނޑައެޅިގެން އަންގަވައިދެއްވާ ކަމެއްނޫނެވެ.)"

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ اتِّبَاعِ النِّسَاءِ الجَنَائِزَ، برقم: 1278 (78/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ نَهْيِ النِّسَاءِ عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ، برقم: 35-(...) (ص/646) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ اتِّبَاعِ النِّسَاءِ الْجَنَائِزَ برقم: 3167 (78/5) ، وَابْنُ مَاجه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي اتِّبَاعِ النِّسَاءِ الْجَنَائِزَ، برقم: 1577 (515/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 27303 (284/45) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا وَرَدَ فِي نَهْيِ النِّسَاءِ عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ، برقم: 7200 (129/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 112،113 (53/25) ، وَ برقم: 114،115 (54/25) ، وَ برقم: 142،147 (61/25،62) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْعِ النِّسَاءِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ، برقم: 6288 (454/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي خُرُوجِ النِّسَاءِ مَعَ الْجِنَازَةِ مَنْ كَرِهَهُ، برقم: 11410 (227/7)

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަލްޙާކިމާއި، އައްނަސާއިއާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ نَمْشِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِذْ بَصُرَ بِامْرَأَةٍ، لَا نَظُنُّ أَنَّهُ عَرَفَهَا، فَلَمَّا تَوَجَّهْنَا الطَّرِيقَ وَقَفَ، حَتَّى انْتَهَتْ إِلَيْهِ، فَإِذَا فَاطِمَةُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَ: {مَا أَخْرَجَكِ مِنْ بَيْتِكِ يَا فَاطِمَةُ؟} قَالَتْ: "أَتَيْتُ أَهْلَ هَذَا الْبَيْتِ، فَرَحَّمْتُ إِلَيْهِمْ مَيِّتَهُمْ، وَعَزَّيْتُهُمْ." فَقَالَ: {لَعَلَّكِ بَلَغْتِ مَعَهُمُ الْكُدَى؟} قَالَتْ: "مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ أَكُونَ بَلَغْتُهَا مَعَهُمْ، وَقَدْ سَمِعْتُكَ تَذْكُرُ فِي ذَلِكَ مَا تَذْكُرُ." قَالَ: {لَوْ بَلَغْتِهَا مَعَهُمْ مَا رَأَيْتِ الْجَنَّةَ، حَتَّى يَرَاهَا جَدُّ أَبِيكِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالبَزَّارُ، وَالطَّحَاوِيُّ)[1]

މާނައީ: “އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެން (އަސްޙާބުން) ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތަނަކަށް ވަޑައިގެންނަވަނިކޮށް، އެކަލޭގެފާނަށް (މަގުމަތިން) އަންހެނަކު ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. (އެހިނދު) އެއީ ކާކުކަން އެކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގެން ކަމަކަށް ތިމަންމެންނަށް ޚަޔާލެއް ނުކުރެވެއެވެ. ތިމަންމެން މަގުން ކުރިއަށްދާންފެށުމުން އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ހުއްޓިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެއީ އެ އަންހެނަކު އެކަލޭގެފާނާ ހަމައަށް އާދެވެންދެނެވެ. ފަހެ، އެއީ ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލުން، އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ފާޠިމާގެފާނު ކަމުގައިވެއެވެ. ފަހެ، އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އެ ކަމަނާއާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي تَعْزِيَةِ النِّسَاءِ وَكَرَاهَةِ بُلُوغِهِنَّ إِلَى الْقُبُورِ، برقم: 3123 (41/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ النَّعْيِ برقم: 1880 (27/4،28) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 6574 (137/11) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1383،1384 (523/1،524) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيْضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3177 (450/7،451)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا وَرَدَ فِي نَهْيِ النِّسَاءِ عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ، برقم: 7203 (130/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 8– (6746) (113/12،114) ، وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2440 (414/6،415) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مُشْكِلِ الآثَارِ، برقم: 278 (251/1)

{އޭ (ދަރިފުޅާ) ފާޠިމާއެވެ. ކަނބަލާ ގެއިން ނުކުންނަން ޖެހުނީ ކޮންކަމަކާހުރެއްތޯ؟} އޭ ކަމަނާ ދެންނެވިއެވެ. "އަޅުގަނޑު މިއަންނަނީ މިހިރަ ގެއިން މަރުވުމުން އެބައިމީހުންނަށް ޒިޔާރަތްކޮށް އެގޭމީހުންނަށް ހަމްދަރުދީވެ، ތަޢުޒިޔާދީއައި ހިތްވަރުދިނުމަށެވެ." ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އެއްސެވިއެވެ. {އަސްއާކާ ކަނބަލާ އެބައިމީހުންނާ އެކުގައި ޤަބުރުސްތާނަށް ދިޔައީމުހުރެއްތޯ؟} އޭ ކަމަނާ ދެންނެވިއެވެ. "އެބައިމީހުންނާއެކު އެ ތަނަށްދިޔުމުގައި ﷲގެ ރައްކާތެރިކަން އަޅުގަނޑު އެދެމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަޅުގަނޑުވެސް އެކަމާބެހޭގޮތުން ކަލޭގެފާނު ޙަދީޘް ކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅުތައް އަޑުއަހާފައެވެ." ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކަނބަލާ އެބައިމީހުންނާ އެކުގައި އެތަނަށް ދިޔައީނަމަ، އެކަންވިޔަ ކަނބަލުގެ ބައްޕާގެ ކާފަ އެތަން ދެކެވަޑައިގަންނަވަންދެން ކަނބަލާއަށް ސުވަރުގެ ނުފެންނާނެ، (އެބަހީ: ސުވަރުގެއަށް ނުވަދެވޭނެ) ކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ.}[1]

ޢިލްމުވެރިންވެސް، މި ޙަދީޘާމެދު ގިނަ ބަޙުޘުތަކެއްކޮށްފައި، ބައެއްބަޔަކު ޙަދީޘެއްކަމުގައި ވިދާޅުވެފައެވެ. ސަބަބަކީ، މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައި "ރަބީޢާ ބިން ސައިފު" ނަމަކަށްކިޔުނު ރާވީއަކުވެއެވެ. އޭނާއަކީ ޙަދީޘް ރިވާކުރުމުގައި ޟަޢީފު

---

[1] **ނައްޞު:** {لَوْ بَلَغْتِهَا مَعَهُمْ مَا رَأَيْتِ الجَنَّةَ، حَتَّى يَرَاهَا جَدُّ أَبِيكِ.} {ކަނބަލާ އެބައިމީހުންނާ އެކުގައި އެތަނަށް ދިޔައީނަމަ، އެކަންވިޔަ ކަނބަލުގެ ބައްޕާގެ ކާފަ، އެތަން ދެކެވަޑައިގަންނަވަންދެން ކަނބަލާއަށް ސުވަރުގެ ނުފެންނާނެ ކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ.} މި ބަސްފުޅުގެ މާނައެއްކަމުގައި ޢިލްމުވެރިން ބުނެއްވާފައިވެސް، ޖަނާޒާއާއެކުގައި އަންހެނުން ޤަބުރުސްތާނަށް ދިޔުމަކީ، އެކަނބުލޭގެއި އަބަދުންހަކި ނަރަކަވަންޏަވެރިކަމުގެ ކަލޭގެފާނުގެ ދޭހަވެވޭކަމެއް ނޫނެވެ. ނަމަވެސް އެއީ ނަޞީޙަތްކުރައްވާފައިވާ ބޮޑު ފާފައެއްކަން އަންގަވައިދެއްވުމެވެ. އެފަދަ މިހަކަން އެއްގޮތަކަށް ހުއްދަ ސުވަރުގެއަށް ވަދެވޭގޮތާ މީހުންނާއެކު ސުވަރުގެއަށް ނުވަދެވޭނެއެވެ. އެއީ، ހާލަތުގެ ފަހުރެއް ބާރުގަދަ ގޮތުގައި ބައްޕައިގެ ފަހަރެއް އޭގެ ކާފަ، އެބައިމީހުންނަށް އިސްލާމްދީނުގެ ދަޢުވަތު ދާދިފަހުން ދެވޭކަމަށް ދަންނަވަނީ މީހުންނަކަށް ނޫނެވެ. ނަމަވެސް އެމީހުންނާ ދިމާކުރުމުގައި ދެކެވެނީ އެހާ ބުރަ ސަބަބުން ބަޔަކަށް ސުވަރުގެ ނުފެނި މީސްމީހުންނަށް އެބަހީ، ﷲގެ ރަޙްމަތުން ސުވަރުގެ ވަންނަވާލައްވާ ޢަމަލެއް، ކުއްލިއަކަށް ނަރަކައަށް ވަންނަވާފައިވާފަދައިން އެހެންނަމަވެސް، ހިނގައިދާނީ މިކަން ސުވަރުގެ ވަށައިގަނެ އަލްމާޟީ ކަމުން ކުރިއަށް އެކަމަށް ފެނިގެން ދިޔުމެވެ."

އަލްއިމާމުއައްސިންދީ ޖިހާއުލް ސުނަނުއައްނަސާއީގެ ޝަރަޙައިން (27/4، 28) ނަގާފައި. "ޙާޝިޔަތު"

ވީހަކުކަމަކާއި، މުންކަރު ކިޔާރަށްޓަކައި ކިޔުކަރާ ހަރާމުކަމުގައި ޢިލްމުވެރިން ކިޔުއްވާފައިވެއެވެ.[1]

އިބްނުމާޖާއާއި، އަލްބައްޒާރު،[2] (ޢަލީގެ ދަރިކަލުން) މުޙައްމަދު އިބްނުލް ޙަނަފިއްޔާގެ މަގުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންވެވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ، عن عَلِيٍّ ﵁، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَإِذَا نِسْوَةٌ جُلُوسٌ، فقَالَ: {مَا يُجْلِسُكُنَّ؟} قُلْنَ: نَنْتَظِرُ الْجِنَازَةَ، قَالَ: {هَلْ تَغْسِلْنَ؟} قُلْنَ: لَا، قَالَ: {هَلْ تَحْمِلْنَ؟} قُلْنَ: لَا، قَالَ: {هَلْ تُدْلِينَ فِيمَنْ يُدْلِي؟} قُلْنَ: لَا، قَالَ: {فَارْجِعْنَ مَأْزُورَاتٍ، غَيْرَ مَأْجُورَاتٍ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالبَزَّارُ)[3] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله

---

[1] **ނޯޓު:** މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައި ކަބީބަރު ބިން ސަޢީދު ނަމަކަށްކިޔާ މީހެއް ހިމެނޭކަމާއި، އާއްމަ ސަނަދު ދާއިރާގެ ބުނުމުގައި ފާހަގަކޮށްފައިވާއިރު، މިގޮތަށް ތިބޭނޭ އިލްމުވެރިން ހަވާލުވި ސަނަދުތަކުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާންގެ ކަންކަން ބަލަހައްޓާފައިވާއިރު އެކަން ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. 265 ވަނަ ސަފުޙާގައިވާ "ޖަނާޒާއެއް ގެންދިޔަ ގޮތް ހިނގާނަމަ ކާބަކަން ތަރުތީބުގެ ހިތުވަރަކީ ކަބޮރާކަން" ބައްލަވައިލައްވާނެ ގޮތަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވާ އަބްދުލްޤާދިރު ދަރިކަލުން އަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނުގެ ސަނަދުގައިވެސް މި ކަބީބަރު ބިން ސަޢީދު ހިމެނެއެވެ. އެ ބަޔާނެވެސް ސަޢީދު ބަޔާންކުރައްވައި އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މުޚްތަޞަރު"

[2] **ނޯޓު:** "ފިޤުހުއްސުންނާ" ގައި މި ޙަދީޘް ޟަޢީފުކަމުގައިވަނީ، އިބްނުމާޖާއާއި، އަލްބައްޒާރު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްކަމުގައެވެ. ބަލާ ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ ކަންކަން ބަލަހައްޓަވާނޭ ބަލި ބައްޔަކުގައި، މުޙައްމަދު އިބްނު ޙުމައިދުރައްވާފައިވާ ދީ ބަލާކަމުން ކަމުގައިވާ އަލްބައްޒާރުގެ ދަރިކަލުން، މި ބަޔާން ރިވާކުރައްވާފައިވާކަން ފެނެއެވެ. ނަމަވެސް މުޙައްމަދު ވިދާޅުވެފައިވާ ފަދައިން އަލްބައްޒާރު ބަޔާން ރިވާކުރައްވާފައި ކަމަކަށް ނުފެނެއެވެ. "މުސްނަދު އަލްބައްޒާރު" މި ފޮތުގެ ޖަނާޒާއާބެހޭ ބާބު ބަޔާން ބަލައިލުމުންވެސް އަލްބައްޒާރުގެ ފޮތުން މި ޙަދީޘް ނުފެނެއެވެ.

ފިޤުހުއްސުންނާގެ މުޙައްޤިޤުންނަށް އަލްބައްޒާރު މި ބަޔާން ރިވާކުރެއްވިކަމުގައި އަލްޙައިޘަމީ، "މަޖްމަޢުއްޒަވާއިދު" ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް ބަޔާން ބަޔާންކުރެއްވި އެއްވެސް ބަބަކާ މިބަޔާން އަލްބައްޒާރު ރިވާކުރެއްވިކަން ފާހަގަކޮށްފައިވާ ނުފެނެއެވެ. އައްސަޔަޠީ އަލްބަޢާ، "ސިލްސިލަތުލް އަޙާދީޘްއައްޟަޢީފާ" މި ފޮތުގައި (262/6) ނަންބަރު: 2742 މި ބަޔާން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ތަފްސީލު އަލްބައްޒާރު ރިވާކުރެއްވިކަމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ނުފެނެއެވެ. "މުޚްތަޞަރު"

[3] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي اتِّبَاعِ النِّسَاءِ الْجَنَائِزَ، برقم: 1578 (516/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا وَرَدَ فِي نَهْيِ النِّسَاءِ عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ، برقم: 7201 (129/4،130) ،وَالبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 653 (249/2)

ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ ޢަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ (ޖަނާޒާއެއްގައި ބައިވެރިވެވަޑައިގަތުމަށްޓަކައި އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުން) ނުކުމެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދަރަ، އިށީނދެގެންތިބި އަންހެނުންގެ ބައެއް ފެނިވަޑައިގެން ބަދީޝްކުރައްވިއެވެ.{ތިޔަކަނބަލުން އިށީނދެތިބީ ކޮންކަމަކާހުރެއްތޯ؟} އެ ކަނބަލުން ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން މިތިބީ ޖަނާޒާގެ އިންތިޒާރުގައެވެ. ބަދީޝްކުރައްވިއެވެ. {އޭނާ ހިނަވުމުގައި ތިޔަކަނބަލުން ބައިވެރިވެވުނުހެއްތޯ؟} އެ ކަނބަލުން ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. ބަދީޝްކުރައްވިއެވެ. {އެމައްޔިތާ އުފުއްލުމުގައި ތިޔަކަނބަލުން ބައިވެރިވެވުނުހެއްތޯ؟} އެ ކަނބަލުން ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. ބަދީޝްކުރައްވިއެވެ. {މައްޔިތާ ވަޅުލުމުގައި ފިރިހެނުން ބައިވެރިވާފަދައިން ތިޔަކަނބަލުން ބައިވެރިވެވުނުހެއްތޯ؟} އެ ކަނބަލުން ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. ބަދީޝްކުރައްވިއެވެ. {ތިޔަކަނބަލުން ފާފަވެރިންގެ އެނބުރި ގެދޮރަށްދާށެވެ.}"

މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައި ދީނާރު ބިން ޢުމަރު ނަމަކަށްކިޔާ ރާވީއަކުވެއެވެ. އަބޫޙާތިމް ވިދާޅުވަނީ، އޭނާއަކީ މަޝްހޫރު ރާވީއެއް ނޫންކަމަށެވެ. އަލްއަޒްދީ ވިދާޅުވަނީ މަތްރޫކު ރާވީއެކޭއެވެ. "އަލްއިރްޝާދު" މި ނަންދެއްވުމުގެ ފޮތުގައި އަލްޚަލީލީ ވިދާޅުވަނީ ކައްޛާބު (ވަރަށްބޮޑު ދޮގުވެރި) ރާވީއެއްކަމަށެވެ.

މިއީ އިބްނުމަސްޢޫދުގެފާނާއި، އިބްނުޢުމަރުގެފާނާއި، އަބޫހުރައިރާގެފާނާއި، ޢާއިޝާގެފާނާއި، މަސްރޫޤާއި، އަލްޙަސަނާއި، އައްނަޚަޢީއާއި، އަލްއަޢްމަޝްއާއި، އިސްޙާޤު ބިން ރާހަވައިހިއާއި، ޙަނަފީންނާއި، ޝާފިޢީންނާއި، ޙަނބަލީ މަޛްހަބުގެ ބަޔަކު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތެވެ.

މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އިމާމުން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ މުސްލިމު އަންހެނުން ޖަނާޒާއާ ބައިވެރިވުމަށް ދިއުމުގައި އުނދަގޫއެއް ނެތްކަމެވެ. ނަމަވެސް ޒުވާން އަންހެނުން ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުމަކީ ހުއްދަކަމެއް ނޫނެވެ. އެބައިމީހުން ބައިވެރިވުމަކީ ފިތުނަވެރިކަން ފެތުރިދާނެކަމުގެ ބިރު އޮތް ނަމަ، އެބައިމީހުން ބައިވެރިވުމަކީ ފިތުނަވެރިކަމެއް ނުވާނެކަމެއް ކަމުގައި އެ ބޭކަލުން ދެކިލައްވައެވެ.

އިބްނުޙަޒުމް ދެކެލައްވާގޮތުގައި ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިންގެ ދަލީލަކީ ޞައްޙަ ދަލީލެއްނޫނެވެ. އަދި އަންހެނުން ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުމަކީ ހުއްދަކަމެއްކަމުގައި ދެކެލައްވައެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

"އަންހެނުން ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުމަކީ މަކުރޫހަ ކަމެއްކަމަކަށް ތިމަން ނުދެކެމެވެ. އަދި އެ ކަނބަލުންނަށް އެކަން މަނާކުރުމަކަށް ތިމަންނާ ނުބުނާނަމެވެ. އެ ކަނބަލުން ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުން ނަހީކުރައްވާފައި ވާކަމަށް ދޭހަވާގޮތުގައި އައިސްފައިވާ އެއްވެސް ޙަދީޘް ޞައްޙަ ޙަދީޘެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ، އެހެންޏާ [illegible] ރިވާޔަތަކީ މުރްސަލް ރިވާޔަތެކެވެ. ނޫންނަމަ އެއީ ކާކުކަން އޮޅުންއަރާ މަޖުހޫލު މީހެއްގެފަރާތުން އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތަކެކެވެ. ނޫންނަމަ އެ މީހެއްގެ ބަސް ގަބޫލުނުކުރެވޭ [illegible] މީހެއްގެ [illegible] އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތަކެކެވެ."

އެކަމަކު [illegible] އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް ބަޔާން [illegible] ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިއީ މުސްނަދުކޮށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެފައިވާ ބަސްފުޅެއްކަމުގައިވިޔަސް މި ޙަދީޘް އަންހެނުން ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުން ކަނޑައެޅިގެން ނަހީކުރައްވާފައިވާކަން ދޭހަވާ ބަސްފުޅެއް ނޫނެވެ. އެ ޙަދީޘަކީ ހަމައެކަނި މަކުރޫހަ ކަމެއްކަމަށް ދޭހަވާ ބަސްފުޅެކެވެ. އަދި [illegible]؟[1] އެއީ

---

[1] **ނޯޓު:** "ފިޤްހުއްސުންނާ"ގައި އިބްނުޙަޒުމް ވިދާޅުވިކަމަށް ލިޔުއްވާފައިވާ ޢިބާރާތުގައި، ބައެއް އުނިވެފައިވެއެވެ. މި ތަރުޖަމާގައި އެވަނީ، އިބްނުޙަޒުމް ވިދާޅުވިކަމަށް "ފިޤްހުއްސުންނާ" ގެ މުއައްލިފު ލިޔުއްވި ޢިބާރާތުގެ ތަރުޖަމާއެވެ. މި ނޯޓުގައި މި ގެނެސްދިނީ، މި މައްސަލާގައި އިބްނުޙަޒުމް، "އަލްމުޙައްލާ" ގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ޢިބާރާތެވެ.

އިބްނުޙަޒުމް ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ.

"وَهَذَا غَيْرُ مُسْنَدٍ؛ لِأَنَّنَا لَا نَدْرِي مَنْ هَذَا النَّاهِي؟ وَلَعَلَّهُ بَعْضُ الصَّحَابَةِ ثُمَّ لَوْ صَحَّ مُسْنَدًا لَمْ يَكُنْ فِيهِ حُجَّةٌ، بَلْ كَانَ يَكُونُ كَرَاهَةً فَقَطْ." މާނައީ: "މިއީ މުސްނަދުކޮށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެފައިވާ ބަސްފުޅެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ، މި ޙަދީޘްގައި އެބުނާ ނަހީކުރައްވާ ފަރާތަކީ ކާކުކަން [illegible] ނޭނގެއެވެ. ފަހަރުގައި ނަހީކުރައްވާފައިވަނީ އެ [illegible] [illegible] [illegible] ވިދާޅުވި ވިދާޅުވުމެއް [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] މުސްނަދުކޮށް، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެފައިވާ ބަސްފުޅެއްކަމުގައި ވިޔަސް މި އަންހެނުން ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުން ކަނޑައެޅިގެން ނަހީކުރައްވާފައިވާކަން ދޭހަވާ ބަސްފުޅެއް ނޫނެވެ. އެއީ ހަމައެކަނި މަކުރޫހަ ކަމެއްކަމަށް ދޭހަވާ ބަސްފުޅެކެވެ."

ބައްލަވާ! "އަލްމުޙައްލާ" (160/5)

ތިމަންނާ ޝުޢުބަތުގެ މަގުން[1] އެ ކަލޭގެފާނު ވަކީޢުގެއަރިހުން، އެ ކަލޭގެފާނު ހިޝާމު އިބްނު ޢުރުވަތުގެއަރިހުން، އެ ކަލޭގެފާނު ވަހްބު ބިން ކައިސާނުގެއަރިހުން، އެ ކަލޭގެފާނު މުޙައްމަދު ބިން ޢަމްރު ބިން ޢަޠާގެއަރިހުން އެ ކަލޭގެފާނު އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘަކީ (އުއްމުޢަޠިއްޔާގެ) ޙަދީޘާ ޚިލާފަށް ސަމްޙަ ޙަދީޘެކެވެ. كَمَا رُوِّينَا مِنْ طَرِيقِ ابْنِ أَبِي شَيْبَةَ: نا وَكِيعٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ فِي جِنَازَةٍ فَرَأَى عُمَرُ امْرَأَةً، فَصَاحَ بِهَا فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {دَعْهَا يَا عُمَرُ، فَإِنَّ الْعَيْنَ دَامِعَةٌ، وَالنَّفْسَ مُصَابَةٌ، وَالْعَهْدَ قَرِيبٌ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَابْنُ حَزْمٍ) [2]

މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވިގެންވާ އަބޫހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލުﷲ ﷺ

އިބްނުޙަޖަރު ވިދާޅުވެފައިވީނަމަވެސް، މިއީ، ޙަދީޘުއިލްމުގައި ފިޤްހުއިލްމުގެ މަޝްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅާ ޚިލާފަށް އިބްނުޙަޖަރު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅެކެވެ. އެހެނީ އިސްލާމްދީނުގައި ކަމެއް ޙަރާމްކުރާކަން ނަހީކަން ހުކުމަކީ އެއްވެސް އިލްމުވެރިއަކަށް ލިބޭ ޙައްޤެއް ނޫނެވެ. އެއީ ހަމައެކަނި ﷲ ތަޢާލާއަށް ލިބޭ ޙައްޤެކެވެ. އަދި ﷲ އަންގަވާ އެންގެވުމެއްގެ މަތިން، ރަސޫލުﷲ ﷺ ކަމެއް ޙަރާމްކުރައްވަން ނުވަތަ ހުއްދަކުރައްވަން ކަނޑައަޅުއްވައެވެ. އަޞްޙާބުން ބުނާކަމަށް "أُمِرْنَا بِكَذَا، أَوْ نُهِينَا عَن كَذَا، أَوْ مِنَ السُّنَّةِ كَذَا" ”މިފަދަކަމަކަށް ތިމަންމެންނަށް އަމުރުކުރެވުނެވެ. ނުވަތަ މިފަދަކަމެއް ތިމަންމެންނަށް ނަހީކުރެވުނެވެ. ނުވަތަ މިފަދަކަމަކީ ސުންނަތުގެތެރެއިންވާ ކަމެކެވެ.“ މިހެން ވިދާޅުވެއްޖެނަމަ އޭގެ މާނައަކީ، ރަސޫލުﷲ ﷺ އެ ކަމަކަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވުމެވެ. ނުވަތަ އެކަލޭގެފާނު އެކަމެއް ނަހީކުރައްވާފައިވުމެވެ. ނުވަތަ އެކަމަކީ، އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތުގެތެރެއިންވާކަމެވެ. ބައްލަވާ! އަލްބާނީ ތަޙްޤީޤުކޮށްފައިވާ "عُلُوم الْحَدِيثِ" (ސ/213،216)
”މުތަރުޖިމު“

[1] **ނޯޓް:** ”ފިޤްހުއްސުންނާ“ ގައި މި ސަނަދު ލިޔުއްވިފައިވަނީ ނުބައިކޮށެވެ. އެއީ އިބްނުއަބީޝައިބާ ރިވާކުރި ތަނަކަށް ޝުޢުބަތު (އިބްނު ޙައްޖާޖު) ކަމުގައި ލިޔުއްވިފައިވުމެވެ. މިއީ މުޢައްލިފުން ލިޔުއްވިފައިވާ ކުށެއްގެ ބަދަލުގައި، ގޮތުގެ ކުށެއް ކަމުގައިވެސް ވާނެއެވެ. އެހެންވެ، މި ތަރުޖަމާގައި ޙާޝިޔާއެއްގައިވެސް ”އަލްމުޙައްލާ“ ގައި އެ ސަނަދު ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތަށެވެ. ”މުތަރުޖިމު“

[2] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: **1578** (522/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **9731** (456/15) وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: **1407** (532،531/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي مَعْرِفَةِ السُّنَنِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: **7779** (345/5) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَنْ رَخَّصَ أَنْ تَكُونَ الْمَرْأَةُ مَعَ الْجِنَازَةِ...، برقم: **11411** (228،227/7) وَ برقم: **12264** (510/7) ، وَابْنُ حَزْمٍ فِي الْمُحَلَّى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَسْأَلَةٌ: اتِّبَاعُ النِّسَاءِ الْجَنَازَةَ، (160/5)

ޖަނާޒާއެއްގައި ބައިވެރިވެވަޑައިގަންނަވަނިކޮށް، އެ ޖަނާޒާގައި އަންހެނަކު ބައިވެރިވަމުން ދާތަން ޢުމަރުގެފާނު ފެނިވަޑައިގެން އެ ކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް އެކަން މަނާކުރެއްވިއެވެ. އެހިނދު އެ ކަލޭގެފާނަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ޢުމަރެވެ! އޭނާއަށް އެއްޗެއް ވިދާޅުނުވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (މިފަދަ ވަގުތުގައި) ލޯތަކުން ކަރުނައޮހޮރޭ ހުއްޓެވެ. ހިތް ނުތަނަވަސްވާ ހުއްޓެވެ. މިއީ (ކޮންމެމީހަކާ) ގާތްގައިވާ ކަންތަކެވެ.}

ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުންގެ އަރިހުންވެސް ރިވާވެގެންވާގޮތުގައި ޖަނާޒާގައި އަންހެނުން ބައިވެރިވުމީ އެ ކަލޭގެފާނު އިންކާރުކުރައްވާ ކަމެއްނޫނެވެ.”[1]

މުންކަރާތަކުން އިންކާރުކުރުމުގެގޮތުން ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިނުވުން:

“އަލްމުޣްނީ” ގައި ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. “ޖަނާޒާއާއެކުގައި މުންކަރާތެއް ހިނގާތީ ފެންނަނަމަ، ނުވަތަ އެފަދަ އިވިއްޖެނަމަ، އެ ކަމެއް މަނާކޮށް ހުއްޓުވުމަށް ކުޅަދާނަވާނަމަ މަނާކޮށް ހުއްޓުވުމަށްފަހު ބައިވެރިވާނީއެވެ. އެ ކަމެއް ހުއްޓުވުމަށް މަނާކުރުމުން [illegible] [illegible] ނުވާނަމަ ކަންކުރުން ދެ ގޮތެއްވެއެވެ. ފުރަތަމައީ: އެކަމާ އިންކާރުކުރުމާއެކުގައި ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުމެވެ. އެ ހިނދު، މުންކަރާތައް މަނާ ކުރުމުގެ ވާޖިބު އަދާކުރެވިއްޖެއެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. އެބަހީ: ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިނުވެ [illegible] [illegible].

ދެވަނަ [illegible]: [illegible] [illegible] ބައިވެރިވުމުން އެއްކިބާވެ އެނބުރި ދިޔުމެވެ. އެއީ އެހެން ނުހުރިނަމަ [illegible] [illegible] [illegible]

---

[1] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ لِابْنِ حَزْمٍ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [مَسْأَلَةٌ:اتِّبَاعُ النِّسَاءِ الْجِنَازَةَ] (160/5)

އެކުވެސް އެކަމުގައި ދެމިހުރުންވާނީ މުންކަރާތެއް ހިނގަމުންދާއިރު އެގޮތަ އަޅެއް އުޅުމުގައި ބައިވެރިވުންކަމުގައެވެ.“[1]

މައްޔިތާ ވަޅުލުން

1- މައްޔިތާ ވަޅުލުމުގެ ޙުކުމް:

މުސްލިމަކު މަރުވެއްޖެނަމަ، އޭނާގެހަށިގަނޑު ވަޅުލައި ނިވައިކުރުމަކީ ކިފާޔަތުގެ ފަރުޟެއްކަމުގައި މުސްލިމުން އިޖުމާޢުވެއެވެ. މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ﴿ أَلَمْ نَجْعَلِ ٱلْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَآءً وَأَمْوَٰتًا ﴿٢٦﴾ ﴾ [2] މާނައީ: ﴿ދިރިހުރި މީހުންނާއި، މަރުވެފައިވާ މީހުން އެތަނަށް އެއްކުރައްވާފަން ތަނެއް ކަމުގައި، ތިމަންރަސްކަލާނގެ ބިން ނުލައްވަން ހެއްޔެވެ؟﴾

2- ރޭގަނޑު ވަޅުލުން:

އިބްނުޙަޖަރުގެ ދިރާސާކުރުން ދެނެގަތުމަށްވާގޮތުގައި ރޭގަނޑު މައްޔިތަކު ވަޅުލުމަކީ، ދުވާލު ވަޅުލުމާ އެއްވެސް ތަފާތެއްނެތް މުޢާމަލާތުގައި ކަމެކެވެ. އަޅުގަނޑުމެނަށް ދެނެގަތުމުގައި މަސްއޫލުވެގެންވާ މިހާރު ނިޔާވުމުން ރަސޫލު الله ﷺ ވަނީ ރޭގަނޑު އޭނާ ވަޅުލައްވާފައެވެ. ހަމައެފަދައިން އެ ބޭކަލުންނަށްވެސް الله ރުއްސެވުން ލިބި ފާޠިމަތުގެފާނު އަވަހާރަވުމުން، އެ ކަލޭގެފާނު ޢަލީގެފާނުވެސް ރޭގަނޑު އެ ކަލޭނާ ފަސްދުނުފުޅުލައްވާފައެވެ. ހަމައެފަދައިން އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނާއި، ޢާއިޝަތުގެފާނާއި، އިބްނުމަސްޢޫދުގެފާނު ފަސްދުނުފުޅުލެވުނީވެސް ރޭގަނޑެވެ.[3]

---

[1] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [مَسْأَلَةٌ: وَالْمَشْيُ أَمَامَهَا أَفْضَلُ] (402/3)

[2] سُورة الْمُرْسَلاَت: 26،25

[3] فَتْحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ الْبُخَارِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (قَولَهُ: بَابُ الدَّفْنِ لَيلاً) (208/3)

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲގެފާނުގެ އަރިހުން އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ قَبْرًا لَيلاً، فَأُسْرِجَ لَهُ سِرَاجٌ، فَأَخَذَهُ مِنْ قِبَلِ الْقِبْلَةِ وَقَالَ {رَحِمَكَ اللَّهُ إِنْ كُنْتَ لَأَوَّاهًا تَلَّاءً لِلْقُرْآنِ} وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعًا." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَابْنُ مَاجَه)[1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްރަސޫލާ ﷺ ރޭގަނޑެއްގައި މީހަކު ވަޅުލެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނަށްޓަކައި ބައްތިއެއް ދިއްލައި އަލިކުރެވުނެވެ. ފަހެ، ފަހެ، މާތްރަސޫލާ ﷺ އެ ޤިބުލަފަރާތުން ކަންވަޅުގައި ބާއްވާލިއެވެ. އަދި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާއަށް ﷲ ރަޙުމަތްލައްވާށިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިބާއީ ﷲ އަށްބިރުވެތިވެ ދުޢާކުރުންގިނަ، ރީތިކޮށް ކިޔެވުންގިނަ މީހަކުކަމުގައިވީމުއެވެ.} މިއީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަމުގައި އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

ރޭގަނޑު މައްޔިތާ ވަޅުލުން ހުއްދަކަމަށް ވިދާޅުވާ ބާކަލުން ވިދާޅުވަނީ، ރޭގަނޑު ވަޅުލުމުގައި މައްޔިތާއަށް އަދާކުރަންޖެހޭ ބައެއްކަން ހުރިކަމަށް ނޫންނަމަ، އަދި ކަފުނާދިކުރުމުގައިވެސް އެއްވެސް ހުރަހެއް ނެތްކަމަށްވާނަމަ ރޭގަނޑު ވަޅުލުން ހުއްދަކަމުގައިވެއެވެ.

މައްޔިތާއަށް އަދާކުރަންޖެހޭ އެއްވެސް ބައެއްކަން ހުރިކަމަށް [illegible] ކުރުމަށްވާނަމަ، އަދި ކަފުނާދިކުރުމުގައިވެސް ހުރަހެއް [illegible] ރޭގަނޑު ވަޅުލުން ހުއްދަނޫންކަމުގައި ރަސޫލުﷲ ﷺ އަންގަވާފައިވެއެވެ.

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންވެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ،

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الدَّفْنِ بِاللَّيلِ، برقم: 1057 (363/3) ،وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْأَوْقَاتِ الَّتِي لَا يُصَلَّى فِيهَا عَلَى الْمَيِّتِ وَلَا يُدْفَنُ، برقم: 1520 (481،480/2)

يُحَدِّثُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَطَبَ يَوْمًا، فَذَكَرَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِهِ قُبِضَ فَكُفِّنَ فِي كَفَنٍ غَيْرِ طَائِلٍ، وَقُبِرَ لَيْلًا، فَزَجَرَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يُقْبَرَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيْهِ، إِلَّا أَنْ يُضْطَرَّ إِنْسَانٌ إِلَى ذَلِكَ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ الجَارُودُ) [1] މާނައީ: “އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުން ދެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެއްދުވަހަކު ޚުޠުބާއެއްދެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުންކުރެ ބޭކަލެއްގެވާހަކަ ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ބޭކަލަކު އަވަހާރަވުމުން، ފުރިހަމައަށް ނިވައިނުވާ ދެރަވަރު ކަފުނަކުން ކަފުންކޮށް ރޭގަނޑު ވަޅުލީއެވެ. ފަހެ، [illegible] އެ ބޭކަލެއްގެމައްޗަށް ނަމާދު ކުރެއްވުމުގެކުރިން ވަޅުލުމުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެކަމާ [illegible] އަދި ކޮންމެހެން ވަޅުލަން މަޖުބޫރުވެއްޖެ ޙާލަތެއްގައިމެނުވީ ރޭގަނޑު ވަޅުނުލުމަށް އިރުޝާދު ދެއްވިއެވެ.“

3- އިރުއަރާނިރު، އިރުމެދުޖެހޭނިރު، އިރުއޮއްސޭނިރު ވަޅުލުން:

މައްޔިތާ ވަޅުލުމުގައި ފަސްވެއްޖެނަމަ [illegible] [illegible] ޙާލަތެއްގައިނަމަ އިރުއަރާ ހިނދުގައްޔާއި، އިރުމެދުޖެހޭހިނދުގައްޔާއި، އިރުއޮއްސޭހިނދު މީހުންވަޅުލުމަކީ މަކުރޫހުކަމެއްކަމުގައި ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެފައިވެއެވެ.

އެއްވެސް މައްސަލައެއްނެތްކަމުގައި ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ދެކެލައްވައެވެ. ނަމަވެސް

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي تَحْسِينِ كَفَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 49–(943) (ص/651) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الْكَفْنِ،برقم: 3148 (64/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14145 (49/22) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1366 (518/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، فَصْلٌ فِي التَّكْفِينِ، برقم: 3034 (306/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ ذِكْرِ الْخَبَرِ الْوَارِدِ فِي النَّهْيِ عَنِ الدَّفْنِ بِاللَّيْلِ وَالْبَيَانِ أَنَّ الْمُرَادَ بِهِ كَيْلَا تَفُوتَهُ الصَّلَاةُ عَلَى الْجِنَازَةِ، برقم: 6917 (52/4) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 546 (ص/142)

ހަމަކޮންމެހެން އެއިން ވަގުތެއްގައި މީހަކު ވަޅުލުމަށް ގަސްތުކޮށްގެން ވަޅުލައިފިނަމަ އެޙާލަތުގައި އެއީ މަކުރޫހަ ކަމެކެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުން ދެއްވި ޢުޤްބަތު ބުން ޢާމިރުލްޖުހަނީގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، ސުނަންގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيَّ يَقُولُ: "ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا: حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ الشَّمْسُ، وَحِينَ تَضَيَّفُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢުޤްބަތު ބުން ޢާމިރުލްޖުހަނީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ވަގުތުތަކުގައި މައްޔިތުން (މުސްލިމުން) ނަމާދުކުރުމާއި، މައްޔިތުންގެ [illegible] ވަޅުލުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ މައްޔިތުންނަށް ނަހީކުރައްވާ ތިން ވަގުތެއްވެއެވެ. (އެއީ) އިރުއަރައިގެން އަންނަހިނދުގައްޔާއި، [illegible] [illegible] [illegible] ހިނދުގައްޔާއި، އިރު [illegible] [illegible] ހިނދުގައެވެ.”

ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މި ޙާލަތުގައި މީހުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

4- އެކަށީގެންވާ ފުންމިނުގައި ވަޅުލުން:

މައްޔިތާ ވަޅުލުމުގައި، އެކަށީގެންވާ ފުންމިނުގައި ވަޅުލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މައްޔިތާ ވަޅުލުމުގެ ބޭނުމަކީ، [illegible] [illegible]، އަދި [illegible]

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْأَوْقَاتِ الَّتِي نُهِيَ عَنِ الصَّلَاةِ فِيهَا، برقم: 293-(831) (ص/568،569) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الدَّفْنِ عِندَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَعِندَ غُرُوبِهَا، برقم: 3192 (5/101،102) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ الصَّلَاةِ عَلَى الجَنَازَةِ عِندَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَعِندَ غُرُوبِهَا، برقم: 1030 (3/339،340)، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، السَّاعَاتُ الَّتِي نُهِيَ عَنْ إِقْبَارِ الْمَوْتَى فِيهِنَّ، برقم: 2013 (4/82) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْأَوْقَاتِ الَّتِي لَا يُصَلَّى فِيهَا عَلَى الْمَيِّتِ وَلَا يُدْفَنُ، برقم: 1519 (2/480) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدَ، برقم: 17377 (28/604)

ސޫރިމަކާއި، ދޫނިޔަކުން ސަލާމަތްކޮށް ރައްކާތެރިކުރުވާފަދަ ފުންމިނެއްގައި ވަޅުލައި ނިވައިކުރުމެވެ. މި މަޤްބަރު ފުރިހަމަވާން ކޮންމެގޮތެއްގައި ވަޅުލުމެއްޖެނަމަވެސް ކަރުގެ މަދުބަތު ފުރިހަމަވެ، ފުރުސަތު އަހާވެ، ވޮޖިބުއަހާވިކަރުގައި ބަލުވާނެއެވެ. އެގޮތް ކަރުގައިވިނަމަވެސް މިޒާތުގެ އިސްކާރަ ދުރުހުއްވަރުގެ ފުންމިނެއްގައި ވަޅުލުން ދުސްތިބައްބުވެގެންވެއެވެ. މިބައިގެ ދަލީލަކީ، އެ ދެބައިމީހުންނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ހިޝާމް ބިން ޢާމިރުގެ އަރިހުން އައްނަސާއީއާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި ޞައްޙަ ބަޔާންކޮށްފައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއްވާ އަންނަނިވި ބަޔާނެވެ. عَنْ هِشَامِ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ، الحَفْرُ عَلَيْنَا لِكُلِّ إِنْسَانٍ شَدِيدٌ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {احْفِرُوا وَأَعْمِقُوا وَأَحْسِنُوا، وَادْفِنُوا الاِثْنَيْنِ وَالثَّلاَثَةَ فِي قَبْرٍ وَاحِدٍ.} قَالُوا: فَمَنْ نُقَدِّمُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: {قَدِّمُوا أَكْثَرَهُمْ قُرْآنًا.} قَالَ: فَكَانَ أَبِي ثَالِث ثَلاَثَةٍ فِي قَبْرٍ وَاحِدٍ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [1] މާނައީ: "އެ ދެބައިމީހުންނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ހިޝާމް ބިން ޢާމިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އުޙުދު ހަނގުރާމައިގެ ދުވަހު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންމެން ޝަކުވާދެންނެވީމެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. އަޅުގަނޑުމެންކުރެ ޝަހީދުވި ކޮންމެ އިންސާނަކަށް ވަކިން ވަޅުކޮނުން އަޅުގަނޑުމެންނަށް ވަރަށް ދަތިވެއްޖެއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ވަޅުކޮންނަނިރު ފުންކޮށް ރީތިކޮށް ކޮންނާށެވެ. އަދި އެއް ވަޅުގައި ދެމީހުން ތިންމީހުން ވަޅުލާށެވެ.} އަސްޙާބުން ދެންނެވީއެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ވަގުތުގައި އަޅުގަނޑުމެން އިސްކުރަނީ ކާކުތޯއެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އެއުރެންކުރެ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب في تعميق القبر، برقم: 2315 (123/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي دفْنِ الشُّهَدَاءِ، برقم: 1713 (213/4) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ إِعْمَاقِ الْقَبْرِ، برقم: 2010 (80/4) ، وَابْنُ مَاجه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي حَفْرِ الْقَبْرِ، برقم: 1560 (505/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16251 (183/26) ، وَ برقم: 16261 (192/26) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ اتِّسَاعِ الْقَبْرِ وَإِعْمَاقِهِ، برقم: 6751 (580/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ حُسْنِ عَمَلِ الْقَبْرِ، برقم: 6501 (508/3)

ޤުރްއާން ހިމެނުންދަމުން ބޭނުމީހަކު އިސްލާމްކުރެވެ.} (ކިފާތު) ވިދާޅުވިއެވެ.
އެއްވަރެއްގައި ވަޅުގެފުން މިން ދުރުންކުރު އަކަކަމުގައި ތިމަންގެ ބައްޖާވެފައްވިއެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަން اللَّهُ ރަޙްމަތްލެއްވި އުމަރު ބޭނުންފުޅާއެއްގޮތް ވިދާޅުވި ކަމަށް އިބްނު އަބީ ޝައިބާއާއި، އިބްނުލްމުންޛިރު ރިވާކުރެއްވި ބަސްފުޅެއްގައިވެއެވެ. عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ : أَوْصَى عُمَرُ أَنْ يُجْعَلَ عُمْقُ قَبْرِهِ قَامَةً وَبَسطَةً. (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيبَة، وَابْنُ الْمُنذِرُ)[1] މާނައީ:
“އަލްޙަސަން (އަލްބަޞްރީ) ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަން اللَّهُ ރަޙްމަތްލެއްވި އުމަރު ބޭނުންފުޅާއެއްގޮތުގެ ކަބުރުގެ އިސްތާރާ އެއްވަރަށް ފުންކޮށް، ހަނިކޮށްގެ ބޭނުމަން ކަނޑައަން އެ ކަލޭގެފާނު ވަޞިއްޔަތްކުރެއްވި އެވެ.“

އަޅުގަނޑުމެންނާއި، އަސްލަފުންގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވާގޮތުގައި އިސްލާމުގެ ދުޝްމަނުންނަކަ އެއްބަޔާއެއްވަރުވާ މިންވަރަށް ފުންކޮށްކުރުން ހެއްޔެވެ. އެއަށްވުރެ ބޮޑަށް ފުންކޮށްކުރުން ހިތްޕުރުވެގެންވެއެވެ.

5- ޝައްޤުވަޅާއި ލަޙްދުވަޅު:

ޝައްޤުވަޅަށްވުރެ ލަޙްދުވަޅު މާއިތުރުވެގެންވެއެވެ.

ލަޙްދުވަޅު ކިޔައުމުގެ މާނައަކީ ކަބުރުގެ ކަނޑައެޅިގެން ވަޅު ކަނޑާފައިވާ ފަރާތުން، ކަނޑައެޅޭ ފުރަތަމަ ކަނޑައިގެ ގިބުލައިގެން ބައްޓަންކޮށް، އެހެންކޮށް ކަނޑައިގެން ފުރަތަމަ ގިބުލައިގެ ބައިގައި ގިބްލައިގެ ފަޅީގެ ބަތްކޮށް، ބަރުއަކުންގެ އަތްލެވޭނެގޮތަށް ފުންކޮށްކަނޑާ ވިލަޔާ ޢިމާރާތް ބައްދަލުކޮށް، ކަނޑައިގެން ފަލަކަށްލާނީއެވެ. އެއަށްލާނީ މަތިހަދާފައިވާ ބައްޓަމަށް ބައިގެ ގެއްލުމަ އަތްގަނެއްކަމުގައިވެއެވެ.

---

[1] ابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَا قَالُوا فِي إِعْمَاقِ الْقَبْرِ، برقم: **11784** (324/7) ، وَابْنُ الْمُنذِرُ فِي الأَوْسَطِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، ذِكْرُ قَدْرِ مَا يُعَمَّقُ القَبْرُ، برقم: **3170** (370/2)

ޝައްޤުވަޅު ތައްޔާރުކުރުމަކީ، ކައްވަޅު ކަނޑަށްފަހު، ކައްވަޅުގެ މެދުން މައްޔިތާ ބޭއްވޭވަރުގެ ވަޅެއްކޮނުން، އެވަޅުގެ ހުރިހާފަރާތެއްގައި ހިލަ އިޓާ ޖަހައި އެތެރޭގައި މައްޔިތާ ބާއްވައި މަތީގައި ހިލަ އިޓާ ނުވަތަ އެހެން އެއްޗެއް ޖަހައި ބެއްދުމަށްފަހު ކައްވަޅަށް ފަސްލާނީއެވެ.

މީހުން ވަޅުލުމަށްޓަކައި މި ދެގޮތްވެސް ހުއްދައެވެ. ނަމަވެސް ލަޙްދުވަޅު މޮޅުއިތުރުވެގެންވެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހުންލެއްވި އަނަސްގެފާނު އަރިހުން، އިބްނު މާޖާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ: "لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَانَ رَجُلٌ يَلْحَدُ، وَآخَرُ يَضْرَحُ، فَقَالُوا نَسْتَخِيرُ رَبَّنَا فَبَعَثَ إِلَيْهِمَا، فَأَيُّهُمَا سَبَقَ تَرَكْنَاهُ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمَا، فَسَبَقَ صَاحِبُ اللَّحْدِ فَأَلْحَدُوا لَهُ. (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހުންލެއްވި އަނަސްގެފާނު އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ސުވަރުގެވަޑައިގަތުމުން، (އެކަލޭގެފާނު ފަސްދާނުލުމަށްޓަކައި) އެކަކު ލަޙްދު ވަޅުކޮނެއް ތައްޔާރުކުރަނީއެވެ. އަދި އަނެކަކު ޝައްޤު ވަޅުކޮނެއް ތައްޔާރުކުރަނީއެވެ. ފަހެ، އަޞްޙާބުން ވިދާޅުވޫއެވެ. (މިކަމުގައި ޢަމަލުކުރަންވީގޮތަކާމެދު) ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ތިމަންމެން އިސްތިޚާރާކުރާނީއެވެ. އެގޮތުން އެ ދެމީހުންގެ ގާތަށް ފޮނުއްވިއެވެ. އޭގެތެރެއިން ކުރިން ނިމިއްޖެ މީހަކުގެ މަސައްކަތްގަބޫލުކުރާނީއެވެ. ފަހެ، އެބޭކަލުން އެ ދެމީހުންގެ މަސައްކަތް ނިމޭތޯ ބައްލަވަމުން ހުންނެވިއެވެ. ކުރިންނިމުނުކަމުގައިވީ ލަޙްދު ވަޅުކޮނާ ކޮނުނުމީހާއެވެ. ފަހެ، އަޞްޙާބުން އޭނާލައްވައި އިތުރުއެކަލޭގެފާނު ފަސްދާނުލެއްވޫއެވެ.“

މި ޙަދީޘަކީ، ލަޙްދާއި ޝައްޤުވަޅުގައިވެސް ވަޅުލުން ހުއްދަކަމުގެ ދަލީލެކެވެ. ލަޙްދުވަޅުގައި ވަޅުލުން މޮޅުއިތުރުކަން ދޭހަވާ ޙަދީޘަކީ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުހުންލެއްވި ބައްޕާފުޅުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު

---

[1] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الشَّقِّ، برقم: 1557 (503،502/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12415 (408/19)، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوْسَطِ، برقم: 8848 (352/8) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مُشْكِلِ الآثَارِ، برقم: 2832 (261،260/7)

އަޙްމަދާއި، [1] ސުނަންގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރައްވައި، ޙަސަނު ސަނަދަކުން ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘްކަމަށް އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {اللَّحْدُ لَنَا، وَالشَّقُّ لِغَيْرِنَا.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَالبَيْهَقِيُّ) [2] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުން ލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ލަޙްދު ވަނީ ތިމަންމެން (މުސްލިމުން) ނަށް ޚާއްޞަ އެއްޗެކެވެ. އަދި ޝައްޤު ވަނީ، ތިމަންމެން ނޫން (ކިތާބުގެ އަހުލުވެރިންކަމު އިމާންތި) މީހުންނަށް ޚާއްޞަ އެއްޗެކެވެ.}

6- މައްޔިތާ ކަށްވަޅުގައި ބާއްވާނެގޮތް:

ސުންނަތްވެގެންވާ ގޮތަކީ، ޖާގަ ތަނަވަސްވެގެންވާނަމަ، ކަށްވަޅުގެ ފައިކޮޅުން، އެބަހީ: މައްޔިތާ ކަށްވަޅުގައި ބާއްވާފައިއޮންނައިރު ފައިހުރާނެތަނުން މައްޔިތާ ކަށްވަޅަށް ވައްދުމެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުން ލެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބިން ޔަޒީދު [3] އަރިހުން އިބްނު އަބީ ޝައިބާއާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަޘަރުގައި

---

[1] **ނޯޓް:** "ފިޤްހުއްސުންނާ" ގައި ވަނީ އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللَّهُ ރުއްސުން ލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްކަމަން ޞައްޙަކޮށްފައިވޭ ކަމަށެވެ. އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވާފައި ވަނީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުން ލެއްވި ޖަރީރު ބިން ޢަބްދުاللهِ އަލްބަޖަލީގެ އަރިހުންނެވެ. "މުތަރުޖިމު"

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب في اللَّحْد،برقم: **3208** (117/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ اللَّحْدُ لَنَا وَالشَّقُّ لِغَيْرِنَا، برقم: **1045** (354/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، اللَّحْدُ وَالشَّقُّ، برقم: **2009** (80/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي اسْتِحْبَابِ اللَّحْدِ، برقم: **1554** (501،500/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ السُّنَّةِ فِي اللَّحْدِ، برقم: **6718** (572/3)

[3] **ނޯޓް:** "ފިޤްހުއްސުންނާ" ގައި ލިޔެފައިވަނީ، ޢަބްދު اللهِ ބިން ޔަޒީދު ކަމުގައެވެ. ނަމަވެސް އެއީ ލިޔުމުގައިވާ ކުށެކެވެ. ތަނަވަސްކޮށް ބަލާއިރު، އެ ބާބަކީ "ޢަބްދު اللهِ ބިން ޔަޒީދު" އެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ ފުރިހަމަ ނަންފުޅަކީ، عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدُ بْنُ زَيدُ بْنُ حُصَين އެވެ. މި ޢަބްދު اللهِއާއި އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާ ޔަޒީދު ބިން ޒައިދު ބިން ޙުޞައިނާއި އެއްބާރު ބޭކަލުންނަކީ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ޞަޙާބީބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި ހިމެނިވަޑައިގަތީ، "ފިޤްހުއްސުންނާ" ގައި ލިޔުމުގައިވާ ކުށް ފާހަގަކޮށްދެވުނު ބަޔެކެވެ. "މުތަރުޖިމު"

ބަރީއެވެ. عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: أَوصَى الْحَارِثُ أَن يُصَلِّيَ عَلَيهِ عَبدُ اللهِ بْنَ يَزِيدَ، فَصَلَّى عَلَيهِ، ثُمَّ أَدْخَلَهُ الْقَبْرَ مِن قِبَلِ رِجْلَي القَبْرِ، وَقَالَ: هَذَا مِنَ السُّنَّةِ." (رَوَاهُ البَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ، وَابْنُ سَعْدٍ)[1] މާނައީ: "އަބޫއިސްޙާޤު (ޢަމްރު ބްނު ޢަބްދު اللهِ އައްސަބީޢީ) ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުން ދެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބްނު ޔަޒީދުލައްވާ އޭނާގެ ކަރުނަމާދު ކުރުވުމަށް އަލްޙާރިޘު (އަލްއަޢްވަރު) ވަޞިއްޔަތްކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު އޭނާގެ މައްޗަށް ކަރުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު މައްޔިތާ ކަށްވަޅުގެ ފައިތިލަކޮޅުން ވަޅަށް ތިރިކުރެއްވިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ސުންނަތްވެގެންވާ ގޮތެވެ."

ކަށްވަޅުގެ ފަހަތުން ނުވަތަ ފައިތިލަކޮޅުން ކަށްވަޅަށް ތިރިކުރުވުމުގެ ގޮތް ދިމާވެފައިވާނަމަ، އެކަން ކުރެވެންއޮތް ގޮތަކުން ކުރާނީއެވެ.

އިބްނުޙަޒްމް ވިދާޅުވިއެވެ. "މައްޔިތާ ކަށްވަޅަށް ތިރިކުރުވުމުގައި އެކަން ކުރެވެން ގޮތަކަށް ކުރުން ހުއްދައެވެ. [illegible]، [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible]، ނުވަތަ މައްޔިތާގެ ފައިތިލަކޮޅުން [illegible] މިއިން ކޮންމެ ގޮތެއްވެސް [illegible]. އެހެނީ، މިއީ އެކަމާމެދުގައި އެއްވެސް ނައްޞެއް އައިސްފައިވާ މައްސަލައެއްނޫނެވެ."[2]

7- މައްޔިތާ ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލާގޮތަށް ބޭއްވުމާއި، އޭނާއަށްޓަކައި ދުޢާކުރުމާއި، ކަފުން [illegible]:

މައްޔިތާ ކަށްވަޅުގައި ބޭއްވުމުގައި [illegible] އަންނަ ގޮތަކީ، މައްޔިތާގެ މޫނު ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލާގޮތަށް ކަނާތްއަރިއަށް ބޭއްވުމެވެ. މައްޔިތާ ކަށްވަޅަށް ތިރިކުރާ

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ قَالَ: يُسَلُّ الْمَيِّتُ مِنْ قِبَلِ رِجْلِ الْقَبْرِ، برقم: 7052 (4/89) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، بَابُ مِن حَيثُ يُدْخِلُ الْمَيّتَ القَبْرَ، برقم: 6465 (3/498) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَا قَالُوا فِي الْمَيِّتِ مَنْ قَالَ يُسَلُّ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ، برقم: 11805 (7/328) ، وَابْنُ سَعْدٍ فِي الطَّبَقَاتِ (8/289،288)

[2] الْمُحَلَّى بِالْآثَارِ لِابْنِ حَزْمٍ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [621 مَسْأَلَةٌ: وَيُدْخَلُ الْمَيِّتُ الْقَبْرَ كَيْفَ أَمْكَنَ] (5/177،178)

ބާއްވާމީހާ، "بِسْمِ اللهِ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللهِ، أَوْ بِسْمِ اللهِ، وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ" މިފަދައިން ކިޔުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. އަދި ކަފުން އައްސަވާފައިވާ ހުރިހައި ގަނޑުތައް ދޮރުވައިލުން ހުއްޓެވެ. މިބަހުގެ ތަރުޖަމާ، އެ ތެބަހިރަކަލުންނަން اللّٰهُ ގެ އިސްމުފުޅުގައި ބާއްވަމެވެ ތަރިކަލުން އަބްދުاللّٰهِ ގެ ރަސޫލާ އަރިހުން އިބްނުޢުމަރާއި، އަބޫހުރައިރާއާއި، އައްބަރާއުބްނު ޢާޒިބާއި، އިބްނުޢައްބާސާއި، އައްނަޢްމާނާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަޔާންވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {إِذَا وَضَعْتُمْ مَوْتَاكُمْ فِي الْقَبْرِ فَقُولُوا: [بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ.]} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: "އެ ތެބަހިރަކަލުންނަން اللَّهُ ގެ އިސްމުފުޅުގައި ބާއްވަމެވެ ތަރިކަލުން އަބްދުاللَّهِ ގެ ރަސޫލާ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ބައްޓަންކޮށްދެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޔިތުން ކަށްވަޅުގައި ބާއްވާނަމަ، [بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ] [اللَّهُ ގެ އިސްމުފުޅުގެ ބަރަކާތުގައި، އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ދީނާ އެއްގޮތަށް ބާއްވަމެވެ.] މިފަދައިން ކިޔައި ބާއްވާށެވެ.}

ހަމަ އެ ކަލޭގެފާނު އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِذَا وَضَعْتُمْ مَوْتَاكُم فِي قُبُورِهِمْ، فَقُولُوا: [بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ]} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ) [2] މާނައީ: "އެ ތެބަހިރަކަލުންނަން اللَّهُ ގެ އިސްމުފުޅުގައި ބާއްވަމެވެ ތަރިކަލުން

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا أُدْخِلَ الْمَيِّتَ القَبْرَ، برقم: 1046 (355/3) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4812 (429/8،430) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1354 (515/1) ،وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3109 (375/7،376) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُقَالُ إِذَا أُدْخِلَ الْمَيِّتُ قَبْرَهُ، برقم: 7060 (91/4) وَفِي الْمَطْبُوعِ نَقصٌ فِي هَذَا الحَدِيثِ ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 815 (ص/259)

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ، برقم: 3213 (121/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا أُدْخِلَ الْمَيِّتَ القَبْرَ، برقم: 1046 (355/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، مَا يَقُولُ إِذَا وَضَعَ الْمَيِّتَ فِي اللَّحْدِ، برقم: 10860 (399/9) ، وَابْنُ مَاجه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي إِدْخَالِ الْمَيِّتِ الْقَبْرَ، برقم: 1550 (498/2،499) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 5233 (188/9،189) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1355 (515/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3110 (376/7)

ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަމުރުކުރައްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޔިތުން ޤަބުރުގައި ބާއްވާނަމަ، [بِسْمِ اللهِ وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ] [اللهُ ގެ ނަންފުޅުގެ ބަރަކާތުގައި، އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް ބާއްވަމެވެ.] މިފަދައިން ކިޔައި ބާއްވާށެވެ.}

އަންނަސާއީ މަރްފޫޢުކޮށް، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ބަސްފުޅެއްގެ ގޮތުގައި، މައުޤޫފުކޮށް، އިބްނު ޢުމަރުގެފާނުގެ ބަސްފުޅެއްގެގޮތުގައިވެސް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.

8- ޤަބުރުގައި އެއްޗެއް ފަތުރުން:

މައްޔިތާއަށްޓަކައި، ފޮތިގަނޑެއް، ބާލީހެއް، ނުވަތަ އެހެންވެސް މިފަދައެއްޗެއް ޤަބުރުގައި ފަތުރުން މަކުރޫހަކަމުގައި ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

އިބްނުޙަޒްމު ބަޔާންކޮށްދެއްވާގޮތުގައި މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގެ އަލީގައި، މައްޔިތާ ބޭއްވުމުގެ ކުރިން ޤަބުރުގައި ފޮތިގަނޑެއް އެޅުމަކީ އެންމެ ރަނގަޅު ކަމެކެވެ.

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގަންނަވާ ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ޙަދީޘުން މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: "جُعِلَ فِي قَبْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَطِيفَةٌ حَمْرَاءُ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَأَبُونُعَيمٍ، الجَارُودُ) [1] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގަންނަވާ ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ جَعْلِ الْقَطِيفَةِ فِي الْقَبْرِ، برقم: 91–(967) (ص/665،666) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الثَّوبِ الوَاحِدِ يُلْقَى تَحْتَ الْمَيِّتِ فِي القَبْرِ، برقم: 1048 (356/3)، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، وَضْعُ الثَّوْبِ فِي اللَّحْدِ، برقم: 2012 (81/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2021 (465/3) ، وبرقم: 3341 (325/5) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ التَّارِيخِ، بَابُ وَفَاتِهِ ﷺ، برقم: 6631 (599/14) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا رُوِيَ فِي قَطِيفَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، برقم: 6720 (572/3) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 12963 (228/12،229) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2873 (468/4) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، فِي اللحد يُوضَعُ فِيهِ شَيْءٌ يَكُونُ تَحْتَ الْمَيِّتِ، برقم: 11678 (347/7) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الحِلْيَةِ، (203/7،204) ، وَابْنُ الجَارُودُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 549 (ص/143)

އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ކަށްވަޅު ކޮޅުގައި ރަތްކުލައިގެ މަޚުމަލުގެ ސާލުކޮޅެއް ބާއްވުނެވެ.“

އިބްނު ޙަޒުމް ވިދާޅުވިއެވެ. ”މީސްތަކުންގެތެރެއިން [illegible] [illegible] اللهُ ގެ ރަސޫލާ [illegible] ދަފުނުކުރި މި ކަންތައް އެގޮތުގައި އެކަލާނގެ [illegible]. އެގޮތުން އެއްވެސް ބޭކަލަކު އެކަންމަނާކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެކަން އެގޮތަށް [illegible] [illegible]، [illegible] މި ބިންމަތީގައި [illegible] ތިއްބެވި އެންމެ ހެޔޮވާ ބޭކަލުންގެ ކުރިފުޅުމަތީގައެވެ. އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު އެކަމާ އިންކާރު ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ.“[1]

މައްޔިތާގެ ބޯދަށުގައި ބާލީހެއްގޮތަށް [illegible] އީޓުގަނޑެއް، ގަލެއް، ނުވަތަ ފަސްގަނޑެއް [illegible] ބާއްވައި، އޭގެމަތީގައި މައްޔިތާގެ ކަނާތްފަރާތު ކޯތާފު [illegible]. [illegible] ވަޞިއްޔަތް ކުރެއްވިކަމުގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. ”ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންނާ ޤަބުރުގައި ބާއްވާއިރު ތިމަންގެ (ކަނާތު) ކޯތާފު [illegible] ޖެހޭގޮތަށް ބާއްވާށެވެ.“

އައްޟައްޙާކު ވަޞިއްޔަތް ކުރެއްވިކަމުގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. ”ތިމަންގެ ކަފުނުގެ ހުރިހާ އެއްސުންތައް [illegible]، ތިމަންގެ ކޯތާފު ފެންނަވަރަށް ކަފުން ހުޅުވާލާފައި ބާއްވާށެވެ.“[2]

މައްޔިތާ ބާއްވާފައި އޮންނަހިނދު އޭނާގެ [illegible] [illegible]، ނުވަތަ ފަސްގަނޑެއް [illegible] މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އެއްވެސް [illegible] މައްޔިތާ [illegible] [illegible] [illegible].

---

[1] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ لِابْنِ حَزْمٍ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [604 مَسْأَلَةٌ: وَلَا بَأْسَ بِأَنْ يُبْسَطَ فِي الْقَبْرِ تَحْتَ الْمَيِّتِ ثَوْبٌ] (164/5)

[2] ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَا قَالُوا فِي حَلِّ الْعُقَدِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 11795 (327/7)

އަބޫޙަނީފާއާއި، މާލިކާއި، އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، އަންހެނާ ކަށްވަޅުގައި ބާއްވާހިނދު އޭނާގެ ގައިމަތީގައި ފޮތިގަނޑެއް އެޅުން އެންމެރަނގަޅެވެ. ނަމަވެސް ފިރިހެނަކު ބާއްވާއިރު މިހެންނުހެދޭނެކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ.

ޝާފިޢީ މަޛުހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކެލައްވާގޮތުގައި އަންހެނަކާ ފިރިހެނެއްގެ މެދުގައި އެއްވެސް ތަފާތެއްނެތި ފޮތިގަނޑެއް އަޅާލައި ބޭއްވުން މުސްތަޙައްބުވެގެން ވާކަމުގައި ދެކެލައްވައެވެ.

9- ތިންމުށް ވެލި އެއްލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން:

މައްޔިތާ ވަޅަށް ތިރިކުރުމަށްފަހު އެ ކަމުގައި ބައިވެރިވި ކޮންމެމީހަކުވެސް ތިން މުށް ވެލި މައްޔިތާގެ ބޯފަރާތުން ވަޅުމައްޗަށް އެއްލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މިކަމުގެ ދަލީލަކީ، އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ:ؓ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى عَلَى جِنَازَةٍ، ثُمَّ أَتَى قَبْرَ الْمَيِّتِ، فَحَثَى عَلَيْهِ مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ ثَلَاثًا." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰه ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللّٰه ﷺ ޖަނާޒާއެއްގައި ބައިވެރިވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެއަށްފަހު މައްޔިތާގެ ކަށްވަޅުކައިރިއަށް ވަޑައިގަތެވެ. ދެން، މައްޔިތާގެ ބޯފަރާތުން އެ ވަޅަށް [illegible] ތިން މުށް ވެލި އެއްލެވިއެވެ.“

އަބޫޙަނީފާއާއި، މާލިކާއި، އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވިގޮތުގައި، ފުރަތަމަ ވެލިމުށް އެއްލާއިރުން، ﴿ مِنْهَا خَلَقْنَٰكُمْ ﴾ ﴿ ތިމަންރަސްކަލާނގެ ތިޔަބައިމީހުން ހެއްދެވީ އެ ބިމުންނެވެ. ﴾ މި ފަދައިން، ދެވަނަ ވެލިމުށް އެއްލާއިރުން، ﴿ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ ﴾ ﴿ އަދި ތިޔަބައިމީހުން އަނބުރާ އިޢާދަކުރައްވާނީވެސް އެ ބިމަށެވެ. ﴾ މި ފަދައިން، އަދި

---

[1] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي حَثْوِ التُّرَابِ فِي الْقَبْرِ، برقم: 1565 (2/507،508) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوسَطِ، برقم: 4673 (5/63)

ތިންވަނަ ފެއިދުން އެއްގަމުން، ﴿وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ﴾[1] ﴿އަދި ދެވަނަފަހަރަށް ތިޔަބައިމީހުން ނެރުއްވާނީވެސް އެ ބިމުންނެވެ.﴾ މި ފަދައިން ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. މި އެންމެބޮޑުކަމުގެ ދަލީލަކީ، ރަސޫލު ﷲ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަނބަލުން އުއްމުކުލްޘޫމްގެ ކަށްވަޅުގައި ބާއްވަވަނިކޮށް މިފަދައިން ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެވިގެންވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رضي الله عنه، قَالَ: لَمَّا وُضِعَتْ أُمُّ كُلْثُومٍ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الْقَبْرِ ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى.} قَالَ: ثُمَّ لَا أَدْرِي أَقَالَ: بِسْمِ اللَّهِ، وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ، أَمْ لَا." (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަބޫއުމާމާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލުން އުއްމުކުލްޘޫމްގެ ކަށްވަޅުގައި ބާއްވަވަނިކޮށް، {مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى.} މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. (އަބޫއުމާމާގެ ބަހުން) ވިދާޅުވިއެވެ. އެއަށްފަހު އިތުރަށް ކިޔުއްވީ، "بِسْمِ اللَّهِ، وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ." މިފަދައިން ވިދާޅުވިކަން ނުވަތަ ނޫންކަން ތިމަންނާ ދަނެއްނޭނގެމެވެ.}

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވާގޮތުގައި ތިބުމުން ވެއި އަށްޑުވަސް އިއްވުމެވެ. ސަހަބަކީ، އެހެންވިދާޅުވިކަން އަދިސްކުރައްވާ ބަޔަކީ، ވަރަށް ސަޚީހު ބަޔަކުކަމެވެ.

10- މައްޔިތާ ވަޅުލައި ނިމިގެން ދުޢާކުރުން:

މައްޔިތާ ވަޅުލައި ނިމިގެން އޭނާއަށް ހާލަ ދުއްސަވައިދެއްވައި ސާބިތުކަން ލިބިދެއްވުން އެދި ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. އެހެނީ، އެ ވަގުތަކީ،

---

[1] سورة طه: 55

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22178 (524/36) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 3491 (447/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْإِذْخِرِ لِلْقُبُورِ وَسَدِّ الْفُرَجِ، برقم: 6726 (574/3)

ކަށްވަޅުގައި އޭނާއާ ސުވާލުކުރައްވާން ވަގުތެވެ. މިބަހުގެދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢުޘްމާނު ބްނު ޢައްފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އަލްޙާކިމާއި، އަލްބައްޒާރު ރިވާކުރައްވައި، ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމުގައި އަލްޙާކިމު ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. عَنْ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا فَرَغَ مِن دَفْنِ الْمَيّتَ وَقفَ عَلَيهِ، فَقَالَ: {اسْتَغفِرُوا لِأَخِيكُمْ، وَسَلُوا لَهُ بِالتَّثْبِيْتِ، فَإِنَّهُ الآنَ يُسأَلُ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالبَزَّارُ، وَابْنُ الْمُنذِرُ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢުޘްމާނު އިބްނު ޢައްފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ މީހަކު ވަޅުލައްވައި އަވަދިވެވަޑައިގަންނަވާހިނދު، އޭނާގެ ކަށްވަޅުގެ ކައިރީގައި ހުއްޓަވައިގެން ހުންނަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚާގެ ފާފަފުއްސެވުން އެދި ދަންނަވާށެވެ. އަދި އޭނާއަށް ސާބިތުކަން ދެއްވުމަށް އެދޭށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، މިހާރު އޭނާއާ ސުވާލުކުރައްވަމުން ދަނީއެވެ.}

މިޙަދީޘް ރިވާކުރައްވުމަށްފަހު އަލްބައްޒާރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މި ނޫން ސަނަދަކުން މިޙަދީޘް ރިވާވެގެންނެއް ނުވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން ނަބީން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَلِيٍّ ﵁: أَنَّهُ كَانَ إِذَا فَرَغَ مِن دَفْنِ الْمَيِّتِ، قَالَ: [اللَّهُمَّ هَذَا عَبْدُكَ، نَزَلَ بِكَ، وَأَنْتَ خَيْرُ مَنْزُولٍ بِهِ، فَاغْفِرْ لَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ.]"[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނު މީހަކު ވަޅުލައްވައި އަވަދިވެ ވަޑައިގެންފިނަމަ، ވިދާޅުވެއެވެ. [اللَّهُمَّ هَذَا عَبْدُكَ، نَزَلَ بِكَ، وَأَنْتَ خَيْرُ مَنْزُولٍ بِهِ، فَاغْفِرْ لَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ.] މާނައީ: [އަހަރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! މިއީ ތިބާރަސްކަލާނގެ އަޅެކެވެ. އޭނާ [illegible] ތިބާރަސްކަލާނގެ [illegible]

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الاِسْتِغْفَارِ عِندَ الْقَبْرِ لِلْمَيِّتِ، برقم: 3221 (127/5) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1373 (520/1) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُقَالُ بَعْدَ الدَّفْنِ، برقم: 7064 (92/4،93) ، وَالْبَزَّارُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 445 (91/2) ،وَابْنُ الْمُنذِرُ فِي الأَوسَطِ، برقم: 3180 (507/5)

[2] **ނޯޓް:** [illegible]

ޤަބޫލުކޮށްފައެވެ. ތިބަރަސްކަލާނގެ [illegible] އޭނާއަށް [illegible] ދެއްވުމުގެ ކުޑަދުންވަންތަ އިފާދުއެވެ. ފަހެ، ތިބަރަސްކަލާނގެ އޭނާގެ ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި ތިބަރަސްކަލާނގެ އޭނާއަށްޓަކައި އޭނާގެ ކަށްވަޅު ތަނަވަސްކޮށްދެއްވާނދޭވެ!]

އެ [illegible] اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާގޮތުގައި، މައްޔިތާ ވަޅުލައި އަވަދިވުމަށްފަހު، އޭނާގެ [illegible] އަލްބަޤަރާ ސޫރަތުގެ ފުރަތަމަ އާޔަތްތަކާއި، އެ ސޫރަތުގެ ނިމޭ ފަހު އާޔަތްތައް ކިޔެވުމަށް އެ ކަލޭގެފާނު [illegible].[1]

11- ވަޅުލައި އަވަދިވުމުން ތަލްޤީންކިޔުން:

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީއާއި، އެހެން ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، މައްޔިތާ ވަޅުލައި އަވަދިވުމުން އޭނާއަށް ހަނދާންކޮށްދިނުން ނުވަތަ ތަލްޤީން ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މި ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ، (ތާބިޢީ ބޭކަލުން ކަމުގައިވާ) ރާޝިދު ބިން ސަޢުދާއި، ޟަމްރަތު ބިން ޙަބީބާއި، ޙަކީމު ބިން ޢުމައިރުގެ އަރިހުން ސަޢީދު ބިން މަންޞޫރު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެކެވެ.

عَن رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، وَضَمْرَةَ بْن حَبِيبٍ، وَحَكِيمِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالُوا: إِذَا سَوَّي عَلَى الْمَيِّتِ قَبْرَهُ، وَانْصَرَفَ النَّاسُ عَنْهُ، كَانُوا يَسْتَحِبُّونَ أَن يُقَالَ لِلْمَيِّتِ عِندَ قَبْرِهِ: [يَا فُلاَنُ قُلْ! لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ، أَشْهَدُ أَن لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ] (ثَلاَثُ مَرَّاتٍ) يا فُلاَنُ قُلْ! رَبِّيَ اللهُ، وَدِيْنِي الإِسْلاَمُ، وَنَبِيِّي مُحَمَّدٌ ﷺ.] ثُمَّ يَنْصَرِفُ."[2] މާނައީ: "(ތާބިޢީ ބޭކަލުން ކަމުގައިވާ) ރާޝިދު ބިން ސަޢުދާއި، ޟަމްރަތު ބިން ޙަބީބާއި، ޙަކީމު ބިން ޢުމައިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ބޭކަލުން

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا وَرَدَ فِي قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ عِنْدَ الْقَبْرِ، برقم: **7068** **(93/4)**

[2] **ނޯޓް:** ސަޢީދު ބިން މަންޞޫރު ގެ ސުނަނުން މި ރިވާޔަތް ފެނުނުތޯ މިހާތަނަށް ކުރެވުނު މަސައްކަތުން ފެނިފައެއް ނުވެއެވެ. "މުތަރުޖިމު"

ވިދާޅުވިއެވެ. މައްޔިތާ ވަޅުލައި ފަސްގަނޑު ހަމަޖައްސައިއަވަދިވެ، މީސްތަކުން އެތަނުން އެނބުރި ދިޔުމުން، މައްޔިތާއަށްޓަކައި އޭނާގެ ކަށްވަޅުކައިރީގައި ތިބެގެން ކިޔައިދިނުމަށް އަސްޙާބުބޭކަލުން ތަލްޤީނުކުރުމެވެ.[يَا فُلاَنُ قُلْ! لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ، أَشْهَدُ أَن لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ] (ثَلاَثُ مَرَّاتٍ) يَا فُلاَنُ قُلْ! رَبِّيَ اللهُ، وَدِيْنِي الإِسْلاَمُ، وَنَبِيِّي مُحَمَّدٌ ﷺ.] އެބަހީ: “އޭ އެވެނި މީހާއެވެ. ތިބާ މިހެންކިޔާށެވެ! اللهُ ފިޔަވައި އެހެން އިލާހަކުނުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، اللهُ ފިޔަވައި އެހެން އިލާހަކުނުވާކަމަށް އަޅު ހެކިވަމެވެ.“ (ތިން ފަހަރު) އޭ އެވެނި މީހާއެވެ. ތިބާ މިހެންކިޔާށެވެ! ތިމަންގެ ރައްބަކީ اللهُއެވެ. ތިމަންގެ ދީނަކީ އިސްލާމްދީނެވެ. ތިމަންގެ ނަބިއްޔަކީ މުޙައްމަދު ﷺ އެވެ.“ ދެން އެނބުރި ދާނެއެވެ.

އަލްޙާފިޡު (އިބްނު ޙަޖަރު) “އައްތަލްޚީޞު” ގައި މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދު ޤަވިއްޔު ވެއެވެ. ނަމަވެސް އެ ކަލޭގެފާނު ވަކިއަށްޓަކައި ވިދާޅުވެފައެއް ނުވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫއުމާމާ (ސުދައްޔު ބިން ޢަޖްލާން) ގެ އަރިހުން އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَن سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الأَوْدِيِّ، قَالَ: شَهِدْتُ أَبُو أُمَامَةَ، وَهُوَ فِي النَّزْعِ، فَقَالَ: إِذَا مِتُّ فَاصْنَعُوا بِي كَمَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَصْنَعَ بِمَوتَانَا، أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: {إِذَا مَاتَ أَحَدٌ مِن إِخْوَانِكُمْ، فَسَوَّيْتُمُ التُّرَابَ عَلَى قَبْرِهِ، فَلْيَقُمْ أَحَدُكُمْ عَلَى رَأْسِ قَبْرِهِ، ثُمَّ لْيَقُلْ:[يَا فَلاَنُ بْنُ فُلاَنَةَ.] فَإِنَّهُ يَسْمَعُهُ، وَلاَ يُجِيبُ، ثُمَّ يَقُولُ:[يَا فَلاَنُ بْنُ فُلاَنَةَ.] فَإِنَّهُ يَسْتَوِي قَاعِدًا، ثُمَّ يَقُولُ :[يَا فَلاَنُ بْنُ فُلاَنَةَ.] فَإِنَّهُ يَقُولُ: [أَرْشَدَنَا رَحِمَكَ اللهُ] وَلَكِن لاَ تَشْعُرُونَ، فَلْيَقُلْ: [اذْكُرْ مَا خَرَجْتَ عَلَيهِ مِنَ الدُّنْيَا، شَهَادَةَ أَن لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَنَّ مُحمدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللهِ رَبًّا، وَبِالإِسْلاَمِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، وَبِالْقُرْآنِ إِمَامًا.] فَإِنَّ مُنْكَرًا وَنَكِيْرًا يَأْخُذْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا بِيَدِ صَاحِبِهِ، وَيَقُولُ: [انْطَلِقْ بِنَا مَا نَقْعُدْ عِندَ مَن قَدْ لَقَّنَ حُجَّتَهُ] فَيَكُونُ اللهُ حَجِيجَهُ دُونَهُمَا.} فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَإِن لَمْ يَعْرِفْ أُمَّهُ؟ قَالَ: {فَيَنْسُبُهُ إِلَى حَوَّاءَ، يَا فُلاَنُ بْنُ حَوَّاءَ.} (رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ) [1] މާނައީ: “(ތާބިޢީ ބޭކަލުންގެތެރެއިވާ) ސަޢީދު ބިން ޢަބްދިاللهِ އަލްއަވްދީ ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް

---

[1] الطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الأَوْدِيِّ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، برقم: 7979 (8/298،299)

اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫއުމާމާ (ޞުދައްޔު ބްނު ޢަޖްލާން) އަވަހާރަވުމުގެ ވަގުތުގައި ތިމަންނާ އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ހުންނެވީމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ މަރުވުމުން، ތިމަންމެން މުސްލިމުންގެ މަރުވާ މީހުންނާމެދު ކަންކުރުމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަންގަވާފަދައިން ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންނާއާމެދު ކަންކުރާށެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ތިމަންމެންނަށް އަމުރުކުރައްވައި، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚުންގެތެރެއިން މީހަކު ނިޔާވެއްޖެނަމަ، އޭނާގެ ކަށްވަޅަށް ތިޔަބައިމީހުން ފަސްލައި އަވަދިވުމުން، ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެކަކު އެ މައްޔިތުގެ ބޮލާކޮޅުގައި ހުއްޓިގެން މިފަދައިން ކިޔާށެވެ. [يَا فَلاَنُ بْنُ فُلاَنَةَ.] އެބަހީ: [އޭ އެވެނި އަންހެނާގެ ދަރި މިވެނި ފިރިހެނާއެވެ.] ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާ އަޑު އަހާހުއްޓެވެ. އަދި އޭނާ ޖަވާބެއްނުދީހުއްޓެވެ. ދެން އަނެއްކާވެސް ކިޔާށެވެ. [يَا فَلاَنُ بْنُ فُلاَنَةَ.] އެބަހީ: [އޭ އެވެނި އަންހެނާގެ ދަރި މިވެނި ފިރިހެނާއެވެ.] ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭރުން އޭނާ (ކަށްވަޅުގައި) ތެދުވެ އިށީނދެހުއްޓެވެ. ދެން އަނެއްކާވެސް ކިޔާށެވެ. [يَا فَلاَنُ بْنُ فُلاَنَةَ.] އެބަހީ: [އޭ އެވެނި އަންހެނާގެ ދަރި މިވެނި ފިރިހެނާއެވެ.] ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭރުން އޭނާ ބުނާހުއްޓެވެ. [أَرْشَدَنَا رَحِمَكَ اللهُ] [ތިބާ، ތިމަންނާއަށް މަގުދައްކަވާށެވެ. اللهُ ތިބާއަށް ރަޙުމަތްލައްވާށިއެވެ.] ނަމަވެސް އެކަން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އިޙުސާސް ނުވާހުއްޓެވެ. ފަހެ، ދެން މިފަދައިން ކިޔާނީއެވެ.

[اذْكُرْ مَا خَرَجْتَ عَلَيهِ مِنَ الدُّنْيَا، شَهَادَةَ أَن لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَنَّ محمدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللهِ رَبًّا، وَبِالإِسْلاَمِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، وَبِالقُرْآنِ إِمَامًا.] އެބަހީ: [ތިބާ، މި ދުނިޔެ ދޫކޮށްދިޔައީ ކޮން ގޮތެއްގެމަތީގައިކަން ހަނދާންކުރާށެވެ. (ތިބާ މަރުވެދިޔައިރު) اللهُ ފިޔަވައި އެހެން އިލާހަކުނުވާކަމަށާއި، މުޙައްމަދުގެފާނީ އެކަލާނގެ އަޅާކަމަށާއި ރަސޫލާކަމަށް ހެކިވާ ބަހުގައެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، ތިބާވަނީ اللهُ ތިބާގެ ރަބްބުކަމުގައްޔާއި، އިސްލާމްދީނީ ތިބާގެ ދީނުކަމުގައްޔާއި، މުޙައްމަދުގެފާނީ ތިބާގެ ނަބިއްޔާކަމުގައްޔާއި، ޤުރުއާނަކީ ތިބާގެ އިމާމާ ކަމުގައި ރުހިގެންނެވެ.] ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، މުންކަރު ނަކީރު ދެ މަލާއިކަތުން އޭނާގެ އަތުގައި ހިއްޕަވައި

ވިދާޅުވާހުއްޓެވެ. [انْطَلِقْ بِنَا مَا نَقْعُدْ عِندَ مَن قَدْ لَقَّنَ حُجَّتَهُ] މާނައީ: [ހިނގާދަން މި ޙުއްޖަތްތައް ތަލްޤީނުކުރެވިފައިވާ މީހާގެ ކައިރީގައި އިށީނދެލަން ހިނގާށެވެ.] ފަހެ، އެ ދެ މަލާއިކަތުންނަށް އޭނާގެ ބަދަލުގައި ޙުއްޖަތް ގާއިމުކޮށްދެއްވާނީ ﷲ އެވެ.} ޞަޙާބަކު ދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ. އޭނާގެ މަންމައަކީ ކާކުކަން ނޭނގޭނަމަ؟ (ކިހިނެއް ކިޔަންވީތޯއެވެ؟) ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. {އެހެންވިއްޔާ ޙައްވާގެފަރާތަށް އޭނާ ނިސްބަތް ކުރާށެވެ. އޭ ޙައްވާގެފުޅުގެ ދަރި އެވެނިވާއެވެ.}

"އައްސުބުލުއްސަލާމް"ގައި، އަލްއަމީރު އައްޞަންޢާނީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިއީ ތަޙްޤީޤުކުރައްވާ އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތަކުން ޙާޞިލުވާ ގޮތުގައި ޟަޢީފު ޙަދީޘެކެވެ. އަދި އެއަށް ޢަމަލުކުރުން، އެ ކަލޭގެފާނުގެ "އަލްމަނާރު"ގައި އޮޅިގެން ނުދާށެވެ. ގިނަ ބަޔަކު ކުރާތީ ބިދުޢަތެއް ސުންނަތަކަށް ނުވާނެކަމަށް ޙަދީޘުގައި ކަމަށެވެ." 1

މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައި ޢާޞިމު ބިން ޢުބައިދުﷲ ނަމަކަށް ކިޔާ ރާވީއަކު ހުރިވެއެވެ. އޭނާއަކީ ޟަޢީފު ރާވީއެކެވެ. ("މަޖްމަޢުއްޒަވާއިދު" އަށް ބަލާށެވެ) މި ޙަދީޘް ބަޔަކު ޟަޢީފުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައި އޭގެ ބޭކަލުން ބަޔާންކޮށްފައި ނުވާ ބަޔަކު ޟަޢީފުވެއެވެ."2

އަލްއިމާމް އައްނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މިއީ ޟަޢީފު ޙަދީޘެއްކަމުގައި ވިޔަސް، މިއަށް ޢަމަލުކުރަން ހެޔޮކަމަށް ސަނަދުތަކުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘުތަކެވެ. އެހެނީ، ޙަދީޘް އިލްމުވެރިންނާއި އަދި ފިޤްހުވެރިންނަށް އިލްމުވެރިންނަށް، ފަޟީލަތްތެރިކަން ބޮޑުކަމާއި ގޮތުގައި ތަރުޣީބު ދެއްވާ ޙަދީޘްތަކާއި، އެކަންކަމާއިބެހޭ ތަރުހީބުގެ ޙަދީޘްތަކުގެ ގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތަކަށް ޢަމަލުކުރުމަށް ޙަދީޘްތަކާއި ޟަޢީފު ޙަދީޘުތަކަށް ޢަމަލުކުރަން ހެޔޮކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވާ އެގޮތަށް ޟަޢީފު ޙަދީޘްތަކަށް ޢަމަލުކުރުން ހެޔޮކަމަށް ބުނެއެވެ. ޙަދީޘެއްގެ ސަނަދަކީ ސަހީހު ވަރަކަށް ނުވިޔަސް ދަލީލުތަކުން ބުނެވެނީ ބޭނުންކުރެވޭ ގޮތަށެވެ.

---

[1] التَلْخِيصُ الْحَبْيْرِ،لابْنِ حَجَرُ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (270/2)

[2] مَجْمَعُ الزَّوَائِدِ وَمَنبَعُ الفَوَائِدِ، لِلْهَيْثَمِى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ تَلقِيْنُ الْمَيِّتِ بَعْدَ دَفْنِهِ، (163/3)

ޞަޙީޙު ހަދީޘެއް އަމަލުކުރުމުގައި ޚުލިކަތެއް ދުއްވާފައެވެ. މީގެ މިސާލަކީ، {وَاسْأَلُوا لَهُ التَّثْبِيتَ.} {އޭނާއަށް ސާބިތުކަން ދެއްވުމަށް ތިޔަބައިމީހުން އެދޭށެވެ.} އަދި އަލްމުހައްޛަބުގެ ވަޞިއްޔަތުގެ ބަޔާންކޮށްފައިވާ ބައިގައެވެ. މިއިން ކޮންމެ ބަޔާންކޮށްފައިވާ ބަޔާންކޮށެވެ. އެބަހުރިކަން އިޤްރާރުވެސް ބަޔާންވޭ (އަޞްޙާބުއްޝާފިޢިއްޔާގެ) ބައެއްގެ ޖަމާޢަތުން ސަ ޝާފިޢީގެ ކަމުގައި މިސްކީނުން ދަރި މިއަދުރަމަޟާނުވެސް އެ ބަޔާންކޮށް (އެބަހީ: ތަކުރާރުން ކިޔުމުގެ ބަޔާންކޮށް) އަމަލުކުރުމުންނެވެ."[1]

މާލިމަތުގެ މަޝްހޫރު ބަހަކީ، އަދި ބަންބޮޑުމަތުގެ ބައެއް އިލްމުވެރިން ތުޅާވަނީ އެގެނެވި، ތަޖުނީދުކުރުމަކީ މަކުރޫހުކަމެއް ކަމަށެވެ.

އަލްއަޒްހަރުގެ ފިޤުހުވެރެވެ. "އަލްއިމާމު އަންނަވަވީ އަރިހުގައި ތިމަންނާ ދަންނަވިމެވެ. މަސްއޫލީ ވަޑުވެފައިވާ، އޭނާގެ ބޮޑުކަލޭގެ މިހާރު ހުއްޓުނު ދިޔަތާ [يَا فُلَانُ بْنُ فُلَانَةَ.] އެބަހީ: [އޭ އެވެނި އަންހެނާގެ ދަރި މިވެނި ފިރިހެނާއެވެ.] މިކަމާގުޅޭ ކަންތައް ދަރާވަޔިގެންނަވާ ގޮތެއް ކަނޑައެޅޭތޯއެވެ؟ ފަހު، އެ ކަންތައް މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. [އަބްދުލްޤާދިރު އަލްއަޒްހަރީ ޝާފިޢީ ކަރައީގެ އަހުލުވެރިންނަށް ހިސާބުކުރުމަކީ އެކަން އަށްވެސްބަދަލު އެކަންކުރިކަން މިފަދައިން އުނދަގޫއެއް ނުވެއެވެ.] އަދި އަބްދުކުރު ބޮޑު އަޙުމަދުބުނު އެހާގެ ބަޔާން ސަރުޙަދުގެ މަހުގެ ތަރާކީކުރުގެއިން އޭގެ މަޤާމުގައި އެބައިމީހުން އެކަމަށް ކަނޑައެޅިއެވެ. އަދި އިސްލާމީ ބޮޑު ޢަލީހަޤީގެވެސް އަބްދުއްލަހީގެ ބަހެއް ރިވާކުރެއްވި ބައިވެރިއެވެ.

ކަށްވަޅުތައް ބޭއްވުން ސުންނަތްވެގެންވާގޮތް

ސުންނަތުގައިވާ ސާބިތުވާގޮތަށް، މިހާރު ވަޙީދުގައިވާއިރު، އެއީ މިހާރު ވަޙީދުގައިވާ ތަކުރާރުކޮށް އަންގަމަތީކަށް، އޭރުގެ ވަޑިގަތް ކަށްވަޅުތައް އެކަށީގެން ބޭއްވުމެވެ. އެއަށްވުރެ ބޮޑެއް އެކަކުމެންގެ ބަރާބަރުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މިބަޔާންވާގޮތުން، އަލްއިމާމު

---

[1] الْمَجْمُوعُ شَرْحِ الْمُهَذَّبِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (5/274، 275)

މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ބަޔާނެވެ. عَن هَارُونَ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ، أَنَّ ثُمَامَةَ بْنَ شُفَيٍّ، حَدَّثَهُ قَالَ: كُنَّا مَعَ فَضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ بِأَرْضِ الرُّومِ بِرُودِسَ، فَتُوُفِّيَ صَاحِبٌ لَنَا، فَأَمَرَ فَضَالَةُ بْنُ عُبَيْدٍ بِقَبْرِهِ فَسُوِّيَ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: يَأْمُرُ بِتَسْوِيَتِهَا." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [1] މާނައީ: "ހާރޫން ބިން ސަޢީދުލްއައިލީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާން ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެމެންނަށް ޘުމާމަތު ބިން ޝުފައްޔު ހަދީޘްކުރައްވައި ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާން (އެބަހީ: ޘުމާމަތު ބިން ޝުފައްޔު) ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނާއި ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ފަޟާލަތު ބިން ޢުބައިދާ އެކުގައި، ރޫމީވިލާތުން ރޯދުސްގައި ހިމެނިގެން ވީމުއެވެ. ދެން، އަހަރެމެންނާއި ހިމެނިގެންވާ އެކުވެރިއަކު ނިޔާވީއެވެ. ދެން، އޭނާގެ ޤަބުރު ހަމަހަމަކޮށްލުމަށް ފަޟާލަތު ބިން ޢުބައިދު އަމުރުކުރައްވައިގެން އެ ޤަބުރު ބިމާ އެއްހަމައަށްވާގޮތަށް ހަދައިލެވުނެވެ. ދެން އެ ކަލޭގެފާނު (އެބަހީ: ފަޟާލަތު ބިން ޢުބައިދު) ވިދާޅުވިއެވެ. ޤަބުރުތައް ބިމާ އެއްހަމައަށް ހަދާލުމަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ އަމުރުކުރައްވާތީ އަހުރެން އަޑުއައްސަވާފީމެވެ."

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަލީގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އައްނަސާއީ ރިވާކުރައްވާ ބަޔާނެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي الْهَيَّاجِ الأَسَدِيِّ، قَالَ: قَالَ لِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ ﵁ : أَلاَ أَبْعَثُكَ عَلَى مَا بَعَثَنِي عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم؟ أَنْ لاَ تَدَعَ تِمْثَالاً إِلاَّ طَمَسْتَهُ، وَلاَ قَبْرًا مُشْرِفًا إِلاَّ سَوَّيْتَهُ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ) [2] މާނައީ: "(ތިބާ ފޮނުވަނީ ރަސޫލު ﷲ ފޮނުއްވި ބައްދަލުން ބިން

---

[1] مُسْلِمٌ،كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْأَمْرِ بِتَسْوِيَةِ الْقَبْرِ، برقم: 92–(968) (ص/666) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، تَسْوِيَةُ الْقُبُورِ إِذَا رُفِعَتْ، برقم: 2030 (88/4) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ تَسْوِيَةِ الْقُبُورِ وَتَسْطِيحِهَا، برقم: 6756 (3/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 811 (314/18)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْأَمْرِ بِتَسْوِيَةِ الْقَبْرِ، برقم: 93–(969) (ص/666) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابٌ فِي تَسْوِيَةِ القَبْرِ، برقم: 3218 (265،264/6) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَسْوِيَةِ القَبْرِ، برقم: 1049 (357/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، تَسْوِيَةُ الْقُبُورِ إِذَا رُفِعَتْ، برقم: 2031 (88/4)

ޙުޞައިން) އަބުލްހައްޔާޖުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނު ތިމަންނާއަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަމަކާއިގެން ރަސޫލުﷲ ﷺ ތިމަންނަކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވި ކަމަކާ މަތިކޮށް ތިމަންނާ ތިބާ ފޮނުއްވަން ހެއްޔެވެ. އެއީ ތިބާއަށް (އަޅުކަންކުރާ) ބުދެއް ފެނިއްޖެނަމަ އެއެއްޗެއް ހަލާކުކޮށްލުމަށާއި، ބިމުންމައްޗަށް ބިނާކޮށްފައިވާ މަހާނައެއް ތިބާއަށް ފެނިއްޖެނަމަ އެތަން ބިމާ ހަމަކޮށްލުމަށެވެ.“

އައްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ޤަބޫލުކުރައްވާގޮތަކީ މި ޙަދީޘްގައި މިވަނީއެވެ. އެ ބާވަތުން މަހާނައެއް ބިމުންމައްޗަށް އުފުއްލިގައި ހުރުން ރަނގަޅު ނޫންކަމަށް ދެކެލައްވައެވެ. އޭގެމަތީގައި ހިނގުމާއި، އޭގެމަތިން މީހުން ހިނގައިގަތުމުން މަނާކުރުމަށްޓަކައި، އީ މަހާނައެއްކަން އެނގޭވަރަށްވުރެ ބޮޑަށް މަހާނަތައް އުސްކޮށްހުރުން މަކްރޫހު [illegible] ކަމުގައި ޢިލްމުވެރިން ދެކެލައްވައެވެ.“[1]

ކަންމިހެންހުރުމާއެކު މި ބަޔާންވެދިޔަ ސައްޙަ ޙަދީޘްތަކުން ޢަމަލުކުރެއްވުމުގެ ގޮތުން ސަލަފުވެރިން [illegible] މިންވަރަށް ބިމުންމައްޗަށް މަހާނައެއް އުފުއްލިގައި ހުރުމަކީ މުޝްރިކުންގެ [illegible] އެހެން [illegible] [illegible] [illegible] އެދެއްވިއެވެ.

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”ބިމުންމައްޗަށް ކައިވަތެއްހާ މިންވަރަށްވުރެ ބޮޑަށް މަހާނައެއް އުފުއްލިގައި ނުހެދުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވަމެވެ. އަދި މަހާނަމަތީގައި [illegible] [illegible] ޖަހައި އެއްވެސް ބާވަތެއް ނުހެދުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވަމެވެ. އެހެނީ އެއީ ޒީނަތްތެރިކަމާއި [illegible] [illegible] ކަންތަކެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މަރަކީ އެއިން އެއްވެސް ކަމަކާ ގުޅުމެއް ހުރިކަމެއްނޫނެވެ. މުހާޖިރުންނާއި އަންޞާރުންގެ މަހާނަތަކުގެތެރެއިން ތިމަންކަލޭގެފާނު [illegible] އެއްވެސް މަހާނައެއްގައި އެއްވެސްކަހަލަ ބިނާއެއް

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَسْوِيَةِ الْقَبْرِ، **(357/3)**

ހައްދަވާފައެއް ނުވެއެވެ. މި އުސޫލުތަކާ ޚިލާފަށް ގަބުރުސްތާނުތަކުގައި ހަދާފައި ހުންނަ މަހާނަތައް މުސްލިމުންގެ ވެރިން ތަޅުއްވައި ހައްދަވާތަން ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެން ވަމުއެވެ. އަދި އެ ދުވަސްވަރުގެ އެއްވެސް ފިޤުހު ޢިލްމުވެރިޔަކު އެ ބޭފުޅުންގެ އެ ބަދަލަށް އިންކާރުކުރައްވާފައެއް ތިމަންނާ ދުށުއްނުގައްވަމެވެ."[1]

އައްޝަވްކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މި ޙަދީޘްތަކުގެ އަލީގައި ފާޅުވާ އެނގޭނީ، ޝަރުޢީގޮތުން ހުއްދަ މިންވަރަށްވުރެ އުސްކޮށް މަހާނަތައް ހެދުމަކީ ޙަރާމްކަމެއް ކަމުގައެވެ. އަލްއިމާމު އަޙްމަދާއި، އެ ކަލޭގެފާނުގެ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި، އަލްއިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އެ ކަލޭގެފާނުގެ މަޛްހަބުގެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިންނާއި، އަލްއިމާމު މާލިކު އެގޮތަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

މަހާނަމަތީގައި ބިނާއެއްކުރުމީ ކުރީއާއި ފަހުގެ ޢިލްމުވެރިން އެކަމަށް އިންކާރުކުރައްވާ ކަމެއްނޫންކަމަށް އިމާމު ޔަޙްޔާއި، އަލްމަހްދީ "އަލްޣައިޘް" ގައި ވިދާޅުވާ ވިދާޅުވުމަކީ ސައްޙަ ބަސްފުޅުކަމުގައެއްނުވެއެވެ. އެހެނީ އެ ބޭފުޅުންގެ އެންމެ ގިނަވެގެން އެ މިންވަރަކީ އެ ބޭފުޅުން އެކަމާ މެދު ހަމައެކަނި ހިމޭންވެ ވަޑައިގަތުމެވެ. ހިމޭންވުމަކީ ޤަޠްޢީ ނޫން މައްސަލަތަކުގައި (އެބަހީ: އެ މައްސަލައެއް ވުޖޫބު، އަދިކަމުނުވާ ގޮތަކަށް ދަލީލުތަކުން ސާބިތުވެފައިނުވާ މައްސަލަތައް) އެ ކަމަކަށް ދަލީލަކަށް ނުވާނެއެވެ. މަހާނަ އުސްކުރުން ޙަރާމްވުމީ ޤަޠްޢީ ނޫން މައްސަލައެކެވެ.

މަހާނަ އުސްކުރުން ނަހީކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި މުޅިން ޝާމިލުވާ ބައިތަކެއް ކަމުގައި ގަބުރުމަތީގައި ހަދާފައިހުންނަ ގުއްބާތަކާއި، މަޤާމުތައް ފެނެއެވެ. އަދި އެއީ ރަސޫލުﷲ ﷺ އެކަމުން ލަޢުނަތްލެއްވި ގަބުރުތަކަށް އަޅުކަންކުރާ ތަންތަނަށް ހެދުން ނަހީކުރެއްވި ބަސްފުޅުގެ މާނައިގައިވެސް ހިމެނޭ

---

[1] الأُمُّ لِلشَّافِعِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَايَكُونُ بَعْدَ الدَّفْنِ، رقم [709،710] (631/2)

ކަމުނުވެ. އިސްލާމްދީން އުނަގަން އިންކާރުކޮށްފައި ވުމާއެކުވެސް ޒަބޫރުތަކުގެ މަތީގައި ބިނާކުރެވިގެންވާ ހައިބަތުބޫޢު ބިނާއަށް ދުނިޔޭގެ ކަންކާޖުތަކުގައިވާ އިސްލާމްދީން އުނަގާފުދު ހިތާމަކަން ދޫކޮށްނުދޭ ކަމުނުވެ!!

އެފަދަ ތަންތަނާމެދު މުސްލިމުންނަކު ޖާހިލުމުސްލިމުން ދެކެނީ މުސްލިމުންނާން މީސްތަކުން އުޅަދިޔުމުގެ ބުދުތަކާދުރުގައިވެސް ދޫނިފަދަ ބާރުލާ އިޢްތިޤާދުކުރެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެފަދަ މީސްތަކުން އެ ޒިޔާރަތްތަކަށް ވާތްކާރިކައި ކަންޖެހިކަމެވެ. އެފަދަ މީހުންގެ ޢަޤީދާގައިވެސް، އެ ޒިޔާރަތްތަކުގައި ވަރުގަދަކަމާ ފަރާތްތަކަކީ މީސްތަކުންގެ ދަތިތަކާއި އުނދަގޫތައް ފިލުވައިދީ، ގެއްލުންތަކުން ސަލާމަތްކޮށްދީ، މަންފާތައް ލިއްބައިދޭ ބަރަކާތުކަމުގައެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެފަދަ ޒިޔާރަތްތަކަށް ނަދުރުބަންދުމާއި، ހަދިޔާދިނުމުގެ ބޭނުމަށް ދުލަދުރަން ޤުރުބާންތަކަށް، އަޅުކަމުން ހަދައިގެން އެބައިމީހުންގެ ބޭނުންތަކާއި ބަސްވެރިކަމުން އެދުން ހާސިލުކުރުމަށް ކަންކަމުގައި އެ ޒިޔާރަތްތަކުން ވާގިއެދުން ދޭއެވެ. އެތަންތަނަށް ކަމާކަންތަރާ ދަތުރު ހަދައިގެން ޒިޔާރަތްކުރުމާއި، އެތަންތަނުގައި ޖަމާވުމާއި، މީހުންވެސް ސަރި ކުރައްވާފައިވާ ހުރިހާކަމެއް ކުރުވުމުންނެވެ. ޝަރުޢީދަލީލު ގޮތުގައި އިސްލާމްދީނުގެ ކުރިން ޖާހިލިއްޔާކަމުގައި ބަދުއްކަލާގެ ކުރިމަތީގައި މީސްތަކުން ކުރަމުން ގެންދިޔަ ހުރިހާ ދުސްކަރުތަށް އެ ޒިޔާރަތްތަކުގައި ކުރުވުމުންނެވެ. ޝަޢާއިރުވެސް އެފަދަ ހުރިހާކަމެއް އެބައިމީހުންނަށް ޖިނަގަތުންނަރުދާނުވެއްޖެއެވެ. "إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيهِ رَاجِعُونَ." “އަހަރެން މިހުރީވެސް ވާޖިބުވަނީ اللهއަށެވެ. އަދި އަހަރެން އެނބުރި ރުޖޫޢަވާނީވެސް އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށެވެ.”

ކަނޑައެޅި ބަރާބަރަށްވާ މިފަދަ ބިދުޢަ ކުފުރާއި މުސްކަކާކަންވާފައި ހުރިހާކަންކަމެއް ފެންނަމުން ދިޔައީ اللهއަށްޓަކައި އުނަގާ އިންކާރުކޮށް ދުނިޔެވެރި ބަޔަކު ނުފެނެއެވެ. އިސްލާމްދީނަށްޓަކައި އެއިންނަކަމާ އިސްލާހުކުރާ އިލްމުވެރިޔަކު، ދަރިވަރަކު، ޒަޢީމުއެއްގެ ފިކުރަށް، އަމަލަށް، ވަޢުޒަށް، ނުވަތަ ބަސްކަމަކަށް ފިޔަވަޅު ނުޖެހޭކަން ހިތާމައާއެކު ކަމުނުވެ. ދުނިޔޭގެ ކަންކާޖުތަކުގައިވާ މިފަދަ ޖާހިލުކަންތަކުގައި ހިނގާ

ކަންކަމާގުޅޭގޮތުން ލިބެމުންދާ ޤަބުރުތަކަށް އެނގޭގޮތުގައި އަޅުކަންކުރާ އެންމެން ނުވަތަ އޭގެތެރެއިން ގިނަ މީހުންނަކީ، އެބައިމީހުން އިޖުތިމާޢުކޮށް އީމާންވާގޮތް ޤަބުރުޕޫޖާކުރާ އެއްވެސް މީހަކު އެއީ ގޯސްގޮތެއްކަމުގައި ބުނެފިނަމަ، އެއުރެން ކުޑަވެސް ޖެހިލުމެއްނެތި اللّٰهُގެ މަތިވެރި އިސްމުފުޅުގެން ވާޖިބު ދޮގު ހުވާތައް ކުރަންފަށައެވެ. ނަމަވެސް އެބައިމީހުންގެ ޝައިޚުގެ ނުވަތަ އެވެނި ވަލީވެރިއެއްގެ ނަމުގައި ހުވާކުރުމަށް އެބައިމީހުންނަށް ބުނެވިއްޖެނަމަ، އެއްވެސް އިންކާރުކުރުމެއް ނުވަތަ ދެބަސްވުމަކާނުލައި އޮންނަނީ އިޤުރާރުވެފައެވެ. މިއީ ޤަބުރުތަކަށް އަޅުކަންކުރާ މިފަދަ މީސްމީހުންގެ ކުރުފޮޅިއަކުން މިވަނީ ހައިބަރުވެރިއައިގޮސް، "اللّٰهُއީ ތިން އިލާހުންކުރާ އެއްއިލާހު" ނުވަތަ "اللّٰهُއީ ތިން އިލާހުންކުރާ އިލާހު" ބުނި މީހުންނަށްވުރެ ބޮޑަށް ޝިރުކުގައި ގަދަވެފައިވާ ކަމުގައި ދެކެއެވެ.

އޭ އިސްލާމްދީނުގެ ޢިލްމުވެރިންނޭވެ! އޭ މުސްލިމުންގެ ރަސްރަސްކަލުންނޭވެ! ކުފުރުވެރިކަމަށްވުރެ އިސްލާމްދީނަށްހުރި ބޮޑު މުސީބާތަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ اللّٰهُ ފިޔަވައި އެހެން ފަރާތަކަށް އަޅުކަންކުރުމަށްވުރެ މި މަތިވެރި ދީނުގައި ބާރުވެރިކަމަށް ކޮބައިތޯއެވެ؟ މުސްލިމުންގެ ތެރޭގައި ވަރުގަދަ މި ނުބައި އިޖުތިމާޢީގޮތުން ގެއްލުންދީ އެހެން އެއްވެސް މުސީބާތެއް ވޭތޯއެވެ؟ އެކަމާ އިންކާރުކުރާ ދުނިޔޭގެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިންނަށް ވާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ކަންތައް މިވަރަށް ބޮޑުވެފައި ހުރި ނަމަ ޝިރުކުގެ އިންކާރު ކުރުން ވާޖިބުވެގެންވަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟

ފަރުވާލުވެ ބަލައިލާށެވެ ކަލޭމެން ބަލާބަލާ ދެއިރުވެރިއެވެ.

ނަމަވެސް އެ ބަލަބަލާ އިރުވަރު ބޭނުންވާ ބަލަ ބަލިކުރުމުގެ ބެހެއް ފިޔަވައެވެ.

މިބާ ކަލޭމެންނަށް ކަމަކުރާ ފުރުސަތުދިނަކަ އިސާރާތް އެއިން ހުރިހާ ކުރަނީއެވެ.

އަވަހަށް ނިކަމެތިވެރި ފުރުސަތުގައި މީހުންނަށް އެއިން ހުރިހާ ނުފެނުނެވެ."[1]

---

[1] نَيْلُ الأَوْطَارِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ تَسْنِيمِ الْقَبْرِ وَرَشِّهِ بِالْمَاءِ...، (5/164،165)

އިލްމުފިޤުހުންވެސް ޤަބުރުމަތީ ބިނާކުރެވިފައިވާ މިސްކިތްތަކާއި ޒިޔާރަތްތައް ޓަކައި ނައްތާލުމަށް ފަތުވާދެއްވާފައިވެއެވެ. "އައްޒަވާޖިރު" މިނަންކިޔުއްވުން ފޮތުގައި އިބްނުހަޖަރު[1] (އަލްހައިތަމީ) ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. **"ބޮޑެތި ފާފަތަކުގެތެރެއިން ނުވަދިހަ ތިންވަނަފާފަ، ނުވަދިހަ ހަތަރުވަނަފާފަ، ނުވަދިހަ ފަސްވަނަފާފަ، ނުވަދިހަ ހަވަނަފާފަ، ނުވަދިހަ ހަތްވަނަފާފަ، ނުވަދިހަ އަށްވަނަފާފަ، ނުވަދިހަ ނުވަވަނަފާފަ:** ޤަބުރުސްތާނަކީ، މިސްކިތެއްކަމުގައި ހެދުން، އެތަންތަނުގައި ބައްތިދިއްލުން، އެތަންތަނަކީ އަޅުކަންކުރާ ބުދުތަކެއްގޮތަށް ހެދުން، އެތަންތަނުގައި ޠަވާފުކުރުން، އެތަންތަނުގައި އިސްތިލާމުކުރުން، (އެބަހީ: ފާރުތަކާއި ދޮރުފަތްފަދަ ތަންތަނުގައި އަތުންފިރުމުން) އެތަންތަނަށް ކުރިމަތިލައި ނަމާދުކުރުން. ޤަބުރުތަކުގެ މަތީގައި ބިނާކޮށްފައިވާ މިސްކިތްތަކާއި، ޒިޔާރަތްތަކާއި ޤުއްބާތައް ވީހާ އަވަހަކަށް ނައްތާލުމަށް ވާޖިބުވާކަމަށް ވެއެވެ. އެހެނީ، އެ ތަންތަނަކީ، މަސްޖިދުއް ޟިރާރަށްވުރެ (ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި ސިފަކުރައްވާފައިވާ) މިސްކިތަށްވުރެ އިސްލާމްދީނަށް އެ ތަންތަނުގެ ގެއްލުން ބޮޑު ތަންތަނެވެ. އެހެނީ، އެތަންތަން ބިނާކޮށްފައިވަނީ، ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ނަހީއާ ޚިލާފަށް ހުރި ނަހީގެ އެތަކެއް ޙަދީޘްތަކާ ޚިލާފަށެވެ. އިތުރުއެހެނަސް މިކަން ނަހީކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ބިމުން މައްޗަށް އުސްކޮށް ހަދާފައިވާ ޤަބުރުތައް ހުރިނަމަ އެ ތަނެއް ނަގާލާ ބިމާ އެއްވަރުކުރުމަކީ ވާޖިބު ކަމެއްކަމަށްވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެހެންކަމާއެކު ޤަބުރުތަކުގެމަތީގައި ދިރިއުޅޭ އިންސާނުން ބިނާކޮށް ނަމާދުކުރުމީ

---

[1] **ނޯޓް:** އިބްނުހަޖަރު އަލްހައިތަމީ، އަކީ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ މަޝްހޫރު އިލްމުވެރިއެކެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ ފުރިހަމަ ނަންފުޅަކީ، އަޙްމަދު ބިން މުޙައްމަދު ބިން މުޙައްމަދު ބިން ޢަލީ ބިން ހަޖަރު އަލްހައިތަމީ، އައްސަޢުދީއެވެ. ދުނިޔޭގެ އަލިކަން ފެނިވަޑައިގަތީ، މިޞްރުގެ "އަބުލްހައިތަމް" އެވިލާޔަތުން އަވަށުގައި، ހިޖުރައިން 909 ވަނަ އަހަރުއެވެ. އިލްމުއުނގެނުއްވީ މިޞްރުގެ އަލްއަޒްހަރު ޖާމިޢުގައެވެ. އެއަށްފަހު މައްކާއަށް ހިޖުރަކުރައްވައި އެ ރަށުގައި ފަތުވާ ދެއްވަމުން ތިއްބެވީއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަކީ، ގިނަގިނަ ފޮތްތަކެއް ލިޔުއްވި ބޭފުޅެކެވެ. ލިޔުއްވި ފޮތްތަކުގެތެރޭގައި "تُحْفَةُ الْمُحْتَاجِ بِشَرْحِ الْمِنهَاجُ" ، "الْفَتَاوَى الْفِقْهِيَّةُ الكُبْرَى" ، "الزَّوَاجِرُ عَنِ اقْتِرَافِ الْكَبَائِرِ" ، "نَصِيحَةُ الْمُلُوكِ" ފަދަ އެތައް ފޮތެއް ހިމެނެއެވެ. އަވަހާރަވީ، ހިޖުރައިން 973 ގައެވެ. ބައްލަވާ! "އަލްބަދުރުއްޠާލިޢު" "މުޢުޖަމުލްމުއައްލިފީން" "އަލްއަޢުލާމު ލިއްޒިރިކްލީ" "މުޢުޖަމުލް"

ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެތަންތަނަށް އެއްވެސް އެއްޗެއް ވަޤުފުކޮށް ނަދުރުކުރުން ހެދުމަކީ އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި ހުއްދަވެގެންވާ ކަންކަމެއްނޫނެވެ."[1]

މަހާނައިގެ ފަސްގަނޑު އުސްކޮށް ބެހެއްޓުމާއި، ހަމަކޮށް ބެހެއްޓުން:

މަހާނައިގެ ފަސްގަނޑު އުސްކޮށް ބެހެއްޓުމާއި، ހަމަކޮށް ބެހެއްޓުމާ ދޭތެރޭގައި ކޮންމެ ގޮތެއްވެސް ހުއްދަވާނެކަމުގައި ފުޤަހާ އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤު ވެލައްވައެވެ.

އައްޖަޒީރީ ވިދާޅުވެލައްވައެވެ. "ޤަބުރުތައް ބިމާ ހަމަކޮށް ބެހެއްޓުމުގައްޔާއި، ފަސްގަނޑު ކުޑައިކޮށް އުސްކޮށް ބެހެއްޓުމުގައި މުސްތަޙިބުން އެމައްޗަށް ޢަމަލުކުރަމުން އަންނަނިވި މި ދޭތެރޭގައި އެއްގޮތެއްގައިވެސް ހައްދުފަހަނަޅައިދިއުން މިވަންނާ ޤަބޫލެއް ނުކުރައްވަމުއެވެ. މާނައަކީ ބިމާ ހަމަކޮށް ބެހެއްޓުމޭ ބުނެވޭބަހުގެ މާނައަކީ، ހަމަބިމާ މުޅިން އެއްވަރަކަށް މާނަ ބެހެއްޓުމެއްނޫނެވެ. ފުޤަހާވެރިންވަނީ، މި ދޭތެރޭގައި ފުޅާ އިތުރުގަދަ ކަށަވަރުކުރުމާ ޚިލާފުވެލައްވައެވެ. އަލްމުޣްނީ ބަޔާންކޮށް ވިދާޅުވެދެއްވާފައިވާގޮތުގައި ގިނަ އިލްމުވެރިންގެ ބަހަކީ، މަހާނައިގެމި ކުޑަކޮށް އުސްކޮށް ބެހެއްޓުމެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ.

عَنْ سُفْيَانَ التَّمَّارِ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ أَنَّهُ رَأَى قَبْرَ النَّبِيِّ ﷺ مُسَنَّمًا. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ)[2] މާނައީ: ސުފްޔާނުއްތައްމާރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ މާތްޤަބުރުގެ ފަސްގަނޑު އުސްކޮށްފައިވާގޮތް ތިމަން ދެކެވިއްޖެވެ." އެހެންކަމާއެކު އަބޫޙަނީފާއާއި، މާލިކާއި، އަޙްމަދާއި، އަލްމުޒަނީއާއި،

---

[1] الزَّوَاجِرُ عَنِ اقْتِرَافِ الْكَبَائِرِ، لاِبْنِ حَجَرُ الْهَيْتَمِي: الْكَبِيرَةُ الثَّالِثَةَ، وَالرَّابِعَةَ، وَالْخَامِسَةَ، وَالسَّادِسَةَ، وَالسَّابِعَةَ، وَالثَّامِنَةَ، وَالتِّسْعُونَ، اتِّخَاذِ الْقُبُورَ مَسَاجِدَ، وَإِيقَادُ السُّرُجَ عَلَيهَا، وَاتِّخَاذُهَا أَوثَانًا، وَالطَّوَافُ بِهَا، وَاسْتِلاَمُهَا، وَالصَّلاَةُ إِلَيهَا: **(155/1)**

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي قَبْرِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا،برقم: **1390**/(2) **(103/2)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ قَالَ بِتَسْنِيمِ الْقُبُورِ، برقم: **6761 (5/4)**

ޝާފިޢީމަޛުހަބުގެ ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދެކެލައްވަނީ މަހާނައިގެ ވެލިގަނޑު ކުޑައިކޮށް އުސްކޮށްބަހައްޓުން މޮޅުއިތުރުކަމުގައެވެ. އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ ދެކެލައްވާގޮތުގައި، މަހާނަތައް ހަމައަށް ބަހައްޓުމަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަމުރު ކުރައްވާފައިވާތީ މޮޅުއިތުރުގޮތަކީ ހަމައަށް ބަހައްޓުމެވެ.“

މަހާނައެއްކަން އެނގޭނެ ނިޝާނެއް ބެހެއްޓުން:

އެއީ މަހާނައެއްކަން އެނގޭނެ ޢަލާމާތެއްގެގޮތުން ލަކުޑިގަނޑެއް ގާގަނޑެއްފަދަ ނިޝާނެއް މަހާނާގައި ބެހެއްޓުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެއިރުން އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَعْلَمَ قَبْرَ عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ بِصَخْرَةٍ." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެއިރުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢުޘްމާނު ބިން މަޡްޢޫނުގެ މަހާނަގައި ހިލަގަނޑެއް ބާއްވަވައި، ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެއަށް ފާހަގަކުރެއްވިއެވެ.“

[illegible] [illegible] މި ޙަދީޘް ރަނގަޅު ސަނަދަކުން [illegible] ބަޔާންވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންދެއްވި އަލްމުއްޠަލިބު ބިން އަބީވަދާޢާ (އަލްމުއްޠަލިބު އިބްނު އަބީވަދާޢާ)ގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރެއްވި ބަޔާނެއްގައިވެއެވެ.
عَنِ الْمُطَّلِبِ ابْنِ أَبِي وَدَاعَةَ ﵁، قَالَ: لَمَّا مَاتَ عُثْمَانُ بْنُ مَظْعُونٍ أُخْرِجَ بِجِنَازَتِهِ، فَدُفِنَ، فَأَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً أَن يَأْتِيَهُ بِحَجَرٍ، فَلَمْ يَسْتَطِعْ حَمْلَهَا، فَقَامَ إِلَيهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَحَسَرَ عَن ذِرَاعَيهِ، قَالَ كَثِيرٌ: قَالَ الْمُطَّلِبُ: قَالَ الَّذِي يُخْبِرُنِي ذَلِكَ عَن رَسُولِ اللهِ ﷺ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِ ذِرَاعَي رَسُولِ اللهِ ﷺ حِينَ حَسَرَ عَنْهُمَا، ثُمَّ حَمَلَهَا فَوَضَعَهَا عِنْدَ رَأْسِهِ، وَقَالَ: {أَتَعَلَّمُ بِهَا قَبْرَ أَخِي، وَأَدْفِنُ إِلَيهِ مَن

---

[1] وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْعَلَامَةِ فِي الْقَبْرِ، برقم: **1561** (505/2)

مَاتَ مِنْ أَهْلِي.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި އަލްމުޠަލިބް ބްނު އަބީވަދާޢާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢުޘްމާނު ބްނު މަޡްޢޫނު އަވަހާރަވުމުން އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޖަނާޒާއާއިގެން އަސްޙާބުން ނުކުންނަވައި، އެ ކަލޭގެފާނު ވަޅުލުއްވިއެވެ. ދެން، ހިލަގަނޑެއް ހިއްލަވައިގެން އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގަތުމަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބޭކަލަކަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ދެން، އެ ބޭކަލަކު އެ ހިލަގަނޑު އުފުއްލެވުމަށް މަސައްކަތްކުރެއްވި އުފުއްލެވު ކޮޅެއްނުވިއެވެ. (އަވަސް ދުވެވަޑައިގެން) އެ ހިލަގަނޑު އޮތްތަނަށް ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވަޑައިގެން، އެކަލޭގެފާނުގެ ދެ އަތްދަނޑުފުޅުން އެ ހިލަގަނޑު އުފުއްލަވައިގެން ގެންނެވިއެވެ. (މުއްޠަލިބްގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ރާވީ) ކަޘީރު ވިދާޅުވިއެވެ. މުއްޠަލިބް ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެ ހިލަގަނޑު ގެންނެވިތަން ދެކެއްވި ބޭކަލަކު ތިމަންނާގާތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ދެއަތްދަނޑުފުޅުން އެ ހިލަގަނޑު އުފުއްލަވައިގެން ގެންނެވިއިރު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްދަނޑުފުޅުގެ ދޮންކަން ބެލެވުނު ގޮތަށް މިހާރުވެސް ފެންނަކަހަލައެވެ. އެއަށްފަހު އެ ހިލަގަނޑު އުފުއްލަވައިގެން ގެންނަވައި، އޭނާގެ (އެބަހީ: ޢުޘްމާނު ބްނު މަޡްޢޫނުގެ މަޤާމައިގެ) ބޮލާކޮޅުގައި އެ ބޭއްވިއެވެ. އަދި ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. {(މި ހިލަގަނޑު ބޭއްވީ) އޭގެސަބަބުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަޚާގެ މަޤާމަ ފާހަގަކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަހުލުވެރިންކުރެ ނިޔާވާ މީސްތަކުން އޭނާގެ ކައިރީގައި ވަޅުލެއްވުމަށްޓަކައެވެ.}

މި ބަޔާނުން ދޭހަވާގޮތުގައި، އެ މީހެއްގެ އަހުލުވެރިންކުރެ ނިޔާވާ މީސްތަކުން ގާތްގާތުގައި ވަޅުލުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެއީ އެބައިމީހުންނަށް ހެޔޮދުޢާކޮށް ޒިޔާރަތް ކުރުމަށް ފަސޭހަވާނެކަމަށެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الرَّجُلِ يَجْمَعُ مَوتَاهُ فِي مَقْبَرَةٍ، وَالقَبْرُ يُعَلَّمُ، برقم: **3206 (115/5)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ إِعْلَامِ الْقَبْرِ بِصَخْرَةٍ أَوْ عَلَامَةٍ مَا كَانَتْ، برقم: **6744 (577/3)**

ޤަބުރުސްތާނަށް ވަންނަމުން ފައިވާންބޭހެއްޓުން:

އިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި، ފައިވާނާއެކު ޤަބުރުސްތާނަށް ވަދެއުޅުމަކީ އެއްވެސް މައްސަލައެއްނޫނެވެ. قَالَ جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ: "رَأَيْتُ الْحَسَنَ، وَابْنُ سِيرِينَ يَمْشِيَانِ بَيْنَ الْقُبُورِ فِي نِعَالِهِمَا." (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيبَةَ) [1] މާނައީ: ”ޖަރީރު ބްނު ޙާޒިމުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”އަލްޙަސަނު (އަލް ބަޞަރީ) އާއި، (މުޙައްމަދު) އިބްނު ސީރީން، އެ ދެބޭކަލުންގެ ފައިވާންޖޯޑުކޮޅުގައި ޤަބުރުތަކުގެ ދެމެދުގައި ހިނގަވައި އުޅުއްވަނިކޮށް ތިމަންނާ ދެކެލެއްވީމެވެ.“

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ نَبِيَّ اللهِ ﷺ قَالَ: {إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ، وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ، إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، އަޅާ އޭނާ ކަށްވަޅުގައި ބޭއްވުމަށްފަހު އޭނާގެ އެކުވެރިން އެނބުރިދިޔައިރު، އެމީހުންގެ ފައިވާންތަކުގެ އަޑު އަޑުއަހާނެއެވެ.}

---

[1] ابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي الْمَشْيِ بَيْنَ الْقُبُورِ فِي النِّعَالِ. برقم: 12270 (513/7)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ: الْمَيِّتُ يَسْمَعُ خَفْقَ النِّعَالِ، برقم: 1338 (90/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ عَرْضِ مَقْعَدِ الْمَيِّتِ مِنَ الْجَنَّةِ أَوِ النَّارِ عَلَيْهِ...، برقم: 70-(2870) (ص/2200،2201) وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ فِي الْحِذَاءِ بَيْنَ الْقُبُورِ، برقم: 3231 (135/5،136) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، التَّسْهِيلُ فِي غَيْرِ السِّبْتِيَّةِ، برقم: 2049 (96/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12271 (289/19) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3120 (390/7) وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ بَيْنَ الْقُبُورِ فِي النَّعْلِ، برقم: 7217 (134/4) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1522 (415،414/5)

މި ޙަދީޘުގެ އަލިގައި ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ، ފައިވާނަށްއަޅައިގެން ޤަބުރުސްތާނުގައި ހިނގުމަކީ ހުއްދަނެތްކަމުގައެވެ. އެހެނީ، ފައިވާނުގައި ހިނގާފައި ދިޔުމުން މެނުވީ، ފައިވާނުގައި ހިނގާ އަޑެއް ނުއިވޭހުއްޓެވެ.

އައްސިބްތިއްޔާ އެވިރިޔާ ބާވަތުގެ ފައިވާނުގައި (އެބަހީ: ދިބާޣުކުރި ހަމުން ހަދާފައިވާ ފައިވާނުގައި) ޤަބުރުސްތާނުގައި ހިނގުމަކީ މަކުރޫހުކަމުގައި އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވެއެވެ. އެ ކަނޑައެޅުމުގެ ދަލީލަކީ، އަބޫދާވޫދާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނުމާޖާ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ މިނިވަންކުރެއްވި ޞަޙާބީއަކުކަމުގައިވާ ބަޝީރުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެވެ. عَنْ بَشِيْرٍ مَولَى رَسُولِ اللهِ ﷺ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَظَرَ إِلَى رَجُلٍ يَمْشِي فِي الْقُبُورِ عَلَيهِ نَعْلاَنِ، فَقَالَ: {يَا صَاحِبَ السَّبْتِيَّتَيْنِ، وَيْحَكَ، أَلْقِ سَبْتِيَّتَيْكَ.} فَنَظَرَ الرَّجُلُ، فَلَمَّا عَرَفَ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَلَعَهُمَا، فَرَمَى بِهِمَا." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "ރަސޫލު اللهِ ﷺ މިނިވަންކުރެއްވި ޞަޙާބީއަކުކަމުގައިވާ ބަޝީރު (އަލްޚަޞާޞިއްޔާ) ގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މީހަކު ފައިވާނާއެކު ޤަބުރުސްތާނުގައި ހިނގާފައިދާތީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ދެކެވަޑައިގެން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އޭ ސަބްތިއްޔާ ފައިވާނުގައި ތިބިމީހާއެވެ. ތިބާއަށް ހަލާކުވެއްޖެއެވެ. ތިބާގެ ސަބްތިއްޔާ ފައިވާން އެއްލައިލާށެވެ.} ފަހެ، އެ މީހަކު ބަލައިލިއެވެ. އަދި އޭނާއަށް އެއީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ކަން އެނގުމުން އޭނާގެ ފައިވާން ބާލިއެވެ. އަދި ފައިވާން އެއްލައިލިއެވެ."

އަލްޚައްޠާބީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެ މީހަކު ފައިވާނުގައި ހުރުމުން އިތުރުކުރެއްވީކަން އެކަމާ ކިބުރުވެރިކަމާއި، އެއީ ބޮޑާކަމުގެ ގޮތަކަށްވާތީ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ فِي الْحِذَاءِ بَيْنَ الْقُبُورِ، برقم: 3230 (5/134،135) ، وَالنَّسَائِيُّ، كَرَاهِيَةُ الْمَشْيِ بَيْنَ الْقُبُورِ فِي النِّعَالِ السِّبْتِيَّةِ، برقم: 2048 (4/96) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي خَلْعِ النَّعْلَيْنِ فِي الْمَقَابِرِبرقم: 1568 (2/509،510)، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20784 (34/380) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1381 (1/522،523) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَشْيِ بَيْنَ الْقُبُورِ فِي النَّعْلِ، برقم: 7216 (4/134)

ކަމެއްކަމުގައި ވެދާނެކަމަށް ހީވެއެވެ. އެހެނީ، އަސްސަބުތީ ގޮއިވާނަކީ، (އުރުވަސްވަތު) މުއްސަނދިކަމުގައި އަޙައިމިއްޗެހިން، އުބައިމިހުންގެ ކަންތައްތަކަށް އަޙައިއުޅުން ބާވަތްތަކުގެ ގޮއިވާނަކަމެވެ."

އަދިވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ރަސޫލު ﷲ ﷺ ތަށިތަކާއި ދޯނިތައްވަނީ، ދުނިޔޭގައި ކާފިރުންނަށް ވަކިކޮށްދެއްވާފައިވާ ބައެއް ޢިލްމުތަކުގެ ސަބަބުން އިސްލާމްދީނުގެ ބަލަދުވަސް. އަޚިރަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ މުސްލިމުންނަށް ބާކީކުރައްވާފައިވާ ނިޢުމަތްތަކެވެ. ދުނިޔޭގެ ބައްޕަލުކުރުމުގައި ކާފިރުންނާ ވިޔަފާރިކުރުމުން އަދި ހުރެ ބޭނުމެއް ނުކުރަން ކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. ނިޢުމަތް ހަމަ ކާފިރުން ދުނިޔޭގައި ބޭނުންކުރާ ބަޔަކުގެ ނިޢުމަތެއް، ތަށިތައް އާޚިރަތުގައި ދެވޭނެއެވެ."

ފާރުގައި އުޅަދުއްލައި އެއްޗެއްޗެހި ނިވާކުރުން:

ފާރުގައި އުޅަދުއްލައި އެއްޗެއްޗެހި ނިވާކުރުން ހުރުމަށް ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ އެ ކަމަކީ، ސަރުކާރީމުން ހުއްދަކުރުމުގެ މުދަލު ނަގައިގެންވާ، ބައިވެރިވުން ކަމުގެ ބަޔާން ފާރުގެ ވަގުތުކުރުން ކަމުއްކަމުގައި ވާކަމަށްބަލައެވެ. އެ ކަމަށްއަށް الله ތިބާއްސުންކުރުމުގެ ބައިސަރުގެ ފާރުތަކާއި އަސްބާބުތައް،[1] މުސްލިމު ރިވާކުރުމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. عَن عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا، "أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم خَرَجَ فِي غَزَاةٍ، فَأَخَذْتُ نَمَطًا فَسَتَرْتُهُ عَلَى الْبَابِ، فَلَمَّا قَدِمَ فَرَأَى النَّمَطَ، عَرَفْتُ الْكَرَاهِيَةَ فِي وَجْهِهِ، فَجَذَبَهُ حَتَّى هَتَكَهُ أَوْ قَطَعَهُ، وَقَالَ: {إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَأْمُرْنَا أَنْ نَكْسُوَ الْحِجَارَةَ وَالطِّينَ.} قَالَتْ: فَقَطَعْنَا مِنْهُ وِسَادَتَيْنِ

---

[1] **ނޯޓް:** މި ބުޚާރީ އަލްބާނީ ރިވާކުރެއްވިކަމަށް މުޙައްމަދު ޝިހާބުއްދީނު ނަމަވެސް، މިސާލަކަށް އަޙުސަނުވެސް ވިސްނުމުން، އަދި މި ބުޚާރީ ރިވާވެގެންވާ ސަނަދުން އަލްބާނީ ރިވާކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ. މި ބުޚާރީގެ، އެ ކަލޭގެފާނު الله ތިބާއްސުންކުރުމުގައި އަޙާދީޘްތަކުން އަސްބާބުގެ އަޙުލުން، އެ ކަލޭގެފާނު الله ތިބާއްސުންކުރުމުގައި ޖަހައިދީ ބޮޑު ގޮތުގެ ޚިޔާލު ރިވާކުރައްވާފައި ނުވޭ ބުޚާރީގެ ބަޔާނެވެ. "މުޙައްމަދު"

وَحَشَوْتُهُمَا لِيفًا، فَلَمْ يَعِبْ ذَلِكَ عَلَيَّ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالبَيْهَقِيُّ) [1] މާނައީ: “އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސެވުން ލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، (އެއްފަހަރަކު) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހަނގުރާމައަކަށް ނުކުމެވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، މިމަންކަމަނާ (ގޭގައިއޮތް ކުޑުހުންހުރި) ފޮތިގަނޑެއް ނަންގަވައި، ދޮރުގައި ފަރުދާއެއް ދެންމުވީމެވެ. ފަހެ އިތުރުއެކަލޭގެފާނު އެނބުރި ވަޑައިގެން އެ ފޮތިގަނޑު ދެކެވަޑައިގަތެވެ. (ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) އެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުށުން ހިތްޕުޅު ހަމަޖެހިވަޑައިނުގެންކަން ތިމަންކަމަނާއަށް އެނގިވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އެ ފޮތިގަނޑު ކުއްޕިއްޖައްސަވައި ހިފުއްވައިލެއްވިއެވެ. އަދި ބަދިޔާކުރުއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ހިލަވެލިތަކާއި ފަރުގައި ފަރުދުހަމައި އެޅުމަކަށް ތިމަންމެންނަށް ﷲ އަމުރެއްނުކުރައްވައެވެ.} (ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) ފަހެ، މިމަންކަމަނާ އެ ފޮތިގަނޑުން ދެ ބާލިސް ހައްދަވައި އޭގެތެރެއިން ކުޑުރު ދުކުގެ ފަން ލެއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަމާމެދު އެއްޗެއް ވިދާޅެއްނުވެއެވެ.”

ޤަބުރުމަތީގައި މިސްކިތްބިނާކުރުމާއި ބައްތިދިއްލުމަކީ ހަރާމްކަމެކެވެ:

ޤަބުރުމަތީގައި މިސްކިތްބިނާކުރުމާއި ބައްތިދިއްލުމަކީ ހަރާމްކަމެކެވެ. މިކަމާގުޅޭގޮތުން އެއްވެސް ޝައްކެއް އުފެދެންނެތްހާ ސާފުކޮށް ޢިބާރާތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތައް ގެނެސްދެމެވެ.

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ اللِّبَاسِ وَالزِّينَةِ، بَابُ لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ، برقم: 2107 (ص/1666) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابٌ فِي الصُّور، برقم: 4153 (6/230،231) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّدَاقِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي تَسْتِيرِ الْمَنَازِلِ، برقم: 14586 (7/443)

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: {قَاتَلَ اللهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ޔަހޫދީންނަށް الله ލަޢުނަތްލައްވާށިއެވެ. އެއުރެންވަނީ، އެބައިމީހުންގެ ނަބީބޭކަލުންގެ ޤަބުރުތަކެއް މިސްކިތްތަކަކަށް ކަމުގައި ހަދާތީއެވެ.}

2- އެ ދެބައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި، އިބްނުމާޖާ ފިޔަވައި ސުނަނުގެ އަހުލުވެރި އެންމެބޭކަލުން ރިވާކުރައްވައި، ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްކަމަށް އައްތިރްމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ، وَالْمُتَّخِذِينَ عَلَيْهَا الْمَسَاجِدَ وَالسُّرُجَ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: "އެ ދެބައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރާ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الصَّلَاةِ فِي البِيعَةِ، برقم: 437 (95/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، بَابُ النَّهْيِ عَنْ بِنَاءِ الْمَسَاجِدِ عَلَى الْقُبُورِ...، برقم: 20–(530) (ص/376) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الْبِنَاءِ عَلَى الْقَبْرِ،برقم: 3227 (132/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، اتِّخَاذُ الْقُبُورِ مَسَاجِدَ، برقم: 2047 (4/95،96) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 7826 (226/13) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ النَّهْيِ عَنْ أَنْ يُبْنَى عَلَى الْقَبْرِ مَسْجِدٌ، برقم: 7218 (135/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 4–(5844) (221/10)

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي زِيَارَةِ النِّسَاءِ الْقُبُورَ، برقم: 3536 (139/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أبواب الصلاة...، بَابُ [مَا جَاءَ فِي] كَرَاهِيَةِ أَن يُتَّخَذَ عَلَى الْقَبْرِ مَسْجِدًا، برقم: 320 (136/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، التَّغْلِيظُ فِي اتِّخَاذِ السُّرُجِ عَلَى الْقُبُورِ، برقم: 2043 (4/95،94) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 2030 (471/3) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1385 (524/1) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3180 (7/452،453) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ كَرَاهِيَةِ أَن يُتَّخَذَ الْقَبْرُ مَسْجِدًا،برقم: 510 (2/416،417)

އަންހެނުންނަށާއި، ޤަބުރުމަތީ މިސްކިތް ބިނާކޮށް އެތަންތަނުގައި ބައްތިދިއްލާ މީހުންނަށް ރަސޫލު ﷲ ﷺ ލަޢުނަތްލެއްވިއެވެ."

3- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންގެއްވި ޖުންދުބު ބިން ޢަބްދު ﷲ އަލްބަޖަލީގެ[1] އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَن جُنْدَبٍ ﷺ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ بِخَمْسٍ، وَهُوَ يَقُولُ: {إِنِّي أَبْرَأُ إِلَى اللهِ أَنْ يَكُونَ لِي مِنْكُمْ خَلِيلٌ، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى قَدِ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا، كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا، وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ أُمَّتِي خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا، أَلَا وَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ، أَلَا فَلَا تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ، إِنِّي أَنْهَاكُمْ عَنْ ذَلِكَ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ)[2] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންގެއްވި ޖުންދުބު ބިން ޢަބްދުﷲ އަލްބަޖަލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ސުވަރުގެވަޑައިގަތުމުގެ ފަސް ދުވަސްކުރިން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވާތީ ތިމަންނާ އަޑުއެހީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެއްވެސް މީހަކީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޚަލީލުކަމަށް ބެއްލެވުމުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ރައްކާތެރިކަން އެދިވަޑައިގެން ބަރީއަށްވެވަޑައިގަންނަވަމެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ ވަނީ ތިމަންކަލޭގެފާނީ އެކަލާނގެ ޚަލީލުކަމުގައި ހިއްޕަވާފައެވެ. އެއީ އިބްރާހީމްގެފާނު އެކަލާނގެ ޚަލީލުކަމުގައި ހިއްޕެވިފަދައިންނެވެ. އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެތެރެއިން އެއްވެސް މީހަކީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޚަލީލު ކަމުގައި ހިއްޕަވާނަމަ، އަބޫބަކުރުގެފާނު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޚަލީލު ކަމުގައި

---

[1] **ނޯޓް:** "ޝަރުޙުއްސުންނާ"ގައި ވަނީ، މި ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ ޢަބްދުﷲ އަލްބަޖަލީ ކަމަށެވެ. އެއީ ޗާޕުކުރުމުގައިވާ ކުށެކެވެ. ރަނގަޅުގޮތަކީ މިހާރު ލިޔެފައި އޮތީއެވެ. މި ނަންގުޅުގެ ޖުންދުބު އަދި ޖުންދަބު މި ދެގޮތަށްވެސް ކިޔެއެވެ. "ފަތުޙުލްބާރީ"

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، بَابُ النَّهْيِ عَنْ بِنَاءِ الْمَسَاجِدِ، عَلَى الْقُبُورِ وَاتِّخَاذِ الصُّوَرِ فِيهَا...، برقم: 23-(532) (ص/377،378) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ التَّفْسِيرِ، قَوْلُهُ تَعَالَى: {وَاتَّخَذَ اللهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا} برقم: 11058 (73/10) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ التَّارِيخِ، بَابٌ مِن صِفَتِهِ ﷺ وَأَخْبَارِه، برقم: 6425 (334/14) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيرِ، برقم: 1686 (168/2) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، في الصلاة عِنْدَ قَبْرِ النَّبِيِّ ﷺ وَإِتْيَانِهِ، برقم: 7628 (180/5)

ދެއްވީއުރެވެ. ދަންނާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުންގެ ކުރިންއުޅުނު މީސްތަކުން އެއުރެންގެ ނަބިއްޔުންނާއި ޞާލިޙުންގެ ޤަބުރުތަކާ މިސްކިތްތަކެއްކަމުގައި ހެދޫއެވެ. ދަންނާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން ޤަބުރުތަކާ މިސްކިތްތަކެއްކަމުގައި ނަހަދާ ހުރިކަށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެކަންތައް ނަހީ ކުރައްވަމެވެ.}

4- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: {لَعَنَ اللهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى، اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. {ޔަހޫދީންނާއި ނަޞާރާއިންނަށް اللهُ ލަޢުނަތްކުރައްވާށިއެވެ. އެއުރެންނަކީ، އެއުރެންގެ ނަބިއްޔުންގެ ޤަބުރުތަކަށް މިސްކިތްތަކެއް ކަމުގައި ހަދައިގަތެވެ.}

5- އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝާގެއަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ، وَأُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ذَكَرَتَا كَنِيسَةً رَأَيْنَهَا بِالحَبَشَةِ فِيهَا تَصَاوِيرُ، فَذَكَرَتَا لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: {إِنَّ أُولَئِكَ إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ فَمَاتَ، بَنَوْا عَلَى قَبْرِهِ مَسْجِدًا، وَصَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّوَرَ، فَأُولَئِكَ شِرَارُ الخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ القِيَامَةِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ)[2] މާނައީ: “އެ ކަމަނާއަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، بَابُ النَّهْيِ عَنْ بِنَاءِ الْمَسَاجِدِ، عَلَى الْقُبُورِ وَاتِّخَاذِ الصُّوَرِ فِيهَا...، برقم: 21–(530) (ص/376) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، اتِّخَاذُ الْقُبُورِ مَسَاجِدَ، برقم: 2047 (96،95/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 10716 (418/16)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابٌ: هَلْ تُنْبَشُ قُبُورُ مُشْرِكِي الجَاهِلِيَّةِ، وَيُتَّخَذُ مَكَانُهَا مَسَاجِدَ، برقم: 427 (93/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْمَسَاجِدِ...، بَابُ النَّهْيِ عَنْ بِنَاءِ الْمَسَاجِدِ، عَلَى الْقُبُورِ وَاتِّخَاذِ الصُّوَرِ فِيهَا...، برقم: 16– (528) (ص/376،375) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 24252 (296/40) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الصَّلاةِ، بَابُ الزَّجْرِ عَنِ اتِّخَاذِ الْقُبُورِ مَسَاجِدَ...، برقم: 790 (7/2) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 273 (4629) (93،92/8) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، من كره زِيَارَةَ الْقُبُورِ، برقم: 11937 (370/7)

އުއްމުލްމުއުމިނީނަ ޢާއިޝަތުގެފާނުގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ބޭކަނބަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި (މުއުމިނުންގެ މައިންކަމުގައިވާ) އުއްމުހަބީބާއާއި، އުއްމުސަލަމާގެފާނުން ޙަބުޝްކަރައިން ދުށްކަވަޑައިގެން ފައްޅިއެއްގެ ވާހަކައާއި އެތަނުގައިވާ ބުދުތަކުގެ ވާހަކަ އެ ދެބޭކަނބަލުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ދެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަދުދުޢާކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންނީ، އެއުރެންގެ ތެރޭގައިވާ ޞާލިޙު މީހަކު މަރުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ މަހާނައިގެމަތީގައި ފައްޅިއެއް ބިނާކޮށް ބަހައްޓައެވެ. އަދި އެ ފައްޅީގައި އެ ބުދުތައް ހަދައި ބަހައްޓައެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންނީ (އެބަހީ: އެފަދައިން ކަންކަންކުރާ މީހުންނީ) ޤިޔާމަތްދުވަހުން ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުގައި އެންމެ ނުހުއްސަވާ ނުބައި މީހުން ކަމުގައި ވާހުއްޓެވެ.}

”އަލްމުޣްނީ“ ގައިވެއެވެ. ”މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅުގެމައްޗަށް ބިނާކޮށް، މަހާނަމަތީގައި މިސްކިތް ބިނާކުރުމަކީ އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި ހުއްދަކަމެއް ނޫނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަދުދުޢާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "لَعَنَ اللهُ زَوَّارَاتِ الْقُبُورَ وَالْمُتَّخِذَاتُ عَلَيهِنَّ الْمَسَاجِدَ وَالسُّرُجَ." رَوَاهُ أَبُودَاوُدُ، وَالنَّسَائِيُّ) وَ لَفْظُهُ، لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ.... [1]

އެއީ ހުއްދަކަމެއްކަމުގައިވީނަމަ، އެ ކަމެއްކުރާ މީހަކަށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ލަޢުނަތް ލެއްވުމަކީ އެދިވަޑައިގެންފައެއް ނުވީހެވެ. އެކަމުގައި އެއްވެސް ބާރުނުދެއްވުން ތޮށުގައި މުދަލު ނަގައިލުމާއި، މަނާކަމަކަން ކަމުގޮތުގައި ހައްދަހަނގައި ރިހުމްނ ހިނގައެވެ. އެއީ ޙަރާމްކަމާ ބެހޭކަމަށް ކަމާއިބެހޭގޮތުން ކަމުގައި ބަސްފުޅު ފާޅުކުރެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅުގެ އަލީގައިވެސް މަހާނަމަތީ މިސްކިތް ބިނާކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެއްނޫނެވެ. {لَعَنَ اللهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ.}

---

[1] **ނޯޓް:** މިޙަދީޘް މި މައުސޫޢާގެ 2 ވަނަ ނަންބަރުގެ ދަރުސްގައި، ޝައިޚުލްއިސްލާމްގެ މުއައްލިފު، މި ބަހީޘް ބަހަން ކުރެވިފައި ވަނީއެވެ. އެތަނުގައި މި ބަހީޘް ރިވާކުރައްވާ ބާކީން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީއެވެ. ”މުތަރުޖިމު“

(مُتَّفَقٌ عَلَيهِ)[1] މި ޙަދީޘްތަކުގައި އެއުރެން ކޮށްއުޅުނު ކަންކަން ނަހީކުރައްވައި މީސްތަކުން އެފަދަ ކަމެއް ނުކުރުމަށް އިންޒާރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. (މި ޙަދީޘްގެ ރާވީ) ޢާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. [ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ މަހާނަފުޅު ފާޅުކޮށް ނުބެހެއްޓި ސަބަބަކީ (ފަހުން އަންނަ) ބަޔަކު އެއީ މިސްކިތެއްކަމުގައި ހެދުން މަނާކުރުމަށްޓަކައެވެ.]

މަހާނަތަކުގެ ކައިރީގައި ނަމާދުކުރުމަށް ފުރުސަތު ދެއްވިއްޖެނަމަ، އެކަންވާނީ އަޅުކަންކުރާ ބުދުތަކަށް [illegible] ކަމެއްކަމުގައެވެ. އެތަންތަނަށް [illegible] ކަމުގައެވެ. ޞައްޙަ ޙަދީޘުން ސާބިތުވާގޮތުގައި ބުދަށް އަޅުކަންކުރަން ފެށިގެންނައީ، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެބައިމީހުންގެ ބުދުތައްހަދައި ބެހެއްޓުމާއި، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ ބުދުތަކުގެކައިރީގައި އަޅުކަންކުރަން ފެށިގެންނެވެ.[2]

މަހާނަކައިރީ އެއްޗެހި ކަތިލުން ޙަރާމްވެގެންވުން:

މަހާނަކައިރީ އެއްޗެހި ކަތިލުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވަނީ ނަހީކުރައްވައިފައެވެ. އޭގެބޭނުމަކީ، ޖާހިލީޒަމާނުގައި މުޝްރިކުން އެބައިމީހުންގެ ބުދުތަކުގެ ކައިރީގައި ކޮށްއުޅުނު ކަންކަމާ އެކަހެރިވެ ސަލާމަތްވުމެވެ. ހަމައެފަދައިން ކަނޑައެޅުމާއި ވައްތަރުވުމުން ދުރުހެލިވުމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލައްވާ އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާއޫދު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {لاَ عَقْرَ فِي الإِسْلاَمِ.} قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقُ: كَانُوا يَعْقِرُونَ عِندَ القَبْرِ بَقَرَةً أَو شَاةً. (رَوَاهُ أَبُودَاوُد وَاللَّفْظُ

---

[1] **ނޯޓް:** މިގޮތުން މި މައުސޫޢާގެ 4 ވަނަ ނަންބަރުގެ ދަރުސްގައި، ފިޤްހުއްސުންނާގެ މުއައްލިފު، މި ޙަދީޘް ބަޔާން ކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ނަމަވެސް އެއީ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އިބާރާތެވެ. އަޞްލުގައި ރިވާކުރައްވާފައި ވަނީ، ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތެވެ. ބައްލަވާ! الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْمَغَازِي، بَابُ مَرَضِ النَّبِيِّ ﷺ وَوَفَاتِهِ، برقم: 4441 (11/6) "[illegible]"

[2] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [369 مَسْأَلَةٌ: وَلاَيُدْخِلُ القَبْرَ آجُرًا، وَلاَخَشَبًا,,,] (441،440/3)

لَهُ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللَّهُ ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މަހާނަ ކައިރީގައި އެއްވެސް އެއްޗެއް ކަތިލުމަކީ އިސްލާމްދީނުގައި އޮތްކަމެއް ނޫނެވެ.} މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ޢާލިމުންގެތެރޭގައިވާ އަލްއިމާމު އަޙްމަދުބްނު ޙަންބަލް ވިދާޅުވިއެވެ. "ޖާހިލު ޒަމާނުގައި މުޝްރިކުން މަހާނަކައިރީގައި ގެރި ބަކަރި ކަތިލައި އުޅުނުއެވެ." މިވަނީ އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރައްވާފައިވާ އިބާރާތެވެ.

އަލްޚައްޠާބީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ޖާހިލު ޒަމާނުގައި، ދީލަތި މީހަކު މަރުވެއްޖެނަމަ، އޭނާގެ މަހާނަކައިރީ [illegible] ޖަމަލުފަދަ ޖަނަވާރުތަކެއް ކަތިލައި އުޅުނުއެވެ. އެއުރެން ބުނެއެވެ. އޭނާ [illegible] ބަދަލު [illegible] [illegible] [illegible]. އެހެނީ، އޭނާ ދިރިހުރިއިރު މިފަދަ ތަކެތި ކަތިލައި މެހެމާނުންނަށް ކާންދީ އުޅުނެވެ. [illegible] [illegible] އޭނާގެ މަހާނަކައިރީ މިތަކެތި ކަތިލަނީ ޖަނަވާރުތަކާއި ދޫނިތަށް [illegible]. އެއީ އޭނާގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ބަދަލުއެއްގެ ގޮތުގައި [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible]. [އަރަބުން [illegible] [illegible] [illegible] މަހާނަކައިރީގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ كَرَاهِيَةِ الذَّبْحِ عِندَ القَبْرِ، برقم: 3222 (128/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 13032 (333/20)، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3146 (415/7،416) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّبْرِ وَالْبُكَاءِ وَالنِّيَاحَةِ، برقم: 6690 (560/3) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1253 (ص/374)

އެއްޗެއް ކަތިންހައިފިނަމަ އެމީހަކު މަރުސަރަން އަންނައުނު ފައިމަދުގައެވެ. މިއީ މުސްލިމުންގެ ތެރެއިންވެސް މަރުވުމަށްފަހު އެހެން ދުނިޔެއްގެ ކަމަކަށް އިމާންވުން އަމުޒުމުވެ.“ [1]

މަރާނަމަތީގައި އިށީނުމާއި، ހިނގުމަކީ ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ.

މަރާނަމަތީގައި އިށީނުމާއި، ހިނގުމާއި، މަރާނައެއްގައި ލެނގިގެންއިނުންވަނީ ނަހީކުރައްވާފައިވެއެވެ. މިބަޔުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންތެރިވި ޢަމްރު ބުން ޙަޒްމުގެ އަރިހުން ރަނގަޅު ސަނަދަކުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ރިވާކުރައްވި އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ حَزْمَ، قَالَ: ﵁ رَآنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ مُتَّكِئًا عَلَى قَبْرٍ، فَقَالَ: {لاَ تُؤْذِ صَاحِبَ هَذَا الْقَبْرِ}، أَوْ {لاَ تُؤْذِهِ.} (رَوَاهُ أَحْمَدُ) [2] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންތެރިވި ޢަމްރު ބުން ޙަޒްމުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ މަރާނައެއްގައި ލެނގިގެން އިންނަތާ ރަސޫލު ﷲ ﷺ ތިމަން ފެނިވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔާ މި ޤަބުރުގެވެރިޔާއަށް އުނދަގޫ ނުކުރާށެވެ.} ނުވަތަ އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވީ {ތިޔާ އޭނާއަށް އުނދަގޫ ނުކުރާށެވެ.} މިފަދައިންނެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންތެރިވި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {لَأَنْ يَجْلِسَ أَحَدُكُمْ عَلَى جَمْرَةٍ فَتُحْرِقَ ثِيَابَهُ، فَتَخْلُصَ إِلَى جِلْدِهِ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى قَبْرٍ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد،

---

[1] مَعَالِمُ السُّنَنِ لِلْخَطَّابِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، وَمِن بَابِ كَرَاهِيَةِ الذَّبْحِ عِندَ الْمَيِّتِ، (315/1)

[2] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 39/000 (476/39)

وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: “އެކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މަހާނައެއްގެ މަތީގައި އިށީނުމަށްވުރެ، އޭނާ އަލިފާންގަނޑެއްގެ މަތީގައި އިށީނދެ، އޭނާގެ ހެދުން އަނދައިގެންގޮސް ގައިގެ ހަންގަނޑު ފިހިގެންދިއުން އޭނާއަށް ހެޔޮކަންބޮޑެވެ.}

މަހާނައެއްގެމަތީގައި އިށީނުމަކީ ޙަރާމްކަމެއްކަމުގައި ވިދާޅުވަނީ، އަލްއިމާމު އިބްނު ޙަޒްމެވެ. އެއީ، މިކަމާމެދު އައިސްފައިވާ ވަޢީދުގެ އިންޒާރުގެ ބަސްފުޅުތަކުގެ ގަދަފަދަކަމަށްޓަކައެވެ. އަދި ސަލަފުންކުރެ ޖަމާޢަތެއްގެ ބޭކަލުންވެސް ވިދާޅުވަނީ އެއީ ޙަރާމްކަމެއްކަމުގައެވެ. އޭގެތެރޭގައި އެކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުވެސް ހިމެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ.

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން އެބަހީ، ގިނަ އިލްމުވެރިން ދެކެލައްވަނީ އެއީ މަކްރޫހު ކަމެއްކަމުގައެވެ. އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. “އަލްއުއްމުގައި އައްޝާފިޢީގެފާނު ބަސްފުޅާއި އަދި އެހެންމަޛުހަބުތަކުގެ އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅަކީވެސް، މަހާނައެއްގެ މަތީގައި އިށީނުމަކީ މަކްރޫހަ ކަމެކެވެ. އެ އެންމެހާކަމުންވެސް ދެކެލައްވަނީ އެއީ ތަންޒީހީ މަކްރޫހަ ކަމެއްކަމުގައެވެ. އެބަހީ: ކަނޑައެޅިގެން އެއީ ޙަރާމްކަމެއްކަން ދޭހަނުވާ ކަމެކެވެ. އެއީ ފިޤުހު އިލްމުވެރިން މަކްރޫހަ މިބަސް ބޭނުންކުރައްވުމުގައި

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ النَّهْيِ عَنِ الْجُلُوسِ عَلَى الْقَبْرِ وَالصَّلَاةِ عَلَيْهِ، برقم: 96 (971) (ص/667) ، وَأَبُوداوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب كراهيةِ القُعود على القبْر، برقم: 3228 (5/132،133) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، التَّشْدِيدُ فِي الْجُلُوسِ عَلَى الْقُبُورِ، برقم: 2044 (4/95) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي النَّهْيِ عَنْ الْمَشْيِ عَلَى الْقُبُورِ وَالْجُلُوسِ عَلَيْهَا، برقم: 1566 (2/508) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9732 (15/457) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3166 (7/436،437) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ النَّهْيِ عَنِ الْجُلُوسِ عَلَى الْقُبُورِ، برقم: 7214 (4/133) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2667 (4/276) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْجُلُوسِ عَلَى الْقَبْرِ، برقم: 1519 (5/409)

ގެންގުޅުއްވާފައިވާ ޢާއްމު ހަމައިގެމަތީންނެވެ. އެހެންނަމާއެކު ޢިލްމުވެރިންކުރެ ގިނަ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި އެއީ މަކުރޫހުކަމެކެވެ. އިބްރާހީމް ނަޚަޢީއާއި، އައްލައިޘު އިބްނު ސަޢްދާއި، އަޙްމަދާއި، ދާއޫދު (އައްޡާހިރީ) ފަދަ ފިޤުހުވެރިންވެސް ވިދާޅުވަނީ އެކަމައިންނެވެ. މާލިކުގެފާނު މިކަމުގައި އިންނަމުގެއް ކުރާވެސް ގުންނައިގެ މާލިކު ތަކާއި ނިކަމެއްކަމަށް ކަލޭގެ ކަމުގަ އެކަމުގައި ވިދާޅުވާފައެވެ."[1]

އަސްޙާބު ބޭކަލުންނަކީ އުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނާއި، އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި، އަލްއިމާމު މާލިކު ފުޤަހާއުންގެ ގޮތުގައި އެއީ ހުއްދަކަމެކެވެ. މާލިކުގެފާނު އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން "އަލްމުވައްޠާ"ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. قَالَ مَالِكٌ: وَإِنَّمَا نُهِيَ عَنِ الْقُعُودِ عَلَى الْقُبُورِ، فِيمَا نَرَى، لِلْمَذَاهِبِ.[2] "ތިމަންނަކަށް ފެނޭގޮތުން ގަބުރުތަކުގެ މަތީގައި މާނަމަތީގައި އިށީނުން ނަހީކުރެއްވިފައިވަނީ އެއީނަން ކަސް ޙާޖަތްކުރުމަށްޓަކައި އިށީންނަ އިންސާނެއްކަމުގައި ވާނަމައެވެ."

لِلْمَذَاهِبِ ގެ މާނައަކީ، ކުޑަކަމު ނުވަތަ ބޮޑުކަމު ފާޚާނާއަށްދިއުމެވެ. މި މައްސޫބުގައި އައިސްފައިވާ ޞަޙީޙު ޙަދީޘްތަކުންވެސް އެ ބާވަތުން ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވާގޮތުގައި މިއީ ބާޠިލު ޤައުލެއްކަމެވެ. އަލްއިމާމުއް ނަވަވީވެސް ވިދާޅުވާގޮތުގައި މިއީ ބާޠިލު މަޛްހަބެކެވެ. އެމައްސަލަކުން މިއީ ބާޠިލު ޤައުލެއްކަން އިބްނު ޙަޒްމް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ.

އިސްވެ މި ބަޔާންކުރެވުނު ޢިލްމުވެރިންގެ ޚިލާފު ތަފާތުވުމުގެ މާނައަށްގެ މަތީގައި ނަސާޙާތްކުރުން ސުންނަތުގައި އިރުޝާދުކުރުމުން އައިސްފައިވާ ގޮތުގެ ޙަދީޘުމަކާވެ. ހުރިހާ ޢިލްމުވެރިންވެސް އިއްތިފާޤުވެފައިވާ ގޮތުގައި އެއްވެސް ހާލަތެއްގައި މާނައަށްގެމައްކަން ކަސްހަބަމް ކުޑަކަމި ބަޔާމް ނަހަނައަކަށް ކޮންމެހެން ތަންފީޛުކުރަން މާނައަށްގެމައްކަން ކަސްހަބަމް ހުރިހާ ދަރުމަވާ ހުއްދަ ނަމަވެއްޖެއްވެސް

---

[1] الْمَجْمُوعُ شَرْحِ الْمُهَذَّبِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، وَلاَ يَجُوزُ الْجُلُوسِ عَلَي الْقَبْرِ...، (287/5)

[2] مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْوُقُوفُ لِلجَنَائِزِ وَالْجُلُوسِ عَلَى الْمَقَابِرِ، برقم: 799 (327،326/2)

ބިލްޑުވެރިން އިޚްތިޔާރު ކުރައްވައެވެ. މީގެ މިސާލަކީ އެހެން ކޮންމެވެސް މަހާނަތަކެއްގެ މަތީގައި ހިނގާފައި ޖޯސްވެގެންނުވި ވަކި މަހާނައަކާއި ދެމެދު އަރާ ޖެހުން ނުލިބޭ ގޮތަށް ބާލައްވާށެވެ.

މަހާނައެއް ފައްކާކުރުމާއި އެއްޗެހި ލިޔުމަކީ ނަހީވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

އެ ދަރަބަރިކަލުންނަން اللهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އައްނަސާއީއާއި، އަބޫދާވޫދާއި، އައްތިރުމިޛީ ރިވާކުރައްވައި ސަޙީޙު ރިވާކުރައްވާފައިވާ އައްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވެފައިވާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތްތަކުގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرٍ ﵁، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُجَصَّصَ الْقَبْرُ، وَأَنْ يُقْعَدَ عَلَيْهِ، وَأَنْ يُبْنَى عَلَيْهِ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ)[1] މާނައީ: “އެ ދަރަބަރިކަލުންނަން اللهُ ރުއްސުންވެއްވި ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މަހާނައެއް ފައްކާކޮށް ހެދުމާއި، މަހާނައެއްގެ މަތީގައި އިށީނުމާއި، މަހާނައެއްގެ މަތީގައި ބިނާއެއްކުރުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަހީކުރެއްވިއެވެ.“

އައްނަސާއީގެ އެއްރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرٍ ﵁ قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُبْنَى عَلَى الْقَبْرِ، أَوْ يُزَادَ عَلَيْهِ، أَوْ يُجَصَّصَ، أَوْ يُكْتَبَ عَلَيْهِ." [2] މާނައީ: “އެ ދަރަބަރިކަލުންނަން

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ النَّهْيِ عَنْ تَجْصِيصِ الْقَبْرِ وَالْبِنَاءِ عَلَيْهِ، برقم: 94 – (970) (ص/667) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الْبِنَاءِ عَلَى الْقَبْرِ، برقم: 3225 (130/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ تَجْصِيصِ الْقُبُورِ وَالْكِتَابَةِ عَلَيهَا، برقم: 1052 (359/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْبِنَاءُ عَلَى الْقَبْرِ، برقم: 2028 (87/4) ، وَابْنُ مَاجه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي النَّهْيِ عَنْ الْبِنَاءِ عَلَى الْقُبُورِ وَتَجْصِيصِهَا وَالْكِتَابَةِ عَلَيْهَا، برقم: 1562 (506/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 14148 (53/22) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْجِدَثِ وَالْبُنْيَانِ، برقم: 6488 (504/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، في تجصيص الْقَبْرِ وَالْآجُرُ يُجْعَلُ لَهُ، برقم: 11886 (350/7) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1075 (ص/325)

[2] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الزِّيَادَةُ عَلَى الْقَبْرِ، برقم: 2027 (86/4)

اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު اللّٰهِ ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މަހާނައެއްގެމަތީގައި އެއްވެސް ބިނާއެއް ހެދުމާއި، މަހާނައެއްގައި އެއްވެސްއެއްޗެއް އިތުރުކުރުމާއި، (އެބަހީ: ކަށްވަޅު ކޮނުމުގައި ނެގުނު ވެއްޔަށްވުރެ އިތުރަށް ވެލިއެޅުމާއި، ނުވަތަ ދިގުމިނާއި ފުޅާމިނުގައި [illegible] [illegible] [illegible] އިތުރުކުރުމާއި) މަހާނައެއްގައި އުވައިން (ނުވަތަ ސިމެންތިފަދަ އެއްޗަކުންވިޔަސް) އެއްވެސް ބިނާއެއްހަދައިގެން ހެދުމާއި، މަހާނައެއްގައި އެއްވެސް އެއްޗެއް ލިޔުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ނަހީކުރެއްވިއެވެ.“

التَّجْصِيصُ ގެ މާނައަކީ، މަހާނަމަތީގައި އުވަ ނުވަތަ ސިމެންތި ޖަހައިގެން އެއްވެސް އެއްޗެއް ހެދުމެވެ. ޖުމްހޫރުޢުލަމާއިން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ އެއީ މަކްރޫހު ކަމެއްކަމުގައެވެ. އިބްނުޙަޒްމު ދެކެވަޑައިގަތީ ޙަރާމްކަމެއްކަމުގައެވެ.

މިކަން ނަހީކުރެއްވުމުގެ ޙިކުމަތްތަކުގެ ތެރޭގައި [illegible] ވިދާޅުވެސް، މަހާނަތަކާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ދުނިޔޭގެ ޒީނަތްތެރިކަމުގެ ތެރެއިންވާ އަދި އެއިން [illegible] އެއްވެސް މަންފާއެއްނެތި ކަމެއްކަމުގައިވެއެވެ.

[illegible] [illegible] ވިދާޅުވާގޮތުގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވެއެވެ. މިކަން ވިދާޅުވާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޒައިދު ބިން އަރްޤަމްގެ ބަސްފުޅެއް ހިމެނެއެވެ. **عَنْ أُنَيْسَةَ بِنْتِ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ، قَالَتْ: "مَاتَ ابْنٌ لِزَيْدٍ ﵁ يُقَالُ لَهُ سُوَيْد، فَاشْتَرَى غُلاَمٌ لَهُ، أَوْ جَارِيَةٌ جِصًّا وَآجُرًّا، فَقَالَ لَهُ زَيْدٌ: مَا تُرِيدُ إِلَى هَذَا، قَالَ: أَرَدْت أَنْ أَبْنِيَ قَبْرَهُ وَأُجَصِّصَهُ، قَالَ: حَقِرْتَ وَنَقِرْتَ، لاَ تُقَرِّبُهُ شَيْئًا مَسَّتْهُ النَّارُ." (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيبَة)**[1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޒައިދު ބިން އަރްޤަމްގެ ދަރިކަނބަލުން އުނައިސާގެ އަރިހުން

---

[1] ابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي تَجْصِيصِ الْقَبْرِ وَالآجُرُّ يُجْعَلُ لَهُ، برقم: **11887 (7/350،351)**

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. (ތިމަންކަމަނާގެ ބައްޕާ) ޒައިދުގެފާނުގެ ސުވައިދެވެ ހިތުން ދަރިކަލުން އަވަހާރަވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ގޮދިމަތް ނުވަތަ ގާނިރާހަށް އެވަހާރި ރިދްމަކަށް ގަތެވެ. ފަހެ، އޭނާއާ ޒައިދުގެފާނު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ތިބާ ތިޔަ ތަކެތިގަތީ ކޮންބޭނުމަކު ހެއްޔެވެ؟ އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. އާދެ، އެ ދަރިކަލުންގެ މަޔަނަދުގެ ބިނާކަށް އެބަނގައި އުފެއްދުމަކަށް އަޅުގަނޑު ގަސްދުކުރެއްވުމަށްގެންނެވެ. (ޒައިދުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަކަމީ ވަރަށް ގޯހަމު ނިކަމެތި ކަމެކެވެ. އަދިފާނާ ގައިގޮ ފުރިއްވާ އެއްވެސްއެއްޗެއް އެ މާނަވީ ކައިރިންކުރާނިޔަކަލެވެ.“

މާނައިގައި ހިސާބުތެރޭގައި މައްސަލައެއްނުވެ. އައްތިރުމިޛީ ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. ”ބައެއް ޢިލްމުވެރިންނަށް ހިސާބުން މަށިން އަނބުރާލައިގެން ކުރުމުގައި ވިދާޅުވެފައެވެ. އޭގެތެރޭގައި އަލްޙަސަނުލް ބަޞްރީ ހިމެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވަނީ ހިސާބުން މަށިން އަނބުރާލައިގެންކުރުމުގައެވެ.“[1]

ޖަޢުފަރު ބިން މުޙައްމަދު އޭނާގެ ބައްޕާގެމަގުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި އަބުބަކުރުތުނުމަދުއަޖިދު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. عَن جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَن أَبِيهِ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رُفِعَ قَبْرُهُ مِنَ الأَرْضِ شِبْرًا وَطُيِّنَ بِطِينٍ أَحْمَرَ مِنَ العَرْصَةِ، وَجُعِلَ عَلَيهِ الْحَصْبَاءَ." މާނައީ: ”ޖަޢުފަރު (އައްޞާދިޤު) އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާ މުޙައްމަދު (އަލްބާޤިރު)ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ އެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ޤަބުރުމުބާރަކު ބިމުންމައްޗަށް ކައިވަތްމާ މިންވަރަށް އުފުއްލަވައި ބޭއްސެވެ. އަދި މާތްނަބިއްޔާ ރަތްކުލައިގެ ހިސާބުމާރިން ހުރުނެވެ. އަދި އޭގެމައްޗަށް ކުޑަ އަލިފަރާތެއްގައި ބޭއްސެވެ.“

އުވައިން ފައްކާކަތް މާނަކުރުން މަކުރަކަލެއްކަލްތުކުރުމުގައި ޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަން އިޖްން ނުވަތަ ކަފާރު އެއްކަކުން މާނައި މަގުމަ އެއްވެސް އެއްޗެއް ނެތުމަރި މަކުރުނުމެއްކަލްތުކުރުމުގައި ގެފާނުކޮށްވެއެވެ. ނުވަތަ ބިންގަނޑަށް

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ تَجْصِيصِ الْقُبُورِ وَالْكِتَابَةِ عَلَيْهَا، برقم: **1052 (359/3)**

ފަސްގަނޑުދުރު ފެންތިލަ ތަނެއްކަމުގައިވާ ބާރުގައިމުނުވީ، ސަންދޫކުއް ފަދަ އެއްޗެއްގައި މައްޔިތާ ވަޅުލުމަކީވެސް އެފަދަ ކަމެއްކަމުގައި ދެކެކަހައްވައެވެ.

އިބްރާހީމު (އައްނަޚަޢީ) ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إبْرَاهِيمَ، قَالَ: "كَانُوا يَسْتَحِبُّونَ اللَّبِنَ، وَيَكْرَهُونَ الآجُرَّ، وَيَسْتَحِبُّونَ الْقَصَبَ، وَيَكْرَهُونَ الْخَشَبَ." (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيبَة) [1] މާނައީ: “އަލްމުޣީރަތު (އިބްނު މިޤްސަމު)ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ރިވާކޮށްދެއްވީ އިބްރާހީމު އައްނަޚަޢީއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. އަސްޙާބުބޭކަލުން މައާނަ ތައްޔާރުކުރެއްވުމުގައި އައްލަބިން (އަލިފާނަށްލައި ފިހިފައިނުވާ ރިސަވުޑު އިޓު) ބޭނުން ކުރެއްވުމަށް ރުހިވައްވައެވެ. އަލްއާޖުއްރު (އަލިފާނަށްލައި ފިހިފައިހުންނަ އިޓު) ބޭނުން ކުރެއްވުމަށް އެ ބޭކަލުން ރުހިނުވައްވައެވެ. (މައާނަ ނިވައިކުރުމަށްޓަކައި) ހިމައްން ފަދަ އެއްޗެހި ބޭނުން ކުރެއްވުމަށް ރުހިވައްވައެވެ. ލަކުޑި ބޭނުންކުރެއްވުމަށް އެ ބޭކަލުން ރުހިނުވައްވައެވެ.”

ބައެއް ބަރިދުގައި އަރިސްކުރައްވާ ގޮތުގައި މައާނައިގެމަތީގައި އެއްވެސް ލިޔުމެއް ބެހެއްޓުން ނަހީކުރައްވާފައިވެއެވެ. މިފަދަ ބަރަކާތަކާގެ ލިބުނު ހާމަވެގެންވާ ރަނގަޅު ގަބުރެއްގައި މައްޔިތާގެ ނަން ލިޔުމަކީ ބެހެއްޓުމާއި އެއްވެސް އެއްޗެއް ލިޔު ބެހެއްޓުމުގައި ތަފާތެއް ނެތެވެ.

މި މައުޟޫޢުގައިވާ ބަރިޢް ރިވާކުރެއްވުމުން އަބޫދާއޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. “މިއީ ބަނައް ސަންދޫކުން ރިވާވެގެންވާ ބަރަކާތެވެ. އެހެންނަމަވެސް މިސްކީނުން އަވަހަށް ކުރުމުން ދުރުހެލި ވާ ހިސާބުން ދެން މިއީ ރަނގަޅުކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މުސްލިމު އިމާމުންގެ މައާނަތަކުގައި އެ ބޭކަލުންގެ ނަން ލިޔުމެއް ލިޔުމުން ގެންދެވެ. އެއީ އިސްލާމީ އިމާމުންގެ ފަހުން އާދޭ ފަދަ އިމާމުން ލިޔުމަށް ކަމެކެވެ.” [2]

---

[1] ابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي تَجْصِيصِ الْقَبْرِ وَالآجُرُّ يُجْعَلُ لَهُ، برقم: **11892 (352/7)**

[2] الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ تَجْصِيصِ الْقُبُورِ، وَالْكِتَابَةِ فِيهَا، **(520/1)**

އަލްބާޙިޘުގެ މި ބަސްފުޅާއެކު އަލްއިމާމުއް ޛަހަބީ އިސްނާދުކުރައްވައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުންވެސް އެއީ އަލަށް އުފައްދާފައިވާ ބިދުޢައެކެވެ. ފަހަރުގައި އެގޮތަށް ކަސްކުރައްވާ ތާބިޢުންނާހަމައަށް ނަހީގެ ބަސްފުޅު ފާޅުކުރައްވާފައިވެސް ކަލުގައިވެސް ވާރާތްއެވެ."

ހަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެލައްވަނީ މާނައިގެ މަތީގައި އެއްވެސް އެއްޗެއް ލިޔުން ބިނާއެޅުމަކީ މަކުރޫހު ކަމެއްކަމުގައެވެ. އެއީ ކިރިކި ޖާބިރުގެ އާޘާރު ނުވަތަ މައްޗަށްގެ ނަން ކަމަށްލިޔުނަމަވެސް. ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންވެސް ދެކެލައްވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެ މާނައަކީ ބޮޑު އިލްމުވެރިއެއް ނުވަތަ ހެޔޮލަފާ ޞާލިޙު މީހެއްގެ ގަބުރަކަށްވާނަމަ، މީސްތަކުންނަށް އެކަން އެނގުމަށްޓަކައި އެ މީހާގެ ނަން ލިޔުން ބިނާއެޅުން އެންމެ ރަނގަޅުކަމަށް އެ ބޭކަލުން ދެކެލައްވައެވެ.

މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެލައްވާގޮތުގައި ލިޔުމީ ޤުބްބާގެ އާދަޔާއި ލިޔުން މާނަމަތީގައި ބިނާއެޅުމަކީ ހަރާމް ކަމެކެވެ. މަޤްބަރާގެ ނަމާއި ނިސާމުގެ ޤާނޫނު ލިޔުން ބިނާއެޅުމަކީ މަކުރޫހު ކަމެއްކަމުގައި އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވެއެވެ.

ހަނަފީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެލައްވާގޮތުގައި މާނައެއްގެމަތީގައި އެއްވެސް އެއްޗެއް ލިޔުން ބިނާއެޅުމަކީ ހަރާމް ކަމެކެވެ. ނަމަވެސް ލިޔުމުން ނިޝާނެއްޖަހަނަމަ އެ މާނައެއް އޮޅުންފިލުވުމުގެ ގޮތް ހިނގައިދާނެކަމަށް ވާނަމަ، އެ ބާރުއަޅައިގައި އެއީ މަކުރޫހު ކަމެއްކަމުގައި ނުބެލެވެއެވެ.

އިބްނު ޙަޒްމު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހިލަގަނޑެއްގައި މައްޔިތާގެ ނަން ލިޔުން ބިނާއެޅުމަކީ މަކުރޫހުކަމެއްކަމުގައި ދެކެން ނުދެކެމެވެ. ބަލިޔާގައި ނަމާދުކުރައްވާފައިވާ މައްޔިތާ ވެގެވުމުގެވިގެން ކަސްކަން ކަތުވެގެން ނަގާ ވެއްދުމަކީ އިތުރުކުރުމަށް ވެރިޔާއިގެން މާނަ ބޮޑުކުރުމެވެ." 1

---

[1] الْمُحَلَّى بِالآثَارِ لِابْنِ حَزْم، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [577 مَسْأَلَةٌ: مَسْأَلَةٌ بِنَاءُ الْقَبْرِ وَتَجْصِيصُهُ] (133/5)

ޤަބުރެއްގެ މައްޗަށް އިތުރު ވެލިއަޅައިގެން ޤަބުރު ބޮޑުކުރުން ނަހީ ކުރައްވާފައިވާކަން ހާމަކުރައްވައި، އެ މަޢުނާގައި އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތައް ރިވާކުރެއްވުމަށްޓަކައި، އަލްއިމާމުލްބައިހަޤީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ސުނަނުލްކުބްރާގައި ވަކިބާބެއް، "بَابُ لَا يُزَادُ فِي الْقَبْرِ عَلَى أَكْثَرَ مِنْ تُرَابِهِ لِئَلَّا يَرْتَفِعَ جِدًّا" “މާނަ މާބޮޑަށް އުސްވެދާނެތީ، ކަށްވަޅު ކޮނުމުގައި ނެގޭ ވެއްޓަށްވުރެ އިތުރަށް ވެލިއަޅައިގެންނުވާނެކަން ނަންގަނޑު ބާބު” މި ނަމުގައި ގެންނަވާފައިވެއެވެ.[1]

އައްޝައުކާނީ ވިދާޅުވެއެވެ. “ޤަބުރަކަށް އިތުރުކުރުން ނަހީކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްތަކުން ދޭހަވާ ބޮޑުކުރުމުގެ މާނައަކީ އެ ކަށްވަޅު ކޮނުމުގައި ނުކުތް ވެއްޓަށްވުރެ އިތުރަށް ވެލިއެޅުމެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި އެ ބަސްފުޅުން ދޭހަވާ މާނައަކީ އެކަކު ވަޅުލާފައިވާތަނެއްގެ މަތީގައި އެހެން މީހަކު ވަޅުލުމެވެ.”[2]

އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީ އިސްކަންދެއްވަނީ ކުރިން ބުނެވުނު މާނައަށެވެ. އެހެންކަމާއެކު އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “މީހަކު ވަޅުލުމަށްޓަކައި ކޮނާ ވަޅުން ނެގޭ ވެއްޓުގެ އިތުރަށް އެ ޤަބުރުގެ މައްޗަށް ވެލިނާޅުން މުސްތަޙައްބު ވެސްނުވަތަ [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މާބޮޑަށް އުފުއްލިފައި ނުހުރުމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ކުރެއްވި އުފުއްލިފައި ހުރުމަކީ މައްސަލައެއްނޫނެވެ.” [3]

އެއް ވަގުތުގައި އެކަކަށްވުރެ ގިނަމީހުން ވަޅުލުން:

އުއްމަތުގެ ސަލަފުންގެ ދައުރުގައި [illegible] [illegible] އަމަލުކުރަމުން އަންނަ ގޮތެއް، ކޮންމެ މައްޔިތެއް ވަކިން ވަޅުލުމެވެ. މަރުވެފައިވާ މުސްލިމުން ގިނަވެ،

---

[1] الْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ لَا يُزَادُ فِي الْقَبْرِ عَلَى أَكْثَرَ مِنْ تُرَابِهِ لِئَلَّا يَرْتَفِعَ جِدًّا **(576/3)**

[2] نَيْلُ الْأَوْطَارِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ تَسْنِيمِ الْقَبْرِ وَرَشِّهِ بِالْمَاءِ...، **(169/5)**

[3] الْمَجْمُوعُ شَرْحِ الْمُهَذَّبِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، وَلاَ يُزَادُ فِي التُّرَابِ الَّذِى أُخْرِجَ مِنَ الْقَبْرِ...، **(264/5)**

ވަޅުލުމުގެ މަސައްކަތްކުރަން ތިބިމީހުން މަދުވެ، ނުވަތަ އެބައިމީހުން ވަރުބަލިވެގެން ކޮންމެ މައްޔިތަކަށް ވަކިވަކިން ވަޅުކޮނުން މުސްތަޙީބުކަމެއް ކަމުގައިވެއްޖެ ޙާލަތެއްގައި މެނުވީ، އެއް ވަޅެއްގައި އެކަކަށްވުރެ ގިނަމީހުން ވަޅުލުން މަކުރޫހުކަމެއްކަމުގައި ޢިލްމުވެރިން ދެކެލައްވައެވެ.

މިކަމުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ހިޝާމު ބްނު ޢާމިރުގެ އަރިހުން އަބޫދާއޫދާއި، އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ސައްޙަ ޙަދީޘެއް ކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެދެއްވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. قَالَ هِشَامُ بْنُ عَامِرٍ ﵁ جَاءَتْ الْأَنْصَارُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَصَابَنَا قَرْحٌ، وَجَهْدٌ، فَكَيْفَ تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: {احْفِرُوا، وَأَوْسِعُوا، وَاجْعَلُوا الرَّجُلَيْنِ وَالثَّلَاثَةَ فِي الْقَبْرِ.} قَالُوا: فَأَيُّهُمْ نُقَدِّمُ؟ قَالَ: {أَكْثَرَهُمْ قُرْآنًا.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ހިޝާމު ބްނު ޢާމިރުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އުޙުދު ހަނގުރާމައިގެ ދުވަހު އަންސާރުންގެ ބޭކަލުން ރަސޫލު الله ﷺ ގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ. އަޅުގަނޑުމެންނަށް މިވަނީ ގިނަގުނަ ޒަޚަމްތަކާއި އުނދަގޫ ވަރުބަލިކަމާ ކުރިމަތިވެއްޖެއެވެ. (ޝަހީދުވި ބޭކަލުން ވަޅުލުމުގައި) އަޅުގަނޑުމެންނަށް އަމުރުކުރައްވާ ގޮތަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރައްވިއެވެ. {ތިޔަބޭކަލުން ވަޅުކޮންނެވުމުގައި ފުޅާކޮށް ކޮންނަވާށެވެ. އަދި އެއް ވަޅެއްގައި ދެމީހުން ނުވަތަ ތިން މީހުން ވަޅުލައްވާށެވެ.} އަޞްޙާބުން ދެންނެވިއެވެ. އޭގެތެރެއިން ވަޅުލުމުގައި އިސްކުރަނީ ކާކުތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރައްވިއެވެ. {އެބޭކަލުންގެތެރެއިން ގިރީތި ޤުރްއާން އެންމެ ބޮޑުބައެއް ހިފުން ދެނެގަތްވާ ބޭކަލުން އިސްކުރައްވާށެވެ.}

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي تَعْمِيقِ الْقَبْرِ، برقم: 3215 (123/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجِهَادِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي دَفْنِ الشُّهَدَاءِ، برقم: 1713 (213/4) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ تَوْسِيعِ الْقَبْرِ، برقم: 2011 (81/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 16259 (190/29) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ اتِّسَاعِ الْقَبْرِ وَإِعْمَاقِهِ، برقم: 6751 (580/3) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (9/29،30)

ރަނގަޅު ސަނަދަކުން އަބްދުއްރައްޒާޤު ރިވާކުރައްވާ ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ سُلَيمَانَ بْنِ مُوسَى "أَنَّ وَاثِلَةَ بْنَ الأَسْقَعِ ﵁ كَانَ إِذَا دَفَنَ الرِّجَالَ وَالنِّسَاءَ جَمِيعًا، يَجْعَلُ الرَّجُلَ فِي القَبْرِ مِمَّا يَلِي القِبْلَةَ، وَيَجْعَلُ الْمَرْأَةَ وَرَاءَهُ فِي القَبْرِ."(رَوَاهُ عَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1] މާނައީ: "(ޞަޙާބީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ) ސުލައިމާން ބިން މޫސާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންވެރިވެއްވި ވާޘިލާ ބިން އަސްޤަޢު އެބޭކަލް ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުން އެކުގައި ވަޅުލައްވާނަމަ، ކަށްވަޅުގައި ޤިބްލަތާ ކައިރި ފަރާތުގައި ފިރިހެނާ ބާއްވަވައެވެ. އަދި ފިރިހެނާގެ ފަހަތުގައި އަންހެނާ ބާއްވަވައެވެ."

މައްޔިތާ ކަނޑުގައި ބެހެއްޓުން:

އަލްމުޣްނީގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. "ކަނޑުމަތީގައި މީހަކު ނިޔާވެއްޖެނަމަ އެ މީހާގެ ކަފުންކުރުން ޣުސުލާބެހޭގޮތުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މައްޔިތާ ފުލުނުދުވެ، ނުބައިވެދާނެކަމުގެ ބިރެއް ނެތްނަމަ ރަށަކަށް އަދި އޭނާ ވަޅުލެވިދާން ހިއްވަސް ތަނެއް ފެނިދާނެކަމުގެ އުއްމީދެއް އޮވެއްޖެނަމަ، އެއްދުވަސް ނުވަތަ ދެ ދުވަސް ވިޔަސް ވަކިގޮތެއް ނުހަދައި ހިއްވަސްތަނެއް ފެނޭތޯ މަސައްކަތްކުރުން ހެޔޮވެ. އެހެނުން ހިއްވަސްތަނެއް ނުފެނުނުނަމަ، މައްޔިތާ ހިނަވައި ކަފުންކޮށް، ނަމާދު ކުރުމަށްފަހު، ކަނޑުގައި ބެހެއްޓުން އަޑިއަށްދާގޮތަށް ބަރުތަކެއްބަނދުކޮށް، މައްޔިތާ ކަނޑުގައި ބަހައްޓާނީއެވެ. މިއީ ޢަޠާއުވެސް ވިދާޅުވާގޮތެވެ. އަލްޙަސަން (އަލްބަޞްރީ) ވިދާޅުވާގޮތުގައި ކަނޑުގައި ބަހައްޓާނީ މައްޔިތާގެފައިގައި ބޮޑު ގާތަކެއްބަނދުކޮށްފައެވެ.

އައްޝާފިޢީ ވިދާޅުވާގޮތުގައި ދެ ފިލައެއްގެ ދޭތެރޭގައި މައްޔިތާބާއްވައި ރަނގަޅަށް އެއްސައި ހަރުދަނާކުރުމަށްފަހު ކަނޑުގައި ބާއްވާނީއެވެ. އެއީ ގިރުވަރުދާލާ ހިއްވަސް ތަނަކަށް މައްޔިތާ ދަމައިގެންދާނެތީއެވެ، އަދި އޭނާ ވަޅުލައިދޭނެ ބަޔަކުވެރިނަކުގެ

---

[1] عَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ دَفْنِ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ، برقم: 6378 (474/3)

އުއްމީދުގައެވެ. އެފަދަ ޙާލަތެއްގައި މައްޔިތާ ކަނޑުގައި ބެހެއްޓުމަކީވެސް ދިރިހުރިހެން ޚަތަރުވެރިވާން ކަމެއް ނޫނެވެ.

ދޮގުއިރުވެގެންވަނީ ފުރަތަމަ ބަޔާންކުރެވުނުގޮތެވެ. އެހެނީ ކަނޑުމަތީގައި ނިޔައުވާދިޔާ ވަގުތުވެސް ގޮވައިލުމުން ބޮކިސާބަކުރުން ކަނޑުފުށުމަތީ އެއްގަމުހުރި ނިޔައުވާ މިހާރު ވަގުތެއް ނެތިއްޖެނަމަ ކަމަށްވެއެވެ. އެ މަޤްޞަދު ފުރިހަމަވާ ކަމަށްވެއެވެ. އާޚިރުކަމަށް މައްޔިތާ ދަ ފިޔަވައި ދަފުނުކުރަނީ އެއްސެމީކަމަކަށް ކަނޑުމަތީގައި ބޭއްވުމަކީ އާޚިރަތުގައި މައްޔިތާ ކަނޑަށް ހަޔާތުވެގެން ދިރިއުޅުމެއް މަތީފަހަރާ ކަމަށްވެއެވެ. ފަހަރުގައި އަހަރެން ޤުވަތު ކަނޑުވެގެންނާ ހަރުގައި ނަފްސަށް ރަހުމަތް ހާލުގައި އެއްގަމަށް ތަކުވެއިފެސްޓާނެއެވެ. ނަފްސު މުސްލިމުންގެ ބަރަކާ އަންމަރާންތަކަށް ދަފުނުކޮށްފެސްޓާނެއެވެ. ފިޤުހުއ ޢުލަމާއިން ފެންނަފަހި ކުރީން ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ."[1]

ޤަބުރުމަތީގައި ކަދުރުގޮފިއެއް ޖެހުން:

ޤަބުރުމަތީގައި ކަދުރުގޮފިއެއް ނުވަތަ އެއްވެސްބާވަތެއްގެ މަތިފަޅިފަތް އެއްކޮށް ބޭއްޖެހުމަކީ ސަލަފުންގެ ސާބިތުވާކަމެއްނޫނެވެ. މި މައްސަލައިގައި އަޞްލަކީ އާއި އެހެން ބައެއް ބޭކަލުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘް ދަލީލުކުރެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: أَنَّهُ مَرَّ بِقَبْرَيْنِ يُعَذَّبَانِ، فَقَالَ: {إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ، وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ، أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لاَ يَسْتَتِرُ مِنَ البَوْلِ، وَأَمَّا الآخَرُ فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ} ، ثُمَّ أَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً، فَشَقَّهَا بِنِصْفَيْنِ، ثُمَّ غَرَزَ فِي كُلِّ قَبْرٍ وَاحِدَةً، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لِمَ صَنَعْتَ هَذَا؟ فَقَالَ: {لَعَلَّهُ أَنْ يُخَفَّفَ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَيْبَسَا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه،

---

[1] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [فَصْلٌ إِذَا مَاتَ فِي سَفِينَةٍ فِي الْبَحْرِ] (431/3)

وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة)[1] މާނައީ: “އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢަޛާބުލިބެމުންދިޔަ ދެ މީހެއްގެ ވަޅުގަނޑުކައިރިން ރަސޫލު ﷲ ﷺ ހުރަސްކުރައްވައި ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، އެ ދެމީހުންނަށް ދަނީ ޢަޛާބު ދެއްވެމުންނެވެ. އެ ދެމީހުން ކޮށްއުޅުން ކަންތައް ބޮޑުކަންކަމުގައި ހިފައިގެންނެއް ނޫނެވެ. ދަންނާށެވެ! އޭގެތެރެއިން އެކަކީ، ކުޑަކަދުރާ ނަޖިހުން ރައްކާތެރިނުވި މީހެކެވެ. އަދި އަނެއްކަކީ ދަންނަވާށެވެ! އާނއި ދުބާރުވެރިން ހިނގި މީހެކެވެ.} އެއަށްފަހު ކަދުރު ގަހުގެ ފަތް އޮޅިގަނޑެއް ނަންގަވައި ދެބައި ކޮށްލެއްވުމަށްފަހު، އެއިން ކޮންމެ ވަޅުގަނޑެއްގެ މަތީގައި އެއިން އެއްކޮޅު ޖެހެއްސެވިއެވެ. ފަހެ، އަސްޙާބުން ދަންނަވައިފިއެވެ. ޔާ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ. ކަލޭގެފާނު މިކަން ކުރެއްވީ ކީއްވެގެންތޯ ހެއްޔެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {އެ ދެކޮޅު ހިކިއްޖައުމަށް ދާނދެން، އެ ދެމީހުންނަށްވެސް ލިބެމުންދާ ޢަޛާބު ލުއިކޮށްދެއްވި ދާނެއެވެ.}

އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތުގައި މި ބަޔާންފުޅުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ކަދުރު ގަހުގެ އޮޅިގަނޑެއް ވަޅުގަނޑުގައި ޖެހެއްސެވުމުގައި، އެއަށްފަހު، **{لَعَلَّهُ أَنْ يُخَفَّفَ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَيْبَسَا.}** {އެ ދެކޮޅު ހިކިއްޖައުމަށް ދާނދެން، އެ ދެމީހުންނަށްވެސް ލިބެމުންދާ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الجَرِيدِ عَلَى القَبْرِ، برقم: 1361 (96،95/2) ، وَمُسْلِمٌ، برقم: 111 – (292) (ص/240،241) ، وَأَبُوداوُد، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، بَابُ الاسْتِبْرَاءِ مِنَ البَولِ، برقم: 20 (17/1) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، أَبْوَابُ الطَّهَارَةِ...، مَا جَاءَ فِي التَّشْدِيدِ فِي البَولِ، برقم: 70 (102/1) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، التَّنَزُّهُ عَنِ الْبَوْلِ، برقم: 31 (30،28/1) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الطَّهَارَةِ...، بَابُ التَّشْدِيدِ فِي الْبَوْلِ، برقم: 347 (229،228/1) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 1980 (441/3) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيْضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3128 (399،398/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، بَابُ التَّوَقِّي عَنِ الْبَوْلِ، برقم: 508 (169/1) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، فيما يُخَفَّفُ بِهِ عَذَابُ الْقَبْرِ، برقم: 12171 (460،459/7)

ޢަޛާބު ލުއިކޮށްދެއްވައިދޭ ހުއްޓެވެ.} މިފަދައިން ޢަދީބުކުރައްވާފައިވާ ދަންނައެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެ އޮށިކޮޅު ޖެއްސެވުމާއި، އެބައިމީހުންނަށް ޢަޛާބު ލުއިކޮށްދެއްވުން އެދިވަޑައިގަތުން ހިމެނިގެންވަނީ، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ބަރަކާތްލިބިގެންވުމުގެ ދާއިރާގައެވެ. އަދި މި ޢަމަލުފުޅާއި ބަސްފުޅުން ދޭހަވެގެންވަނީ، އެ ދެމީހުންގެބައިން ޢަޛާބު ލުއިކޮށްދެއްވުން އެދިވަޑައިގަތުމުގައި ވަކި ޙައްދެއް، މުއްދަތެއް އެކަލޭގެފާނު ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ކަމުގައެވެ. އެއީ އެ އޮށިކޮޅު ހިކުމާ ހަމައަށެވެ. އަދި ކަދުރު ރުކުގެ ރޯ އޮށިކޮޅުގައި ހިކި އޮށިކޮޅެއްގައި ނުވާ ޚާއްޞަ ސިފައެއް މާނައެއް ލިބިގެންވާ އެއްޗެއްކަމެއް މި އަމަލުފުޅުން ދޭހަވެގެން ނުވެއެވެ. ކަންމިހެންހުރުމާއެކުވެސް ދުނިޔޭގެ އެކި ކަންކޮޅުތަކުގައި މުސްލިމުން އެބައިމީހުންގެ މައްޔިތުންގެ މަޤާނަގައި ކަދުރު ރުކުގެ އޮށިކޮޅު ޖެހުން އާދައަކަށް ހަދައިފައެވެ. ނަމަވެސް މި ކަމަކީ އިސްލާމްދީނުގެ ތަޢުލީމު ނުވަތަ އެދިގެން އުނގަންނައިދިން އެއްކަމެއް ގުޅިގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ.“ [1]

އަލްޚައްޠާބީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ މިކަމުގައި އެންމެ ފާރުވެކުންބޭގޮތެވެ. އެއީ މި މައްސަލާގައި ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަސްހާބުންވެސް ދެކެވަޑައިގެން ގޮތެވެ. އެހެނީ އަސްހާބުބޭކަލުން ބުރައިދަތުލް އަސްލަމީ ފިޔަވައި، އެހެން އެއްވެސް ބޭކަލުންގެއަރިހުން އެ ބޭކަލުން އެއްވެސް މިފަދަ ވަޞިއްޔަތުގައި ކަދުރު ރުކުގެ އޮށިކޮޅު ނުވަތަ ވަޅުގަނޑު އެއްކޮޅު ޖެހުމަކަށް ވަޞިއްޔަތެއް ނުފެނެއެވެ. ބުރައިދަތުގެ ވާ އެ ކަހަލަ ވަޞިއްޔަތެއް އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. [2]

މައްސަލައަކީ ކަދުރު ރުކުގެ އޮށިކޮޅު ޖެހުމަކީ ސުންނަތެއް ކަމުގައި ކަމުގައިވިޔަސް އެއީ ބުރައިދަތުގެ ފިޔަވައި އަސްހާބުބޭކަލުން ވަނީ ދެއްކެވުމުގައި ނުވިކަމެވެ.

---

[1] مَعَالِمُ السُّنَنِ لِلْخَطَّابِي، كِتَابُ الطَّهَارَةِ، وَمِن بَابِ الاسْتِبْرَاءِ مِنَ البَوْلِ ، (20،19/1)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الجَرِيدِ عَلَى القَبْرِ مُعَلَّقًا (95/2)

ފަތުޙުލްބާރީގައި އަލްޙާފިޡު އިބްނުޙަޖަރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ”މިއިން ހާމަވަނީ ބުރައިދަތުގެފާނު މި ޙަދީޘުގެ ބޭރުފުށުގެ މާނައަށް ބެއްލެވިކަމުގައެވެ. އަދި އެއީ އެ ދެމީހުންނަށް ޚާއްޞަ ކަމެއްނޫންކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތުމުގައެވެ. އިބްނުރަޝީދު ވިދާޅުވެއެވެ. އަލްބުޚާރީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ފޮތުގައި މި މައުޟޫޢުގައި ޙަދީޘްތައް ގެންނަވާފައިވާ ގޮތާއި، ބާބުނަން ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ގޮތުން، މި ކަމަކީ، އެ ދެމީހުންނަށް ޚާއްޞަވެގެންވާ ކަމެއްކަމުގައި އަލްބުޚާރީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާކަން ހާމަވެއެވެ. އެކަންކަމާއެކު ބުރައިދަތުގެފާނުގެ ބަސްފުޅު ގެންނެވުމާވިދިގެން، ދެން ގެންނަވާފައިވަނީ ޢަބްދުއްރަޙްމާނު (އިބްނު އަބޫބަކުރުގެ) މަގާނަފުޅުގައި ޖަހާފައިހުރި ޓެންޓެއް ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުންނަށް ފެނިވަޑައިގެންނެވުމުން، އެ ޓެންޓު ނެގުމަށް އެ ކަލޭގެފާނުގެ ނޯކަރަކަށް އަމުރުކުރައްވައި، “އޭނާއަށް ހިޔާކުރާނީ އޭނާގެ ޢަމަލު” ވިދާޅުވިކަމާ ބަސްފުޅެވެ. ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުންގެ މި ބަސްފުޅަކީ، މީހާގެ މަރާނަގެމަތީގައި ޖަހާ އެއްވެސް އެއްޗަކީ، އެއިން މައްޔިތަށް އެއްވެސް މަންފާއެއް ކުރާނެކަމެއް ނޫންކަމާއި، އޭނާއަށް މަންފާކުރާނީ އޭނާ ކުރާ ޢަމަލުތަކުން ކަމުގައި ބަސްފުޅުގެވެ.“[1]

މާބަނޑުމީހާ މަރުވާއިރު ބަނޑުގައި އޮތްދަރިފުޅު ދިރިއޮތުން:

މާބަނޑުމީހާ މަރުވާއިރު ބަނޑުގައި އޮތްދަރިފުޅު ދިރިއޮތުމަ، އަދި އެ ކުއްޖާ ނަގައިދިނުމަ، އޭނާގެ ފުރާނަ ސަލާމަތްކުރެވިދާނެކަން ކުރެވެންނަމަ، މައިމީހާގެ ބަނޑު ފަޅައިގެން ދަރިފުޅު ނެގުން ވާޖިބުވާ ހުއްޓެވެ. މިކަން ޢަމަލުކުރުމުގައި އިމްކާނުކުރި ބޭސްވެރިން، ޚާއްޞަ ހުނަރުވެރިން އެހީތެރިވުމުގައެވެ.

---

[1] فَتْحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (قَوْلَهُ: بَابُ الجَرِيدِ عَلَى القَبْرِ) (223/3)

މުސްލިމަކަށް ބަލިވެއިނދެ ފޮތުގެއަހުލުވެރި އަންހެނަކު ވަޅުލުން:

މުސްލިމަކަށް ބަލިވެއިނދެ ފޮތުގެއަހުލުވެރި އަންހެނަކު މަރުވެއްޖެނަމަ، އެފަދައަންހެނަކު ވަޅުލާނީ އެކަހަރިކޮށެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ވާޘިލަތު އިބްނުލް އަސްޤަޢުގެ އަރިހުން އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ: "أَنَّهُ دَفَنَ امْرَأَةً نَصْرَانِيَّةً فِي بَطْنِهَا وَلَدٌ مُسْلِمٌ فِي مَقْبَرَةٍ لَيْسَتْ بِمَقْبَرَةِ النَّصَارَى وَلَا الْمُسْلِمِينَ." (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ) [1]

މާނައީ: ”(ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ) ސުލައިމާނު ބިން މޫސާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މުސްލިމު ޖަނީނަކަށް ބަލިވެއިނދެ މަރުވި ނަޞްރާނީ އަންހެނަކު، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ވާޘިލަތު ބިނުލް އަސްޤަޢު ވަޅުލެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު އޭނާ ވަޅުލެއްވީ މުސްލިމުންގެ ނުވަތަ ނަޞާރާއިންގެ ޤަބުރުސްތާނަކުވެސް ނޫނެވެ.“

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު އިޚްތިޔާރުކުރެއްވީ މިގޮތެވެ. އެހެނީ އެފަދަ އަންހެނަކީ، މުސްލިމަކު ކަމުގައިނުވާތީ މުސްލިމުންގެ ޤަބުރުސްތާނުގައި ވަޅުނުލުމެވެ. އެއީ އޭނާއަށް ކަންވަޅުގައި ޢަޛާބުދެއްވާހިނދު މުސްލިމުންނަށް އެކަމުގެ އުނދަގޫވާން ކަމަށް ބަލައެވެ. އަދި ކާފިރުންގެ ޤަބުރުސްތާނުގައިވެސް އެފަދަ އަންހެނަކު ވަޅުނުލުމެވެ. އެހެނީ އޭނާގެ ބަނޑުގައިވީ މުސްލިމު ކުއްޖެކެވެ. އަންހެނާއަށް ޢަޛާބުދެއްވާހިނދު އެ ކުއްޖާއަށް އެކަމުގެ އުނދަގޫވާން އިތުރުވާންކަމަށްބަލައެވެ.

---

[1] البَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ النَّصْرَانِيَّةِ تَمُوتُ وَفِي بَطْنِهَا وَلَدٌ مُسْلِمٌ، برقم: **7084 (97/4)** ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرْأَةِ مِن أَهْلِ الْكِتَابِ الْحُبْلَى مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ، برقم: **5686 (528/3)** ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي النَّصْرَانِيَّةِ تَمُوتُ وَفِي بَطْنِهَا وَلَدٌ مِن مُسْلِمٍ أَيْنَ تُدْفَنُ، برقم: **12017 (401،400/7)**

ޤަބުރުސްތާނުގައި ވަޅުލުން މޮޅުއިތުރުވެގެންވެއެވެ.

އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މުސްލިމަކު ނިޔާވުމުން އޭނާގެ ގޭގައި ވަޅުލުމަށްވުރެ މުސްލިމުންގެ ޤަބުރުސްތާނުގައި ވަޅުލުން މޮޅުއިތުރުވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ ޤަބުރުސްތާނުގައި ވަޅުލުންވާނީ މައްޔިތާގެ ވާރުތަވެރިންގެ ހިތްދަތިކަން ފިލައިގެންދިޔުމަށް އޮތް ފަސޭހަކަމެއްކަމުގައިވެއެވެ. އަދި އެއީ އާޚިރަތުގެ [illegible] [illegible] އެހެންމީހުންނާ އެކުގައިވެ، އެބައިމީހުންނާއެކު ދިރިހުރިމީހުންނަށް އެތައްބައެއްގެ ހެޔޮދުޢާ އެ [illegible] މީސްތަކުންނާއެކު އެ [illegible] [illegible] [illegible]. އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއި، ތާބިޢީބޭކަލުންނާއި، އެ ބޭކަލުންގެ ފަހުން ތިއްބެވި [illegible] [illegible] މީސްތަކުން ވަޅުލައްވައި [illegible] ސަހަރާ، ޤަބުރުސްތާނުގައެވެ.

މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އެންމެ [illegible] ދެބޭކަލުން [illegible]، އާއިޝާގެފާނުގެ [illegible] [illegible]، އޭގެ ޖަވާބަކީ، އާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي مَرَضِهِ الَّذِي لَمْ يَقُمْ مِنْهُ: {لَعَنَ اللَّهُ اليَهُودَ وَالنَّصَارَى، اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ.}، لَوْلاَ ذَلِكَ أُبْرِزَ قَبْرُهُ، غَيْرَ أَنَّهُ خَشِيَ أَنْ يُتَّخَذَ مَسْجِدًا." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) [1] މާނައީ: "އާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ [illegible] ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަލުން ތެދުވެވަޑައިނުގަންނަވާ (އެބަހީ: އެކަލޭގެފާނު ސުވަރުގެވަޑައިގެންނެވި) [illegible] ބަލީގައި ވިދާޅުވިއެވެ. {اللهُ ތަޢާލާ ޔަހޫދީންނާއި ނަޞާރާއިންނަށް ލަޢުނަތްލައްވައިފިއެވެ. އެއުރެން އެބައިމީހުންގެ ނަބީބޭކަލުންގެ ޤަބުރުތައް [illegible] ހެދީއެވެ.} (އާއިޝާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.) [illegible] [illegible] ނުވިނަމަ، އެކަލޭގެފާނުގެ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي قَبْرِ النَّبِيِّ ﷺ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، برقم: 1390 (102،103)

މަހާނަރުގެ އެންމެނަށް ފެންނާނެހެން ބެހެއްޓުނީއެވެ. ނަމަވެސް ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ މިސްކިތެއްކަމުގައި ހަދައިގާނެކަމަށްޓަކައި ބިރުވެރިކަން އުފެދުނީއެވެ.”

އަދި މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން ދަފުނުކުރައްވަމުން ގެންދެވީ އަލްބަޤީޢު ޤަބުރުސްތާނުގައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ކަންކުރެއްވިގޮތަށް ތަބާވުން [illegible] [illegible] އެއްވެސް ފަރާތަކާ ތަބާވުމަށްވުރެ އައުލާކަން ބޮޑެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދަފުނުކުރެއްވުމުގައި އަޞްޙާބުން އެގޮތަށް [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] ތިބިވަޑައިގެން ވާކަމުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން ދެކެވަޑައިގަތުމުންނެވެ. އެއީ، {مَا قُبِضَ نَبِيٌّ إِلَّا دُفِنَ حَيْثُ يُقْبَضُ.}[1] “ނަބީބޭކަލުން ދަފުނުކުރެވޭނީ އެބޭކަލުން އަވަހާރަވި ތަނެއްގައެވެ.” މިހެން [illegible] [illegible] ރިޢާޔަތްކުރައްވައި އަޞްޙާބުން އަމަލުކުރެއްވި ގޮތެކެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުގައި ދެންނެވުނެވެ. މީހަކު އަމިއްލަ ގޭގައި ވަޅުލުމަށް ވަޞިއްޔަތްކޮށްފިނަމަ [illegible] [illegible] [illegible]؟ ވިދާޅުވިއެވެ. އޭނާ އެއަރިހުން މުސްލިމުންވެސް ވަޅުލާ ޢާއްމު ޤަބުރުސްތާނުގައި ވަޅުލުންނެއް [illegible].”[2]

ނިޔައުވެފައިވާ މީހުންނަށް މަލާމާތްކުރުން:

މުސްލިމުންކުރެ ނިޔައުވެފައިވާ އެއްވެސް މީހަކަށް ހަޑިހުތުރު ބަސްބުނުމަކީ ހުއްދަކަމެއްނޫނެވެ. އެހެނީ މީހެއްގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ވީނަމަވެސް ނިޔައުވެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. މިބާބުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަމަނާއަށް ﷲ [illegible] ޢާއިޝާ [illegible] އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެކެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: {لاَ تَسُبُّوا الأَمْوَاتَ،

---

[1] وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ ذِكْرِ وَفَاتِهِ وَدَفْنِهِ ﷺ، برقم: 1628 (2/550، 551)

[2] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَةَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [فَصْلٌ الدَّفْنُ فِي مَقَابِرِ الْمُسْلِمِينَ أَعْجَبُ مِنْ الدَّفْنِ فِي الْبُيُوتِ] (441/3)

فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝާމެންގެ ކަމަނާއިރުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން މައްޔިތުންނަށް ހުތުރުކޮށް ނުބުނާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންވަނީ އެބައި މީހުން އިސްކުރި ޢަމަލުތަކުގެ ނަތީޖާއާ ކުރިމަތިލައި ގޮސްފައެވެ.}

އެ ދެބައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދާއި އައްތިރްމިޛީ ސަނަދަކުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {اذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوتَاكُم، وَكُفُّوا عَنْ مَسَاوِيهِمْ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ ދެބައިކަލުންނަށް الله ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު اللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ ނިޔާވެފައިވާ މީހުންގެ ރަނގަޅުކަންކަން ތިޔަބައިމީހުން ދައްކާށެވެ. އެބައިމީހުންގެ ނުބައިކަމުގެ ވާހަކަ ދެއްކުމުން ތިޔަބައިމީހުން އެއްކިބާވާށެވެ.}

ދަންނައެވެ! މުސްލިމުންކަމުގައި ވާއްކުވެސް އެބައިމީހުންގެ ނުބައިކަމުގައި ހުރިކަމާއި ގޯސްކަމުގައި ނުވަތަ ބިރުވެރިކަން އަމަލުކުރުމާއި، މިފަދަ ކަންކަމުގައި ހައްދުފަހަނައިގެން އެންމެހައި މުސްލިމުންގެ ދުރަގައި އަނިޔާ ދަށުން މީހުންގެ ކިބައިގައިވެސް ފުރަތަމަ ކަމެއް ބަލައިނުލައި ހުރިހާ ކަމަކީ ތިރިޔާ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُنْهَى مِنْ سَبِّ الأَمْوَاتِ، برقم: 1393 (104/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، النَّهْيُ عَنْ سَبِّ الْأَمْوَاتِ، برقم: 1936 (53/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 25470 (296/42) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ النَّهْيِ عَنْ سَبِّ الْأَمْوَاتِ...، برقم: 7187 (126/4) ، وَالدَّارِمِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي النَّهْيِ عَن سَبِّ الأَمْوَاتِ، برقم: 2511 (311/2، 312)، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الثَّنَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 1509 (386/5)

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الأَدَبِ، بَابُ النَّهْيِ عَن سَبِّ الْمَوتَى، برقم: 4900 (261/7) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ آخَرُ، برقم: 1019 (330/3) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 1422 (537/1) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الصَّغِيرِ، مِن اسْمِهِ زَكَرِيَّا، برقم: 461 (280/1)

ދުރުހެލިކޮށް، އެފަދަ މީހުންނާ ބަހާވުމުން މީސްތަކުން ސަލާމަތްކޮށް އިސްލާހު ކުރެވިދާން ކަމަށްވާނަމަ އެފަދަ މީހެއްގެ ވާހަކަ ދެއްކުން ހުއްދަވާނެއެވެ. ނަމަވެސް މިފަދަ މަސްލަހަތެއް ނެތްނަމަ އެބާވަތުގެ މީހެއްގެ ވާހަކަވެސް ދެއްކުން ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސުގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁، يَقُولُ: مَرُّوا بِجَنَازَةٍ، فَأَثْنَوْا عَلَيْهَا خَيْرًا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: {وَجَبَتْ} ثُمَّ مَرُّوا بِأُخْرَى فَأَثْنَوْا عَلَيْهَا شَرًّا، فَقَالَ: {وَجَبَتْ} فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ ﵁: مَا وَجَبَتْ؟ قَالَ: {هَذَا أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْرًا، فَوَجَبَتْ لَهُ الجَنَّةُ، وَهَذَا أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ شَرًّا، فَوَجَبَتْ لَهُ النَّارُ، أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الأَرْضِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އެއްފަހަރަކު) އަސްޙާބު ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ޖަނާޒާއެއް ގެންދެވުނެވެ. ދެން، އެ ބޭކަލުން އެ މީހާގެ ތަޢުރީފު ކުރެއްވިއެވެ. (މިއަޑު އައްސަވައި) ރަސޫލުﷲ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ވާޖިބުވެއްޖެއެވެ.} އަދި އެހެން ޖަނާޒާއެއް ވެސް ގެންދެވުނެވެ. ދެން، އެ ބޭކަލުން އެ މީހާގެ ނުބައިކަމު ވާހަކަ ދެއްކެވިއެވެ. (މިއަޑު އައްސަވައި) ރަސޫލުﷲ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ވާޖިބުވެއްޖެއެވެ.} ދެން، އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސެވުންލެއްވި ޢުމަރު ބިން އަލްޚައްޠާބު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ވާޖިބުވީ ކޮންކަމެއްތޯއެވެ؟ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ކުރިން ގެންދެވުނު މީހާއަށް ތިޔަބޭކަލުން ތަޢުރީފުކުރެއްވީމުއެވެ. ދެން، އޭގެސަބަބުން އޭނާއަށް ސުވަރުގެ ވާޖިބުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ދެވަނަމީހާގެ ނުބައިކަމު ވާހަކަ ތިޔަބޭކަލުން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ ثَنَاءِ النَّاسِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 1367 (2/97) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ فِيمَنْ يُثْنَى عَلَيْهِ خَيْرٌ أَوْ شَرٌّ مِنَ الْمَوْتَى، برقم: 60 – (949) (ص/655) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الثَّنَاءِ، برقم: 1932 (4/49،50) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12938 (20/269) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2175 (3/541) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الثَّنَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 1507 (5/385)

ދެއްކެވީމުއެވެ. ފަހެ، އޭގެސަބަބުން އޭނާއަށް ނަރަކަ ވާޖިބުކުރެއްވިއެވެ. ތިޔަބައި މީހުންނަކީ ބިންމަތީގައިވާ اللهُގެ ހެކިވެރިންނީމުއެވެ.}

اللهُއަށް އުރެދި ކާފިރުވެގެންވާ މީސްތަކުންގެ ނުރަނގަޅު ވާހަކަދެއްކުމާއި އެއުރެންނަށް ލަޢުނަތްދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ. اللهُ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۢ بَنِىٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ﴾[1] މާނައީ: ﴿ އިސްރާއީލުގެ ދަރިންގެތެރެއިން، ކާފިރުވި މީހުންނަށް، ދާވޫދުގެ ދުލާއި، މަރްޔަމްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢީސާގެފާނުގެ ދުލުގެމަތިން ލަޢުނަތް ލައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ އެއުރެން އުރެދުން ކަމަށްޓަކައެވެ. އަދި އުރެދުމުގައި ހައްދުފަހަނައަޅައިދާކަމުގައި އެއުރެން ވީކަމަށްޓަކައެވެ. ﴾

އެހެން ހާލަތެއްގައި ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ تَبَّتۡ يَدَآ أَبِى لَهَبٖ وَتَبَّ ﴾[2] މާނައީ: ﴿އަބޫލަހަބުގެ ދެއަތް ގެއްލި ހަލާކުވެދާށިއެވެ! (އެބަހީ: އަބޫލަހަބަށް ހަލާކު ހުއްޓެވެ.) އަދި އޭނާ ގެއްލި ހަލާކުވެއްޖެއެވެ. ﴾ މިފަދަ އެހެން ހާލަތެއްގައި ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ يُعۡرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمۡ وَيَقُولُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ كَذَبُواْ عَلَىٰ رَبِّهِمۡۚ أَلَا لَعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾[3] މާނައީ: ﴿اللهُއާމެދު ހަދައިގެން ދޮގެއްބުނި މީހަކަށްވުރެ، އަނިޔާވެރިކަން ބޮޑު ކާކުހެއްތޯ؟ އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތަށް އެއުރެން ހުށަހަޅާނެތެވެ. އަދި ހެކިން ބުނާނެތެވެ. އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއާމެދު ދޮގުހަދައިގެން އުޅުނު މީހުންނަކީ މިތިބީއެވެ. ދަންނާށެވެ! އަނިޔާވެރިންގެ މައްޗަށް اللهُގެ ލަޢުނަތް ހުއްޓެވެ. ﴾

---

[1] سُورَةُ الْمَائِدَة: **78**

[2] سُورَةُ الْمَسَد: **1**

[3] سُورَةُ هُود: **18**

ޖަނާޒާކައިރީގައި ޤުރުއާން ކިޔެވުން:

ޖަނާޒާކައިރީގައި ޤުރުއާން ކިޔެވުމާމެދު އިލްމުވެރިންގެ ތެރޭގައި ހިލާފު އުފެދިފައި ވެއެވެ. އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީއާއި، ޙަނަފީމަޛުހަބުގެ އިލްމުވެރިޔަކު ކަމުގައިވާ މުޙައްމަދު ބިން އަލްޙަސަން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި އެއީ މައްޔިތާގެ ކައިރީގައި ޤުރުއާން ކިޔެވުމުގެ ބަރަކާތް އާސާރަށް ލިބިދިނުން ކަމަށްކަމަށްބަލައިގަނެވިއްޖެ އެއީ ހުއްދަ ކަމެއްކަމުގައެވެ. މާލިކީ މަޛުހަބުގެ އިލްމުވެރިންކުރެ އަލްޤަރާފީ ބައްސާމީ އަލްއަޒްހަރީ (އަޙްމަދު ބިން އިދްރީސް)، އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީއާއި މުޙައްމަދުގެ ރައުޔަށް ތާއީދުކުރައްވައެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި އެއީ މައްސަލައެއްނޫނެވެ.

އަލްއިމާމު މާލިކާއި، އަލްއިމާމު އަބޫޙަނީފާ ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި މިކަން ހުއްދަވާނެކަމަށް ބުނެވިފައިވާ އެއްވެސް ދަލީލެއް ސާބިތުވެފައިނުވާތީ އެއީ މަކްރޫހު ކަމެއްކަމުގައެވެ.

މައްޔިތާ ވަޅުލުމަށްފަހު ތަލްޤީނުކިޔައިދިނުން:

އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެފައިވާގޮތުގައި މިހާރު ވަޅުލުމަށްފަހު، އެތަނުގައި އެ މައްޔިތާގެ ރަރިގަނޑޭގެ މަސްކަތާއި، ކިޔާކަމެއްވާހަކަ ދުވަސްތަކުގައި އިސްލާމީ ދީނާބެހޭ ސުވާލުތަކާއި، އެވަނީ ހަނދާންކޮށްދިނުމަށް ވަޅުގަނޑުކައިރީގައި ކިޔައިދެވޭ ވާހަކައެއް ތަލްޤީނުކަމުގައި ބެލެވެއެވެ. ނަމަވެސް އިސްލާމްދީނުގެ ޝަރީޢަތުގައި މިކަން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ދަލީލެއް ނުވާތީ، ނަމަވެސް ބައެއް އިލްމުވެރިން ދެކޭގޮތުގައި އެއީ ބިދުޢަތެއް ކަމުގައި ވެއެވެ.

މީހަކުވަޅުލާފައިވާ ތަނެއް ކޮންނަމުންދަނިކޮށް މައްޔިތުގެ ކަށިތައް ފެނިއްޖެނަމަ އިތުރަށް އެތަން ކޮނެގެންނުވާނެއެވެ. ވަޅުކޮނެ ނިމުމަކަށް ގެނެސްފައި ވަނިކޮށް މައްޔިތުގެ ކަށިކޮޅެއް ފެނިއްޖެނަމަ އެ ވަޅުގެ އެއްފަރާތެއްގައި އެ ކަށިކޮޅު ބޭއްވުމަށްފަހު އެވަޅުގައި އަނެއް މީހަކުވަޅުލުމީ ހުއްދަކަމެކެވެ.

މައްޔިތާގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދުކުރުމަކާނުލައި ވަޅުލެވިއްޖެނަމަ، ވަޅަށް ފަސްނުލެވި ވަނިކޮށް އެކަން އެނގިއްޖެނަމަ، ޖަނާޒާނަމާދު [illegible] މައްޔިތާ ކަށްވަޅުން ނަގައި ޖަނާޒާނަމާދުކުރުމަށްފަހު [illegible]. ވަޅުކޮނެގެން މައްޔިތު ނެގުން ޙަރާމްވާނެކަމުގައި، ޝާފިޢީމަޛުހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ އެއް ޤައުލެއްގައި އެ ކަލޭގެން ވިދާޅުވެއެވެ. ޖަނާޒާނަމާދު ކުރުމަކާނުލައި މައްޔިތާ ވަޅުލައި ނިމުމަށްފަހު އެކަން އެނގިއްޖެނަމަ ވަޅުކޮނެގެން ނެގުމަކާނުލައި އޭނާގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދުކުރާނީއެވެ.

އަޙްމަދުގެ އަނެއް ރިވާޔަތެއްގައި އެ ކަލޭގެން ވިދާޅުވަނީ ވަޅުކޮނެގެން މައްޔިތާ ނަގައި އޭނާގެމައްޗަށް ޖަނާޒާނަމާދުކުރާނީއެވެ.

މި ތިންއިމާމުންގެ މަޛުހަބުގައި (އެބަހީ: މާލިކީ، ޝާފިޢީ، ޙަންބަލީ މަޛުހަބުގައި) މައްޔިތާ ވަޅުލައި ނިމުމަށްފަހު [illegible] [illegible] ވަޅުކޮނެގެން މައްޔިތު ނެގުން ހުއްދަވާނެއެވެ. މިސާލަކަށް [illegible] މުދަލަކާއެކު މައްޔިތަކު ވަޅުލެވުން ނުވަތަ ޤިބުލައަށް [illegible] މައްޔިތާގެ [illegible]، ނުވަތަ ހިނަވުމަކާނުލައި ވަޅުލެވުން ނުވަތަ [illegible] [illegible] ކަފުން [illegible] މިފަދަ [illegible] [illegible] ވަޅުލުމަށްފަހުވެސް މައްޔިތު ނެގުން ހުއްދަވާނެއެވެ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. އެ ޙާލަތުގައި ނެގުމުގެ ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ.

ޙަނަފީމަޛުހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން [illegible] މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. އެ [illegible] [illegible]

އެއީ މުޘްލާކުރުން (އިބާރާ: މައްޔިތެއްގެ ގުނަވަންތައްކަނޑައި ހުރުން) ފަދަ ކަމެއް ކަމުގައެވެ. މައްޔިތެއްގެ ގުނަވަންތައް ކަނޑައިހުރުމަކީ ކަނޑައެޅިގެން ބަހާލުކަމެވެ.

އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މުޘްލާ ކުރުންކަމަށް ބެލެވޭނީ، ވަޅުލުމަށްފަހު ހަނިގަނެ ފިލުވާނުކުރެވޭ ބަދައްދުވެފައިވާކަމަށްވާނަމައެވެ. އެ ހާލަތުގައި ކަށިގަނޑު ނުގުޅުމުންވެއެވެ."

އަދިވެސް އެ ކަމާގުޅޭގޮތުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ކަފުންކުރުމަށްފަހުގައި މިހެން ވަޅުލެވިއްޖެނަމަ އެ ހާލަތުގައި އަހަރުތަކެއް ގޮސްހަމަކަމުން ދޭ ތަރުތީބުވެއެވެ. ފުރަތަމަ ކަށިގަނޑު ނުގުޅުމުގެ މައްޔިތާ ބަރާބަރުވެ ނުވެއެވެ. އެހެނީ ކަފުންކުރުމުގެ ބަޔާންކުރުމުގައި މައްޔިތާ ނިވައިކުރުމެވެ. ވަޅުލުމުގައި ނިވައިވުން ފުރިހަމަވާ ކަމެކެވެ. މިއާ އެކަށީގެން ފުރިހަމަވެފައެވެ.

ދުވަސް ދިއުމަށް، ކަށިގަނޑަށް ކަފުންކުރެވޭ. އެހެނީ މައްޔިތާ ކަފުންކުރުމަށް ވާޖިބުކަމެވެ. އެއީ ހިނގުމުގެ ކަމެކެވެ."[1]

އަލްއިމާމު އަބޫދާ ވިދާޅުވިއެވެ. ވަޅުކޮށްނަމަކުން ހަދާންނެތިގެން އެބައިމީހުންގެ އުދަރި ކޮށްވެސް ދޫކޮށްލުމަށްޓަކައި، އެ ނަގުމަށްބޭރު މަހާނަ ކޮށް، އެ އުދަރި ނަގުން ހުއްދަވާނެއެވެ. ކޮށްވެސް (ފެސްތުގުގެ ކުރިއަށް) ކާރެއްއް، ފައިސާތަކެއްފަދަ އެއްޗެއް ވެއްޖެއްޖެނަމަ އެ އެއްޗެއް ނަގުމަށްޓަކައި ކޮންނަން ޖެހުން އެވެ. ދަންނަވާނެ. މައްޔިތާގެ ފޮތުތަކުރިން އެ އެއްޗެއްގެ ބަދަލުދިނުމަކަ ކޮށްހުރި ހިނގުމެއްވާނެތޯ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. އެބައިމީހުން އާގެ ބަދަލުދިނުމަކަ ދޭން އާގެ ވެރިޔަކަށް ދޭނީ ކޮށްބޭނުމެއްހުއްޓެވެ؟ (އިބާރާ: އެހެންދޭ ކޮންމެ ބޭނުމެއްނެތެވެ.)[2]

މި ވަޒަޙާ ގެނެސްދިނީ ހަދީޘެއް އެ ދިރާފައިކަލޭނަނަށް الله ތަޢާލާ ރަހްމަތް ލައްވާ އަބްދުﷲގެ ފާސްގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެ ރިވާ ކުރެއްވި ހަދީޘެއް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.

سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أُبَيٍّ بَعْدَ مَا أُدْخِلَ

---

[1] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، **[فَصْلٌ دُفِنَ مِنْ غَيْرِ غُسْلٍ أَوْ إِلَى غَيْرِ الْقِبْلَةِ] (500/3)**

[2] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، **[فَصْلٌ وَقَعَ فِي الْقَبْرِ مَا لَهُ قِيمَةٌ] (499/3)**

حُفْرَتَهُ، فَأَمَرَ بِهِ، فَأُخْرِجَ، فَوَضَعَهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَنَفَثَ عَلَيْهِ مِنْ رِيقِهِ، وَأَلْبَسَهُ قَمِيصَهُ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ الْجَارُودُ) [1] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަބްދުﷲ ބުން އުބައްޔު (މަރުވެގެން) ވަޅަށްތިރިކޮށް ފަސްލެވުނުތަނާ، ރަސޫލުﷲ ﷺ އެތަނަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އޭނާ ކަށްވަޅުން ނެގުމަށް އެކަލޭގެފާނު އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، ([illegible] ކޮށްގެން) އޭނާ ނެގުނެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ ހަށިގަނޑު [illegible] އެކަލޭގެފާނުގެ އުނގުފުޅުމަތީ ބާއްވަވައި، މައްޔިތާގެ ހަށިގަނޑަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ކުޅުދޮޅި ވިއްސަވައި ލެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ [illegible] އޭނާގެ ގައިގައި ލެއްވެވިއެވެ.“

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެހެން ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "دُفِنَ مَعَ أَبِي رَجُلٌ، فَلَمْ تَطِبْ نَفْسِي حَتَّى أَخْرَجْتُهُ، فَجَعَلْتُهُ فِي قَبْرٍ عَلَى حِدَةٍ." (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ) [2] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންގެ ބައްޕާ (ޢަބްދުﷲގެފާނު) ވަޅުލެވުނީ، އެހެން މީހަކާއެކު

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ: هَلْ يُخْرَجُ المَيِّتُ مِنَ القَبْرِ وَاللَّحْدِ لِعِلَّةٍ، برقم: **1350** (92/2) ، وَمُسْلِمٌ،كِتَابُ صِفَاتِ الْمُنَافِقِينَ وَأَحْكَامِهِمْ، برقم: 2-(2773) (ص/2140) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْقَمِيصُ فِي الْكَفَنِ، برقم: **1910** (38،37/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **14986** (237/23) وَ برقم: **15075** (307/23) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيْضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: **3174** (447،446/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ جَوَازِ التَّكْفِينِ فِي الْقَمِيصِ...، برقم: **6685** (564/3) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 61-(1828) (361/3) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى وَلَدِ الزِّنَى وَالْمَرْجُومِ، برقم: **6629** (539،538/3) ، وَابْنُ الْجَارُودُ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **524** (ص/138)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ: هَلْ يُخْرَجُ المَيِّتُ مِنَ القَبْرِ وَاللَّحْدِ لِعِلَّةٍ، برقم: **1352** (93/2) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَيِّتُ يُحَوَّلُ مِن مَوضِعِهِ لِلأَمْرِ يَحْدُثُ، برقم: **3232** (136/5) ،وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ إِخْرَاجِ الْمَيِّتِ مِنَ الْقَبْرِ بَعْدَ أَنْ يُدْفَنَ فِيهِ، برقم: **2021** (84/4) ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ حَوَّلَ الْمَيِّتَ مِنْ قَبْرِهِ إِلَى آخَرَ لِحَاجَةٍ، برقم: **7076** (95/4)

އެއްވަޅެއްގައެވެ. ފަހެ، އެކަމާ މިތަންގެ ހިތްހަމަނުޖެހިގެން މިތަންނާގެ ބައްޕާ ކައްވަޅުން ނެންގެވީއެވެ. އެއަށްފަހު އެހެން ވަޅެއްގައި ބައްޕާ ގިނިކަންޖާ ވަޅުލީމެވެ.“

މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށްޓަކައި، އަލްބުޚާރީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި ގެންނަވާފައިވާ ބާބުގެ ޢުންވާނަކީ، بَابٌ: هَلْ يُخْرَجُ المَيِّتُ مِنَ القَبْرِ وَاللَّحْدِ لِعِلَّةٍ؟ “އެއްވެސް ސަބަބަކާހުރެ މައްޔިތާ ކައްވަޅުންނާއި ނެރެވިދާނެތޯ؟ މިކަން ބަޔާންކުރާބާބު“ މިއެވެ.

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢަމްރުބްނުލްޢާސްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަބޫދާވޫދު ރިވާކުރައްވައި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَبدِ اللهِ بْنِ عَمرٍو قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ حِينَ خَرَجْنَا مَعَهُ إِلَى الطَّائِفِ، فَمَرَرْنَا بِقَبْرٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {هَذَا قَبْرُ أَبِي رِغَالٍ، وَكَانَ بِهَذَا الْحَرَمِ يُدْفَعُ عَنْهُ، فَلَمَّا خَرَجَ أَصَابَتْهُ النِّقْمَةُ الَّتِي أَصَابَتْ قَومَهُ بِهَذَا الْمَكَانِ، فَدُفِنَ فِيهِ، وَآيَةُ ذَلِكَ أَنَّهُ دُفِنَ مَعَهُ غُصْنٌ مِنْ ذَهَبٍ، إِنْ أَنتُم نَبَشْتُمْ عَنهُ أَصَبْتُمُوهُ مَعَهُ.} فَابْتَدَرَهُ النَّاسُ، فَاسْتَخْرَجُوا الغُصْنَ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: “އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢަމްރުބްނުލްޢާސްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދު ﷲ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންމެން ޠާއިފަށް ވަޑައިގެން ދަތުރުފުޅުގައި ތިމަންމެންނަށް ޤަބުރެއްގެ ކައިރިން ދުއްވަނިކޮށް، އިތުރުކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިތާ ތިމަން އަޑުއައްސަވިއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މިއީ އަބޫރިޣާލުގެ ޤަބުރެވެ. (އޭނާއަކީ ޘަމޫދުޤައުމުގެ އިސްވެރިޔާއެވެ.) އޭނާ ޙަރަމްފުށުގެ ސަރަޙައްދުގައި ހުރިހާއިރަކު ޢަޛާބުން ސަލާމަތްވެވުނުއެވެ. ފަހެ، އޭނާ ޙަރަމްފުށުން ނުކުތުމުން އޭނާގެ ޤައުމުގެ މީހުންނަށް ކުރިމަތިވި ޢަޛާބު އޭނާއަށްވެސް ކުރިމަތިވެއްޖެއެވެ. އަދި މިތަނުގައި އޭނާ ވަޅުލެވުނެވެ. މިއީ އޭނާއަށް އޭނިގެ ނިޝާނަކީ، އޭނާއާއިއެކުވެސް ރަންނާ

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْخَرَاجِ...، بَابُ نَبْشِ القُبُورِ العَادِيَةِ يَكُونُ فِيهَا الْمَالُ، برقم: 3088 (696/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ التَّارِيخِ، ذِكْرُ وَصْفِ دَفْنِ أَبِي رِغَالٍ سَيِّدُ ثَمُودَ، برقم: 6189 (79،78/14) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَا يُوجَدُ مِنْهُ مَدْفُونًا فِي قُبُورِ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ، برقم: 7652 (263،262/4) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوْسَطِ، مِن اسْمِهِ مُعَاذُ: برقم: 8533 (246،245/8)

ގަހަނާގޮފިއަކާއެކުގައެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އޭނާގެ [illegible] ބަލައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެ ފެންނާނެއެވެ.} ފަހު، މީސްތަކުން އެކަމާއިގެން އަވަސްވެގަތީ އެވެ. އަދި އެ ގަހަނާގޮފި ނުކުންނުއެވެ.“[1]

އަލްޚައްޠާބީ ވިދާޅުވިއެވެ. ”މި ޙަދީޘްގައި މުސްލިމުންނަށް ފައިދާއެއް ނުވަތަ މަންފާއެއް ހުރިކަމުގައިވާނަމަ، މުޝްރިކުންގެ މަހާނަ ކޮނުން ހުއްދަ ކަމުގެ ދަލީލެއެވެ. އަދި މުސްލިމުންގެ މަހާނައަށް ލިބިގެންވާ ޙުރުމަތްތެރިކަން އެބައިމީހުންގެ މަހާނައަށް ލިބިގެންނުވާކަންވެސް މި ޙަދީޘުން އެނގެއެވެ.“[2]

މައްޔިތާ އެއްރަށުން އަނެއްރަށަށް ބަދަލުކުރުން:

ޝާފިޢީ މަޛުހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެއްވާގޮތުގައި މައްޔިތާ އެއްރަށުން އަނެއްރަށަށް ބަދަލުކުރުމަކީ ޙަރާމްކަމެކެވެ. ނަމަވެސް މީހަކު މަރުވި މައްކާ، މަދީނާ، ނުވަތަ އަލްޤުދުސް މިއިން ރަށަކާ ކައިރި ހިސާބެއްގައިކަމަށްވާނަމަ، އެ ތިންޙަރަމްފުޅުގެ ޢިއްޒަތާއި މަތިވެރިކަމަށްބަލައި އެއިން ރަށަކަށް މައްޔިތާ ގެންދިޔުން ހުއްދަކަމުގައި އެ ބަޔަކުން ދެކެއްވައެވެ.

މި ތިން ޙަރަމްފުޅުތަކުގައި އެހެން އެއްވެސް ތަނަކަށް ތިމާ ވަޅުލުމަށްޓަކަ ގެންދިޔުމަށް އެ މީހަކު ވަޞިއްޔަތްކޮށްފައިވި ނަމަވެސް އެއީ ހުއްދަވާނޭ ވަޞިއްޔަތެއް ނޫނެވެ. އެއީ ހުއްދަ [illegible] މައްޔިތާ ވަޅުލުން އަވަސްކުރުމާއި، [illegible] ހަށިގަނޑު ތަބްދީލުވުމުން ކަމަށްބަލައެވެ.

---

[1] **ނޯޓް:** ޙަދީޘްއިލްމުގައި [illegible] އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި މިއީ ވަރަށްޟަޢީފު ޙަދީޘެކެވެ. އެހެނީ މި ޙަދީޘުގެ ސަނަދުގައި بُجَيرِ بْنِ أَبِي بُجَيْرْ އެވެ ނަމަކަށްކިޔުނު މަޖްހޫލު ރާވީއަކުވެއެވެ. ”މުތަރުޖިމު“

[2] مَعَالِمُ السُّنَنِ لِلْخَطَّابِي، كِتَابُ الإِمَارَةِ ، وَمِن بَابِ نَبْشِ القُبُورِ العَادِيَّةِ ، (52/3)

ހަމައެފަދައިން ހުއްދަވެގެންވާ ސަބަބަކާހެދިން ދުނިޔޭ ވަޅުލާފައިވާ ތަނުންނަގައި އެހެންތަނަކަށް ގެންދިއުންވެސް ބަލާމުވެގެންވާކަމަށް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެ އެވެ. މިސާލަކަށް ހިންވުމާނުލައި ނުވަތަ ޤިބުލައާ ދިމާނުކޮށް ވަޅުލެވުން، ނުވަތަ ފެންބޮޑުވެގެން ދަގަނޑަހަން ގެއްލުންވުންތަކަށް ކަންކަމެވެ.

އަލްމިންހާޖުގައި ނަންނަންވިގެންވެއެވެ. "މައްޗާ ވަޅުލުމަށްފަހު ކަށްމުހުން ނުނަގައި ފެންބޮޑުވެފައިވާ ބޮޑު މަސްކަ ގައިގަނޑުމަތިން، މިސާލަކަށް ނުހިނަވައި ވަޅުލެވުން، ނުވަތަ އަސްބަބުން ފުރަމާލެއްގައި ކަފުން ކުރިއަށްދަނީމުން، ނުވަތަ އެފަދަ ބިމެއްގައި ވަޅުލެވުން، ނުވަތަ އަދި މުދަލެއް ވެއްޓިގެން ވަޅުލެވުން، ނުނަގަ ބިލުގައި ނުނަގާ ވަޅުލެވުންފަދަ ބާރަކުން ބެހޭގޮތުން އެހެން އެއްޗެއް ބާޠިލުގައި ތަނަކަށް ބަދަލުކުރުމަށް، ނުވަތަ އެހެންފަހަރު ކަމަކާހުރި މަރާނަ ކަށުގެން ނުގުޅުނު ބަދަލު ކަމެކެވެ."[1]

މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވައި، އެކަމުގައި މަސްލަހަތެއް ވާނަމަ މިސާލަކަށް ގަބުރަށްގެން މުދަރާ ހިނގައިދާނެކަމުގެ ބިރުއޮތުން، ނުވަތަ މީހާ ސަލާމަތް މައްޔިތާ (ކަންތަށް) ކައިރިވެރިކަމުގެ ބިރުއޮތުން، ނުވަތަ މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންނާ ދުރުގައި އަޅުން ވަޅުލެވުން ނުވަތަ އެބައިމީހުން މައްޔިތާއަށް ޒިޔާރަތްކުރުން ފަސޭހަވުން ނުވަތަ ބަރަކާތާ ނަގާ ބަރަކާތް ލިބުން ބަރަކާތްލިބިގަތުމަށް ބާއްޖަވެރި އަދި ޞާލިޙު މީހުންގެ (ޞާލިޙުވެރިންގެ) ގަބުރުކައިރީގައިވެސް ނުވަތަ މިހެން ބަދަލުކުރަންބޭނުން އެއްގަބުރުން އަނެއްގަބުރަށް މައްޔިތާ ބަދަލުކުރުމަކީ، ވަޅުލުމަށްފަހު ކަންތައް ނުގައިވެސް ގެންދިއުން ހުއްދައެވެ.

މިއިން ކަމެއް ބާރުއަޅައިވެސް މައްޔިތާ ނުވެސް ހުއްދަވާނީ އެޔާއަށް އެއްވެސް ބޭއްވުމެއްވިޔަސް މިސާލަކަށް ކަށިގަނޑު ބަދަލުވެ، ނުވަތަ (ފެނަށްވެއްޔަށްވުން) ހަލާކުވެ ކަށިވެފައިވުން ނުވަތަ މުޅިން ގެއްލިވެއްޖެނަމަ ނުވާނެކަމަށް ހުއްދަވެއެވެ.

---

[1] مِنْهَاجُ الطَّالِبِينَ وَعُمْدَةُ الْمُتَّقِينَ، لِلنَّوَوِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فَصْلٌ فِي دَفْنِ الْمَيِّتِ، (ص/159)

ހަނަފީމަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ދެކިލައްވާގޮތުގައި އެއްތަނުން އަނެއްތަނަކަށް މައްޔިތާ ބަދަލުކުރުމަކީ މަކްރޫހުކަމެކެވެ. އަދި އެ މީހަކު ނިޔާވި ތަނުގެ ޤަބުރުސްތާނުގައި ވަޅުލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މައްޔިތާ ވަޅުލުމުގެ ކުރީގައި ދޭތިން މޭލު ހިސާބުގައިވާ ތަނަކަށް ވަޅުލުމަށް ގެންދިއުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެހެނީ ބައެއްބަނދަރުތަކުގައި އާއްމުކޮށް ޤަބުރުސްތާނުތައް ހުންނަނީވެސް މީހުންނާ ދުރުމިނުގައެވެ. އަދި ކުރިން ބަޤީޢުލްޣަރްޤަދުގައިވެސް މައްޔިތާ ވަޅުލުމަށްޓަކައި މަދީނާގެ އެހެން ތަންތަނުން ގެނެވެއެވެ. މިހެންގޮތް ދަލީލަކީ ނިޔާވި ސަޢުދުގެ މައްޔިތު ހުރި ތަނުން އެހެން ތަނަކަށް ބަދަލުކުރެއްވުމެވެ، މަސްތަކަށް ނުފެނި ދަރިފުޅު ވަޅުލުމުގެ މަސްތަކު ހުރިތަނަކަށް ދަރިފުޅު ބަދަލުކުރެއްވުމަށް އެދުނު މަސްތަކު އުފުލާގެންގޮސް ވަޅުލުމަށް އެދިވަޑައިގެންނެވުމެވެ.

ހަނބަލީމަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި الله ގެ މަގުގައި ޝަހީދުވި މީހާ ވަޅުލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ އެ މީހަކު ޝަހީދުވި ތަނުގައެވެ. އަދިއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. الله ގެ މަގުގައި ޝަހީދުވާ މީހާ ތަންނަށެވެ! އެބައިމީހުން ވަޅުލީ ޝަހީދުވި ތަނުގައެވެ. އެއީ ޙަދީޘްގެ ބަޔާނުގައިވާ ގޮތަށެވެ. عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: {اُدْفِنُوا الْقَتْلَى فِي مَصَارِعِهِمْ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَمَالِكٌ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [1] މާނައީ: "އެ ހަނގުރާމައިން الله ގެމަގުގައި ޝަހީދުވި އަރިހުން ހިފާވެގެންވެއެވެ. އެ ހަނގުރާމައިން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމައެހެންމެ، ރަސޫލުﷲ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {الله ގެ މަގުގައި ޝަހީދުވި މީހާ އެތަން ޝަހީދުވި ތަނުގައި ވަޅުލާށެވެ.}

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الْمَيِّتِ يُحْمَلُ مِن أَرْضٍ إِلَى أَرْضٍ وَكَرَاهَةُ ذَلِكَ، برقم: **3165 (77/5)** ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، أَيْنَ يُدْفَنُ الشَّهِيدُ، برقم: **2005 (79/4)** ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابِ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الشُّهَدَاءِ وَدَفْنِهِمْ، برقم: **1516 (478/2)** ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **14169 (77/22)** ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيْضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: **3183 (456/7)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِى السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَنْ كَرِهَ نَقْلَ الْمَوْتَى مِنْ أَرْضٍ إِلَى أَرْضٍ، برقم: **7070 (94/4)** ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِى الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الشَّهِيدِ وَغُسْلِهِ، برقم: **6658 (548/3)** ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِى الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي الْمَيِّتِ أَوِ الْقَتِيلِ يُنقَلُ مِن مَوضِعِهِ إِلَى غَيرِهِ، برقم: **12265 (511/7)**

ޞަރީޙުންނޫން މީހުން ދަންނައެވެ! އެބައިމީހުން (ވަގުތުދަންބަކައި) ޝަރުޢީ ގޮތުން ހުއްދަވެގެންވާ ސަބަބަކާނުލައި އެއް ރަށުން އަނެއްރަށަށް ބަދަލެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. މިއީ އަލްއަވްޒާޢީ، އިބްނުލްމުންޛިރުވެސް ދެކެލައްވާގޮތެވެ.

ޢަބްދުﷲ ބިން އަބީމުލައިކާގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي مُلَيكَةَ، قَالَ: "تُوُفِّيَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ بِالْحُبْشِيّ، قَالَ: فَحُمِلَ إِلَى مَكَّةَ فَدُفِنَ فِيهَا فَلَمَّا قَدِمَتْ عَائِشَةَ، أَتَتْ قَبْرَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، فَقَالَتْ: وَاللهِ، لَوْ حَضَرْتُكَ مَا دُفِنْتَ إِلَّا حَيْثُ مُتَّ، وَلَوْ شَهِدْتُكَ مَا زُرْتُكَ." (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالْحَاكِمُ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ)[1] މާނައީ: "(ތާބިޢީ ބޭކަލުންކަމުގައިވާ) ޢަބްދުﷲ ބިން އަބީމުލައިކާގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުއްރަޙްމާނު (މައްކާއާ ބާރަވަރަކަށް މޭލުދުރުގައިވާ) އަލްޙުބްޝީއެވިއުން ތަނުގައި އަވަހާރަވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ހަށިގަނޑު މައްކާއަށްގެންގޮސް އެތަނުގައި ވަޅުލެވުނެވެ. ފަހެ، (އެކަލޭގެފާނުގެ އެއްބަނޑު އެއްބަފާކޮއްކޮ) ޢާއިޝާގެފާނު (މައްކާއަށް ވަޑައިގެން ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ ޤަބުރުފުޅު އަރިހަށް ވަޑައިގަތެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ﷲގަންދެއްވައި ވިދާޅުވެއެވެ. ތިބާ އަވަހާރަވި ތަނުގައި ތިމަންކަމަނާ ހުންނެވުން ނަމަ، ހަމަހިމާ ތިބާ އަވަހާރަވި ތަނުގައިނޫނީ ވަޅުލުއްވާފައެއް ނުލާނެއެވެ. އަދި އެވަގުތު ތިބާގެއަރިހުގައި ހުންނެވުން ނަމަ މިތަނަށް ވަޑައިނުގަންނަވާނެއެވެ." ޝައިޚުލްއިސްލާމް ގޮތުގައި އެ މީހަކު ނިޔާވީ ތަނެއްގައި ވަޅުލެވިދާނެ ހިމާޔަތްކުރެވޭނެ ބޭނުން އަދި މައްޔިތާއަށް އެއްވެސް ގެއްލުމެއް ދިމާވެދާނެ ބިރުވެރިކަން ހިފައިފި ކަމެކެވެ. ކަންތައްތައް އެކުގައި ދިމާވާ ނުރައްކާތެރިކަން ގެނައުމަކީ ސަބަބަކާމެދު ހިސާބު ކުރުމެވެ.

އަލްއިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. މީހާ މަރުވުމުން އަންހެނުން ޤަބުރަކަށް ދިޔުން ޒިޔާރަތްކުރުމުގައި މައްސަލައެއް ވާކަމަށް ނުބެލޭ. މި މައްސަލާގައި

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الرُّخْصَةِ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ، برقم: 1055 (361/3) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَكِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: 6084 (583/3،584) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَن رَخَّصَ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ، برقم: 11933 (368/7،369)

ދެކެލައްވާ ގޮތަކީ ކޮބައިތޯ އައްޒުހުރީއަށް ދެންނެވުނެވެ. ޖަވާބުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެ ބޭކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންތެރިވި ސަޢުދު ބިން އަބީވައްޤާޞްގެފާނާއި، ސަޢީދު ބިން ޒައިދުގެފާނު އަލްޢަޤީޤުގައި އަވަހާރަވުމުން އެ ބޭކަލުން މަދީނާގައި ވަޅުލެއްވުމަށް ގެންދެވުނެވެ.“ 1

މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންނަށް ތަޢުޒިޔާ ކިޔުން:

މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންނަށް ތަޢުޒިޔާ ކިޔުމުގެ މާނައަކީ، އެބައިމީހުންނަށް ކުރިމަތިވި ހާދިޘާއާއި ހިތްދަތިކަމުގައި ﷲގެ މިންވަރަށް ރިޟާވެ، ކެތްތެރިވުމަށް ވަޞިއްޔާ ކުރުމަށް ގޮތަކުން ހަނދާންކޮށްދިނުމާއި ހިތްވަރުދިނުމާއި ހިތާމަ ލުއިކޮށްދިނުމެވެ.

ތަޢުޒިޔާ ކިޔުމުގެ ޙުކުމް:

މީހަކު ނިޔައުވުމުން ތަޢުޒިޔާކިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެ މަރުވި މީހާ، މުސްލިމަކުކަމުގައި ނުވިއަސް މުސްލިމުންގެ ޚިދުމަތުގައިވާ މީހަކުނަމަ އޭނާގެ އަހުލުވެރިންނަށް ތަޢުޒިޔާކިޔުން ހުއްދަވާނެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންތެރިވި ޢަމްރު ބިންޙަޒްމުގެއަރިހުން އިބްނުމާޖާއާއި އަލްބައިހަޤީ ޙަސަން ސަނަދަކުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: {مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يُعَزِّي أَخَاهُ بِمُصِيبَةٍ، إِلَّا كَسَاهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ مِنْ حُلَلِ الْكَرَامَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ) 2 މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންތެރިވި ޢަމްރު ބިންޙަޒްމުގެއަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މުސްލިމަކު އޭނާގެ އަޚާއަށް

---

[1] الْمُغْنِي لابْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [فَصْلٌ يُسْتَحَبُّ دَفْنُ الشَّهِيدِ حَيْثُ قُتِلَ] (3/442،443)

[2] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابِ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي ثَوَابِ مَنْ عَزَّى مُصَابًا، برقم: 1601 (2/532) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ تَعْزِيَةِ أَهْلِ الْمَيِّتِ رَجَاءَ الْأَجْرِ فِي تَعْزِيَتِهِمْ، برقم: 7087 (4/98) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 287 (ص/119)

ގެދުވެރިވި މުސީބާތެއްގައި އޭނާއަށް ތަޢުޒިޔާދީފިނަމަ، ޤިޔާމަތްދުވަހުން ހުސްޗާހިތު ވަންތަ ﷲ، އޭނާގެގައިގައި ކަރާމާތްތެރިކަމުގެ ޙުލާތުން ޙުލާތްތަކުން ލައްވަވައި ދެއްވާނެއެވެ.}

ތަޢުޒިޔާދިނުން އެންމެފަހަރަކު ގެނުވި ނުވެއެވެ:

ތަޢުޒިޔާ ދިނުމުގައި އެ މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންކުރެ އަންހެން ފިރިހެން ކުދިބޮޑު އެންމެން ޝާމިލުވާގޮތުން ހުއްޓެވެ. ވަކިގޮތުގައި ކުދިން ނުވަތަ ވަރުގަދަގެ ފިރިހެނުން ނޫން ދުރުވުމަށްޓަކައިނުވާނަމަ ތަޢުޒިޔާދިނުން ސުންނަތެއްނުވެއެވެ. ނަމަވެސް ތަޢުޒިޔާއާމިލާ ނަމަވެސް އެ މިހާރަކު ތަޢުޒިޔާއާ މިގޮތަށް ރަނގަޅުބަސްބުނެއްވާނަމަ ހީން ދޫކޮށް ހަރުގައިވެސް ތަޢުޒިޔާދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

ތަޢުޒިޔާގެ އިބާރާތް:

މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންނަށް ތަޢުޒިޔާދިނުމުގައި އެބައިމީހުންގެ ހިތްވަރާއި ޞަބުރުވެރިކަން ދިރުވައި ހިތަށް ހަމަޖެހުން ލިއްބައިދިނުމަކީ ކޮންމެ އިބާރާތަކުންވިޔަސް ތަޢުޒިޔާދިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ އަރިހުން ވާރިދުވެގެންވާ އިބާރާތުން ތަޢުޒިޔާދިނުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެ ދަލީލަކީ ﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޒައިދުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އުސާމަތުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާ ބަސްފުޅެއްގައި ވެއެވެ. عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَرْسَلَتِ ابْنَةُ النَّبِيِّ ﷺ إِلَيْهِ إِنَّ ابْنًا لِي قُبِضَ، فَأْتِنَا، فَأَرْسَلَ يُقْرِئُ السَّلاَمَ، وَيَقُولُ: {إِنَّ لِلَّهِ مَا أَخَذَ، وَلَهُ مَا أَعْطَى، وَكُلٌّ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُسَمًّى، فَلْتَصْبِرْ، وَلْتَحْتَسِبْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ،

وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ، وَالْبَغَوِيُّ) [1] މާނައީ: ''އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޒައިދުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އުސާމާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ދަރިކަނބަލުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް މީހަކު ފޮނުއްވައި ދަންނަވައިފިއެވެ. ތިމަންކަލޭގެ ދަރިކަލަކު އަވަހާރަވެލައްވަނީއެވެ. ފަހެ، ކަލޭގެފާނު ވަޑައިގަތުމަށް އެދިވަޑައިގަތީއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އެ އަރިހާ ފޮނުއްވިއެވެ. ބަރަކާތްލެއްވިއެވެ. ދަރިކަނބަލުންނަށް ސަލާމްފޮނުއްވައި ބުނުއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ ގެންދެވިއެއްޗަކީ އަދި އެކަލާނގެ ދެއްވިއެއްޗަކީ އެއީ އެކަލާނގެއަށްވާ އެއްޗެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ފުރާނައަކަށް އެކަލާނގެ ހަޟްރަތުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ އަޖަލެއްވެއެވެ. ފަހެ، ކެތްތެރިވެ ވާށެވެ! އަދި ﷲ ގެ ހަޟްރަތުން ދަރުމަ އެދޭށެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ މުޢާޛު ބިން ޖަބަލުގެ އަރިހުން އަލްޙާކިމްއާއި، އައްޠަބަރާނީއާއި، އިބްނު މަރުދަވައިހި ސަޙީޙު ސަނަދުތަކުން ރިވާކޮށްފައި ބަޔާންކޮށްފައި ވެއެވެ.[2] عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ ﵁ أَنَّهُ مَاتَ لَهُ ابْنٌ فَكَتَبَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعَزِّيهِ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: {يُعَذَّبُ المَيِّتُ بِبَعْضِ بُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ}، برقم: 1284 (79/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ،برقم: 11–(923) (ص/635،636) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْأَمْرُ بِالِاحْتِسَابِ وَالصَّبْرِ عِنْدَ نُزُولِ الْمُصِيبَةِ، برقم: 1868 (4/21،22) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، برقم: 1588 (2/523) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 21776 (36/110،109) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْبِرِّ وَالإِحْسَانِ، بَابُ الرَّحْمَةِ، برقم: 461 (2/208) ، وَفِي كِتَابِ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيْضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3158 (7/429،430) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُنْهَى عَنْهُ مِنَ الدُّعَاءِ...، برقم: 7129 (4/108) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 671 (2/26،27) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّبْرِ وَالْبُكَاءِ وَالنِّيَاحَةِ، برقم: 6670 (3/551،552) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ...، برقم: 1527 (5/426،427)

[2] **ނޯޓު:** މިއީ ސަޙީޙު ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެއްކަމުގައި ''ޖާމިޢުލްއުޞޫލް'' ގެ މުޙައްޤިޤު ވިދާޅުވެފައިވާއިރު، މި ފަންނުގެ އަލްޢިރާޤީއާއި އިބްނުލްޖަޒަރީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ މިރިވާޔަތުގެ ސަނަދުގައިވާ މުޖާޝިޢު ބިން އަމްރު ކިޔާ މީހަކީ ބޮޑު ދޮގުވެރިއެއްކަމާއި އޭނާ ރަސޫލުﷲ ﷺ އަށް ނިސްބަތްކޮށް ޙަދީޘް ހަދާ މީހެއްކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައެވެ.

އެހެންކަމުން ދެބައިމީހުންގެ ރައުޔުގައި މިއީ ޙަދީޘަކަށް ނުވާ ބޮޑުބަޔާންކޮށްދީފައިވާ އިބާރާތެއް ކަމުގައިވެއެވެ. ''ޖާމިޢުލްއުޞޫލް''ގައިވެސް މިފަދަ ބަޔާންތަކެއް ކުރިއަށް އައިސްފައިވާ ހަރުދަނާ ޢިބާރާތެއްކަމުގައި ވަނީ ބުނެފައެވެ. ''މުޙައްޤިޤު''

عَلَيْهِ: {بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ سَلَامٌ عَلَيْكَ ، فَإِنِّي أَحْمَدُ اللَّهَ إِلَيْكَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، أَمَّا بَعْدُ، فَأَعْظَمَ اللَّهُ لَكَ الْأَجْرَ، وَأَلْهَمَكَ الصَّبْرَ، وَرَزَقَنَا وَإِيَّاكَ الشُّكْرَ، فَإِنَّ أَنْفُسَنَا وَأَمْوَالَنَا وَأَهَلِينَا وَأَوْلَادَنَا مِنْ مَوَاهِبِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، الْهَنِيئَةِ وَعَوَارِيهِ الْمُسْتَوْدَعَةِ، مَتَّعَكَ بِهِ فِي غِبْطَةٍ وَسُرُورٍ، وَقَبَضَهُ مِنْكَ بِأَجْرٍ كَبِيرٍ الصَّلَاةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْهُدَى، إِنِ احْتَسَبْتَهُ فَاصْبِرْ، وَلَا يُحْبِطُ جَزَعُكَ أَجْرَكَ فَتَنْدَمَ، وَاعْلَمْ أَنَّ الْجَزَعَ لَا يَرُدُّ شَيْئًا، وَلَا يَدْفَعُ حُزْنًا، وَمَا هُوَ نَازِلٌ فَكَانَ قَدْ، وَالسَّلَامُ.} (رَوَاهُ الْحَاكِمُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُونُعَيمٍ) [1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންވެއްވި މުޢާޛު ބިން ޖަބަލުގެ އަރިހަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލަކު އަވަހާރަވިއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ އެ ކަލޭގެފާނަށް ސިޓީފުޅެއް ފޮނުއްވީއެވެ. (އޭގައިވެއެވެ.){ރަޙްމާނުވަންތަ ރަޙީމުވަންތަ اللهُ ގެ އިސްމުފުޅުން (ފަށައިގަންނަމެވެ.) اللهُ ގެ ރަސޫލާ މުޙައްމަދުގެފާނުގެ ފަރާތުން މުޢާޛު ބިން ޖަބަލަށް. ތިބާއަށް ސަލާމްލިބޭވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން اللهُ ފިޔަވައި އެހެންއިލާހަކުނުވާ އިލާހަށް ތިމަން ކަލޭގެން ޙަމްދުތާރީފު ދަންނަވަމެވެ. އެއަށްފަހު ބުނަމެވެ. اللهُ، ތިބާގެ ދަރުމަ އިތުރު ކުރައްވާށިއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ތިބާއަށް ކެތްތެރިކަން އިލްހާމުކުރައްވާށިއެވެ. އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނަށާއި ތިބާއަށް އެކަލާނގެ ބަސުރަމަން ޝުކުރުދަންނަވުމުގެ ތައުފީޤު ދެއްވާށިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެންގެ ފުރާނަތަކާއި، ތިމަންމެންގެ މުދަލުތަކާއި، ތިމަންމެންގެ އަހުލުވެރިންނާއި، މި ހުރިހައި ތަކެއްޗަކީ، އަހުރެމެންގެ ނަފުސުތަކަށް އުފާވެރިކަން ދިނުމަށްޓަކައި اللهُ ތަޢާލާ އަހުރެމެންނަށް ހަވާލުކުރައްވާފައިވާ އަމާނާތެކެވެ. އެއިންއެއްޗެއް ތިބާގެކިބައިން ވަކިވުންދިޔުން އަބަދަން އުދުންވެރި ކުރެއްވުމާއެކު އެއިން ހިތްފިނިކަން ލިބިދީއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އެއިން އެއްޗެއް ތިބާގެކިބައިން ގެންދަވާނީ ގިނަގުނަ ދަރުމަތަކާ މަދު ޞަލަވާތާއި ދެއްވީއެވެ. އެއީ އެކަލާނގެ މިންވަރަށް ހުރި، އެކަލާނގެ ބަސްބުރަމުން ވާގިއަދި ސަވާބުކުރާއި ކެތްތެރިވުމުންނެވެ. ތިބާގެ ކެތްތެރިކަން ކަނޑައިލާ ތިބާގެ ހުސްކަރުއަޅާން ބަދުރުކުރުވު

---

[1] الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ مَعْرِفَةِ الصَّحَابَةِ...، برقم: **5259** (**332/3**) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **324** (**156،155/20**) ، وَأَبُونُعَيمٍ فِي الْحِلْيَةِ، (**244،242/1**)

އެކަމާ ހިތާމަކުރަންޖެހޭނަމަ ނުޖެހޭނެވެ. ދަންނާށެވެ! ތިޔަ ހިތާމަކުރަމުހީ ވަކިވެދިޔަ އެއްޗެއް އަނބުރާލިބޭނެ ކަމެއްނޫނެވެ. ހިތާމައަށް ފުދިކަމެއް ލިބޭނީކަމެއްވެސް ނުވެނޫން މެއެވެ. މިންވަރުފުޅުގައި ހުރިކަމެއް ކުރިމަތިވުން ނުރުހުމެއްޖެވެ. އެކަންމިވަނީ މުދުވެރިވެފައެވެ. ސަބަރުކުރުމަށެވެ.}

ޖަޢުފަރު ބިން މުޙައްމަދު އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާގެމަގުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއް އަށް ޝާފިޢީގެފާނުގެ މުސްނަދުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: "لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَجَاءَتِ التَّعْزِيَةُ سَمِعُوا قَائِلًا يَقُولُ: إِنَّ فِي اللهِ عَزَاءً مِنْ كُلِّ مُصِيبَةٍ، وَخَلَفًا مِنْ كُلِّ هَالِكٍ، وَدَرَكًا مِنْ كُلِّ مَا فَاتَ فَبِاللهِ فَثِقُوا، وَإِيَّاهُ فَارْجُوا، فَإِنَّ الْمُصَابَ مَنْ حُرِمَ الثَّوَابَ." (رَوَاهُ الشّافِعِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ)[1] މާނައީ: "ޖަޢުފަރު (އައްޞާދިޤު) އެ ކަލޭގެފާނުގެބައްޕާ މުޙައްމަދު (އަލްބާޤިރު)ގެ އަރިހުން، މުޙައްމަދު އެ ކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާ ޢަލީ ބިން އަލްޙުސައިން (ޒައިނުލްޢާބިދީން)ގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ސުވަރުގެވަޑައިގެންނެވުމުން (އުފުން) ތަޢުޒިޔާ އައެވެ. ބުނާމީހަކު މިފަދައިން ބުނާތީ އަޑުއިވުނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ކޮންމެ މުސީބާތަކުން ﷲގެ ބަދަލުދެއްވުންވާ ތަޢުޒިޔާއެއްވެއެވެ. މަރުވާ ކޮންމެ މީހެއްގެ ފަހަތުން އެހެން ބަދަލެއް ލިބޭނެއެވެ. އެ މިހާރަކަށް ނުލިބި ދިޔައެއްޗެއް ހޯދުމުގެ މަގުވެސް ވެއެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ﷲއަށް ވަކީލުކުރާށެވެ. އަދި ކަންތައްތަކުގައި އެކަލާނގެ ބަދަލުދެއްވުން ހިނގުމުން އެދޭށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ޘަވާބުން މަޙްރޫމުވެއްޖެ މީހާއީ މުސީބާތުގައިވާ މީހާއެވެ." މިއީ ޝާފިޢީ ސަނަދަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ.

ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާގޮތުގައި އެއް މުސްލިމަކު އަނެއް މުސްލިމަކަށް ތަޢުޒިޔާ ދިނުމުގައި، "أَعْظَمَ اللهُ أَجْرَكَ، وَأَحْسَنَ عَزَاءَكَ، وَغَفَرَ لِمَيِّتِكَ" އެބަހީ: "ﷲ، ތިބާގެ ދަރުމަ

---

[1] الشّافِعِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ...، البَابُ الثَّالِثُ وَالعِشْرُونَ فِي صَلَاةِ الْجَنَائِزِ وَأَحْكَامُهَا، برقم: 600 (398/1) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَقُولُ فِي التَّعْزِيَةِ مِنَ التَّرَحُّمِ عَلَى الْمَيِّتِ وَالدُّعَاءِ لَهُ وَلِمَنْ خَلَفَ، برقم: 7091 (99/4)

އިތުރުކުރައްވާނެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ތިބާއަށް ކެތްތެރިކަން މިންވަރުކޮށްދެއްވައި، ތިބާގެ މައްޔިތާގެ ފާފަ ފުއްސަވާނެއެވެ." މިފަދަ އިބާރާތެއް ބޭނުންކުރެވިދާނެއެވެ.

ތަޢުޒިޔާގެ ޖަވާބުދިނުން ދަންނައެ! މީހަކު ތިމާގެ މުސީބާތުގައި ބައިވެރިވެ ތަޢުޒިޔާކުރުމުން، އެ މީހަކަށް ތަޢުޒިޔާކުރުން މީހާ "އާމީން" ކިޔުމާއެކު، "آجَرَكَ اللهُ" "اللهُ، މިބަހަށް ހެޔޮދަރުމަ ދެއްވާނެއެވެ." މިފަދަ ބަހެއް ބުނެ އޭނާއަށް ހެޔޮދުޢާކުރުން ހުއްޓެވެ.

ޒައިދު މުސްލިމު ތިމާގެމީހަކު މަރުވެފައިވާ މުސްލިމަކަށް ތަޢުޒިޔާކުރިނަމަ، "أَعْظَمَ اللهُ أَجْرَكَ، وَأَحْسَنَ عَزَاءَكَ" އެބަހީ: "اللهُ، ތިބާގެ ދަރުމަ އިތުރުކުރައްވާނެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ތިބާއަށް ކެތްތެރިކަން މިންވަރުކޮށްދެއްވާނެއެވެ." މިފަދައިން ބުނެވިދާނެއެވެ. ހަމައެހެންމެ ކާފިރެއްގެ މުސްލިމު ތިމާގެ ނިޔާވެފައިވާ މުސްލިމުން މީހަކަށް ތަޢުޒިޔާކުރާނީ މިފަދައިންނެވެ. "أَحْسَنَ اللهُ عَزَاءَكَ، وَغَفَرَ لِمَيِّتِكَ" އެބަހީ: "اللهُ، ތިބާއަށް ކެތްތެރިކަން މިންވަރުކޮށްދެއްވައި، ތިބާގެ މައްޔިތާގެ ފާފަ ފުއްސަވާނެއެވެ." މުސްލިމު ނޫންމީހަކު މަރުވެގެން އެފަދަ މުސްލިމުނޫން މީހަކަށް ތަޢުޒިޔާކުރާނަމަ ބުނާނީ، "أَخْلَفَ اللهُ عَلَيْكَ" "اللهُ، ތިބާއަށް ހެޔޮބަދަލު ދެއްވާނެއެވެ." މިހެންނެވެ.

އަލްއިމާމު އަބޫދާވޫދު ދެކެވަޑައިގެންނެވީގޮތުގައި ތަޢުޒިޔާއަކީ މީހާއާ އަތްއަތް ޖެހުން ސަލާމްކުރުން އެއްނޫނަމަ އެއީ އެންމެރަނގަޅު ކަމެއްކަމެވެ. މުސީބާތަކީ ކަން ސަލާމްކުރުން ބޭނުންނުވާނަމަ ނުކުރިއަސް އެންމެރަނގަޅެވެ. ތަޢުޒިޔާކުރުމުގެ ވަގުތަކީ [illegible]

ތަޢުޒިޔާކިޔުމަށްޓަކައި ޖަލްސާކުރުން:

ސުންނަތްވެގެންވާ ގޮތަކީ މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންނަށް ތަޢުޒިޔާ ކިޔުމަށްފަހު އެބަޔެއްގެ ގާތުގައި އިރީނދެ ލަސްވުމަކާނުލައި އެ މީހުންގެ މަސައްކަތަށް އެނބުރި ދިޔުމެވެ. އިސްވެދިޔަ މިއުއްމަތުގެ މާތްސަލަފުން ޢަމަލުކުރައްވާފައިވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ.

އަލްއިމާމުއްޝާފިޢީ "އަލްއުއްމު" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މީހަކު މަރުވެގެން އެ ބަޔަކު ޖަމާޢީގޮތުން ރޮއި ނުހެދިނަމަވެސް މައުތަމްކުރުމަކީ، އެބަހީ ޖަމާޢީގޮތުން ހިތާމަފާޅުކުރުމަކީ މަކްރޫހު ކަމެއްކަމުގައި ދެކެމެވެ. އެހެނީ އެއީ އެބައިމީހުންގެ ހިތާމަޔާއި ހިތްދަތިކަން އިތުރުވުމުގެ ސަބަބަކަށެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ އަތުން އިތުރު ޚަރަދެއް ކުރަން ޖެހޭތީއާއެކު އަސަރުތަކުގައި ވާރިދުވެފައިވާ ކަމެއްކަމުގައެވެ."[1]

އަލްއިމާމުއްނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "اللّٰهُ" އެ ބާކީކުރައްވާށި ރަޙްމަތްލައްވާ އަލްއިމާމުއް ޝާފިޢީއާއި އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ތަޢުޒިޔާ ކިޔުމަށްޓަކައި އިށީނދެ ތިބުމަކީ މަކުރޫހު ކަމެކެވެ. ތަޢުޒިޔާ ކިޔުމަށް އިށީނދުމަކީ މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިން ގެއެއްގައި އެއްތަނަކަށް ޖަމާވެ ތިބުމެވެ. އެތަނަށް ތަޢުޒިޔާ ކިޔަން މީހުން ދިޔުމެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެބައިމީހުން އެމީހުންގެ ކަންތައްތަކަށް ދިއުމަށް ދެކެމެވެ. މިފަދައިން ތަޢުޒިޔާ ކިޔުމަށް އެކަނިތިބުމަކީ މަކުރޫހު ކަމެކެވެ. އިމާމުއް ޝާފިޢީގެ ބަހުގައިވާ ގޮތަށް ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުން ވަކިވަކިން ތިއްބަވާ ތަނެއްގައި ޖަމާވެ ތިބުމުގެ ބިދުޢަކުރުމަކަށް ދަނީ. ސަލަފުންގެ އާދަކަމަކީ ނުވެ ކުރެއްވުމާ ވާހަކައެވެ. އެއީ އަލުން ހިތާމަ އާކުރުމެއް ކަމުގައިވާތީއެވެ، އަދި މިޔަށް ބަލަހައްޓަން ޖެހޭ ޚަރަދުތަކެއްކަމުގައި

---

[1] الأُمُّ لِلشَّافِعِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْقِيَامِ لِلْجِنَازَةِ، (638/2)

ޖާއްމުކޮށް ކަންހިނގާ ގޯސްވެއެވެ. އެހިނދު އެ ވާނީ އަލަށް އުފެއްދި ކަމަކަށެވެ. ބޮޑުވެގެންވާ ބަޔާންކަމަކަށެވެ. ސަލަފު ބަޔާންކުރި ސައްޙަ ޙަދީޘެއްގައި "أَنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ" "ވާނީގައި އަލަށް އުފެއްދި ކޮންމެކަމަކީ ބިދުޢައެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ބިދުޢައަކީ މަގުފުރެދުމެކެވެ." 1

އަލްއިމާމު އަބްދުލްމަޢާއި ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ފަތުވާދެއްވާ އިލްމުވެރިން މި ނަންގަނޑުވެސް ރަޙުމަތް ބާރުއަޅުއްވާފައެވެ. ނަމަވެސް ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ކަރަގެ ބައެއް އިލްމުވެރިން ދަރުބާރުއޮއްވާގައި މީސްކިއު ފިޔަވައި އެހެން ކޮންމެ ތަޢުޒިޔާގެ އިސްކޮށްގައިވެސް ރަތްފުށިއެވެ. ތަންދަރުސްވަނީ ތަޢުޒިޔާއަށް ޖެއްސުން މީސްކަނޑު ބަޔަކު ދެނަނެވެ. މިކަމާއިގެ ބައެއް ވިސްނުން ތަޢުޒިޔާގެ ޖަލްސާތަކުގެ ދެބަސްވުމުގައި ނަސީހަތްވާ ހަދިޔާގެ ތަޢުޒިޔާވަން ބިދުޢަތެއްކަމުގައި ޙައްޤުވެސް ތެރޭގައި ބަޔާންކުރައްވާ ތަޢުޒިޔާގެ ބޮޑުވެރިކަމުގައި އެހެނިހެން ތަޢުޒިޔާގެ ދުވަސްތަކުގައި ހިނގާފައިވާ ބިދުޢަތްތަކަކީ ކާރިސާއެކެވެ. އަދި އެއީ އެކަކު ކަންކަމުން މުސްލިމުން ދުރުވުމަށް އެއްވެބައިވުން އަޅުގަނޑުމެންގެ ޙަދީޘްތަކުގައި ކަންކަމުގެ ޙުކުމް ބަޔާންކުރަމުންނެވެ. އެކަން ކަމާއެކު އެއީ ކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ކަމެއްނޫނެވެ. ވަކިންހާއްސަކޮށް ޞަޙާބީ ކިރާމުންނާއި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ސުންނަތުގެ ތަބާވުމާ ޚިލާފު މިބާވަތުގެ ކަންތައްތަކަކީ ޖާހިލުކަމުގެ އާދަކާދައާ އެއްގޮތް ކަންކަމެވެ. އޭގެތެރޭގައި ހަވާލާދީފައިވާނީ ކިޔަމި ޤުރުއާން ކިޔެވުމާއި، ޤުރުއާން ކިޔެވުމުގެ ސަވާބު ހަދިޔާކުރުމާއި، ޤުރުއާން ކިޔަވާދީ އެ އަޖުރުދަން ހަދިޔާކުރުމާއި، އެހެނިހެން ވަގުތުތަކުގައިވެސް ބިދުޢަތު ސިފަތަށް އެކަކުއަނެކަކާ ވަކިކުރައްކަނޑާ މީސްކޮށް އޮތްކަމަށް ތަޢުޒިޔާގެ ބޮޑުކުރުމާއެކު ހިނގާފައިވާ ކަންކަމެވެ. އަދި މިހިސާބުން މިކަންކަން ނިމުމަކަށްވެސް

---

[1] الْمَجْمُوعُ شَرْحِ الْمُهَذَّبِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، وَأَمَّا الْجُلُوسِ لِلتَّعْزِيَةِ...، (5/278،279)

ނާދެއެވެ. މީހާ ނިޔައުވި މުނާސަބަތު ފާހަގަކޮށް ކޮންމެ އަހަރެއްގެ އެދުވަސް ނަންގަނެވިރިއަ ފަދައިން އިޙްތިފާލުކޮށް، އެއްވެސް ނައްޞަކުން ސާބިތުވާ އަދި ސަޙާބަތުންނާއި ޤަބުރުތަކުގައި އެތައްގިނަ ކަންތައްތައް ކުރަމުން ގެންދެއެވެ.

ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުން:

ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމަކީ، ފިރިހެނުންނަށް މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، ސުނަނުގެ އަހުލުވެރި ބޭކަލުން ޢަބްދު اللهِ ބްނު ބުރައިދަތުގެ މަގުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ބުރައިދަތު (އިބްނުލް ޙުޞައިބުލްއަސްލަމީ)ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ (عَبْدِ اللَّهِ) ابْنِ بُرِيدَةَ عَنْ أَبِيهِ ﵁، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {نَهَيتُكُم عَن زِيَارَةِ القُبُورِ، فَزُورُوهَا، فَإِنَّ فِي زِيَارَتِهَا تَذْكِرَةً.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد وَاللَّفْظُ لَهُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ) [1] މާނައީ: "ޢަބްދު اللهِ ބްނު ބުރައިދަތު އޭނާގެ ބައްޕާ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ބުރައިދަތުލް އަސްލަމީގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުން ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުން ތިމަންކަލޭގެފާން ނަހީކުރެއްވީމުއެވެ. ނަމަވެސް މިހާރު ތިޔަބައިމީހުން އެތަނަށް ޒިޔާރަތްކުރާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމުގައި (މަރު) ހަނދުމަވުން ވެއެވެ.} [2]

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ اسْتِئْذَانِ النَّبِيِّ ﷺ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي زِيَارَةِ قَبْرِ أُمِّهِ، برقم: 106–(977) (ص/672) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي زِيَارَةِ القُبُورِ، برقم: 3235 (138/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم: كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الرُّخْصَةِ فِي زِيَارَةِ القُبُورِ، 1054 (361/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، زِيَارَةُ الْقُبُورِ، برقم: 2032 (89/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 22958 (55/38)

[2] **ނޯޓް:** "ވިދާޅުވުމުސުނަނާ" ގައި މި ޙަދީޘް ލިޔެވިފައިވާ އިބާރާތަކީ، "كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمْ الْآخِرَةَ." މިއެވެ. ޙަދީޘުގައި މިއީ އެތަކެއް އަސްޙާބު ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ތަފާތު ސުނަދުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އާދެއެވެ ރިވާޔަތް އަންނަބައި ރިވާޔަތާ އިބާރާތުގައި ކުޑަކުޑަ ތަފާތު ހުރެއެވެ. ޢަބްދު اللهِ ބްނު ބުރައިދަތު އޭނާގެ ބައްޕާ ބުރައިދަތު (އިބްނުލް ޙުޞައިބުލްއަސްލަމީ)ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި އިބާރާތް މިހާރު ތަރުޖަމާކުރެވިފައި މިވަނީ އެވަނީ، އެބަޔަކު ރިވާކުރެއްވި ބާކީ ޙަދީޘްތައް އަޅުގަނޑުގެ ސުނަނުގައި ހޯދިދާނެއެވެ. ބަލާ: ސަފުހާ 353 ގައި

އިސްލާމްދީނުގެ ކުރީކޮޅު ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުން ނަހީކުރެއްވީ މީސްތަކުންގެ ފިކުރު ޖާހިލިއްޔަތުގެ ކަންކަމަށް ތަބާވުމުގެ ބިރުވެރިކަމުންނެވެ. ނަމަވެސް އެ ޙުކުމް އިސްލާމްދީނުގެ އުސޫލުތަކުގައި ސާބިތުވެގެންދިޔައިރު، ދީނުގެ ހުކުމްތައް ސާފުވެގެން އެނގިގެންދިޔައިރު، ރަސޫލު الله ﷺ މިވަނީ ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރެއްވުމަށް އެ ޙުކުމް ނަސްޚުކޮށް ހުއްދަދެއްވާފައެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ހުއްދަދެއްވިއެވެ އަބުރުވެރިކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އަބޫދާވޫދާއި ނަސާއީއާއި ސުނަންގެ އަހުލުވެރިން ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންކޮށްދައި ވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: زَارَ النَّبِيُّ ﷺ قَبْرَ أُمِّهِ، فَبَكَى وَأَبْكَى مَنْ حَوْلَهُ، فَقَالَ: {اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي فِي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لَهَا فَلَمْ يُؤْذَنْ لِي، وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِي أَنْ أَزُورَ قَبْرَهَا فَأُذِنَ لِي، فَزُورُوا الْقُبُورَ فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ الْمَوْتَ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ހުއްދަދެއްވިއެވެ އަބުރުވެރިކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ މަންމާގެ މަރާނައަން ޒިޔާރަތްކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ހެއްވެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ހެއްވެވުމުގެ ސަބަބުން އަރިހުގައިވީ އެންމެންވެސް ރޮއި ހެއްވެވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މިމަންކަލޭގެފާނުގެ މަންމާއަށް ފާފަފުއްސެވުން އެދިވަޑައިގެން ދަންނަވާލީމަ، މިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ

ބަލާ 352 ގެ ބާބު: ބުރައިދާގެފާނުގެ އަރިހުން ބަޔާންކޮށް ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައި ވާނީ ދެ ދުވަހެއްގެ ޙަދީޘް ޢަބްދުالله އާއި، ސުލައިމާން ރިވާކުރެއްވެއެވެ. އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތެއް، ބުރައިދާގެ އަރިހުން ސުލައިމާން ރިވާކުރައްވައި ރިވާވެއެވެ.

ޢަބްދުالله ބިން ބުރައިދާ ބައްޕާ ބުރައިދާ ބައްޕާގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާ ބަޔާންކުރައްވާ ވިދާޅުވި ޙަދީޘްގައި ސުލައިމާން ގައި މުޢާމަލާތު ދިރިއުޅުމާއި ޢިބާދަތްތަކާއި ބާރުގެފާނު އަރިހުން މި ބަޔާންކޮށް ރިވާވެގެންވާ ޢިބާދަތްކަމެވެ. "މުޢާމަލާތު"

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ اسْتِئْذَانِ النَّبِيِّ ﷺ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي زِيَارَةِ قَبْرِ أُمِّهِ، برقم: 108–(...) (ص/671) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ، برقم: 3234 (5/137،138) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، زِيَارَةُ قَبْرِ الْمُشْرِكِ، برقم: 2034 (4/90) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ، برقم: 1569 (2/510،511) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 9688 (15/430) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، برقم: 1391 (1/526) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3169 (7/440،441)

ބަސްތަރުމީން އިދުނަހަން އެތެރެވެއިގެންމެވެ. ފަހެ، ތިމަންރަސްކަލާނގެ އާޔަތްތައް އިދުނަ
ދިބިވަޖެއްސުގަތެވެ. ދުން އާޔަތްތަކުގެ މަގުނަހަން ރިޔާރަމްލަރުއްވުގެ އިދުނަހަން
އެތެރެވެއިގެން އާޔަތްތަކުގެ ބަސްދަރުމީގައި ދުންނުވުމުން އާޔަތްތަކުގެ އިދުނަދިބިވަޖެއި
ގެންނެވިއެވެ. ފަހެ، ތިރަބައިމުންވެސް ތަބޫކުސަފަރަށް ރިޔާރަމްލަރުނުވެ. ފަހެ،
ހަމަކަމަކަށްވެސް އެއީ މަދު ހަނދުމަކުރާ ކަމުކަމެވެ.}

ތަބޫކުސަފަރަށް ރިޔާރަމްލަރުގެ ބޭނުމަކީ، މަދު ހަނދުމަކުރުން އިބުރަތް ހާސިލު
ކުރުމެވެ. އެހެންކަމުން މި މަޤްސަދު ހާސިލުކުރުމަށްޓަކައި، މުސްލިމުން ޘަމޫދުގެ
ވަލުވެރިޔާ ތަނަކަށް ރިޔާރަމްލަރުން ވެސް ހުއްދަކުރެއްވިއެވެ. އެބައިމީގެ
ކުރުވެރިކަމާއި ނަސީޙަތްތެރިކަމާއި ކާފިރުންގެ ބަޔާކޮށް މަގުނަތައިރިން ދާއިރު
އެކަމަށްޓަކައި ﷲ ތަން ބަލައިލާ ރުއިމާއި ﷲ ގެ ބަސްތަރުމީން ބިރުވެރިކަމުގެ ސަބަބުން
އެރުންނުހިޓެވެ. އެއީ އެ ދެބަޔަކަށްނަގަން ﷲ ހުއްސާނުގެއްވި އުމަތުގެ ވަރުގެ
ތަރިކަށް އަށްދު ﷲ ގެ ވަރުގެ ތަރީޙުން ރޮވެރެއްޗިއްވި ބަރީޗާގޮވާވަރިންނެވެ.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِأَصْحَابِهِ لَمَّا وَصَلُوا الْحِجْرَ دِيَارَ ثَمُودَ : {لاَ تَدْخُلُوا عَلَى هَؤُلاَءِ الْمُعَذَّبِينَ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ، فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا بَاكِينَ فَلاَ تَدْخُلُوا عَلَيْهِمْ، لاَ يُصِيبُكُمْ مَا أَصَابَهُمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ)[1]

މާނައީ: "އެ ދެބަޔަކަށްނަގަން ﷲ ހުއްސާނުގެއްވި އުމަތުގެ ވަރުގެ ތަރިކަށް
އަށްދު ﷲ ގެ ވަރުގެ އަރިހުން ރޮވެގެންނެވެ. އެ ކަމަށްވުރެ ވެދެވިއެވެ.
ހަމަކަމަކަށްވެސް، އަށްދުރުގެ ރަށް ޞަލަވާތުގައި މިހުން ދަރިއްޖެހުމުން ވަޖެއިގެންނެވެ
ހިނދު ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނަށް އާޔަތްތަކުން ބަރީޗާރަކްއެވެ.
{ބަޔާކޮށްދެވި ހަމަރަކަށްއެވި މިބައި މީހުންދަރިއްޖެހުން ވަރަށް ބިރުވެރިކަމުން (ﷲއަށް

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الصَّلاَةِ فِي مَوَاضِعِ الخَسْفِ وَالعَذَابِ، برقم: 433 (94/1) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الزُّهْدِ وَالرَّقَائِقِ، بَابُ لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ...، برقم: 38–(2980) (ص/2285،2286) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 4561 (168،167/8) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 13654 (457/12) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 161–(5575) (425/9)، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلاَةِ، بَابُ الصَّلاَةِ فِي الْمَكَانِ الَّذِي فِيهِ العُقُوبَة، برقم: 1625 (415/1)

ބިރުވެރިވެ) [illegible] [illegible] [illegible]. ތިޔަބައިމީހުން [illegible] [illegible] ނުވަންނާށެވެ! އެއީ އެހެންނޫނީ [illegible] [illegible] [illegible] ތިޔަބައިމީހުންނަށް [illegible].}

ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމުގައި އަމަލުކުރާނެގޮތް:

ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރާ މީހަކު އެތަނަށް ދިޔުމަށްފަހު، ނަބިއްޔާގެ [illegible] ހުއްޓިހުރެ ސަލާމްކޮށް ދުޢާކުރާނީއެވެ. މިކަމާގުޅޭގޮތުން އެތަކެއް ޙަދީޘް ވާރިދުވެފައިވެއެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ބުރައިދަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމާއި، އެނޫންވެސް ބޭކަލުން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ بُرَيْدَةَ ﵁ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعَلِّمُهُمْ إِذَا خَرَجُوا إِلَى الْمَقَابِرِ فَكَانَ قَائِلُهُمْ يَقُولُ:"السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَ إِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ، أَنْتُمْ فَرَطُنَا وَنَحْنُ لَكُمْ تَبَعٌ، وَنَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ބުރައިދަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމުގައި ކިޔާނީ ކިޔާކަން ރަސޫލު ﷲ ﷺ އެ ބޭކަލުންނަށް އުނގަންނައިދެއްވައެވެ. ދެން، އެ ބޭކަލުން މިގޮތަށް ވިދާޅުވެއެވެ. "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَ إِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ، أَنْتُمْ فَرَطُنَا وَنَحْنُ لَكُمْ تَبَعٌ، وَنَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ." އެބަހީ: މުސްލިމުންނާއި

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُقَالُ عِنْدَ دُخُولِ الْقُبُورِ وَالدُّعَاءِ لِأَهْلِهَا، برقم: 104–(975) (ص/671) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا أَتَى الْمَقَابِرَ أَو مَرَّ بِهَا، برقم: 1/3237 (141/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْأَمْرُ بِالِاسْتِغْفَارِ لِلْمُؤْمِنِينَ، برقم: 2040 (94/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِيمَا يُقَالُ إِذَا دَخَلَ الْمَقَابِرَ، برقم: 1547 (497/2) ، وَمُسْنَدُ الْإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 22985 (89/38) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا دَخَلَ الْمَقَابِرَ، برقم: 1555 (468/5)

މުއުމިނުންގެ މިގޭގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ސަލާމްހުއްޓެވެ. ތިމަންމެންނީ ﷲ ރުއްސެވިހިނދަކުން ތިޔަބައިމީހުންނާއި ބައްދަލުކުރާން ބަޔަކީމުއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންނީ ތިމަންމެންގެ ކުރިން އިސްވެ ދިޔަބަޔަކީމުއެވެ. ތިމަންމެންނީ ތިޔަބައިމީހުންނާ ފަހުން ބައްދަލުވާން ބަޔަކީމުއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންނާއި ތިމަންމެންނަށް ﷲގެ ޙަޟްރަތުން ސަލާމަތާއި ޢާފިޔަތަށް ތިމަންމެން އެދެމު އެވެ.“

2- އެ ދެބޭފުޅުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންވާށި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން އައްތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِقُبُورِ الْمَدِينَةِ، فَأَقْبَلَ عَلَيهِمْ بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: {السَّلاَمُ عَلَيكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ! يَغْفِرُ اللهُ لَنَا وَلَكُمْ، أَنْتُم سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالأَثَرِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) [1] މާނައީ: “އެ ދެބޭފުޅުންނަށް ﷲ ރުއްސެވުންވާށި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ މަދީނާގެ ޤަބުރުސްތާން ކައިރިންވަޑައިގަންނަވަމުން އެބޭފުޅުންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިވަޑައިގެން ހުންނަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. {السَّلاَمُ عَلَيكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ! يَغْفِرُ اللهُ لَنَا وَلَكُمْ، أَنْتُم سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالأَثَرِ.} އެބަހީ: {އޭ ޤަބުރުތަކުގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ސަލާމްހުއްޓެވެ. ތިޔަބައިމީހުންނާއި އަހުރުމެންނަށް ﷲ ފާފަފުއްސަވާށިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންމެންގެ ކުރިންދިޔަ މީހުންނީމުއެވެ. އަހުރުމެންނީ ތިޔަބައިމީހުންނާ ފަހުން ބައްދަލުކުރާން މީހުންނީމުއެވެ.}

3- އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސެވުންވާށި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كُلَّمَا كَانَ لَيْلَتُهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَخْرُجُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ إِلَى الْبَقِيعِ، فَيَقُولُ: {السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَأَتَاكُمْ مَا تُوعَدُونَ غَدًا، مُؤَجَّلُونَ، وَإِنَّا، إِنْ شَاءَ اللهُ، بِكُمْ لاَحِقُونَ، اللهُمَّ، اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيعِ

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا دَخَلَ الْمَقَابِرَ، برقم: 1053 (3/360)

الْغَرْقَدِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى) [1] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ ގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންކުރެ ތިމަންކަމަނާއަށް ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ކޮންމެ ރެއެއްގައިމެ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ރަސޫލު اللّٰهِ ﷺ އަލްބަޤީޢަށް ނުކުމެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު (އެބައިމީހުންނަށް ދުޢާކުރެއްވުމަށް އެރިވަޑައިގަން) ދިޔަޔައިން ވިދާޅުވިއެވެ. {السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَأَتَاكُمْ مَا تُوعَدُونَ غَدًا، مُؤَجَّلُونَ، وَإِنَّا، إِنْ شَاءَ اللّٰهُ، بِكُمْ لَاحِقُونَ، اللهُمَّ، اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ.} އެބަހީ: {މުއުމިނުންތަކު ދާރުގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެމައްޗަށް ސަލާމް ހުއްޓެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ވަޢުދުކުރެއްވިގެންވާ ކަންތައް [illegible] މާދަމާ (އެބަހީ: ޤިޔާމަތްދުވަހުން) އަންނާނެތެވެ. އަދި އަހަރުމެންނަކީ، اللّٰهُ އިރާދަކުރެއްވުމުން [illegible] ތިޔަބައިމީހުންނާ ބައްދަލުކުރާނޭ ބަޔަކުމެވެ. އަޅުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! ބަޤީޢުލް ޣަރުޤަދުގެ އަހުލުވެރިންނަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ.}

4- އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قُلْتُ: كَيْفَ أَقُولُ لَهُمْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ: {قُولِي: [السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَيَرْحَمُ اللّٰهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لَلَاحِقُونَ.]} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ) [2] މާނައީ: "އެ ކަމަނާއަށް اللّٰهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُقَالُ عِنْدَ دُخُولِ الْقُبُورِ وَالدُّعَاءِ لِأَهْلِهَا، برقم: 102–(974) (ص/669) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْأَمْرُ بِالِاسْتِغْفَارِ لِلْمُؤْمِنِينَ، برقم: 2039 (94،93/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3172 (445،444/7) ، وَفِي كِتَابِ السِّيَرِ، بَابٌ فِي الْخِلَافَةِ وَالْإِمَارَةِ، برقم: 4523 (382/10)، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ زِيَارَةِ الْقُبُورِ الَّتِي فِي بَقِيعِ الْغَرْقَدِ، برقم: 10297 (408/5) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 402–(4758) (199/8)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُقَالُ عِنْدَ دُخُولِ الْقُبُورِ وَالدُّعَاءِ لِأَهْلِهَا، برقم: 103 (...) (ص/671،669) وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، الْأَمْرُ بِالِاسْتِغْفَارِ لِلْمُؤْمِنِينَ، برقم: 2037 (93،91/4) وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 25855 (45،43/43) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا دَخَلَ مَقْبَرَةً، برقم: 7211 (132/4) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب التسليم على القبور، برقم: 6722 (576/3)

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަމަށާ ވިދާޅުވިއެވެ. މިމަންކަމަށާ ދެންނެވީމެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރާހިނދު މިމަންކަމަށާ ވިދާޅުވާނީ ކީކޭތޯއެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. ކަމަށާ މިހެންވިދާޅުވާށެވެ. [السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَيَرْحَمُ اللهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ بِكُمْ لَلَاحِقُونَ.] އެބަހީ: [މުސްލިމުންނާއި މުއުމިނުންކުރެ މިގޭގެ އަހުލުވެރިންނޯވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެމައްޗަށް ސަލާމްހުއްޓެވެ. އަޅުގަނޑުމެންކުރެ އިސްވެދިޔަ މީހުންނާއި ފަހުން އަންނަންއޮތް މީހުންނަށް اللهُ ރަޙްމަތްކުރައްވާށިއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން އަޅުގަނޑުމެންނަކީ اللهُ އިރާދަކުރެއްވުމުން ތަރެއްނުވެ ތިޔަބައިމީހުންނާ ބައްދަލުކުރާނެ ބަޔަކުމެވެ.]

ދަންނައެވެ! އެބަހަކަން އިސްލާމްދީނުގެ އިލްމުވެރިންގެ ރަސްމީ ޖާހިލުން ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކޮށް މަޒާރުތަކުގައި އަތްފިރުމައި، އެތަންތާނގައި ބޮސްދީ، މަޒާރުތަކުގެ ވަށައިގެން ޠަވާފުކޮށްހަދާ ހުދުކަމަށް ކަނޑައެޅިގެންހުރި ބިދުޢަތެވެ. ބޮޑުމުންކަރާތްތެރިކަމެކެވެ. އަދި ކުރުން ހަރާމްވެގެންވާ އެކަމުން އެއްކިބާވުން ވާޖިބުވެގެންވާ ކަންކަމެވެ. އަދި ހަމައެކަނި ކަޢުބަތު اللهِ ގެފުށުގައި ޠަވާފުކުރުން، އެހެނަސް ހުރިހާ ބަ ވެރިވާކަމެކެވެ. اللهُ ތަޢާލާ އަމުރުކުރެއްވި ސަލާމްކުރުމުގެ ގޮތުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ ވާޖިބުކަމެއްނެތެވެ. ކަޢުބަތު اللهِ ގެފުށުގައި ކުރާނެ ނަމާދާއި ޠަވާފާއި އެއްވެސް ހަރާމްކަމެއްގެ ކަންކަމުގައި ނުވަތަ ވަލީވެރިކަމާއިގެ މަނާކަމުގައި ޖެހޭފަދަ ކަމެއްގައި އިސްލާމީ ޝަރުޢީ ޙުކުމުގައި ނުވެއެވެ. ސަރަޙައްދު ކަނޑައަޅާ ޝަރީޢަތުގައި ކަށަވަރު ވާނީ ދީނުގެ ޙައްޤުގައި ހަމަވާންޖެހޭނެ ކަމެވެ. ގަބުރުތަކަށް ކުރާ ބިދުޢަތްތަކާއި މުންކަރާތްތަކަށް ހަމަވާންޖެހޭނެ ކަމެވެ.

އިބްނު ޢަބްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަސޫލުﷲ ﷺ ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރައްވާ، ހަމައެކަނި އަންހެނުންގެ ކަރުނަ ޖައްސަވައިދެއްވި، އެހެން ދީނުގެ މައްސަލަތަކުގެ ބާރުބޮޑުކަމުގެ ސަބަބުން ހޯދައިދެއްވި ކަމުގައި ބާރުއަޅުއްވައި ގަބުރު ނުވަތަ ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ޤަބުރުމުބާރަކާ ދިމާއަށް ދަތުރުކުރާ ނަމަވެސް ޝަރުޢީ ޙުކުމުގައި ވިޔަފާރިކުރުން އެއީ ޙަރާމްކަމެއް މެނުވީ ނުވާކަމެވެ.

ފުއްދަވައިދެއްވުމަށް އެދުމާއި، އެބައިމީހުން މެދުވެރިކޮށް اللهُ ގެ ހަޟްރަތުގައި ހުވައިކުރުންފަދަ ޝަރުޢީ ހަމަތަކާ މުޅިންޚިލާފު ކަންތައްތަކެއް ކުރުމެވެ. އެބައިމީހުން ޢަމަލުކުރަނީ ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ މާތްޢަމަލުފުޅާ ޚިލާފަށެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ޢަމަލުފުޅު ހުރީ މައްޔިތުންނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމުގައިވެސް [illegible] [illegible] އުސޫލަން [illegible]، މައްޔިތުންނަށް [illegible] [illegible]. މިބައިމީހުންގެ [illegible] [illegible] [illegible] ޝިރުކުކުރުމާއި މައްޔިތުންގެ [illegible] ކަންތައްތައް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. މިބައިމީހުންގެ ތިން ދަރަޖައެއްވެއެވެ. އެއްބަޔަކީ؛ މައްޔިތުންނަށް ދުޢާކުރާ މީހުންނެވެ. އަނެއްބަޔަކީ؛ އެބައިމީހުން މެދުވެރިކޮށް ދުޢާކުރާ މީހުންނެވެ. އަނެއްބަޔަކީ؛ މައްޔިތުންގެ ގާތުގައި ދުޢާކުރާ މީހުންނެވެ. މިފަދަ މީހުން ދެކޭގޮތުގައި މިސްކިތުގައި ދުޢާކުރުމަށްވުރެ ޤަބުރުސްތާނުގައި [illegible] [illegible] ދުޢާކުރުން [illegible]. ރަސޫލު اللهِ ﷺ އާއި އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުންގެ ޢަމަލުފުޅުތަކާމެދު ފުންކޮށް ވިސްނައި ތަދައްބުރުކުރާ މީހަކަށް މި ދެބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައިހުރި ތަފާތައް ހާމަވާނެއެވެ.”[1]

އަންހެނުން ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުން:

އަލްއިމާމު މާލިކާއި ޙަނަފީމަޛްހަބުގެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިންނާއި، އިމާމު އަޙްމަދުގެ އެއްރިވާޔަތެއްގައި އެ ކަލޭގެފާނާއި، އެހެނިހެން ގިނަޢިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި އަންހެނުން ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެކެވެ. މި [illegible] އެއް [illegible] [illegible] [illegible] اللهُ [illegible] [illegible]

---

[1] زَادُ الْمَعَادِ فِي هَدْيِ خَيْرِ العِبَادِ، فَصْلٌ فِي هَدْيِهِ ﷺ فِي زِيَارَةِ القُبُورِ، (1/526،527)

އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރެއްވުމާމެދު ތިމަންކަމަނާ ވިދާޅުވާނީ ކީކޭތޯއެވެ؟ މިހެންއޮންނަ އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘެވެ.[1]

އަދިހަމައެފަދައިން ޢަބްދުﷲ ބިން އަބީމުލައިކާގެ މަގުން، އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލައްވި ޢާއިޝަތުބެގެފާނުގެއަރިހުން އަލްޙާކިމާއި، އަލްބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްޝަރީފުވެސް މިބަހުގެ ދަލީލެއްވެއެވެ. އެ ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ ، أَنَّ عَائِشَةَ أَقْبَلَتْ ذَاتَ يَوْمٍ مِنَ الْمَقَابِرِ، فَقُلْتُ لَهَا: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، مِنْ أَيْنَ أَقْبَلْتِ؟ قَالَتْ: مِنْ قَبْرِ أَخِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، فَقُلْتُ لَهَا: أَلَيْسَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ نَهَى عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، كَانَ قَدْ نَهَى، ثُمَّ أُمِرَ بِزِيَارَتِهَا." (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى) [2] މާނަކީ: “(އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރަޙުމަތްލައްވި ތާބިޢީ ބޭކަލަކުކަމުގައިވާ) ޢަބްދުﷲ ބިން އަބީމުލައިކާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ކަމަނާއަށް ﷲ ރުއްސުންލައްވި ޢާއިޝަތުބެގެފާނު ޤަބުރުސްތާނުން ވަޑައިގަންނަވާތަން ފެނިގެން އެ ކަމަނާއަށް ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. އޭ މުއުމިނުންގެ މަންމާއެވެ. ކަމަނާ ތިބާވަޑައިގަންނަވަނީ ކޮން ތަނަކުންތޯއެވެ؟ އެ ކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. މި ވަޑައިގަންނަވަނީ ތިމަންކަމަނާގެ އަޚު ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބިން އަބޫބަކުރުގެ ޤަބުރަށް ޒިޔާރަތްކޮށްލައްވާފައެވެ. (ޢަބްދު ﷲ ބިން އަބީމުލައިކާ) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ އެ ކަމަނާއަށް ދެންނެވީމެވެ. ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ ނަހީކުރައްވާފައި ނުވޭތޯއެވެ؟ އެ ކަމަނާވިދާޅުވިއެވެ. އާނއެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ކުރިން

---

[1] **ނޯޓު:** މުޢައްލިފު އިސްތިދުލާލުކޮށްފައިވާ ޙަދީޘް، ”ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމުގައި ޢަމަލުކުރާނެގޮތް“ މި މައްސަލައިގެ ދަށުން ހަތަރުވަނަ ނަންބަރުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެވެ. ބަލައްވާ! ސުވާލު ނަންބަރު: (357) ”މުތަރުޖިމު“

[2] وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ، برقم: **1570** (**2/511**) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: **1393** (**1/526**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا وَرَدَ فِي دُخُولِهِنَّ فِي عُمُومِ قَوْلِهِ فَزُورُوهَا، برقم: **2707** (**4/131**) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **515**–(**4871**) (**8/284**)

އެކަން ނަހީކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމަށް އަމުރުކުރެއްވި
އެވެ.“

މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމަށްފަހު އަލްބައިހަޤީ ވިދާޅުވިއެވެ. މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދުގައިވާ ބަސްޠާމު ބްނު ސަޢީދުލް ބަޞަރީ ނަމަކަށްކިޔައިދުން ރާވީއަކު ތިޔާވައި އެހެން ރާވީއަކު މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައެއްނުވެއެވެ.

އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِامْرَأَةٍ تَبْكِي عِنْدَ قَبْرٍ، فَقَالَ: {اتَّقِي اللَّهَ وَاصْبِرِي.} قَالَتْ: إِلَيْكَ عَنِّي، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَبْ بِمُصِيبَتِي، وَلَمْ تَعْرِفْهُ، فَقِيلَ لَهَا: إِنَّهُ النَّبِيُّ ﷺ فَأَتَتْ بَابَ النَّبِيِّ ﷺ، فَلَمْ تَجِدْ عِنْدَهُ بَوَّابِينَ، فَقَالَتْ: لَمْ أَعْرِفْكَ، فَقَالَ: {إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الأُولَى.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު އަންހެނެއް ޤަބުރެއްގެ ކައިރީ ރޮން އިންނާ ގާތުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ (ހުރަސްކުރައްވައި) ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ނަޞޭހަތްކުރެއްވިއެވެ. {ކަނބަލޭގެ ﷲ އަށް ބިރުވެތި ވާށެވެ. އަދި ކެތްތެރިވާށެވެ.} އެ ކަނބަލޭގެ ބުންޏެވެ. ތިޔަ އަހަރެންނާ ދުރަށްދާށެވެ! ދެން، ހަމަކަށަވަރުން، އަހަރެންނަށް ކުރިމަތިވެފައިވާ މުސީބާތް ކަލޭއަކަށް ނުވިސްނެއެވެ! އެ ކަނބަލޭގެއަށް އެކަލޭގެފާނެއް ނޭނގެއެވެ. ދެން، (މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އުނބުރި ވަޑައިގަތުމުން) އެ ކަނބަލޭގެއަށް ބުނެވުނެވެ. އެއީ ﷲ ގެ ނަބިއްޔާ ﷺ އެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ زِيَارَةِ الْقُبُورِ، برقم: **1283** (79/2) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الصَّبْرِ عَلَى الْمُصِيبَةِ عِنْدَ أَوَّلِ الصَّدْمَةِ، برقم: **15-(926)** (ص/637،638) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّبْرِ عَلَى الْمُصِيبَةِ، برقم: **1/3124** (42/5) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ أَنَّ الصَّبْرَ فِي الصَّدْمَةِ الأُولَى، برقم: **988** (305/3) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا يُنْهَى عَنْهُ مِنَ الدُّعَاءِ بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ...، برقم: **7127** (108/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **749** (3504) (222/6،223) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّبْرِ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الأُولَى...، برقم: **1539** (446/5،447) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **1203** (ص/362)

(މުސްލިމުގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. މިހެން ބުނެދެއްވުމުން އެ ކަނބުލޭގެ ބިރުންގޮސް މަރުންވީ ހިރިހާއެވެ.) ފަހު، އޭނާ މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ގޭގެ ދޮރުކޮޅު ކައިރިއަށް އައެވެ. އެތަނުން އެ ކަނބުލޭގެއަކަށް ދޮރުފާޅުވެރިންނެއް ނުފެނުނެވެ. އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. (މާފުކުރައްވާށެވެ.) އަޅުގަނޑަށް ކަލޭގެފާނީ ކޮން ބޭކަލަކުކަން ނޭނގުނީއެވެ. ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ހިތާމައަށް ކެތްތެރިވުން ވަނީ އެންމެ ފުރަތަމަ އެކަމެއް ކުރިމަތިވާ ހިނދުގައެވެ.}

މި ހަދީޘް ދަލީލަކަށްވަނީ، އެ އަންހެނާ ޤަބުރުކައިރިގައި ރޮއިރުން ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަށް އޭނާ ފެނިވަޑައިގަތުމުން، އެކަން މަނާކުރައްވާފައި ނުވާތީއެވެ. އެއީ ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމަކީ، އަންހެނުންނަށް ހަރާމްކަމެއްކަމުގައި ވީނަމަ، އޭނާއަށް އެކަން ނުކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާނެއެވެ. ހަމައެފަދައިން ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުން ހިމެނިގެންވަނީ އާޚިރަތްދުވަސް ހަނދުމަކުރުމުގެ [illegible] ކަމުގައެވެ. އަދި އެކަމުގައި ފިރިހެނުންނާ އެއްފަދައިން އަންހެނުންވެސް ޝާމިލުވާ ކަމެވެ. އެހެންކަމުން ހުކުމުގައި ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންނަކަން ވަކިން ޚާއްޞަކަމެއް ނުވެއެވެ.

ބައެއް އިލްމުވެރިން ބުނުއްވާގޮތުގައި އަންހެނުންނަކީ އެ ކަނބަލުންގެ ކިބާގައި [illegible] ހިތްދަތިކަމާއި، ކަންބޮޑުވުން ދެއްކުމުގައި ފިރިހެނުންނަށްވުރެ ބޮޑު ބަޔަކު ކަމުގައިވުމާއި، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އިބްނުމާޖާއި، އައްތިރުމިޛީ ރިވާކުރައްވައި، ޞައްޙަ ހަދީޘެއްކަމުގައި އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ، އަންހެނުން ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމުން އެ ކަނބަލުންނަށް ހުއްދަނަމަ [illegible] ކަމެއްކަމުން [illegible] އެއީ މަކުރޫހު ކަމެއް ކަމުގައި އެބޭކަލުން ބައްލަވައެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ:

{لَعَنَ اللهُ زَوَّارَاتِ الْقُبُورِ.} (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى،

وَالطَّيَالَسِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުޟުވާންލައްވާށި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ގިނަގިނައިން ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރާ އަންހެނުންނަށް الله ލަޢުނަތް ލައްވާހުއްޖެވެ.}

އަލްޤުރްޠުބީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ޙަދީޘްގައި އެ ކަނބަލުންނަށް ލަޢުނަތްލައްވާފައިވަނީ އައިސްފައި އެވަނީ، ގިނަގިނައިން ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރާ އަންހެނުންގެ ވާހަކަ އެވެ. ޙަދީޘްގައި އައިސްފައިވާ މުބާލަޣާގެ ސީޣާއިން، އެބަހީ: އެކަމެއް މާގިނައިން ކުރާކަން ދޭހަވާ ސީޣާއިން زَوَّارَاتِ އޭ އަންގަވާފައިވުމުން އެއީ ގިނަގިނައިން ޒިޔާރަތްކުރާ އަންހެނުންނަކަން ކަށަވަރުވެއެވެ. އެފަދަ އަންހެނުންނަށް ލަޢުނަތް ބައްދުވާ ސަބަބުކަމުގައި ބެލެވެނީ، އޭގެ ސަބަބުން ފިރިމީހާގެ ޙައްޤު އަދާކޮށްދިނުމުގައި އުނިކަން އައުމާއި، އެކަމަށްޓަކައި ގެއިން ބޭރަށްނުކުންނަ ނުކުތުމުގައި ހުއްދަރުން ޒީނަތްތެރިކަން ދިޔުމީހާރު ކުރުމާއި، އެބޮނަގައި ރޮއި، އަޑުގަދަކޮށް ކަންކަން ގޮތުގޮވުމާއި، މިފަދަ މިފަދަ ނަހީކުރައްވާފައިވާ އެތައްކަމަކަށް އަރައިގަންނަ ކަމުގައިވާތީއެވެ. ބުނާމީހަކު ބުނެފާނެއެވެ. މިއަށް ބޭނުންކުރި ކަންކަމުން ސަލާމަތްވެގެންވާނަމަ، އަންހެނުން ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމަކީ ހުއްދަކަމުގައި އެއްވެސް ހުރަހެއް

---

[1] التِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ الْقُبُورَ لِلنِّسَاءِ، برقم: 1056 (362/3) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي النَّهْيِ عَنْ زِيَارَةِ النِّسَاءِ الْقُبُورَ، برقم: 1576 (515/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8449 (164/14) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3178 (452/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا وَرَدَ فِي نَهْيِهِنَّ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ، برقم: 7204 (130/4) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 68–(5908) (314/10) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 2478 (114،113/4)

ޢޯވެގެން ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ، މަރު ހަނދާންކޮށްދެނީ ފިރިހެނުންނާ އެއްފަދައިން އަންހެނުންނަށްވެސް ބޭނުން ކަމެކެވެ.“[1]

އަލްޤުރްޠުބީގެ ބަޔާންފުޅަކީ ބަސްފުޅުތަކާމެދުގައި އައްޝައުކާނީ ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. “މި މަސްއަލާގައި އައިސްފައިވާ ތަފާތު ޙަދީޘްތަކާމެދު ވިސްނާއިރު އާދެ ބައެއް ޙަދީޘް އަންހެނުން ޒިޔާރަތްކުރުމަށް ހުއްދަކުރައްވާފައިވާކަން އެބަހީ: ބައެއް ޙަދީޘްގައި ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެއް އަންހެނުން ޙަދީޘްގައި ހުއްދަކޮށްދެއްވާފައިވާ ޙަދީޘްތަކާ

---

[1] **ނޯޓް:** ޒިޔާރަތްސުންނަތްކަމުގައި މުޢައްސިލު ގެންގުޅުއްވާފައިވާ އުސޫލީ އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތަކަކީ ބަސްފުޅުތަކާއި ޙަދީޘްތައް ގޮތަކުން ނަގައިގެން ގާތްކޮށްދޭ ބަސްފުޅުތަކެއް، މިގޮތުން އިމާމުންގެ މިފަދަ ވިދާޅުވުމާއި ވިދާޅުވުން، އުސޫލީ އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތަކާއި ސުންނަތާއި ޙަދީޘްތަކާ ގުޅުވާލެވެ. މިތަނުގައި އަލްއިމާމު ޤުރްޠުބީ ވިދާޅުވި ބަސްފުޅުތަކާއި ޙަދީޘްތަކާއި ގުޅުވައިދެއްވި ޙަދީޘްގެ ޝަރަޙަކުރެއްވުން ވިދާޅުވި ބަސްފުޅުތަކާއި ހަމަ ބަސްފުޅުތަކާއި ޙަދީޘްތަކަށް ނަގާލެވެ. ނަމަވެސް ބައެއް އިމާމުން އެ ބަސްފުޅުތަކާ ޚިލާފުވާގޮތުގައި އަލްޤުރްޠުބީގެ ބަސްފުޅާއި މިތަނުގައި މުޙައްމަދު ޙިއްޞާކުރައްވާ އިބްނުޙަޖަރު ޙިއްޞާކުރައްވައިފައެވެ. މިސާލަކަށް، އިބްނުޙަޖަރު “ފަތުޙުލްބާރީ”ގައި، ބައްލަވާ! فَتحِ البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (قَولَهُ: بَابُ زِيَارَةِ القُبُورِ) (149/3) ހަމައެފަދައިން ސިއްދީޤު ޙަސަންޚާން “އައްރައުޟަތުއްނަދިއްޔާ” ގައި ބައްލަވާ! الرَّوْضَةُ النَّدِيَّة شَرْحِ الدُّررِ البَهِيَّة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [زِيَارَةُ القُبُورِ مَشْرُوعِيَّةٌ لِلرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ] (446/1) އަދި މިފޮތުން ޚާއްޞަކޮށް އަލްޤުރްޠުބީގެ ބަސްފުޅާ މިފަދަކަމަށް ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ. މި ނަންގަނޑުން ޚާއްޞަކޮށް ދެއްކެވުން “އައްރައުޟަތުއްނަދިއްޔާ” ތަރުޖަމާކުރުމަށް، ފުރަތަމަ ސިއްދީޤު ޙަސަން ޚާން ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ. “އަލްޤުރްޠުބީ، އެ ކަށްވަޅުގެ “އައްތަރްހީބުތަކަށް” ގައި ވިދާޅުވާފައިވާ، "فَلَمَّا رُخِّصَ – زِيَارَةُ القُبُورِ – دَخَلَ فِي رُخْصَتِهِ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ." މިފަދައިންނެވެ. މާނައީ: “ފަހެ، ކަށްވަޅު ޒިޔާރަތްކުރުމަށް ހުއްދަ ދެއްވުމުން މި ހުއްދައިގެތެރޭގައި ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުން ޝާމިލުވެއެވެ.“ ބައްލަވާ! “އައްރައުޟަތުއްނަދިއްޔާ“ (446/1 ހާޝިޔާ)

ދެން މިގޮތުގައި، ޤުރްޠުބީގެ ޚަބަރާއި އިބާރާތެވެ. “ތަންބީހު: ފިރިހެނުން ކަށްވަޅު ޒިޔާރަތްކުރުމަށް ހުއްދަކޮށްދެއްވުމުން އިމާމުން އިއްތިފާޤުވެއެވެ. އަންހެނުން ޒިޔާރަތްކުރުމާމެދު އެ ބަސްފުޅުގެ ޚިލާފު ތަފާތުވެފައިވެއެވެ. ޖަވާބު އަންހެނުން ދަރުސްދެވެ. އެ ކަށްވަޅުން ޒިޔާރަތްކުރުމަށް ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އަދި އުޅުނުން ދުވަހު އަންހެނުން ދަރުސްދެވެ. އެކަށަވަޅުތަކަށް އެއީ ހުއްދަކަމެކެވެ. މި ދެބަސްމީހުންވެސް ފިރިހެނުންނާ ވާނެ ޒިޔާރަތްކުރުން ހުއްދަކަމުން ހުރިހާ އިމާމުން އެއްބަސްވެއެވެ. ބައްލަވާ! التَّذْكِرَةُ بِأَحْوَالِ الْمَوتَى وَأُمُورِ الآخِرَة، تَحْقِيقُ وَدِرَاسَة: الدَّكْتُورُ: الصَّادِقُ بنُ محمدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. مَكْتَبَة دَارُ الْمِنهاجِ لِلنَّشْرِ وَالتَّوزِيعِ، الرِّيَاضُ، الطبعة: الأولى، 1425 ھ (ص/130)

ބައްޔަކުދިނަ ލިޔުމުން ދެކޮޅަށް، ބައެއް އިމާމުން އަލްޤުރްޠުބީގެ ބަސްފުޅާއި ލިޔުއްވާފައިވާ ބަސްތައް އެއީ ޤުރްޠުބީގެ ކަން ޚަބަރުން ނަންގަވާފައިވާ އިބާރާތްތަކުން އަރިވެސް ޙަވާލާދީފައެވެ. “މުތަރުޖިމު“

ބޭނުފުޅުގެ މާނައިން ދޫކުރެއްވީ، މި ޙަދީޘްތައް ތަމްޙުކޮށް އެހުރިހާ ޙަދީޘްތަކަށްވެސް ޢަމަލުކުރުމުގައި މިއީ، އެމައްކަލަން ޢަމަލުކުރުން ޤާއިމުވެގެންވާ ބަސްފުޅެކެވެ.“[1]

މައްޔިތާއަށް މަންފާކުރަނިވި ކަންތައްތައް:

މީހާ މަރުވުމަށްފަހު، އޭނާއަށް މަންފާއެއްކުރާނީ، އޭނާ މި ދުނިޔޭގައި ހުރެގެން ކޮށްފައިވާ ހެޔޮއަމަލުތަކުގެ ސަބަބުންކަމާމެދު އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެފައިވެއެވެ. މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންގެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން މުސްލިމާއި، ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިން ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘްފުޅެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ، قَالَ: {إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالْبَغَوِيُّ) [2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންގެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އިންސާނާ މަރުވެއްޖެއްޔާ، ތިން ކަމެއްފިޔަވައި އޭނާގެ ހުރިހާކަމެއް އޭނާއާ ގުޅުންކެނޑިގެހުއްޓެވެ. (ގުޅުންކެނޑޭ ތިން ކަމަކީ) (އޭނާ ކޮށްފައިވާ) ދެމިހުންނަނިވި ސަދަޤާތެކެވެ. އަދި އޭނާ ދަސްކޮށްދީފައިވާ މަންފާކުރަނިވި އިލްމެވެ. ނުވަތަ އޭނާ ތަރުބިއްޔަތުކޮށްފައިވާ އޭނާއަށް ހެޔޮދުޢާކުރާނެ ސާލިޙު ދަރިއެކެވެ.} (އެބަހީ: އެފަދަ ދަރިއަކުގެ ދުޢާއެވެ.)“

---

[1] نَيْلُ الأَوْطَارِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ اسْتِحْبَابِ زِيَارَةِ الْقُبُورِ لِلرِّجَالِ دُونَ النِّسَاءِ...، (227/5)

[2] مُسْلِمٌ،كِتَابُ الْوَصِيَّةِ، بَابُ مَا يَلْحَقُ الْإِنْسَانَ مِنَ الثَّوَابِ بَعْدَ وَفَاتِهِ، برقم: 14-(1631) (ص/1255) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الوَصَايَا، بَابٌ فِي الصَّدَقَةِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 2880 (505/4،506) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ الأَحْكَامِ، بَابٌ فِي الوَقْفِ، برقم: 1376 (652/3) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الوَصَايَا، فَضْلُ الصَّدَقَةِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 3651 (251/6) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 8844 (438/14) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ ذِكْرِ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ أَجْرَ الصَّدَقَةِ الْمُحْبَسَةِ يُكْتَبُ...، برقم: 2494 (122/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: 3016 (286/7) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الوَصَايَا، بَابُ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ،برقم: 12635 (455/6،456) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ العِلْمِ، بَابُ مَن تَرَكَ عِلْمًا يُنْتَفَعُ بِهِ، برقم: 139 (300/1)

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލިބިވޭވެ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އިބްނުމާޖާ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ: عِلْمًا نَشَرَهُ، وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ، وَمُصْحَفًا وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ، أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ، أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ، تَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ.} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [1]

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލިބިވޭވެ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުالله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން މީހާ މަރުވުމަށްފަހު (ދުނިޔޭގައި) އޭނާކޮށްފައިވާ ޢަމަލުތަކާއިހެޔޮކަންތައްތަކުން އޭނާއަށް ލިބިގެންދާނީ ކަންކަމުގެތެރޭގައި، މީސްތަކުންނަށް އުނގަންނައިދީ، ފެތުރުމާއި އިލްމުފެތުރިކަމާއި، އޭނާ ދޫކޮށްފައިވާ ފަހަތުގައި ޞާލިޙް ދަރިފުޅާއި، ވާރުތަކޮށް އޭނާ ވާރުތަވެރިންނަށްދޫކޮށްފައިވާ މުސްހަފު (ކީރިތި ޤުރުއާން) އާއި، ނުވަތަ އޭނާބިނާކުރި މިސްކިތާއި، ދަތުރުވެރިންނަށްޓަކައި އޭނާބިނާކުރި މުސާފިރުންގެއާއި، މިސްކީނުންނަށްޓަކައި އޭނާކޮށް، ދެއްވާފައިވާ ފެންވަޅެއް، އޭނާގެ ޞިއްޙަތުގައި މިސްކީނުންނަށްޓަކައި ނެރެފައިވާ ޞަދަޤާތެއް މިކަންކަން އޭނާމަރުވުމަށްފަހު އޭނާއަށް ވަންނާނެކަމުގައެވެ.}

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލިބިވޭވެ ޖަރީރު ބިން ޢަބްދު اللهِ އަލްބަޖަލީގެ އަރިހުން މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ﵁، قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، فَلَهُ أَجْرُهَا، وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ، وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً، كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ،

---

[1] ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ السُّنَّةِ، بَابُ ثَوَابِ مُعَلِّمِ النَّاسَ الْخَيْرَ، برقم: 242 (163/1) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ فَضَائِلِ بِنَاءِ السُّوقِ لِأَبْنَاءِ السَّابِلَةِ...، برقم: 2490 (121،120/4) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيمَانِ، الزَّكَاة، برقم: 3174 (122،121/5)

وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالْبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޖަރީރު ބިން ޢަބްދު اللهِ އަލްބަޖަލީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އިސްލާމްދީނުގައި (ޝަރުޢުގެ ހަމަތަކާ ޚިލާފުވުމެއްނެތި) ރަނގަޅު ކަމެއް ހިނގުވައިފި މީހާ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، އެ މީހަކަށް އެކަމުގެ ދަރުމަ ހުއްޓެވެ. އަދި އޭނާގެ ފަހުން އެ ކަމަށް ޢަމަލުކުރާހައި ބަޔަކަށް ހުއްޓާ ދަރުމައިން އޭނާއަށް ބައެއްވެއެވެ. އެއީ އެބައިމީހުންގެ ދަރުމައިން އެއްޗެއް އުނިކުރެއްވުމަކާ ނުލައެވެ. އަދި އިސްލާމްދީނުގައި (ޝަރުޢުގެ ހަމަތަކާ ޚިލާފު) ނުރަނގަޅު ކަމެއް ހިނގުވައިފި މީހާ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، އެ މީހަކަށް އެކަމުގެ ފާފަ ހުންނަހުއްޓެވެ. އަދި އޭނާގެ ފަހުން އެ ކަމަށް ޢަމަލުކުރާހައި ބައެއްގެ ފާފައިން އޭނާއަށް ބައެއް ވެއެވެ. އެއީ އެބައިމީހުންގެ ފާފައިން އެއްޗެއް އުނިކުރެއްވުމަކާ ނުލައެވެ.}“

މައްޔިތާއަށް މަންފާކުރަނިވި ޢަމަލުތަކުގެތެރޭގައި އަންނަނިވި ކަންތައްތައް ހިމެނިގެންވެއެވެ.

1- މައްޔިތާގެ ފާފަފުއްސަވައި ރަޙުމަތްލެއްވުމަށްއެދި ދުޢާކުރުން:

މިއީ ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ އާޔަތްތަކާއި ހަދީޘާއި އުއްމަތުގެ އިޖްމާޢުން އިއްތިފާޤުވެފައިވާ ކަމެކެވެ. މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَالَّذِينَ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ الحَثِّ عَلَى الصَّدَقَةِ، برقم: 69–(1017) (ص/704،705) وَفِي كِتَابِ الْعِلْمِ، بَابُ مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً...، برقم: 15–(1017) (ص/2059،2060) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ العِلْمِ، بَابُ مَا جَاءَ فِيمَن دَعَا إِلَى هُدًى فَاتُّبِعَ أَو إِلَى ضَلاَلَةٍ، برقم: 2675 (5/43) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ التَّحْرِيضِ عَلَى الصَّدَقَةِ، برقم: 2554 (5/75،77) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ السُّنَّةِ، بَابُ مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً أَوْ سَيِّئَةً، برقم: 203 (1/140) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 19156 (31/494،495) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ التَّحْرِيضِ عَلَى الصَّدَقَةِ وَإِنْ قَلَّتْ، برقم: 7741 (4/293،294) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 705 (2/55،56) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَاب الزَّكَاةِ، مَا جَاءَ فِي الحَثِّ عَلَى الصدَقة وَأَمْرُهَا، برقم: 9896 (6/356،357) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَاب الزَّكَاةِ، بَابُ مَا يُكْرَهُ مِن إِمْسَاكِ الْمَالِ...، برقم: 1661 (6/159،161)

جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَا تَجۡعَلۡ فِي قُلُوبِنَا غِلّٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٞ رَّحِيمٌ ﴾ [1] މާނައީ: ﴿އަދި އެއުރެންގެ ފަހުން އައި މީހުން ބުނެއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަޅުގަނޑުމެންނަށާއި، އަދި އަޅުގަނޑުމެންނަށްވުރެ ކުރިން އީމާންވި، އަޅުގަނޑުގެ އަޚުންނަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި އީމާންވި މީހުންނަށް އަޅުގަނޑުގެ ހިތްތަކުގައި ހަސަދަ ވެރިކަމެއް ނުލައްވާނދޭވެ! އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން، އިބަރަސްކަލާނގެއީ، ނުހަނު އޯގާވަންތަ، ރަޙީމުވަންތަ ރަސްކަލާނގެ އެވެ.﴾

މީގެކުރިން ބަޔާންކޮށްފައިވާނެ ފަދައިން ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެއެވެ.
{إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَابْنُ مَاجَه، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ) [2] މާނައީ: {ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޔިތުންގެމައްޗަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާ ހިނދު އިޚްލާޞްތެރިކަމާއި ތިޔަބައިމީހުން އެމައްޔިތަށްޓަކައި ދުޢާކުރާށެވެ.} ރަސޫލު اللهِ ﷺ ވިދާޅުވި ދުޢާތަކުގެތެރެއިން " اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا" [3] މި ދުޢާ ހިމެނެއެވެ. މިއީ ކުރިއާއި ފަހުގެ ޢިލްމުވެރިން އެކަމާ އިއްތިފާޤުކުރައްވާފައިވާ ވިދާޅުވަމުން ގެންދަވާ ދުޢާއެކެވެ.

---

[1] سُورَةُ الْحَشْرِ: **10**

[2] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ لِلْمَيِّتِ، برقم: **3199 (109/5)** ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجِنَازَةِ، برقم: **1497 (466/2)** ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: **3076 (345/7)** ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الدُّعَاءِ فِي صَلَاةِ الْجِنَازَةِ، برقم: **6964 (65/4)**

[3] **ނޯޓު:** މީގެކުރިން "މައްޔިތާގެމައްޗަށް ނަމާދުކުރުން" މި މައިގަނޑު ސުރުހީގެ ދަށުން ހަވަނަ ނަންބަރުގައި؛ މައްޔިތާއަށް ދުޢާކުރުން: މި ސުރުހީގެދަށުގައި މިދުޢާ ރިވާކުރެއްވި ބޭކަލުން ބަޔާންކޮށްފައިވާނެއެވެ. ބައްލަވާ! ޞަފްޙާ 198 "މުހައްޒިބު"

2- މައްޔިތާގެ ފަރާތުން ޞަދަޤާތްކުރުން:

މައްޔިތާގެ ފަރާތުން ޞަދަޤާތްކުރުމަކީ، އެ ކަމުގެ ސަވާބު މައްޔިތާއަށް ލިބޭނެ ކަމެއްކަމުގައި އިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެއެވެ، އިއްތިފާޤުވެފައިވާކަމުގައި އަލްއިމާމުއްނަވަވީ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ.[1]

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުޟްވާންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: إِنَّ أَبِي مَاتَ وَتَرَكَ مَالًا، وَلَمْ يُوصِ، فَهَلْ يُكَفِّرُ عَنْهُ أَنْ أَتَصَدَّقَ عَنْهُ؟ قَالَ: {نعَمْ} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ)[2] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުޟްވާންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަރިހުގައި މީހަކު ދަންނަވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އަޅުގަނޑުގެ ބައްޕަ ނިޔާވެއްޖެއެވެ. ބައްޕަވަނީ މުދަލުތަކެއް ދޫކުރައްވާފައެވެ. އަދި ވަޞިއްޔަތެއް ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަޅުގަނޑު ބައްޕަގެމަތިން ޞަދަޤާތެއް ކުރަނަމަ އެކަމުގެސަވާބު ބައްޕައަށް ލިބިދައްވާނެތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އާނއެކެވެ.}

އަލްޙަސަނުލްބަޞްރީގެ މަގުން، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުޟްވާންލެއްވި ސަޢުދު އިބްނު ޢުބާދުގެއަރިހުން އަޙްމަދާއި އަންނަސާއީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنِ الْحَسَنِ، يُحَدِّثُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ ﵁: أَنَّ أُمَّهُ مَاتَتْ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، إِنَّ أُمِّي مَاتَتْ، أَفَأَتَصَدَّقُ عَنْهَا؟ قَالَ: {نَعَمْ} قَالَ: فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: {سَقْيُ الْمَاءِ} فَتِلْكَ سِقَايَةُ سَعْدٍ

---

[1] الْمَجْمُوعُ شَرْحِ الْمُهَذَّبِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (التَّاسِعَة) عَن عَائِشَةَ رضي الله عنها ... (5/294)

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْوَصِيَّةِ، بَابُ وُصُولِ ثَوَابِ الصَّدَقَاتِ إِلَى الْمَيِّتِ، برقم: 11–(1630) (ص/1254) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْوَصَايَا، فَضْلُ الصَّدَقَةِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 3652 (6/251،252) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْوَصَايَا، بَاب مَنْ مَاتَ وَلَمْ يُوصِ هَلْ يُتَصَدَّقُ عَنْهُ؟ برقم: 2716 (4/20) وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 8841 (14/436) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْوَصَايَا، بَابُ الصَّدَقَةِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 12634 (6/455) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 654–(6494) (11/379) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 1691 (6/199،200)

بِالْمَدِينَةِ." (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[1] މާނައީ: "އަލްޙަސަނުލްބަޞަރީގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ސަޢުދު ބިން ޢުބާދާގެއަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ސަޢުދު އިބްނު ޢުބާދާގެ މައިކަމަނާ އަވަހާރަވިއެވެ. ފަހެ، އެ ކަލޭގެފާނު ދަންނަވިއެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އަޅުގަނޑުގެ މަންމާ ނިޔާވެއްޖެއެވެ. މަންމާގެމަތިން އަޅުގަނޑު ޞަދަޤާތްކުރުން އެންމެ ރަނގަޅުވާނެތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އާނއެކެވެ.} (އެބަހީ: ރަނގަޅުވާނެއެވެ.) (ސަޢުދުގެފާނު) ދަންނަވިއެވެ. އެންމެ އިތުރުކަންބޮޑު ޞަދަޤާތަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީސްތަކުންނަށް ބޯން ފެން ތަނަވަސްކޮށްދިނުމެވެ.} ޙަދީޘްގެ ރާވީ ވިދާޅުވިއެވެ. މަދީނާގައި މިވަނީ ސަޢުދުގެފާނު ތައްޔާރުކުރެއްވި ފެނުގެ އިންތިޒާމެވެ."

[illegible]

3- މައްޔިތުންނަށް ގެއްލިފައިވާ ފަރުޟު ޤަޟާކުރުން:

މިބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ދެކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އިމާމް ބުޚާރީއާއި މުސްލިމު ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ أُمِّي مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمُ شَهْرٍ، أَفَأَقْضِيهِ عَنْهَا؟ فَقَالَ: {لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكَ دَيْنٌ، أَكُنْتَ قَاضِيَهُ عَنْهَا؟} قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: {فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ،

---

[1] أَبُودَاوُد، بَابٌ فِي فَضْلِ سَقْيِ الْمَاءِ، برقم: 1679،1680،1681 (3/108،109) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْوَصَايَا، فَضْلُ الصَّدَقَةِ عَنِ الْمَيِّتِ، ذِكْرُ الِاخْتِلَافِ عَلَى سُفْيَانَ، برقم: 3666 (6/255) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 23845 (39/264) ، وَابْنُ خُزَيْمَةَ، كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ فَضْلِ سَقْيِ الْمَاءِ إِن صَحَّ الْخَبَرُ، برقم: 2496 (4/123) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 5379 (6/20،21)

وَأَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [1] މާނައީ: “އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް މީހަކުއައިސް ދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، އަޅުގަނޑުގެ މަންމާ ނިޔާވެއްޖެއެވެ. މަންމާ ހިފަންޖެހިފައިވާ އެއް މަހުގެ ރޯދަ ނުހިފައި އޮތެވެ. މަންމާގެ ފަރާތުން އަޅުގަނޑު އެ ރޯދަތައް ހިފުން ޤަޟާކުރަންތޯއެވެ؟ ދެން، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިބާގެ މަންމާ އަދާކުރަންޖެހިފައިވާ ދަރަންޏެއް އޮތްނަމަ ތިބާ އެ ދަރަނި އަދާކުރާނަންތޯއެވެ؟} އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. އާދޭހެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ދެން، ހަމަކަށަވަރުން، ﷲ ގެ ދަރަނި އަދާކުރުން ޙައްޤުކަންބޮޑެވެ.}

4- މައްޔިތާގެ ފަރާތުން ޙައްޖުވުން:

އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ امْرَأَةً مِنْ جُهَيْنَةَ، جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَتْ: إِنَّ أُمِّي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ فَلَمْ تَحُجَّ حَتَّى مَاتَتْ، أَفَأَحُجُّ عَنْهَا؟ قَالَ: {نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا، أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكِ دَيْنٌ أَكُنْتِ قَاضِيَةً؟ اقْضُوا اللَّهَ، فَاللَّهُ أَحَقُّ بِالوَفَاءِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ) [2] މާނައީ: “އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الصَّوْمِ، بَابُ مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صَوْمٌ، برقم: 1953 (3/35) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الصِّيَامِ، بَابُ قَضَاءِ الصِّيَامِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 155–(1148) (ص/804) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الأَيْمَانِ وَالنُّذُورِ، بَابُ مَا جَاءَ فِيمَن مَاتَ وَعَلَيهِ صِيَامٌ صَامَ عَنهُ وَلِيُّهُ، برقم: 3310 (5/197) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2336 (4/175) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصِّيَامِ، بَابُ مَنْ قَالَ يَصُومُ عَنْهُ وَلِيُّهُ، برقم: 8224 (4/426) ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ، كِتَابُ الصِّيَامِ، بَابُ الْقُبْلَةِ لِلصَّائِمِ، برقم: 2340 (3/177،178) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 12330 (12/14،15)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ جَزَاءِ الصَّيْدِ، بَابُ الحَجِّ وَالنُّذُورِ عَنِ المَيِّتِ، وَالرَّجُلُ يَحُجُّ عَنِ الْمَرْأَةِ، برقم: 1852 (3/18) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الْوَصَايَا، بَابُ الْوَصِيَّةِ بِالْحَجِّ، برقم: 12602 (6/448) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 12444 (12/50،51)

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޤުރައިޝާ ޤަބީލާގެ އަންހެނަކު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށްއައިސް ދެންނެވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އަޅުގަނޑުގެ މަންމާ ޙައްޖުވުމަށް ނަދުރެއްބުނުއްވިއެވެ. ފަހެ، މަންމާއަށް ޙައްޖުނުވެވި އުޅުއްވަނިކޮށް މަންމާ ނިޔާވެއްޖެއެވެ. މަންމާގެމަތިން އަޅުގަނޑު ޙައްޖުވަންތޯއެވެ؟ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އާނއެކެވެ. މިބާގެ މަންމާގެ ފަރާތުން ޙައްޖުވާށެވެ. ދެކެބަލާށެވެ. މިބާގެ މަންމާ އަދާކުރަންވެފައިވާ ދަރަންޏެއްވާނަމަ، މިބާ އެ ދަރަނި އަދާކޮށްދޭންނަހެއްޔެވެ؟ ﷲއަށް އަދާކުރަންޖެހިފައިވާ ޙައްޤު އަދާކުރާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން ﷲގެ ޙައްޤު އަދާކުރުން އައުލާކަންބޮޑެވެ.}

5- މައްޔިތާގެ ފަރާތުން ނަމާދުކުރުން:[1]

އައްދާރަޤުޠްނީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްއެއްގައިވެއެވެ. أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَارَسُولَ اللهِ، إِنَّهُ كَانَ لِي أَبَوَانِ أَبَرُّهُمَا فِي حَالِ حَيَاتِهِمَا، فَكَيفَ لِي بِبِرِّهِمَا بَعْدَ مَوتِهِمَا؟ فَقَالَ ﷺ: {إِنَّ مِنَ الْبِرِّ بعدَ الْمَوتِ أَن تُصَلِّي لَهُمَا مَعَ صَلاَتِكَ، وَأَن تَصُومَ لَهُمَا مَعَ صِيَامِكَ.} [2] މާނައީ: ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ

---

[1] ނޯޓް: އައްދާރަޤުޠްނީ މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވިކަމަކަށް ނުފެނުނެވެ. [illegible] ރަސޫލު ﷲ ﷺ ގެ [illegible]

[2] ނޯޓް: މައްޔިތާގެ ފަރާތުން ނަމާދުކުރުން، އެކަމުގެ ދަރުމަޔާއި ސަވާބު މައްޔިތާއަށް ފޯރުކޮށްދެއްވުމަށް ދުޢާކުރުމަށް [illegible] ވާކަމެވެ. ބައްލަވާ! ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، مَا يَتْبَعُ الْمَيِّتَ بَعْدَ مَوتِهِ، برقم: 12210 (484/7) حدَّثَنَا وَكِيعٌ ، حدَّثَنَا ابْنُ رَوَّادٍ ، حدَّثَنَا شَرِيكٌ ، عَنِ الْحَجَّاجِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {إِنَّ مِنَ الْبِرِّ بَعْدَ الْبِرِّ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيْهِمَا مَعَ صَلاَتِكَ، وَأَنْ تَصُومَ عَنهُمَا مَعَ صِيَامِكَ، وَأَنْ تَصَدَّقَ عَنْهُمَا مَعَ صَدَقَتِك.} ބަލާ: 373 ވަނަ ސަފްޙާގައި.

---

372 ވަނަ ސަފްޙާގެ ބާކީ: ނަމަވެސް މިއީ މުރުސަލު ރިވާޔަތެކެވެ. އެހެނީ އަލްޙައްޖާޖު ބިން ދީނާރަކީ، ޘިޤާ ހަރުދަނާ ރާވީއެއްކަމުގައި ވީނަމަވެސް އޭނާ ތަބަޢުއްތާބިޢީންގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ބޭކަލެކެވެ. އެހެންވީމާ ރަސޫލު اللهِ ﷺ އާއިދެމެދު މެދުވެރިން ދެ ބޭކަލުން، ތާބިޢީ ބޭކަލަކާއި، އަސްޙާބީ ބޭކަލަކު ވާނެއެވެ. ވީމާ މިއީ ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ޙަދީޘެއްނޫނެވެ.

އިބްނުއަބީޝައިބާ ތަޚްރީޖުކުރެއްވި މުޞައްނަފުގައި ޙަދީޘާ އިސްތިޝްހާދުކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި އަލްއިމާމު މުސްލިމު އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގެ މުޤައްދިމާގައި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާއިރުން، އެކަމަކު ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައިވެއެވެ. އެއީ ޤަބޫލުކުރުމާއި ނުކުރުން އެހެންކަމުން ބިނާވެގެންވާ ގޮތުގައި ބަޔާންކުރައްވާ ޙަދީޘްތައް ޤަބޫލުކުރުމުގެ ގަވާއިދެވެ. ބައްލަވާ!

"وَقَالَ مُحَمَّدٌ: سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمَ بْنَ عِيسَى الطَّالْقَانِيَّ قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ الْمُبَارَكِ، يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ: الْحَدِيثُ الَّذِي جَاءَ {إِنَّ مِنَ الْبِرِّ بَعْدَ الْبِرِّ أَنْ تُصَلِّيَ لِأَبَوَيْكَ مَعَ صَلَاتِكَ، وَتَصُومَ لَهُمَا مَعَ صَوْمِكَ.} قَالَ: فَقَالَ عَبْدُ اللهِ: يَا أَبَا إِسْحَاقَ، عَمَّنْ هَذَا؟ قَالَ: قُلْتُ لَهُ: هَذَا مِنْ حَدِيثِ شِهَابِ بْنِ خِرَاشٍ فَقَالَ: ثِقَةٌ، عَمَّنْ قَالَ؟ قُلْتُ: عَنِ الْحَجَّاجِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: ثِقَةٌ، عَمَّنْ قَالَ؟ " قُلْتُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. قَالَ: يَا أَبَا إِسْحَاقَ، إِنَّ بَيْنَ الْحَجَّاجِ بْنِ دِينَارٍ وَبَيْنَ النَّبِيِّ ﷺ مفاوزَ تَنْقَطِعُ فِيهَا أَعْنَاقُ الْمَطِيِّ، وَلَكِنْ لَيْسَ فِي الصَّدَقَةِ اخْتِلَافٌ." ذَكَرَهُ مُسْلِمٌ، فِي الْمُقَدِّمَةِ، بَابُ فِي أَنَّ الْإِسْنَادَ مِنَ الدِّينِ...، (ص/**16**)

މި ޢިބާރާތުގެ ތަރުޖަމާ މާނައަކީ، އަބޫއިސްޙާޤު އިބްރާހީމް ބިން ޢީސާ އައްޠާލަޤާނީ ނަޤުލުކުރައްވައިދެއްވުން ބޭކަލު މި ޙަދީޘާބެހޭގޮތުން ޢަބްދުﷲ ބިން މުބާރަކާ ސުވާލުކުރެއްވުމުން ވިދާޅުވީ (އިބްނު އިސްޙާޤީގެ އަލްބަޠާރީ) އަޑުއިއްސެވިއެވެ. އައްޠާލަޤާނީގެ ސުވާލަށް އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޖަވާބުގައި އިބްނުމުބާރަކު އެހުއްސެވިއެވެ. މި ޙަދީޘްރިވާކުރައްވާފައިވަނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ ޖަވާބުގައި ޝިހާބު ބިން ޚިރާޝްގެ ޙަދީޘް ވިދާޅުވުމުން، އިބްނުމުބާރަކު ވިދާޅުވީ އޭނާ ޘިޤާ ހަރުދަނާ ރާވީއެއްކަމަށެވެ. ޝިހާބު ރިވާކުރައްވަނީ ކާކުގެ ކިބައިން؟ އިބްނުމުބާރަކު ސުވާލުކުރެއްވީމާ އައްޠާލަޤާނީ ވިދާޅުވީ، އަލްޙައްޖާޖު ބިން ދީނާރުގެ އަރިހުންކަމަށެވެ. އިބްނުމުބާރަކު ވިދާޅުވީ އޭނާ ޘިޤާ ހަރުދަނާ ރާވީއެއްކަމަށެވެ. ދެން އިބްނުމުބާރަކު އަހުއްސަވައި، ޙައްޖާޖު ބިން ދީނާރު ރިވާކުރައްވަނީ ކޮންބާވަތެއްގެ އަރިހުންހެއްޔެވެ؟ ޖަވާބުގައި އައްޠާލަޤާނީ ވިދާޅުވި، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޙަދީޘްކަމަށެވެ. އަލްޙައްޖާޖު ބިން ދީނާރު ވިދާޅުވާ ކަމަށެވެ. ދެން އިބްނުމުބާރަކު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އަލްޙައްޖާޖު ބިން ދީނާރާއި ރަސޫލު اللهِ ﷺ އާ ދެމެދުގައި ވަރަށްދުރު ހުސްބިމެއް ވާކަމަށެވެ. މާނައަކީ އެ ދެމެދުގައި ދުރުމިން ނުވަތަ ޒަމާން މީހުންގެ ދުވެލިޖެހޭ ފަދަ ވާކަމަށެވެ. އެހެންކަމާއެކު މި ޙަދީޘަކާ ޚިލާފެއްނުވެއެވެ.“

ސަބަބަކީ މުސްލިމްގެ ޝަރަޙަކުރެއްވުމުގައި އަލްއިމާމުއްނަވަވީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “ޢަބްދުﷲ ބިން މުބާރަކު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުގެ މަޤްޞަދަކީ، މި ޙަދީޘް މުރުސަލު ރިވާޔަތެއްކަމާއި ޙުއްޖަތެއްކަމުގައި ނުބެލޭނެއެވެ. އެބަހީ، މައްޔިތުގެ ފަރާތުން ނަމާދުކުރުމަކީ ސާބިތުވާ ކަމެއްނޫނެވެ. ނަމަވެސް މައްޔިތުގެ ފަރާތުން ޞަދަޤާތްދިނުމަކީ ތަފާތެއް ނެތް ކަމެއްކަމަށް އިޖުމާޢު އެ މީހުންގެ ނަމުގައި ސަދަޤާތްކުރެވިދާނެކަމަށެވެ. އެހެނީ މައްޔިތުގެ ފަރާތުން ސަދަޤާތްދިނުމަކީ އެކަމުގެ ދަރުމައާއި ސަވާބު ލިބޭނެކަމީ އިޖުމާޢުވެގެންވާކަމުގައި ހުރިހާ އެއްބަސްވާ ކަމެކެވެ.

މިއާ މަރުޙޫމުންގެ ދިރިއުޅުން އާންމުގޮތުގައި އެއްވެސް ހުކުމްތަކާކަށް އާންމުކޮށް ސަވާބުގެ ނިމިގެންދާކަމުގައި ޝާފިޢީމަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިޔާ އަލްއިމާމުއްނަވަވީ “އަލްއަޛްކާރު” އޮތިއްޔާ ފޮތުގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ލިޔުއްވުމަށް ޔާރިދުވެގެންވާ މުޙައްދިޘުންގެ ﷺ ގެ ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ބަސްބަހާ ބަޔާންކުރުމާ ނަރުބަސްފުޅު މުޢާމަލާތް ފަރާތްތަކުން ކުރުމުގެ އިއްޒަތްތެރިކަން ފަރާތްތަކުން ވަކިކުރައްވާފައިވާ ކަމުގައި ސާބިތުވާ މަސައްކަތްތަކާއި، މަރުޙޫމުންގެ ދިރިއުޅުން ކުރާނެގޮތްތަކުގައި ހިފާ ނުދޭތޯ ޝާފިޢީމަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިންނާއި، އެހެންނަމަވެސް ގިނަ އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާގޮތުގައި ބާކީ: 374 ސަ ގައި

އަރިހަށް މީހަކުއައިސް ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ މަންމަޔާއި ބައްޕާ ދުނިޔޭގައި ތިއްބެވިއިރު އެ ދެމީހުންނަށް އަޅުގަނޑު ކަމޭހިތައި ހެޔޮގޮތުގައި އުޅުނީމުއެވެ. އެ ދެމީހުން ނިޔާވުމުން އެ ދެމީހުންނަށް ހެޔޮގޮތުގައިހިތުމުގައި އަޅުގަނޑު ކަންކުރާނީ ކިހިނެއް ތޯއެވެ؟ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެދެމީހުން ނިޔާވުމަށްފަހު ތިބާ (ސުންނަތް) ނަމާދު ކުރާއިރު ތިބާގެ ނަމާދާއެކު އެ ދެމީހުންގެފަރާތުން (ސުންނަތް) ނަމާދުކުރުމާއި ތިބާ (ސުންނަތް) ރޯދަހިފާއިރު އެ ދެމީހުންގެ ފަރާތުން (ސުންނަތް) ރޯދަހިފުމަކީ، ހަމަކަށަވަރުން، އެ ދެމީހުންނަށް ހެޔޮގޮތުގައިހިތުމުގެތެރޭގައިވާ ކަމެކެވެ.}

6- މައްޔިތާގެ ފަރާތުން ޤުރްއާންކިޔެވުން:

މައްޔިތާގެ ފަރާތުން ނުވަތަ އޭނާއަށް ސަވާބުއެދިގެން ޤުރްއާންކިޔެވުމަކީ އެކަމުގެ ދަރުމަޔާއި ސަވާބު މައްޔިތާއަށް ލިބޭނެ ކަމުގައި [illegible] ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދެކިލައްވައެވެ. އަދިއިމާމުއައްނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. ‟މައްޔިތާގެ ނަމުގައި [illegible] ޤުރްއާންކިޔެވުމުގެ ސަވާބު އޭނާއަށް ލިބޭނެކަމުގެ [illegible] [illegible]. ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ މަޝްހޫރު ޤައުލަކީ، އޭގެ ސަވާބު މައްޔިތާއަށް [illegible] ސަވާބު [illegible] [illegible]. އަދިއިމާމު [illegible]، ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ [illegible] ސަވާބު މައްޔިތާއަށް [illegible]

---

373 ވަނަ ބަސްފުޅާގެ ބާކީ: އެކަމުގެ ސަވާބު މައްޔިތާއަށް [illegible] ... ސަވާބު ލިބޭނެކަމުގައި އައްނަވަވީ ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ.“ ބައްލަވާ! شَرْحُ النَّوَوِي عَلَى صَحِيْحِ مُسْلِمٍ، الْمُقَدِّمَة: بَابُ بَيَانِ أَنَّ الْإِسْنَادَ مِنَ الدِّينِ...، (1/89، 90) ‟މުތަރްޖިމު“

ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތަކީ، ކިޔަވާބަޔަކު ކިޔަވައި ނިމުމުން، "اللَّهُمَّ أَوصِلْ مِثْلَ ثَوَابُ مَا قَرَأْتُهُ إِلَى فُلاَنٍ." “އަހަރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! މިއަދާ ކިޔެވުމުގެ ސަވާބާ އެއްހަމަ ސަވާބެއް އެވެނި މީހާއަށް ލިބިދެއްވާނދޭވެ!“ މިފަދައިން ދުޢާކުރުމެވެ.“ [1]

އަލްމުޣްނީގައި އިބްނުޤުދާމާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. “އަހަރުމެން ބުނި ބަސްތަކާއިމެދު ހަނބަލީމަޛްހަބުގައި އެވެ. ހުރިހާ މުސްލިމުންގެ އިޖްމާޢު ކޮންމެ ޒަމާނެއްގެ ސަވާބު މައްޔިތުންނަށް ހަދިޔާކުރަން ޝަރުޢީ ނަސްބުވެރިކަން އެނގެއެވެ. އަމަލުކޮށް ބިނާކޮށް މުސްލިމުންގެ ކޮންމެ ޒަމާނެއްގައި ހުރިހާ ޖަމާޢަތެއްގައިވެސް އެބައިމީހުން އެކަންކަން ކުރަމުން ގެންދައެވެ. އެކަމާމެދު އިންކާރުކުރުމެއްނެތި، ކިޔަވައިދޭތާން މައްޔިތުންނަށް ސަވާބު ފޮނުވަމުން އެކަމުގެ ސަވާބު ހަދިޔާކުރަމުން ދިޔައެވެ. އެއީ އެކަމަކަށް އިޖްމާޢުވެފައިވާ ކަމެކެވެ.“ [2]

ޤުރްއާނުކިޔެވުމުގެ ސަވާބު މައްޔިތާއަށް ފޯރާނެކަމަށް ދަލީލަކަށްވާ ބާކަމުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި، އެކަމުގެ ޝަރުޠަކީ، ކިޔަވާމީހާ އެކަމަށްބަދަލާއި އެއްވެސް އުޖޫރައެއް ބަދަލުގައި ބޭނުން ނުކުރުމެވެ. ކިޔަވާމީހާ އެއްވެސް ބަދަލެއް ބޭނުންކުރާނަމަ، އެއީ ދިނުމާއި އާގައި ހިލޭދޭކަމުގައިވިޔަސް ބަދަލުކަމުގައި، އެ ކިޔެވި ކިޔެވުމުން ލިބެން ސަވާބެއް ނުލިބޭނެކަމަށް ދެކިލައްވައެވެ. ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލައްވި ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބިން ޝިބްލުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އަލްބައިހަޤީއާއި، އައްޠަބަރާނީ ރިވާކުރައްވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ شِبْلٍ ﵁ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ {اقْرَءُوا الْقُرْآنَ، وَلَا تَغْلُوا فِيهِ، وَلَا تَجْفُوا عَنْهُ، وَلَا تَأْكُلُوا بِهِ، وَلَا تَسْتَكْثِرُوا بِهِ.} (رَوَاهُ

---

[1] الأَذْكَارُ، بَابُ مَا يَنفَعُ الْمَيّتَ مِن قَوْلِ غَيْرِه، (ص/222)

[2] **ނޯޓް:** މިތަނުގައި “އަލްމުޣްނީ” އާ ހަވާލާދީފައިވާ މުއައްލިފު ވިދާޅުވެފައިވާ އިބާރާތް އަލްމުޣްނީގައި ވިދާޅުވެފައިވާ ކަމަކަށް ނުފެނުނެވެ. މިއާ އެއްގޮތް ގޮތަކަށް އިބާރާތްކަން އަލްމުޣްނީގައި ވާކަމަށްފެނެނީ [فَصْلُ أَيُّ قُرْبَةٍ فَعَلَهَا وَجَعَلَ ثَوَابَهَا لِلْمَيِّتِ نَفَعَهُ ذَلِكَ] މި ފަސްލުގައި ވިދާޅުވެފައިވާ އިބާރާތެވެ. ބައްލަވާ! الْمُغْنِى لاِبْنِ قُدَامَة، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، [فَصْلُ أَيُّ قُرْبَةٍ فَعَلَهَا وَجَعَلَ ثَوَابَهَا لِلْمَيِّتِ نَفَعَهُ ذَلِكَ] (522/3) “މުތަރުޖިމު”

أَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَأَبُويَعْلَى، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالطَّحَاوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ)[1] ދާނަހީ: “އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންގެއްވި ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން ޝިބްލުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާތީ ތިމަން އަޑުއެހީމެވެ. ބަޔާންކުރައްވިއެވެ. {ތިޔަބޭފުޅުން ޤުރްއާން ކިޔަވާށެވެ. އެ ޤުރްއާނުގައި ތިޔަބޭފުޅުން ހައްދުފަހަނަޅައި ނުދާށެވެ. (އެބަހީ: އެފޮތުގެ ޙުކުމްތަކުގައި ބަދަލުގެނައުމަށް ނުހަދާށެވެ.) އަދި އެފޮތުގައި ތިޔަބޭފުޅުން ދުރުހެލިނުވާށެވެ. (އެބަހީ: އެފޮތް ކިޔެވުމާ ދުރުހެލި ނުވާށެވެ. އަދި ކިޔެވުމުގައި ހައްދުފަހަނަޅައި ނުގޮސް މެދުމިނުގައި ހިފަހައްޓާށެވެ.) އަދި އެފޮތުން ތިޔަބޭފުޅުން ކައިބޮއި ނުލާށެވެ. (އެބަހީ: އެފޮތް އުނގެނުމާއި އުނގަންނައިދިނުމާއި ކިޔެވުމުން އަގުހޯދާ ނުހަދާށެވެ.) އަދި އެފޮތާ ތިޔަބައި މީހުންގެ މުދާވެރިކަން އިތުރުކުރުމުގެ ވަސީލަތަކަށް ނުހަދާށެވެ.}

އިބްނުލްޤައްޔިމު ވިދާޅުވިއެވެ. “އަޖުރުކަން ބަދަލުގަނޑުވުން ދެ ބާވަތްކަމެވެ. އެއީ، މުޤާބިލުން ކުރާ އަޖުރަކާއި، ހަދިޔާގޮތުން ކުރާ އަޖުރެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ އަންގަވާފައިވާ ގޮތުގައި ބޮޑުޤާރީކަމުގެ ސަވާބު މަތިންލިބޭ ފާހަގަކުރެވެއެވެ. އެކަމާ އެއީ މުޤާބިލުން ކުރާ އަޖުރެއްކަމުގައި ހިފޭ ކަންކަމުގެ ސަވާބު މައްޗަށްލާ ފާހަގަކުރެވުނު ހަލާކުވުމެވެ. ހަމައެކަނި ޖިންސް މައްޗަށް ފާހަގަވެފައިވާ ބަރަކާތްތެރި އަޖުރުގެ ސަވާބު މައްޗަށް ފާހަގަކުރެވޭ އަންގަވާފައިވުމެވެ، އެއީ އުޖޫރަ ހަދިޔާގެ އުޖޫރަ އަޖުރުގެ ސަވާބު މައްޗަށް ފާހަގަކުރެވެ. މުދަލާއި

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 15529 (288/24) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ وُجُوبِ تَعَلُّمِ مَا تُجْزِئُ بِهِ الصَّلَاةُ...، برقم: 2270 (27/2) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الأَوْسَطِ، برقم: 2574 (86/3) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1–(1518) (88/3) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الصَّلَاةِ، فِي الرَّجُلِ يَقُومُ بِالنَّاسِ فِي رَمَضَانَ فَيُعْطَى، برقم: 7825 (239/5) ، وَالطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مَعَانِي الآثَارِ، كِتَابُ النِّكَاحِ، بَابُ التَّزْوِيجِ عَلَى سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ، برقم: 4296 (18/3) ، وَفِي شَرْحِ مُشْكِلِ الآثَارِ، برقم: 4332 (110،109/11) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 314 (ص/129)

ހަށިގަނޑުގެ އަޅުކަމެއްކަމުގައިވާ ޙައްޖުގެ އަޅުކަން މައްޔިތާގެ ފަރާތުން ކުރެވޭނެކަމަށް އަންގަވާފައިވުމުން މި ތިންބާވަތުގެ އަޅުކަން ކުރުވުންކަން ޝަރުޢީ ނައްޞުން އެނގިގެންވެއެވެ.“[1]

ނިޔަތް ގަތުން ޝަރުޠުވެގެންވުން:

މައްޔިތާގެ ފަރާތުން އެއްވެސް ކަމެއްކުރާހިނދު އެކަމަށް ނިޔަތްގަތުމީ ޝަރުޠުނޫނެވެ. އިބްނުލްޤައްޔިމް (އަލީ ބްނު އުޤައިލު ބްނު މުޙައްމަދު 431ހ·513ހ·) ވިދާޅުވިއެވެ. “އަޅުކަމުގެތެރެއިންވާ އެއްވެސް ކަމެއް މިސާލަކަށް ނަމާދާއި، ރޯދައާއި، ޤުރުއާންކިޔުމާއި މިނޫންވެސް މިފަދަ ކޮންމެކަމެއްކޮށް، އެ ކަމުގެ ސަވާބު މައްޔިތާއަށް ހަދިޔާކުރަން އެދޭނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން އެއީ އޭނާއަށް އެ ކަމުގެ މަންފާކުރާނެ ކަމެކެވެ. ނަމަވެސް ޝަރުޢީ، އެ ކަމެއް ކުރުމުގައި އެ ކަމަށް ނިޔަތްގަތުމެވެ.“ އިބްނުލްޤައްޔިމް މިބަހުން ބާޠިލުކުރައްވާފައެވެ.[2]

މައްޔިތާއަށް ކުރެވޭނެ އެންމެ ރަނގަޅު ހަދިޔާ:

އިބްނުލްޤައްޔިމް ވިދާޅުވިއެވެ. “ބައެއް ބޭކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވައި، މައްޔިތާއަށް ކުރެވޭނެ އެންމެ ރަނގަޅު ހަދިޔާއަކަށްވާނީ، އެ މީހާގެ އަޅަކު މިނިވަންކޮށްދިނުމާއި ޞަދަޤާތްކުރުމާއި އޭނާއަށްޓަކައި ދުޢާކުރުމާއި ހަޖްޖުކުރުމެވެ. ޞަދަޤާތަކީ ހުރިހާ ކަމަކަށްވުރެ މަންފާބޮޑު ކަމެކެވެ. ޞަދަޤާތުގެ

---

[1] الرُّوحُ، لابْنِ القَيِّمِ الجَوزِيَّة، الْمَسْأَلَةُ السَّادِسَةَ عَشْرَةَ، هَلْ تَنتَفِعُ أَرْوَاحُ الْمَوتَى بِشَيءٍ مَن سَعَى الأَحْيَاءَ أَمْ لاَ؟ (ص/**451**)

[2] الرُّوحُ، لابْنِ القَيِّمِ الجَوزِيَّة، الْمَسْأَلَةُ السَّادِسَةَ عَشْرَةَ، فَصْلٌ: وَأَمَّا قَولُكُم لَو سَاغَ ذَلِكَ لَسَاغَ إِهْدَاؤُهُ...، (ص/**475**)

ތެރެއިން އެންމެ ބޭނުންތެރި ޞަދަޤާތަކީ، އޭގެ ކަންތާ ދިނަހަރަކާތްތެރިޔާ އަދި ދެމިހުންނަނިވި ޞަދަޤާތެވެ. އެއީ، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވި "أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ سَقُي الْمَاءِ."[1] {އެންމެ މަތިވެރި ޞަދަޤާތަކީ ފެނުގެ ބޭނުން އިންތިޒާމުކުރުމެވެ.} މި ޙަދީޘްގައިވާފަދައިންނެވެ. މިއީ އެ ބަހުއްޓަނިގައި ފެނުގެ ބޭނުން ކަމިބަހަރަކަށް އެކަމުގެ އިންސާނުން ކާޑުހުރިތަނެވެ. އެ ބަހުއްޓަނިގައި ފެނުގެ ކަމިކަމާއިއެކު ދިރިހުރި ބޭނުން ކަނޑައެޅިގެން، ތަނަވަސްކަން ހުރިތަނުގައި ފެން އޮތުމުގެ ސަބަބުން ބޭނުމަކަށް ނުވާނެތީއެވެ. ބާކީ ހުރި ޞަދަޤާތްތައް ބޭނުންފުޅުގެ ބާރުފަދައިން ނުވަތަ ކާއެއްޗެއް ޞަދަޤާތުގެ ބާރުވެސް ހުރިކަމަށް ނިސްބަތްވެއެވެ. ދުޢާކުރުމާއި އިސްތިޣްފާރުކުރުމުގެ ޙާލުވެސް އެފަދައެވެ. ދުޢާކުރާ އިސްތިޣްފާރުކުރާ މީހަކު އިޚްލާޞްތެރި ހިތަކުން ޤަބޫލުކުރުމުގެ މަތިން، ﷲ އަށް ބޯލަނބާ ކެތްތެރިކަމާއިއެކު ދުޢާކުރާނަމަ އެއީ ޞަދަޤާތުގެ ބަދަލުގައި ކުރާ މަތިވެރި ކަމެކެވެ. އެއީ ޖަނާޒާގެ ނަމާދާއި، ޤަބުރު ކައިރީގައި ދުޢާކުރުމަށް ތިބުމާ ފަދައިންނެވެ.“[2]

ރަސޫލުﷲ ﷺ އަށް ސަވާބު ހަދިޔާކުރުން:

އިބްނުލްޤައްޔިމު ވިދާޅުވެއެވެ. ”ފަހުގެ ދައުރުތަކުގެ ފުޤަހާއިން ބައެއް ބޭކަލުން ރަސޫލު ﷲ ﷺ އަށް ސަވާބު ހަދިޔާކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެއްކަމުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އިތުރު ބައެއް ބޭކަލުން އޭގެ މުސްތަޙައްބު ކަމެއްކަމުގައި ދެކެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވަނީ، އެއީ ބިދުޢައެއް ކަމުގައެވެ. އަދި އެ ކަމަކީ އަޞްޙާބުބޭކަލުން ކުރައްވައިފައިވާ ކަމެއް ނޫންކަމުގައެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން،

---

[1] ނޯޓް: މިއީ ރަސޫލުﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވާ ޙިކާޔަތެއް ނޫނެވެ. أَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ އެންމެ މާތް ޞަދަޤާތަކީ ކޮބައިތޯ؟ އަޞްޙާބުބޭކަލަކު ސުވާލުކުރެއްވުމުން ޙަދީޘްކުރެއްވި {سَقْيُ الْمَاءِ} މި ޖަވާބާ ގުޅިގެން އެއްކޮންމެގޮތަކުން ޙިއްޞާކުރައްވާ ޙިއްޞާކޮށްލެވެ. ބަރަކާތް! ابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْأَدَبِ، بَابُ فَضْلِ صَدَقَةِ الْمَاءِ، برقم: 3684 (4/643،644) ”ޙަސަނު ޞަޙީޙު“

[2] الرُّوحُ، لابْنِ الْقَيِّمِ الْجَوزِيَّة، الْمَسْأَلَةُ السَّادِسَةَ عَشْرَةَ، فَصْلٌ: فَإِن قِيلَ فَهَل تَشْتَرِطُونَ فِي وُصُولِ الثَّوَابِ أَن يَهْدِيَهُ...، (ص/497)

އިތުރުއެކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީސްތަކުންކުރެ ކޮންމެ މީހަކުވެސް ހެޔޮކަމެއް ކޮށްފިނަމަ އެ ކަމެއްގައި [illegible] މީހަކަށް ދެއްވާނެ [illegible] ސަވާބުން އެއްވެސް މިންވަރެއް އުނިކުރެއްވުމަކާނުލައި، އެކަމުގެ ސަވާބު ރަސޫލު الله ﷺ އަށްވެސް ލިބިވަޑައިގަންނަވާ ހުއްޓެވެ. އެހެނީ އެންމެހައި ހެޔޮކަންކަމަށް މީސްތަކުންނަށް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެވެ. [illegible] ރަސޫލު الله ﷺ ގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެކަލޭގެފާނުގެ އެ ކަމުގެ [illegible] [illegible] [illegible] ހުއްޓެވެ.“[1]

މުސްލިމުންނާއި މުޝްރިކުންގެ ދަރިން:

މުސްލިމުންގެތެރެއިން ބާލިޣުވުމުގެކުރިން މަރުވާ ކުޑަކުދިންނަކީ ސުވަރުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] الله [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ﵁، قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {إِنَّ لَهُ مُرْضِعًا فِي الْجَنَّةِ.}

---

[1] الرُّوحُ، لابْنِ الْقَيِّمِ الْجَوْزِيَّةِ،الْمَسْأَلَةُ السَّادِسَةَ عَشْرَةَ، فَصْلٌ: فَإِن قِيلَ فَهَل تَشْتَرِطُونَ فِي وُصُولِ الثَّوَابِ أَن يَهْدِيَهُ...، (ص/500)

(رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّيَالَسِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَالبَغَوِيُّ)[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަލްބަރާއު ބިން ޢާޒިބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ދަރިކަލުން ސަލާމުގެއްވި އިބްރާހީމު ގެފާނު އަވަހާރަވިނދު އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، އޭނާއަށްޓަކައި ސުވަރުގޭގައި ކިރުދޭނެ ބަފައެއް ވެއެވެ.}

ފަތުޙުލްބާރީގައި އަލްޙާފިޡު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އަލްބުޚާރީ އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި "بَابُ مَا قِيلَ فِي أَوْلَادِ الْمُسْلِمِينَ" "މުސްލިމުންގެ ދަރިންނާމެދު ބުނެވޭބާބު ނަންގަނޑަ ބާބު" ގައި މި ޙަދީޘް ބަޔާންކުރެއްވުމުން ދޭހަވަނީ، މުސްލިމުންގެ ކުދިން ނިޔާވުމާ އެބައިމީހުންގެ (ބާލިޣުނުވާ) ދަރިންނަކީ ސުވަރުގެވަންތަވެރި ބަރަކާތުގައި ބޭނުންވެބުނުން އެކަލޭގެފާނުވެސް ކަނޑައެޅުއްވުން ކަމުގައެވެ."[2]

އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސް ބިން މާލިކުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {مَا مِنَ النَّاسِ مُسْلِمٌ، يَمُوتُ لَهُ ثَلاَثَةٌ مِنَ الوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الحِنْثَ، إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ الجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[3] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސް ބިން މާލިކުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {އެއްވެސް މުސްލިމެއްގެ ބާލިޣުނުވާ

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا قِيلَ فِي أَوْلَادِ الْمُسْلِمِينَ، برقم: 1382 (100/2) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18664 (610/30)، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ مَعْرِفَةِ الصَّحَابَةِ...، برقم: 6899 (142/4) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ إِخْبَارِهِ ﷺ عَن مَنَاقِبِ الصَّحَابَةِ... ذِكْرُ إِبْرَاهِيمَ ابْنُ رَسُولِ اللهِ ﷺ، برقم: 6949 (400/15) ، وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 765 (97/2) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، فِي مَوْتِ إِبْرَاهِيمَ ابْنِ النَّبِيِّ ﷺ، برقم: 12179 (466/7) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ فَضَائِلِ الصَّحَابَةِ، بَابُ ذِكْرِ إِبْرَاهِيمَ بْنُ النَّبِيِّ ﷺ ، برقم: 3910 (115/14)

[2] فَتْح البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (قَوْلَهُ: بَابُ مَا قِيلَ فِي أَولَادِ الْمُسْلِمِينَ) (245/3)

[3] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا قِيلَ فِي أَوْلَادِ الْمُسْلِمِينَ، برقم: 1381 (100/2) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، مَنْ يُتَوَفَّى لَهُ ثَلَاثَةٌ، برقم: 1873 (24/4) ، وَابْنُ مَاجه، أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي ثَوَابِ مَنْ أُصِيبَ بِوَلَدِهِ، برقم: 1605 (534/2) وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 12535 (14/20) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّبْرِ...، برقم: 2943 (205/7)

މިން ކުދިން މަރުވެއްޖެ މީހާ (އޭނާ އެ ކަމަށް ކޮށްތިރިވެއްޖެނަމަ، ދަންނާށެވެ!) އެ ކުދިންގެ މައްޗަށްވާ اللهُ ގެ ރަޙްމަތުގެ ބަރަކާތުން، އެ މީހާ ސުވަރުގެށްވައްދަވައި ނުދާރުއްޖެވެ.}

މައްސަލައިގެ ދަލީލެއްކަމުގައި މި ޙަދީޘްބެލެވިދާނެ، މިހަކު ސުވަރުގެވެއްދެވުމަށް ސަބަބެއްކަމުގައިވި މިހަކު ސުވަރުގޭގައި ދެއްވުން އައުޔާވެގެންވުމެވެ. އެހެނީ އެ މީހުންގެ މިން ދަރިން ގެފުޅުގައި މަރުވުމުން، އެ ކުދިންގެ މައިން ބަފައިންނަށް ރަޙްމަތް ލިބުމުގެ ސަބަބެއްކަމުގައިވި އެ ކުދިންނަށެވެ. ވީމާ އެ ކުދިން ސުވަރުގޭގައި ތިބުމަކީ އަދުލުވެރިކަންބޮޑުކަމެކެވެ.

މުޝްރިކުންނާއި ކާފިރުންގެ ދަރިންދަރިންނަށް! އޭގެތެރެއިން ބާލިޣުވުމުގެކުރިން މަރުވާ ކުދިންނަކީ މުސްލިމުންގެ ދަރިންނާކާ އެއްފަދައިން ސުވަރުގޭގައި ތިއްބާނެ ބައެކެވެ. އަލްއިމާމުއް ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. ’’ޞަޙީޙުކުރާގޮ އަދި މުޙައްޤިޤު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ މުޝްރިކުންނާއި ކާފިރުންގެ ދަރިންނަކީވެސް ސުވަރުގޭގައި ތިއްބާނެ ބައެކެވެ. އެއީ، އަންނަނިވި އާޔަތުން ދޭހަވާ ފަދައިންނެވެ. ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾[1] މާނައީ: ﴿އަދި ތިމަންރަސްކަލާނގެ ރަސޫލަކު ފޮނުއްވައިފުމަން ހާނދަން (އެއްވެސްބަޔަކަށް) ޢަޛާބު ދެއްވުމަކަށް ތިމަންރަސްކަލާނގެ ކަނޑައަޅުއް ނުދެއްވާހުށީމެވެ.﴾ ބެއްދި ފުރިހަމަވެ، ތަންދޮރު އޮޅުންފިލާ ބަޔާނެއްވެސް ރަސޫލުންގެ ދަޢުވަތު ފޯރުމުގެ ކުދިން ބަޔާބައް ނުދެއްވާނިހިނދު ރަސޫލު އަޑުނުއިވޭ ކުޑަކުއްޖަކަށް ބަޔާބު ނުދައްވާނެ އެއީ އަދުލުވެރިކަމާ ކަމެކެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން ބައްސާނަހު ބުނާއި މުޖާހިދު އިބްނު ސުރައިމު އެ ކަމަނާގެ ބޭބޭބޭގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ބަރިޔާ ވެސް މިބަހުގެ ދަލީލުވެއެވެ. **عَن حَسْنَاءُ بِنت مُعَاوِيَةُ الصُّرِيمِيَّةُ، قَالَتْ: حَدَّثَنَا عَمِّي، قَالَ: قُلْتُ لِلنَّبِيِّ ﷺ مَنْ فِي الْجَنَّةِ؟ قَالَ: {النَّبِيُّ فِي الْجَنَّةِ، وَالشَّهِيدُ فِي الْجَنَّةِ، وَالْمَولُودُ فِي الْجَنَّةِ، وَالوَئِيدُ فِي**

---

[1] سُورَةُ الإِسْرَاء: **15**

الْجَنَّةِ.} (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وَأَحْمَدُ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [1] މާނައީ: "ޙަސްނާއު ބިންތި މުޢާވިޔަތު ބްނު ސުރައިމު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންގެ ބޮޑުބޭބޭ ތިމަންނާއަށް ރިވާކޮށްދެއްވިއެވެ. (ބޮޑުބޭބޭ) ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. ސުވަރުގޭގައިވަނީ ކާކު ބައެއްތޯއެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ނަބީކަލޭގެފާނުވަނީ ސުވަރުގޭގައެވެ. އަދި ޝަހީދުންވަނީ ސުވަރުގޭގައެވެ. ޢަހުދުގައި މަރުވާކުދިންވަނީ ސުވަރުގޭގައެވެ. އަދި ދިރިހުއްޓައި ވަޅުލައި މަރައިލުމުން ކުދިންވަނީ ސުވަރުގޭގައެވެ.} އަލްބާނީ ވިދާޅުވަނީ މިއީ ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްކަމަށެވެ.

ކަށްވަޅުގެ ސުވާލު ޖަވާބު:

ސުންނަތް ޖަމާޢަތުގެ އެންމެހައި ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެފައިވާ ގޮތުގައި ކޮންމެ އިންސާނަކުވެސް މަރުވުމުން، އެ މީހަކު ވަޅުލުމުން ކަމަށްވިއަސް ނުވަތަ ވަޅުނުލިކަމުގައިވިއަސް، މިނިކާ ސޫރިބުއް ކައިލައިގެން، ނުވަތަ މިހާ އަނދައިގެން އަޅިބަންވިކުރުގައި ވިއަސް، އެ އަޅިތައް ވައިރޯޅިގައި ބުރުވައިލިއަސް، ނުވަތަ ކަނޑަށް ގިރުވައިލިއަސް، ކަނޑު ބާލުއްގައިވިއަސް އެ މީހަކު މި ދުނިޔޭގައި ކަންކުރިވާ ޢަމަލުތަކާ ގުޅުގައި ސުވާލުކުރައްވާނެއެވެ. އެއަށްފަހު އެ މީހެއްގެ ޢަމަލުތަކާ އެކަށީގެންވާ ޖަޒާއާ އެ މީހަކަށް ކަށްވަޅުގައި ނުވަތަ ބަރުޒަޚުގެ ޙަޔާތުގައި ކުރިމަތިލާން ޖެހޭނެއެވެ. ޢަމަލުތައް ރަނގަޅުނަމަ ހެޔޮ ޖަޒާއެވެ. ޢަމަލުތައް ނުބައި މީހަކުނަމަ ނުބައި ޖަޒާއެވެ. މި ޖަޒާއަކީ އެ މީހެއްގެ ދުނިޔަވީ ހިނގަނޑަށް ލިބުމުންދާނީ ޖަޒާއެކެވެ.

---

[1] أَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجِهَادِ، بَابٌ فِي فَضْلِ الشَّهَادَةِ، برقم: 2521 (175/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20583 (190/34) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ السِّيَرِ، بَابُ فَضْلِ الشَّهَادَةِ فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، برقم: 18521 (275/9) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كتاب الجِهَادِ، مَا ذُكِرَ فِي فَضْلِ الجِهَادِ وَالحَثِّ عَلَيْهِ، برقم: 19852 (339/10،340)

އިބްނުލްޤައްޔިމު ވިދާޅުވެއެވެ. "މި އުއްމަތުގެ އިސްވެދިޔަ އެންމެހައި އިލްމުވެރިންނާއި އެންމެހައި އިމާމުންގެ މަޛްހަބަކީ، މީހާ މަރުވުމަށްފަހު އޭނާއަށް ކުރިމަތިވާނީ ސަވާބު ނުވަތަ ޢަޛާބު ކަމުގައެވެ. އަދި މިއީ އެމީހެއްގެ ފުރާނައާއި ހަށިގަނޑަށް އިޙުސާސްވާނެ ކަމެއްކަމުގައެވެ. ހަށިގަނޑާއި ފުރާނަ ވަކިވުމަށްފަހު އެ ފުރާނައަށް ސަވާބު ނުވަތަ ޢަޛާބު ލިބެމުންދާނެއެވެ. އަދި ބައެއްހިނދަށް އެ ފުރާނަ ހަށިގަނޑާ ގުޅިދާހުއްޖެވެ. އެއާއެކު ހަށިގަނޑަށްވެސް ސަވާބު ނުވަތަ ޢަޛާބުގެ ރަހަ ލިބެމުންދާނެއެވެ. މިގޮތުގެމަތީގައި ކަންހިނގަމުންގޮސް ޤިޔާމަތްވުމުން ފުރާނަތައް ހަށިތަކަށް ރުޖޫޢުކުރައްވާހުއްޖެވެ. އެއަށްފަހު އެ ބަޔަކު ވިޔަނަކުން ޤަބުރުތަކުން ވެރި اللّٰهُ ގެ ޙަޟްރަތަށް ވުޖޫދުގައި އަންނަހުއްޖެވެ. މީސްތަކުން މަޙްޝަރަށް ޖަމާކުރެއްވުމަކީ މުސްލިމުންނާއި، ނަޞާރާއިންނާއި، ޔަހޫދީންގެ މެދުގައިވެސް އިއްތިފާޤުވެގެންވާ މައްސަލައެކެވެ.[1]

އަލްމަރްވަޒީ (މުޙައްމަދު ބްނު ޖާބިރު ބްނު ޙައްމާދު) ވިދާޅުވެއެވެ. "އަބޫޢަބްދު اللَّهِ އަޙްމަދު ބްނު ޙަންބަލް ވިދާޅުވާގޮތުގައި ކަންވަޅުގެ ޢަޛާބަކީ ޙައްޤުކަމެކެވެ. އެބަހީ: ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުން ސާބިތުވާ އެއަށް އީމާންވާންޖެހޭ ކަމެކެވެ. ކަނޑައެޅިގެން މަގުފުރެދިފައިވާ އަބާއްޖަވެރިޔަކު ފިޔަވި މިކަމާ އިންކާރެއް ނުކުރާހުއްޖެވެ.

ޙަންބަލް (ޙަންބަލް ބްނު އިސްޙާޤު 193ހ. 273ހ.) ވިދާޅުވެއެވެ. "ކަންވަޅުގެ ޢަޛާބާމެދުގައި (ތިމަންގެ އުސްތާދު) އަބޫޢަބްދު اللَّهِ ގެ އަރިހުން ތިމަންނާ ސުވާލުކުރީމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ. މި މައްސޫލުގައި ޞައްޙަ ޙަދީޘްތަކެއް އައިސްފައިވެއެވެ. ތިމަންމެން އެ ޙަދީޘްތަކާއި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ކަންކަން ތެދުކޮށް އެއަށް އީމާންވަމުއެވެ. ރަނގަޅު ސަނަދުތަކުން މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ވާރިދުވެފައިވާ ކޮންމެ ބަސްފުޅަކަށް ތިމަންމެން އީމާންވަމުއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ އެ ކަންކަމާއިގެން ވަޑައިގެންނެވި ކަންތައްތަކަށް އީމާންނުވެ އެކަންކަން ރައްދުކޮށްފިނަމަ

---

[1] الرُّوحُ، لابْنِ القَيِّمِ الجَوزِيَّة، الْمَسْأَلَةُ السَّادِسَةَ عَشْرَةَ، فَصْلٌ: فَإِذَا عَرَفْتَ هَذِهِ الأَقْوَال البَاطِلَةَ...، (ص/283)

ނަމަ، އަހަރެމެންނަށް އެ އިންކާރުކުރެވޭނީ اللهُ ގެ އަމުރުފުޅަށެވެ. اللهُ ވަޙީކުރައްވާފައި ވަނީ، ﴿ وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمۡ عَنۡهُ فَٱنتَهُواْۚ ﴾[1] މާނައީ: ﴿އަދި ރަސޫލާ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ގެނެސްދެއްވި ކޮންމެ އެއްޗެއްގައި، ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ހިފާށެވެ! އަދި އެކަލޭގެފާނު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ނަހީކުރެއްވި ކޮންމެ ކަމަކުން، ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ދުރުވެގަންނާށެވެ!﴾ (ޙަންބަލް) ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންނާ ދެންނެވީމެވެ. ކަށްވަޅުގެ ޢަޛާބަކީ ޙަޤީޤަތްތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. އާދޭ ޙަޤީޤަތެކެވެ. މީސްތަކުންނަށް ކަށްވަޅުގައި ނުވަތަ ބަރްޒަޚުގައި ޢަޛާބުދެއްވާ ހުއްޓެވެ. (ޙަންބަލް) ވިދާޅުވިއެވެ. އަބޫޢަބްދު اللهِ މިފަދައިން ވިދާޅުވާތީ ތިމަން އަޑުއެހީމެވެ. ތިމަންގެން ކަށްވަޅުގެ ޢަޛާބަށް އީމާންވަމުއެވެ. އަދި މުންކަރު ނަކީރު ދެ މަލާއިކަތުންނަށް އީމާންވަމުއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އަޅާ ކަށްވަޅުގައި ސުވާލުކުރައްވާނެއެވެ. ދެން މި އާޔަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلۡقَوۡلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَۚ وَيَفۡعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴾[2] މާނައީ: ﴿ދުނިޔޭގެ ޙަޔާތުގައާއި، އާޚިރަތުގައި ސާބިތުވެގެންވާ (ތައުޙީދު) ބަހުން އީމާންވި މީހުންނަށް، اللهُ ސާބިތުކަން ދެއްވައެވެ. އަދި اللهُ، އަނިޔާވެރިން މަގުފުރެއްދަވައެވެ. އަދި اللهُ، އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ ކަމެއް ކުރައްވައެވެ.﴾

އަޙްމަދު ބިން އަލްއަޘްރަމު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިމަންނާ އަބޫޢަބްދި اللهِ އަށް ދެންނެވީމެވެ. ކަލޭގެފާނު މުންކަރު ނަކީރު އާއި، ކަށްވަޅުގެ ޢަޛާބަށް އީމާންވާތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. ސުބްޙާނަ اللهِ އެވެ! އާނއެކެވެ. އީމާންވަމުއެވެ. އަދި އެއީ ބަޔަކަށްކުރައްވާ ގޮތަށް ތިމަން ދެންނެވީމެވެ. މިއީ ކޮބާ ތަކެއް ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަނީ މުންކަރު ނަކީރު ކަމަށްތޯއެވެ؟ ނުވަތަ ދެ މަލާއިކަތުންނާތޯއެވެ؟

---

[1] سُورَةُ الْحَشْرِ: 7

[2] سُورَةُ إِبْرَاهِيم: 27

ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަން ބުނާނީ މުސްކުޅު ސަޢީދު ކަމުގައެވެ. ތިމަން ދެންނެވީމެވެ. ޙަދީޘްގައި މުސްކުޅު ސަޢީދު މިހެން އައިސްފައިނުވޭ ނޫންތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. އާ ތެދު ނަންފުޅު އެނގިފައިވަނީ މުސްކުޅު ސަޢީދު މިގޮތަށެވެ.

ފަތުޙުލްބާރީގައި އަލްޙާފިޡު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިބްނު ޙަޒްމާއި، އިބްނު ހުބައިރާ ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ ކަބުރުގައި ކުރިމަތިވާ ސުވާލު ކުރިމަތިވާނީ ހަމައެކަނި ފުރާނައަށެވެ. އެއީ ފުރާނަ ހަށިގަނޑެން ވަކިވެގެން ކަމުގައި ކުރިމަތިވާން ކަމެއްކަމުގައި އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން އެ ބޭކަލުންނާ އެއްބަސްނުވެއެވެ. ގިނައިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ، އެއީ ހަދީޘްތަކުން ސާބިތުވާ ފަދައިން ހަށިގަނޑެން ފުރާނައެއްކޮށްފައިވާ ހަށިގަނޑާއި ފުރާނައަށް ކުރިމަތިވާ ކަމެއްކަމުގައެވެ. އެއީ ހަމައެކަނި ފުރާނައަށް ކުރިމަތިވާ ކަމެއްކަމުގައި ވިޔަސް، އެކަމުގައި ހަށިގަނޑުގެ ހިއްސާވާކަމެއް ނުވެއެވެ. މިހާރުގެ ދުނިޔަވީ ނިދިވަނީވެސް އެއީ ހަމައެކަނި ފުރާނައަށް ކުރިމަތިވާ ކަމެއްނޫނެވެ. އެހެނީ ހަށިގަނޑުގެ ބައެއްގަނޑުވަންތަ ފުރާނައެއްމުވައްޓަވާ ﷲ، ކުޅަދުންވަންތަވެގެންވާތީއެވެ. އަދި އެގޮތަށްކަން ސާފުފުރިހަމަ ކުރެއްވުމަށް ކުޅަދުންވަންތަވެއެވެ. އެއީ ނުލިބިދާނެކަމެއް ނޫން ފަދައިން އެގޮތްވުމަށް ދިރުން އެއީ ކުރެއްވުމަކީ ﷲ، ކުޅަދުންވަންތަވެ ވޭތޭތެރޭގެ ފަދަ ގޮތަކަށެވެ.

ކަންތައްގެ ސުވާލުކުރިމަތިވާ ފުރާނައަށް އެކަށީގެންވާ ވިދާޅުވާ ބާކަލުން ދެކެވަޑައިގަންނަވަނީ އެ ސުވާލުގެ ހަށިގަނޑާއި އެއްވެސް ކަމެއް ކުރިމަތިކުރެއް ނުވާނެއެވެ. މައިގަނޑު ނުންގެވުމެއް އިނާރުމެއް، އާންމުކޮށް ކަންތައް ތެރެއެއްސުވާ ނުވަތަ ދިމިވުގެންދިއުމަށްފަހު އެއްވެސް ކަމެއް ހަށިގަނޑުކަމުގެ ކުރިމަތިކުރެއް ނުވާނެއެވެ. އެއީ ސަފާރަތަށް އަހުލުއަށް މަތިލާފާ މިރުސްތާ ތާލިކާއި ވަތްމަތުމި މަތިލާފާ މިރުސްތާ އެއްވެފައިނުވެއެވެ.

މިބައިމީހުންނަން ދޫނުކޮށް ޖަވާބަކީ، މިފަދަ އެއްވެސް ކަމަކީ ﷲގެ ކުޅަދުންވަންތަ ބާރުކަމާ އަހަރެންތާއިރު އެއްވެސް ބޭއްކަލަކަށް ދުރުކަމެއް ނޫނެވެ. މި ދުނިޔޭގެ ދިރިއުޅުމުގައިވެސް އެއާ ދުރުއެއްގޮތް ކަންތައްތައް މުޅިވެރިކަމުގެ ގޮތުންވެއެވެ. މިއާ ނިދާފައި

އޮންނަހިނދު އޭނާ އުފާވެރިކަމާއި އުނދަގޫލާއި ބިރުވެރިކަން އިހުސާސްކުރެއެވެ. ނަމަވެސް ގާތުގައިވާ އެހެން މީހަކަށް އެކަން އިހުސާސެއް ނުވެއެވެ. ބައެއް ހާލަތުގައި ހޭލައި ހުންނަ ހުރުމުގައިވެސް މީހާއަށް ހައްދަމާއި ވޭން އިހުސާސްވެއެވެ. އެއީ އެ މީހަކު އަޑުއަހާ ނުވަތަ ތިރިކުރާ ކަޑުއެއް ސަމަބުންނާ ކަޑުކުވެ. އެހެނަސް އޭނާގާ ގާތުގައިވާ އެހެން މީހަކަށް އެއިންކަމެއްގެ އިހުސާސެއް ނުވެއެވެ.

މިފަދަ ނުރަނގަޅު ވިސްނުމެއް ކުރިމަތިވުމުގެ ސަބަބަކީ، ނުފެންނަ ކަންތައްތަކެއް ދިމާލުންގެ ދުރުވެރިކުރައްވާން ކަންތައްތަކެއް އެގޭ ކުރީގެ ހާލަތާ އެއްގޮތަކަށް ދުނުމެވެ.

ބަރުޒަޚުގައި الله ސުބްޙާނަހޫވަތަޢާލާވަނީ، އެކަލާނގެ އަޅުތަކުންގެމައްޗަށް އޯގާވަންތަވެ ވޮޑިގަތުމުގެދުން އަޅުތަކުންގެ ޝޯޤަކާއި ކަންބޮޑުވުމާއި މިފަދަ އަޖީބުގައިވާ ކަންކަން ދުނިޔާއި އަޅުއެރުދުން ތަރުތީބުކުރައްވާފައެވެ. އެއީ މިސާލަކުން ވަޅުގަނޑުން ބިރުވެރިކަމުގެ ގޮތުން ސަލާމަތްކުރެއްވުމަށްޓަކައެވެ. اللهއިރާދަކުރެއްވި އަޅަކަން އިރާދަކުރެއްވި މިންވަރަކަށް ދިނުމަށް އެއްވެސް އިންސާނަކަށް މި ދުނިޔޭގައި އެ މިންވަރެއް ގެނުވުމުގެ ބައެއް ސުވާލުތަކަށް ބާރުވަޅު ކަންތައްތައް އިހުސާސްކޮށްނުދެއެވެ. ނުވަތަ ފެނުމެވެ.

އެއްގޮތުގެ ގިނައިރުދުވަހުން ދުނިޔާވީގެ އެއްމިނެތްގެ މިކަންތަކުގެ ހާލަތުބެދި ފުރުސަތު އެމީހާއާ ބަރަޚުގައި އަބަދުއްބުވެ. މިސާލަކަށް، {إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ}[1] {ހަމަކަށަވަރުން، (މަރުވެގެން ވަޅުލީމާ) މިސްކީނާ އެނބުރިދާއިރު އެމީހުންގެ ފައިވާންގެ އަޑު (އެބަ: މައްޔިތާ) އަޑުއަހާނެއެވެ.} މި ބަރުޒަޚު، ހަމައެފަދައިން {يُضَيِّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتَّى تَخْتَلِفَ أَضْلاَعُهُ}[2] {ކަށްވަޅު އޭނާއަށް ދަތިވެގެންދާނެ ބިންގަނޑު އޭނާ ފިއްތަވާލާނެއެވެ. އެއީ އޭނާގެ އަރިކަށިގެ ކަށިތައް ފިޔަގަނޑުގެއިރު ވަރަށްވެ.} މި

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي عَذَابِ القَبْرِ، برقم: 1374 (99،98/2)

[2] الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الجَنَائِزِ، برقم: 1404 (531،530/1)

ޙަދީޘްގައި، ހަމައެފަދައިން {يُضْرَبُ بِمِطْرَقَةٍ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَةً بَيْنَ أُذُنَيْهِ، فَيَصِيحُ صَيْحَةً يَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ}[1] {މައްޔިތާގެ ދެ ކޮޅުގެ ދެމެދުގައި ދަގަނޑުންވާ [illegible] ޖައްސަވާހުށްޓެވެ. ފަހެ، އޭނާ ހޭރިގަންނަ ހޭރިގަނުމުގެ އަޑު އޭނާގެ ގާތުގައި (ކަންފަތުގައި) ވާމީހުން އަހާހުށްޓެވެ. [illegible]، ޖިންނީންނާއި އިންސާނުން ފިޔަވައެވެ.} މި ޙަދީޘްގައި، ހަމައެފަދައިން {أَتَاهُ مَلَكَانِ، فَأَقْعَدَاهُ}[2] {އޭނާގެ ގާތަށް ދެ މަލާއިކަތުން ވަޑައިގެން އޭނާ ނަންގަވައި ބައިންދަވާހުށްޓެވެ.} މިފަދަ ޙަދީޘުގައެވެ. މިއިން ކޮންމެ ޙަދީޘެއްވެސް [illegible] [illegible] ބަޔާންވެފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ.”[3]

މި މައުޟޫޢުގައި ވާރިދުވެފައިވާ ބައެއް ޙަދީޘް މިތަނުގައި ބަޔާންކޮށްލާނަމެވެ.

1- އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޒައިދު ބުނު ޘާބިތުގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު މުސްލިމު ރިވާޔަތްކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ﵁، قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ ﷺ فِي حَائِطٍ لِبَنِي النَّجَّارِ، عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ وَنَحْنُ مَعَهُ، إِذْ حَادَتْ بِهِ فَكَادَتْ تُلْقِيهِ، وَإِذَا أَقْبُرٌ سِتَّةٌ أَوْ خَمْسَةٌ أَوْ أَرْبَعَةٌ فَقَالَ: {مَنْ يَعْرِفُ أَصْحَابَ هَذِهِ الْأَقْبُرِ؟} فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا، قَالَ: {فَمَتَى مَاتَ هَؤُلَاءِ؟} قَالَ: مَاتُوا فِي الْإِشْرَاكِ، فَقَالَ:{إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ تُبْتَلَى فِي قُبُورِهَا، فَلَوْلَا أَنْ لَا تَدَافَنُوا، لَدَعَوْتُ اللهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الَّذِي أَسْمَعُ مِنْهُ} ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: {تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ.} قَالُوا: نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، فَقَالَ: {تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ.} قَالُوا: نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، قَالَ: {تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنَ الْفِتَنِ، مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ} قَالُوا: نَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ، قَالَ: {تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ.} قَالُوا: نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ." (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ)[4] މާނައީ:

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي عَذَابِ القَبْرِ، برقم: 1338 (90/2)

[2] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي عَذَابِ القَبْرِ، برقم: 1338 (90/2)

[3] فَتْح البَارِي شَرح صَحِيحِ البُخَارِي، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، (قَوْلَهُ: بَابُ مَا جَاءَ فِي عَذَابِ القَبْرِ) (235/3)

[4] مُسْلِمٌ، كتاب الجَنَّةِ...، بَابُ عَرْضِ مَقْعَدِ الْمَيِّتِ مِنَ الْجَنَّةِ أَوِ النَّارِ عَلَيْهِ...، برقم: 67–(2867) (ص/2199،2200) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 21658 (513/35،514) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الرِّقَاقِ، بَابُ الأَدْعِيَةِ، برقم: 1000 (281/3،282) وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 4784 (114/5) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ،كِتَابُ الدُّعَاءِ،مِنَ الدَّعَوَاتِ الْمَأْثُورَاتِ...، برقم: 29731 (67/15) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 254 (ص/111)

”އެ ކަލޭގެފާނަށް الله ރުއްސުންލެއްވި ޒައިދު ބުން ޘާބިތުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ބަޣުލަށް ސަވާރުވެވަޑައިގެން، އަންނައްޖާރު ވަންތައިގެ ކަދުރުދަނޑެއްގެ ކައިރިން ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ތިމަންމެންވެސް ވީމެވެ. ދެން، ކުއްލިއަކަށް އެކަލޭގެފާނު އަރާވަޑައިގެން އިންނެވި ބަޣުލު ބިރުގަތުމުން އެކަލޭގެފާނު ވެއްޓިވަޑައިގަތުމެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެއިން ވެއްޓިވަޑައިގަންނަވާހާ ކައިރިވިއެވެ. ދެން، އެތަނުގައި ހަތަރުފަސް މާނަ ޤަބުރުވައިގަތް ކެސް. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މިއީ ކާކު ބައެއްގެ ގަބުރުތަކެއްކަން ދަންނަވައިދޭނީ ކޮންބައެއްގެ އެވެ؟} ދެން، ބޭކަލަކު ދަންނަވައިފިއެވެ. އަޅުގަނޑު ދަންނަވަމުއެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. އެބައިމީހުން މަރުވީ ކޮންއިރަކުތޯއެވެ؟ ދަންނަވައިފިއެވެ. އެ އެންމެންވެސް މަރުވީ ކާފިރުކަމުގައި ޝިރުކުކުރާ ގޮތުގައެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، މިއުއްމަތުގެ މީސްތަކުންނަށް ގަބުރުތަކުން، އެބައިމީހުން ކަންތައްތަކާގައި އިމްތިޙާނު ކުރެވޭނެއެވެ. ދެން، ތިޔަބައިމީހުން، މަރުވާމީސްތަކުން ވަޅުލުމަށް ދޫކޮށްލާނެ ކަމުގައި ނުވާނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން، ކަށްވަޅުގައި މީސްތަކުންނަށް ދެވޭ ޢަޛާބުގެ އަޑު ތިމަންނާ އަޑުއަހަމުން ދަނީ ފަދައިން ތިޔަބައިމީހުންނަށްވެސް އަޑު އިއްވައިދެއްވުން އެދި الله ގެ ހަޟްރަތުގައި ދުޢާ ކުރެއްވީމުއެވެ.} އެއަށްފަހު ތިމަންމެންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިވަޑައިގެން ވިދާޅުވިއެވެ. {ނަރަކައިގެ ޢަޛާބުން ދުރުވުން އެދި الله ގެ ރަޙްމަތުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދޭށެވެ.} އަސްޙާބުން ދަންނަވައިފީއެވެ. ނަރަކައިގެ ޢަޛާބުން ދުރުވުން އެދި الله ގެ ރަޙްމަތުން ހިމާޔަތުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ނަރަކައިގެ ޢަޛާބުން ދުރުވުން އެދި الله ގެ ރަޙްމަތުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދޭށެވެ.} އަސްޙާބުން ދަންނަވައިފީއެވެ. ނަރަކައިގެ ޢަޛާބުން ދުރުވުން އެދި الله ގެ ރަޙްމަތުން ހިމާޔަތުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ޤަބުރުގެ ޢަޛާބުން ދުރުވުން

ކަންތައްތަކާއި ވަންހަނާވެގެންވާ ކަންތައްތަކުން اللهُ ގެ ޙަޟުރަތުން ސަލާމަތްކޮށްދެއްވުން އެދޭށެވެ.} އަސްޙާބުން ދެންނެވީ އެވެ. ފިތުނަތަކުގެތެރެއިން ފާޅުވެގެންވާ ކަންތައްތަކާއި ވަންހަނާވެގެންވާ ކަންތައްތަކުން اللهُ ގެ ޙަޟުރަތުން ތިމަންމެން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމުއެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ދައްޖާލުގެ ފިތުނައިން ނަޖާތްކޮށްދެއްވުންއެދި اللهُ ގެ ޙަޟުރަތުން ތިޔަބައިމީހުންއެދޭށެވެ.} އަސްޙާބުން ދެންނެވީއެވެ. {ދައްޖާލުގެ ފިތުނައިން ނަޖާތްކޮށްދެއްވުން އެދި اللهُ ގެ ޙަޟުރަތުގައި ދުޢާދަންނަވަމެވެ.“

2- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ އާއި މުސްލިމު ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {إِنَّ العَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ، وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ، أَتَاهُ مَلَكَانِ فَيُقْعِدَانِهِ، فَيَقُولاَنِ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ لِمُحَمَّدٍ ﷺ، فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ، فَيَقُولُ: أَشْهَدُ أَنَّهُ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ، فَيُقَالُ لَهُ: انْظُرْ إِلَى مَقْعَدِكَ مِنَ النَّارِ قَدْ أَبْدَلَكَ اللَّهُ بِهِ مَقْعَدًا مِنَ الجَنَّةِ، فَيَرَاهُمَا جَمِيعًا، وَأَمَّا المُنَافِقُ وَالكَافِرُ فَيُقَالُ لَهُ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ؟ فَيَقُولُ: لاَ أَدْرِي كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ، فَيُقَالُ: لاَ دَرَيْتَ وَلاَ تَلَيْتَ، وَيُضْرَبُ بِمَطَارِقَ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَةً، فَيَصِيحُ صَيْحَةً يَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންވެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {އަޅާ ކަށްވަރުގައި ބާއްވައި އޭނާގެ އެކުވެރިން އެނބުރި ދާއިރު، ހަމަކަށަވަރުން، އެބައިމީހުންގެ ފައިވާނުގެއަޑު އޭނާއަށް އިވޭނެއެވެ. (އެހާރަކުން) އޭނާގެ ގާތަށް ދެ މަލާއިކަތުން ވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ. ދެން، އެ ދެބޭކަލުން އޭނާ ނަންގަވައި ބައިންދަވާނެއެވެ. އަދި އެ ދެބޭކަލުން އޭނާއާ ސުވާލުކުރައްވާނެއެވެ.

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي عَذَابِ القَبْرِ، برقم: **1374** (2/98،99) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الجَنَّةِ...، بَابُ عَرْضِ مَقْعَدِ الْمَيِّتِ مِنَ الجَنَّةِ أَوِ النَّارِ عَلَيْهِ...، برقم: **70**-(2870) (ص/2200،2201) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الْمَسْأَلَةِ فِي القَبْرِ وَعَذَابِ القَبْرِ، برقم: **7451** (7/129،130) ، وَالنَّسَائِيُّ،كِتَابُ الجَنَائِزِ، مَسْأَلَةُ الْكَافِرِ، برقم: **2051** (4/97،98) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: **12271** (19/289،290) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: **3120** (7/390)

ތިޔަބައިމީހުންގެގާތަށް ފޮނުއްވުނު މި ނަބިއްޔާ މުޙައްމަދުގެ ޝާނުގައި ކަލޭ ބުނަނީ ކީކޭހެއްޔެވެ؟ ދަންނާށެވެ! އޭނާއީ ފުރިހަމަ މުއުމިނަކުނަމަ ދަންނަވާހުއްޖެވެ. އެކަލޭގެފާނީ اللهُ ގެ އަޅާކަމަނާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާކަމަށް އަޑުއެހިއަމަވެ. އޭނާއަށް ބުނޭހުއްޖެވެ. ދެކޭށެވެ! އެހެރީ ތިބާއަށް ނަރަކައިން ކަނޑައެޅިފައިވިތަނެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އޭގެބަދަލުގައި ތިބާއަށްޓަކައި ސުވަރުގެއިން اللهُ ޖާގައެއް ކަނޑައަޅުއްވައިފިއެވެ. ފަހެ، އެ ދެތަނަކުން އޭނާއަށް އެތަން ދައްކަވާހުއްޖެވެ.

މުނާފިޤު އަދި ކާފިރުމީހާ ދަންނާށެވެ! އޭނާއަށް ބުނޭހުއްޖެވެ. މި މީހާއާމެދުގައި (އެބަހީ: މުޙައްމަދު ނަބީކަލޭގެފާނުގައި) ކަލޭދެކެނީ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟ އޭނާ ދަންނަވާހުއްޖެވެ. ތިމަންނައަކަށް އެއްޗެއް ނޭނގެއެވެ. މީސްތަކުން ބުނެއުމުން އެއްޗެއް ތިމަންނަވެސް ބުނަމުންދިޔައީމެވެ. އޭނާއަށް ބުނޭހުއްޖެވެ. ކަލޭ ވިސްނައި ފިކުރުކޮށް އުނގެނި ދަސްކޮށް ނަހަރަމު ނޫނުހުއްޖެވެ. ފަހެ، ދަގަނޑުން ހަމްމުރުއްޖަކުން އޭނާގެ ގައިގައި (ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުން އެނގޭގޮތުގައި ދެކަންފަތުގެ ދެމެދުގައި) ޖައްސަވާހުއްޖެވެ. ފަހެ، އެއަޑުން އޭނާ ހަޅޭއްލަވައި އޭނާގެ ގާތުގައިވާ މީސްތަކުން (ދިރިހުރިބިންކަށް) ޖިންނިންނާއި އިންސާނުން ފިޔަވައި އަޑުއަހާހުއްޖެވެ.} މާނަގައި މިވަނީ އަލްބުޚާރީގައިވާ އިބާރާތެވެ.

3- އެ ދެބަސްފުޅުންނަން اللهُ މުސްލިމުންނަށް ޘާބިތުގެ ދަރިކަލުން އަލްބަރުޒަޚުގެ ޙަޔާތުން އާޚިރަތު އާއި ދުނިޔޭގައި، ސުވާލުގެ އަޑުއެހުމުގައި ޘާބިތުކަން ދެއްވާކަމުގެ ބަޔާންވެއެވެ. عَنِ البَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {المُسْلِمُ إِذَا سُئِلَ فِي القَبْرِ، يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْـَٔاخِرَةِ ۖ ﴾[1] (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَاللَّفْظُ

---

[1] سُورَةُ إِبْرَاهِيم: **27**

لَهُ، وَمُسْلِمٌ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ)[1] މާނައީ: “އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢާޒިބުގެ ދަރިކަލުން އަލްބަރާއުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. {މުސްލިމު މީހާ ޤަބުރުގައި ސުވާލުކުރުއްވާނީމު، ﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އިލާހަކު ނުވާކަމާއި، އަދި ހަމަކަށަވަރުން، މުޙައްމަދުގެފާނީ ﷲ ގެ ރަސޫލާކަމަށް އޭނާ ހެކިދޭނެއެވެ. އެވާހަކަ ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ މި އާޔަތުގައި އެވަނީއެވެ. ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّـٰلِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴾ މާނައީ: ﴿ދުނިޔޭގެ ޙަޔާތުގައްޔާއި، އާޚިރަތުގައި ސާބިތުވެގެންވާ (ޙައްޤު) ބަހުން އީމާންވި މީހުންނަށް، ﷲ ސާބިތުކަން ދެއްވައެވެ. އަދި ﷲ، އަނިޔާވެރިން މަގުފުރެއްދަވައެވެ. އަދި ﷲ، އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ ކަމެއް ކުރައްވައެވެ.﴾ މިނައްޞުގައި މިވަނީ އަލްބަރުޒަޚުގައިވާ ޙިސާބުތަކެވެ.

އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: {﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ ﴾ [إبراهيم: 27] قَالَ:{نَزَلَتْ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ، فَيُقَالُ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: رَبِّيَ اللهُ، وَنَبِيِّي مُحَمَّدٌ ﷺ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ﴾ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَاللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُودَاوُد، وَالتِّرْمِذِيُّ،

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ، بَابُ {يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ} برقم: 4699 (80/6) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَّةِ...، بَابُ عَرْضِ مَقْعَدِ الْمَيِّتِ مِنَ الْجَنَّةِ أَوِ النَّارِ عَلَيْهِ...، برقم: 73–(2871) (ص/2201) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الجنَائِزِ، بَابٌ فِي الْمَسْأَلَةِ فِي الْقَبْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ، برقم: 4750 (128/7) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ تَفْسِيْرِ الْقُرْآنِ، بَابُ وَمِن سُورَةِ إِبْرَاهِيمَ، برقم: 3120 (295/5،296) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَّةِ، عَذَابُ الْقَبْرِ، برقم: 2057 (101/4،102) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزُّهْدِ، بَابُ ذِكْرِ الْقَبْرِ وَالْبِلَى، برقم: 4269 (335/5،336) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18575 (540/30،541) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ التَّارِيخِ، بَابُ مِن صِفَتِهِ ﷺ وَأَخْبَارُهُ، برقم: 6324 (232/14)

وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَه، وَأَحْمَدُ)[1] މާނައީ: ”އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢާޒިބުގެ ދަރިކަލުން އަލްބަރާއުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ ﴾ [إبراهيم: 27] މިއާޔަތް ބާވައިލެއްވީ ކަށްވަޅުގެ ޢަޛާބާމެދުގައެވެ. އޭނާއަށް ބުނެވޭނެއެވެ. ކަލޭގެ ރައްބަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ އޭނާ ދަންނަވާނެއެވެ. ތިމަންގެ ރައްބަކީ ﷲއެވެ. ތިމަންގެ ނަބިއްޔަކީ މުޙައްމަދު ﷺ އެވެ. އަދި ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ ﴾ މި އާޔަތުގައި ﷲ ވަޙީ ކުރައްވާފައި އެވާފަދައިންނެވެ. މާނައީ: ﴿ދުނިޔޭގެ ހަޔާތުގައްޔާއި، އާޚިރަތުގައި ސާބިތުވެގެންވާ (ހައްޤު) ބަހުން އީމާންވި މީހުންނަށް، ﷲ ސާބިތުކަން ދެއްވަމެވެ.﴾

4- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން އަޙްމަދާއި، އިބްނުހިއްބާން ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: {إِنَّ الْمَيِّتَ يَسْمَعُ خَفْقَ نِعَالِهِمْ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ، فَإِنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَانَتِ الصَّلَاةُ عِنْدَ رَأْسِهُ، وَكَانَ الصَّوْمُ عَنْ يَمِينِهِ، وَكَانَتِ الزَّكَاةُ عَنْ يَسَارِهِ، وَكَانَ فِعْلُ الْخَيْرَاتِ مِنَ الصَّدَقَةِ، وَالصَّلَاةِ، وَالصِّلَةِ، وَالْمَعْرُوفِ، وَالْإِحْسَانِ إِلَى النَّاسِ، عِنْدَ رِجْلَيْهِ، فَيُؤْتَى مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ، فَتَقُولُ الصَّلَاةُ: مَا قِبَلِي مَدْخَلٌ، وَيُؤْتَى مِنْ عَنْ يَمِينِهِ، فَيَقُولُ الصَّوْمُ: مَا قِبَلِي مَدْخَلٌ، وَيُؤْتَى مِنْ عَنْ يَسَارِهِ، فَتَقُولُ الزَّكَاةُ: مَا قِبَلِي مَدْخَلٌ، وَيُؤْتَى مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ، فَيَقُولُ فِعْلُ الْخَيْرَاتِ: مَا قِبَلِي مَدْخَلٌ، فَيُقَالُ لَهُ: اقْعُدْ فَيَقْعُدُ، وَتُمَثَّلُ لَهُ الشَّمْسُ قَدْ دَنَتْ لِلْغُرُوبِ، فَيُقَالُ لَهُ مَا تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ الَّذِي كَانَ فِيكُمْ، وَمَا تَشْهَدُ بِهِ؟ فَيَقُولُ: دَعُونِي أُصَلِّي، فَيَقُولُونَ: إِنَّكَ سَتَفْعَلُ وَلَكِنْ أَخْبِرْنَا عَمَّا نَسْأَلُكَ عَنْهُ، قَالَ: وَعَمَّ

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَّةِ...، بَابُ عَرْضِ مَقْعَدِ الْمَيِّتِ مِنَ الْجَنَّةِ أَوِ النَّارِ عَلَيْهِ...، برقم: 70-(2870) (ص/2200،2201) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابٌ فِي الْمَسْأَلَةِ فِي القَبْرِ وَعَذَابِ القَبْرِ، برقم: 4753 (132،131/7) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ تَفْسِيْرِ الْقُرْآنِ، بَابٌ وَمِن سُورَةِ إِبْرَاهِيمَ، برقم: 3120 (296،295/5) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الجَنَّةِ، عَذَابُ الْقَبْرِ، برقم: 2057 (102،101/4) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الزُّهْدِ، بَابُ ذِكْرِ الْقَبْرِ وَالْبِلَى، برقم: 4269 (336،335/5) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 18575 (541،540/30)

تَسْأَلُونِيّ عَنْهُ؟ فَيَقُولُونَ: أَخْبِرْنَا عَمَّا نَسْأَلُكَ عَنْهُ، فَيَقُولُ: دَعُونِي أُصَلِّي، فَيَقُولُونَ: إِنَّكَ سَتَفْعَلُ وَلَكِنْ أَخْبِرْنَا عَمَّا نَسْأَلُكَ عَنْهُ، قَالَ: وَعَمَّ تَسْأَلُونِيّ؟ فَيَقُولُونَ: أَخْبِرْنَا مَا تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ الَّذِي كَانَ فِيكُمْ وَمَا تَشْهَدُ بِهِ عَلَيْهِ؟ فَيَقُولُ: مُحَمَّدًا، أَشْهَدُ أَنَّهُ عَبْدُ اللَّهِ، وَأَنَّهُ جَاءَ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، فَيُقَالُ لَهُ: عَلَى ذَلِكَ حَيِيتَ، وَعَلَى ذَلِكَ مِتَّ، وَعَلَى ذَلِكَ تُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ يُفْتَحُ لَهُ بَابٌ مِنْ قِبَلِ النَّارِ، فَيُقَالُ لَهُ: انْظُرْ إِلَى مَنْزِلِكَ وَإِلَى مَا أَعَدَّ اللَّهُ لَكَ لَوْ عَصَيْتَ، فَيَزْدَادُ غِبْطَةً وَسُرُورًا، ثُمَّ يُفْتَحُ لَهُ بَابٌ مِنْ قِبَلِ الْجَنَّةِ، فَيُقَالُ لَهُ: انْظُرْ إِلَى مَنْزِلِكَ، وَإِلَى مَا أَعَدَّ اللَّهُ لَكَ، فَيَزْدَادُ غِبْطَةً وَسُرُورًا، وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِي ٱلْأَخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴾ [1] قَالَ: فَيُقَالُ لَهُ: أَرْقِدْهُ رَقْدَةَ الْعَرُوسِ الَّذِي لَا يُوقِظُهُ إِلَّا أَعَزُّ أَهْلِهِ إِلَيْهِ، أَوْ أَحَبُّ أَهْلِهِ إِلَيْهِ.

وَإِنْ كَانَ كَافِرًا أُتِيَ مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ، فَلَا يُوجَدُ شَيْءٌ، وَيُؤْتَى عَنْ يَمِينِهِ، فَلَا يُوجَدُ شَيْءٌ، ثُمَّ يُؤْتَى عَنْ يَسَارِهِ، فَلَا يُوجَدُ شَيْءٌ، ثُمَّ يُؤْتَى مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ فَلَا يُوجَدُ شَيْءٌ، فَيُقَالُ لَهُ: اقْعُدْ فَيَقْعُدُ خَائِفًا مَرْعُوبًا، فَيُقَالُ لَهُ: مَا تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ الَّذِي كَانَ فِيكُمْ، وَمَاذَا تَشْهَدُ بِهِ عَلَيْهِ؟ فَيَقُولُ: أَيُّ رَجُلٍ؟ فَيَقُولُونَ: الرَّجُلُ الَّذِي كَانَ فِيكُمْ. قَالَ: فَلَا يَهْتَدِي لَهُ، قَالَ: فَيَقُولُونَ: مُحَمَّدٌ، فَيَقُولُ: سَمِعْتُ النَّاسَ قَالُوا فَقُلْتُ كَمَا قَالُوا، فَيَقُولُونَ: عَلَى ذَلِكَ حَيِيتَ، وَعَلَى ذَلِكَ مِتَّ، وَعَلَى ذَلِكَ تُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ يُفْتَحُ لَهُ بَابٌ مِنْ قِبَلِ الْجَنَّةِ، فَيُقَالُ لَهُ: انْظُرْ إِلَى مَنْزِلِكَ، وَإِلَى مَا أَعَدَّ اللَّهُ لَكَ لَوْ كُنْتَ أَطَعْتَهُ، فَيَزْدَادُ حَسْرَةً وَثُبُورًا، قَالَ: ثُمَّ يُضَيَّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ، حَتَّى تَخْتَلِفَ أَضْلَاعُهُ، قَالَ: وَذَلِكَ قَوْلُهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: ﴿ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِى فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ أَعْمَىٰ ﴾[2] (رَوَاهُ الْحَاكِمُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة) [3] كَرَمٍ: ”ر

---

[1] سُورَةُ إِبْرَاهِيم: **27**

[2] سُورَةُ طَه: **124**

[3] الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، برقم: **1404** (**530/1**) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الْمَرِيضِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، برقم: **3113** (**380،382/7**) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي كِتَابِ إِثْبَاتِ عَذَابِ القَبْرِ، بَابُ مَا يَكُونُ عَلَى مَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى مِنَ الْعَذَابِ فِي الْقَبْرِ قَبْلَ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ...، برقم: **67** (ص/**62،61**) ، وَفِي بَابِ مَا جَاءَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ تَعَالَى مِنَ الْأَمْنِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ...، برقم: **139** (ص/**95**) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **2630** (**107،105/3**) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّبْرِ وَالْبُكَاءِ وَالنِّيَاحَةِ، برقم: **6703** (**569،567/3**) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، في رش الْمَاءِ عَلَى الْقَبْرِ، برقم: **12188** (**474،473/7**)

ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މީހާ ވަޅުލުމަށްފަހު މީސްތަކުން އެނބުރި ދާއިރު ހަމަކަށަވަރުން، އެބައިމީހުންގެ ފައިވާންތަކުގެ ގައްދިތާއަން އިވޭނެއެވެ. ފަހެ، އޭނާއީ ފުރިހަމަ މުއުމިނެއްނަމަ ނަމާދު އޭނާގެ ބޮލާކޮޅުގައި ހުންނާނެއެވެ. ރޯދަ އޭނާގެ ކަނާތްފަރާތުގައި ހުންނާނެއެވެ. ޒަކާތް އޭނާގެ ވާތްފަރާތުގައި ހުންނާނެއެވެ. ޞަދަޤާތްދިނުމާއި، ސުންނަތް ނަމާދާއި، ގާތްތިމާގެކަމުގެ ގުޅުން ބަދަހިކުރުމާއި، ހެޔޮކަންތައްތަކާއި، އަދުލުވެރިކަމާއި، މީސްތަކުންނަށް އިޙްސާންތެރިވުމުގެ ކަމުގެ ހެޔޮ ޢަމަލުތައް އޭނާގެ ފައިމަތީގައި ތިބޭނެއެވެ. ފަހެ، (ސުވާލުކުރާ މަލާއިކަތުން) އޭނާގެ ބޮލާކޮޅުން ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދެވެ. ފަހެ، ނަމާދު ދަންނަވާނެއެވެ. ތިމަންނާގެ ފަރާތުން ވަންނަވާން ގޮތެއް ނެތެވެ. ދެން އޭނާގެ ކަނާތްފަރާތުން ވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ. ފަހެ، ރޯދަ ދަންނަވާނެއެވެ. ތިމަންނާގެ ފަރާތުން ވަންނަވާން ގޮތެއް ނެތެވެ. ދެން އޭނާގެ ވާތްފަރާތުން ވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ. ފަހެ، ޒަކާތް ދަންނަވާނެއެވެ. ތިމަންނާގެ ފަރާތުން ވަންނަވާން ގޮތެއް ނެތެވެ. ދެން އޭނާއަށް ބުނެވޭނެއެވެ. ކަލޭ ތެދުވެ އިށީންނާށެވެ. ފަހެ، އޭނާ ތެދުވެ އިށީންނަވާނެއެވެ. އޭރުން އިރުއޮއްސުން ކައިރިވެފައިވާ އޭނާއަށް ދައްކާލެވޭނެއެވެ. ފަހެ، އޭނާ ސުވާލުކުރައްވާނެއެވެ. ކަލޭމެންގެތެރޭގައިވި (ކަލޭމެން އެ ބޭކަލެއްގެ ހަބަރުދިނުފައިވި) މީހާއާމެދު (އެބަހީ: މުޙައްމަދު ނަބިއްޔާ ﷺ އާމެދު) ކަލޭ ދެކޭނީ އަދި އެކަލޭގެފާނުމެދު ކަލޭ ހެކިދޭނީ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟ އޭނާ ދަންނަވާ ހުއްޓެވެ. (އިރުއޮއްސުމުގެކުރިން) އަޅުގަނޑު ނަމާދުކޮށްލަން ވަގުތުދެއްވާށެވެ. އެބޭކަލުން ވިދާޅުވާނެއެވެ. ކަލޭއަށް އެކަން ކުރެވިދާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ތިމަންމެން ކަލޭއާ މިކުރާ ސުވާލުކުރަން ކަލޭ އިރަން ޖަވާބުދޭށެވެ. އޭނާ ދަންނަވާނެއެވެ. ތިޔަބޭކަލުން އަޅުގަނޑާ ކުރައްވާ ސުވާލަކީ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟ އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާނެއެވެ.

އެކަލޭގެފާނާމެދު ކަލެއާ ތިމަންމެން މިކުރާ ސުވާލުގެ ޖަވާބުދޭށެވެ. އޭނާ ދަންނަވާނެއެވެ. (އިރުއޮއްސުމުގެ ކުރިން) އަޅުގަނޑު ނަމާދުކުރަން ވަގުތުދެއްވާށެވެ. އެބޭކަލުން ވިދާޅުވާނެއެވެ. ކަލެއަށް އެކަން ކުރެވިދާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ތިމަންމެން ކަލެއާ މިކުރާ ސުވާލަށް ކަލޭ އިހަށް ޖަވާބުދޭށެވެ. އޭނާ ދަންނަވާނެއެވެ. ތިޔަބޭކަލުން އަޅުގަނޑާ ކުރައްވާ ސުވާލަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނާމެދު ކަލެއާ ތިމަންމެން މިކުރާ ސުވާލުގެ ޖަވާބުދޭށެވެ. އޭނާ ދަންނަވާނެއެވެ. ތިޔަބޭކަލުންގެ ސުވާލަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ އެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާނެއެވެ. ކަލޭއާއެކުގައިވި (ކަލޭމެން އެ ބޭކަލެއްގެ ހަބަރުއިވިފައިވި) މީހާއާމެދު (އެބަހީ: މުޙައްމަދު ނަބިއްޔާ ﷺ އާމެދު) ކަލޭ ދެކޭގޮތަކީ އަދި އެކަލޭގެފާނުމެދުގައި ކަލޭ ހިއްވާގޮތަކީ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟ ފަހެ، އޭނާ ދަންނަވާނެއެވެ. އެއީ މުޙައްމަދުގެފާނެވެ. އެކަލޭގެފާނީ ﷲ ގެ އަޅުކަމުގައްޔާއި، އެކަލޭގެފާނު ވަޑައިގަތީ ﷲ ގެ ބަސްފުޅުތަކުން ބައެއް ހިފައިގެންކަމުގައި ތިމަން ހިފެމެވެ. ފަހެ، އޭނާއަށް ބުނެވޭނެއެވެ. ތިބާ ދިރިދިރިހުރިއިރުގައި އުޅުނީ ތިޔަ ބަސްތަކާ އެއްގޮތަށެވެ. އަދި ތިބާ ނިޔާވީ ވެސް އެ ބަސްތަކުގެ މަތީގައެވެ. އަދި ﷲ މަޝީއަތްކުރެއްވުމުން ތިބާ ދިރުއްވާލެވޭނީ ވެސް ތިބާ ބަސްތަކާ އެއްގޮތަށެވެ ގޮތުގައި ދިރުއްވާނެއެވެ. އެއަށްފަހު ސުވަރުގެއަށް ވަދެވޭނެ ދޮރެއް ދުވާރުން ހުޅުވާލެވޭނެއެވެ. އޭނާއަށް ބުނެވޭނެއެވެ. މިއީ ތިބާގެ ތަނެވެ. ﷲ އަށް އުރެދުންކަމުގައި ވިނަމަ ﷲ، ތިބާއަށްޓަކައި ނަރަކައިގައި ބޭއްވެވި ކުރައްވާފައިވާ ބަނޑެވެ. (ފަހެ، އޭނާއަށް އޭނާ ސަލާމަތްކުރެއްވިކަމުގެ ހަބަރުދެވުނީއެވެ) އޭނާގެ އުފާވެރިކަމާއި ހިތްހަމަޖެހުން އިތުރުވެގެންދާނެއެވެ. އެއަށްފަހު ސުވަރުގެއަށް ދޮރެއް އޭނާ ފަރާތަށް ހުޅުވާލެވިގެންދާނެއެވެ. އޭނާއަށް ބުނެވޭނެއެވެ. ތިބާގެ މަންޒިލަކީ މިއީ ތިބާއަށްޓަކައި ﷲ ތައްޔާރުކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކެވެ. ފަހެ، އޭރުން އޭނާގެ އުފާވެރިކަމާއި ހިތްހަމަޖެހުން އިތުރުވެގެންދާނެއެވެ. މިއީ ﷲ ތަބާރަކަވަތަޢާލާގެ މި ވަޙީބަސްފުޅުގައި އެންގެވިފައިވާ ގޮތުންނެވެ. ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴾

މާނައީ: ﴿ދުނިޔޭގެ ޙަޔާތުގައްޔާއި، އާޚިރަތުގައި ސާބިތުވެގެންވާ (ޙައްޤު) ބަހުން އީމާންވި މީހުންނަށް، ﷲ ސާބިތުކަން ދެއްވަތެވެ. އަދި ﷲ، އަނިޔާވެރިން މަގުފުރައްދަވަތެވެ. އަދި ﷲ، އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ ކަމެއް ކުރައްވަތެވެ.﴾ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. އޭނާއަށް ބުނެވުނުއްޖެވެ. އޭނާގެ ގަބުރުގައި އެންމެ ބިއްޖަތްތެރި، އެންމެޖެހުވި އޭނާގެ އަރުދުވެރިޔާ ނުންވިރަރު ގެވައި ނުންކުއްވާނު އާކައިވަނީގެ އަބުސަކު ނިގުކުފުގައިން އިތުވައަގުއިން ބިބާ ނިގައިކާތުވެ.

އެއީ ﷲއަންއުރަދުން ކާފިރަކުނަމަ، އެކަލޭގެ ބޭނުންކުރާނެ އެބަހަކުން ގެންދެވޭނެއެވެ.

އެ ކަބުރުގައި (މުންކަރުނަކީރު) އެކަކަށްވެސް ނުވާނެތެވެ. އަދި އެކަލޭގެ ކަނޑައެޅިފައިވާ އެބަހަކުން ގެންދެވޭނެއެވެ. އެ ކަބުރުގައި އެކަކަށްވެސް ނުވާނެތެވެ. އެއަންނަ އެކަލޭގެ ވަރުގަދަކަން ގެންދެވޭނެއެވެ. އެ ކަބުރުގައި އެކަކަށްވެސް ނުވާނެތެވެ. އެއަންނަ އެކަލޭގެ ކަމުގެޚާރިޖުން ގެންދެވޭނެއެވެ. އެ ކަބުރުގައި އެކަކަށްވެސް ނުވާނެތެވެ. ގެން އެކަލޭގެ ބޭނުންކުރާނެއެވެ. ކަލޭގޮތް އިޙްސާނާއެވެ. ފަހެ، އެކަމާ ބިރުން މުރުތަދުއަށް ދޭ ތޮތް އިޙްސާނުދަރުއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެ ސަވާބުކަމަށް ހޭވާކުރައްވާނެއެވެ. ކަލޭގެއަކީ

(ކަލޭގެން އެ ބަދަލުގައި ހަބަރުލިބުފަދައި) ލިޔުއްވުން (އެބަހީ: ރަސޫލުﷲ ނަބިއްޔާ ﷺ ޢާލަމް) ކަލޭ ދީނަކީ ކޮބާ އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަލޭ އީމާންވާ ގޮތް ކޮބައިކަމާއިލެވެ؟ އެނާ ދަންނަވާނެއެވެ. ތިޔައީ އަސްލުވަނީ ކަލާނގެ ބަހަކަށްތޯއެވެ؟ އެބަހަކުން ވިދާޅުވާނެއެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ ދީނަކީ (ކަލޭގެން އެބަހަކުގެ ހަބަރުލިބުފަދައި) ކަލޭގެ ފާނެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. އެނާއަން އެކަލޭގެފާނުގެ އެއްކަލާ ބޭނުކަން ނޫނީގެނެވެ. ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. އެބަހަކުން ވިދާޅުވާނެއެވެ. (މިއަކަށް) ރަސޫލުﷲ ނަބިއްޔާކަލޭގެ ފާނުގެ ވާހަކައެވެ. އެނާ ދަންނަވާނެއެވެ. މިސްކީނުން ބޭނުއްޖީ ތިމަން އަޅުއަރި އެއްކަލާ ތިމަންމެންގެ ބޭނުން އަރަތަކުރީތެވެ. އެބަހަކުން ވިދާޅުވާނެއެވެ. ކަލޭ ދިރިއުޅުނީ ތިޔަގޮތުގެ މަތީގައެވެ. އަދި ކަލޭ މަރުވީވެސް ތިޔަގޮތުގެ މަތީގައެވެ. އަދި ﷲ ރުއްސަވާނިދަކުން ކަލޭ މަރުޖަހަރަން ފޮނުއްވާ ހުނިވެސް ތިޔަގޮތުގެ މަތީގައެވެ. އެއަންފަހު ސުވަރުގޭގެ ދޮރުތަކުން ދޮރަކާއި ނުވަތަ ދޮރުކުރެވިގެން ބޮޑުބޮޑުވާނެއެވެ. އެނާއަން

ބުނެވޭހުއްޖެވެ. ދެކެބަލާނެވެ. އެއީ ކަލޭގެ މަންޒިލެވެ. ކަލޭ اللهُއަށް އިމާންވި ކަމުގައި ވީނަމަ اللهُ، ކަލެއަށްޓަކައި ސުވަރުގޭގައި ތައްޔާރުކުރައްވާފައިވާތަނެވެ. (ފަހެ، އަމަން އޭނާއަށް ނުލިބޭނެކަން އެނގުމުން) އޭނާގެ ހަލާކުވުން ޔަޤީންވެ ހިތާމައާއި ކަންބޮޑުވުން އިތުރުވެފާހުއްޖެވެ. ޤަރީބްކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އޭނާގެ އަނިޔާގެ އެއްފަރާތުގެ އަނެއްފަރާތުގެ ކަށިތަކުގެ މެދުއަން ވަޅުގެން ހިނގައްޖައުމަށްފަހު އޭނާގެ ކަށިވެ އެއްކޮށް ތަދުކުރެއްވިއެވެ. އޭރު މި އާޔަތުގައި اللهُތަޢާލާ ވަޙީކުރައްވާފައިވާފަދައިންނެވެ. ﴿ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ أَعْمَىٰ ﴾ މާނައީ: ﴿ އަދި ތިމަންރަސްކަލާނގެ ޛިކުރާއިން ފުރަގަސްދީފިމީހާ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެމީހަކަށްވީ، ދަތި ދިރިއުޅުމެކެވެ. އަދި ޤިޔާމަތް ދުވަހުން އެމީހަކު ކަނުވިހެއްގެ ޞޫރަތުގައި މަޙްޝަރަށް ގެންނަވާހުށީމެވެ. ﴾

5- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ދެއްކެވި ސުވަފެނުގެ ސަމުރާ ބިން ޖުންދުބުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ ﷺ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا صَلَّى صَلاَةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ: {مَنْ رَأَى مِنْكُمُ اللَّيْلَةَ رُؤْيَا؟} قَالَ: فَإِنْ رَأَى أَحَدٌ قَصَّهَا، فَيَقُولُ: {مَا شَاءَ اللَّهُ} فَسَأَلَنَا يَوْمًا فَقَالَ: {هَلْ رَأَى أَحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيَا؟} قُلْنَا: لاَ، قَالَ: {لَكِنِّي رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ رَجُلَيْنِ أَتَيَانِي فَأَخَذَا بِيَدِي، فَأَخْرَجَانِي إِلَى الأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ، فَإِذَا رَجُلٌ جَالِسٌ، وَرَجُلٌ قَائِمٌ، بِيَدِهِ كَلُّوبٌ مِنْ حَدِيدٍ، يُدْخِلُ ذَلِكَ الكَلُّوبَ فِي شِدْقِهِ حَتَّى يَبْلُغَ قَفَاهُ، ثُمَّ يَفْعَلُ بِشِدْقِهِ الآخَرِ مِثْلَ ذَلِكَ، وَيَلْتَئِمُ شِدْقُهُ هَذَا، فَيَعُودُ فَيَصْنَعُ مِثْلَهُ،

قُلْتُ: مَا هَذَا؟ قَالاَ: انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ مُضْطَجِعٍ عَلَى قَفَاهُ وَرَجُلٌ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِهِ بِفِهْرٍ أَوْ صَخْرَةٍ، فَيَشْدَخُ بِهِ رَأْسَهُ، فَإِذَا ضَرَبَهُ تَدَهْدَهَ الحَجَرُ، فَانْطَلَقَ إِلَيْهِ لِيَأْخُذَهُ، فَلاَ يَرْجِعُ إِلَى هَذَا حَتَّى يَلْتَئِمَ رَأْسُهُ، وَعَادَ رَأْسُهُ كَمَا هُوَ، فَعَادَ إِلَيْهِ، فَضَرَبَهُ،

قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالاَ: انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا إِلَى ثَقْبٍ مِثْلِ التَّنُّورِ، أَعْلاَهُ ضَيِّقٌ وَأَسْفَلُهُ وَاسِعٌ، يَتَوَقَّدُ تَحْتَهُ نَارًا، فَإِذَا اقْتَرَبَ ارْتَفَعُوا حَتَّى كَادَ أَنْ يَخْرُجُوا، فَإِذَا خَمَدَتْ رَجَعُوا فِيهَا، وَفِيهَا رِجَالٌ وَنِسَاءٌ عُرَاةٌ،

فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالاَ: انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَا عَلَى نَهَرٍ مِنْ دَمٍ فِيهِ رَجُلٌ قَائِمٌ عَلَى وَسَطِ النَّهَرِ، وَعَلَى شَطِّ النَّهَرِ رَجُلٌ بَيْنَ يَدَيْهِ حِجَارَةٌ، فَأَقْبَلَ الرَّجُلُ الَّذِي فِي النَّهَرِ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ رَمَى الرَّجُلُ بِحَجَرٍ فِي فِيهِ، فَرَدَّهُ حَيْثُ كَانَ، فَجَعَلَ كُلَّمَا جَاءَ لِيَخْرُجَ رَمَى فِي فِيهِ بِحَجَرٍ، فَيَرْجِعُ كَمَا كَانَ،

فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟ قَالاَ: انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى رَوْضَةٍ خَضْرَاءَ، فِيهَا شَجَرَةٌ عَظِيمَةٌ، وَفِي أَصْلِهَا شَيْخٌ وَصِبْيَانٌ، وَإِذَا رَجُلٌ قَرِيبٌ مِنَ الشَّجَرَةِ بَيْنَ يَدَيْهِ نَارٌ يُوقِدُهَا، فَصَعِدَا بِي فِي الشَّجَرَةِ، وَأَدْخَلاَنِي دَارًا، لَمْ أَرَ قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهَا، فِيهَا رِجَالٌ شُيُوخٌ وَشَبَابٌ، وَنِسَاءٌ، وَصِبْيَانٌ، ثُمَّ أَخْرَجَانِي مِنْهَا فَصَعِدَا بِي الشَّجَرَةَ، فَأَدْخَلاَنِي دَارًا هِيَ أَحْسَنُ وَأَفْضَلُ، فِيهَا شُيُوخٌ، وَشَبَابٌ، قُلْتُ: طَوَّفْتُمَانِي اللَّيْلَةَ، فَأَخْبِرَانِي عَمَّا رَأَيْتُ؟

قَالاَ: نَعَمْ، أَمَّا الَّذِي رَأَيْتَهُ يُشَقُّ شِدْقُهُ، فَكَذَّابٌ يُحَدِّثُ بِالْكَذْبَةِ، فَتُحْمَلُ عَنْهُ حَتَّى تَبْلُغَ الآفَاقَ، فَيُصْنَعُ بِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ،

وَالَّذِي رَأَيْتَهُ يُشْدَخُ رَأْسُهُ، فَرَجُلٌ عَلَّمَهُ اللَّهُ الْقُرْآنَ، فَنَامَ عَنْهُ بِاللَّيْلِ وَلَمْ يَعْمَلْ فِيهِ بِالنَّهَارِ، يُفْعَلُ بِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ،

وَالَّذِي رَأَيْتَهُ فِي الثَّقْبِ فَهُمُ الزُّنَاةُ،

وَالَّذِي رَأَيْتَهُ فِي النَّهَرِ آكِلُوا الرِّبَا،

وَالشَّيْخُ فِي أَصْلِ الشَّجَرَةِ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، وَالصِّبْيَانُ، حَوْلَهُ، فَأَوْلاَدُ النَّاسِ،

وَالَّذِي يُوقِدُ النَّارَ مَالِكٌ، خَازِنُ النَّارِ،

وَالدَّارُ الأُولَى الَّتِي دَخَلْتَ دَارُ عَامَّةِ الْمُؤْمِنِينَ،

وَأَمَّا هَذِهِ الدَّارُ فَدَارُ الشُّهَدَاءِ،

وَأَنَا جِبْرِيلُ، وَهَذَا مِيكَائِيلُ، فَارْفَعْ رَأْسَكَ، فَرَفَعْتُ رَأْسِي، فَإِذَا فَوْقِي مِثْلُ السَّحَابِ، قَالاَ: ذَاكَ مَنْزِلُكَ، قُلْتُ: دَعَانِي أَدْخُلْ مَنْزِلِي، قَالاَ: إِنَّهُ بَقِيَ لَكَ عُمُرٌ لَمْ تَسْتَكْمِلْهُ، فَلَوِ اسْتَكْمَلْتَ أَتَيْتَ مَنْزِلَكَ.} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) [1]

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الجَنَائِزِ، بَابُ مَا قِيلَ فِي أَوْلاَدِ الْمُشْرِكِينَ، برقم: 1386 (2/100،102)

މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ސަމުރަތު ބުން ޖުންދުބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްނަބިއްޔާ ﷺ (ވަރަށް ގިނަފަހަރަށް ފަތިސްނަމާދުން ނިމިވަޑައިގެން) ތިމަންމެން އަސްޙާބުބޭކަލުންނާ ދިމާއަށް އިސްބުރުވައިގެން ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. {ތިޔައިން އެއްވެސް ބޭކަލަކަށް ރޭގައި ހުވަފެނެއް ފެނިލެއްވިތޯއެވެ؟} (ސަމުރަތުގެފާނު) ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ، އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކަށް ހުވަފެނެއް ފެނިލައްވައިފިނަމަ އެ ބޭކަލަކަށް ފެނިލެއްވި އެއްޗެއްގެ ވާހަކަ، އެކަލޭގެފާނަށް ވިދާޅުވެދެއްވައެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު {مَا شَاءَ اللَّهُ} އާ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. އެބަހީ: اللهُ އިރާދަކުރެއްވިވަރަކަށެވެ. އެއް ދުވަހަކު ތިމަންމެންނާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔައިގެތެރެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކަށް ރޭގައި ހުވަފެނެއް ފެނިލެއްވިތޯއެވެ؟} ތިމަންމެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ނޫނެކެވެ. ޙަދީޘްކުރައްވައިފިއެވެ. {އެހެނަސް ހަމަކަށަވަރުން، ރޭގައި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް (ހުވަފެނުގެތެރޭގައި) ދެ ބޭކަލުން ވަޑައިގަތުން ދުށިވަޑައިގަތީމެވެ. އަދި އެ ދެބޭކަލުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަތްޕުޅުގައި ހިއްޕަވައިގެން ބަރަކާތްތެރި ބިމަކަށް އެބަހީ: ބައިތުލްމަޤްދިސަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ.

ފަހެ، އެތަނުގައި އިށީނދެގެންއިން މީހަކު ދުށިވަޑައިގަތީމެވެ. އަދި އެހެންމީހަކު ކޮޅަށް ހުއްޓެވެ. އޭނާގެ އަތުގައި ދަގަނޑުކޮކާއެއް ހުއްޓެވެ. އޭނާ ދަގަނޑުކޮކާ އިށީނދެގެންއިން މީހާގެ ކޮތަޅުގެ އެއްފަރާތުގައި ވައްދައި ކަރުފުށާ ހަމައަށް ދަމައެވެ. އޭގެފަހު އަނެއްފަރާތުގެ ކޮތަޅުގައިވެސް ހަމައެގޮތަށް ކުރެއެވެ. އޭރު ފުރަތަމަ ފަޅާލި ކޮތަޅު އަލުން ރަނގަޅުވެއްޖެއެވެ. ދެން، އޭނާ އަލުން ހަމައެގޮތަށް ކުރެއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީމެވެ. މިއީ ކާކުތޯއެވެ؟

އެ ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ހިނގާށެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެން ކުރިއަށް ވަޑައިގެން އުފުރާޅުމަތީގައި އޮތް ފިރިހެނަކާއި ދިމާއަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ. އަދި އޭނާގެ ބޮލުގެ ކައިރީގައި ބޮޑު ގަލެއް ހިފައިގެން އެހެން މީހަކު ކޮޅަށް ހުއްޓެވެ. އޭނާ އޭނާގެ ބޮލުގައި ގަލުން ޖަހައި ބޮލު ފަޅާލައެވެ. ގަލުން ޖަހާއިރު ގާ ފުރޮޅިގެން ދެއެވެ. ދެން

އޭގެކައިރިއަށް ދެއެވެ. ހިލަގަނޑު ހިފައިގެން އޭނާގެ ގާތަށް އާދެވުމުގެކުރިން އޭނާގެ ފިސްފިސްވެފައިވާ ބޯ ކުރީގޮތަށް ރަނގަޅުވެއްޖެއެވެ. ފަހެ އެ މީހާ ހިލަގަނޑު ހިފައިގެން އައިސް އޭނާގެ ބޮލުގައި ޖަހައެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީމެވެ. މިއީ ކާކުތޯއެވެ؟

އެ ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ހިނގާށެވެ. ފަހެ ތިމަންމެން ކުރިއަށް ވަޑައިގެން ތަންނޫރެއް ފަދަ ވަޅުގަނޑެއްގެ ކައިރިއަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ. އޭގެ މަތީކައިރި ހަނިކޮށެވެ. އަދި ތިރި ފުޅާކޮށެވެ. އޭގެ އަޑީގައި އަލިފާން އަނދަމުންދެއެވެ. އެ އަލިފާންގަނޑު މައްޗަށް އަރާނަމަ އޭގެ ތެރޭގައިވާ މީސްތަކުން ވެސް މައްޗަށް އަރައެވެ. އެއީ އެބައިމީހުން ބޭރަށް ނުކުތުމާ ގާތްވާވަރަށެވެ. އަދި އަލިފާންގެ ހުޅުގަނޑު މަޑުވެލާ އިރު، އެއާއެކު އެބައިމީހުން ވެސް ތިރިއަށްދެއެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި ދުނިޔެއަށް އުފަންވިގޮތަށް ހުރި ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންތަކެއް ވިއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީމެވެ. މިއީ ކާކުންތޯއެވެ؟

އެ ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ހިނގާށެވެ. ފަހެ ތިމަންމެން ކުރިއަށް ވަޑައިގެން، ތިމަންމެންނަށް ލޭގެ ކޯރެއްގެ އައްސޭރިއަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ. އެ ކޯރުގެ މެދުތެރޭގައި ކޮޅަށްހުރި މީހަކު ހުއްޓެވެ. އަދި ކޯރުގެ އައްސޭރީގައި މީހަކު ހުއްޓެވެ. އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ހިލަކޮޅުތައް ހުއްޓެވެ. ފަހެ، ކޯރުގައި ހުރި މީހާ، ކުރިއަށް އައިސް، ކޯރުން އެރުމަށް ދިމާކުރާއިރު، އައްސޭރީގައި ހުރި މީހާ، އޭނާގެ އަނގަމަތީގައި ހިލަކޮޅެއް ޖަހައެވެ. އަދި އޭނާ ކުރިން ހުރި ތަނަށް އަނބުރާ ފޮނުވައިލައެވެ. ފަހެ، އޭނާ ކޯރުން ނުކުތުމަށް އަންނަ ކޮންމެ ފަހަރަކު، އޭނާގެ އަނގަމަތީގައި ހިލަކޮޅެއް ޖަހައެވެ. އަދި އޭނާ ކުރިން ހުރި ތަނަށް އަނބުރާ ފޮނުވައިލައެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީމެވެ. މިއީ ކާކުތޯއެވެ؟

އެ ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ހިނގާށެވެ. ފަހެ ތިމަންމެން ކުރިއަށް ވަޑައިގެން، ވަރަށް ފުރިހަމަ ފެހިކަންގަދަ ބަގީޗާއެއްގެކައިރިއަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ. އެތަނުގައި ވަރަށްބޮޑު ގަހެއް ހުއްޓެވެ. އެ ގަހުގެބުޑުގައި މުސްކުޅި ފިރިހެނަކާއި

ކުޑަ ކުދީންތަކެއް ތިއްބެވެ. އަދި އެ ގަހުގެކައިރީގައި ހުރި މީހެއްގެ ކުރިމަތީގައި އަލިފާންގަނޑެއް އަންދަމުން ގެންދެއެވެ. ފަހެ، އެ ދެބޭކަލުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ގޮވައިގެން އެ ގަހުގެތެރެއަށް ވަދެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެތާނގައިވާ ގަނޑުވަރަކަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ވެއްދެވިއެވެ. އެހެރީ ފުރިހަމަ ތަނެއް ތިމަންކަލޭގެފާނު އޭގެކުރިން ދެކެވަޑައިގެންނުވަމެވެ. އެތާނގައި މުސްކުޅި ފިރިހެނުންނާއި، ޒުވާނުންނާއި، އަންހެނުންނާއި، ކުޑަކުދީންތަކެއް ތިބޫއެވެ. އެއަށްފަހު އެ ގަހުގެތެރެއިން ތިމަންކަލޭގެފާނު އެތަނުން ނެރުއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ ދެބޭކަލުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގޮވައިގެން އެ ގަހަށް އަރުވައިގަތެވެ. ފަހެ، ތިމަންކަލޭގެފާނު ގަނޑުވަރަކަށް ވެއްދެވިއެވެ. އެއީ އަދި މާރީތި މާފުރިހަމަ ތަނެކެވެ. އެތާނގައި މުސްކުޅީންނާއި ޒުވާނުންތަކެއް ތިބޫއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީމެވެ. ތިޔަ ދެބޭކަލުން ތިމަންކަލޭގެފާނާއިގެން މިރޭ އެތައްތަނަކަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު މި ދެކެވަޑައިގެން ކަންކަމުގެ ހަބަރު ތިޔަ ދެބޭކަލުން ދެއްވާނެތޯއެވެ؟

އެ ދެބޭކަލުންވިދާޅުވިއެވެ. އާދެއެވެ. އެމީހާގެ ކޯތާފަތްކައިރިން (ދަގަނޑު އުރަކުން) ފަޅައިލެވެމުންދާތީ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެން މީހާއީ (ދުނިޔޭގައި) ބޮޑެތި ދޮގުތައްހަދައިއުޅުން ދޮގުފެތުރިޔާއެވެ. އޭނާ ދޮގުތައްހަދައި ކަންކޮޅުތަކުގައި މީސްތަކުން އެކަން ގަބޫލުކުރެއެވެ. ފަހެ، ޤިޔާމަތާހަމައަށް އޭނާއަށް އެގޮތުގެމަތީން ޢަޒާބުދެވެމުން ދާނެއެވެ.

އޭނާގެ ބޮލުގައި ހިލަގަނޑުން ޖަހައި ފުނޑުފުނޑުކޮށްލަމުންދާތަން ދެކެވަޑައިގެން މީހާއީ އޭނާއަށް ﷲ ތަޢާލާ ޢިލްމު ދަސްކޮށްދެއްވުމުން އެއަށް ފުރަގަސްދީ، ނިދައި އަދި ދުވާލުއަށް ޢަމަލުނުކުރި މީހާއެވެ. ޤިޔާމަތާހަމައަށް އޭނާއަށް އެގޮތުގެމަތީން ޢަޒާބުދެވެމުންދާނެއެވެ.

ތަންނޫރެއްފަދަ ވަޅުގަނޑެއްގެތެރޭގައި ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެން މީހުން ޒިނޭކުރާ މީހުންނެވެ.

(ލެއިގެ) ކޯރެއްގައިވާތީ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެން މީހަކީ ރިބާކައިއުޅުން މީހާއެވެ. ގަހުގެ ބުޑުގައި އެ އިންނެވީ އިބްރާހީމް ޢަލައިހިއްސަލާމެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ ވަށައިގެންވާ ކުޑަކުދިންނަކީ ފިޠުރަތުގައި މަރުވި ކުދިންނެވެ.

އަލިފާންގަނޑު އަނދުރާތީ ކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެން މީހަކީ ނަރަކައިގެ ބަނޑޭރި މާލިކެވެ.

ކަލޭގެފާނު ވަދެވަޑައިގެންނެވި ފުރަތަމަ ގަސްދޮވަރަކީ، ޢާއްމު މުއުމިނުންގެ މަރުކަޒެވެ. ފަހުން ވަދެވަޑައިގެންނެވި ގަސްދޮވަރަކީ ޝަހީދުންގެ މަރުކަޒެވެ.

މިމަންނާއީ ޖިބްރީލެވެ. ދެން މިހުންނަވީ މީކާއީލެވެ. ކަލޭގެފާނު އިސްތަށިފުޅު އުފުއްލަވައި މަތި ބައްލަވައިލައްވާށެވެ. ފަހެ، މިމަންނަކަލޭގެފާނު މަތި ބައްލަވައިލެއްވީމެވެ. މިމަންނަކަލޭގެފާނަށް މަތީގައި ވިލާގަނޑެއްފަދައިން ފެތުރިފައިވާ ޤަޞްރެއްވާތީ ދެކެވަޑައިގަތީމެވެ. އެ ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ކަލޭގެފާނުގެ ވަޒަނެވެ. މިމަން ދެންނެވީމެވެ. މިމަންނަކަލޭގެފާނުގެ މަންޒިލަށް ވަދެވަޑައިގަތުމަށް ދޫކޮށްލައްވާށެވެ.

އެ ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ކަލޭގެފާނުގެ އުމުރުފުޅުގައި އަދި ބާކީ ދުވަސްތަކެއް އެބަވެއެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ އުމުރުފުޅު ހަމަވުމުން ކަލޭގެފާނުގެ މަންޒިލަށް ވަޑައިގަންނަވާނޫއެވެ.}[1]

ބުޚާރީގެ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ.

عَن سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ ﵁، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِمَّا يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ لأَصْحَابِهِ: "هَلْ رَأَى أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنْ رُؤْيَا؟" فَيَقُصُّ عَلَيهِ مَنْ شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُصَّ، وَإِنَّهُ قَالَ لَنَا ذَاتَ غَدَاةٍ: إِنَّهُ أَتَانِي اللَّيْلَةَ آتِيَانِ، وَإِنَّهُمَا قَالاَ لِي: انطَلِقْ، وَإِنِّي انْطَلَقْتُ مَعَهُمَا، وَإِنَّا أَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ مُضْطَجِعٍ، وَإِذَا آخَرُ قَائِمٌ عَلَيْهِ بِصَخْرَةٍ، وَإِذَا هُوَ يَهْوِي بِالصَّخْرَةِ لِرَأْسِهِ، فَيَثْلَغُ رَأْسَهُ، فَيَتَدَهْدَهُ الْحَجَرُ هَاهُنَا، فَيَتْبَعُ الْحَجَرَ

---

[1] **ނޯޓު:** މި ހަދީޘް އަލްއިމާމުލް ބުޚާރީ، އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގެ ދެތަންކޮޅެއްގައި ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ”ކިތާބުއްތަޢުބީރު“ ގައި މުޚްތަޞަރުކޮށް ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތަކަށްވުރެ، ބުޚާރީގެ ދެވަނަ ރިވާޔަތް މާ ތަފްޞީލު ބަޔާންވެފައި ފުރިހަމައެވެ. ކިތާބުއްތަޢުބީރުގެ އިސްނާދުގެ ތަފްޞީލްގައި ގެނެސްފައިވާ ބުޚާރީގެ މިދެންނެވި ދެވަނަ ރިވާޔަތެވެ. އެހެންކަމާއެކު މި ތަފްޞީލްގައި މިދެންނެވި ރިވާޔަތް އިޚްތިޞާރުކުރީމެވެ. ”މުތަރުޖިމު“

فَيَأْخُذُهُ، فَلاَ يَرْجِعُ إِلَيْهِ حَتَّى يَصِحَّ رَأْسُهُ كَمَا كَانَ، ثُمَّ يَعُودُ عَلَيْهِ، فَيَفْعَلُ بِهِ مِثْلَ مَا فَعَلَ الْمَرَّةَ الأُولَى، قَالَ: قُلْتُ لَهُمَا: سُبْحَانَ اللَّهِ، مَا هَذَانِ؟

قَالاَ لِي: انْطَلِقْ انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا، فَأَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ مُسْتَلْقٍ لِقَفَاهُ، وَإِذَا آخَرُ قَائِمٌ عَلَيهِ بِكَلُّوبٍ مِنْ حَدِيدٍ، وَإِذَا هُوَ يَأْتِي أَحَدَ شِقَّيْ وَجْهِهِ، فَيُشَرْشِرُ شِدْقَهُ إِلَى قَفَاهُ، وَمَنْخِرَهُ إِلَى قَفَاهُ، وَعَيْنَهُ إِلَى قَفَاهُ، ثُمَّ يَتَحَوَّلُ إِلَى الجَانِبِ الآخَرِ، فَيَفْعَلُ بِهِ مِثْلَ مَا فَعَلَ بِالْجَانِبِ الأَوَّلِ، فَمَا يَفْرُغُ مِنْ ذَلِكَ الجَانِبِ حَتَّى يَصِحَّ ذَلِكَ الجَانِبُ كَمَا كَانَ، ثُمَّ يَعُودُ عَلَيْهِ، فَيَفْعَلُ مِثْلَ مَا فَعَلَ فِي الْمَرَّةِ الأُوْلَى،

قَالَ: قُلْتُ: سُبْحَانَ اللَّهِ، مَا هَذَانِ؟ قَالاَ لِي: انْطَلِقْ انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا، فَأَتَيْنَا عَلَى مِثْلِ التَّنُّورِ، فَإِذَا فِيهِ لَغَطٌ، وَأَصْوَاتٌ، فَاطَّلَعْنَا فِيهِ فَإِذَا فِيهِ رِجَالٌ وَنِسَاءٌ عُرَاةٌ، وَإِذَا هُمْ يَأْتِيهِمْ لَهَبٌ مِنْ أَسْفَلَ مِنْهُمْ، فَإِذَا أَتَاهُمْ ذَلِكَ اللَّهَبُ ضَوْضَوْا، قُلْتُ مَا هَؤُلاَءِ؟

قَالاَ لِي: انْطَلِقْ انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا، فَأَتَيْنَا عَلَى نَهْرٍ أَحْمَرُ مِثْلُ الدَّمِ، وَإِذَا فِي النَّهْرِ رَجُلٌ سَابِحٌ يَسْبَحُ، وَإِذَا عَلَى شَطِّ النَّهْرِ رَجُلٌ قَدْ جَمَعَ عِنْدَهُ حِجَارَةً كَثِيْرَةً، وَإِذَا ذَلِكَ السَّابِحُ يَسْبَحُ مَا يَسْبَحُ، ثُمَّ يَأْتِي ذَلِكَ الَّذِي قَدْ جَمَعَ عِنْدَهُ الْحِجَارَةَ، فَيَفْغَرُ لَهُ فَاهُ، فَيُلْقِمُهُ حَجَرًا، فَيَنْطَلِقُ فَيَسْبَحُ، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَيهِ، كُلَّمَا رَجَعَ إِلَيهِ، فَغَرَ لَهُ فَاهُ ، فَأَلْقَمَهُ حَجَرًا، قُلْتُ لَهُمَا: مَا هَذَانِ؟

قَالاَ لِي: انْطَلِقْ انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا، فَأَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ كَرِيْهِ الْمِرْآةِ، أَوْ كَأَكْرَهِ مَا أَنْتَ رَاءٍ رَجُلاً مَرْأَى، فَإِذَا هُوَ عِنْدَهُ نَارٌ يَحُشُّهَا وَيَسْعَى حَوْلَهَا، قُلْتُ لَهُمَا: مَا هَذَا؟

قَالاَ لِي: انْطَلِقْ انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا، فَأَتَيْنَا عَلَى رَوْضَةٍ مُعْتَمَّةٍ فِيهَا مِنْ كُلِّ نَوْرِ الرَّبِيعِ، وَإِذَا بَيْنَ ظَهْرَيِ الرَّوْضَةِ رَجُلٌ طَوِيلٌ لاَ أَكَادُ أَرَى رَأْسَهُ طُولاً فِي السَّمَاءِ، وَإِذَا حَوْلَ الرَّجُلِ مِنْ أَكْثَرِ وِلْدَانٍ مَا رَأَيْتُهُمْ قَطُّ، قُلْتُ: مَا هَذَا؟ وَمَا هَؤُلاَءِ؟

قَالاَ لِي: انْطَلِقْ انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا، فَأَتَيْنَا إِلَى دَوْحَةٍ عَظِيمَةٍ، لَمْ أَرَ دَوْحَةً قَطُّ أَعْظَمَ مِنْهَا، وَلاَ أَحْسَنَ، قَالاَ لِي: ارْقَ فِيهَا، فَارْتَقَيْنَا فِيهَا، إِلَى مَدِينَةٍ مَبْنِيَّةٍ بِلَبِنٍ ذَهَبٍ وَلَبِنٍ فِضَّةٍ، فَأَتَينَا بَابَ الْمَدِينَةَ فَاسْتَفْتَحْنَا، فَفُتِحَ لَنَا، فَدَخَلْنَاهَا، فَتَلَقَّانَا رِجَالٌ شَطْرٌ مِنْ خَلْقِهِمْ كَأَحْسَنِ مَا أَنْتَ رَاءٍ، وَشَطْرٌ مِنهُمْ كَأَقْبَحِ مَا أَنْتَ رَاءٍ، قَالاَ لَهُمْ: اذْهَبُوا فَقَعُوا فِي ذَلِكَ النَّهْرِ، وَإِذَا هُوَ نَهْرٌ مُعْتَرِضٌ يَجْرِي كَأَنَّ مَاءَهُ الْمَحضُ فِي الْبَيَاضِ، فَذَهَبُوا فَوَقَعُوا فِيهِ ، ثُمَّ رَجَعُوا إِلَيْنَا قَدْ ذَهَبَ ذَلِكَ السُّوءُ عَنْهُمْ، فَصَارُوا فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ،

قَالَ: قَالاَ لِي: هَذِهِ جَنَّةُ عَدْنٍ، وَهَذَاكَ مَنْزِلُكَ، فَسَمَا بَصَرِي صُعُدًا، فَإِذَا قَصْرٌ مِثْلُ الرَّبَابَةِ الْبَيْضَاءِ، قَالاَ لِي: هَذَاكَ مَنْزِلُكَ، قُلْتُ لَهُمَا: بَارَكَ اللَّهُ فِيْكُمَا، فَذَرَانِي فَأَدْخُلَهُ، قَالاَ: أَمَّا الآنَ فَلاَ، وَأَنْتَ دَاخِلُهُ،

قُلْتُ لَهُمَا: فَإِنِّي رَأَيْتُ مُنْذُ اللَّيْلَةَ عَجَبًا، فَمَاهَذَا الَّذِى رَأَيْتُ؟ قَالاَ لِي: إِنَّا سَنُخْبِرُكَ، أَمَّا الرَّجُلُ الأَوَّلُ الَّذِي أَتَيْتَ عَلَيهِ، يُثْلَغُ رَأْسُهُ بِالْحَجَرِ، فَإِنَّهُ الرَّجُلُ يَأْخُذُ الْقُرْآنَ فَيَرْفُضُهُ، وَيَنَامُ عَنِ الصَّلاَةِ الْمَكْتُوبَةِ،

وَأَمَّا الَّذِي أَتَيْتَ عَلَيْهِ يُشَرْشَرُ شِدْقُهُ إِلَى قَفَاهُ، وَمَنْخِرُهُ إِلَى قَفَاهُ، وَعَيْنُهُ إِلَى قَفَاهُ، فَإِنَّهُ الرَّجُلُ يَغْدُو مِنْ بَيْتِهِ، فَيَكْذِبُ الْكَذْبَةَ تَبْلُغُ الآفَاقَ،

وَأَمَّا الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ الْعُرَاةُ الَّذِينَ هُمْ فِي مِثْلِ بِنَاءِ التَّنُّورِ، فَإِنَّهُمُ الزُّنَاةُ وَالزَّوَانِي،

وَأَمَّا الرَّجُلُ الَّذِي أَتَيْتَ عَلَيْهِ يَسْبَحُ فِي النَهْرِ، وَيُلْقَمُ الْحِجَارَةَ، فَإِنَّهُ آكِلُ الرِّبَا،

وَأَمَّا الرَّجُلُ الْكَرِيهُ الْمَرْآةِ الَّذِي عِندَ النَّارِ يَحُشُّهَا وَيَسْعَى حَوْلَهَا، فَإِنَّهُ مَالِكٌ خَازِنُ جَهنَّمَ،

وَأَمَّا الرَّجُلُ الطَّوِيْلُ الَّذِي فِي الرَّوْضَةِ، فَإِنَّهُ إِبْرَاهِيمُ، وَأَمَّا الْوِلْدَانُ الَّذِينَ حَوْلَهُ، فَكُلُّ مَوْلُودٍ مَاتَ عَلَى الْفِطْرَةِ أَو وُلِدَ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَقَالَ بَعْضُ الْمُسْلِمِيْنَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَأَوْلاَدُ الْمُشْرِكِيْنَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَوْلاَدُ الْمُشْرِكِيْنَ،

وَأَمَّا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَانُوا شَطْرٌ مِنْهُمْ حَسَنٌ، وَشَطْرٌ مِنْهُمْ قَبِيْحٌ، فَإِنَّهُم قَوْمٌ خَلَطُوا عَمَلاً صَالِحًا وَآخَرُ سَيِّئًا، تَجَاوَزَ اللَّهُ عَنْهُمْ". (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) [1]

މާނައީ: "މާތް اللَّهُ، އެ ކަލޭގެފާނަށް ރުއްސުންލެއްވި ސަމުރަތު ބުން ޖުންދުބުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللَّهِ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުންނާ މުޚާޠަބުކުރައްވައި، ވަރަށް ގިނައިން، ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. {ތިޔަބައިން އެއްވެސް ބޭކަލަކަށް ހުވަފެނެއް ދެކިލެއްވިތޯއެވެ؟} ފަހެ، (އެއިން ބޭކަލަކަށް ހުވަފެނެއް ދެކިލެއްވައިފާނަމަ) اللَّهُ އިރާދަކުރެއްވި މިންވަރަކަށް، އެ ބޭކަލުންނަށް ދެކިލެއްވި އެއްޗެހީގެ ވާހަކަ، އެކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވައެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، އެއް ދުވަހަކު ހެނދުނުގެ ވަގުތުގައި (އެބަހީ: ފަތިސްނަމާދަށްފަހު)

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ التَّعْبِيرِ، بَابُ تَعْبِيرِ الرُّؤْيَا بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ، برقم: 7047 (9/44،46)

ތިމަންމެންނަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަކަށަވަރުން، ރޭގައި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް (ހުވަފެންފުޅުގައި) ދެ ބޭކަލުން ވަޑައިގަތެވެ. އަދި އެ ދެބޭކަލުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. (ތިމަންމެންނާއެކުގައި) ހިންގަވާށެވެ! ފަހެ، ތިމަންކަލޭގެފާނު އެ، ދެ ބޭކަލުންގެ އަރިހުގައި ވަޑައިގަތީމެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެންނަށް އޮށޯވެގެން އޮތް މީހެއްގެ ކައިރިއަށް ވަޑައިގެންނެވުނެވެ. އަދި އެހެން މީހަކު، އޭނާގެ ކައިރިގައި ހިލަގަނޑެއް ހިފައިގެން ކޮށްޓަން ހުއްޓެވެ. އަދި އެ ހިލަގަނޑުން، އެ (އޮށޯވެ އޮތް) މީހާގެ ބޮލުގައިޖަހައެވެ. (އޭގެ ސަބަބުން) އެ މީހާގެ ބޯ، ފިސްފިސްވެގެންދިއެވެ. އަދި އެ ހިލަގަނޑު އެއްފަރާތަކަށް ދުރަށް ފުއްސައިގެންދިއެވެ. ފަހެ، އެ މީހާ (އެބަހީ: ކޮށްވެގެން ހުރި މީހާ) އެ ހިލަގަނޑުގެ ކައިރިއަށް ގޮސް އެ ނަގައެވެ. ފަހެ، އޭނާ، އެ ހިލަގަނޑު ހިފައިގެން އަންނައިރު، އެ މީހާގެ (ފިސްފިސްވެފައިވާ) ބޯ، ކުރިއާ އެއްގޮތަށް ރަނގަޅުވެދިއެވެ. އެއަށްފަހު (އެ ހިލަގަނޑު ހިފައިގެން ހުރި މީހާ) އޭނާގެ ކައިރިއަށް ދިޔައެވެ. އަދި ކުރީ ފަހަރު ކަންކުރިފަދައިން މި ފަހަރު ވެސް ކަންކުރިއެވެ.

ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނު އެ ދެ ބޭކަލުންނަށް ވިދާޅުވީމެވެ. ސުބްޙާނަ اللهِއެވެ! އެބަހީ: اللهُގެ [illegible] ވަންތަކަމެވެ! މިއީ ފަހެ، ކޮންފަދަ ކަމެއްތޯއެވެ؟ އެ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ހިނގަވާށެވެ! ކުރިއަށް ހިނގަވާށެވެ! ފަހެ، ތިމަންމެން ކުރިއަށް ހިނގައި ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެންނަށް އުޑުމަތިން އޮށޯވެއޮތް މީހެއްގެ ކައިރިއަށް ވަޑައިގެންނެވުނެވެ. އަދި އެހެން މީހަކު، އޭނާގެ ކައިރިގައި ދަގަނޑުންވާ ފިލަގަނޑެއް ހިފައިގެން ކޮށްޓަން ހުއްޓެވެ. އަދި އޭނާ، އެ އޮށޯވެ އޮތް މީހާގެ މޫނުގެ އެއްފަރާތުން (ކައިރިއަށް) އަޅައެވެ. (އަދި އެ ދަގަނޑުން އަޅުވައި) އެ މީހާގެ އަނގަ، ފުރަގަހާ ހަމައަށް ފަޅައިލައެވެ. އަދި އޭނާގެ ނޭފަތުދޮރުގައި، އޭނާގެ ލޯވެސް ފުރަގަހާ ހަމައަށް ފަޅައިލައެވެ. އެއަށްފަހު، އަނެއްފަރާތަށް ޖެހިއެވެ. އަދި ކުރީފަހަރު ވެސް ކަންކުރިފަދައިން އެ ފަރާތުގައި ވެސް ކަންކުރިއެވެ. ފަހެ، މި ފަރާތުގައި އޭނާ އެ ކަމާ ކަންތައް ކަން ނިމުމާއިރު، އަނެއް ފަރާތް އޮންނަނީ އޮންނަ ކުރިއާ އެއްގޮތަށް ރަނގަޅުވެފައެވެ.

އެއަށްފަހު (އެ މީހާ) އެ ފަރާތަށްދެއެވެ. އަދި އެންމެ ފުރަތަމަ ފަހަރު ކަން ކުރި ފަދައިން އަނެއްކާވެސް ކަންކުރެއެވެ.

ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީމެވެ. ސުބްޙާނަ ﷲއެވެ! މިއީ ފަހެ، ކޮންފަދަ ކަމެއްތޯއެވެ؟ އެ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ހިނގަވާށެވެ! ކުރިއަށް ހިނގަވާށެވެ! ފަހެ، ތިމަންމެން ކުރިއަށް ހިނގާ ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެންނަށް ތަންނޫރެއް ހުރި އެއްޗެއްގެ ކައިރިއަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ.[1] އޭގެތެރޭގައި (އެބަހީ: ތަންނޫރު ފަދަ އެތީގައި) ގަދަ އަޑު ފަތްގަނޑުތަކާއި ހަޅޭއްލަވާ އަޑު އިވެމުންދިޔައެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެން ގުދުވެވަޑައިގެން، އޭގެ ތެރެއަށް ބައްލަވައިލެއްވީމެވެ. ފަހެ، އޭގެ ތެރޭގައި ވަނީ، ދުނިޔެއަށް އުފަންދުވަހުގެ ސިފަ ފިރިހެނުންތަކަކާއި އަންހެނުންތަކެކެވެ. އެބައިމީހުންގެ ތިރިފަރާތުގެ އަލިފާނުގެ ބޮޑެތި ހުޅުގަނޑުތައް އެބައިމީހުންނާ ދިމާއަށް އަރައިގެން އާދެއެވެ. އެ ހުޅުގަނޑުތައް އެބައިމީހުންގެ ކައިރިވާ ޖެހުމުން، ގޮއިރި ހަޅޭއްލަވައެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީމެވެ. މިއީ ކޮންބައެއްތޯއެވެ؟

އެ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ހިނގަވާށެވެ! ކުރިއަށް ހިނގަވާށެވެ! ފަހެ، ތިމަންމެން ކުރިއަށް ހިނގާ ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެން ކޯރެއްގެ އައްސޭރިއަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ. (އެ ކޯރު) ލޭކުލާ އެއްފަދައިން ރަތްކުލައިގައި ވެއެވެ. އަދި އެ ކޯރުގައި ފަތަފަތާ އޮތް މީހަކު އޮތެވެ. އަދި ކޯރުގެ އައްސޭރީގައި މީހަކު ހުއްޓެވެ. އޭނާގެ ގާތުގައި ވަރަށް ގިނަ ހިލަތަކެއް ޖަމާކޮށްފައި ހުއްޓެވެ. އަދި އެ ފަތަފަތާ އޮތް މީހާ ފަތަފަތުން ގޮސް، ހިލަތައް އެއްކޮށްގެން ހުރި މީހާގެ ކައިރިއަށް އާދެއެވެ. އަދި އޭނާއާ ދިމާއަށް އަނގަ ހުޅުވައިލައެވެ. ފަހެ، އެ މީހާ، އެ ތަނުން

---

[1] ނޯޓު: ތަންނޫރަކީ [illegible] ފަދަ [illegible] ފަދަ އެއްޗަކަށެވެ. އޭގެ ބޮޑުމިނާ އަޑިއަށް ބޮޑުވެ، އަނގަ ހުންނާނީ ކުޑަކޮށެވެ. އަދި އެ ހުންނަނީ، އަނގަމަތިން ވަޅު ހިސާބުން [illegible] ހުންނަގޮތަށް ބިންމަތީގައި ވަޅުލައިފައެވެ. އޭގެ [illegible] ދަރުއަޅައި، [illegible] އަނދަމުން، [illegible] ނިވި، [illegible] އަދި އެއީ، އެ ހުންނަގޮތުން [illegible] "[illegible]"

ހިލަގަނޑެއް (ކާތަކެތީގެ ސުވާދެއް ފަދައިން) އޭނާގެ އަނގައިގެ ތެރެއަށް އެއްލައެވެ. ފަހެ، އެ މީހާ ފަތަމުން އެނބުރިދެއެވެ. ފަހެ، (ކުރިއަށް އެއްފަދައިން ފަތަމުންފަތަމުން ގޮސް) އަނެއްކާވެސް އެ މީހާގެ ކައިރިއަށް އާދެއެވެ. އެ މީހާގެ ކައިރިއަށް އަންނަ ކޮންމެ ފަހަރަކު އޭނާއާ ދިމާއަށް އަނގަ ހުޅުވައިލައެވެ. ފަހެ، އެ މީހާ އަތުން ހިލަގަނޑެއްގެ ސުވަރެއް އޭނާގެ ތަހަރަށް އަނގައިގެ އެއްލައެވެ. ފަހެ، ތިމަންކަލޭގެފާނު އެ ދެ ބޭކަލުންނަށް ވިދާޅުވީމެވެ. މިއީ ކޮން ދެ މީހުންނެއްތޯއެވެ؟

އެ ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ހިނގާށެވެ! ކުރިއަށް ހިނގާށެވެ!

ފަހެ، ތިމަންމެން ކުރިއަށް ހިނގާ ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެންނަށް ވަރަށް ވެސް ސިފަ ހުތުރު މީހެއްގެ ކައިރިއަށް ވަޑައިގެންނެވުނެވެ. ތިބާ ދުވަހަކު ވެސް ދެކޭނެ، އެންމެ ސިފަ ހުތުރު މީހާއެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ ކައިރީގައި އަލިފާންގަނޑެއް ހުއްޓެވެ. އޭނާ، އެ އަލިފާންގަނޑު ވަށައިގެން ހިނގަމުން، އަލިފާންގަނޑު ރޯކޮށް، ބޮޑަށް އަންދަވައެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު އެ ދެ ބޭކަލުންނަށް ވިދާޅުވީމެވެ. މިއީ ކާކުތޯއެވެ؟

އެ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ހިނގާށެވެ! ކުރިއަށް ހިނގާށެވެ!

ފަހެ، ތިމަންމެން ކުރިއަށް ހިނގާ ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެންނަށް ބަގީޗާއަކަށް ވަޑައިގެންނެވުނެވެ. އެ ބަންގުރައި ގަސްތަކަށް ވަރަށް ގިނައެވެ. އަދި ރަބީޢު މޫސުން ފަދައިން މާކުލަކުލައިގެ ފުރިހަމަކަން ވަރަށްބޮޑަށް އޮތެވެ. އަދި އެ ބަގީޗާގެ ދެމެދުތެރޭގައި، އިސްކޮޅުން ވަރަށްވެސް ދިގު މީހަކުހުއްޓެވެ. އޭނާގެ އިސްކޮޅު ދިގުކަމުން އުޑާ ދިމާއަށް ބޯއްލަވާލުމުން ވެސް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެ މީހާގެ ބޯ، ފެނިވަޑައިގަންނަވާވަރަށް ނުވެއެވެ. އަދި އެ މީހާގެ ވަށައިގެން ދުވަހަކު ވެސް މޮނަރުކުން އެހާ ގިނަ ކުޑަކުދިންތަކަށް ފެނިވަޑައިގެންފައި ނުވާހާ ގިނަ ކުޑަކުދިންތަކެއް ތިއްބެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީމެވެ. މިއީ ކާކުތޯއެވެ؟ އަދި މިއީ ކޮން ކުދިންތަކެއްތޯއެވެ؟

އެ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ހިނގާށެވެ! ކުރިއަށް ހިނގާށެވެ!

ފަހެ، ތިމަންމެން ކުރިއަށް ހިނގާ ވަޑައިގަތީމެވެ. ފަހެ، ތިމަންމެންނަށް ވަރަށްބޮޑު ގަހެއްގެ ކައިރިއަށް ވަޑައިގެންނެވުނެވެ. އެފަދަ ބޮޑު އަދި އެހާ ރީތި ގަހެއް، ދުވަހަކު

ވެސް ތިމަންނަކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެންފައެއް ނުވެއެވެ. އެ ދެ ބޭކަލުން ތިމަންނަކަލޭގެފާނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ގަރަން އަރާވަޑައިގަންނަވާށެވެ! ފަހެ، ތިމަންމެން އެ ގަރަން އަރާވަޑައިގަތީމުވެ. ފަހެ، ތިމަންމެންނަށް ރަނާއި ރިހީގެ އިޓުން ބިނާކުރެވިގެންވާ މަހަލެއް ފެނިވަޑައިގަތީމުވެ. ފަހެ، ތިމަންމެން އެ މަހަލުގެ (ކައި) ދޮރާށި ކައިރިއަށް ވަޑައިގަތީމުވެ. އަދި (އެ ދެ ބޭކަލުން) ދޮރާށި ހުޅުއްވުމަށް އެދިވަޑައިގެންނެވީމުވެ. ފަހެ، ތިމަންމެންނަށްޓަކައި ދޮރާށި ހުޅުއްވުނުވެ. ފަހެ، ތިމަންމެން ދޮރާށިން އެތެރެއަށް ވަދެވަޑައިގަތީމުވެ. ފަހެ، ތިމަންމެންނަށް (އެ ހަރުން) ބައްދަލުވި، އެބައިމީހުންގެ (ހަށިގަނޑުގެ) އެއް ފަޅި ތިބާއަށް ފެންނާނެ އެންމެ ރީތި މީހުންގެ ސިފައިގައި، އަދި އަނެއް ފަޅި ތިބާއަށް ފެންނާނެ އެންމެ ހުތުރު މީހުންގެ ސިފައިގައިވާ ފިރިހެނުންތަކެވެ. އެ ދެ ބޭކަލުން އެބައިމީހުންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގޮސް، ތިޔަ ކޯރަށް ވަދާށެވެ. އަދި އެ ބަގީޗާގައި އެއް ފަރާތުން އަނެއް ފަރާތަށް ދިޔަގެންވާ ކޯރެއް އޮތެވެ. އެ ކޯރުގެ ފެން، ކިރު އެއް ފަދަ ހުދުކުލައިގައިއެވެ. ފަހެ، އެބައިމީހުންގޮސް އެ ކޯރަށް އެރިގެން ވެއްޖެވެ. އެއަށްފަހު ތިމަންމެންގެ ކައިރިއަށް އެނބުރި އައިސްފިއެވެ. އެ ހިނދު އެބައިމީހުންގެ (ހަށިގަނޑުގެ އެއް ފަޅިގައިވާ) ހުތުރު ސިފަ ފިލައިގެންގޮސް، އެންމެ ފުރިހަމަ ސިފައިގައިވާ ބަޔަކުގައި ވެއްޖެއެވެ.}

ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. އެ ދެ ބޭކަލުން ތިމަންނަކަލޭގެފާނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ، ޢަދްނު ސުވަރުގެއެވެ. މިއީ، ކަލޭގެފާނުގެ ގެއެވެ. ފަހެ، ތިމަންނަކަލޭގެފާނު އިސްތަށިހުރި އުޑުފަރާތައި މައްޗަށް ބައްލަވައިލެއްވީމުވެ. ފަހެ، ހުދުކުލައިގެ ވިލާގަނޑަކާއެއް ފަދައިންވާ ގަނޑުވަރެއް ތިމަންނަކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގަތީމުވެ. އެ ދެ ބޭކަލުން ތިމަންނަކަލޭގެފާނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ، ކަލޭގެފާނުގެ ގަނޑުވަރެވެ. ތިމަންނަކަލޭގެފާނު، އެ ދެ ބޭކަލުންނަށް ވިދާޅުވީމުވެ. ތިޔަ ދެ ބޭކަލުންނަށް ﷲ ބަރަކާތް ލައްވާށިއެވެ. ތިމަންނަކަލޭގެފާނު އެ ތަނުގެ އެތެރެއަށް ވަދެވަޑައިގަތުމަށް ދުރާލައި ދެއްވަވާށެވެ. އެ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. މި ވަގުތު ނޫނެވެ. އެހެންނަމަވެސް ކަލޭގެފާނު އެ ތަނަށް ވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ.

ރައްދުކުރެއްވިއެވެ. {ތިމަންކަލޭގެފާނު އެ ދެ ބޭކަލުންނަށް ވިދާޅުވީމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންކަލޭގެފާނު ރޭއްސުރެ މި ދުށުވަޑައިގަންނަވަނީ، ޢަޖާއިބު ވާފަދަ ކަންތައްތަކެކެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނަށް މި ފެނިވަޑައިގަތީ ކޮންފަދަ ކަންތައްތަކެއްތޯއެވެ؟ އެ ދެ ބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ތިމަންމެން ކަލޭގެފާނަށް އެކަންކަން އޮޅުންފިލުވައި ދެއްވާނަމެވެ. އެންމެ ފުރަތަމަ، އެ މީހާގެ ކައިރިއަށް ކަލޭގެފާނު ވަޑައިގެންނެވި، އެ މީހާގެ ބޯ، ފިސްފިސް ކުރުވަމުންދިޔަ މީހާ ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، ހިފެހެއްޓުމުން އުނގެނުމަށްފަހު، (އެބަހީ: ޤުރުއާން ހިތުން ދަސްކުރުމަށްފަހު، ނުވަތަ ޤުރުއާނުގެ ޢިލްމު ލިބުމަށްފަހު) އެ ހަނދާން ނަމުތިއިޔި، ނުވަތަ އެއަށް ޢަމަލުނުކުރާ މީހާއެވެ. އަދި ފަރުޟު ނަމާދުތަކަށް (ފަރުވާކުޑަކޮށް) ނިދާ މީހާއެވެ.

އަދި އެ މީހާގެ ގާތަށް ކަލޭގެފާނު ވަޑައިގެންނެވި، އޭނާގެ އަނގަތޮށި، އޭނާގެ ނޭފަތް، އޭނާގެ ލޯ، ދިސިރިފަހަތާ ހަމައަށް ފަޅައިލަމުންދިޔަ މީހާ، ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، ފަތިހު އޭނާގެ ގެއިން ނުކުމެގަތުމަށްފަހު، ދޮގެއް ހަދަމުން ދިޔަ މީހާއެވެ. އޭނާގެ އެ ދޮގުތައް ދުނިޔޭގެ ކަންކޮޅުތަކަށް ފޯރައެވެ. (އެބަހީ: އެ ދޮގު ވާހަކަތައް މިސްރުތަކަށް ފެތުރިގެންދެއެވެ.)

އަދި ދުނިޔޭއަށް އޮފަންކުއްފި ގޮތަށް ތަނޫރާ ފަދަ އެއްޗެއްގައި ތިބި ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންނާއި ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، މިހުންނަށް، ޒިނޭކުރާ ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންނެވެ.

އަދި ކޯރުގައި ފަތަމުންގޮސް އަނގައިން ހިލަތައް އުކުމުން ދިޔަ މީހާ ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ ރިބާކައިއުޅުނު މީހާއެވެ.

އަދި އަލިފާނގަނޑެއް އަންދަމުން، އޭގެ ވަށައިގެން ހިނގަމުންދިޔަ ވަރަށް ފުސް ސިފަ ހުތުރު މީހާ ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، ޖަހަންނަމުގެ ބަނޑޭރި، މާލިކުގެފާނެވެ.

އަދި ބަގީޗާގައި ހުންނެވި އިސްކޮޅުން ދިގު ކަލޭގެފާން ދެނެވަޑައިގަންނަވާށެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، އިބްރާހީމުގެފާނެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނުގެ ވަށައިގެންވާ ކުޑަކުދިންނަށް ދެނެވަޑައިގަންނަވާށެވެ! ފަހެ، އެއީ، ފިޠްރަތުގެ ގޮތްމަތީގައި އުފަންވެ، (ބާލިޣުވުމުގެ ކުރީގައި) ނިޔާވި ކުދިންނެވެ. ނުވަތަ ފިޠްރަތުގެ ގޮތްމަތީގައި އުފަންވި ކުދިންނެވެ.}

ފަހެ، (ރަސޫލު اللهِ ﷺ މިހެން ޙަދީޘްކުރެއްވުމުން) އަޞްޙާބުބޭކަލުންކުރެ ބައެއްބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهُގެ ރަސޫލާއެވެ. މުޝްރިކުންގެ ކުޑަ ކުދިން ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މުޝްރިކުންގެ ކުޑަ ކުދިން ވެސް މެއެވެ.}

އަދި އެބައިމީހުންގެ އެއްފަޅި ރީތި ސިފައިގައި އަދި އަނެއްފަޅި ހުތުރު ސިފައިގައި ތިބި މީހުން ދެނެވަޑައިގަންނަވާށެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ، ހެޔޮކަމާ ޢަމަލާ އެކުއެކީގައި ނުބައި ޢަމަލު ކުރި މީހުންނެވެ. ފަހެ، اللهُ ތަޢާލާ އެބައިމީހުންނަށް ޢަފޫކުރެއްވިއެވެ.}“

6- އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދު اللهُ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން އަންނަ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ {أُمِرَ بِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللهِ أَنْ يُضْرَبَ فِي قَبْرِهِ مِائَةَ جَلْدَةٍ، فَلَمْ يَزَلْ يَسْأَلُ وَيَدْعُو، حَتَّى صَارَتْ جَلْدَةً وَاحِدَةً، فَجُلِدَ جَلْدَةً وَاحِدَةً فَامْتَلَأَ قَبْرُهُ عَلَيْهِ نَارًا، فَلَمَّا ارْتَفَعَ عَنْهُ قَالَ: عَلَامَ جَلَدْتُمُونِي؟ قَالُوا: إِنَّكَ صَلَّيْتَ صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ، وَمَرَرْتَ عَلَى مَظْلُومٍ فَلَمْ تَنْصُرْهُ.} (رَوَاهُ الطَّحَاوِيُّ)[1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބިން މަސްޢޫދުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {اللهُ ގެ އަޅުތަކުންކުރެ އަޅަކު (މަރުވުމަށްފަހު) ކަށްވަޅުގައި އޭނާގެ ގައިގާ ސަތޭކަފަހަރުން ޖަލްދުޖެއްސުމަށް އަމުރުކުރެވުނެވެ. ފަހެ، އެ މީހަކު އާދޭސް ދަންނަވަމުން ދުޢާކުރަމުން ގެންދިޔައެވެ. އެންމެފަހުން އެއްފަހަރު ޖެއްސުމަށް އަމުރުކުރެއްވުނެވެ. ފަހެ، އެއް ފަހަރު ޖެއްސެވި

---

[1] الطَّحَاوِيُّ فِي شَرْحِ مُشْكِلِ الآثَارِ، برقم: 3185 (212/8)

އެވެ. އޭގެސަބަބުން އޭނާގެ ކަންވަރު އަލިފާނުން ފުރިގެންދިޔައެވެ. ފަހެ، އޭނާގެކިބައި އެކަމުގެ ބިރުކެނޑިދިޔުމުން ދެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ގައިގައި ބައްދުރުޖެއްސުވީ ކީއްވެތޯއެވެ؟ އެ ބޭކަލުން (އެބަހީ: ކަންވަރުގައި ސުވާލުކުރައްވާ މަލާއިކަތުން) ވިދާޅުވިއެވެ. ކަލާފަނީ ވުސޫނުކަރު ނަމާދުއްކަންތަކުގައެވެ. އަދި ކަލާ އަނިޔާވެރިކަމުންނެވެ މިއާއެކު ކައިރިން ދިރިދިރުމުގައި އާސާއަން އެރިމަރުވެގައި ނުވާތީއެވެ.}

7- އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންފައިވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން މުސްލިމާއި އައްނަސާއީ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ أَنَسٍ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَمِعَ صَوْتًا مِنْ قَبْرٍ فَقَالَ: {مَتَى مَاتَ هَذَا؟} قَالُوا: مَاتَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَسُرَّ بِذَلِكَ، وَقَالَ: {لَوْلَا أَنْ لَا تَدَافَنُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ عَذَابَ الْقَبْرِ.} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَابْنُ حِبَّانَ، وَأَبُويَعْلَى، وَالْبَغَوِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ، وَالرُّويَانِيُّ) [1] މާނައީ: ”އެ ކަލޭގެފާނަށް ﷲ ރުއްސުންފައިވި އަނަސްގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއް ދުވަހަކު މާތްނަބިއްޔާ ﷺ އަށް މަރާނައަކުން އަޑެއް އިވިވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {މިހާ މަރުވީ ކޮންއިރަކުތޯއެވެ؟} އަސްހާބުން ދެންނެވިއެވެ. އޭނާ މަރުވީ ޖާހިލިއްޔަތުގައެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އެޖަވާބާމެދު އުފާފުޅުވިއެވެ. އަދި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މަރުވާމީހުން ތިޔަބައިމީހުން ވަޅުނުލައިފާނެކަމުގެ ބިރު ނެތްނަމަ، ކަންވަރުގައި ދެއްވުމުންދާ ބަލާވެދުގެއަޑު ތިޔަބައިމީހުންނަށް އިއްވަވައިދެއްވުން އެދިވަޑައިގެން ﷲ އަށް ދެންނެވީމުހެވެ.}

---

[1] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْجَنَّةِ وَصِفَةِ نَعِيمِهَا وَأَهْلِهَا، بَابُ عَرْضِ مَقْعَدِ الْمَيِّتِ مِنَ الْجَنَّةِ أَوِ النَّارِ عَلَيْهِ، برقم: 68-(2868) (ص/2200) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، عَذَابُ الْقَبْرِ، برقم: 2058 (102/4) ، وَمُسْنَدُ الإِمَامِ أَحْمَدُ، برقم: 12123 (176/19) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، باب المريض وما يتعلق به، برقم: 2126 (397،396/7) ، وَأَبُويَعْلَى فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 241-(2996) (353/3) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ عَذَابِ الْقَبْرِ، برقم: 1526 (425،424/5) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 1171 (ص/354)، وَالرُّويَانِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: ،1356 (380/2)

8- އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމާއި،[1] އަންނަސާއީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَّ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: {هَذَا الَّذِي تَحَرَّكَ لَهُ الْعَرْشُ، وَفُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ، وَشَهِدَهُ سَبْعُونَ أَلْفًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ، لَقَدْ ضُمَّ ضَمَّةً، ثُمَّ فُرِّجَ عَنْهُ.} (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَالبَيْهَقِيُّ، وَالطَّبَرَانِيُّ)[2] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުاللهِ ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު اللهِ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {މިނާއަކީ، (އެބަހީ: އެ ކަލޭގެފާނަކީ اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ސަޢުދު ބިން މުޢާޛުގެފާނެވެ) އެ ކަލޭގެފާނަށްޓަކައި ޢަރުޝު އުފާވެރިވި ކަލޭގެފާނެވެ. (އެބަހީ: ސަޢުދު ބިން މުޢާޛު އަވަހާރަވުމުން އެކަލޭގެފާނަށް އިސްތިޤުބާލުކުރެއްވުމަށް ޢަރުޝުގެ އަރިހުގައިވާ މަލާއިކަތުން އުފާވެރިވި ކަލޭގެފާނެވެ.) އެ ކަލޭގެފާނަށްޓަކައި އުޑުގެ ދޮރުތައް ހުޅުއްވުނެވެ. އަދި އެ ކަލޭގެފާނުގެ ޖަނާޒާގައި ހަތްދިހަ ހާސް މަލާއިކަތުން ބައިވެރިވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ.(މި ހުރިހާ މަތިވެރި ކަމަކާއެކުވެސް އެ ކަލޭގެފާނަށް ވޮޑިގެންވުމުން) އެ ކަލޭގެފާނުގެ ކަށްވަޅު ނުތަނަވަސް ކުރެއްވި ފިއްތަވައިލެވުނެވެ. އެއަށްފަހު އެ ކަލޭގެފާނުގެކިބައިން އެކަން ދުރުކުރެވުނެވެ.}

ފުރާނަތަކުގެ މަރުކަޒު

ފުރާނަތަކުގެ މަރުކަޒަކީ ކޮބައިކަމާމެދު ޢިލްމުވެރިން ދެބަސްވެފައިވާ ވާހަކަކުރުމަށް ބަޔާންކުރެއްވުމަށް، އިބްނުލްޤައްޔިމު ވަނީ ބާބެއް ޚާއްޞަކުރައްވާފައެވެ.

---

[1] ނޯޓް: "ޞަޙީޙުލްބުޚާރީ" ގައި މި ޙަދީޘްއަކާއެއްގޮތަށްވާނޭ، އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމުވެސް ރިވާކުރައްވާފައިވާކަން ޞައްޙަވެފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް އޭގައި [illegible] [illegible]. މި ޙަދީޘް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. "[illegible]"

[2] النَّسَائِيُّ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، ضَمَّةُ الْقَبْرِ وَضَغْطَتُهُ، برقم: 2055 (100/4،101) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي إِثْبَاتِ عَذَابِ القَبْرِ...، بَابُ تَخْوِيفِ أَهْلِ الْإِيمَانِ بِعَذَابِ الْقَبْرِ، برقم: 109 (ص/83) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 5333 (10/6)

އެއަށްފަހު، އެ ބަސްފުޅުތަކުގެތެރެއިން އެންމެ އެކަށީގެންވާ ބަސްފުޅުތަކާ ކޮބައިކަން ހާމަކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

“ފުރާނަތަކައްވެސް، ބަރުޒަޚުގެ އާލަމުގައި އެ ފުރާނަތަކައް ލައްވާފައިވާ ދަރުކަޖުގައި ބޮޅުވެގެންވާ ވާގޮތް ތަރުތީބުވެގެންވެއެވެ. ބައެއް ފުރާނަތަކައްވެސް، އެންމެ މަތިވެރިވެގެންވާ މަރުތަބާ އާލަމުގައެވެ. އެއީ އެ އަންބިޔާއުންނަށް ސަލާމްލެއްވި ނަބިއްޔާއުންގެ މަރުތަބައެވެ. އެ ޝަހީދުންގެ މަޤާމުތަކާއި ފުރާނަތަކުގެ ވާގޮތް ތަރުތީބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އިސްރާގެ ރިވާޔަތްތަކުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ އެ ފަންތީގެ މީހުން ދެކެވަޑައިގަތް ގޮތަށެވެ.

ހަމައެފަދައިން، “ޝަހީދުންގެ ފުރާނަ ދޫނިތަކުގެ ބަނޑުގައި ސުވަރުގޭގައި” ވާކަން ފުރާނަތަކައްވެސް ވެއެވެ. عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ: ﵁ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَولِهِ: ﴿ وَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمۡوَٰتَۢاۚ بَلۡ أَحۡيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمۡ يُرۡزَقُونَ ﴾[1] فَقَالَ: أَمَا إِنَّا قَدْ سَأَلْنَا عَنْ ذَلِكَ، فَأُخْبِرْنَا أَنَّ أَرْوَاحَهُم فِي طَيرٍ خُضْرٍ تَسْرَحُ فِي الْجَنَّةِ حَيثُ شَاءَتْ."[2] އެ ކަލޭގެފާނަށް اللّٰهُ ތަޢާލާ ވަޙީ ކުރެއްވި اللهِ ގެ މަގުގައި ޤަތުލުކުރެވޭ ބައިމީހުން ދިރިހުރިކަން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ހަމައެހެންމެ، ﴿ وَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمۡوَٰتَۢاۚ بَلۡ أَحۡيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمۡ يُرۡزَقُونَ ﴾ اللّٰهُ ގެ މަގުގައި ހަނގުރާމަކޮށް ޝަހީދުވި، މީހުންނަކީ، މަރުވެފައިވާ

---

[1] سُورَةُ آل عِمرَان: **169**

[2] مُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِمَارَةِ، بَابُ بَيَانِ أَنَّ أَرْوَاحَ الشُّهَدَاءِ فِي الْجَنَّةِ، برقم: **121–(1887)** (ص/**1502**،**1503**) ، وَالتِّرْمِذِيُّ، كِتَابُ تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ...، بَابُ وَمِن سُورَةِ آلُ عِمْرَانَ، برقم: **3011** (**231/5**) ، وَابْنُ مَاجَه، أَبْوَابُ الْجِهَادِ، بَابُ فَضْلِ الشَّهَادَةِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، برقم: **2801** (**83/4**) ، وَالدَّارَمِيُّ، كِتَابُ الْجِهَادِ، بَابُ أَرْوَاحِ الشُّهَدَاءِ، برقم: **2410** (**271/2**،**272**) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: **9023** (**237/9**،**238**) ،وَالطَّيَالَسِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **289** (**233/1**) ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقُ فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجِهَادِ، بَابُ أَجْرِ الشَّهَادَةِ، برقم: **9554** (**263/5**) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ فَضْلِ الْجِهَادِ، برقم: **19731** (**276/10**،**277**) ، وَالْحُمَيدِيُّ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: **120** (**219/1**)

ބައެކޭ ހީނުކުރާ ހުރިކަމެވެ! އަދި، ކިއެއްމަ! އެއްދުވަސްނުވި އެއްދުވަސްގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ބަސްދަރުމުގައި ތިޔޭ ތުޅިބާ ބާރުގެ، ދިރިދިރިއުޅެބި ބައްޔަކަށެވެ.﴾ اللهُ ގެ މި ވަޙީބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ ކޮބައިމޯ އެ ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ދެންނެވުމެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. ދަންނާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، މި އާޚިރަތުގައި އަންގަވާފައިވަނީ ހިޔާބޯ މިމަންނަކާއިގެން (އެބަހީ: ރަސޫލު اللهِ ﷺ އާ) ސުވާލުކުރެއްވީއެވެ. މިމަންނާއަށް ޚަބަރުދިމުގެންވާގޮތުގައި، اللهُ ގެ ދީން ކުރިއެރުވުމަށްޓަކައި، ޖިހާދުކޮށް، ޝަހީދުވުމަކީ (ބައެއްގެ) ފުރާނަތަކެވެ. އެބައިމީހުންވަނީ ފުރިހަމައިގެ ދުނިޔޭގެ ސިފައިގައެވެ. ސުވަރުގޭގައި އެބައިމީހުން ބޭނުންތެރިކަން އުދުހިއުޅުއްޖެވެ.

ޝަހީދުންކުރެ ބައެއްމީހުންގެ ފުރާނަ އެބައިމީހުން އަދާކުރަންޖެހި، އަދާނުކުރަނިކޮށްވާ ދަރަންޏެއް އޮތުމުގެ ސަބަބުން ސުވަރުގެއަށް ވަންނަން ހުރަސްއެޅިފައިވާ ބަޔަކުވެސް ވާނެއެވެ. މި ބަހުގެ ދަލީލަކީ، އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދު اللهِ ބްނު ޖަޙްޝްގެ އަރިހުން އަލްއިމާމު އަޙްމަދުގެ މުސްނަދުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. عَن عَبْدِ اللهِ بْنِ جَحْشٍ ﵁ أَنَّ رَجُلاً جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ مَاذَا لِي أَنْ قُتِلْتُ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: {الْجَنَّةُ.} فَلَمَّا وَلَّى قَالَ: {إِلاَّ الدَّيْنُ، سَارَّنِي بِهِ جِبْرِيلُ عَلَيهِ السَّلاَمُ آنِفًا.}[1] މާނައީ: ”މުޙައްމަދު ބްނު ޢަބްދު اللهِ ބްނު ޖަޙްޝްގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހަށް ބޭކަލަކު ވަޑައިގެން ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهُ ގެ ރަސޫލާއެވެ. اللهُ ގެ މަގުގައި އަޅުގަނޑު ޝަހީދުވެއްޖެނަމަ އަޅުގަނޑަށް ކޮންއެއްޗެއްތޯއެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.{ސުވަރުގެއެވެ.} ފަހެ، އެ ބޭކަލަކު ވަޑައިގަތުމުން އެނބުރިލެއްވިއިރު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ދަރަންޏެއް

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 19077 (430/31) ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجَنَائِزِ، فِي الرَّجُلِ يَمُوتُ وَعَلَيْهِ الدَّيْنُ...، برقم: 12144 (444/7، 445)

ނެތްނަމައެވެ. ހަމަދެންމެ ޖިބްރީލުޢަލައިހިއްސަލާމު މިކަންކަލޭގެފާނަށް އަރުވައި ދިން
ވިދާޅުވިއެވެ.}

ޝަރީޢަތުގެދަލީލުން ބައެއް މުހިންމު، ސުވަރުގެ ދޮރުކޮޅު ކައިރިގައި ހިފެހެއްޓިފައި ވާނެކަމެވެ. އެއީ އެކަމަށް އިސްތިދުލާލުކުރާ އަންނަނިވި ޙަދީޘްގައި ވާގޮތުންނެވެ. عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى الْفَجْرَ ذَاتَ يَوْمٍ، فَقَالَ هَاهُنَا مِنْ بَنِي فُلَانٍ أَحَدٌ مَرَّتَيْنِ، فَقَالَ رَجُلٌ هُوَ ذَا، فَكَأَنِّي أَسْمَعُ صَوْتَ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: {إِنَّ صَاحِبَكُمْ قَدْ حُبِسَ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ بِدَيْنٍ كَانَ عَلَيْهِ.}[1] ރ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުން ލެއްވި ސަމުރަތު ބިން ޖުންދުބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއްދުވަހަކު ރަސޫލު اللهِ ﷺ ފަތިސް ނަމާދުކުރައްވާ އަވަދިވެވަޑައިގެން ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. {މިތާނގައި އެވަނި ޤަބީލާއެއްގެ މީހަކު އެބައިން ހުއްޓޭތޯ؟} މިހެން ދެ ފަހަރު ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، ބޭކަލަކު ދެންނެވިއެވެ. މިހިރީއެވެ. (ސަމުރަތު ވިދާޅުވިއެވެ.) މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަޑުފުޅު މިހާރުވެސް އިވޭހާހެނެވެ. ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. {ތިޔަބައިމީހުންގެ އެކުވެރިޔާ ސުވަރުގެ ދޮރުކޮޅު ކައިރިގައި ހިފެހެއްޓިފައި ވަނީ މިކަންކަލޭގެފާނުގެ ދަރަނިވެރިކަމުގެސަބަބުންނެވެ.}

ޝަރީޢަތުގެދަލީލުން ބައެއް މުހިންމު، އެބައިމީހުންގެ ޣުލޫލުކުރުން ކޮށްވަރުގައި ހިފެހެއްޓިފައިވާން މިނުނެވެ. އެއީ ފަނާވުމުގެ ބައިސްވުޅުގެ ކަރާޖައިން ފޮނުވައި ސިއްސުން ނަގާގައިވަނިކޮށް މިހެންވާހަކަ ދައްކަނީ، އަންނަނިވި ބަސްފުޅުގައިވާ ގޮތަށިންނެވެ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ خَيْبَرَ، فَلَمْ نَغْنَمْ ذَهَبًا وَلاَ فِضَّةً، إِلَّا الأَمْوَالَ وَالثِّيَابَ وَالمَتَاعَ، فَأَهْدَى رَجُلٌ مِنْ بَنِي الضُّبَيْبِ، يُقَالُ لَهُ رِفَاعَةُ بْنُ زَيْدٍ، لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ غُلاَمًا، يُقَالُ لَهُ مِدْعَمٌ، فَوَجَّهَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى وَادِي القُرَى، حَتَّى إِذَا كَانَ

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 20157 (329/33) ، وَالحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرَك، كِتَابُ الْبُيُوعِ، برقم: 2268 (32،31/2) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُنَنِ الْكُبْرَى، كِتَابُ الضَّمَانِ، بَابُ الضَّمَانِ عَنِ الْمَيِّتِ، برقم: 11410 (125/6)

بِوَادِي الْقُرَى، بَيْنَمَا مِدْعَمٌ يَحُطُّ رَحْلًا لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، إِذَا سَهْمٌ عَائِرٌ فَقَتَلَهُ، فَقَالَ النَّاسُ: هَنِيئًا لَهُ الجَنَّةُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: {كَلَّا، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، إِنَّ الشَّمْلَةَ الَّتِي أَخَذَهَا يَوْمَ خَيْبَرَ مِنَ الْمَغَانِمِ، لَمْ تُصِبْهَا الْمَقَاسِمُ، لَتَشْتَعِلُ عَلَيْهِ نَارًا.}[1] މާނައީ: "އެ ކަލޭގެފާނަށް اللهُ ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޚައިބަރު ހަނގުރާމައިގައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ އަރިހުގައި ތިމަންމެން އަސްޙާބުން (ކުޑަ ބަޔަކު) ނުކުންނުވީމެވެ. އެ ހަނގުރާމައިން ރަނާއި ރިހިސަށް ޣަނީމާގެ ގޮތުގައި ނުލިބުނެވެ. ފަހެ، ބަނޫޟުބައިބު ފަންހައިގެ ރިފާޢަތު ބިން ޒައިދު ނަމަކަށްކިޔާން މީހަކު، މިދްޢަމު ނަމަކަށްކިޔާ އަޅުކަލަކު ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަށް ވެދުމަނެއްކުރިއެވެ. ފަހެ، ރަސޫލު اللهِ ﷺ އާއި ވާދިލްޤުރާއަށް ދިޔުމުން ދިޔައީމެވެ. ފަހެ، ވާދިލްޤުރާގައި ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ ޖަމަލުތަކެއް ބުރުތައްބާލުމުގައި މިދްޢަމު ހުއްޓައި އަހިނައި ރިމާއެއް ނުއެނގޭގޮތުގައި އައި ތުންޖެހިރިގެން އޭނާ މަރުވިއެވެ. ފަހެ، މީސްތަކުން ބުނޫއެވެ. އޭނާއަށްހުރި އުފާވެރިކަމެއްގެ ބުޝާރާއެވެ. އޭނާއަށް ސުވަރުގެ ލިބުނީމާއެވެ! (މިވާހަކަ އަޑުއިވިފައިގެން) ރަސޫލު اللهِ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. {ހަމަހިމާ އެހެންނޫނެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ފުރާނަފުޅު އެކަލާނގެ ޤުދުރަތްތެރިކަމުގެ އަތްފުޅުގައިވާ ކަލާނގެ ގަސަމުއްވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ޚައިބަރުގެ ދުވަހުގައި އޭނާ ސިއްރުންނި ދުރައިޖު ޣަނީމާ ދުރައް ބެހުމުގެކުރިން ނަގާފައިވާ ހުއްކުރީއެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ ކައްވަޅު އޭގެސަބަބުން އަނދަރުންރޯއްޖެވެ.}

---

[1] الْبُخَارِيُّ، كِتَابُ الأَيْمَانِ وَالنُّذُورِ، بَابٌ: هَلْ يَدْخُلُ فِي الأَيْمَانِ وَالنُّذُورِ الأَرْضُ، وَالغَنَمُ، وَالزُّرُوعُ، وَالأَمْتِعَةُ، برقم: 6707 (8/143،144) ، وَمُسْلِمٌ، كِتَابُ الْإِيمَانَ، بَابُ غِلَظِ تَحْرِيمِ الْغُلُولِ...، برقم: 183–(115) (ص/108) ، وَأَبُودَاوُد، كِتَابُ الْجِهَادِ، بَابٌ فِي تَعْظِيمِ الغُلُولِ، برقم: 2711 (4/344،345) ، وَالنَّسَائِيُّ، كِتَابُ الأَيْمَانِ وَالنُّذُورِ، هَلْ تَدْخُلُ الْأَرْضُونَ فِي الْمَالِ إِذَا نَذَرَ، برقم: 3827 (7/24) ، وَمَالِكٌ فِي الْمُوَطَّأ، كِتَابُ الْجِهَادِ، مَا جَاءَ فِي الْغُلُولِ، برقم: 445/1669 (3/653،654) ، وَالشَّافِعِيُّ فِي السُّنَنِ الْمَأْثُورَةِ، برقم: 650 (ص/435) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ السِّيَرِ، بَابُ الغُلُولِ ، برقم: 4851 (11/187،188) ، وَالبَيْهَقِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرى، كِتَابُ السِّيَرِ، بَابُ الْغُلُولِ قَلِيلُهُ وَكَثِيرُهُ حَرَامٌ، برقم: 18202 (9/170،171) ، وَالْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ، كِتَابُ السِّيَرِ...، بَابُ الغُلُولِ، برقم: 2728 (11/116)

ޝަހީދުންގެތެރެއިން ބައެއްމީހުންގެ މަރުކަޒަކީ ސުވަރުގޭގެ ދޮރުކޮޅެވެ. އެއީ، އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެ ފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘުގައިވާކަހަލައިންނެވެ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ {الشُّهَدَاءُ عَلَى بَارِقِ نَهَرٍ بِبَابِ الْجَنَّةِ، فِي قُبَّةٍ خَضْرَاءَ، يَخْرُجُ عَلَيْهِمْ رِزْقُهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ بُكْرَةً وَعَشِيًّا.}[1] މާނައީ: "އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ﷲ ރުއްސުންދެއްވި ޢައްބާސްގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. {ޝަހީދުން (ކުރެ ބައެއް މީހުން) ވަނީ ސުވަރުގޭގެ ދޮރުކޮޅުކައިރީގައިވާ ބާރިޤު ކޯރުފަށުގެ ކައިރީގައިވާ ފެހިކުލައިގެ ގުއްބާއެއްގައެވެ. އެބައިމީހުންނަށްޓަކައި އެއުރެންގެ ރިޒުޤު ކޮންމެ ދުވަހެއްގެ ހެނދުނާއި ހަވީރު ސުވަރުގެއިން އެއުރެންގެ ގާތަށް ނެރެވެއެވެ.} ނަމަވެސް މިއީ އެ ކަލޭގެފާނަށް ނަސޭހަތްކުރެއްވި ޢަދުލުވެރި ބުނު އަބީޒަކަރިއްޔާ ޤައުލުވެއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނުގެ (ބަރަކާތްތަކުން) ދީ އަބްޤަރީގެ ބަރަކާތުގައި ﷲ ރަޙްމަތާ އެކަލޭގެފާނަށް ދީ ފުރުޞަތު ދެއްވިއެވެ. އެ ކަލޭގެފާނު ދުނިޔޭގެ ސުވަރުގޭގައި ބާބުން ދިޔައިރު އުޅުއްވައިގެންނަވާފައެވެ.

މިސާލަކަށް ބައެއް މީހުންގެ ފުރާނަ މި ބިންމަތީގައި ހިފެހެއްޓިފައި ހުރެއެވެ. އެބައިމީހުންގެ ފުރާނަ މަތިވެރިވެގެންވާ މަލާއިކަތުން ނުއުފުއްލަވައެވެ. އެއީ ބިމުގެ އަންދެ ދަށުދަށުގައިގެ ފުރާނަތައް. ބިމުގެ ދަށުފުރާނަގޮތުގެ ފުރާނަތައް އެގޮ މަތިވެރި ދަށުދަށުގައިވާ ފުރާނަތަކާ އެއްކޮށް ނުކުތްކޮށްފައެވެ. އެއީ މި ބިންމަތީގައިވެސް

---

[1] مُسْنَدُ الإِمَامُ أَحْمَدُ، برقم: 2390 (220/4) ، وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدرك، كِتَابُ الْجِهَادِ، برقم: 2458 (93/2) ، وَابْنُ حِبَّانَ، كِتَابُ السِّيَرِ، باب فضل الشهادة، برقم: 4658 (515/10) ، وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْمُعْجَمِ الْكَبِيْرِ، برقم: 10825 (405/10) ، وَابْنُ أَبِي شَيبَة فِي الْمُصَنَّفِ، كِتَابُ الْجِهَادِ برقم: 19667 (239/10) ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيدٍ فِي الْمُسْنَدِ، برقم: 721 (ص/237)

އެ ދެބާވަތުގެ މީހުންގެ ގުޅުން އެއްހަމަނުވާގޮތުގެ މަރިންނެވެ. މި ދުނިޔޭގައި ހާދަކުރި ދުވަސްތަކުގައި، އެ ފުރާނައިގެ ހަރުބަޔާ ކާބަރިކަން ދަނޑުނުގަން، އެކަށީގެ ދަކަތްބިނުވެ، އެކަށީގެ ހަނދުމަކުރުމުއްނުތި، އެކަށީގެއާ ތިމާގެ އެނމުހަރިކަމް ގެފުއިނުވާ، އެކަށީގެއާ ކުއްތަނުވުމުއްނުތް ފުރާނަތަކަކު، ބިންމަތީގެ އެނމު ދަނު ދަފަދައިގެ ފުރާނަތަކެވެ. އެފަދަ ފުރާނަތައް އާގެ ހަރިތަކާ ވަކިވެދިޔުމަކުން ފަހުވެސް ވާހަކަ ބިންމަތީގައި އެފަދަ ދަނުދަފަދައިގައްވެ.

މަތިވެރިވެގެންވާ މަފްހޫމު އާލަމަކަށް އުފުއްލުވާނު ފުރާނަތަކަ، މި ބިންމަތީގައި ހާދަކަރަނިޔަބުން ވަގުތުކޮޅުގައި އެ ފުރާނަތަކުގެ ވެރި ރަސޫލުއްލާހުގެއާ ގެޔެފުއިވާ، އެކަށީގެ ޖީބަގައި ވަގުތުތަކުން ހާދަކަނުފުއިވާ، އެކަށީގެ ހަނދުމަކުރުމުއި، އެކަށީގެއާ ކުއްތަނުވުމުގައި އެއްރަނގެ ހިތްތަކަން ހަމަޖެހުމާއި އުފާވެރިކަން ލިބިގެންވާ މިސްތަކުންގެ ފުރާނަތަކެވެ. އެފަދަ ފުރާނަތައް އެ ފުރާނަތަކާ ގެޔެފުއިވާ ހަނިތަކާ ވަކިވެ ދިޔުމަކުން ފަހުވެސް ވާހަކަ އެ ފުރާނަތަކާ އެކަނިގެންވާފަދަ މަތިވެރި ފުރާނަތަކާ އެކުގައެވެ. މިހާ ވާހަކަ ބަދަލުކުރެއްވުމަކަށް ޓާރަމަށް ދުވަހުންވެސް އެހާ ޖީބިތު ބާރަކާ އެކުގައެވެ. ބަދަލުކުރެއްވުމަށް، އަދި ޓާރަމަށް ދުވަހުންވެސް اللهُ ތަޢާލާ އެފަދަ މަތިވެރި ވެގެންވާ މުއުމިނުންގެ ފުރާނަ އެކަށީގެންވާ މާތްވެގެންވާ ފުރާނައާކުގައި ވާއްވާހުއްޖެވެ. ކުރިމު ފުރާނައެއްވެސް އެ ފުރާނައެއްގެ ވަގުތު ހަނިގަނޑު ވަކިވުމަށްފަހު ގެއްސި ބަމުތަކުގެ ގޮތުންނާއި، ސިފައާއި ބާވަތުގެ ގޮތުން އެ ފުރާނައަކާ އެއްގޮތްވެގެންވާ ބައެއްގެ ފުރާނަތަކާއެވެ.

ބައެއް ފުރާނައަކީ، ޖިންނާއްޔުން ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންގެ ފުރާނަތަކާއެކު އުޅޭ އިންސާނުން ތަޢާރުކުރައްވާފައިވާ އަރިފުންގެ ވަގުތުގައިވާނު ފުރާނަތަކެވެ. އަދި އަނެއްބައި ފުރާނަތަކަކީ، ދުއިގެ ކުރެއްގައި ފަތަފަރާއްސަނަ އަދި އާނާގެ އަނގަމަތީ ހިތަގަނޑުތަކުން ޖެއްސިވުމުންދާން ފުރާނަތަކެވެ. އެއަށްކާވާއުކު ބާއްޖެވެރިކާމާއި

އަބާއްޖަވެރިކަމުގެގޮތުން ފުރާނައިގެ މަރުކަޒަކީ އެއްކަހަލަ އަދި އެއްގޮތް ތަނެއްނޫނެވެ. ބައެއް ފުރާނައަކީ، މަތިވެރިވެގެންވާ މަލަކޫތީ ޢާލަމުގައި ތަފާތު ދަރަޖަތަކުގައިވާ ފުރާނަތަކެވެ. އަނެއްބައި ފުރާނައަކީ މި ބިންމަތީން މައްޗަށް އުފުއްލިގެންވެސް ނުދާ އެންމެ ދަށުދަރަޖައިގައިވާ ފުރާނަތަކެކެވެ. (އެފަދަ ބައެއްކަމުގައިވުމުން الله ތަޢާލާ އަހަރެމެން ސަލާމަތްކުރައްވާށިއެވެ.އާމީން.)

މި މައުސޫޢާގައި ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘްތަކާއި، އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތަކާމެދު ތިބާ ފުންކޮށް ވިސްނައި ފިކުރުކޮށްފިނަމަ، ތިބާގެހިތަށް އެކަން ހާމަވާނެ އިމާންކަން ލިބިދާނެއެވެ. މިކަންކަން ބަޔާންވެގެންވާ ސަބަބަކީ ޙަދީޘްފުޅުތަކުގެ މާނަގައި އެއްވެސް ބާވަތެއްގެ ތަޢާރުޟެއް ފުރާނައާމެދު ނުވާކަން ދެނެގަނެވޭނެއެވެ. އިން ކޮންމެ ބަޔަކީ ބަރުޒަޚީ ބަދަލުވާ އެއިގެ ތެރެއިން އެއްބައި ބަޔަކީ ބަރުޒަޚުގައިވާ ބަޔަކަށް ބަލައިލެވޭ ބައެކެވެ.

ފުރާނައާގުޅޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތައް ވިސްނައިގަތުން ބިނާވެގެން ވަނީ، ފުރާނައަކީ ހަށިގަނޑު ވަރަށް މަތިވެރި ސިފަތަކާއި ބުއްދިތަކާއި ލިބިގެންވާ އެއްޗެއްކަން ގަބޫލުކުރުމަށެވެ. ފުރާނަތައް ސިފަކުރެވޭގޮތުގައި ވާރިދުވެފައިވާ އެއީ ކަލޭގެއިވާ ހަރަކާތްތެރިވާ ވާކަށެއް ހުރި އަދި ދަނޑިކުރެ އެއްޗެކެވެ. ބަދަލުތައް ގެނައުމުގައި، މަޢުލޫމާތު ދިނުމުގައި، އެއްތަނުން އަނެއްތަނަށް ބަދަލުވުމުގައި އެއްސިފަ ބަދަލުކޮށްފައިވާ އެހެން އެއްޗަކަށް ނުވެއެވެ. އެއީ އެތަކެއް ބައިތަކަކަށް ބެހިގެންވާ އެއްޗެކެވެ. އެތަކެތީގައި ވިލްތިގެންވާ ބައެއްވެއެވެ. ހިތްހުރެ ބޭނުންވާ ބައެއްވެސްވެއެވެ. މަތިވެރިމަޤާމުގައިވާ ބަރަކާއި ދަރަޖައިގެ ބައެއްވެސް ވެއެވެ.

ހަނދާނާ ވަކިވެމަށް ހުށަހެޅުމަށް ފުރާނައަކީ ސަލާމަތް ޝިފާއުގެއިވުމާއި، ބަލިވުމާއި، އަޅާލުމުގައިވުމާއި، ދަތުރުކުރުމުގައިވުމާއި، ވާނުގައިވުމާއި މިފަދަ އެކިކަހަލަ ހާލަތްތަކުގެ ތަޖުރިބާކުރާ އެއްޗެކެވެ. އެއީ އެ ފުރާނައެއް ދެނެތުން ހަނދާނާ

ގުޅިފައިވީ ހިނދުގައިވެސް ކަންހިނގަމުންދިޔަ ބީދައިން ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ބޮޑަށެވެ. ފުރާނަތައް ތަޙައްމަލުކުރަން ޖެހިފައިވާ ކަންކަމުގެތެރޭގައި ހިފެހެއްޓިފައިވުމާއި، ވޭނާއި، ކެކުޅުމާއި، ގަދަވެގެންވާ އަޛާބާއި، މާޔޫސްކަމާއި، ކަންބޮޑުވުމާއި، ބަލިވުމާއި، މިފަދަ ކަންތައްތައްވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން ލައްޒަތާއި، ހަމަޖެހުމާއި، [illegible] ނިޢުމަތާއި، މިފަދަ ތަފާތު އެތައް ބާވަތެއް [illegible] ގުޅިފައިވާ ހިނދު [illegible] ލިބިގެންވެއެވެ. އެއީ މައިމީހާގެ ރަޙިމުގައި [illegible] ދުވަސްތަކުގައިވެސް އެ ފުރާނަތަކަށް އެކަންކަން [illegible] [illegible] ފަދައިންނެވެ!

ފުރާނަތަކަށް ހަތަރު ވަޠަނެއް ނުވަތަ މަރުޙަލާއެއްވެއެވެ. ކޮންމެ މަރުޙަލާއަކީ އޭގެ ކުރީގެ މަރުޙަލާއަށްވުރެ މާބޮޑު، މާތަނަވަސް މަރުޙަލާއެކެވެ.

ފުރާނައިގެ ފުރަތަމަ ވަޠަނަކީ ނުވަތަ މަރުޙަލާއަކީ، މައިމީހާގެ ރަޙިމުގައި [illegible] މަރުޙަލާއެވެ. އެއީ ތިން އަނދިރިކަމުގެ ހިފެހެއްޓިފައިވާ ތަނގި އުނދަގޫ މަރުޙަލާއެކެވެ.

ފުރާނައިގެ ދެވަނަ ވަޠަނަކީ ނުވަތަ މަރުޙަލާއަކީ، [illegible] އެ ފުރާނަ [illegible] ބޮޑެވެ، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] މި ބިންމަތީގައި މަރުޙަލާއެވެ.

ފުރާނައިގެ ތިންވަނަ ވަޠަނަކީ ނުވަތަ މަރުޙަލާއަކީ، ބަރުޒަޚުގެ އާލަމެވެ. އެއީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ދުނިޔައަށްވުރެ މާ [illegible]، މާބޮޑު މަރުޙަލާއެކެވެ. މި ދުނިޔެއާ ބަރުޒަޚުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެއީ ފުރާނައިގެ ފުރަތަމަ މަރުޙަލާކަމުގައިވާ މައިމީހާގެ ރަޙިމާއި، ދެވަނަ މަރުޙަލާކަމުގައިވާ މި ދުނިޔެއާ ދެމެދުގައިވާ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އާލަމެވެ.

ފުރާނައިގެ ހަތަރުވަނަ ވަޠަނީ ނުވަތަ ދާރުލްޤަރާރާއި، ދާއިމީ ދާރުގެ ނުވަތަ އަބަދުގެއަބަދަށް އެ ތަނެއްގައި ދިރިއުޅުއްވާނެ ދާރުލްޤަރާރު ނުވަތަ ވަޠަނެވެ. އެއީ ސުވަރުގެ ނުވަތަ ނަރަކައެވެ. މި ހަތަރުވަނަ ވަޠަން ނުވަތަ ދާރުލްޤަރާރުގެ، އެހެން ވަޠަނެއް ނުވެއެވެ. الله ތަޢާލާ މިއިން ކޮންމެ ދާރުލްޤަރާރަކުން އަހުލު ދާރުލްޤަރާރުން، އެއް ވަޠަނުން އަނެއް ވަޠަނަށް ފުރާނަތަކުން ބަދަލުކުރައްވައިގެން ގެންދަވައެވެ. ކޮންމެ ފުރާނައެއްވެސް އެ ވަޠަނަކުން ފުރާނަ ބަދަލުވެގެންނާއި ގުޅިގެން އުފެދިގެންދާ ހާލަތުތަކާއި މިންވަރުތަކާ ކުޅެދިގެންނެވެ، އެ ކަމަށްޓަކައި ފުރާނަތަކަށް ގުޅޭ ހާލަތުތަކާ، އެ ފުރާނައަކަށް އެކަށީގެންވާ ވަޠަނަކަށް އޭނާ ގެންދަވައެވެ.

މި ނަސްގަނޑުން ހަތަރު ދަރުބާރު ނުވަތަ ހަތަރު ވަޠަނުގައި ފުރާނައަކު ދެމިހުރެ ތަނާ ބޮޑެތި ތަފާތުތަކާއި ތަފާތު ބާރުތަކާއި ގުޅޭ ގޮތުގައެވެ. އެ ފުރާނަ އިޖުތިމާޢީ ހަލުވިކަމާއި، އެ ފުރާނަ ދިރުއްވައި އަދި މަރުގެންނެވި، އެ ފުރާނަ ބާއްޖަވެރިވުމާއި އަބާއްޖަވެރި ވުމުގެ މަގުތަކުގެ ގޮތުގައި الله ތަބާރަކަ ވަތަޢާލާގެ މަތިވެރިވަންތަ ކަމާއެވެ! އެކަލާނގެ އެ ފުރާނަތައް އެއަންގައްވަ އިލްމާއި، ޙިކުމަތާއި، ސާބިތުކަމާއި، ހަދާނާއި މި އެންމެހައި ކަމެއްގައި ތަރުތީބުއްލަވާ ކުރެއްވުމުގެ މަގުވެރިވަންތަ ގޮތުގައެވެ. އެގޮތަށް މަތިވެރިވަންތަ ކުރެއްވުމުގެ ހުނަރުވަންތަ ގޮތުގައި މަޢުރިފަތް ދެއްވާ ސާބިތުކަން ދެވިގެން މިފަދަ ޤުރުއާނުގެ ތަސްބީޙުކުރުން، اللهُ އެކަލާނގެ ޙިކުމަތާއި ޢަދުލުވެރިކަމުން ބައްޓަންކުރެއްވި އެންމެ އިމުގެ އިލްމާއި ހުނަރު، ހުރިހާ ވެރިކަމާއި މަތިވެރިކަމުގެ މަތީގެ ދަށުން، އެންމެހައި ބައްޓަން ކުރުމުގެ ގޮތުން އެކަލާނގެ އަދުލުވެރިކަމާއި، ހުރިހާ ހިކުމަތެއް އެކަލާނގެ ޤުދުރަތާއި ބާރުވެރިކަމުގެ އެއް ގޮތުންނެވެ، ތަޢުލީމު ދެއްވުމުގެ އެއްޗަކީ ވެސް، ހިކުމަތްތެރިކަމުގެ ހާސިލުކުރުމުން ޤުރުބާނީ ކުރުމުންނެވެ، ހުރިހާ ބާރާއި ބާރުވެރިކަމާއި، ހުރިހާ އިލްމާއި ޤުދުރަތާއި، ބުރަދަނުވަންތަ ކަމާއި، ހުރިހާ ކަލާނގެއަކާ ގުޅޭ ކަމެއް، މި އެންމެހައި ކަމެއްގައި މަތިވެރިވަންތަ ކަމުގެ ވަގުތުތަކެއްގައި اللهُ އަށް ގަޔާއަށް ހަމަ އެއްގޮތަށް ދާއިމީ ކަމާއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ހުރިހާ އިނާޔަތް ދެކޮޅު ފުރަތަމަ ފުޅާ ކުރައްވާ އެކަލާނގެ މަތިވެރިވަންތަ اللهُ ގެ ޙަރަކާތްތަކުގެ ކަމުގެ ނަޢުމަތްތަކުގެ

ތެދުވެރިކަމާއި، އެކަލާނގެ ޙަޟުރަތުން އެ އެންމެބޭކަލުން ގެންނެވި ކަންތައްތަކަކީ ފިޠުރަތުގެ އުސޫލުތަކާއި ސަލާމަތްބުއްދި ޤަބޫލުކުރާ ކަންތައްތަކެވެ. އެނޫން ކޮންމެ ކަމަކީ ބާޠިލު ކަންތައްތަކަށް ކަށަވަރުކުރެވޭނެއެވެ. ތައުފީޤުދެއްވަނީ ﷲގެ ޙަޟުރަތުންނެވެ.”[1]

* * * * * *

---

[1] الرُّوحُ، لابْنِ القَيِّمِ الجَوزِيَّة، الْمَسأَلَةُ الْخَامِسَةَ عَشْرَةَ، وَهِى أَيْنَ مُسْتَقَرُّ الأَرْوَاحِ، (ص/431،434)

ނިންމުން

ފިޤުހުއްސުންނާގެ ދިވެހިތަރުޖަމާގެ ނަމާދު 4 ގައި އެކުލެވިގެންވާ މި ބައި ތަރުޖަމާކުރަން ފެށީ، 25 ރަމަޟާން 1436 ، 12 ޖުލައި 2015 ވީ އާދިއްތަ ދުވަހުއެވެ. ކަންދިމާވިގޮތުން މި މަސައްކަތް ނިންމައިލުމުގައި އެކަށީގެންވާވަރަށްވުރެ ގިނަދުވަސްވެއްޖެކަން ހެޔޮހިތުން ޤަބޫލުކުރުން اللهގެ ރަޙްމަތާއި، ތިޔަ އަޅުގަނޑު ބޭފުޅުންގެ އަރިހުން ދިރާސީ މާފުކުރައްވާށެވެ. މަސައްކަތް ފަސްވުރުމުގައިދިޔުން ސަބަބަކީއެވެ. އެއްކަމަކީ ސިއްޙީގޮތުން ދިމާވި އުނދަގޫތަކެވެ. އަނެއްކަމަކީ، ފޮތުގައި މުހިއްމު ބަޔާންކުރާފައިވާ އިލްމުވެރިންގެ ޤައުލުތަކުން އެ މައްސަލައާއި ގުޅުން، ނުވަތަ ބަރީޙީކަމާއި ގުޅުންހުރި ޙަދީޘްތަކާ ތަޚްރީޖުކުރުމެވެ. ކަންމިހެން ވީކަމަށް ހެޔޮދޮގު ކަމުގައި މިހެން ވީކަމުގައި اللهގެ ރަޙްމަތް ލިބިގެން، ކިޔުންތެރިންނާ ޙަވާލުކުރުމަށް ތައްޔާރުކުރެވުނީ، ފިޤުހުއްސުންނާގެ ތަރުޖަމާގެ ބައެއް ޙަދީޘްތަކުގައި، ތަޚްރީޖުކުރެއްވިއިރު ފޮތުގައިވާ މުހިއްމު ބަޔާންތަކާ ގުޅުވައިގެން ނަމާދުގެ ޙުކުމްތަކުގެ ތަޚްރީޖުކުރެވިފައިވާ ބައެއް ބަޔާންތަކުގެ މަޢުލޫމާތު، ތަރުޖަމާގައި ހިމެނިފައިވާނެއެވެ. މި ކަމަކީ ހިނގާދިޔަ ގިނަދުވަސްތަކެއް ކުރެވުނު ކަމެކެވެ. اللهގެ ހެޔޮ ރަޙްމަތާއެކު މި ފޮތުގައި ފިޤުހުއްސުންނާ ތަރުޖަމާގެ ނަމާދު 4 ނިންމައިލެވުނީ، 15 ޖުމާދަލްއޫލާ 1438 ، 12 ފެބްރުއަރީ 2017 ވީ އާދިއްތަ ދުވަހުއެވެ.

ފިޤުހުއްސުންނާގައި މައުޟޫޢަށް ތަޚްރީޖުކުރައްވާފައިވާ ބައެއް ޙަދީޘްތަކުގައި ތަޚްރީޖުކުރެއްވިއެވެ. މި ފޮތް ތަޚްރީޖުކުރަމުން ގެންދިޔައީ މިޝްކާތުލްމަޞާބީޙް އިސްލާމިކް އެޖެންސީން ބައްލަވާލައްވާފައިވާ އެއްޗެއްގެ ތަޚްރީޖަކުން ޝައިޚު ނާޞިރުއްދީނުލްއަލްބާނީ ދިރާސާކުރައްވާފައިވާ އިބާރާތުން މި ދާއިރާގައި ޗާޕުކޮށްފައިވާ ކޮޅުގައި 1417ހ. 1997މ. ގައި ޝާއިޢު

ކޮށްފައިވާ ފޮތުގައި، ޢީދުނަމާދާވިދިގެންވަނީ އަލްޖަނާޒާ ނުވަތަ ކަށުނަމާދުގެ ބައެވެ. ނަމަވެސް އެ ފޮތުގެ ބައެއްޗާޕުގައި، މިސާލަކަށް، ހަމައެކަނި ދާރުލްފިކުރިލް ޢަރަބީގެ ފަރާތުން 1418ހ.1998މ. ގައި ޝާއިޢުކޮށްފައިވާ ފުރަތަމަ ޗާޕުގައި ޢީދުނަމާދާވިދިގެންވަނީ ޒަކާތާއި ރޯދައިގެ ބައެވެ. ކަށުނަމާދު ނުވަތަ ޖަނާޒާގެބައި އެ ޗާޕުގައި ގެނެސްފައިވަނީ ރޯދައަށް ފަހުގައެވެ. ވީމާ، މި ފޮތް ބައްލަވާ ބޭފުޅުންގެ މަޢުލޫމާތަށްޓަކައި މިވާހަކަ ދަންނަވަމެވެ.

މިފޮތް ވިދާޅުވާ އިއްޒަތްތެރިންގެ އަރިހުން އަޅުގަނޑުގެ އިޚްލާސްތެރި އިލްތިމާސަކީ، އިމްލާކުށެއް ނުވަތަ ތަރުޖަމާގެ ކުށެއް ފާހަގަކުރެއްވިއްޖެނަމަ، އަޅުގަނޑަށް ނުވަތަ މިނިސްޓްރީ އޮފް އިސްލާމިކް އެފެއާޒަށް އެ ކަން އަންގަވައިދެއްވުމެވެ. އަދި ކުރިއަށްއޮތް ޗާޕުގައި މުޅި ފޮތް އެކުގައި އަލުން ޗާޕުކުރަންވާއިރަށް، އެ ކުށްތައް އިސްލާހުކުރަން ހަނދުމަފުޅުކުރައްވާށެވެ.

ﷲ ތަޢާލާ އަޅުގަނޑުމެންގެ އަމަލުތައް އިޚްލާސްތެރިކޮށްދެއްވައި ދީ ދުނިޔޭގެ ބާއްޖަވެރިކަމުގައި ލައްވާށިއެވެ. އަދި މި މަސައްކަތްތަކަށް އެހީތެރިވި ހުރިހާ ބޭފުޅުންގެ މަޤުބޫލު މަސައްކަތަކަށް ލައްވާށިއެވެ. އާމީން!

15 ޖުމާދަލްއޫލާ 1438
12 ފެބުރުއަރީ 2017 އާދިއްތަ
ahmed7772187@gmail·com

އައްސައްޔިދު ސާބިޤު މަޢުލޫމާތުނަންގަވާފައިވާ ފޮތްފޮތާއި، ތަރުޖަމާކުރުމުގައި އިތުރަށް ބެލި ފޮތްފޮތް

މި ތަރުޖަމާގައި މީގެކުރިން ޝާއިޢުކުރެވުނު ބައިތަކުގެތެރެއިން، ''ނަންބަރު 3'' ން ފެށިގެން ބެލެވިފައިވާ މަރާޖިޢު ނުވަތަ ރެފަރެންސް ފޮތްފޮތަށް ބައެއް ބަދަލު އައިސްފައި ވާނެ ވާހަކަ މަޢުލޫމާތަށްޓަކައި ދަންނަވަމެވެ.

މިގޮތުން ޙަދީޘްގެ އެންމެ މަޝްހޫރު 6 ފޮތުގެތެރެއިން ސުނަނުއް ތިރްމިޛީ ފިޔަވައި އަނެއް 5 ފޮތާއި އަދި އެހެން ބައެއް ފޮތްފޮތުގެ ޙާލު، ނަންބަރު 3 ން ފެށިގެން ބަދަލުވެފައި ވާނެއެވެ. ތިރީގައިވާ ލިސްޓުގައި އެ ބަދަލުވި ފޮތްތަކުގެ ނަން ކިޔާ ބަދަލުވާ ފޮތުގެ ތިރީގައި ކިޔުމަށްފަހު، ތިރީގައި ދެއްކިފައިވާ ފޮތަށެވެ. ވީމާ ކުރިން ޝާއިޢުކުރެވުނު ''ސާފުކޮށް ތަރުތީބުކުރެވުނު'' މި ބައިގެ، ''ނަންބަރު 1'' އަދި ''ނަންބަރު 2'' ގައިވާ ރެފަރެންސްއަށް ބައްލަވާނަމަ ބައްލަވާށި، ތިރީގައި ހޯއްދަވާފައިވާ ފޮތްފޮތުންނެވެ.

''ނަންބަރު 3'' ކުންފުނިން ޝާއިޢުކުރި ތަރުޖަމާގެ ކޮންމެ ބައެއްގެ ރެފަރެންސް ބެލެވިފައި، ބަދަލުގެނުވި، ތިރީގައިވާ ޖަދުވަލުގެ ނުސްޚާއިންނެވެ. މި ބަދަލު ގެނެސްފައި ވަނީ އެކަން ފޮތްތަކުގެ ރެފަރެންސް ހޯދުމުގެ ފަސޭހަ ކަމަށްޓަކައެވެ.

މި ބަދަލުގެނައުން ޖެހުނީ، މިފަދަ މަސައްކަތްތަކަށް މުހިންމު ބޭނުންތެރި ވަސީލަތެއް ޕީ.ޑީ.އެފް. ކޮޕީ ހިއްސާކުރެވޭ ލައިބްރަރީއެއްކަމަށްވާ ''الْمَكْتَبَةُ الْعِلْمِيَّة'' މި ނަންކިޔާ ލައިބްރަރީގައިވާ ބައެއް ފޮތްފޮތް، ބަރާބަރަށް އަޕްޑޭޓް ކުރެވެމުންދާ ކޮމްޕިއުޓަރ ސޮފްޓްވެއާއެއް ކަމަށްވާ ''الْمَكْتَبَةُ الشَّامِلَة'' މި ނަންކިޔާ ސޮފްޓްވެއާގައި ހިމެނޭ ހަމަ ފޮތްފޮތުގެ ޗާޕާ ތަފާތުވުން، ބައެއްފަހަރު އެފަދަ ހިސާބުތަކުގައި ބަހުރުވަ ޒިޔާދަވެފައި ވުމާއި، އެކަން ބަލައިލުމަށް ފަސޭހަ މަގެއް ހުރުމުން، މި ދެބައިގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ފޮތްފޮތުގެ އެއްގޮތް ނުސްޚާއެއް ލިބުމަށްޓަކައި ބަދަލުކުރަން ލިބުނު ފުރުޞަތުން ބަދަލުކުރަމުން ދިޔަ ފޮތްފޮތުގެ އެއްގޮތް ނުސްޚާ މި ދެންނެވި ދެ މަކްތަބާ ނުވަތަ ލައިބްރަރީއަށް އާދޭ! ''الْمَكْتَبَةُ الْعِلْمِيَّة'' އާއި، ''الْمَكْتَبَةُ الشَّامِلَة'' އަށް އެއްކަލަކުގެ ޝަކުވާ ނުކުރެވެނެވެ.

މި ތަރުޖަމާގައި އެކުލެވިގެންވާ ފޮތްފޮތުގެ ތެރެއިން، ނަންބަރު 108 ގައިވާ ''الفقيه والْمتفقه'' މި ފޮތުން ނަގާފައިވާ އެއް ފޮތްފޮތޭ، އައްސައްޔިދުސާބިޤު މަޢުލޫމާތު ނަންގަވާފައިވާ ފޮތްފޮތުގެ އިތުރަށް، ތަރުޖަމާ ކުރުމުގައި ބެލިފައިވާ ފޮތްފޮތެވެ.

1- القرآن الكريْم

2- الْجَامِعِ الصَّحيح، للإمام الْبخارى، تَرْقِيم مُحمَّد فؤاد عبد الباقى، الْمطبعة السلفية الطبعة الأولَى 1400

الْجَامِعِ الصَّحيح، للإمام الْبخارى، تَشَرَّفَ بِخِدْمَتِهِ وَالعِنَايَةَ بِهِ: مُحَمَّدُ زُهَيْرُ بْنُ نَاصِرُ النَّاصِرُ، دَارُ طَوقُ النَّجَاةِ، بَيْرُوت، لُبْنَانُ، الطبعة الأولَى 1422

3- صَحِيحُ مُسْلِم، للإمام مسلم، بتَحقيْق أَبُو قُتَيبَة نَظَر مُحَمَّدُ الفاريابِى، دار طبية للنشر والتوزيع، الطبعة الأولَى 1427–2006

صَحِيحُ مُسْلِم، لِلإِمَامِ مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ، بِتَرْقِيمِ مُحمَّد فؤاد عبد الباقى، دَارُ احْيَاءِ الكُتُبِ الْعَرَبِيَّة، عِيسَى الْبَابِى ، تَوزِيع دَار الكُتُب العلمِيَّة، بَيْرُوت، لُبْنَانُ، الطبعة الأولَى 1412–1991

4- سُنن أَبِى دَاوُدُ، مع معالِمِ السنن، إعداد وتعليق عزت عبيد الدعَاس و عادل السيد،

دار ابن حزم بيْروت، الطبعة الأولَى 1418–1997

سُنن أَبِى دَاوُدُ، لِلإِمَامِ الْحَافِظ أَبِى دَاوُدُ سُليَمَانُ بْنُ الأَشْعَثِ، بِتَحْقِيق، شُعَيبُ الأَرْنَؤُوطُ وَ مُحَمَّدُ كَامِلُ قَره بَللِى، دَار الرِّسَالَةِ العَالَمِيَّةِ، الطبعة الأولَى 1430–2009

5- سنن التِّرمذى، للإمام التِّرمذى، تَحقيْق أحْمد مُحمد شاكر، مطبعة مصطفى البابِى الْحلبِى، الطبعة الثانية 1398 –1978

6- سنن النَّسَائِى، للإمام النَّسَائِى، بِشرَح السُّيُوطِى، دارالْمعرفة بيْروت لبنان.

سُنَنُ النَّسَائِى، بِشرَح السُّيُوطِى، وَحَشِيَةِ السِّندِى، اعْتَنَى بِهِ وَ حَقَّقَهُ عَبْد الفَتَّاحُ أَبُوغُدَّة، النَاشِرُ مَكْتَبَةُ الْمَطْبُوعَاتِ الإِسْلاَمِيَّة بِحَلب، الطبعة الثانية 1406–1986

7- سُنَن ابْنُ مَاجَه، لِلإِمَامِ ابْنُ مَاجَه، تَحقيْق وترقيم، مُحمَّد فؤاد عبد الباقى، مطبعة دار إحياء الكتب العربية.

سُنَن ابْنُ مَاجَه، لِلإِمَامِ ابْنُ مَاجَه القَزْوِينِى، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيثَهُ، شُعَيْبُ الأَرْنؤُوطُ وَ عَادِلُ مُرْشِدُ وَ آخَرُونَ، مُؤَسَّسَةُ الرِّسَالَة، الطبعة الأولَى 1430–2009

8- مسند الإمام أحْمد، للإمام أحْمد بن حنبل، تَحقيْق شعيب الأرنؤوط و عادل مرشد،

مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1416–1995

9- صحيح ابن خزيْمة، للإمام ابن خزيْمة، تَحقيْق الدكتور مُحمد مصطفى الأعظمى،

الْمكتب الإسلامى، 1400–1998

10- صحيح ابن حبان، للإمام ابن حبان، تَحقيْق شعيب الأرنؤوط،

مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الثانية 1414–1993

11- سنن الدّارقطنِى، للإمام الدّارقطنِى، تَحقيْق شعيب الأرنؤوط وآخرون،

مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1424–2004

12- سنن الدّارمِى، للإمام الدّارمِى، تَحقيْق حُسيْن سليم أسد الدّارانِى، درا الْمُغنِى،
الطبعة الأولَى 1421–2000
سنن الدّارمِى، لِلإِمَامِ عَبْد اللَّهِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَان الدّارمِى، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيْثَهُ،
فَوَازُ أَحْمَدُ زمَرلِى، وَ خَالِدُ السَّبع العلمِى، قَدِيْمِى كُتُب خَانَة، مُقَابِلُ آرَام بَاغُ كَرَاتَشِى
13- سنن النسائِى الْكبْرى، للإمام النَّسَائِى، تَحقيْق حسن عبد الْمنعم شَلَبِى،
مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1421–2001
14- الْموطأ لِمَالِك، للإمام مَالِك برواية يَحيَى بن يَحيَى الليثي، ، تَحقيْق الدكتور بشّار
عواد معروف، دار الغرب الإسلامى، الطبعة الثانية 1417–1997
الْموطأ لِمَالِك، للإمام مَالِك، تَحْقِيقُ مُحَمَّدُ مُصْطَفَى الأَعْظَمِى، مُؤَسَّسَة زَايَد بْنُ سُلطَان،
الطبعة الأولَى، 1425–2004
15- مسند سعيد بن منصور، للإمام سعيد بن منصور، تَحقيْق الدكتور سعد بن عبد اللّٰه بن
عبد العزيز آل حُميد، دار الصميعِى للنشر، الطبعة الأولَى 1414–1993
16- مسند أبِى يعلى الْمَوصلى، للإمام أبُو يعلى، حُسيْن سليم أسد، دار الْمأمون للتراث،
الطبعة الثانية 1410–1989
17- مسند أبِى داوُد الطَّيَالَسِى، للإمام سُلَيمَان بن دَاوُد بن الْجَارود،
تَحقيْق الدكتور محَمد بن عبد الْمُحسنُ التُّركِى، درا هجر للطباعة والنشر،
الطبعة الأولَى 1420–1999
18- مسند إسحاق بن راهويه، للإمام إسحاق بن راهويه، تَحقيْق الدكتور عبد الغفور
عبد الْحق حُسيْن بُرّ الْبلوشى، مكتبة الإيْمان، الطبعة الأولَى 1412–1991
19- مسند الْبَزَّار، للإمام الْبَزَّار، تَحقيْق الدكتور محفوظ الرحْمن زين اللّٰه،
مكتبة العلوم والحكمة، الطبعة الأولَى 1409–1988
20- مسند أبِى عوّانه، للإمام يعقوب بن إسحاق الأسفرائينى، الْبَزَّار، تَحقيْق أيْمن عارف
الدمشقى، دار الْمعرفة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1419–1998
21- مسند الْحُمَيدى، للإمام الْحُمَيدى، تَحقيْق حُسيْن سليم أسد الدّارانِى،
دار السقّا دمشق، الطبعة الأولَى 1996
22- مُسند ابن أبِى شَيبَة، للإمام الْحافظ أبوبكر عبد اللّٰه بن مُحمد بن أبِى شيبة، تَحقيق
عادل بن يوسف الغزاوى، و أحْمد فريد الْمَزيدى، دار الوطن الرياض. شارع الْمعذر
الطبعة الأولَى 1418 – 1997

23- السنن الْكُبْرَى لِلْبَيهَقى، للإمام الْبَيهَقى، تَحقيْق مُحمد عبد القادر عطاء،
دار الكتب العلمية بيْروت لبنان، الطبعة الثالثة 2003–1424

24- السنن الصُغْرَى لِلْبَيهَقى، للإمام الْبَيهَقى، تَحقيْق الدكتور محَمد ضياء الرحْمن
الأعظمى، (باسم الْمِنَّةُ الْكُبْرَى شرح وتخريج السنن الصُغْرَى) مكتبة الرُشْدُ الرياض،
السُّنَنُ الصَّغِيْرِ لِلإِمَامِ الْبَيهَقى، وَثَّقَ أُصُولَهُ وَخَرَّجَ حَدِيْثَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ،
الدَّكْتُورُ عَبْدُالْمُعْطِى أَمِيْنُ قَلْعَجِى، سِلْسِلَةُ مَنْشُورَات جَامِعَةُ الدِّرَاسَاتِ الإِسْلاَمِيَّة،
كَرَاتَشِى بَاكِسْتَان، الطبعة الأولَى 1410–1989

25- مستدرك الْحاكم، للإمام الْحاكم، تَحقيْق لأَبِى عبد الرحْمن مقبل بن هادى الوادعى،
دار الْحرَمَيْن للطباعة، الطبعة الأولَى 1417–1997

26- الْمُصنَّف لابن أَبِى شيْبة، للإمام ابن أَبِى شيْبة، تَحقيْق مُحمد عوّامه، دارقرطبة للنشر،
الطبعة الأولَى 1427–2006

27- الْمُصنَّف لعبد الرزاق الصنعانِى، للإمام عبد الرزاق، تَحقيْق حبيب الرحْمن الأعظمى،
الْمجلس العلمى، الطبعة الثانية 1403–1983

28- الْمعجم الكبيْر للطبَرَانِى، للإمام الطبَرَانِى، تَحقيْق حَمدى عبد الْمَجيد السلفِى،
مكتبة ابن تيميه،

29- الْمعجم الأوسط للطبَرَانِى، للإمام الطبَرَانِى، قسم التحقيق بدار الْحرَمَيْن،
دار الْحرَمَيْن للنشر، طبع 1415–1995

30- الْمعجم الصغيْر، للطبَرَانِى، للإمام الطبَرَانِى، درا الكتب العلمية بيْروت لبنان،
طبع 1403–1983

31- الروض الداني إلى المعجم الصغير للطبراني، محمد شكور محمود الحاج أمرير،
المكتب الإسلامي، دار عمار – بيروت، عمان، الطبعة الأولى، 1405هـ 1985م

32- مُسْنَدُ الشَّامِيِّيْن، للطبَرَانِى، للإمام الطبَرَانِى، تَحقيْق حَمدى عبد الْمَجيد السلفِى، مؤسسة الرسالة، بيْروت
لبنان، الطبعة الأولَى 1409–1989

33- الْمُنتقَى لابن الْجَارود، للإمام أَبِى عبد اللَّه مُحمد بن الْجَارود، بتعليق، عبد اللَّه عمر البارودى، مؤسسة
الكتب الثقافية، بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1408–1988

34- مُسند الإمام الشافعى، بترتيب السندى، مكتبة ابن تيمية، القاهرة، بتحقيق مقبل بن هادى الوداعى،
الطبعة الأولَى 1416

35- الْمُسنَدُ الشَّاشِى، للإمام الهيثم بن كليب الشاشى، تَحقيْق وتَخريج، الدكتور مَحفوظ الرحْمن زين اللّٰه، الناشر، مكتبة العلوم والْحكم، الْمدينة الْمنورة، الطبعة الأولَى، 1410

36- مُسند السراج، للإمام مُحمد بن إسحاق السراج الثقفى، تَحقيق، إرشاد الْحق الأثرى، إدارة العلوم الأثرية فيصل آباد، باكستان، الطبعة الأولَى، 1423–2002

37- الْمنتخب من مسند عبد بن حُميد، تَحقيق أبِى عبد اللّٰه مصطفى بن العدوى، دار بلنسة للنشروالتوزيع، الرياض، الطبعة الثانية، 1423–2002

38- مُسند ابن الْجعد، للإمام الْحافظ على بن الْجعد بن عبيد، تَحقيق عبد الْمهدى بن عبد القادر بن عبد الْهادى، مكتبة الفلاح الْكويت، الطبعة الأولَى، 1405–1985

39- مسند الرويانِى، للإمام أبِى بكر مُحمد بن هارون الرُويانِى، بتعليق أيْمن على أبو يَمانِى، مؤسسة قرطبة، الطبعة الأولَى، 1416–1995

40- شرح مشكل الآثار، للإمام أحْمد بن مُحمد بن سلامة الطحاوى، تَحقيْق الشيخ شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة، بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1415–1994

41- الْمسند الْمستخرج علَى صحيح الإمام مسلم، للإمام أبِى نعيم الأصبهانِى، تَحقيْق مُحمد حسن مُحمد حسن إسْماعيل الشافعى، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان،

42- معرفة السنن والآثار للبيْهَقِى، للإمام الْبَيهَقى، تَحقيْق الدكتور عبد الْمُعطِى أميْن قلعجى، دار الوعى بِحلب، الطبعة الأولَى 1412–1991

43- كِتاب الْمراسيل، لأبِى داود، للإمام أبِى داود سليمان بن الأشعث، تَحقيْق الدكتور عبد اللّٰه بن مساعد بن خضر الزهرانِى، دار الصميعى للنشر والتوزيع

44- كتاب الأدب الْمفرد، للبخارى، للإمام مُحمد بن إسْماعيل البخارى، تَحقيق سَميْر بن أميْن الزهيْرى، و تَخريج الشيخ الألبانِى، مكتبة الْمعارف للنشر و التوزيع الرياض، الطبعة الأولَى، 1419–1998

45- كِتَاب الدُّعَاءِ للحَافظ الإمام الطبَرَانِى، تَحقيق و تَخريج الدكتور مُحمد سعيد بن مُحمد حسن الْبخارى، دار البشائر الإسلامية للطباعة و النشر، الطبعة الأولَى 1407–1987

46- صحيح مسلم شرح النووى، للإمام يَحيَى بن شرف النووى، الْمطبعة الْمصرية بالأزهر، الطبعة الأولَى، 1347–1929

47- دَلائِل النُّبُوَّة و مَعْرِفَةِ أَحوَالِ صَاحِبِ الشَّرِيعَةِ، للإمام الْبَيهقى، تَحقيق الدكتور عبد الْمُعطِى قلعجى، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1408–1998

48- الْمفهم لِما أشكل من تلخيص كتاب مسلم، للإمام أبِي العباس أحْمد بن عمر بن إبراهيم القرطبِي، تَحقيْق مُحى الدين ديب مستو و آخرون، دار ابن كثيْر بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1417-1996

49- الإِجْمَاعُ لأَبِي بَكر مُحَمَّدُ بن إِبرَاهِيم بْنُ الْمُنذِر، تَحْقِيْق، الدَّكْتُورُ صَغِيْرُ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدُ حَنِيفُ، مَكْتَبَةُ الفُرْقَانُ عَجْمَان، مَكْتَبَةُ مَكَّة الثَّقَافِيَّة رَأْسُ الْخَيْمَة، الطَّبَعَةُ الثَّانِيَة، 1420-1999

50- مُختصر قِيَامُ اللَّيل، وَ قِيَام رَمَضَان، وَ كِتَابُ الوِتر، لشيخ الإسلام مُحمد بن نَصر الْمَروَزِى إختصرها العلامة أحْمد بن على الْمقريزِى، حديث أكادمى فيصل آباد، باكستان، الطبعة الأولَى 1408-1988

51- تَلْخِيْصُ الْحَبِيْر فِي تَخْرِيجِ أَحَادِيث الرَّافِعِي، للإِمَامِ أَحْمَدُ بْنُ عَلِي ابْنُ حَجَرُ، اعْتَنَى بِهِ، أَبُوعَاصِمُ حَسَنُ بْنُ عَبَّاس، مُؤَسَّسَةِ قُرْطَبَة، الطبعة الأولَى، 1416-1995

52- الديباج على صحيح مسلم، للحافظ جلال الدين السيوطى، تَحقيْق أبو إسحاق الحوينِي الأثرى، دار ابن عفان للطباعة و النشر، الْخبر، الْمملكة العربية السعودية، الطبعة الأولَى، 1416-1996

53- التَّرغيب و الترهيب للإمام عبد العظيم بن عبد القوي الْمنذري، حكم على أحاديثه العلامة مُحمد ناصر الدين الألبانِي، واعتَنَى به، أبوعبيدة مشهور بن حسن آل سلمان، مكتبة الْمعارف للنشر والتوزيع الرياض، الطبعة الأولَى، 1424

54- إعلام الْموقعيْن عن رب العالَميْن، لشيخ الإسلام ابن القيم الْجوزية، اعتَنَى به، أبوعبيدة مشهور بن حسن آل سلمان، دار ابن الْجوزى، الطبعة الأولَى 1423

55- حلية الأولياء، للإمام أبِي نعيم الأصبهانِي، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1409-1988

56- فتح العلاَّم لشرح بلوغ الْمرام، للعلامة أبِي الطيب صديق حسن خان القنوجى، دارصادر، بيْروت لبنان

57- الروضة الندية شرح الدرر البهية، للإمام صديق بن حسن القنوجى، الْمطبعة الْمصرية ببولاق، الطبعة الأولَى، شهر رجب 1296

الروضة الندية شرح الدرر البهية، للإمام صديق بن حسن القنوجى، تقديْم و تعليق و تَخريْج، مُحمد صبحى حسن حلاَّق، مَكتبة الكوثر الرياض، و دار الأرقم برمنجهام بريطانيا، الطبعة الثانية، 1413-1999

58- روح الْمعانِي فِي تفسيْر القرآن العظيم، للعلامة شهاب الدين السيد مَحمود الألوسِى، إدارة الطباعة الْمنيْرية، بيْروت لبنان

59- تفسيْر القرآن الْحكيم، للأستاذ الإمام مُحمد عبده، مطبعة الْمنار بشارع مصر الْقديْمة، الطبعة الأولَى، 1338

60- كشفُ الأسْتَار عَن زَوَائد الْبزَار، للهيثَمِي، تَحقيق العلامة حبيب الرحْمان الأعْظَمى، مُؤسَّسَة الرسالة، الطبعة الأولَى 1399 – 1979

61- أحكام القرآن للإمام أبِي بكر مُحمد بن عبد الله ابن العربِي، تَحقيْق مُحمد عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1424-2003

62- تنقيح التحقيق فِي أحاديث التعليق، للإمام أبِي عبد الله مُحمد بن أحْمد عبد الْهادى الْمقدسى، تَحقيْق سامى بن مُحمد بن جاد الله، و عبد العزيز بن ناصر الْخيانِي، أضواء السلف، الطبعة الأولَى، 1428-2007

63- كتاب خلاصة الأحكام فِي مهمات السنن و قواعد الإسلام، للإمام يَحيَى بن شرف النووى، تَحقيْق حسيْن إسْماعيل، مؤسسة الرسالة، بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1418-1997

64- الْمرعاة الْمفاتيح شرح الْمِشكاة الْمصابِيح للعلامة مُحمد عبد السلام الْمباركفورى، الإدارة الْبحوث الإسلامية والدعوة والإرشاد، الْجامعة السلفية بنارس الْهند،
الطبعة الثانية،

65- الْمنتقى فِي الأحكام الشرعية، للإمام العلامة أبِي الْبَركات عبد السلام بن عبد الله ابن تيمية الْحرانِي،
تَحقيْق طارق بن عوض الله بن مُحمد، دار ابن الْجوزى للنشر والتوزيع، الإصدار الثانِي
الطبعة الأولَى، صفر 1429

66- كتاب الطبقات الكبْرى، للإمام مُحمد بن سعد بن منيع، تَحقيق الدكتور على مُحمد عمر، الشركة الدولية للطباعة، قاهرة مصر، الطبعة الأولَى، 1421-2001

67- كتاب الصلاة وحكم تاركها، للإمام أبِي عبد الله مُحمد بن أبِي بكر ابن قيم الْجوزية، تَحقيق عبد الله الْمنشاوى، مكتبة الإيْمان الْمنصورة، القاهرة،

68- الفتاوى الكبْرى الفقهية على مذهب الإمام الشافعى، للإمام أحْمد بن مُحمد بن مُحمد بن على بن حجر الْهيتمى، تَحقيق عبد القادر بن أحْمد بن على، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان،
الطبعة الأولَى، 1417-1997

69- الفتاوى الكبْرى لِلإمَامِ تَقِيّ الدِّيْنِ إبْنُ تَيْمِيَّة، تَحْقِيق وَ تَعْلِيق وَ تَقْدِيْم، مُحَمَّدُ عَبْدُ القَادِرُ عَطَاء، و مُصْطَفَى عَبْدُ القَادِرُ عَطَاء، دَارُ الْكُتُبُ العِلْمِيَّة، بيْروت لبنان،
الطبعة الأولَى، 1408-1987

70- كشّاف القناع عن متن الإقناع، للعلامة منصور بن يونس البهوتى، تَحقيق مُحمد أميْن الضِنَّاوى، عالَم الكتب بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1417-199

71- كتاب تلبيس إبليس، للإمام أبِي الفرَجِ عبد الرحْمن بن علي بن الْجوزى، تَحقيق الدكتور أحْمد بن عثمان الْمزيد، دار الوطنية للنشر الرياض، الطبعة الأولَى، 1423-2002

72- زاد الْمعاد فِي هدى خَيْر العباد، للإمام شَمس الدين أَبِي عبد الله مُحمد بن أَبِي بكر ابن القيم الجَوزية، تَحقيق شعيب الأرنؤوط و عبد القادر الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة بَيْروت لبنان، الطبعة السابعة والعشرون، 1415-1994

73- الأذكار الْمنتخب من كلام سيد الأبرار، للإمام يَحيَى بن شرف النووى، تَحقيْق أحْمد عبد الله باجور، دار الإيْمان للتراث، الدار الْمصرية اللبنانية، الطبعة الأولَى، 1408-1988

74- إغاثة اللهفان فِي مصائد الشيطان، للإمام شَمس الدين أَبِي عبد الله مُحمد بن أَبِي بكر ابن القيم الجَوزية، تَحقيق على بن حسن بن على الأثرى، دار ابن الجَوزى

75- شرح صحيح البخارى، لابن بطال، الإمام أَبِي الحَسن على بن خلف، ضبط وتعليق أبو تَميم ياسر بن إبراهيم، مكتبة الرشيد الرياض،

76- شرح فتح القدير علَى الْهداية، للإمام كمال الدين مُحمد بن عبد الواحد ابن الْهمام الحَنفِى، علق عليه الشيخ عبد الرزاق غالب الْمهدى، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1424-2003

77- شعب الإيْمان للبيْهَقِى، للإمام الْبَيهَقى، تَحقيْق أَبِي هاجر مُحمد السعيد بن بَسْيُونِي زغلول، درا الكتب العلمية بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، 1421-2000

78- مَجْمَعِ الزوائد و منبع الفوائد، للإمام الهيثمى، تَحقيْق عبد الله مُحمد الدرويش، دار الفكر بيْروت، طبع 1414-1994

79- شرح معانِي الآثار للطحاوى، للإمام الطحاوى، تَحقيْق مُحمد زَهرى النجَّار و مُحمد سيد جاد الحَق، عالَم الكتب، الطبعة الأولَى، 1414-1914

80- كِتاب الأم، للإمام مُحمد بن إدريس الشافعى، تَحقيْق الدكتور رفعت فوزى عبد الْمُطَّلب، دار الوفاء للطباعة والنشر، الطبعة الأولَى، 1422-2001

81- كِتاب عمل اليوم والليلة، للإمام الحَافظ أحْمد بن مُحمد الدينورى الْمعروف بابن السنِّي، بعناية بشيْر مُحمد عيون، مكتبة دار البيان دمشق، الطبعة الأولَى 1407-1987

الأوسط الأَوسَطُ مِنَ السُّنَنِ والإِجْمَاعِ والاِخْتِلاَفِ، للإمام ابن الْمنذر، راجعه أحْمد بن سليمان بن أيوب، دار الفلاح للبحث العلمى، الطبعة الثانية، 1431-2010

82- مسند الشهاب، للإمام القاضى مُحمد بن سلامة القضاعى، تَحقيْق حَمدى عبد الْمَجيد السلفى، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1405-1985

83- الأحاديث الْمُختارة، للإمام ضياء الدين الْمَقدسى، تَحقيْق الدكتور عبد الْمَلِك بن عبد الله بن دهيش، دارخضر للطباعة والنشر، بيْروت لبنان، الطبعة الثانية، 1420-2000

84- كنْزِالعُمَال للعلامة علاء الدين على متقى الْهندى، ضبطه وفسر غريبه
الشيخ بكرى حياتِى، وصححه ووضع فهارسه ومفتاحه الشيخ صفوة السقا،
مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الخامسة 1405-1985

85- التمهيد لِمَافِى الْمُوطأ من الْمَعانِى والأسانيد، للإمام ابن عبد البَرّ الأندلسى،
حققه وعلق حواشيه، الأستاذ مصطفى بن أحْمد العلوى والأستاذ مُحمد عبد الْكبِيْر البكرى،
طبع 1387-1967

86- الْمُحلّى لابن حزم، للإمام ابن حزم الأندلسى، تَحقيْق مُحمد منيْرعبد آغا الدمشقى،
إدارة الطباعة الْمُنيْرية الطبعة الأولَى 1352

87- جامع البيان عن تأويل آى القرآن، للإمام أبوجعفر مُحمد بن جرير الطبَرى،
تَحقيْق الدكتور عبد الله بن عبد الْمُحسنُ التُّركِى، درا هجر للطباعة والنشر،
الطبعة الأولَى 1422-2001

88- تفسيْر ابن أبِى حاتِمٍ، للإمام عبد الرحْمن بن مُحمد ابن أبِى حاتِمٍ،
تَحقيْق أسعد مُحمد الطيب، مكتبة نزار مصطفى الباز، الطبعة الأولَى 1417-1997

89- فتح البارى شرح صحيح البخارى لابن حجر، للإمام ابن حجرالعسقلانِى،
ترقيم مُحمد فؤاد عبد الباقِى، دار الْمَعْرِفة بيْروت لبنان،

90- الْمَجْمُوع شرح الْمُهَذَّب، للإمام أَبِى زَكَرِيَّا مُحيى الدِّين بن شرف النووى،
تَحقيْق و تلعيق مُحَمَّد نَجِيب الْمُطِعَى، مكتبة الإرشاد جدة

91- أخلاق العلماء، للإمام الآجرى، تصحيح والتعليق الشيخ إسْمَاعيل بن مُحمد
الأنصارى، رياسة إدارات البحوث العلمية بالْمَملكة العربية السعودية، 1398ھ – 1979م

92- مَجموعة الفتاوى، لشيخ الإسلام ابن تيمية، تَحقيْق عامر الجزار و أنور الباز،
دار الوفاء للطباعة والنشر، الطبعة الثانية، 1426-2005

93- نيل الأوطار من أسرار منتقى الأخبار للشوكانِى، للإمام مُحمد بن على بن مُحمد
الشوكانِى، تَحقيق طارق عوض الله، دار ابن القيم، الطبعة الأولَى 1426-2005

94- سبل السلام الْموصلة إلَى بلوغ الْمرام، للإمام مُحمد بن إسْماعيل الأميْر الصنعانِى
تَحقيق مُحمد صبحى حسن حلاّق، دار ابن الْجَوزى، الطبعة الثانية 1421

95- الإشراف على مذهب العلماء، للإمام ابن الْمنذر، تَحقيق الدكتور صغيْر أحْمد
الأنصارى مكتبة مكة الثقافية، رأس الْخيمة الإمارات، الطبعة الأولَى 1425-2004

96- تاريخ بغداد، للإمام أحْمد بن علي الْخطيب البغدادي، تَحقيق الدكتور بشار عواد
معروف، دار الغرب الإسلامى، الطبعة الأولَى 1422-2001

97- تاريخ دمشق، للإمام ابن عساكر، دار الفكر بيْروت لبنان،
الطبعة الأولَى 1419–1998 * الْكتاب فِي الْمكتبة الشاملة

98- الآدَابُ الشَّرْعِيَّةِ وَالْمِنَحِ الْمَرْعِيَّةِ، لِمحمد بن مفلح الحنبلي
تَحقِيق، شُعَيبُ الأَرْنَؤُوطُ و عُمَرُ القَيَّمُ، مُؤَسَّسَة الرِّسَالَة، بيروت لبنَان،
الطَبَعَةُ الثَّانِيَة، 1419–1999

99- عُمْدَةُ القَارِي شَرْح صَحِيحِ البُخَارِي، لِبَدْرِ الدِّينِ العَينِي الْحَنَفِي، دَار الكُتَب العِلْمِيَّة،
بيروت، لبنَان 1421هـ – 2001م

100- كَشَّافُ القِنَاعِ عَن مَتْنِ الإِقْنَاعِ، لِمَنصُورُ بْن يُونُسَ بْن إِدْرِيس البَهُوتِي،
تَحْقِيق: مُحَمَّدُ أَمِينُ الضِنَّاوِى، عَالَمِ الكُتُب،بَيرُوت لُبْنَان،
الطَّبَعَةُ الأُولَى، 1417هـ 1997م

101- الرُّوحُ فِي الْكَلاَمِ عَلَى أَرْوَاحِ الأَمْوَاتِ وَالأَحْيَاءِ بِالدَّلاَئِلِ مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ،
لِابْنِ القَّيِّمِ الجَوْزِيَّةِ، تَحْقِيق، الدَّكتُورُ تحقيق بَسَّامُ عَلي سَلاَّمَة العَمُوشُ،
دَارُ ابْنُ تَيْمِيَّة لِلنَشْرِ والتَّوزِيعِ والإِعْلاَمِ، الطَّبَعَةُ الأُولَى 1406هـ 1986م

102- مِنْهَاجُ الطَّالِبِينَ وَعُمْدَةُ الْمُفْتِينَ، لِلنَّوَوِى، تَحْقِيقُ: محمَّدُ مُحَمَّدُ طَاهِرُ شَعْبَان،
دَارُ الْمِنْهَاجُ، الطَّبَعَةُ الأُولَى، 1426هـ 2005م

103- التَّارِيخُ الْكَبِيْرِ، للبخاري، دائرة المعارف العثمانية، حيدر آباد – الدكن

104- الزَّوَاجِرُ عَنِ اقْتِرَافِ الْكَبَائِرِ، لاِبْنِ حَجَرُ الْهَيْثَمِي، الْمَطْبَعَةُ الْمِصْرِيَّة، بِبُولاَقُ، 1284هـ.

105- إِعْلاَمُ الْمُوَقَّعِينَ عَن رَبِّ العَالَمِينَ، لابْنِ القَيِّم الجَوزِيَّة، تَحقِيقُ مَشْهُورُ حُسَين،
دَار ابْنُ الجَوْزِى، الْمَمْلَكَةُ العَرَبِيَّةُ السَّعُودِيَّةُ، الطَّبَعَةُ الأُولَى 1423هـ

106- إِثْبَاتُ عَذَابِ القَبْرِ وَسُؤَالُ الْمَلَكَيْنِ، لِأَبِي بكر أَحْمَد بْنُ الْحُسَينِ الْبَيْهَقِي،
تَحقِيق: الدَّكتُورُ شَرَفُ مَحْمُودُ القُضَاة، النَّاشِرُ: دَارُ الفُرْقَانُ – عَمَّانُ الأُرْدُن،
الطَّبَعَةُ الأُولَى، 1483هـ 1983م

107- تَهْذِيْبُ سُنَنِ أَبِي دَاودَ وَإِيضاحِ مُشكِلاتِهِ، لابْنِ قَيِّمُ الجَوْزِيَّة،
تَحْقِيق: الدَّكْتُورُ إِسْمَاعِيل بِن غَازِى مَرحبا، مَكْتَبَة الْمَعَارِف لِلنَّشْرِ وَالتَّوزِيعِ، الرِّيَاض،
الطَّبَعَةُ الأُولَى 1428هـ 2007م

108- الفقيه والْمتفقه، للإمام أحْمد بن على الْخطيب الْبغدادى، تَحقيق أبو عبد الرحْمن
عادل بن يوسف الْعزازى، دار ابن الْجوزى الطبعة الأولَى 1417–1996

109- مَعَالِمِ السنن، شرح سنن أبِي داود، للإمام أبِي سُلَيمان الْخطابِي،
صححه، مُحمد راغب الطباخ، مطبعة العلمية بحلب، الطبعة الأولَى 1351–1932

110- فيض القدير شرح الْجامع الصغيْر، للعلامة مُحمد عبد الرؤوف الْمناوى، دار الْمعرفة للطباعة والنشر، بَيْروت لبنان، الطبعة الثانية، 1391–1972

111- كِتاب العلل و معرفة الرجال، للإمام أحْمد بن حنبل، تَحقيق و تَخريج الدكتور وصى الله بن مُحمد عباس، دار الْخانِى الرياض، الطبعة الثانية، 1422–2001

112- نتائج الأفكار فِى تخريج أحاديث الأذكار، للحافظ ابن حجر العسقلانِى، تَحقيق حَمدى عبد الْمجيد السلفِى، دار ابن كثيْر، دمشق – بيْروت، الطبعة الثانية، 1415–1995

113- تُحفةُ الأبرار بنكت الأذكار للإمام السيوطى، تَحقيق كمال يوسف الْحوت، مؤسسة نادر للطباعة و النشر، الطبعة الأولَى، 1410–1990

114- تُحفة الأحوذى بشرح جامع التِّرمذى للإمام مُحمد بن عبد الرحْمن الْمُباركفورى، ضبطه وراجعه عبد الرحْمن مُحمد عثمان وآخرون، دارالْفكر بيْروت لبنان،

115- أُسُدُ الْغَابة فِى معرفة الصحابة، للإمام عزالدين ابن الأثِيْر، الشيْخ على مُحمد مُعوّض وآخرون، دارالكتب العلمية بيْروت لبنان،

116- الإصابة فِى تَمييْزِ الصحابة، للإمام ابن حَجر العسقلانِى، نُسْخَة طبعت طِبْقَ النُسخَةُ الْمَطْبُوعَة سنة 1853 (م) فِى بلدة كَلكَتة، دار الكتب العلمية بيْروت – لبنان

117- تَهْذِيبُ الْكَمال فِى أسْماء الرجال، للإمام أبِى الْحَجاج يوسف الْمِزّى، تَحقيق، الدَّكتور بَشّار عوّاد مَعروف، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الثانية، 1403–1983

118- تَهْذيب التَّهْذِب، للإمام ابن حَجر العسقلانِى، مجلس دائرة الْمَعارف النِّظَامِيّة حيدرآباد فِى الْهِند، الطبعة الأولَى 1325

119- تَقريب التَّهذيب، للإمام ابن حَجر العسقلانِى، تَحقيق، الدَّكتور بَشّار عوّاد مَعروف و الشيخ شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة بيْروت لبنان، الطبعة الأولَى 1417–1997

120- صحيح وضعيف الْجامع الصغيْر وزياداته للألبانِى، الْمكتب الإسلامى بيْروت لبنان، الطبعة الثالثة 1408–1988

121- موسوعة الْحافظ ابن حجر العسقلانِى الْحَدِيثِيَّة، جَمعُ وإعداد وليد بن أحْمد الْحُسيْن الزبيْرى وآخرون، سلسلة إصدارات الْحكمة بريطانيا ليدز، الطبعة الأولَى، 1422–2002

122- النهاية فِى غريب الْحَديث لابن الأثيْر، للإمام ابن الأثيْر الْجزرى، تَحقيْق طاهر أحْمد الزاوى و مَحمود مُحمد الطناجى، دار إحياء التراث العربِى بيْروت لبنان،

123- معرفة الثقات للعجلى، للإمام الناقد أبِى الْحسن عبد الله بن صالِح العجلى، مع زيادات الْحافظ ابن حجر العسقلانِى، تَحقيق عبد العليم عبد العظيم البستوى،
مطبعة الْمدنِى بِمصر،

124- كشف الْخفاء و مزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس، للإمام إسْماعيل بن مُحمد العجلونِى، تَحقيق الشيخ يوسف بن مَحمود الْحاج أحْمد، مكتبة العلم الْحديث،

125- الْمقاصد الْحسنة فِى بيان كثيْر من الأحاديث الْمشتهرة على الألسنة، للإمام شَمس الدين مُحمد بن عبد الرحْمن السخاوى، صححه وعلق حواشيه، عبد الله مُحمد الصديق، دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، **1399–1979**

126- الْمُغنِى عن حَمل الأسفار... تَخْريج إحياء علوم الدين، للإمام عبد الرحيم بن الْحسيْن العراقِى، اعتنَى به، أبو مُحمد أشرف بن عبد الْمقصود، مكتبة دار الطبَرية، الطبعة الأولَى، **1415–1995**

127- صحيح سنن ابن ماجه، للشيخ العلامة مُحمد ناصر الدين الألبانِى، مكتبة الْمعارف للنشر والتوزيع الرياض، الطبعة الأولَى، **1417–1997**

128- مصباح الزجاجة فِى زوائد ابن ماجه، للإمام شهاب الدين أحْمد بن أبِى بكر البوصيْرى، تَحقيق الدكتور عوض بن أحْمد الشهرى، الْجامعة الإسلامية بالْمدينة الْمنورة، الطبعة الأولَى، **1425–2004**

129- طبقات الشافعية الكبْرى، للإمام عبد الوهاب بن على بن عبد الكافِى السبكِى، تَحقيق مَحمود مُحمد الطناجِى و عبد الفتاح مُحمد الْحلو، دار إحياء الكتب العربية،

130- تُحفة الأشراف بِمَعْرفة الأطراف، للإمام أبِى الْحَجّاج الْمزِى، تَحقيْق عبد الصمد
شرف الدين، الْمكتب الإسلامى بيْروت لبنان،

131- نصب الراية لأحاديث الْهداية، للإمام الزيلعى، تَحقيْق مُحمد عوامه،
مؤسسة الريان، الطبعة الأولَى، **1418–1997**

132- رياض الصالِحيْن للإمام النووى، تَحقيق الشيخ الألبانِي، الْمكتب الإسلامى بيْروت
لبنان، الطبعة الأولَى **1399–1979**

133- مُعجم لغة الفقهاء وضعه الدكتور مُحمد رواس قلعجى و الدكتور حامد صادق قنيبِى،
دار النفائس بيْروت لبنان، الطبعة الثانية **1408–1988**

134- الْمعجم الوسيط مُجمع اللغة العربية، جُمهورية مصر العربية، الطبعة الرابعة **1425–2004**

135- سلسلة الأحاديث الضعيفة و الْموضوعة، للشيخ مُحمد ناصر الدين الألبانِي،
مكتبة الْمعارف الرياض، الطبعة الأولَى، **1412 – 1992**

136- الْموسوعة الفقهية، وزارة الأوقاف و الشئون الإسلامية بدولة الكويت، الطبعة الثانية،
1404 – 1983 طباعة ذات السلاسل – الكويت

137- تَمام الْمنة في التعليق على فقه السنة للشيخ مُحمد ناصر الدين الألبانِي، دار الراية

138- الشَّمَائِلُ الْمُحَمَّدِيَّة، لِلإِمَامِ التِّرْمِذِى، حَقَّقَهُ وَ عَلَّقَ عَلَيْهِ، سَيِّدُ بْنُ عَبَّاس الْجَلِيمِى،
الْمَكْتَبَةُ التِّجَارِيَّة، مَكَّة الْمُكَرَّمَة، الطبعة الأولَى، **1413–1993**

139- الاسْتِيعَاب فِى مَعْرِفَةِ الأَصْحَاب، للإِمَام ابْنُ عَبْدِ الْبَرّ، تَحْقِيْق، عَادِل مُرْشِدُ،
دَارُ الأَعْلاَم، عَمَّان الأردن، الطبعة الأولَى، **1423–2002**

140- كِتَابُ الثِّقَات، لِلإِمَامِ مُحَمَّدُ بْنُ حِبَّان الْبُسْتِيُّ، مَطْبَعَةُ مَجْلِسِ دَائِرَةِ الْمَعَارِف الْهِند،
الطَّبَعَة الأُولَى، **1399–1973**

141- دَلاَئِلِ النُّبُوَّة، لِلحَافِظ الْكَبِيْرِ أَبِى نُعَيْم الأَصْبَهَانِيُّ، تَحْقِيْقُ الدَّكْتُور مُحَمَّدُ رَوَّاس
الْقَلعَجِى وَ عَبد الْبَرّ عَبَّاس، دَارُ النَّفَائِس، الطبعة الثَّانِيَة، **1406–1986**

142- كِتَاب الزُّهد، لِلإِمَامِ عَبْد اللهِ بْن الْمُبَارك، بِتَحْقِيْقِ الشَّيخ حَبِيب الرَّحْمَن الأَعْظَمِيُّ
دار الكتب العلمية بَيْروت لبنان، الطبعة الثَّانِيَة، **1425–2004**

143- السُّنَنُ الْمَأْثُورَة للإِمَام الشَّافِعِيُّ، تَحْقِيْقُ الدَّكْتُورُ عَبْدُ الْمُعْطِى أَمِيْنُ الْقَلعَجِى،
دَارُ الْمَعْرِفَة، بَيْروت لبنان، الطبعة الأولَى، **1406–1986**

144- مُسْنَدُ ابْنُ أَبِى شَيْبَة، للإِمَام ابْنُ اِبِى شَيْبَة، تَحْقِيْقُ عَادِلُ بْنُ يُوسُف الغَزَاوِى
وَ أَحْمَدُ فَرِيْدُ الْمَزِيدِى، دَارُ الْوَطَن، الرِّيَاض، الطبعة الأولَى، **1418–1997**

145- مُسْنَدُ ابْن مُبَارَك، لِلإِمَامِ عَبد الله بْنُ الْمُبَارَك، حَقَّقَهُ وَ عَلَّقَ عَلَيه،
صُبْحِى الْبَدْرِى السَّامَرَّائِى، مَكْتَبَةُ الْمَعَارِف الرِّيَاضُ، الطبعة الأُولَى **1407–1987**

146- شَرحُ سُنَن أَبِى دَاوُدُ، للإِمَامِ مَحْمُودُ بْنُ أَحْمَدُ بْنُ مُوسَى العَينِى، تَحْقِيْق أَبِى الْمُنذِر
خَالِدْ بِن إِبْرَاهِيمُ الْمِصْرِى، مَكْتَبَةُ الرَّشِيْد، الرياضُ، الطبعة الأولَى، **1420–1999**

147- غَايَةُ الْمَرَامِ فِي تَخْرِيجِ أَحَادِيثِ الْحَلاَلِ وَالْحَرَامِ، لِمُحَمَّد نَاصِر الدِّين الأَلْبَانِيَ،
المكتب الإسلامي، بيروت، الطبعة الثالثة – **1405**

148- الكَلِمُ الطَّيِّبِ، لِتَقِيِّ الدِّين ابن تَيمِيَّة، تَحْقِيق: مُحَمَّدُ نَاصِرِ الدِّينِ الأَلْبَانِي،
مكتبة المعارف للنشر و التوزيع، الرياض، الطبعة الأولى **1422**هـ **2001**م

149- فقه السنة مترجَمة إلَى اللغة الإنْجليزية، موقع islammessage·com

[illegible]

ފޮތްފޮތުގައިހުންނަ ރިވާޔަތްތައް ހޯދުންފަސޭހަ ކުރެއްވުމަށް ޖަމައި، ފަހުގެ އިތުރުކުރެއްވުންތަކީ އެ ފޮތްފޮތުގައި އެކުލެވިގެންވާ ކިތާބު، ބާބު، އަދި ޙަދީޘްތަކަށް ނަންބަރުދެއްވައި ތަރުތީބު ކުރައްވައިފަ އެވެ.

މީގެތެރެއިން އެންމެ ފުރިހަމައަށް ތަރުތީބުކުރެއްވި އިލްމުވެރިޔާ، މިޝްކާތުގެ މަޝްހޫރު އިލްމުވެރިއަކުކަމުގައިވާ ފަޟީލަތުއްޝައިޚް އަލްޙުސައިން މުޙައްމަދު ފުއާދު ޢަބްދުލްބާޤީއެވެ. އޭނާ ޙަދީޘްތައް ގުނުއްވައި ނަންބަރު ދެއްވައި ތަރުތީބުކުރެއްވިއެވެ.

މިކަން މިވަރަށް ހަމަޖެހިފައި ވީނަމަވެސް، ކުރީގެ އުލަމާއިން ބަޔާންކޮށްދެއްވުން ދިރާސާކުރުން، މި ޙިސާބުގައި ހިމެނޭ ފޮތްތަކުގެ ބަޔާންވެފައިވާ ގާތްގަޑަކަށް ނަންބަރު ދިމާނުވާ އެކިއެކިގޮތަށް ކަމެކެވެ.

މި ތަސްޙީޙުގައި ހިމެނޭ ފޮތްފޮތުގެތެރެއިން ދިހަފޮތްފޮތަކީ ޙަދީޘްގެ އެއްގަމުރު ނަންބަރު ޖަހާފައިވާ ފޮތްފޮތާއި ނިސްބަތުންނެވެ. އެހެން ކަމާއިދު، އެހެން ފޮތެއްގެ ނުސްޚާއަކުން ޙަދީޘް ކުރައްވަން ޖާގަޔާއި ދާއިރާތަކާއި، ރިވާތުގެ ނަމާއި ބާބުގެ ނަމާއިވެސް ތަފާތު ހޯއްދަވާނަމަ، ކޮންމެ ބައްޓަންވީ ގޮތަކަށް ބަޔާނުކޮށްދީފައި ވާނެއެވެ.

* * * * *

ފިހުރިސްތު

ދެ އީދު ދެނަމާދު 1

2- އީދު ނަމާދަށް ދިޔުމަށްޓަކައި ހިނަވައިގަތުމާއި،
އެންމެ ރަނގަޅު ހެދުމެއްލުމާއި، ހުވަނދުލުން: 1
2- ފިތުރުއީދު ނަމާދަށް ދިޔުމުގެކުރިން އެއްޗެއް ކައިލުން: 3
3- ހުޅަ މައިދާނެއްގައި އީދު ނަމާދުކުރުމަށް ނުކުތުން: 5
4- އީދު ނަމާދުގައި އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިން ބައިވެރިވުން: 5
5- ނަމާދަށް ދިޔުމާއި އެނބުރި އައުމުގައި މަގުބަދަލުކޮށްލުން: 7
6- އީދު ނަމާދުގެ ވަގުތު: 9
7- ދެއީދު ދެނަމާދަށް ބަންގިއާއި ޤަމަތް ދިނުން: 10
8- ދެ އީދު ދެނަމާދުގައި ތަކުބީރުކިޔުން: 12
9- ދެ އީދު ދެނަމާދުގެ އިސްތަރުގައި ސުންނަތްކުރުން. 15
10- ދެ އީދު ދެނަމާދު ޞައްޙަވާނީ ކޮންބަޔަކާއިގެން؟ 16
11- ދެ އީދު ދެނަމާދުގެ ޚުތުބާ: 17
12- އީދު ނަމާދު ޤަޟާކުރުން: 21
13- އީދު ދުވަހު ކައިބޮއި ހުއްދަ ކުޅިވަރުކުޅެ އުފާކުރުން: 22
14- ޛުލްޙިއްޖާ މަހުގެ ދިހަ ދުވަހު ހެޔޮޢަމަލުތައްކުރުމުގެ އިތުރުކަން: 28
15- އީދުގެ ތަހުނިޔާދިނުން: 31
16- ދެ އީދުގައި ތަކުބީރުކިޔުން: 32

ކަރުނަވާކެމި 38

ބަލިވުމާއި ބޭސްފަރުވާ ކުރުމުގައި ސުންނަތުން ސާބިތުވާ އަދަބުތައް. 38
ބަލިވުން. 38
ބަލިވުމުން ކެތްތެރިވުން. 41
ބަލިމީހާ އޭނާގެ ތަކުލީފުތަކަށް ބަރާސްތުކުރުން. 44
މީހަކު ބަލިވެއްޖެނަމަ އޭނާ ސަލާމަތުން ހުރިއިރު
ކޮށްއުޅެނުފަދައިން އޭނާގެ ހެޔޮއަމަލުތައް ލިޔުއްވާނެއެވެ. 46
ބަލިމީހާއަށް ގޮވައިޔަށް ދިޔުން. 47
ބަލިމީހާއަށް ގޮވައިޔަށް ދިޔުމުގެ މާތްކަން. 49
ބަލިމީހާއަށް ގޮވައިޔަށް ދިޔުމުގެ އަދަބުތައް. 53
އަންހެނުން ފިރިހެނުންނަށް ގޮވައިޔަށް ދިޔުން. 55
މުސްލިމަކު މުސްލިމުނޫން ބަލިމީހަކަށް ގޮވައިޔަށް ދިޔުން. 58
[illegible] ޖެހިފައިވާ މީހަކަށް ގޮވައިޔަށް ދިޔުން. 59
ބަލިމީހާގެ ކިބައިން ހެޔޮދުޢާ ކޮށްދިނުމަށް އެދުން. 59
ބޭސްފަރުވާކުރުން. 60
ބޭސްފަރުވާކުރުމަށް ހަރާމް އެއްޗެއްގެ ބޭނުންކުރުން. 63
ޣައިރުމުސްލިމު ބޭސްވެރިޔާ. 66
އަންހެނުންލައްވާ ބޭސްފަރުވާކުރުން ހުއްދައެވެ. 70
ރުޤްޔާކޮށްދެންނާއި ދުޢާ ކޮށްދެން ފަރުވާކުރުން. 71
ރުޤްޔާކުރުމާ ގުޅޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ބައެއް ދުޢާ. 73
ތަވީދު އެޅުމަކީ ނަހީކުރައްވާފައިވާކަމެކެވެ. 78
ޤުރްއާނާއި ހަދީޘުން ސާބިތުވާ ދުޢާއެއް އެޅުން ހުއްދަވާނެތަ؟ 83
ބަލިމީހަކު ސިއްހަތު ސަލާމަތުންހުރި މީހުންނާ އެކުވުން. 84
ޓާޢޫން ބަލި ފެތުރިފައިވާ ރަށަކުން މީހުން ނުކުތުމާއި،
އެފަދަ ރަށަކަށް ދިޔުން ވަނީ ނަހީކުރައްވާފައެވެ. 87
މަރު ހަނދުމަކުރުމާއި،
އެކަމަށް ތައްޔާރުވެހުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. 92

މަރުވުމަށް އެދުމަކީ ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. 95
ހެޔޮޢަމަލުކުރުމާއެކު، ޢުމުރު ދިގުވުމުގެ މާތްކަން. 98
މަރުވުމުގެކުރީގައި ހެޔޮޢަމަލުތައް ކުރުމަށް ޝައުޤުވެރިވުމަކީ
ރަނގަޅުގޮތުގައި ނިމިދިޔުމުގެ ޢަލާމާތެކެވެ. 100
اللهُ ގެ ޙަޟްރަތުން ހެވަންއެދުމީ މުސްތަޙައްޤު ކަމެކެވެ. 100
މަރަން ޙާޞިލުވެފައިވާ މީހާގެގާތުގައި ދުޢާކުރުމާއި
اللهُ ހަނދުމަކުރުން މުސްތަޙައްޤު ވެގެންވެއެވެ. 103
މަރަންޙާޞިލުވެފައިވާ މީހާއާމެދު ކުރުން މުސްތަޙައްޤުވެގެންވާ ކަންތައްތައް. 105
1- لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ މިކަލިމަ ތަލްޤީންކޮށްދިނުން. 105
2- ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިވާހެން ކަނާތްފަރާތަށް ބާއްވުން. 108
3- މަރަން ޙާޞިލުވެފައިވާ މީހާގެގާތުގައި ޔާސީންސޫރަތް ކިޔެވުން. 110
4- މަރުވުމަށްފަހު އޭނާގެ ލޯ މަރުވައިލުން. 111
5- މައްޔިތާ ނިވައިކޮށްލުން. 112
6- މަރުވެއްޖެކަން ޔަޤީންވުމާއެކު [illegible] ކަންތައް އަވަސްކުރުން. 113
7- މައްޔިތުގެ ދަރަނި އަދާކޮށްދިނުން. 115
މީހަކު ނިޔާވުމުން އޭނާއަށް ހެޔޮދުޢާކުރުމާއި އިސްތިރްޖާޢުކުރުން. 119
މީހަކު ނިޔާވުމުން އޭނާގެ ގާތްތިމާގެ މީހުންނާއި ރަޙްމަތްތެރިންނަށް އެކަން އެންގުން. 122
މީހަކު ނިޔާވުމުން ރޮއިން. 125
މައްޔިތާގެމައްޗަށް ނިޔާޙަތްކުރުން. 134
މީހަކު މަރުވެގެން ހިތާމަކުރުން. 137
މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންނަށްޓަކައި ކާބޯތަކެތި ތައްޔާރުކޮށްދިނުން. 139
މަރުވުމުގެކުރީގައި ޤަބުރާއި ކަފުން ތައްޔާރުކޮށް ބެހެއްޓުން ހުއްދައެވެ. 141
ދެ ޙަރަމްފުޅުންކުރެ ތަނެއްގައި މަރުވެވުމަށްއެދުން މުސްތަޙައްޤު ވެގެންވެއެވެ. 144
[illegible] މަރުވުން. 146
[illegible] އެ މީހެއްގެ ދަރިން މަރުވެފައިވާ މީހެއްގެ ސަވާބުގެ މަތިވެރިކަން. 147
މި އުއްމަތުގެ މީހުންގެ އުމުރު. 148
މަރުވުމަކީ [illegible] 149
މައްޔިތާއަށް އަދާކުރަންޖެހޭ ކަންތައްތައް. 150

މައްޔިތާ ހިނަވުން. 150
1- މައްޔިތާ ހިނަވުމުގެ ޙުކުމް. 150
2- ހިނަވުން ވާޖިބުވާނީ ކާކު އަދި ވާޖިބުނުވާނީ ކާކު؟ 150
3- މައްޔިތެއްގެ ގުނަވަނެއް ހިނަވާއި ނަމާދުކުރުން. 151
4- ޝަހީދުން ހިނަވާކަށް ނުޖެހެއެވެ. 152
5- ޝަހީދުންގެތެރެއިން ހިނަވައި ކަފުންނަމާދުކުރަންޖެހޭ މީހުން. 154
6- ކާފިރުން ހިނަވުމެއް ނުވެއެވެ. 157
މައްޔިތާ ހިނަވާނެގޮތް. 158
މައްޔިތާ ހިނަވުމަށް ނުކުޅެދިއްޖެ ހިނދު ތަޔައްމުމު ކުރުވުން. 166
ދުމަފިރިން އެކަކު އަނެކާ ހިނަވުން. 169
އަންހެނާ ކުޑަ ފިރިހެންކުއްޖަކު ހިނަވުން. 171
މައްޔިތާ ކަފުންކުރުން. 172
1- ކަފުންކުރުމުގެ ޙުކުމް. 172
2- ކަފުންކުރުމުގައި މުސްތަޙައްބުވެގެންވާގޮތް. 173
(ހ) ކަފުނަކީ، ސާފުތާހިރު، ރީތި، މައްޔިތާގެ މުޅި ހަށިގަނޑު
ނިވައިކުރެވޭ އެއްޗެއްކަމުގައިވުން. 173
(ށ) ހުދުފޮތިން ކަފުންކުރުން. 174
(ނ) ކަފުނުގައި މީރުވަސްދުއްވުން. 174
(ރ) ފިރިހެނުން ތިން ކަފުންލައްވުމާއި އަންހެނުން ފަސް ކަފުންލައްވުން. 175
3- އިޙްރާމުގައިވާމީހާ ކަފުންކުރުން. 176
4- ކަފުންކުރުމުގައި ހައްދުފަހަނަގައި ދިޔުން. 178
5- ފަންތި ފޮތިން ކަފުންކުރުން. 180
6- މުސްލިމުންގެ ބައިތުލްމާލުން ޞަދަޤާތް ކަފުންކުރުން. 182
މައްޔިތާގެމައްޗަށް ނަމާދުކުރުން. 183
1- ކަށްނަމާދު ކުރުމުގެ ޙުކުމް. 183
2- ކަށްނަމާދުގެ ފަޟީލަތް. 184
3- ކަށްނަމާދުގެ ޝަރުޠުތައް. 186
4- ކަށްނަމާދުގެ ރުކުންތައް. 187

(ހ) ނިޔަތްގަތުން. 187
(ށ) ކުޅަދާނަވެގެންވާ މީހާ ޤިޔާމުގައި ހުރުން. 188
(ނ) ހަތަރު ތަކުބީރު ކިޔުން. 189
ތަކުބީރުކިޔާހިނދު ދެއަތް ދެކޮނޑާހަމައަށް އުފުލުން. 190
4- ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ސިއްރުން ކިޔެވުމާއި، 190
5- ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތާއި ސަލާމް ކިޔެވުން. 190
ރަސޫލު اللهِ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތާއި ސަލާމު ކިޔަވާނެ އިބާރާތާއި ކިޔާނެ ވަގުތު. 193
6- މައްޔިތާއަށް ދުޢާކުރުން. 194
ނުގެންވުން ދުޢާތައް ކިޔާނެގޮތް: 200
7- ހަތަރުވަނަ ތަކުބީރަށްފަހު ދުޢާކުރުން. 201
8- ސަލާމްދިނުން. 202
މަރުނަމާދު ކުރާނެގޮތް. 204
މައްޔިތާއި ފިރިހެނަކަށް ނުވަތަ އަންހެނަކަށް އިމާމާ ހުއްޓިހުންނާނެތަން. 204
އެކަކަށްވުރެ ގިނަ މީހުންގެ މައްޗަށް މަރުނަމާދުކުރުން. 206
މަރުނަމާދަށް ތިން ސަފުހެދުމާއި،
ސަފުތައް ތަކުބީރު ބަހައްޓަން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން. 208
މަރުނަމާދުގައި ގިނަ ބަޔަކު ބައިވެރިވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަމެވެ. 209
މަރުނަމާދުގައި މަސްބޫޤުގެ ޙުކުމް. 211
އެބައެއްގެމައްޗަށް މަރުނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ މީހުންނާއި،
ކުރުން ހުއްދަވެގެންނުވާ މީހުން. 212
ބައިގަނޑު ކުއްޖާގެ މައްޗަށް މަރުނަމާދުކުރުން. 214
ޝަހީދުންގެ މައްޗަށް މަރުނަމާދުކުރުން. 217
ހަނގުރާމައިގައި ޒަޚަމުލިބުމަށްފަހު ދިރިއުޅެފައިވާ މީހާ. 222
ޝަހީދު ބައްޔެއްގައި މަރުވާ މީހާގެ މައްޗަށް މަރުނަމާދުކުރުން. 224
އަމިއްލައަށް މަރުވެއްޖެ މީހާއާއި،
މުސްލިމުންގެ މުދަލުން ޚިޔާނާތްތެރިވެއްޖެ މީހާގެ މައްޗަށް މަރުނަމާދުކުރުން. 226
ކާފިރުންގެ މައްޗަށް މަރުނަމާދުކުރުން. 230
ފާސިޤުންގެ މައްޗަށް މަރުނަމާދުކުރުން. 232

ޣާއިބުގައި ޖަނާޒާނަމާދުކުރުން. 236
މައްޔިތާގެމައްޗަށް މިސްކިތުގައި ޖަނާޒާނަމާދުކުރުން. 237
ޤަބުރުސްތާނުގައި ޖަނާޒާނަމާދު ކުރުން. 240
އަންހެނުން ޖަނާޒާނަމާދުގައި ބައިވެރިވުން ހުއްދައެވެ. 241
މައްޔިތާގެމައްޗަށް އިމާމުވެ ޖަނާޒާނަމާދުކުރުން އެންމެ ހައްޤުވެގެންވާ މީހުން. 242
ސަންދޯއް އުފުއްލުމާއި، އެކަމުގައި ބައިވެރިވުން. 243
  (ހ) ސަންދޯއް އުފުއްލައިގެން ކަށްވަޅާހަމައަށް ގެންދިއުން. 243
  (ށ) މައްޔިތާ ވަޅުލުން އަވަސްކުރުން. 244
  (ނ) ޖަނާޒާއާއިގެން ހިނގާފައި ދިއުން. 246
ޖަނާޒާއާއެކު ކުރުން މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަންކަން. 251
  (ހ) އަޑުހަރުކޮށް އެއްވެސް އެއްޗެއް ކިޔުން. 251
  (ށ) ޖަނާޒާއާއެކު އަލިފާނުގެ އެއްވެސް އެއްޗެއް ގެންދިއުން. 254
  (ނ) ޖަނާޒާގެ ފަހަތުންދާ މީހުން އިށީނުން. 256
  (ރ) ޖަނާޒާއެއް ގެންދާތަން ފެންނަހިނދު ކޮއްޗަށްތެދުވުން. 260
  (ބ) ޖަނާޒާގެ ފަހަތުން އަންހެނުން ދިއުން. 267
މުންކަރާތަކަށް އިންކާރުކުރުމުގެގޮތުން ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިނުވުން. 274
މައްޔިތާ ވަޅުލުން. 275
1- މައްޔިތާ ވަޅުލުމުގެ ޙުކުމް. 275
2- ރޭގަނޑު ވަޅުލުން. 275
3- އިރުއަރާހިނދު، އިރުމެދުތެރޭހިނދު، އިރުއޮއްސޭހިނދު ވަޅުލުން. 277
4- އެކަށީގެންވާ ފުންމިނެއްގައި ވަޅުލުން. 278
5- ޝައްޤުވަޅާއި ލަޙްދުވަޅު. 280
6- މައްޔިތާ ކަށްވަޅުގައި ބާއްވާނެގޮތް. 282
7- މައްޔިތާ ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިކޮށް ބޭއްވުމާއި،
[illegible] ދިމާކުރުމާއި، ކަފުން ދޫކޮށްލުން. 283
8- ކަށްވަޅުގައި އެއްޗެއް ފެތުރުން. 285
9- ތިންމުށް ވެލި އެއްލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން. 287
10- މައްޔިތާ ވަޅުލައި ނިމިގެން ދުޢާކުރުން. 288

11- ވަޅުލައި އަވަދިވުމުން ތަލްޤީނުކިޔުން. 290
ކަށްވަޅުތައް ބެހެއްޓުން ސުންނަތްވެގެންވާގޮތް. 294
މަހާނައިގެ ފަސްގަނޑު އުސްކޮށް ބެހެއްޓުމާއި، ހަމަކޮށް ބެހެއްޓުން. 301
މަހާނައެއްކަން އެނގެން ނިޝާނެއް ބެހެއްޓުން. 302
ޤަބުރުސްތާނަށް ވަންނަމުން ފައިވާންބެހެއްޓުން. 304
މަހާނައިގައި [illegible] [illegible] ނިވާކުރުން. 306
ޤަބުރުމަތީގައި މިސްކިތްބިނާކުރުމާއި ބައްތިދިއްލުމާއި ޙަރާމްކަމެކެވެ. 307
މަހާނަކައިރީ އެއްޗެތި ކަތިލުން ޙަރާމްވެގެންވުން. 312
މަހާނަމަތީގައި އިށީނުމާއި، ހިނގުމާއި ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. 314
މަހާނައަށް ފައްކާކުރުމާއި އެއްޗެއް ލިޔުމާއި ނަހީވެގެންވާ ކަމެކެވެ. 317
އެއް ވަޅެއްގައި އެކަކަށްވުރެ ގިނަމީހުން ވަޅުލުން. 322
މައްޔިތާ ކަނޑުގައި ބެހެއްޓުން. 324
މަހާނަމަތީގައި [illegible]. 325
[illegible] މަރުވާއިރު ބަނޑުގައި އޮތްދަރިފުޅު ދިރިއޮތުން. 328
މުސްލިމަކަށް ބަލިވެއިނދެ [illegible] އަންހެނަކު މަރުވުން. 329
ޤަބުރުސްތާނުގައި ވަޅުލުން [illegible]. 330
[illegible] މީހުންނަށް މަލާމާތްކުރުން. 331
މަހާނަކައިރީގައި ޤުރްއާން ކިޔުން. 335
މައްޔިތާ ވަޅުލުމަށްފަހު ކަށްވަޅުކޮނެގެން ނެގުން. 335
މައްޔިތާ އެއްތަނުން އަނެއްތަނަށް ބަދަލުކުރުން. 340
މައްޔިތާގެ އަހުލުވެރިންނަށް ތަޢުޒިޔާ ދިނުން. 344
ތަޢުޒިޔާ ދިނުމުގެ ޙުކުމް. 344
ތަޢުޒިޔާދިނުން އެންމެފަހަރަކު [illegible] [illegible]. 345
ތަޢުޒިޔާގެ ޢިބާރާތް. 345
ތަޢުޒިޔާދިނުމަށްޓަކައި ޖަލްސާކުރުން. 350
ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުން. 352
ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުމުގައި އަދަބުކުރާނެގޮތް. 355
އަންހެނުން ޤަބުރުސްތާނަށް ޒިޔާރަތްކުރުން. 359

މައްޔިތާއަށް މަންފާކުރަނިވި ކަންތައްތައް. 365
1- މައްޔިތާގެ ފާފަފުއްސަވައި ރަޙުމަތްލެއްވުންއެދި ދުޢާކުރުން. 367
2- މައްޔިތާގެފަރާތުން ޞަދަޤާތްކުރުން. 369
3- މައްޔިތާއަށް ގެއްލިފައިވާ ފަރުޟު ރޯދަ ހިފުން. 370
4- މައްޔިތާގެފަރާތުން ޙައްޖުވުން. 371
5- މައްޔިތާގެފަރާތުން ނަމާދުކުރުން. 372
6- މައްޔިތާގެފަރާތުން ޤުރްއާންކިޔެވުން. 374
ނިޔަތް ގަތުން ޝަރުޢުވެގެންވުން. 377
މައްޔިތާއަށް ކުރެވޭނެ އެންމެ ރަނގަޅު ހަދިޔާ. 377
ރަސޫލު اللهِ ﷺ އަށް ސަވާބު ހަދިޔާކުރުން. 378
މުސްލިމުންނާއި މުޝްރިކުންގެ ގަދަރިން. 379
ކަށްވަޅުގެ ސުވާލު ޖަވާބު. 382
ފުރާނަތަކުގެ މަރުކަޒު. 412
ނިންމުން. 423
އައްސައްޔިދު ސާބިޤު މަރުޙޫމާ ނަންގަވާފައިވާ ފޮތްތަކާއި،
ތަރުޖަމާކުރުމުގައި އިތުރަށް ބެލި ފޮތްތައް. 425
ފިހުރިސްތު. 439

* * * * * *